TEFHİMU'L KUR'ÂN

EBU'L A'LÂ MEVDÛDÎ

Bengisu

بسم الله الرحمن الرحيم

TEFHİMU'L KUR'ÂN

Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî

1. CİLT

Mütercim
Dr. Ahmed Asrar

Bengisu

Beyazsaray Kitapçılar Çarşısı
Zemin Kat No:34 Beyazıt-İstanbul
Tel: 516 89 70

Bengisu: 26
Kaynak Eserler: 1

Tercüme
Urduca aslından tercümesini yapan:
Dr. Ahmed Asrar

Tashih
Hamid Can
Metin Karabaşoğlu

Dizgi
Bahar Dizgi
512 06 89

Sayfa Düzeni
Muharrem Yanık
531 81 43

Kapak
Sina
531 52 79

Montaj
Hasan Aslan

Baskı-Cilt
Temel Matbaacılık

İstanbul, 1997

YAYINEVİNİN ÖNSÖZÜ

Kur'ân'ı Kerîm'in nasıl bir kitap olduğunu en güzel şekilde anlatan yine Mukaddes Kitâbımız Kur'ân-ı Kerîm'dir. Şimdi bu mübarek âyetlerin bir kısmını görelim:

"Hak olduğunda şüphe olmayan bu kitap, müttekilere sabredenlere hidayettir."[1]

Cebrâil'e düşman olana de ki: "O, Kur'ân-ı önceki kitapları tasdik edici, mü'minlere rehber, hidâyet ve müjde olarak Allah'ın izni ile senin kalbine indirmiştir."[2]

"İşte onlara Rablerinden mağfiret ve rahmet vardır. Ve onlar, hidâyete erenlerdir."[3]

"Sana hak olarak, kendinden evvelki kitapları tasdik eden Kitab'ı indirdi. Ve daha önce de, insanlara hidâyet sebebi olan Tevrât ve İncil'i ve hak ile batıl arasını ayıran kitapları indirdi. Allah'ın âyetlerini inkâr edenlere şiddetli azap vardır. Allah azîzdir, cezada amansız bir galib-i mutlaktır."[4]

"Sana kitabı indiren O'dur. O kitapta, kitabın aslı olan muhkem sağlam kılınmış âyetler ve diğer birbirine benzeyen âyetler vardır. Kalplerinde, batıla meyl olanlar, fitne ve tevil isteyerek, birbirine benzeyen âyetlere uyarlar. Halbuki onun te'vilini ancak Allah ve ilimde bilgisi çok geniş olanlar bilirler. Ve onlara iman ettik, hepsi Rabbimiz tarafındadır derler. Onlardan kâmil akıl sahiplerinden başkası iyice düşünmez."[5]

"İçlerinde, kendilerinden onlara Allah'ın âyetlerini okuyan, onları kötülüklerden ve küfürden temizleyen ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah mü'minlere büyük lütuf ve keremde bulunmuştur. Onlar bundan önce apaçık sapıklıkta idiler.[6]

"Onlar Kur'ân-ı gereği gibi düşünmezler mi? Eğer O, Allah'tan başkası tarafından olsaydı onda birçok ihtilâf bulurlardı."[7]

"De ki: "Ey Ehl-i Kitap! Tevrât ve İncil'in hükümlerini ve Rabbiniz tarafından size indirilen hükümleri tatbik etmedikçe bir şey üzerine değilsiniz" Ey Muhammed! Sana Rabbin tarafından indirilen (Bu Kur'ân) onların çoklarında taşkınlık ve küfrü arttırır. Binaenaleyh kâfirler takımına karşı gam yeme."[8]

Yüce ve tek olan Allah (c.c.) katından mü'minlere ve müttekilere, Kur'ân-ı Kerim, bir müjde, bir rahmet, bir mağfiret olarak inmiştir. Bütün dünyada gerçeğin yegâne sesi olan bu eşsiz vahiy, her milletin müttefekkirinin, şair ve sanatçısının üzerinde düşündüğü fakat bir türlü bulamadığı bu ilâhi mesaj, Âdem (a.s.)'dan itibaren bütün hak Peygamberlere sırasıyla nâzil olmuştur. Fakat bu semavî dinler zamanla tahrif edilmiş aslî berraklığı bozulmuştur. İşte Kur'ân-ı Kerim, kıyamete kadar hiç değişmeyecek bir şekilde insanlığın vicdanına ve temiz düşüncesine sunulmuştur.

İnsanlığın eşsiz Peygamberi Hazreti Muhammed Sallallahu aleyhi ve sellem ise Kur'ân-ı Kerim'den sonra "Mukaddes Kitabımızı" emsalsiz ifâdesiyle anlatmıştır. Bu mevzûdaki Hadis-i Şerif'lerin bir kaçını okuyucularımızın dikkatli nazarlarına arz ediyoruz:

"Hiçbir Peygamber yoktur ki, ona bir mucize verilmemiş olsun, ona beşer câmiası vaktiyle imân etmiş (de modası geçmiş) değildir. (O, devre göre yepyenidir.) Hiç şüphesiz ki, bana ihsan buyurulan hârika, Allah'ın bana vahyettiği Kur'ân'dır. Umarım ki, ben kıyamet günü bütün Peygamberlerin çok ümmetlisi bulunayım.[9]

"Kim, Kur'ân hakkında kendi görüşüyle bir şey söyler veya bilmediği şeyleri söylerse cehennemde yerini hazırlasın."[10]

"Kim Kur'ân hakkında kendi görüşüyle söz söylerse yanılmıştır."[11]

"Şüphesiz Kur'ân'ın zahiri, batını, gayesi ve matla'ı vardır."[12]

"Kur'ân-ı okuyun ve ince mânâlarını araştırın."[13]

"Beni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, benim ümmetim mensup oldukları asıl din ve cemaatten ayrılarak yetmiş iki fırkaya bölünecektir. Bunların hepsi sapık ve insanları cehenneme dâvet ile sapıtacaklardır. Bu zamânâ tesadüf ederseniz, Aziz ve

Celil olan Allahu Teâlâ'nın Kitabına sarılın. Zira sizden evvelkilerin haberi sizden sonra geleceklerin haberi ve aranızda ne şekilde hükmedeceğiniz orada mevcuttur. Ona muhalefet eden zâlimlerin belini Aziz ve Celil olan Allah kırar. (Onu bırakıp da) ilmi başka taraflarda arayanları Allah sapıttırır mı? O Allah'ın sağlam ipi, açık nuru ve (insanlar için) giderici olan şifasıdır. Ona sarılanlar için koruyucu ve ona uyanlar için kurtarıcıdır. Şaşmaz ki, düzeltilsin, eğrilmez ki doğrultulsun, incelikleri ve fevkâledilikleri tükenmez, tekrar tekrar okumak onu eskitmez."[14]

"Kur'ân-ı Kerim'i en güzel şekilde anlatan Hazreti Muhammed Sallallahü aleyhi ve sellem, bu Mukaddes Kitabı lâyıkı veçhiyle tebliğ etmiş, öğretmiş ve açıklamıştır. "Kur'ân-ı Kerim'in etraflıca ve uzun uzadıya izah etmediği birtakım hükümleri de Hadîs ve Sünnet beyan etmiştir. Bu cihet, bilhassa Peygamber Efendimiz'in şu hadislerinde çok açıktır. Buyruluyor ki, "İyi biliniz ki, Bana Kitap ve O'nunla birlikte bir o kadar daha verildi. Evet, bilmeniz lâzımdır ki, bana Kur'ân ve O'nun bir misli daha vahyolundu. Uyanık olunuz ki, çok geçmeden karnı tok olarak koltuğuna kurulmuş birine, benim dine ait emirlerimden biri söylenir de o da şöyle der: (Size Allah'ın Kitabı yeter, helâle ait O'nda bulduklarınızı helâl olarak kabul ediniz. Onda haram olanları da haram diye kullanınız.)[15]

Bu şerefli Hadis-i şu Âyet-i Kerime tasdik eder: "Peygamber size ne getirmişse ve ne söylemişse onu alınız. Hangi şeyden nehy ederse ondan sakınınız."[16]

Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmek anlamak ve neşretmek İslâm'ın gerçek âlimlerinin en üstün gayeleri ile olmuştur. Bu soylu ilim adamlarından bir örnek sunuyoruz:

KUR'AN: Allah (C.C) tarafından Hz. Muhammed AleyhisselâtuVesselâma Cebrâil Aleyhisselam vâsıtası ile (yani vahiyle) gönderilen ve beşeriyetin bütün saadet düsturlarını hâvi en Mukaddes ve en son Kitâb-ı Semâvidir. Din ve dünyanın nizâmını en iyi şekilde bildirir, kâinatın neden ve niçin yaratıldığını ve hikmetlerini beyan eder, başı boşluk ve serserilikten kurtarıp ibâdet ve taata Allah'ın emrini yerine getirmeye emniyet ve nizâma ve saadete sevkeder ve insanın ebedî selâmetine vesile olur. Lugatda; Kur'an, Kıraatten; tilâvet, (okumak,) cem' (toplanmış) ve zammolunmuş (eklenilmiş), okunmuş

mânâlarına gelir. Fürkan, Zikir, Hüdâ, Hitab, Kitab, Mushaf, Nur, Necm, Hüdâ, Mev'iza, Aziz, Besâir, Bürhan... gibi elli kadar isimle de anılır.

Kur'ân-ı Mu'ciz-ül Beyan: Beyan ve ifâdesi mu'cize olan Kur'an.

(Kur'ân: Şu Kitâb-ı Kebir-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi.. ve âyât-i tekviniyeyi okuyan değişik dillerin tercüman-ı ebedisi.. ve şu âlem-i gayb ve şehâdet kitabının müfessiri.. Ve zeminde ve gökde gizli Esmâ-i İlâhiyenin mânevi hazinelerinin keşşâfı.. ve sutûr-u hâdisatın altında gizli hakikatın anahtarı ve görünen âlemde âlem-i gaybın lisanı).

Kur'ân-ı Kerim, (Bütün mebâhis-i esâsiyeyi ve mühimmeyi öyle bir tarzda beyan eder ki, o beyan, bütün kâinatı bir saray gibi idare eden ve dünyâyı ve âhireti iki oda gibi açıp kapayan ve zemin bir bahçe, ve semâ, mishablarıyla süslendirilmiş bir dam gibi tasarruf eden ve mazi ve müstakbel bir gece ve gündüz gibi nazârına karşı hazır iki sahife hükmünde temâşa eden; ve ezel ve ebed, dün ve bugün gibi silsile-i şuûnatın iki tarafı birleşmiş, birleşme peydâ etmiş bir sûrette, bir zamân-ı hâzır gibi onlara bakan bir Zât-ı Zülcelâle yakışır bir tarz-ı beyandır.

Nasıl bir usta, binâ ettiği ve idâre ettiği iki haneden bahseder, programını ve işlerinin liste ve fihristlerini yapar, Kur'ân dahi, şu kâinatı yapan ve idâre eden ve işlerinin listesini ve fihristesini tâbir câizse, programını yazan, gösteren bir zâtın beyanına yakışır bir tarzdadır. Hiçbir cihetle eser-i tasannu ve tekellüf görünmüyor. Hiçbir şâibe-i taklid veya başkasının hesabına ve onun yerine kendini farzedip konuşmuş gibi bir hud'anın (aldatmaca) emâresi olmadığı gibi bütün ciddiyetiyle, bütün safvetiyle (saflığıyla), bütün temizliğiyle sâfi, parlak beyânı, nasıl gündüzün ziyâsı "Güneşten geldim" der. Kur'ân dahi, "Ben Hâlık-ı Âlemin beyânıyım ve kelâmıyım" der.

Evet şu dünyayı antika san'atlarla süslendiren ve lezzetli nimetlerle dolduran ve san'atperverâne ve nîmetperverâne şu derece san'atının şaşılacak şeyleriyle şu derece kıymettar nimetlerini dünyânın yüzüne serpen, sıravâri tanzim eden zeminin yüzünden seren, güzelce dizen bir Sâni', bir Mün'imden başka şu velvele-i takdir ve istihsanla ve zemzeme-i hamd ve şükranla dünyayı dolduran ve zemini bir zikirhâne bir

mescid, bir temâşâgâh-ı san'at-ı ilâhiyeye çeviren Kur'ân-ı Mu'ciz-ülbeyan kime yakışır ve kimin kelâmı olabilir? Ondan başka kim ona sâhip çıkabilir? Ondan başka kimin sözü olabilir? Dünyayı ışıklandıran, ziyâ, güneşten başka hangi şeye yakışır? Tılsım-ı kâinatı keşfedip âlemi ışıklandıran beyân-ı Kur'an, Şems-i Ezeli'den başka kimin nûru olabilir? Kimin haddine düşmüş ki ona nâzire getirsin? Onun taklidini yapsın?

Elhak, bu dünyâyı san'atlarıyla zinetlendiren bir san'atkârın, san'atını istihsan eden insanla konuşmaması muhaldir. Mâdem ki yapar ve bilir, elbette konuşur... Mâdem konuşur, elbette konuşmasına yakışan Kur'ândır. Bir çiçeğin tanziminden lâkayd kalmayan bir Mâlik-ül-Mülk, bütün mülkünü velveleye veren bir kelâma karşı nasıl lâkayd kalır?" Hiç başkasına mal edip hiçe indirir mi?

... Kur'ân-ı Hâkim yirmi üç sene mütemadiyen damara dokunduracak ve inadı tahrik edecek bir tarzda meydan okudu ve dedi ki: "Şu Kur'ânın Muhammed-ül Emin gibi bir Ümmiden nazirini yapınız ve gösteriniz, haydi bunu yapamıyorsunuz, o zât ümmî olmasın, gayet âlim ve kâtip olsun, haydi bunu da getiremiyorsunuz, bir tek zât olmasın, bütün âlimleriniz, beliğleriniz toplansın, birbirine yardım etsin, hattâ güvendiğiniz ilâhlarınız size yardım etsin. Haydi bununla da yapamıyacaksınız, eskiden yazılmış beliğ eserlerden de istifade edip, hatta gelecekleri de yardıma çağırıp Kur'ânın nazirini (eşini) gösteriniz. Yapınız. Haydi bunu da yapamıyorsunuz; Kur'ânın mecmu'una olmasın da, yalnız on Sûresinin eşini getiriniz. Haydi On Sûresine mukabil hakiki doğru olarak bir eşini getiremiyorsunuz; haydi hikâyelerden asılsız kıssalar terkibediniz. Yalnız nazmına ve belâgatına nazire olsun, getiriniz. Haydi bunu da yapamıyorsunuz, bir tek sûrenin nazirini (eşini) getiriniz. Haydi sûre uzun olmasın, kısa bir sûre olsun, nazirini getiriniz. Yoksa, din, mal, can, iyalleriniz, dünyada da âhirette de eşini tehlikeye düşecektir..." (Mek.)

Amerikalı Filozof Karlayl (Karlyle) şöyle demektedir Kur'ân-ı bir kere dikkatle okursanız, O'nun hususiyetlerini izhara başladığını görürsünüz. Kur'ân'ın güzelliği diğer bütün ebedî eserlerin güzelliklerinden kabil-i temyizdir. Kur'ân'ın başlıca hususiyetlerinden biri, O'nun asliyyetidir. Benim fikir ve kanaatıma göre Kur'ân serâpa samimiyyet

ve hakkaniyetle doludur. Hz. Muhammed (a.s.m) cihana tebliğ ettiği dâvet, hak ve hakikattır.[17]

KUR'ÂN-I KERİM'İN TEFSİRİ

'Asr-ı Saadette Eshab-ı Kiram, İslâm'ı Peygamberimizden sallallahü aleyhi ve sellem nasıl öğrenmişlerse öylece tasdik ederlerdi. Peygamberimiz tarafından bildirilmeyen işleri araştırmazlardı. Bu suretle Eshâb, Tabiin ve Tebatabiîn arasında hemen hemen dini ihtilâflar pek azdı. Bundan dolayı dini ilimleri tedvine ihtiyaç görülmüyordu."[18]

Bu mevzuya bir açıklık getirmek için şu hadiseyi anlatabiliriz: Hazreti Ebu Bekr (r.a.)in;

"Kur'ân hakkında kendi görüşümle veya bilmediğim bir şeyi söyleyecek olursam hangi yer beni saklar ve hangi gök beni gölgelendirir' sözü re'y ile tefsîre engel olanlar için en büyük mesned olmuştur. Saîd İbn Müseyyeb'e Kur'ân'dan bir âyetin tefsîri sorulduğunda; "Ben Kur'ân hakkında bir şey demem" diye karşılık vermiştir. Şa'bîde: "Üç şey hakkında ölünceye kadar konuşmam. Bunlar: Kur'ân, rûh ve rü'yâ tâbîrî" demiştir.

İslâm âlimleri, eshab-ı kiram'ın ve tabiînin takvadan ileri gelen bu titiz tutumlarını kendilerine örnek alarak tefsir meselesinde son derece ihtimam göstermişlerdir. Bu hususdaki gayretli çalışmalar, üç çeşit tefsir meydana çıkarmıştır:

1- Rivâyet tefsiri.

2- Dirayet tefsiri.

3- İşârî tefsir.

a- Rivâyet tefsiri: Kur'ân-ı Kerim'de veya sünnette veya sahâbenin sözleri arasında Allah'ın kitabında kasdettiği hususu açıklayıcı nitelikte vârid olan rivâyetlerden meydana gelir.

b- Dirâyet tefsiri: Rivayetle sınırlı kalmayıp, dil, edebiyat, din ve diğer ilimlere dayanılarak yapılan tefsirdir.

c- İşârı tefsir: Tarikat ve tasavvuf ehlinin âyetlerin zâhirini bunun dışında bir anlama te'vil etmek maksadıyla ve işâret yoluyla geldiğini söyledikleri tefsirdir.[19]

"Ünlü Rûh el-Beyan tefsiri sahibi İsmail Hakkı Bursevî, tefsir hakkında şu fikirleri ileri sürmüştür: Kur'ân-ı Kerim âyetlerini en yakın ihtimal içinde mânâsına göre tefsirini yapmak ve onun dışına çıkmamak makbuldür. Eğer müfessir kendi düşünce ve görüşüne göre Kur'ân-ı tefsir etse kâfir olur. Hakikat ehlinin, şeriate uygun olarak açıkladığı işaretlere ait bilgi makbuldür. Çünkü bu işaretler, kalbe aittir."

"Kur'ân-ı Kerim'deki her sûre bir ilâhi bildiri, surenin başındaki besmele ise ilâhi rahmetten bir tacdır."

"Peygamberler ve Cebrâil (a.s.) ilâhi vahiy hususunda masumdurlar. Hatta demişlerdir ki, eğer Resûlüllah, ilâhi vahyi saklasaydı Ahzab sûresindeki Zeyd ve Zeyneb ile Tahrim sûresindeki Aişe ve Hafsa hikâyelerini ve Abese sûresindeki A'mâ kıssasını saklardı. Çünkü bu üç âyette de halk arasında utandıracak mânâlar vardı. Fakat gizlemedi. Çünkü emindir. Emanete hiyanet etmez. Bu ise halka göre ne kadar ağır bir haldir. Sonra bunda, ümmete ilâhi tenbih vardır. Allah'ın kelâmı ne kadar ağır olursa olsun yine kabul edip onunla amel edilir. İlâhi hükümler değiştirilerek söylenmez. Allah'ın emirleri gizlenmez.[20]

"Asırlardan beri gerek müsteşrikler ve gerekse İslâm âlimleri tarafından Kur'ân-ı Azimüşşanı açıklamak maksadıyla yazılmış bütün tefsir kitapları bile kâfi gelmiyor. Zirâ Kur'ân bütün insanlık âlemine tevcih edilmiş ezelî ve ebedî bir hitabedir, umuma ait serilmiş ilâhi bir sofradır. İçinde herkesin her sınıfın hissesi bulunması lâzım gelir. Zaman ilerledikçe Kur'ân'ın işaretleri tavazzuh eder, meydana çıkar. Her asır ve her nesil Kur'ândaki hissesini alır, gelecek asır ve nesillerin hisselerine karışamaz. Yani her müfessir ancak kendi asrına göre Kur'ân'a bir tefsir yazabilir. Zamanla tavazzuh edecek işâretlere nüfuz edemez. Mâdem, kütüphaneleri dolduran yazılmış binlerce tefsir Kur'ân-ı tefsir etmek hususunda kâfi gelmiyor ve Kur'ân-ın genişliğini ihata edemiyor"[21]

Yayınevimizin, Ebül-Âlâ El-Mevdudi'ye âit Tefhim-ül Kur'an tefsiri ise, üç tefsir gurubundan, dirayet tefsiri gurubuna girmektedir. Tefhim-ül Kur'ân'ın yazılış tarihi nazarı itibara alınacak olursa, görülecektir ki, bu devir klâsik tefsirlerin telif edildiği İslâm'ın altın çağları değildir. İslâm doğuşundan itibaren bin yıl bütün dünyada en müessir güç olarak hüküm sürdü. Devlet kurmada, hukukta, devletlerarası hukukta, as-

kerlikte, maârif sahasında ilmi çalışmalarda, edebiyatta, denizcilikte, tıpta, coğrafyada matematikte ve hemen her sahada ileri ve dünya milletlerine öncü idiler. Tesis ettikleri mutlu cemiyet bugün bile uygar geçinen milletler için ulaşılması güç bir zirve durumundadır. Ne yazık ki, günümüzün aydınları, tarihindeki yüksek durumumuzu gerektiği ölçüde bilmemektedir. Bu acı durum, İslâm medeniyeti mensuplarından saklı olduğu gibi batı insanından da gizlenmektedir. Bu durumu batılı bir yazar olan, Dr. Sigrid Hunke, şu satırlarla ifâde etmektedir.

..." Batıya şeref veren, bu hizmetlerine karşılık Müslümanlara bahsedilen bu biricik sıfat, yani aracılık vasfı, onları yalnız bir postacı hüviyetine sokarken, saklanıp gizli tutulan hakikatler yüzünden onların haysiyetine dokunulmaktadır."[22]

Kur'ân-ı Kerim'le, diğer bir ifade ile Cenab-ı Hak'kın yüce buyruk ve irşadı ile elbette milletler her müsbet yönden yükselirler. Ruhsuz, sahte ve kuru akla dayalı batı medeniyeti ise, emperyalizmi, kaba kuvveti ve vahşeti insanlığa hediye etmiştir.

Çağımızın emperyalist güçleri, ekonomik ve siyasi baskıdan önce kültürel baskı ile milletleri kendine boyun eğen pasif zümreler haline dönüştürdüler. Maddi medeniyetin öncüleri, müsbet ilimleri kendi görüşlerine göre yorumlayarak yeni bir inanç sistemi geliştirmişlerdir. Çağdaş insan, ister istemez bulunduğu kültür atmosferi yüzünden bu sahte inanç girdabına düşmektedir. Bu yapmacık akımların bazıları şunlardır: Tabiatçılık, Darwinizm, Neo-Darwinizm, Halenizm-Determinizm, Freudizmdir.[23] Bu fikirlerle yetişen kuşaklar ise, dünya milletlerine bir türlü sonu gelmeyen kargaşa ve anarşiyi hediye ettiler.

Kur'ân-ı Kerim ise bütün beşeri düşüncelerin üstünde olarak, insanlığa gerçeğin ve doğrunun ışıklarını saçmaktadır.

Yayınladığımız tefsir ise, insan aklının bu mukaddes kitabı anlamak cehdinin bir ifâdesidir. Bu büyük gayreti İslâm'ın mümtaz ilim adamlarının tetkikine sunarken, kıymetli okuyucularımıza bir hizmet vermiş olmanın hazzı içinde olduğumuzu arz ederiz.

bengisu yayınları

1. Bakara, ayet: 2
2. Bakara, ayet: 92
3. Bakara, ayet: 157

4. Âl-i İmran: 3-4
5. Âl-i İmran: 7
6. Âl-i İmran: ayet: 164
7. En-Nisâ, ayet: 82
8. El-Maide, ayet: 68
9. Buhari, No: 1764, İhya-u Ulumi'd-din, s. 823
10. İbn Kesir, c. 2, s. 8
11. İbn Kesir, c. 2 s. 8
12. İhyâ-u Ulûmî'd-din s. 251
13. İhyâ-u Ulûmi'd-din, s. 823
14. İhyâ-u Ulûmi'd-din, s. 823
15. Riyâzu's-Salihin c. 1, s. 10, 11
16. Sûre 59 ayet: 7
17. Yeni Lûgat, s. 343, 344, 345
18. Tarih-i Kur'ân, s. 3
19. Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri, s. 427-248
20. Kitab-ül Hitap, s. 79-80
21. Dinî ve İlmî İncelemeler, s. 116
22. Avrupa'nın Üstüne Doğan İslâm Güneşi.
23. Yirminci Asrın Cahiliyeti.

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Dilimizde Kur'an'ın tercümesi ve tefsiriyle ilgili olarak şimdiye kadar öylesine çok çalışmalar yapılmıştır ki, bir kişinin yalnız bereket ve saadet elde etmek amacıyla yeni bir tercüme veya yeni bir tefsir yayınlaması zaman ve enerjinin doğru bir kullanımı değildir. Bu yolda yeni bir çaba bir kişinin, ancak geçmişte mütercimler ile müfessirlerin eksik bıraktığı bazı noktaları tamamlamaya çalışması, ya da, Kur'an'ı öğrenmek ve anlamak isteyenlerin, daha önceki tercüme veya tefsirler tarafından karşılanamayan ihtiyaçları gidermesi açısından makul karşılanabilir.

Bu sahifelerde Kur'an'ın tercümesi, anlaşılması ve açıklanması bakımından yapılan çabanın temeli işte budur. Ben bir süreden beri, bizim genellikle okumuş kimselerimizde, Kur'an'ın ruhuna ulaşmak ve bu temiz kitabın gerçek anlamı ve amacını kavrayabilmek konusunda doğan ve günden güne artan isteğinin, mütercimler ve müfessirlerin takdire layık çabalarına rağmne hala eksik ve yetersiz olduğunu hissediyordum. Bununla beraber, ben bu eksikliği ve açlığı gidermek konusunda nacizane bir hizmette bulunabileceğimi de düşünüyordum. İşte bu iki duygu, beni, semeresi okurlara sunulan bu çabada bulunmamı mecbur etmiştir. Benim bu nacizane çabam insanların Kur'an'ı anlamalarına yardımcı olursa, benim için büyük bir mutluluk olacaktır.

Bu işte benim önümde ne ulema ve araştırmacıların ne Arapça ve İlahiyat gibi sahalardaki öğrenimlerini tamamladıktan sonra bu mukaddes kitabı derinlemesine incelemek isteyenlerin ihtiyaçları vardır. Bu gibi zevatın açlığının giderilmesi için zaten bolca kaynak ve

malzeme vardır. Benim yardımda bulunmak istediğim kimseler orta dereceli okumuş ve kültürlü kişilerdir.

Bunlar Arapçayı çok iyi bilmemekedir ve hayli zengin Kur'an bilgilerinden yararlanmaları mümkün değildir. İşte göz önünde bulundurduğum şey onların ihtiyacıdır. Bundan dolayıdır ki, ben Tefsir ilminde çok önem taşıyan, ama bu insanlar için gereksiz olan tefsirle ilgili bahislere hiç dokunmadım. Ayrıca, bu işi yaparken önüme belirlediğim hedef, sıradan bir okurun bu kitabı okurken Kur'an-ı Kerim'in anlam ve amaçlarını açık ve net bir biçimde anlaması ve bundan, Kur'an'ın amaçladığı etkiyi kabul etmesidir. Bunun dışında, okuma sırasında neler kafasına takılıyorsa, onların açıklanması ve zihninde oluşan sorular varsa, onların cevaplarının hemen bulunması amaç edinilmiştir. Benim çabam budur. Artık bu hususta benim ne kadar başarılı veya başarısız olduğum konusunda sıradan okurlar karar verebilir. Ne olursa olsun, bu son söz değildir. Her okura ricam, nerede bir eksiklik görüyor, yahut bir soruya tatmin edici cevap alamıyor, veya konu iyice açıklanmamışsa, bana derhal haber versin, ki ben bu çalışmamı iyileştirebileyim. Ulemaya ve ilim adamlarına da, bana benim hatalarımı bildirmeleri ricasında bulunuyorum.

Tercüme ve açıklamalarla ilgili de bazı sözler:

Ben bu kitapta kelime kelimesine tercüme yerine serbest tercümeyi tercih ettim. Bunun nedeni, Kur'an-ı Kerim'in kelimesi kelimesiyle tercüme edilmesini yanlış bulmam değildir. Bunun asıl nedeni, en azından Kur'an çevirisi açısından, bu hizmetin daha önce pekçok saygın alimlerce çok iyi bir biçimde yapılmış olması ve bu hususta artık fazla bir uğraşa gerek kalmamasındandır. Harfi tercümenin gerektirdiği işler ve hedeflediği amaçlar Farsça'da Hazreti Şah Veliyullah'ın çevirisi ve Urduca'da Şah Abdülkadir, Şah Refiuddin, Mevlana Mahmud-ül Hasan, Mevlana Eşref Ali ve Hafız Fateh Muhammed Callundhuri'nin tercümeleriyle gayet güzel elde edilmiştir. Ne var ki, bazı ihtiyaçlar, harfi tercüme ile giderilmez ve giderilemez. İşte ben burada böyle bir tercümanlıkla bu ihtiyacı gidermeye çalıştım.

Harfi harfine tercümenin en büyük yararı, bir kişinin Kur'an'ın her kelimesinin anlamını öğrenmiş olmasıdır; o kişi, her ayetin altındaki tercümeyi okuyarak, o ayette neler dendiğni anlayabilir. Ancak bu yararın yanısıra, bunun bazı eksiklikleri ve sakıncaları da vardır, ki bunlar yüzünden Arapça bilmeyen bir okur Kur'an-ı Kerim'den tam olarak yararlanamaz.

Kelimesi kelimesine yapılan tercümeyi okurken hissedilen ilk husus, akıcılık, güçlü ifade, belagat ve tesirin yoksunluğudur. Kur'an-ı Kerim'in ibarelerinin altında öyle cansız bir dil ve metinle karşılaşılıyor ki, okunurken ne insanda bir heyecan doğuyor, ne tüyleri diken diken oluyor, ne gözlerinden yaş geliyor, ne hisleri kabarıyor, ne de bir şeyin aklını ve fikrini çelip kalbinin içlerine kadar girdiğini hissediyor. Böyle bir etkinin doğması şöyle dursun, çoğu insan tercümeyi okurken, bir eşinin daha meydana getirilmesi için meydan okunan eserin bu olup olmadığı kuşkusuna kapılır. Bunun nedeni, harfi tercümenin süzgecinin, ilacın ancak kuru sıkı zerrecik veya damlacıklarını geçirebilmesidir. Kur'an'ın asıl metninde varolan edebiyatın hızlı, şiddetli ve güçlü ruhu hiçbiri çeviride yer almıyor. Bu, süzgecin üstünden uçup kayboluyor. Oysa, Kur'an'ın etkisine, öğretici yönü ve yüce konularının rolü ne kadar büyükse, edebi yönünün payı da öylesine büyüktür. İnsanların en katı kalplerini sızlatan, bir şimşek gibi tüm Arabistan'a düşen ve orayı titreten, etkisinin keskinliğini en şiddetli muhaliflerinin bile kabul ettiği ve büyüleyici mesajını kim işitirse, her şeyini bu uğurda feda edeceğine inandığı şey işte buydu. Eğer bu şey Kur'an-ı Kerim'de olmayıp, tercümelerinde görüldüğü gibi bir dil ve anlatımla inmiş olsaydı, Arapların yüreklerini hem hoplatmak hem yumuşatmakla kazandığı başarıyı asla elde edemezdi.

Harfi harfine tercümelerden insanların beyinlerinin etkilenmemesinin bir nedeni de metin ve tercümelerin dizimidir. Tercümeler ya satıraralarına konur ya da bir sayfada metin, bir sayfada da tercüme olur. Böyle bir düzenleme elbette ki, tercüme açısından önemlidir, yani metin ve tercüme altalta veya karşı karşıya olunca okurun her kelime ve her ayet anlamasına yardımcı olunur. Ama bunun zararı şuradadır: Bir kişi, diğer kitapları okuduğu ve onlardan etkilendiği

gibi, Kur'an'ı okuyamaz ve etkilenemez. Çünkü sık sık yabancı bir dilin ibaresi okumasını engeller. İngilizce çevirilerde etkilemenin daha az olmasının nedeni İncil'in tercümesinin taklid edilerek Kur'an'ın her ayetinin tercümesinin ayrı ayrı numaralanarak verilmesidir. Siz en iyi bir makaleyi ele alıp cümlelerini ayrı ayrı yazın ve numaralayarak alt alta dizin, sonra da okuyun. Siz kendiniz birbirine bağlı ve dengeli bir ibareden zihninizin etkilendiğinin yarısı kadar bile bu ayrı ve kopuk cümlelerin okunmasıyla etkilenmediğinizi göreceksiniz.

Harfi harfine tercümenin etkisiz olmasının çok önemli bir nedeni de Kur'an-ı Kerim'in ulsubunun yazılı değil, sözlü ve konuşma şeklinde olmasıdır. Başka bir dile çevrilirken konuşma dili, yazı diline aktarılmaz ve olduğu gibi tercüme edilirse bütün ibare kopuk olur. Kur'an-ı Kerim'in ilk başlarda yazılı risaleler şeklinde yayımlanmadığı, aksine, İslam'a davet sırasında zaman ve yer münasebetiyle bir konuşma veya hitabenin Resulullah'a (a.s.) indiği ve onun da bunu bir hitabet veya hutbe şeklinde insanlara duyurduğunu herkes biliyor. Konuşma dili ile yazı dili arasında doğal olarak hayli fark olur. Örneğin, yazıda şüphe belirtileri giderilmeye çalışılır. Oysa, konuşma sırasında şüphe eden veya itiraz edenler karşınızda olurlar. Dolayısıyla, çoğu kez, "insanlar der ki" gibi söyleme gereği duyma, aksine konuşmacı sözgelimi olarak veya konuşmasının akışı içerisinde öyle bir cümle söyleyiverir ki, dinleyicilerin şüphelerine cevap şeklinde olur. Eğer yazıda sözkonusu şeyden ayrı, ama onunla yakından ilgili olan bir şey belirtmek gerekirse, konu veya yazının akışı kopmasın diye bir itiraz cümlesi olarak şöyle ya da böyle ibareden ayrı yazılır. Oysa, konuşmada bir konuşmacı yalnız mimiklerle, ses tonu ve konuşma şeklini değiştererek bir hayli itiraz cümleleri kullanmaya devam eder ve konuşmada herhangi bir kopukluk veya aksaklık görülmez. Yazıda anlatımın bağlantısını ortamla kurmak için sözcüklere dayanılır. Ancak konuşmada ortamın kendisi anlatımla bağını kurar ve ortama değinmeden söylenen sözlerde herhangi bir boşluk hissedilmez. Konuşmada konuşmacı ve muhataplar sık sık değişir. Hatip veya konuşmacı güçlü ve etkileyici hitabetinde zaman ve yere göre bazan aynı grup veya toplu-

luktan sanki orada yokmuş gibi sözeder, bazan da karşısındaymış gibi ona doğrudan hitapeder. Bazen tekil bazan da çoğul sigası kullanır. Bazan konuşan kendisi olur, bazan da başka bir kişi veya topluluk. Bazan yüce bir gücü temsil eder, bazan da o yüce güç oun ağızıyla konuşmaya başlar. Konuşmada bunlar güzelliklere güzellik katarken yazıya gelince kopuk ve dengesiz hale gelir. Bundan dolayıdır ki, bir konuşma, yazıya dökülünce okunuşu sırasında bir kopukluk veya bağlantısızlık hissedilir ve insan, asıl konuşmanın koşulları ve ortamından uzaklaştıkça bu his daha da büyür. Bizzat Arapça Kur'an-ı Kerim'de bazı cahil kimselerin bazı kopukluk veya düzensizlikten şikayet etmelerinin nedeni de budur. Bu gibi yerlerde, bunu gidermenin çaresi sayfaların kenarlarında açıklamalar yaparak konuşma veya yazıdaki bağlantıyı ortaya koymaktır, çünkü Kur'an-ı Kerim'in asıl metni veya ibaresine herhangi bir değişiklik yapmak haramdır. Ancak Kur'an-ı başka bir dile aktarırken konuşma dili titizlikle yazı diline dönüştürülebilirse bu kopukluk veya bağlantısızlık kolayca giderilebilir.

Ayrıca, az önce değindiğim gibi, Kur'an-ı Kerim'in her suresi aslında İslam'a davetin herhangi bir aşamasında veya belli bir vesile ile inmiş olan bir konuşma idi. Belli bazı arka planları olurdu. Bazı özel durumlar bunu gerektiriyordu ve bazı ihtiyaçları gidermek için bu sureler indiriliyordu. Kur'an surelerinin bu arka plan ve iniş ortamlarıyla o kadar yakın bağı vardır ki, bunlardan koparılarak salt çevirileri insanların önüne konunca onlar pekçok şeyi hiç anlamayacak ve bazılarından ters anlamlar çıkaracaktır ve Kur'an'ın anlatmak istediklerini ise hiçbir yerde kavrayamayacaklardır. Arapça Kur'an ile ilgili bu zorlukların giderilmesi için tefsire başvurulur, çünkü asıl Kur'an'a herhangi bir şey eklenemez. Ancak diğer dillerde biz, biraz daha serbest davranabilir ve Kur'an'a tercüman olurken konuşma veya metni belli bir ölçüye kadar arka planı ve iniş koşullarıyla bağlamaya çalışabiliriz ki, o okur için anlamlı olabilsin.

Şu noktaya da dikkat etmek gerekir ki, Kur'an-ı Azimüşşan duru ve açık bir Arapça ile inmiştir, ama bununla beraber, belli bazı terimleri de içermektedir. Pekçok kelimeyi sözlük anlamlarının dışında

bazı özel anlamlarda kullanmış, yine bazı kelimeleri değişik yerlerde değişik anlam ve kavramda kullanmıştır. Kelimesi kelimesi yapılan tercümelerde bu terimlere veya kendine göre terminolojiye dikkat etmek çok zordur. Buna dikkat edilmediği için de okurlar çoğu kez zorluklarla karşılaşır, bazı konuların içinden çıkamaz veya onları yanlış anlar. Örneğin, "küfr" kelimesini ele alalım. Bu kelime Kur'an'ın terminolojisinde, Arapça sözlüğü ve bizim fakihler ile ulemanın terimlerinden çok farklı anlam taşımaktadır. Bazan bu mücerret inkâr anlamında kullanılmış ve bazı yerlerde bundan sadece nankörlük ve değerbilmezlik kastedilmiştir. bazan imanın gereklerinen bazısını yerine getirmemek küfr sayılmıştır, bazı yerlerde de sözlü iman, ama pratik inkar veya itaatsızlık için bu kelime kullanılmıştır. Bazan görünüşteki itaat, ama içten itaatsizlik küfr olarak nitelendirilmiştir. Bütün bu yerlerde biz "küfr"ü küfr olarak tercüme etmeye devam edersek veya bunun yerine başka bir kelime kullanmayı sürdürürsek, elbette ki tercüme kendi başına doğru olacaktır, ama okurlar bazan anlamını kavrayamayacak, bazan bunu yanlış şekilde anlayacak ve bazan kafaları karma karışık olacaktır.

Kelimesi kelimesine tercümedeki bu eksiklik ve aksaklıklardan dolayıdır ki, bunlara yol açmamak ve bu açıkları kapatmak amacıyla "tercüme" yerine "tercümanlık" yolunu seçtim. Bunu yaparken ben Kur'an-ı Kerim'n sözlerini Urduca'ya çevirmek yerine Kur'an'ın ibarelerini okurken aklıma geldiği anlam ve yüreğimin kabul ettiği etkiyi mümkün olduğu kadar iyi, anlaşılır ve sağlıklı bir şekilde kendi dilime aktarmaya çalıştım. Yani ifade ve üslup tercüme izlenimini vermesin, duru ve net Arapça, duru ve net Urduca ile ifade edilsin. Konuşmadaki akıcılık doğal olarak yazı dilinde belli olsun ve İlahi kelâmın anlamı ve anlatmak istedikleri açık bir şekilde ortaya konmasının yanısıra görkemli saygınlığı ve güçlü anlatımı da mümkün olduğu kadar bu tercümanlıkta yansısın. Böyle bir serbest tercüme için, söz sınırlarının dışına çıkıp anlamı belirtme cesaretini göstermek kaçınılmazdı. Ancak mesele İlahi kelamla ilgili olduğu için çok korkarak bu özgürlüğü kullandım. Elimden gelen dikkatle, Kur'an ibaresinin, izin verdiği özgürlüğün dışına çıkmamaya çalıştım.

Ayrıca, Kur'an'ı iyice anlayabilmek için buyruklarının arka planının insanın gözlerinin önünde olması gerektiği ve bu husus tercümanlıkta ortaya konamadığı için ben her sûrenin başında bir giriş kısmını yazdım. Bu giriş kısmında ben kendi imkanlarıma göre incelemeler yaparak o surenin ne zaman indiğini, o zamanlarda genel durumun ne olduğunu İslâm hareketinin hangi aşamasında olduğunu, gereklerinin ne olduğunu ve karşılaştığı sorunların ne olduğunu anlatmaya çalıştım. Ayrıca, nerede belli bir ayet veya ayetlerin mecmuasının belli bir iniş nedeni veya şartları varsa, onları dipnotlarla açıklamaya çalıştım.

Dipnotlarda, veya açıklamalarda azami gayretim, okurun dikkatini başka bir tarafa çevirecek herhangi bir bahsi veya tartışmayı başlatmamak yönünde olmuştur. Benim yazdığım açıklamalar iki tür yerlerde yer almıştır. Birincisi, sıradan bir okurun burada bir açıklama istediğini, yahut zihninde bir soru işareti doğduğunu veya herhangi bir şüpheye kapılacağını hissettiğim yerlerde. İkincisi, okurun buradan esgeçeceğini ve Kur'an-ı Kerim'in buyruğunun asıl ruhunu ve özünü anlayamayacağı kuşkusuna kapıldığım yerlerde.

Bu eserden tam olarak yararlanmak isteyen kişilere tavsiyem şu ki, önce her surenin giriş kısmını dikkatle okusunlar ve o sureyi okudukları sürece sık sık bu bölüme bir göz gezdirsinler. Ayrıca, eğer her gün Kur'an'ın ne kadar bölümünü genellikle okuyorlarsa, onun her ayetinin sade veya harfi tercümesini okusunlar. Bu amaçla ister Farsça, ister Urduca veya İngilizce tercümelerini seçebilirler. Daha sonra, "Tefhim-ül Kur'an"ın açıklamalarına bakmadan, çevirilerini süreli ve kesintisiz bir ibare olarak okusunlar ki, Kur'an'ın o bölümünün bütün bir konusunu anlayabilsinler. Daha sonra, her ayeti ayrıntılı bir biçimde anlamak amacıyla açıklamaları okusunlar. Sanıyorum, bir okur böyle bir okuma yöntemiyle Kur'an-ı Mecid'in bilimsel değilse de, genel bilgisine inşaalah sahip olacaktır.

* * *

Bu kitabı ben Muharrem 1361 H. (Şubat 1942)'de yazmaya başladım. Beş yıl bu iş devam etti, taa ki Yusuf Sûresinin tercümesi ve açıklamaları tamamlanıncaya kadar. Bundan sonra üst üste öyle

nedenler doğdu ki, ne başka bir şey yazabildim ne de, kitap şeklinde yayınlanabilmesi için daha önce yaptığım çalışmaları gözden geçirme fırsatı buldum. Artık buna iyi ve hayırlı bir fırsat mı diyeceksiniz, yoksa sadece bir tesadüf mü ki, ben Ekim 1948'de aniden Kamu Güvenlik Yasası uyarınca gözaltına alınıp hapse atıldım ve burada bu kitabın baskıya verilebilecek hale gelmesini sağlayacak fırsatı buluverdim. Ben hangi amaçla çabaladım ve didindim ise ona ulaşılması ve bu eserin, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında Allah kullarına gerçekten yardımcı olması için Allah'a dua ve niyazda bulunuyorum. Ve ma tevfiki illa billahi'l-aliyy-ül azim.

Eb'ül Alâ
New Central Jail
(Yeni Merkez Cezaevi)
Multan
17 Zi'lka'de, 1368 H.
(11 Eylül 1949)

MUKADDİME

Kur'an'ı Kerim'in tefsirine bu mukaddemeyi yazmak hususundan iki maksadım bulunmaktadır:

Evvelâ; okuyucuyu, Kur'ân-ı Kerim'in mânâsını idrake yardım edecek hususlardan malûmat sahibi etmek arzusunda olmaklığımdır. Şayet okuyucu, ilk başlangıçta bu hususa vukuf peyda edemediği takdirde, tekrar ve tekrarıyla zihni açılacak, mânâ ve ruhun derinliklerine nüfuz edebilmesine mani olan engelleri ekseriya bertaraf edebilecektir.

Saniyen: Kur'ân-ı Kerim'in mütalâasında ekseriya akla peşinen gelen sorulara cevap vermek istemekteyim. Buradaki cevaplarımı, Kur'ân-ı Kerim'in tahlili etüdüme ilk başladığımda veyahut sonradan aklıma gelen sorulara hasretmekteyim. Şayet başka sorular zuhur eder ise, inşallah onları da ilerde cevaplandırırım.

EŞSİZ KİTAP

Bir kimsenin Kur'ân-ı Kerim'e çalışmaya başlamadan evvel, onun bermutat okunan kitaplardan bambaşka eşsiz bir kitap olduğunu evvelemirde zihnine yerleştirmesi icap eder. Adetlere bağlı kitaplar (Konvansiyonal) hilâfına Kur'ân-ı Kerim edebî bir tertip içinde tanzim edilen mevzua dair malûmat, fikir ve delilleri ihtiva etmez. Bu sebepten dolayıdır ki, yabancı bir kimse ona ilk takarrupta, mevzua veya fasıllar arasında dağılışa, kısımlar yahut hayatın bir seride tertiplenen farklı safhaları ve farklı talimata dair tasrihatı bulamaması yüzünden şaşırır kalır. Bilâkis, burada o kimsenin kitap kavramına uymayan ve evvelce alışkın olmadığı bazı taraflar bulunmaktadır. O kimse, burada güzel bir şekilde birbirleriyle mezcedilmiş akidelerin ele alındığını, moral talimat verildiğini, kanunlar vaz edildiğini, halkın İslâmiyete da-

vet edildiğini, kâfirlere ihtarda bulunulduğunu, geçmiş vakalardan dersler alındığını, ikazlar yapıldığını ve tebşiratta bulunulduğunu görür. Aynı mevzu farklı şekillerle tekrarlanmakta ve bir bahis diğer bir bahsi zahirde herhangi bir irtibat göstermeden takip etmektedir. Bazen de yepyeni bir mevzu diğer bir mevzuun ortasında, görünürde hiçbir sebep olmaksızın zuhur etmektedir. Hitap ve muhatap ile hitabın şekli belirtilmeden değişiklik göstermektedir. Hiçbir yerinde fasıllar ve taksimata ait bir işaret bulunmamaktadır. Tarihî vakalar ortaya konulmakta, fakat tarih kitaplarındaki gibi ele alınmamaktadır. Felsefî ve metafiziğe ait meseleler bu mevzudaki ders kitaplarındakinden başka şekilde ele alınmaktadır. İnsan ve kâinat, tabiat ilmindekinden farklı lisanla zikredilmektedir. Kezalik siyasî, sosyal, ekonomik meselelerin hallinde kendine has metodları takip etmekte ve kanunun prensip ve emirlerini sosyolog ve kanunşinaslarınkinden başka şekilde mütalâa etmektedir. Moral prensipler, mevzua ait herhangi bir literatürün paralelinde telkin edilmemektedir. Gafil davranan kimse, herşeyi bir kitap hakkındaki önceden şartlanmış düşüncesine muhalif bulacağından şaşırır ve hayrete düşer. Kur'ân-ı Kerim'in herhangi bir tertibi bulunmayan, yahut ayetleri ile mevzularının akışı arasında irtibat olmayan, içindeki muhtelif bahisleri birbirleriyle irtibatsız şekilde gelişi güzel ele alan, kelimenin herkesçe anlaşılan mânâsına uygun bir kitap olmamasına rağmen, toplu bir kitap şekline sokulmuş olduğunu vehmetmeye başlar. Binnetice Kur'an düşmanları acaip itirazlar ortaya koymakta ve böylece Kur'an'ı yeni takip edenler şüphe ve itirazlara karşı acaip fikirler benimsemektedirler. Zihinleri rahata kavuşturmak çaresi olarak ya kaçamaklı yollara sapmakta veyahutta acaip tefsirlerde bulunmaktadırlar. Zahirdeki irtibatsızlığı bertaraf etmek için bazen ayatlere arasında sun'î bağ kurmaya çalışmakta, ve son çare olarak, Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif bahislerinin düzensiz ve ahenksiz şekilde ele alındığı fikrini bile kabul etmektedirler. Netice olarak, ayetler kendi bünyelerinden tecrit edilmekte ve karışık bir hal almaktadır.

Bu hal kaarii'n, (okuyucu) Kur'ân-ı Kerim'in eşsiz bir kitap olduğu vâkıasını nazarı itibara almadığı zaman vuku bulmaktadır. Kur'ân-ı Kerim, ele aldığı mevzuu ve sağlamak niyetinde bulunduğu gayeyi öbür kitaplar gibi taa başında açıklamamaktadır. Bu kitabın meseleleri izah için üslup ve metodu, diğer okunan kitaplardakinden oldukça farklıdır ve herhangi bir kitaptaki tertibe uymamaktadır. Hepsinin fev-

kinde olarak da, umumun kitap kelimesinden anladığı mânâda "din üzerine yazılmış" herhangi bir kitap değildir. Bu sebepten ona herhangi bir kitap gibi takarrübünde, üslup ve meseleleri ortaya koyuş şekli yüzünden oldukça şaşırılır. Birçok yerlerde evveliyatın zikredilmediği ve muayyen bir kısmın hangi şartlar altında nâzil olduğunun bildirilmediği görülür. Netice olarak da, orta ehliyette bir kaari bazen muhtelif yerlerde münferit kıymetler keşfedebilmesine rağmen; Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva ettiği zengin hazinelerden tam mânâsıyla istifade edemez. Ancak bu gibi kimseler, Kur'ân-ı Kerim'in bu mümeyyiz vasfına aşina bulunmadıkları için, kendi şüphelerinin zebunu olurlar. Sahifelerdeki serpili bahisleri görür gibi olmalarına rağmen mânâlarında güçlük hissederler. Hatta, tamamen açık olan mânâlar bile zuhur ettikleri bünye içinde onlara mevzu ile alâkasız gözükürler.

Kaariler, peşinen kendilerine şu husus ikaz edilmek suretiyle, kurtarılabilirler: Kıraat edeceği Kitap, dünyada eşi olmayan, nevi kendine has tek bir Kitaptır. Onun edebî üslubu diğer bütün kitaplardan farklıdır. Mevzu bakımından emsalsizdir. Kaariin herhangi diğer kitap hakkında edindiği peşin kanaat, Kur'ân-ı Kerim'i anlamaya yardımcı olamaz. Hatta bunları bilmesi bile kâfi gelmez. Evvelâ zihnini her türlü peşin hükümlerden azâde kılmalı ve bu Kitabın mümeyyiz vasfına vukuf peyda etmelidir. Ancak ve ancak ondan sonra anlayabilir.

Kur'ân-ı Kerim'i sıhhatli şekilde anlayabilmek için bu Kitabın tabiatına, ana fikrine, gaye ve hedefine vukuf peyda edilmesi elzemdir. Kaari tarafından keza onun üslûbu, orada kullanılan istilahlar ve oradaki hadiseleri izah için kullanılan usul bilinmelidir. Keza muayyen kısımların nüzûlündeki şartlar ve evveliyat gözönünde bulundurulmalıdır.

İLÂHÎ İRŞAT YOLU

Kaari, evvelemirde Kur'ân-ı Kerim'in aslî mahiyetini anlamalıdır. Bir kimse onun vahye dayanan kitap olduğuna ister inanmış isterse de inanmamış olsun, bizzat Kur'ân-ı Kerim'de ve Onun hamili Muhammed (s.a.v.) tarafından ileri sürülen ve bunu İlâhî İrşat Yolu bulunduğuna mütedair iddiayı başlangıç noktası olarak nazarı itibara alması icabeder.

Kâinatın Haliki, Sahibi ve Hakimi olan Rabbül Alemîn insanı yarattı ve ona öğrenmek, konuşmak ve idrak ile tefrik kabiliyeti verdi. Ona seçmek serbestisi, irade serbestisi ve hareket serbestisi bahşetti. Ona çevresindeki eşyayı elde etme ve kullanma selâhiyetini verdi. Hülasaten, ona bir nevi muhtariyet verdi. Onu bu dünya üzerinde kendine halife olarak tayin edip İlâhî İrşat Yolu'na uygun bir hayat sürmesi hususunda insanoğluna talimatta bulundu.

Rabbül Alemîn, insanı kendine halife tayin buyurduğunda kendisi ile olan münasebet şeklinde zihinlerde şüpheye mahal bırakmamak üzere pek açık ve beliğ bir tarzda şu mealde ikazda bulundu: "Sizin ve bütün kâinatın Sahibi ve Hakimi Benim". Bu Sebepten Bana ibadet edeceksiniz, başkasına değil. Benim saltanatım içinde kendi başınıza buyruk değilsiniz. Tapacağınız ve tâbi olacağınız başkası da yoktur. Bu dünyaya muayyen güç ile ve muayyen zaman için tecrübe edilmek üzere gönderildiniz. Ondan sonra Bana rücû edeceksiniz. Sonra Ben sizin bu dünyadaki amelinizi muhakeme edip, tecrübede muvaffak olup olmadığınıza karar vereceğim. Bu sebepten sizin için doğru yol, Beni gönül rızasıyla Hâkim olarak kabul etmeniz ve yalnız bana ibadet etmeniz ve bu dünyanın sadece imtihan yeri olduğuna kanaat getirerek, size tevcih edeceğim irşada uygun bir hayat sürmenizle kaimdir. Dünyevî hayatınızda hakikî gayeniz, nihaî imtihanda muvaffakiyete erişmek olmalıdır. Bu sebep dolayısıyla, İlâhî İrşat Yolu'na muhalif ve o yola uygun düşmeyen her istikamet batıl olacaktır. "Eğer ilk yolu benimser iseniz (ve siz o yolu benimsemek için tam serbestî ve hürriyete sahip bulunmaktasınız) o vakit bu dünyada sulh ve sükunu elde edeceksiniz ve öbür dünyada ise Cenneti A'lâda ebedî haz ve saadet meskenine kavuşacaksınız. Eğer herhangi başka bir yol takip ederseniz (ve siz, bu yolu da tercih ve benimsemekte oldukça hür bulunmaktasınız) o vakit bu dünyada Benim gazabıma uğrayacak ve öbür dünyada ise atılacağınız cehennem azabında ebediyen hüzün ve keder içinde kalacaksınız."

Kâinatın Sahibi, böylece bir ikaz ile Hazreti Âdem ve Hazreti Havva'yı ilk beşerî varlık olarak dünyaya gönderdi. Onlardan gelecek nesillerin hayat tarzlarında kendilerine rehber olacak İlâhî İrşatı onlara tevcih buyurdu. Böylece ilk beşerî çift, cehalet ve zulmet içinde yaratılmamış, fakat takip edecekleri nizam ile berrak ve nurlu ışık onlara ve-

rilmiş oldu. Allah'a teslimiyet olan "İslâmiyet" işte budur. Bu dünyayı terketmeden evvel kendi hayatlarında tatbik ettiler ve çocukları ile çocuklarının çocuklarına aynı yolu telkin ile Müslüman (Allah'ın sadık kulları) olarak yaşamaları hususunda onlara nasihatta bulundular. Fakat müteakip asırlarda, sonradan insanlar İslâm'ın hayat yolundan ihtiraf ettiler ve diğer sapık yolları benimsediler. Sadece ihmalleri yüzünen Hidayet yolunu kaybetmekle kalmayıp, aynı zamanda günahkârlıkları dolayısıyla, o yolda değişiklik yaptılar. İlâhî vasıf ve kudreti başkalarına mal ettiler ve Allah'ın haklarını başkalarında görüp O'na şirk koştular. Çeşitli hurafatı, yanlış fikirleri, batıl felsefeyi, O'nun hidayet yoluyla karıştırarak farklı şekilde dinler icat ettiler. Allahu Teâlâ tarafından emir buyrulan doğru, âdil ve moral prensipleri terkettiler. Yahutta onları ifsat edip enaniyet ve nefse düşkünlüklerini tatmin edecek şekilde dinler vücuda getirdiler ve Allah'ın malı olan bu dünyayı günahkâr ve kaos haline getirdiler.

Durumun hazin olmasına rağmen gene de Hak Teâlâ bu baştan çıkmış insanları doğru yola zorlamayı tercih buyurmadı. Aksi halde insanlara bahşetmiş olduğu mahdut hareket serbestisi ile zıt düşecekti. Kendisine karşı isyanın akabinde onları derhal imha ve perişan etmeyi de dilemedi. Çünkü bu hal, muayyen ömre göre ayarlanan bu dünyadaki imtihan şartlarına uygun düşmeyecekti. Buna mukabil, beşerin dünyaya ilk gelişinde, Allahu Teâlâ ona hidayet yolunu tebliğ işini bizzat deruhte buyurdu. Fakat insanoğlunu o yolu takip edip etmemekte serbest bıraktı. Buna binaen beşerin hidayeti için tertibatta bulundu. Halk arasından kendine Resuller tayin buyurdu. Onlara hakikat ilmi ile doğru hayat yolunu ihsan etti. Resuller, doğru yoldan ayrılan insanları doğru yola davet vazifesiyle vazifelendirildiler. Allah'a iman ettiler ve O'ndan tebellüğ ettikleri tebliğe uygun şekilde hareket ettiler. Muhtelif memleketlerdeki muhtelif milletlerden ve binlerce sene zarfında binlerce Resul geldi. Hepsi de Tevhit ile "öbür dünyada hesap verme"ye müstenid tek ve aynı dinden idiler. Hepsi de, bu dünyada beşerî hayatın bidayetinde ilk insana telkin edilen aynı hayat yolunu telkin ettiler. Onların hepsi, dünyaya gelen ilk insanın hayat başlangıcından beri tertiplenen hidayet yolunu, yani ahlâk ve kültüre ait esas ve ebedî prensipleri aynen takip ettiler. Aynı vazife ile, yani beşeriyeti aynı hidayet yoluna ve tek bir toplum haline gelmeye davet ettiler. Onların davetini kabul eden insanlar, ilâhî tebliğ icabı tek bir toplum haline

geldiler. O toplumu tesis için var kuvvetleriyle çalıştılar. Zıt hareketlere karşı uyanık davrandılar.

Bu Resuller, kendi zamanlarındaki ayrı ayrı şartlar altında vazifelerini fevkalâde şekilde yerine getirdiler. Fakat maalesef halktan çoğu onların davetini kabul etmemek temayülünü gösterdiler. Hattâ o topluma iştirak edenler bile tedricen bozulmaya yüz tuttular. O kadar ki, bu toplumlardan bazıları hidayet yolunu tamamıyla kaybettiler. Diğerleri ise Allah'ın emirlerinde değişiklik yaptılar ve o emirleri hürafatla karıştırdılar.

Derken, Hazreti Muhammed (s.a.v.), önceki Peygamberlere verilmiş vazifenin aynının ifa için, kâinatın sahibi tarafından ahir zaman peygamberi olarak gönderildi. Muhammed Mustafa (s.a.v.) Efendimiz daveti, önceki Peygamberlerin tahrif edilmiş yollarına tâbi olanlar dahil bulunmak üzere, bütün beşeriyete sundu ve insanlardan doğru yolu takip etmelerini istedi. Allahu Teâlâ'nın gösterdiği yolda kollektif hayat tarzını tesis ve kötülüğe sapmış olan dünyayı ıslaha gayret etmesi dileğine mukabil; Allahu Teâlâ'nın buyurduğu yolu kabul edenlerin bütününü bir cemiyet halinde teşkilâtlandırdı. Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) açıklanan Kur'ân-ı Kerim bu daveti ve bu İlâhî İrşatı ihtiva eden Kitaptır.

ANA FİKİR

Şimdi, Kur'ân-ı Kerim'in mahiyetini anlamaya başlamakla, onun ele aldığı mevzu, ana fikir ile gaye ve hedefi daha iyi idrak edilmektedir.

Oradaki mevzu insandır: İnsan hayatını hakikî başarı ve başarısızlığa sürükleyen safhaları müzakere eder.

Kur'ân-ı Kerim'e baştanbaşa hakim olan ana fikir, hakikatın ortaya konulması ile bu hakikat üzerine müesses bulunan doğru yola davettir. Hakikatın ise Hazreti Âdem'e, dünya üzerinde Allah'ın mümessili olarak tayini sırasında ve Hazreti Âdem'den sonra gelen Resullere, Allahu Teâlâ tarafından bizzat açıklananın aynı olduğu, doğru yolun da bütün Resuller tarafından öğretilmiş olanın aynı bulunduğunu ifade eder. Keza, hakikat ile tezat teşkil eden ve Allah, kâinat ve insanın Allah'la ve bil'umum mahlûkatla münesabeti hakkında halk tarafından

uydurulmuş her türlü nazariyenin yanlış olduğu ve o nazariyeler üzerinde kurulu hayat tarzlarının hepsinin hatalı ve feci akibete sürükleyici bulunduğunu gösterir.

Tebliğin hedef ve gayesi, insanı doğru yola davet ve beşerin ihmali dolayısıyla kaybettiği ve günahkârlık yüzünden ayrılmış olduğu hidayet yolunu açıkça ortaya koymaktadır.

Eğer kaari üç esas noktayı göz önünde bulundurur ise, görecektir ki: Bu Kitapta üslûp bakımından mübayenet yoktur. Mevzuun tevalisinde ihmal buyrulmamıştır. Muhtelif bahisler arasındaki münasebette noksanlık mevcut değildir. Yani bu kitabın, ister mevzuu, isterse de ana fikir ve vakıaları ortaya koyuşu bakımından olsun, hiçbir yerinde inkıta yoktur. En baştan sona kadar onun ele aldığı muhtelif bahisler ile ana fikir arasında öyle sıkı bir irtibat kuruludur ki, böylece gerdanlığa dizili muhtelif renk ve cesamette mücevherata benzetilebilir. Kur'ân-ı Kerim gerek dünya, semavat ve insanın yaradılışı hususundaki kıssayı nakil edilişinde, gerekse de kâinattaki tezahürata işarette bulunuşunda ve beşerin geçmişine ait vakaları zikredişinde daima ana fikri ön plânda tutar. Kur'ân-ı Kerim'in gayesi insanı irşat etmektir. Yoksa tabiatın tetkiki veya tarih, felsefe ve herhangi bir fen ve sanatla meşgul olmak değildir. Bu gibi mevzularla alâkalanmamaktadır. Onun ancak alâkalandığı şey hakikatı açıklamak, yanlış kavramları ve bu hususdaki yanlış telâkkileri bertaraf, gerçeği zihinlere aşılamak, yanlış davranışların akibeti bâbında ikaz ve beşeriyeti doğru yola davettir. Aynı şey iktisadî ve moral sistemler ile insan ve cemiyet ef'alinin tetkikinde ve ona ait metafizik vesair meselelerin muhasebesinde de varittir. Bu sebepledir ki, bir şeyden ancak hedef ve gayesine getirinceye kadar bahis ve müzakerede bulunur. Münasebeti olmayan teferruatı geri bırakır. Tekrar ve tekrar ana fikre döner. Her bahis ana fikre davet dairesinde devir eder. Kur'ân-ı Kerim bu ışık altında mutalâa edince, bütünün bir kül halinde birbirine yakın ve muknî bir hüccet olduğu ve Kur'ân-ı Kerim'de baştan başa mevzu bakımından kat'î devamlılık bulunduğu hususunda hiçbir şüphe kalmaz.

EVVELİYAT

Nüzûl sebeplerine vakıf olmayan kimse, Kur'ân-ı Kerim'de müzakere edilen bahisleri sıhhatli şekilde anlayamaz. Muayyen bir bahsi

izaha yardımcı olacak içtimaî, tarihî veya diğer evveliyat ve şartların bilinmesi icabeder. Çünkü Kur'ân-ı Kerim birdenbire tamamlanmış kitap halinde nâzil olmadı. Yahut da Allahu Teâlâ o Kitabın yazılı kopyasını Peygamber Efendimize (s.a.v.) risaletinin ilk başlangıcında verip de neşir etmesini ve ilk anda halkı muayyen hayat tarzını benimsemeye davet etmesini emir buyurmadı. Keza bu Kitap mutad olan tertip suretiyle ana fikri ortaya koyan umumî tipteki edebiyat teamülüne uygun bir eser değildir. Böyle bir usûle tâbi olmamaktadır. Doğrudan doğruya İlâhî emir tahtı altında Allah'ın Resulü (s.a.v.) tarafından başlatılmış bulunan hareketteki hidayet yolunu takip için Kur'ân-ı Kerim kendisine has usulü benimsemektedir. Binaenaleyh, İslâmî hareketin muhtelif merhalelerindeki ihtiyacı karşılamak üzere Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'i kısım kısım açıkladı.

MEKKE'DE NÂZİL OLAN SURELER

Mübarek Peygamberin (s.a.v.) vazifesine ilk başlaması emir buyrulduğunda, tevdi buyrulan muazzam işi başarabilmesi için Resulün kendini yetiştirmesi için lüzumlu talimat Allah tarafından ona gönderildi. Kur'ân-ı Kerim kezâ hakikate dair temel bilgiyi bildirmekte ve insanları yanlış hayat tarzına sürükleyen bilumum yanlış anlamalara cevap vermekte ve onları ahlâkın ana prensiplerini kabul ile ancak beşeriyetin refah ve başarısına yol açan doğru hayat tarzını benimsemeye davet etmektedir.

Bu ilk tebliğler kısa fakat vecîz cümlelerden müteşekkil olup hitap ettiği insanları ilk anda hayran bırakacak, pek tesirli ve pek beliğ ifade tarzına sahib bulunmaktadır. Edebî üslûbu, kalpleri derhal teskin edecek niteliktedir. Letâfet ve zerafetleri dolayısıyla onları işitip de tekrarlamaya başlayan herkesin alâkasını cezbedecek kadar cana yakındır. Cihanşümûl hakikatı ilân etmekle beraber, ilk muhataplarının yabancısı olmadıkları bir muhite ait delil, misâl ve izahlarla takviye edilmekte ve mahallî bir renge bürünmektedir. İlk muhatapların da derin tesir hasıl etsin diye onların geçmişine, onların an'anelerine, onların abidelerine, onların itikadlarına, onların ahlâk telâkkilerine ve onların kötü yollarına hasredilmiştir.

Hareketin bu ilk safhası, birkaç iyi insanın o tebliği kabul edip de

müstakbel Müslüman toplumunun nüvesini meydana getirinceye kadar dört sene sürdü. Fakat Kureyşliler cehaletleri icabı menfaat, nefsaniyet ve atalarının âdetlerine aykırı olacağı düşüncesiyle karşı çıktılar. Mamafih, Kur'ân-ı Kerim Mekke hudutlarından taşarak etrafa yayıldı ve diğer kabilelere ulaştı.

Derken hareketin dokuz sene süren ikinci safhası meydana geldi ve böylece eski nizam ile çetin bir mücadele başlamış oldu. Yalnızca Kureyş değil, fakat karşı taraftan bir çoğu bu hareketi yok etmek üzere ayaklandılar. Onu bastırmak için her çareye baş vurdular. Kötü propaganda ve ithamlarda bulundular. Mânâsız itirazlar ileri sürdüler. Avam halkı soğutmak için şüpheler yaydılar. Yabancıları, Peygamber Efendimizi dinlemekten men ile İslâmiyeti kabul edenlere her çeşit zulmü revâ gördüler. Müslümanları yıldırmak için iktisadî ve içtimaî baskıdan boykot ilân ettiler. Onların eziyetleri yüzünden Müslümanlar tahammül edemez hale gelerek iki def'a evlerini barklarını terk ile Habeşistan'a ve en nihayette Medine'ye hicret mecburiyetinde kaldılar. Fakat zulüm ve engellere rağmen, İslâmî hareket yayılmaya devam etti. Mekke'de her ev ve âileden İslâmiyeti kabul etmeyen ancak birkaç kişi güçlükle bulunabilir hale geldi. Bu hal pek tabii ki muarızların kalbini daha da kararttı. Kendi öz kardeşlerinin, yeğenlerinin, oğullarının, kızlarının, kardeşlerinin vesair yakınlarının İslâmiyeti kabul ile can'ugönülden bağlanmaları ve İslâmiyeti can pahasına da olsa kendilerine karşı müdafaaya hazır hale geldiklerini gördüklerinde, zulmü daha da arttırdılar.

Keza, İslâmiyeti kabul ile fazilet timsali halini alan en iyi insanları saflarına celbetmek suretiyle İslâmî hareket hız aldı. Saliklerinin karakterini tamamıyla değiştiren böyle bir hareketin moral üstünlüğünü bütün dünya düşünmekten geri kalamazdı.

Bütün bu uzun ve meşakkatli mücadele boyunca Allah-u Teâlâ, işitenlerin fikir ve tutumlarına son derece tesir eden ilham verici hitapları, münasebeti geldikçe açıklamaya devam buyurdu. Bir taraftan bu hitaplar Müslümanlara ana vazifelerini gösterdi ve onları bir araya gelmeleri için sadakat ve merbutiyet hissi içinde meczetti. Takva, yüksek ahlâk ve temiz karakteri öğreterek, onları nâşiri İslâm olarak yetiştirdi. Diğer taraftan bu tebliğler, bu dünyada muvaffakiyet ve öbür dünyada ise ebedî saadet müjdesi ile Müslümanları teselli ve kalp rahatlığına

kavuşturup onlara cesaret ile her fedakârlıkta bulunmaya bu tebliğlerle sevk edildiler. Müslümanlar bu asil dava için her çeşit musibete katlanacak şekilde ve en çetin düşmanlara karşı dövüşmek üzere fedakârlık ruhuyla dolu hale geldiler. Bu tebliğler aynı zamanda İslâmî harekete karşı gelen veya ona karşı bigâne kalanlara ikaz teşkil etti. Bu sebepten dolayı delil olarak komşu hakların geçmişinden misaller gösterildi. Keza kervan yolları üzerindeki meskûn yerlerin mahvedilişine ibret dersi olarak dikkat nazarlar çekildi. O gece ve gündüz arz ve semavatta karşılaştıkları hâdiseleri, Allah'ın birliğine ve kaçınılmaz akibet olan ahiret gününe bir delil olarak müşahede etmeleri kendilerinden istenildi.

İlk hitaplarda, putperestlerin küfürleri, Allah'a şirk koşmaları, an'anevî tapınma şekillerindeki hataları her aklıselim sahibinin anlayacak berraklıkta açıklanmaktadır. Bu tebliğler, onların (putperestlerin) Allah'a tâbi bulunmadıkları ve O'na karşı öbür dünyada hesap vermeyecekleri hususundaki sui tefehhümleri kalp ve zihinlerde şek ve şüpheye mahal bırakmayacak şekilde çürütmektedir. Her şüphe bertaraf edilmekte ve her itiraza cevap verilmekte, içine karıştıkları ve başkalarını karıştırdıkları her entrika, her keşmekeş çözülmekte ve hall edilmektedir. Hülâseten: Bu hitaplar, eski sistemin cehalete dayandığı ve batıl olduğunu sarih ve kesin olarak isbat etmiş oldu. Buna muvazi olarak da moral eksiklikleri, batıl hayat yolları, cehalete dayanan âdetleri ve hakikate karşı gelmeleri ile, mü'minlere yaptıkları eziyetler hususunda kâfirlere ihtarda bulunulmaktadır. Bu ilk hitaplar kezâ, kültür ve moralin dünyaca kabul edilen ve İlâhî medeniyetin nurlu temelini teşkil eden ana prensiplerini de ortaya koymuş oldu.

İslâmî hareketin Mekke safhası müddetince muhtelif tebeddülat vuku buldu. Gün be gün İslâmî hareket yayıldıkça yayıldı. Buna karşılık da muhalefet o nisbette kuvvet kesbetti. Derken değişik akide ve değişik hayat şartlarına sahip insanların birbirleriyle teması yeni meselelere yol açmış oldu. Bu sebepten dolayıdır ki, tebliğler muhtelif yeni bahisleri de ele almaya başladı. Stil bakımından öncekiler ile aralarındaki fark bu hali göstermektedir.

Mekke hayatının onüç senesi müddetince nazil olan surelerin evveliyatı budur.

MEDİNE'DE NÂZİL OLAN SURELER

Mekke'de 13 sene gibi uzun bir muhalefete maruz kaldıktan sonra İslâmî hareket Medine'de yeni bir merkez buldu. Arabistan'ın muhtelif yerlerindeki sâlikleri bir araya toplamak ve onları birleştirmek ve kuvvetlendirmek mümkün oldu. Bu vaziyette Mübarek Peygamber (s.a.v.) ile Müslümanlardan çoğu Medine'ye hicret etmiş oldular.

Derken İslâmî hareket tamamıyla değişik şartlar altında üçüncü safhasına girdi. O zaman Müslüman toplumun kurmaya muvaffak olduğu nizamî devlete, cahiliye rejimi silâhla karşı geldi. Bundan maada, Peygamberlerin takipçisi olduklarını iddia etmelerine rağmen Yahudiler ile Hıristiyanlar da ona zıt düştüler. Her nasılsa İslâm'ın saflarına katılan çeşitli münafıklarla uğraşmak mecburiyeti de hasıl oldu. Fakat bütün bu engellere rağmen İslâmî hareket 10 senelik sert bir mücadeleden sonra bütün Arabistanı hizaya getirmeye muvaffak oldu ve dış dünyaya ıslah tebliğini ulaştıracak duruma geldi.

Her safhada olduğu gibi bu safhada da muhtelif değişiklikler vuku buldu ve her değişik şartın kendine has meseleleri oldu. Böylece Allahu Teâlâ her muayyen şartın icap ettirdiği çeşitteki bahisleri Resulüne açıkladı. Bu sebepten dolayıdır ki, bunlardan bazıları ikaz edenin şiddetli üslûbu, bazıları ise kanun yapıcısının tebliği tarzında ifade edilmektedir. Bazıları bir öğretici, bir yetiştirici ve bir ıslahatçı metoduyla bir toplumu teşkil edecek ve bir devleti kuracak ve hayatın muhtelif safhaları için bir medeniyet meydana getirecek usul ve prensipleri ihtiva etmektedir. Diğerleri ise, İslâm devletinin himayesi altına giren münafık veya kâfirlere ne şekilde muamele edileceğine dair talimatlar vermektedir. Derken bu bahislerin bazılarında, ehlisalip ile muharip kuvvetler ve onların müttefikleri ile ne gibi bir münasebet kuracakları Müslümanlara bildirilmektedir. Diğerlerinde, kâinatın sahibi olan Allahu Teâlâ'nın halifesi olarak mükellefiyetleri yerine getirmeleri telkin edilmekte ve tertiplenmektedir. Bazı bahisler, Müslümanların hidayete erişmesi için kendilerine talimat vermekte ve zayıf tarafları hakkında ikazda bulunmakta ve Allah yolunda can ve mal fedakârlığında bulunmaları teşvik olunmaktadır. Diğerlerinde ise, harp veya sulhda kendileri için lüzumlu moral ve dersler verilmektedir. Hülâsaten bu tebliğler Müslümanları ve Peygamber Efendimizi müteakip İslâmî neşir vazifelerini tahakkuk ettirebilecek şekilde yetiştirmiş oldu. Derken bazı bahisler

Ehl-i Kitabı, münafıkları ve kâfirleri İslâm'a davet etmekte, yahut da geçmiş kıssalardan hisse almayı ihmâl etmeleri dolayısıyla, batıl hayat yoluna bağlı kalmalarında hiçbir bahaneye mahal bırakmayacak şekilde ihtarda bulunmaktadır.

Medinedeki on senelik müddet içinde nazil olan surelerin esası işte bu şekildedir. Üslup bakımından Mekke'deki surelerden farklı bulundukları aşikârdır.

ÜSLUP

Kur'ân-ı Kerim'in açıklamasının İslâmî hareketle aynı zamanda başlaması ve bu açıklamanın 23 sene devam edişinin yukarıdaki izahattan vuzuha kavuşması icap eder. Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif kısımları bu hareketin ayrı safhalarındaki ihtiyaca uygun şekilde açıklanmaktadır. Böylece, mutad dinî kitaplar ve benzerlerinde takip edilen usuldaki yeknesâk şeklin Kur'ân-ı Kerim'de bulunamayacağı aşikârdır. Keza Kur'ân-ı Kerim'in gerek kısa ve gerekse de uzun kısımlarının nüzulü anında broşürler halinde yayınlanması niyetiyle gönderilmemiş olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Fakat onlar şifahî hitap halinde sunulmak ve bu suretle yayınlanmak içindir. Bu sebepten dolayı tahrirî eser tarzına sahip olamazlar idi. Buna inzimamen bu kitaplar, profesör konferansındakinden değişik mahiyette olacağından; pek tabii ki, o gibi konferanslardan ayrı tarzda bulunacaklardır. Efendimize (s.a.v.) hususiyeti olan bir vazife tevdi buyruldu. O vazife sırasında hem hisse, hem de akla hitap edecek; muhtelif mevki ve tecrübe sahibi çeşitli fikir ve kalıptaki insanlarla muamele görecekti. Bu ayardaki bir şahsiyetin, tebliğin yayılması için bir hareketi sevketmek üzere icap eden her hususu denemesi lâzım gelir. Müesses fikirler alemini değiştirmek için tebliğin muhtelif safhalarını halkın aklına sokması ve uzun müddet tutunmuş karşı görüşlere zıt bir hareket olarak hislere ve heyecanlara hitap etmesi icap eder. O, kezâ saliklerini yetiştirmeli ve ıslah etmeli; onları ruh ve cesaret bakımından dolu hale getirmeli moral ve düşkünlükleri teşhir suretiyle muarızlarının düşüncesini çürütmeli idi. Bu sebeptendir ki, Allahu Teâlâ'nın Resûlüne gönderdiği tebliğin hitap tarzı, bu hareketin icaplarına uygun olacaktı. Bunun için Kur'ân-ı Kerim'in hitap tarzında, mutad kitaplardaki yahut kolej konferanslarındaki tarzı aramak yanlış olur.

Bu hal kezâ, Kur'ân-ı Kerim'de bazı hususların devamlı şekilde tekrarlanışının sebebini izah eder. Pek tabii ki, bir vazife ve hareketin tamim etmek istediği fikirler, muhataplarını şaşırtmayacak şekilde safha safha takdim edilmelidir. Bunun için aynı mevzu, tamim hususunda hatta aylar ve yıllar sürse bile, lüzumlu müddet süresince sindire sindire tekrarlanmaktadır. Mamafih her defasında değişik kelimelerle tekrarlanmakta ve monotom hal almasını bertaraf edecek şekilde bulunmaktadır. Müessir olması ve zihne girebilmesi için orada lâtif ve kıymetli bir lisanla ifade edilmektedir. Kezâ Kur'ân-ı Kerim'de dikkat ve alakayı her safhada muhafaza gayesiyle onun esasat ve prensipleri münasip yerlerinde tekrarlanmaktadır. Böylece bu hareketin muayyen safhasında açıklanan sureler pek tabiî ki, değişik kelimeler ve muhtelif şekillerde olmasına rağmen, umumiyetle her defasında aynı bahsi ele almaktadır. Kezâ Kur'ân-ı Kerim'in bütün sureleri amentüyle alâkalı yani Allah'ın birliği, sıfatları, ahiret, hesap günü, Kitab'a iman vs...'ye ait işareti ihtiva etmektedir. Onların hepsi takva, sabır ve tahammül ile Allah-u Teâlâ'ya iman ve güven ve mümasili hususları öğretir. Çünkü muhakkak ki, bu fezail İslâmî hareketin hiçbir safhasında ihmâl edilemeyecektir. Bu esasında herhangi birinin, herhangi bir safhada azıcık zayıflaması halinde; İslâmî hareket hakikî mânâda herhangi bir inkişaf kaydedemez.

TERTİP

Mekke'de nazil olan sureler ile Medine'de nazil olan sureler arasındaki fark muvacehesinde azıcık düşünmek; Kur'ân-ı Kerim'in nüzul sırasına göre ne için tertip edilmemiş olduğu sualine cevabı kendiliğinden ortaya koyar. İslâm düşmanlarının Kur'ân-ı Kerim hakkında bu hususta şüphe meydana getirmesi ve surelerin halihazır tertibi hakkında gülünç iddiaları ileri sürmesi dolayısıyla dahi bu mesele çok mühimdir. Onların iddası: "Bu Kitap, zaman veya herhangi bir sıraya tâbi olmadan; sadece görüldüğü veçhile uzun kısımları öne almak... cabasiyle, Muhammed (s.a.v.)in salikleri tarafından neşir edilmiştir." mealindedir.

Bu gibi iddialar, Kur'ân-ı Kerim'in tertibindeki hikmeti bilmemekten ileri gelmektedir. Bu kitap ilelebed payidar olacağından; İslâmî hareketin geçmekte olduğu muhtelif safhalara ait ihtiyaç ve icaplara

göre yirmiüç sene içinde kısım kısım açıklanmalı idi. Hareketin tedricî gelişmesine uygun olan ayet sırasının, Kur'ân-ı Kerim'in tamamlanmasından sonra artık hiçbir suretle uygun düşmeyeceği aşikardı. Böylece değişen şartlara uygun diğer bir tertibe ihtiyaç hasıl oldu. Hareketin ilk safhalarında Kur'ân-ı Kerim, İslâmiyet hakkında hiçbir bilgiye sahip bulunmayan kimselere hitap etti. Bu sebepten tabii ki, onlara herşeyden evvel İman'ın ana umdelerini öğretmeli idi. Fakat Kur'an'ın tamalanmasından sonra, başlıca İslâm'ı kabul edenlere ve Peygamberin tevdi buyurduğu vazifeyi ifa etmek üzere bir toplum meydana getirenlere taallük etti. Tamamlanan kitaptaki sıra, Müslüman toplumun her vakitteki ihtiyaçlarını karşılamaya uygun düşecek kronolojik tertipten tabii ki farklı olacaktı. Kur'ân-ı Kerim böylece evvelemirde Müslümanlara, hayatlarını düzene sokmak üzere vazifelerini tamamıyla tanıtacaktı. Keza, İslâmiyetten haberi bulunmayan dış dünyaya tebliği ulaştırabilmeleri için onları hazırlamalı idi. Keza, onlara kendilerini muhafaza edebilmeleri için; önceki Peygamberlere tâbi olanlar arasında beliren fesad ve kötülükler hakkında ikazda bulunmalı idi. Bu sebepten dolayıdır ki, El-A'lak ve mümasili Mekke'de nazil olan sureler değil de El-Bakara ve mümasili Medenî sureler Kur'ân-ı Kerim'in başında yer almaktadır.

Bununla alâkalı olarak bir husus daha gözönünde bulundurulmalıdır. Aynı mevzua ait bütün surelerin gruplar halinde toplanması Kur'ân-ı Kerim'in gayesine uygun düşmeyecektir. Kur'ân-ı Kerim'in mütalâasının herhangi bir safhasında tek taraflılığı bertaraf etmek üzere; Mekkî surelerin Medenî surelerin arasına karışması ve Medenî surelerin Mekkî sureleri takip etmesi ve İslâmî hareketin ilk safhasında nazil olan surelerin, müteakip safhalarda nazil olanların arasına karışması ve böylece bütünüyle İslâm'ın tam manzarasının kıraat edenin gözünün önünde bulunması elzemdir. Halihazır tertipteki hikmet işte budur.

Şayanı dikkat olan bir husus da, Kur'ân-ı Kerim'in bugünkü tertip tarzının Efendimizin (s.a.v.) halefleri tarafından değil de bizzat Efendimiz (s.a.v.) tarafından İlâhî irşatla yapılmış oluşudur. Ne vakit bir sure nazil olsa, Efendimiz (s.a.v.) katiplerinden birini çağırtır; kelimesi kelimesine dikte ettirir; filân surenin arkasına ve filân surenin önüne yerleşmesi hususunu tanzim buyururlardı. Kezâlik kendi başına sure mahi-

yetini taşımayan ayet, parça ve bahsin vukuunda, onu cüz'ü tam teşkil eden surenin neresine konulacaksa, kâtibinin tam o yere koymasını temin buyururlardı. Derken Kur'ân-ı Kerim'i namaz ve diğer fırsatlarda da aynı tertip üzere tilâvet etmelerini tenbih buyururlardı. Böylece Kur'ân-ı Kerim, gönderenin irşadı ile, tebliğe muhatap olan Peygamber Efendimiz tarafından ikmâl edilişinin ilk gününde oralardaki surelerin aynen şimdiki tertip üzere tanzim edilmiş bulunduğu tesbit olunan bir vakıadır.

TEDVİN

Allahu Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'in ilel'ebed muhafaza ve emniyetini bizzat deruhte buyurdu.

Kur'ân-ı Kerim'den bir kısım nazil olur olmaz derhal Peygamber Efendimizin direktifleriyle hurma yapraklarına, ağaç kabuklarına ve kemiklere vesaireye yazıldı ve bütün kısımlar bir çuval içine konuldu. Bundan maada, ashabdan bazıları da kendi istifadeleri için bu parçaları kaleme aldılar. Aynı zamanda Müslümanlar, İslâmiyetin ilk başlangıcından beri farz olan namazlarda bu kısımları tilâvet suretiyle hıfzettiler.

Peygamberin (s.a.v.) hayatında, ashabtan birçoklarının Kur'an-ı hıfzetmelerine rağmen Kitap halinde tedvin olunmadı. Fakat Peygamberin (s.a.v.) hemen vefatını müteakip buna lüzum hasıl eden bir hâdise vukubuldu. Büyük bir irtidat hareketi bütün şiddetiyle başgösterdi. Onu bastırmaya giden ashabdan birçoğu hayatlarını kaybettiler. Bu şehitlerden bazıları Kur'ân-ı Kerim'i tamamen hıfzetmiş kimselerdi. Bu hâdise, her türlü tehlikeye karşı Kur'ân-ı Kerim'i aslî şekliyle muhafaza edilmesi için lüzumunun yapılması ve münhasıran Kur'an hafızlarına güvenmenin doğru bir hareket olmayacağı hususunu Hazret-i Ömer'in düşünmesine sebep oldu. Bu sebepten dolayı Hazreti Ömer, Bu kitabın aslî haliyle tam olarak kaleme alınması lüzumu üzerinde ısrar etti. Peygamberimiz zamamında yapılmamış bulunması hasebiyle yapılmasında ilk önceleri tereddüt gösteren Hazret-i Ebu Bekir'i bu hususta iknaya çalıştı. Fakat bazı müzakerelerden sonra bu işin yapılması Hazret-i Ebu Bekir tarafından kabul edildi. Buna binaen bu iş Hazret-i Zeyd Bin Sabit'e tevdi edildi. Hazret-i Zeyd Bin Sabit de aynı

sebepler dolayısıyla başlangıçta Hazret-i Ebu Bekir gibi tereddüt göstermişti. Fakat sonunda kani oldu ve bu tarihî işi üzerine aldı.

O, bu iş için en elverişli kimse idi. Peygamber Efendimizin ekseri zaman kâtipliğini yapmış idi. Keza Efendimizin (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'in tamamını Cebrail (a.s.)a tilâvet ettiği zaman yanında bulunmakta idi. Yapılacak iş bu sebepten dolayı, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tarafından emanet edilen ve ashabın[1] yanlarında bulunan Kur'ân-ı Kerimleri parça parça toplayarak bir araya getirmekti.

Derken, Kur'an'ın tam veya kısmen hafızı olan ashabın işbirliği ile o yazılı kısımlar, doğruluğu tahkik bakımından birbirleriyle karşılaştırıldılar. Hazret-i Zeyd ancak üç ayrı kaynağı teyid ettiklerini kayda aldı. Böylece doğru olarak aslî ve tam nüshası tedvin edilmiş oldu. Tam Kur'an'ın bu aslî nüshası Hazret-i Hafize'nin (Hazret-i Ömer'in kızı, Peygamber Efendimizin zevcelerinden) evinde muhafaza edildi ve isteyenlerin kopyasını alabileceği ve elinde kopyası bulunanların ise kontrol için bu aslî nüsha ile karşılaştırabilecekleri ilân edildi.

Sûrelerin tertip sırasına gelince: Hz. Zeyd, Peygamber Efendimizin takip ettiği sıraya aynen sadık kaldı. Zaten başka türlü hareket etmesine imkân bulunmamakta idi. Çünkü o, Mübarek Peygamberin (s.a.v.) hayatında yapılmamış bulunması sebebiyle, ilk önceleri Kur'an'ın tedvini işini deruhte etmekte (başlangıçta) tereddüt gösterecek kadar, Sünneti Seniyyeyi takip hususunda son derece titiz davranan biri idi. Bu sebepten dolayıdır ki, surelerin hali hazır tertibinin Peygamber Efendimizin vefatından sonra tanzim edilmiş olduğunu düşünmek yanlış olur. Efendimizin, hayatının son ramazanında,[2] Kur'an'ın tamamını iki kere Cebrail (a.s.) önünde tilâvet edişi vakıası, bir tertibi takip etmiş oluşunun açık delilidir. Hazret-i Zeyd'in bu iki tilâvetten ikincisinde hazır bulunuşuna delil olan Hadis-i Şerif'i zikretmiş bulunuyoruz. Kezalik Kur'an'ın tamamının hafızı olan ashabın herhangi bir sırayı takip suretiyle tilâvette bulunmaları icap eder idi. Bu tertip sırası ise Peygamber'in (s.a.v.) takip ettiği ve öğrettiğinden başkası olamazdı.

İmamı Malik der ki: "Kur'ân-ı Kerim, Ashab'ın Mübarek Peygamberden (s.a.v.) işittiği şekilde tertiplendi."

Kezâ, Kur'ân-ı Kerim'in içindeki muhtelif yerlerde Kur'ân-ı Kerim'den bir Kitap olarak bahsedilmektedir. Meselâ Mekke'de ilk za-

manlarda nazil olan Müzemmil suresinde Allahu Teâlâ Peygambere, "... Kur'an-ı tertip üzere tilâvet et..." diye buyuruyor. Bu dahi, bidayetten beri Kur'an'ın Kitap olarak mânâlandırıldığı ve her kitabın herhangi bir tertibi takip etmesi icap edeceğini göstermektedir.

LEHÇE FARKI

Arapçanın bütün Arabistan'ın müşterek lisanı olmasına rağmen; muhtelif kısım ve kabilelerin lehçelerinde değişiklik mevcut bulunmakta idi. Aşikâr sebeplere dayanarak Kur'ân-ı Kerim Mekke'nin Kureyş lehçesine göre nazil oldu. Mamafih, memleketin muhtelif yerlerinde yaşayan Araplar'ın, kolaylık olsun diye başlangıçta kendi lehçelerine göre tilâvet etmelerine müsaade edilmiş ise de; bu hal mânâda herhangi değişiklik vücuda getirmedi. Fakat İslâmiyet Arabistan hudutları haricine yayılınca ve Arap olmayan Müslümanlarla temasa geçilince Arap lisanı yavaş yavaş bu yeni muhitlerin tesiri altında kalmaya başladı. Derken, Kur'an'ın muhtelif lehçeleri arasındaki farkın çeşitli kötülüklere yol açmasından ve muhtelif lehçeye sahip insanlar arasında zıtlaşmaya sebep olmasından korkuldu. Bu insanlar hatta birbirlerini Kur'ân-ı Kerim'i tahrifle itham edebilirlerdi. Kur'ân-ı Kerim'in saf ve temiz Arapçasının, Arap olmayanlarla temasa gelen Araplar tarafından dejenere edilmesi tehlikesi dahi belirdi. Bu septen dolayı Hazreti Osman, Ashab ile müzakereden sonra, bütün alemi İslâm'da sadece Hazreti Ebu Bekir'in emriyle tedvin edilen aslî nüshanın muteber addedilmesine ve diğer lehçeleri ihtiva eden bütün nüshaların men'ine karar verdi. Bir ihtiyat tedbiri olmak üzere, ilerde muhtemel herhangi yanlış anlama ve karışıklığı önlemek için diğer nüshaları yaktırdı. Meselâ, Ashabdan bazıları kendi yazılı nüshalarında, açıklayıcı ve sahifelerin yanlarına tefsir notları kayıd etmişlerdi. Bunların Kur'ân-ı Kerim'in metniyle karışabileceğinden de korkuldu. Her ne kadar o gün için böyle bir ihtimâl mevcut bulunmamakta ise de, istikbâlde herhangi muhtemel tehlikeye karşı emniyet bakımından diğer bütün nüshaların yakılması son derece basiretli bir hal idi.

Hâlâ bütün dünyada mevcut Kur'an, Hazreti Ebu Bekir'in emriyle tedvin edilen ve kopyaları Hazreti Osman tarafından muhtelif yerlere resmen gönderilen Kur'an'ın tam kopyasıdır. Bugün dahi dünyanın çeşitli yerlerindeki büyük kütüphanelerde bir çok eski nüshalara tesadüf

edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in her türlü değişiklik ve tahrife karşı tamamıyla mahfuz ve sıhhatli kalmış bulunduğuna şüphesi olan her kimse, kendini tatmin için herhangi bir nüshayı bu nüshalarla karşılaştırabilir. Keza, eğer bir kimse meselâ garpta Afrika'daki Cezayir'de bir kitapçıdan temin ettiği Kur'an'ı, meselâ şarkta Cava'daki bir kitapçıdan alınan nüsha ile karşılaştırırsa, her iki nüshanın da birbirleriyle ve Hazreti Osman zamanındaki Kur'an nüshasıyla tıpa tıp aynı olduğunu görecektir. Bundan sonra bile zihninde şüphe besleyen kimseye, dünyanın herhangi bir yerinden Kur'ân-ı Kerim'in bir nüshasını alması ve milyonlarca hafızdan herhangi birine başından sonuna kadar kelime kelime takiple tilavet ettirmesi şayanı tavsiyedir. Tilâvetin kelimesi kelimesine, yazılı nüshaya uygun olduğunu görecektir. Bu hal, hali-hazır Kur'an'ın Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) dünyaya sunduğu Kur'an ile aynı olduğuna dair en bariz ve red edilmeyecek bir delildir. Şüpheci veya eksiklik veyahutta değişiklikten azade olarak, sıhhatı hakkında şüpheye kapılamaz? Çünkü bu Kur'an'ın, Hazreti Muhammed (s.a.v.) tarafından dünyaya sunulan Kur'an ile aynı olduğu vakıasındaki sıhhatin bir başka eşine bütün beşer tarihinde hiç rastlanamaz.

MUHTELİF KIRAAT

Şimdi Kur'ân-ı Kerim'deki muhtelif kıraat meselesini ele alalım. Çünkü bu hususun mevcudiyeti, Kur'an'ın salim kalmadığına dair sui tefehhüm vücuda getirmektedir. Muhtelif kıraatın nev'i ve şumülü hakkındaki aşağıdaki bilgiler bu işi anlamamıza yardımcı olacaktır.

1- Peygamber Efendimizin (s.a.v.) hayatında kâtipleri tarafından kullanılan Arapça yazılarda, nokta veya hareke mevcut değildi. Hazreti Ebu Bekir zamanında Hazreti Osman tarafından tamim edilen kopyalarında da nokta ve hareket mevcut değildir.

2- Kur'ân-ı Kerim'in yazılı şekilde mahfuz ve emniyetli şekle sokulmasına rağmen; umumî cehalet ve kâğıt yokluğu yüzünden neşir işi şifahen yapılmakta idi. Gerçi okur yazar Araplar, bu yazıyı çözmekte az sıkıntı çekmekte idiler. Bizzat Hazreti Muhammed (s.a.v.)den ve Ashabdan öğrenerek Kur'an-ı hıfzetmiş kimseler mevcut idi. Peygamberden ve Ashabdan öğrendiklerini aynen takip ettiler ve aynen öğrettiler.

3- Hazreti Osman sadece Kur'ân-ı Kerim'in aslî kopyalarını muhtelif İslâm merkezlerine göndermekle kalmayıp; aynı zamanda, bizzat Peygamber Efendimiz tarafından öğretilen doğru kıraat şeklini muhafaza için de her kopya ile birlikte birde kaari gönderdi.

4- Zamanla, Kur'ân-ı Kerim'in doğru kıraat bakımından muhafazası için hareke kullanılması lüzumu hissedildi. Hicrî 45-53 senelerindeki Basra valisi Zeyd'in talebi üzerine ve harekelere rağmen nokta tahsisi yapıldı. Sonra hicrî 65-85 senelerinde Abdülmelik'in saltanatı zarfında Haccac Bin Yusuf, yeni hareke ve eşit harflerin tefriki için nokta şeklini tertip edecek ulemayı vazifelendirdi. Onların tertibi bugüne kadar muteberdir.

Yukarıdaki tarihi vak'adan, Kur'ân-ı Kerim kıraatının (az miktarda değişik kıraatla) Peygamber Efendimiz tarafından tatbik edilen ve öğretilenin aynı olduğunun açıklığa kavuşması icabeder. Bütün ulema ve üstad hahızlar, Kur'ân-ı Kerim'in ancak aşağıdaki hususlarla teyid edilen kıraatının doğru addedileceği hakkında mutabıktırlar:

a- Hazreti Osman tarafından tamim edilen nüshadaki yazıya uygun olması.

b- Kullanış, ıstılah ve gramer bakımından Arapça kamusa uygun olması.

c- Hepsinin de fevkinde olarak, bizzat Peygamber Efendimizle (s.a.v.) hakikî ve devamlı bağa kavuşturmasıdır. Bu sebepten dolayıdır ki, kıraatta ancak cüz'î fark mevcuttur ve bu farklar mânâyı daha geniş ve daha şümûllü hale getirirler. Böylece şüphesiz ki, bizzat Peygamberimiz (s.a.v.) bugün dahi mevcut olan müstesna hallerde değişik kıraat tatbik buyurmuşlardır. O değişiklikler, mânâyı daha da şümûllendirmektedir.

CİHAN ŞÜMÛLLÜK

Herkes, Kur'ân-ı Kerim'in bütün beşeriyeti hidayete erdirmek gayesini taşımakla olduğunu bilir. Fakat onu kıraat eden kimse, ana hitabın nüzûl zamanında yaşayan Araplara tevcih edilmekte bulunduğunu görür. Zaman zaman umumî olarak insanlık ve beşeriyete hitap etmesine rağmen, gene de bilhassa Arapların alâkasını çekecek hususlar-

dan bahis etmekte ve Arapların çevre, tarih ve âdetleriyle irtibatlı bulunmaktadır. Bu hal ise zihinlerde tabiî bir sualin doğmasına sebep olmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in bütün beşeriyetin hidayeti için gönderilmiş olmasına rağmen, nüzûl devrinde acaba ne için bu kadar mahallî ve millî unsurları ihtiva etmektedir? Bu durumdaki hikmeti anlayamayanlar şöyle iddia ileri sürmeye başlarlar: Kur'an aslında o devirde Arapları ıslah için mânâ taşımakta idi. Fakat sonradan nasılsa bütün beşeriyete mal edildi ve her çağ için hidayet rehberi olduğu iddia edildi.

Böyle iddiada bulunan kimseye, eğer itirazını sırf itirazda bulunmak için yapmıyorsa, o vakit Kur'ân-ı Kerim'i okumasını ve böyle şüpheyi davet eden kısımları not etmesini tavsiye ederim. O vakit o kimse Kur'ân-ı Kerim'de sadece o devirde bilhassa Araplar için mânâ taşıyabilecek prensip ve fikirleri işaretleyecektir. Cihanşümûl olmayıp ta sadece o devir ve mahal için Araplara mânâ ifade edebilecek moral, prensip ve tatbikî nizam ve kanunlara el atmış olacaktır. Kur'ân-ı Kerim'in muayyen bir zamanda yaşayan muayyen bir halkın kâfir âdetlerini çürütmüş, batıl âdetlerini tel'in etmiş olması ve Allah'ın birliğine dair maddî delilleri onların muhitinden cem etmiş olması keyfiyeti, tebliğin mahallî ve muvakkat olması için başlı başına bir sübût delili sayılamaz. Meseleyi daha yakından tetkik etmeliyiz ve Arabistan halkının küfrü hakkında bahis edilenlerin her çağ ve her yer için varit olup olmadığına, her zaman ve her yerde küfrü önlemek için aynı delillerin ve aynen tatbik edilip edilmeyeceğine, Allah'ın birliğine dair Kur'ân-ı Kerim'in buyurduğu aynı delillerin, cüz'î farklarla, her yerde kullanılıp kullanılmayacağına karar vermeliyiz. Şu suallerin cevabı müsbet olunca, o vakit böyle cihanşümûl tebliğin, sadece muayyen bir devir içinde bilhassa muayyen cemiyete hitap buyurdu diye mahallî ve muvakkat addedilmesi için ortada hiçbir sebep kalmaz. Bir hayat formülü sadece nazariyeler üzerine inşa edilemeyeceğinden, muayyen hadiseler ve muşahhas misallere temas etmeden başından sonuna kadar her şeyi nazariyeler ile izah eden hiçbir felsefe, hiçbir hayat formülü ve hiçbir din dünyada mevcut değildir. Bilfarz aksini biran için düşünsek bile, böyle bir sistem daima kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm olacak ve hiçbir vakit tatbik sahasına konulamayacaktır.

Keza, mutlak mânâda herhangi cihanşümûl ideolojik bir hareketin ta bidayetinde cihanşümûl plânda başlattırılmasında hiçbir faide ve lü-

zum yoktur. Halbuki böyle bir harekete en uygun bir memlekette başlayarak, matlup hayat yolunun esasını teşkil edecek nazariye ve ana prensipleri en kuvvetli tarzda ortaya koymak en makul usûldür. Böyle olunca, hareketin temsilcileri aynı lisan, aynı örf ve âdete sahip bulunan kendi halklarının zihinlerinde derin bir tesir husule getireceklerdir. Bu prensipleri evvelâ kendi öz memleketlerinde tatbik sahasına koyacaklar ve mesut ve muvaffakiyetli bir hayat sistemi geliştirerek, değerini isbat etmiş olacaklardır. Bu hal tabiiatıyla diğer milletleri cezbedecek ve o milletlerden aklı selim sahipleri kendiliklerinden bu hareketi anlamaya başlayacaklar ve böyle bir harekete kendi memleketlerinde başlayacaklardır. Böylece ideolojik bir sistemin, sırf başlangıçta muayyen bir millete sunulmuş ve delilleri muayyen bir halka bildirilmiş bulunması hasebiyle mahallî karakterde addedilmesi icabetmez. Mamafih, "millî"yi "beynelminel"den ve "muvakkat" sistemi, "daimî" sistemden ayıran şudur: Millî bir sistem ya kendi üstünlüğünü, yahut diğer milletler üzerindeki hususî iddialarını, yahutta tabiat bakımından başka milletlere tatbik edilemeyecek fikir ve prensipleri ortaya koyar. Diğer taraftan "beynelminel" sistem ise bütün beşeriyete müsavi hak ve müsavi medenî şartları bakış ile cihanşümûl tatbikatı bulunan prensipleri arzeder. Keza, "muvakkat" sistem zamanla tatbik kabiliyetini kaybeder iken "daimî" sistem ise her vakit için kabili tatbik kalır. Yukarıda zikredilenlerin ışığı altında Kur'ân-ı Kerim'i mütalâa eden kimse, onun tatbikatının cihanşümûl olduğu kanaatına varacaktır.

NOKSANSIZ DÜSTÛR

Zihnî karışıklığa sebep olan diğer bir husus da, Kur'ân-ı Kerim'de hayat düstûrunun noksansız bulunuşuna mütedair daima tekrarlanan iddiadır. Halbuki onu okuyan kimse orada içtimaî, kültürel, siyasî, iktisadî ve sair meseleler bakımından tafsilâtlı kanun ve talimatı bulamaz. Son derece mühim olan ve mecburî vazife olan ve Kur'ân-ı Kerim'in üzerinde ehemmiyetle durduğu namaz ve zekât hakkında bile tafsilâtlı herhangi bir talimatı ihtiva etmediğine şahit oluşu, okuyanı şaşırtır. Bu kitabın nasıl olup da "noksansız düstûr" tesmiye olunduğu, onu sathî şekilde okuyan kimse tarafından anlaşılamaz. Teferruatlı kanun ve nizamları için Allahu Teâlâ yalnızca kitabı göndermekle iktifa buyurmayıp, bu kanun ve nizamları göstermek ve bilfiil tatbikata koymak sure-

tiyle telkinatta bulunmak üzere Resulünü de tayin buyurması, zihinlerde böyle karışıklığa sebep olmaktadır. Bu hali tarif etmek için bir bina inşaatını misal olarak ele alabiliriz. Yapılması tasavvur edilen binanın yalnızca plânı yapılsa ve o inşaata nezaret edecek bir mimar tayin edilmese, o vakit belki de dosyalar dolusu talimat, maksada kâfi gelmeyecektir. Diğer taraftan o plânı tatbik sahasına koyabilmek üzere iyice talim görmüş birinin mevcudiyeti halinde, sadece ana hatları havi bir kroki rahatça işi halledebilecektir. Bu sebepten böyle bir plânda noksanlık gibi bir hatayı düşünmek yanlış olacaktır. Kur'ân-ı Kerim ile birlikte Resulün de Allahu Teâlâ tarafından gönderilmiş bulunması dolayısıyla, ancak umumî prensiplere ve tamamıyla esasata ait talimata ihtiyaç hasıl olmaktadır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in ana fonksiyonu, İslâmî yolun fikrî ve moral esaslarını açıkça ortaya koymak ve onları deliller ile kuvvetlendirip kalplere sunmaktır. İslâmî hayat yolunun tatbikî vechesini inşa etmenin şümûlü nisbetinde, ancak hayatın her safhasının had ve hududunu (teferruatla nizam ve kanunlar vermeksizin) tayin eder. Keza, doğru yol ile aralarında nasıl irtibat kurabileceklerini göstermek üzere muayyen meselelerde nirengi noktalarını tesbit eder. Bu Kitabın ihtiva ettiği talimata uygun olarak İslâmî hayat tarzının bilfiil şekle sokulma işi Peygamber Efendimize (s.a.v.) tevdi buyurulmuştur. Mübarek Peygamber ki, ferde ait, cemiyete ait ve İslâmî devlete ait kalıpları, Kur'anî prensiplere uygun olarak ikame etmek için sureti mahsusada gönderilmiştir. Böylece Kur'ân-ı Kerim, Mübarek Peygamberimizin sünneti ile birlikte, tefsir edilmesi gereği mânâsında, noksansız düstûrdur.

FİKİR ZITLAŞMASI

Zihinleri kurcalayan diğer bir mesele de, Kur'ân-ı Kerim'in tefsirindeki zıtlaşmalardır. Derler ki: "Kur'ân-ı Kerim bir taraftan Allah'ın kitabında tefrika vücuda getirenleri ve dinde bölünmeye sebebiyet verenleri pek şiddetli surette tel'in eder iken, diğer taraftan Kur'an hükümlerine dair birçok değişik tefsir yapılmaktadır. Tefsirinde mutabık kalınan herhangi bir emre zor rastlanmaktadır. Sadece son devrin insanları değil, fakat Ashab ve tabiîn de dahil olmak üzere ilk devrin büyük alimleri dahi emir ve nehiyler ile alâkalı her türlü tafsilâtta mutabık kalmış değiller idi. Öyle ise bütün bu zatlar, tefsirlerindeki ihtilâf yü-

zünden, Kur'ân-ı Kerim'in ifade ettiği lânete müstahak mı bulunacaklardı? Şayet aksi halde ne gibi fikir ihtilâfı Kur'ân-ı Kerim'de tel'in edilmiş bulunmaktadır?"

Mesele derindir. Bu satırlar onun teferruatlı şekilde ele alınacağı yer değildir. Ancak burada söyleyenecek şey, tebliğin tefsirindeki sıhhatli fikir ayrılıklarına Kur'ân-ı Kerim'in karşı olmadığıdır. Şu şartla ki: a) Fikir ayrılıklarına sahip olanlar arasında İslâm'ın ana prensipleri hususunda anlaşma olsun, böyle bir ayrılığa rağmen Müslüman toplumun saflarında müttehit bulunulsun. Nefse tapma ve kötü yola sapma suretiyle başlayıp münazaa ve tefrikaya sürükleyici şekildeki fikir ayrılıklarını Kur'ân-ı Kerim reddetmektedir. Gerek mahiyet ve gerekse de akibet bakımından bu iki cins ayrılıklar birbirine benzemediğinden, bunlar tek ve aynı kategoriye dahil edilmemelidir. Birinci cins fikir ayrılığı, inkişaf sağlama bakımından elzem olup hayatın ruhu mesabesindedir. Her münevver ve müteferrik insan topluluğu onu teşvik etmelidir. Onun mevcudiyeti hayatın mevcudiyetine işarettir. Onu ortadan kaldırmak, ancak hareketsizlik ve ikiraza karşı kaygısız bulunan toplulukların işine gelir. İkinci cins fikir ayrılıkları ise herkesin malûmu olduğu veçhile, o ayrılıklara müzaharette bulunan cemiyetleri bölüp parçalar. Bu sebepten bir cemiyette zuhûru, sıhhata delalet etmeyip kötülüğe alâmettir. Asla iyi netice vermez.

Bu iki ayrı çeşit fikir ihtilâfı, aşağıdaki şekilde daha iyi izah olunabilir:

Bilfarz, sadece Allah'ın ve Resulünün, itaata lâyık bulunduğu ve bütün kanun ve nizamnameleri tayin için Kur'an ve Sünnetin tek ve nihaî kaynak olarak bulunduğu prensibi üzerinde mutabık olan iki âlim ile iki de hâkim (meselâ) bulunmaktadır. Onlardan her biri, kendi fikirlerini İslâmiyete miyar olarak göstermeksizin veyahutta kendileriyle ihtilâfa düşen tarafın bu sebeple İslâm'ın saflarından hariç kaldığını iddia etmeksizin, bir dava hakkında veya teferruata dair aralarında ihtilâfa düşebilirler. Delillerini kendi fikirlerinin müdafaası için kullanırlar ve kararın verilmesini umumî efkâra veyahut adlî mesele ise yüksek mahkemeye veyahutta alâkadar ettiği takdirde halk şûrasına bırakırlar. Böylece iki düşünceden herbiri de cari olabilecek veyahutta her ikisi meşru karşılanabilecektir. Fakat bilhassa şu taraf şayanı dikkattır ki: İslâm'ın ana prensiplerinde veyahut da yeni bir teşekküle yol açan

hususlarda hiçbir tefrikaya müsaade edilmemektedir. Meselâ: Herhangi bir âlim, kadı, şeyh veya liderin (Allahu Teâlâ ve Resulünün ana prensip olarak kabul etmediği) bir mesele hakkında fikir yürütüpte, onu İslâm'ın ana prensibi gibi ilân etmesi ve sonra da kendisi ile bu hususta ihtilâfa düşenleri Müslüman addetmemesi ve bu esas üzerine bir teşekkül kurup, kendi saliklerine: "Hakikî İslâm toplumu işte budur ve bunun haricindekilerin hepsi cehennemliktir. Bu sebepten siz eğer Müslümansanız bu teşekküle dahil olunuz; aksi halde Müslüman addedilemezsiniz" demesi yanlış bir hareket olur Kur'ân-ı Kerim'in tel'in ettiği tefrika işte budur. Evvelki ihtilâf şekline gelince, bizzat Efendimizin (s.a.v.) hayatında birkaç defa vukubuldu. Efendimiz (s.a.v.) bu şekil ihtilâfa sadece müsaade etmekle kalmayıp, zeki halk toplumunun düşünüş ve araştırma kabiliyetini ortaya koyan sıhhatli bir işaret olması hasebiyle, onu teşvik buyurdu. Bu halde toplumun zeki insanlarının İslâmiyete ve İslâm'ın telkinatına alâkasını ve hayata ait meselelerin hallini dışta değil de tam olarak İslâm'ın içinde aramaya çalıştıklarını göstermiş oldu. Keza toplum, prensipler bakımından müttefik bir hal arzeder iken, aynı zamanda mütefekkirlerine, meşru hudutlar içinde araştırma hürriyeti bahşedişine ve böylece inkişaf yolunun açık tutulabileceğine dair şahane delili ortaya koymuş bulundu.

MÜTALÂA HUSUSUNDA TAVSİYELER

Son olarak Kur'ân-ı Kerim'in tetkiki babında söylenecek bazı şeyler bulunmaktadır:

Muhtelif insanların Kur'ân-ı Kerim'e muhtelif gaye ve hedeflerle yönelmiş bulunmalarına mebni; onun tetkiki hususunda herkesin isteklerini karşılayacak umumî mahiyette herhangi teklifte bulunmak imkân haricindedir. Mamafih ben ancak onu anlamak isteyen ve beşere ait meselelerin halli için onun rehberliğini dileyecek insanlarla alâkalanmaktayım. Bu sebeple bu gibi kimselerin ihtiyaçlarını karşılamaya ve müşküllerini bertaraf etmeye yardımcı olabilecek bazı teklifleri arz edeceğim.

Kur'ân-ı Kerim'i anlamak için bir insanın evvel emirde bîtaraf ve salim kafayla onu tetkik etmesi icabeder. Bir vahiy kitabı olduğuna inansa da, inanmasa da, onun aleyhindeki ve lehindeki her türlü tema-

yülden düşüncesini tecrit etmeli ve ona böylece, ancak ve ancak anlamak gayesiyle yaklaşmalıdır. Kendi peşin fikirleriyle onu tetkik eden kimse oradaki satırlar arasında sadece kendi fikirlerini okur. Bu sebepten Kur'ân-ı Kerim'in neyi ifade etmek istediğini anlayamaz. Bu usûl üzere tetkikatın diğer kitaplarda bile asla semere vermeyeceği aşikâr bulunmakla beraber, bilhassa Kur'ân-ı Kerim'in tetkiki için tatbik olunduğunda, semeresi bütün bütüne düşük olacaktır.

Üzerinde durulması icabeden başka bir husus daha vardır. Eğer Kur'ân-ı Kerim, muhtevası hakkında sadece sathî şekilde malûmat edinilmek gayesiyle okunacaksa, o vakit belki de bir kere okumak kâfi gelecektir. Lâkin derin bilgiye sahip olmak isteniyorsa, tekrar edilmesi ve her def'a tekrarında değişik görüş zaviyesinden tetkiki lüzumlu olacaktır. Kur'ân-ı Kerim'i bir kül halinde tetkik etmek isteyenler, ortaya koyduğu hayat sistemi hakında sadece fikir edinmek için, onu en azından iki kere okumalıdırlar. Başlangıç halindeki bu tetkikat sırasında eğer zihnine herhangi bir sual takılırsa, okuyucu onu not etmeli ve o sualin cevabı bizzat Kur'ân-ı Kerim'in herhangi bir yerinde bulunacağından, okumaya devamda sabır göstermelidir. Cevabını bulunca sualin karşısına yazmalıdır. Eğer ilk okuyuşta bulamaz ise, o vakit muhakkak surette bulacağı cevap için sabır göstererek bir def'a daha okumalıdır. Şahsî tecrübeme dayanarak şunu söyleyebiliriz ki, ikinci okunuşta hemen hemen hiçbir sual cevapsız kalmayacaktır.

Bu şekilde Kur'ân-ı Kerim'e umumî bakımdan nüfuz edildikten sonra, tafsilâtlı şekilde çalışmaya başlanılmalı ve onun telkinatının muhtelif safhaları hakkında not tutulmalıdır. Meselâ, bir kimse Kur'ân-ı Kerim'in ne gibi hayat tarzını tasvip veya tasvip etmediğini bir tarafa not etmelidir. Kezâ Kur'ân-ı Kerim'in insanda aradığı ehliyet veya terviç etmediği ameller de not edilmelidir. Aynı şekilde, Kur'ân-ı Kerim'e göre insanı başarı ve kurtuluşa götürecek şeyler ile başarısızlık ve harabiyete sevkedecek hususlar da yanyana yazılmalıdır. Kezalik, imân, ahlâk, vazife, mükellefiyet, medeniyet, kültür, iktisat, siyaset, hukuk, içtimaî nizam, sulh, harp ve diğer beşerî meseleler hakkında Kur'ân-ı Kerim'in telkinatı ve talimatı ayrı ayrı başlıklar altında sıralanmalıdır. Bu notlar her telkinat gurubunun tam bir tarifini meydana getirmek ve sonra da birbirlerine eklenmek suretiyle mütekamil hayat sistemini ortaya koymak üzere toplanmalıdır.

Derken muayyen beşerî meselenin Kur'ân-ı Kerim'e göre hal şekli bilinmek isteniyorsa, evvelâ o meseleyle alâkalı olan lüzumlu hususlar istihraç edilmelidir. Bilâhare o meselelere cevap bulmak gayesiyle Kur'ân-ı Kerim'in tetkikine geçilmelidir. Şahsî tecrübeme dayanarak söyleyebilirim ki: Bu mesele hakkında araştırma yapmak gayesiyle Kur'ân-ı Kerim'i tetkik eden kimse meselenin cevabını, gözden kaçan ve hattâ orada olduğu akla bile gelmeyen ayetlerde bulacaktır.

Tefhim-ül Kur'an'ın her paragrafının tetkik gurubu haline getirilmesi şayanı tavsiyedir. Meal tercümesinin ve bu tefsirin yardımıyla evvelâ Arapça metin tetkik edilecektir. Kur'ân-ı Kerim'in mânâsının muhakkak surette, BİİZNİLLAH tebellür edeceği (açığa çıkacağı) umulabilir

Fakat bütün bu vasıtalara başvurulmasına rağmen vahya sebep olan vazifenin başarılmasına bilfiil katılmayan kimse, Kar'an-ı Kerim'in ilham ettiği ruhu anlayamaz. Çünkü Kur'ân-ı Kerim rahat koltuklarda tetkik edilebilecek mücerret fikir ve nazariyeler kitabı olmayıp, keza üniversite ve mânâstırlarda çözülecek bir muammalar kitabı değildir. O insanları bir harekete başlatmak ve saliklerini, âmir bulunduğu vazifenin tahakkukuna doğru sevk ve faaliyetlerini bu yolda kullanmaya davet için gönderilen bir kitaptır. Bu sebepten onun hakikî mânâsını anlamak isteyen kimse hayat mücadelesine atılmak mecburiyetindedir. Aynı sebep dolayısıyladır ki: Hazreti Muhammed (s.a.v.) gibi sakin ve sevgili şahsiyet inzivadan ayrılarak İslâmî harekete başlamış ve asî dünyaya karşı harbe tutuşmuştur. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) her türlü batıla karşı cihad ilân etmesine, ve akibetinin ne olacağına hiçbir surette aldırmadan, küfrün liderleriyle aralarındaki çekişmede, dövüşmesine saik Kur'ân-ı Kerim olmuştur. Böylece o Kur'ân-ı Kerim her yuvadan müttekî ruhları cezbetmiş ve onlara düşman bir güruh olarak teşkilâtlanan eski nizamın taraftarlarına karşı mücadele etmeleri için, onları İslâm'ın bayrağı altında toplamıştır. İyi ile kötü, hak ile batıl arasında 23 sene kadar süren bu uzun ve acı mücadele müddetince, Kur'ân-ı Kerim en mütekâmil haliyle İslâmî hayat tarzının tesisine muvaffak oluncaya kadar bu hareketin her safhasında rehberlikte bulunmaya devam etti.

Böylece aşikâr bulunmaktadır ki: Yalnızca içindeki kelimeleri tilâvet yoluyla, Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva ettiği hakikat kavranamaz. Bu

sebepten bir kimsenin iman ile imansızlık, İslâm ve İslâm'dan gayrisi ve hak ile batıl arasındaki çatışmaya bilfiil katılması icabeder. O kimse ancak tebliği ele almak ve dünyayı o tebliğe uymaya davet etmek ve o tebliğdeki rehberliğe uygun tarzda ilerlemek suretiyle Kur'ân-ı Kerim'deki hakikata vasıl olabilir. Derken ve derken o kimse tek başına, Kur'ân-ı Kerim nüzûlünde vaki olan bütün hususları şahsen denemiş ve anlamış olacaktır. Bedir, Uhud, Hüneyn ve Tebük'te aşılmış olan aynı engelleri aşacaktır. Ebu Cehil, Ebu Leheb'le karşılacak, riyakarlarla, ikiyüzlülerle, Yahudilerle kısacası Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen her tip insanla karşı karşıya gelmiş olacaktır. Elhasıl bu, kendine has tipte ve denenmeye lâyık ve şahane bir tecrübe olacaktır.

Bir kimse bu tecrübe safhalarının her birinden geçer iken bazı ayet ve sûrelere şahit olacaktır ki, bunlardan bazıları şu ve şu safhada nâzil oluşunu ve İslâmî hareketi yöneltmek üzere şu veya bu talimatı getirişini kendiliğinden açıklar mahiyettedir. Böylece o kimse kelimelerin lugatî mânâlarını tam olarak anlamadığı ve gramer müşküllerini lâyıkıyla halledemediği hallerde bile, gene de Kur'ân-ı Kerim'in sahip bulunduğu ruhu bu yolda açıklar. Aynı formül onun emirleri, moral telkinatı ile ekonomik ve kültürel talimatı ve hayatın çeşitli safhalarına dair koymuş olduğu kanunlar içinde varittir. Bunlardan hiçbirinin tatbikî sahaya konulmadan anlaşılması imkân haricindedir. Gerek fert ve gerekse de cemiyetler, pratik hayattan uzaklaşırlar ise, onun mânâsını anlayamazlar. Sadece lâfla onun ruhuna vasıl olamazlar.

Bu sözler benim sözlerimdir. Hakikî ilim Allah'tadır. O'na ve hakikî irşat için O'na dönüleceğine imanım tamdır.

Tefhim-ül Kur'an'da sırası gelince bahis edileceğinden, Kur'ân-ı Kerim'in mütalâasında akla gelen bütün meseleleri bu makaddemede ele almaya niyetli olmadığım için, mütalâada beliren bazı meselelere burada kasden temas etmekteyim. Burada sadece Kur'an'ın umumî şekilde mütalâasına ait meseleleri bir kül halinde ele almış bulunmaktayım. Bu sebepten kaarinin, Tefhim-ül Kur'an'ı sonuna kadar okumadan, o gibi meseleler hakkında nihaî karara varmaması şayanı tavsiyedir. Sonuna kadar okuduktan sonra da cevaplandırılmamış veya tam mânâsıyla açıklanmamış suallerle karşılaşırsa, ilerde ele alınmak üzere bana bildirmelidir.

EBU'L-A'LÂ MEVDUDÎ

1. Sahih Hadislerden öğrendiğimize göre: Hayatı Peygamberide Ashabdan bazıları Kur'ânı ve Kur'ânın kısımlarını yazılı şekle koymuşlardı. Bu işle alâkalı olarak bilhassa Osman, Ali, Abdullah Bin Mesut, Abdullah Bin Amr Bin As, Salim Mevle Huzeyfeh, Muaz Bin Cebel, Zeyd Bin Sabit Ubeyde Bin Kâab, Abu Zeyd Keys Bin Es Sakn (Allah hepsinden razı olsun) adları zikredilmektedir.
2. Hadisi Şerife göre: Peygamber Efendimiz (s.a.v.) her ramazan ayında Cebrail (a.s.) önünde Kur'ânı Kerim tilâvet ederlerdi. Fakat vefat senesindeki Ramazan ayında ise iki kere tamamını tilâvet ettiler. Hazreti Zeyd

EL-FATİHA

Başlangıç

Adı: Bu sûre, ihtiva ettiği mevzu sebebiyle, Fatiha olarak adlandırılır. Fatiha, bir mevzuu yahut bir kitabı yahut da diğer şeyleri açan mânâsına gelir. Diğer bir kelimeyle: Fatiha bir nevi mukaddemedir.

Nüzûl devri: Peygamber Efendimize (s.a.v.) açıklanan ilk tebliğlerden biridir. Maamafih sahih hadislerden öğrendiğimize göre, Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) açıklanmış olan ilk mütemmim sûredir. Bundan önce ise sadece Alak, Müzemmil ve Müdessir vesair sûrelerin kısımlarını teşkil eden bazı muhtelif âyetler nazil olmuştu.

Ana Fikir: Bu sûre aslında ilâhî kitabı okumayı arzu eden herkese Allahu Teâlâ tarafından öğretilen bir duadır. Kitabın mebdeini teşkil etmek suretiyle, okuyucuya şu ders öğretilmektedir: Eğer Kur'ân-ı Kerim'den istifadeyi samimiyetle istiyorsanız, Âlemlerin Rabbine bu duâda bulunun.

Bu mukaddeme O'ndan gelen irşada (böyle bir irşada ki, ona ancak Allahu Teâlâ kaadir bulunmaktadır) kaaride kuvvetli istek hasıl etmek içindir. Bir kimse için en iyi şeyin, sırat-ı müstakim üzere irşada nailiyet hususunda duada bulunması, Kur'ân-ı Kerim'i, bir hakikat arayıcısının tutumuyla mütalâa etmesi, ve Rabbül Âlemiyinin bütün ilimlerin kaynağı bulunduğu vakıasını tanıması, böylece Fatiha sûresinde bilvasıta öğretilmektedir. Bu sebepten o kimse Kur'ân-ı Kerim'in kıraatına, irşada nailiyet için bizzat O'na bir duâda bulunarak başlayacaktır.

Mevzuunda belirtilmektedir ki; Fatiha ile Kur'ân-ı Kerim arasındaki hakikî münasebet, herhangi bir kitap ile mukaddemesi arasındaki münasebet gibi değildir. Fakat bir dua ile kabulü arasındaki münasebet şeklindedir. "Fatiha" için kul, Allah'ına duâda bulunur. Allah'ı ise Kur'ân-ı Kerim'i bütünüyle ve o duâya cevaben kulun önüne serer. Yani der ki: "İşte Benden dilediğin irşad budur"

EL-FATİHA

7 âyettir. Mekke'de nazil oldu.

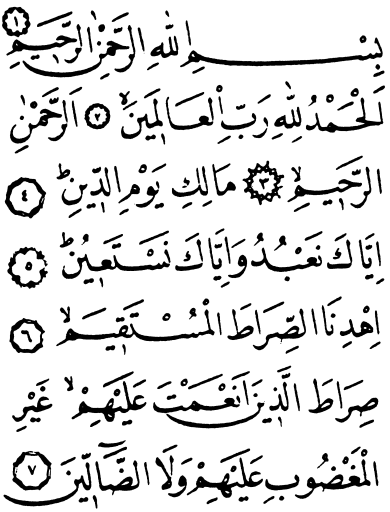

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. [1]

1-3- Hamd ancak Allah'adır.[2] (O ki) Alemlerin Rabbi;[3] Rahman ve Rahîm[4] ve Din gününün Sahibidir.[5] Biz ancak Sana ibadette bulunuruz.[6] Yalnız Senden yardım isteriz.[7] Bize doğru yolu göster.[8] Kendilerine nimet bahşettiklerinin (yolunu göster).[9] Senin gazabına uğrayanların ve dalâlete sapanlarınkini değil.[10]

Açıklamalar

1- İslâm kültürü, bir kimsenin her işe Allah adıyla başlamasını ön görmektedir. Bu şekilde kalben ve samimiyetle davranmak muhakkak ki üç hayırlı netice hasıl edecektir. Evvelâ insanı kötülükten uzaklaştıracaktır. Çünkü O adı anmak; kötü ef'al ve kötü niyetler ile O adın bağdaşmayacağı hususunda, insanı tefekküre sevkeder. İkinci olarak da, Allah adının zikri doğru düşünceyi hasıl eder. Üçüncü olarak ise Allah'ın yardım ve rahmetini temin eder ve Allah, adını ananları şeytan-ı racimin tasallutundan muhafaza buyurur. Bir kimse Allah'a yönelince, Allah da o kimseye yönelmiş olur.

2- Sûfeye dair mukaddemede Fatiha'nın bir duâ olduğu zikredilmektedir. Allah'a niyazda bulunabilmenin adâb ve erkân yollarını bizlere öğretmesi için, Allahu Teâlâ'ya hamd ile başlanmaktadır. Münasip bir mukaddemede bulunmadan, isteklerimizi dobra dobra ve patavatsız bir şekilde ortaya koymamız yakışıklı bir hal değildir. Münasip yol, duamıza muhatap olan O'nun alicenaplığını, nimetlerini ve yüksek mevkiini itiraftır. Bu sebepten dolayıdır ki, duâmıza Allahu Teâlâ'ya hamd ile başlamaktayız. Çünkü O her türlü değerin en mütekâmili (sonsuz derecede) ve bizim velinimetimizdir. O'nun iyiliklerini samimiyetle itiraf ve sayısız nimetleri için minnettarlığımızı göstermek üzere O'nu tazim etmekteyiz.

Şu hususa da dikkat edilmelidir ki: Sadece "hamd Allah'a" değil; fakat "hamd ancak Allah'a"dır. Bu fark çok mühimdir. Çünkü mahlûkattan herhangi birine ibadette bulunulmasını kökten men eder. Hiçbirine hamd edilemeyeceği gibi, hiçbirine de ibadet edilemez. Hiçbir insan, hiçbir melek, hiçbir peygamber, hiçbir uydurma tanrı, hiçbir yıldız, hiçbir put, kısacası mahlûkattan hiçbiri, değer sıfatlarından hiçbirine kendiliklerinden (tabiatları icabı) sahip bulunamazlar. Aralarında eğer değer sahipleri olanlar bulunursa, bu Allah vergisidir. Bu sebepten dolayı sadece bu değer sıfatlarının Hâlikına ibadette ve teslimiyette ve şükranda bulunurlar, yoksa O'nun mahlûkatına değil.

3- Arapça "Rab" kelimesi (a) sahip ve malik (b) yardımcı, besleyici ve muhafaza edici (c) hükümdar, vâzı-ı kanun, idare eden ve nâzım mânâlarına gelir. Bütün bu mânâlar muvacehesinde Allahu Teâlâ, Âlemlerin Rabbidir.

4- Arapça "Rahman" kelimesinin burada kullanılışı, aslında te'kîd edici mahiyette olup sonsuz derecede ihsan ve merhamet edicilik vasıflarını ifade etmekle birlikte, gene de Allahu Teâlâ'nın bu sıfatlarının hudutsuz vüs'atını ifadeye bu kelime kâfi gelememektedir. Bu sebepten kifayetli hale getirilmek üzere, aynı kökten Rahîm kelimesi ilâve edilmiş bulunmaktadır.

5- Allahu Teâlâ'nın Rahman ve Rahîm oluşunun zikrini müteakip, derhal O'nun Din Gününün Sahibi olduğu ilâve edilerek, böylece Rahman ve Rahîm sıfatları, O'nun önünde herkesin ef'alinin hesabını vereceği günün unutulmasına yol açmayacaktır. Her Müslüman bilmelidir

ki: Allahu Teâlâ sadece Rahman ve Rahîm değil, aynı zamanda Âdildir de. Herşey üzerinde mutlak kudrete sahip bulunması dolayısıyla dilediğini af etmek ve dilediğini ise cezalandırmak, tam olarak O'nun elindedir. Bu sebepten, akibetimizi hüsran veya saadete kavuşturmanın tamamıyla O'nun kudretinde bulunduğuna tam olarak itikat mecburiyetimiz vardır.

6- Arapça "ibadet" kelimesi üç mânâya gelir: (a) tapınma ve merbutiyet (b) teslimiyet ve itaat (c) tâbi olmak ve kullukta bulunmak. Burada ise her üç mânâ da murat edilmektedir. Yani "Biz Senin âbidin, Sana teslim olan ve Sana kulluk edenlerdeniz." ve "Bu münasebetleri ancak Seninle muhafaza ederiz." ve "Üç mânâda da Senden başkasını ibadetimize gaye edinemeyiz."

7- Yani: "Hayatın her safhasında doğruluktan bizi ayırmayacak ve bizleri hata ve kötü akibetlerden tamamıyla koruyup da neticede muvaffakiyete götürecek yolu göster."

8- Bir kulun, Kur'ân-ı Kerim'i kıraata başlar iken Allah'ından isteyeceği budur. Hayatın her safhasında kendisini irşat ile, hakikî ilim noksanlığı yüzünden şek ve şüphe çıkmazından muhafaza buyurması için O'na duâda bulunmaktadır. Kul kezâ Allah'ından, dolambaçlı ve dolaşık birçok yollar arasından, doğru yolu göstermesi için niyazda bulunmaktadır.

9- Bizlere nasip olması için duada bulunduğumuz "doğru yol", Allahu Teâlâ'nın daima makbul kulları tarafından takip edilen ve O'nun nimet ve rahmetine vesile olan yoldur.

10- Burada gözükmektedir ki, "nimete nailiyet" dalalet yoluna sapıp da Allah'ın gazabına uğrayanlar için değildir. Maamafih zahiren, onlar hayatta geçici güzel şeylerin zevkini almış olabilirler. "Hakikî nimete nailiyet" ise, dindar hayatları karşılığında nimete nail olanlar içindir. Böylece anlaşılmaktadır ki: "nimet"ten murat edilen şey, doğru hayat neticesi Allah'ın hakikî ve daimî mükâfatını kazanmaktır. Yoksa servete tapanların ve hatta bugün bile doğru yoldan uzaklaşan çeşitli günahkârların sahip olduğu geçici dünya metaı değil.

EL-BAKARA

Mukaddime

Adı: Niçin Bakara?

Bakara (sığır) diye adlandırılması, bu sûrenin 67-73üncü âyetlerinde bahsi geçen sığır kıssasına izafetendir. Maamafih burada, sûrenin mevzuuna delâlet eden bir serlevha olarak kullanılmıştır. Bu sebepten dolayı, bilumum tercümelerde Ahmed, Mehmed vesaire... gibi isimler nasıl aynen muhafaza edilmekte ise, Bakara kelimesi burada sığır veya buzağı şeklinde tercüme edilmemelidir. Aksi halde sûrenin sığır mevzuuyla alâkadar bulunduğuna delâlet etmiş olacaktır. Kur'ân-ı Kerim'deki birçok başka sûreler de aynı ûsûlle adlandırılmışlardır. Çünkü sûrelerdeki mevzuun vüsâtını ifade edebilecek kelime Arapça'da (bütün zenginliğine rağmen) mevcut bulunmamaktadır. Maamafih bütün beşerî lisanlar aynı mahrumiyet içindedirler.

Dizi sırası: Medenî bir sure olmasına rağmen; "Bize doğru yolu göster" duâsıyla nihayet bulan ve Mekkî bir sûre olan Fatiha'yı, tabiatıyla takip etmektedir. O duâya, "İşte (o) kitab budur... Hidayet yoludur" mealindeki cevapla başlamaktadır.

Bakara sûresinin büyük kısmı, Peygamber Efendimizin Medine'deki ilk iki seneleri zarfında nâzil oldu. Sonraki bir devrede nâzil olan ufak bir kısmın da bu sûreye itdâl edilmiş oluşu, muhteviyatının bu sûrede ele alınanlarla yakın alâkası sebebiyledir. Meselâ, faizi meneden âyetler, hayat-ı Peygamberînin son devresi zarfında nâzil olmasına rağmen, bu sûreye ilâve edilmiştir. Aynı sebepler dolayısıyla, Peygamberimizin (s.a.v.) Medine'ye hicretinden evvel nâzil olan son 284-286ncı âyetler de kezâ buraya itdâl edilmiştir.

Evveliyat: Bu sûrenin mânâsını anlayabilmek için, evveliyatını bilmek icabeder:

1- Mekke'de, Kur'ân-ı Kerim umumiyetle İslâmiyetten haberi bulunmayan müşrik Kureyş'e hitap etmekte idi. Fakat Medine ise Tevhid, Peygamberlik, Vahiy ve Ahiret ile Melekler hakkında bilgisi olan Yahudilere de şümûl kesbetti. Onlar da Allahu Teâlâ tarafından Hazreti Musa'ya nâzil olan İlâhî kanunlara imanda bulunduklarını itiraf etmekte idiler. Prensip bakımından onların yoluyla, Hazreti Muhammed tarafından öğretilmekte olan yol (İslâmiyet) aynı idi. Fakat asırların dejenerasyonu yüzünden o yoldan ayrılmışlar ve Tevrat'ta yeri bulunmayan ve Tevrat tarafından tasvip edilmeyen birçok gayr-ı İslâmî itikad, ayin ve âdetleri benimsemişlerdi. Bununla da kalmayıp, kendi izah ve tefsirlerini eklemek suretiyle Tevrat'ı karışık hale getirmişlerdi. Allah kelâmının, Kitab-ı Mukaddeslerinde mahfuz bulunan kısımlarını dahi tahrif etmişler ve hakikî dinin ana ruhunu ondan ayırarak kupkuru ayinlere şeklen bağlı kalmışlardı.Bu durumlarıyla sadece mutmain kalmayıp bu yolda taassup da göstermeleri ise işin çok acı tarafı idi. Kezâ, herhangi ıslahatı kabul etmeye niyet ve temayülleri bulunmamakta idi. Böylece kendilerine doğru yolu öğretmeye gelenlere amansız düşman kesildiler. Bu gayeleri muvaffakiyetsizliğe uğratmak için ellerinden geleni yaptılar. Aslında Müslüman olmalarına rağmen hakikî İslâmiyetten uzaklaşmışlar ve dinde bid'at ve değişiklik yapmışlar ve kılı kırk yarma yüzünden tefrikanın kurbanı haline gelmişlerdi. Allah'ı unutarak ve Allah'dan uzaklaşarak, servete kulluk etmeye başladılar. O kadar ki, asıl "Müslüman" adını terkedip, onun yerine "Yahudi" adını aldılar ve dini, İsrailoğullarının inhisarına soktular.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Medine'yi teşrif edip Yahudileri hakikî Dine davet buyurduklarında; Yahudilerin dinî tutumu bu merkezde idi. Bu sebepten dolayı, sûrenin üçte biri İsrailoğullarına hitap etmektedir. Onların geçmişleri, moral dejenerasyonları ve dine fesad karıştırmış olmaları tenkitçi bir zaviyeden tetkik edilmektedir. Yanısıra, hakikî Dinin yüksek moral standardı ve ana prensipleri ortaya konulmak suretiyle, bir Peygambere tâbi cemaatin dalâlete düşmesiyle, bozulmasındaki mahiyet açıklığa kavuşturulmakta ve hakikî takva ile şekilperestlik, ve hakikî Dinin esasları ile esaslarına dahil bulunmayanlar arasındaki sarih hudutlar en bariz şekilde çizilmektedir.

2- Mekke'de İslâmiyet sadece ana prensiplerin yayılmasıyla ve saliklerin moral prensibiyle alâkalandı. Fakat Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Medine'ye hicretini müteakip, Arabistan'ın her yerinden Müslümanların oraya gelip yerleşmesi ve Ensârın da yardımıyla orada İslâm devletinin nüvesinin kurulmasıyla, Kur'ân-ı Kerim tabiatiyla sosyal, kültürel, ekonomik, siyasî ve hukukî meselelere yönelecekti. Bu hal, Mekke'de nâzil olan sûrelerdeki ana fikir ile Medine'dekilerin arasındaki farkı izah edici mahiyettedir. Buna binaen, bu sûre bir cemiyetin birlik ve tesanüdü ile meselelerinin halline yarayacak ana prensip ve talimatı ele almaktadır.

3- Medine'ye hicretten sonra, İslâmiyet ile İslâm olmayanlar arasındaki mücadele yeni bir safhaya girmiş oldu. Bundan evvel kendi kabile ve soyları arasında İslâmiyeti yaymakta bulunan mü'minler, muhaliflerle karşılaştıklarında başlarının çarelerine bizzat kendileri bakmak mecburiyetinde kalmakta idiler. Fakat Medine'de şartlar değişti. Arabistan'ın her tarafından Müslümanlar oraya gelmişler ve tek toplum vücuda getirmişler ve müstakil bir site devleti kurmuşlardı. Burada bizzat toplumun kurtuluşu için mücadele oldu. Çünkü Arabistan'da bütün gayri-müslimler İslâmiyeti yok etmek için onun karşısında müttehit bir cephe haline gelmişlerdi. Buna binaen sadece muvaffakiyet değil, fakat mutlak kurtuluş için aşağıdaki talimat bu sûrede açıklanmaktadır:

a- Toplum, dini yaymak için kendi tarafına mümkün olduğu kadar çok sayıda insan kazanmak üzere azamî gayreti sarfedecektir.

b- Çoğu evsiz barksız olan ve düşmanla çevrili bulunan saliklere cesaret verilsin ve metin hale getirilsinler. Çünkü içinde bulundukları mücadelede aksilik zuhur edince, onlar için cesaret ve metanet ihtiyacı hayatî ehemmiyette olacaktır. Onlar, bu gibi aksiliklere cesaretle karşı koyabilecek duruma gelmek üzere hazırlanmalıdırlar.

c- Dine hasım olarak ve dini parçalamak gayesiyle herhangi bir taraftan gelebilecek silâhlı bir tehdidi karşılamak ve düşmanın maddî kaynaklarına ve kuvvetçe üstünlüğüne aldırmadan, ona karşı şiddetle muhalefete hazır hale getirilmelidir.

d- Kezâ onlara, batıl yolları yok edip de, onun yerine İslâmî Hayat Yolunu kaim kılma cesareti verilmelidir.

Bu sebepten dolayıdır ki Allahu Teâlâ, yukarıdaki gayelerin tahakkukuna yardım edebilecek bu gibi talimatı bu sûrede açıklamaktadır.

4- Bu devre içinde Müslümanlar arasında yeni tipte münafıklar zuhur etmeye başladı. Mekke devrinin son günlerinde mürailik meydana çıkmış idi ise de, Medine'de başka şekle büründüler. Mekke'de İslâmiyet'i Hak dini olarak itiraf etmelerine rağmen; neticeyi beklemeye tahammül gösteremeyen ve dünyevî menfaat ve alâkalarından fedakârlıkta bulunup da İslâmiyet'i kabulü müteakip karşılaşacakları güçlüklere katlanamayacak kimseler vardı. Fakat Medine'de başka şekilde münafıklar türemeye başladı. Bazıları asla iman etmedikleri halde sadece zarar vermek için İslâm'ın içine sokuldular. Diğerleri ise Müslüman muhitinde bulunmaları sebebiyle, sırf dünya menfaatlerini muhafaza için Müslüman oldular. Bu sebepten de düşmanla temaslarını muhafaza ettiler. Böylece düşman kazansa, onların menfaati emniyet altına alınmış oluyordu. Kezâ diğerleri dahi vardı ki, onlar kuvvetli imânâ sahip değil idiler. Fakat komşularına uyarak İslâmiyeti kabul etmişler idi. El hasıl İslâmî hakikatı itiraf etmelerine rağmen, eski an'ane, hurafat ve şahsî ihtiraslarını terkedecek kadar kafi cesarete sahip olmayan ve İslâm'ın moral standartlarına ulaşıp da o yolda fedakârlıkta bulunmaya muktedir olmayan aydınlar vardı.

El-Bakara'nın nüzûlünde her çeşit münafık türemeye başladı. Allahu Teâlâ böylece onların karakterini burada hülasaten işaret buyurmaktadır. Bilâhare onların kötü karakteri ve fitnecilikleri tezahür edince, Allahu Teâlâ onlar hakkında mütemmim talimat buyurdu.

EL-BAKARA

Hülâsa

Ana Fikir: İrşat

Bu sûre, İlâhî İrşat Yoluna bir davet olup, içindeki bütün kıssa, hadisat vesaire... bu ana fikir etrafında devir eder. Bu sûre bilhassa Yahudilere hitap etmekte olduğundan, Mübarek Peygamberin (s.a.v.) tebliğine uymalarının kendileri için hayırlı olacağı onlara (Yahudilere) ihtar ve tavsiye olunmak üzere, birçok tarihî kıssalar onların (Yahudilerin) kendi öz-an'anelerinden alınmıştır. Bu sebepten İslâmiyeti ilk önce onların (Yahudilerin) kabul etmesi icabederdi. Çünkü esasında o, Musa Peygamber'e (a.s.) nâzil olanın aynı idi.

Bahisler ve birbirleriyle irtibatı

1-20- Bu başlangıç âyetler, Kur'ân-ı Kerim'i Hidayet Rehberi olarak ilân etmekte ve imanın umdelerini -Allah'a, Peygamberliğe, ölümden sonraki hayata imanı- bildirmekte, ve insanları iman bakımından "mü'minler, kâfirler ve münafıklar" diye üç gruba ayırmaktadır.

21-29- İlâhî hidayet yolunu gönül rızasıyla kabul ile, âlemlerin Sahibi ve Hâlıkı olan O'na teslimiyette bulunmaları. Kur'ân-ı Kerim, İlâhî hidayet yolu ve ölümden sonraki hayata iman için insanlar, Allahu Teâlâ tarafından davet edilmektedir.

30-39- Tek doğru yolun, İlâhî irşadı kabul ile o yola uyulması olacağını göstermek üzere, Hazreti Âdem'in dünya üzerine Allah'ın Halifesi olarak tayini, cennetteki hayatı; şeytanın tuzağına düşüşü; tövbede bulunuşu ve tövbesinin kabulü kıssası, Hazreti Âdem'in zürriyeti olan beşeriyete nakil edilmektedir. Bu kıssa kezâ göstermektedir ki: İslâmî Hidayet Yolu, Hazreti Âdem'e bildirilmiş olanın aynıdır ve beşeriyetin fıtrat dinidir.

40-120- Bu kısımdaki davet bilhassa İsrailoğullarına temdit edilmiştir. Dejenerasyon sebeplerinin, Hidayet Yolundan ayrılmış olmalarından ileri geldiğini göstermek üzere o vakit ki ve daha önceki durumları tenkit edilmektedir.

121-141- Aynı İlâhî İrşatla gelen (ve Yahudilerin kendi ataları olarak son derece saygı gösterdikleri ve bir Peygamber olarak kabul ettikleri) Hazreti İbrahim'in zürriyetinden ve Hazreti İbrahim'in yolunda olan Hazreti Muhammed'i (s.a.v.) takip etmeleri hususunda Yahudilere ikazda bulunulmaktadır. Kâbe'nin onun tarafından inşa edilişine dair kıssanın zikri ise, oranın Müslüman toplumu için kıble yapılacağındandır.

142-152- Bu kısımda, Kıblenin (Kudüs'teki) mescitten (Mekke'deki) Kâbe'ye değiştirilmesi, liderliğin İsrailoğullarından Müslüman toplumuna geçişine bir misal olarak ilân edilmektedir. Keza Yahudilerin mevkilerini kaybetmelerine sebep olması dolayısıyla, Hidayet Yolunu ihlâl etmemeleri hususunda Müslüman toplum peşinen ikaz olunmaktadır.

153-251- Tebliğin neşri için kendilerine tevdi olunan liderliğin ağır mesuliyetini yerine getirmek üzere Müslümanlara bu kısımda pratik çareler nizamlanmaktadır. Salât, oruç, zekât, hac ve cihat, ümmetin moral talimi için tertiplenmektedir. Otoriteye itaat etmeleri, âdil davranmaları, taahhütlerine sadık kalmaları, muahedelere riayetkâr davranmaları ve servet vesaireyi Allah yolunda harcamaları hususunda mü'minler ikaz edilmektedir. Onların teşkilâtı, ittihadı ve günlük hayatlarındaki tutumları ile sosyal, siyasî ve beynelmilel meselelerin halli hususunda Müslümanlara kanun, ve talimat nizamlandı. Diğer taraftan ümmeti parçalanmaktan muhafaza için içki, kumar, faiz vesaire menedildi. Bunlar arasında imanın ana maddeleri münasip yerlerde defalarca tekrarlanmaktadır. Çünkü başlı başına bu maddeler, bir kimsenin hidayet yoluna bağlılığını sağlamakta ve takviye etmektedir.

252-260- Bu âyetler, faizin men'ine bir mukaddeme teşkil etmektedir. Hakikî mânâda Allah'a, vahiy ve ölümden sonraki hayat kavramına (bu hususla alâkalı mesuliyet hissini canlı tutmak üzere) ehemmiyet verilmektedir. Hazreti İbrahim'e ait kıssalar ve yüz senelik uykudan sonra uyanan kimseye ait kıssalar, Allahu Teâlâ'nın ölüleri hesaba çekme kudretine sahip bulunduğunu göstermek üzere nakil edil-

mektedir. Bu sebepten Müslümanlar, bu noktayı göz önünde bulundurmalı ve faizden tevakki etmelidirler.

261-283- Yeni baştan 153-251 sayılı âyetler tekrarlanmakta ve Müslümanlara servetlerini sadece Allah'ın rızasını elde etmek için sarfetmeleri ihtar olunmaktadır. Buna karşılık faizin kötülükleri hakkında ikaz olunmaktadırlar. Kezâ, günlük iş hayatında son derece namuskâr davranılması için talimatta bulunulmaktadır.

284-286- Burada, sûrenin başında olduğu gibi, imanın ana maddeleri, sûrenin son kısmında hülasa edilmektedir. Sonra sûre, İslâmiyetin neşri sırasında karşılaşabilecekleri herhangi güçlük anında Müslüman toplumun son derece muhtaç bulunacağı bir dua ile nihayet bulmaktadır.

EL-BAKARA SÛRESİ

(286 âyettir. Medine'de nazil olmuştur.)

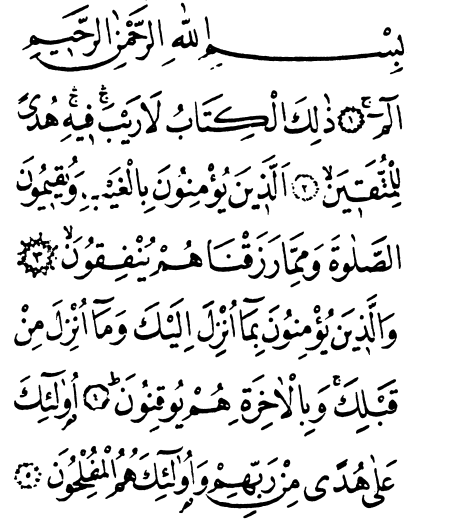
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
الٓمٓ ۝١ ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ۛ هُدًى
لِّلْمُتَّقِينَ ۝٢ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ
الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۝٣
وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن
قَبْلِكَ ۚ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۝٤ أُولَٰئِكَ
عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝٥

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-5- Elif, Lâm, Mim.[1] Bu Kitap Allah'ın Kitabıdır: Onun hakkında şüphe varit[2] değildir. O, gayba[4] imân ile salâtı ikame[5] eden; ve kendilerine ihsan ettiğimiz rızıklardan (bizim yolumuzda) sarf eden;[6] size gönderdiğimiz ve sizden evvel göndermiş bulunduğumuz Kitaplara[7] imân eden ve ahiret gününe[8] kuvvetle imanı olan müttekî[3] insanlara yol göstericidir. O insanlar ki (bir tek) Rab'lerinden gelen hidayet yolundadırlar ve bu gibiler felâh bulurlar.

Açıklamalar

1- Kur'ân-ı Kerim'de müteaddit sûrelerin baş tarafına eklenen Elif, Lâm, Mim gibi Arap elifbası harfleri, Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlü devrin-

de Arap edebiyatında mutat üzere kullanılmaktaydı. Şairler ve hatipler bu üslûbu kullandılar. Hatta bugün bile, İslâmiyetten önceye ait şiir ve nesirlerde aynı şeklin misalleri bulunabilir. Herhalde delâlet ettiği şey, alâkası herkesçe takdir edilmiş olmalı ki, istimali hususunda itiraz ve tahkikatta bulunmadılar. Çünkü meçhulleri değildi. En ufak fırsatı asla kaçırmayan, Kur'ân-ı Kerim'in amansız düşmanları dahi bu harflerin istimaline karşı herhangi bir itirazı ileri sürmediler. Fakat zamanla bu üslûbun terkedilişi üzerine, tam mânâsını tesbit ve tayin etmek müfessirler için zor bir iş haline geldi. Maamafih orta halli okuyucunun bu mânâlar hakkında merakı icab etmez. Zira Kur'ân-ı Kerim'in yol göstericiliği seyrinde ortaya bir fark koymazlar.

2- **Muhtasar mânâsı:** "Şüphesiz ki bu Kitap Allah'ın Kitabıdır" demektir. Ama, bu kitabın içinde hiçbir şeyin muğlâk bulunmadığı mânâsına da gelebilir. O, sadece fikrî düşünce ve tahmine dayanan mutat metafizik ve din kitaplarına benzemez. O kitapların müellifleri bile, itimat telkin edici gözükebilmelerine rağmen, o mevzularda bizzat şüpheden azade değildirler. Halbuki bu kitap, onlarla tezat halinde olarak, hakikat üzerine müessesdir. Banisi olan Allahu Teâlâ, mutlak hakikat ilmine sahiptir. Bu sebepten, muhtevası hakkındaki şüpheye düşmeye asla mahal bulunmamaktadır.

3- Kur'ân-ı Kerim'den istifade için bir kimsenin ilk şart olarak bir müttekî (yani Allah'tan korkan, iyi ile kötü arasında fark gözeten ve hak yolunda bulunmaya niyetli kimse) olması gerekir. Şüphesiz bu kitapta ancak ve ancak doğru yolu gösterme vardır. Fakat bir kimsenin Kur'ân-ı Kerim'den istifade edebilmesi için ona salim kafayla yaklaşmasının icap edeceği aşikârdır. Evvelemirde o kimsede Allah korkusu bulunmalı, hak sever ve iyi ile kötü arasında fark gözetmeye istekli olmayı ve mekârim-i ahlâkı tatbik sahasına koymaya arzulu bulunmalıdır. Buna karşı olarak, doğru olsun, eğri olsun aldırmayan, kendi nefsine düşkün yolu veya dünyevî yolu takip eden, yahut hayat yolculuğunda gayesiz tarzda hareket eden bir insan için Kur'ân-ı Kerim'de yol gösterici işaretler bulunamaz.

4- Bir kimsenin Kur'ân-ı Kerim'den irşada kavuşması için ikinci şart ise: O kimsenin "gayba," yani hisle sezilemeyen ve beşerî tecrübe ve müşahedelerin çerçevesi içinde bulunmayan şeylere inanması gerekir. Allah, melâike, vahiy, ölümden sonraki hayat, cennet, cehennem

vesaire... pek tabii ki gözle görülemez ve tadılamaz, yahut da koklanamaz. Ne ölçülür ve ne de tartılır. Bu şeylere inanmamız bizlere mütehassıslar (peygamberler) tarafından intikal eder. Maddî dünyada birçok şeylere inanmamızda da aynı hal vakidir. Bu sebepten ancak gayba iman etmeye istekli kimse bu irşattan nasipkâr olabilir. Sadece şuur ölçüsü içindeki şeylere inanan kimse bu kitabın irşadından nasipkâr olamaz.

5- Bir kimsenin Kur'ân-ı Kerim'den istifade edebilmesi için üçüncü şart ise: O kimsenin Kur'ân-ı Kerim telkinatını tatbik sahasına koymaya amade ve istekli bulunmasıdır. Salat, Kur'ân-ı Kerim tarafından emir buyrulan ilk ve başta gelen mecburî vazife olduğuna göre, bir kimsenin imandaki samimiyetinin mutlak ölçüsü ve gerçek delilidir. Bu sebepten, İslâmiyeti kabulünü müteakip bir şahıs ezan sesini (Müslüman dünyasının her camiinde günde beş vakit muntazaman işitilen) işitir işitmez salat için cemaata katılmalıdır ki, dini kabulünde samimi olup olmadığı anlaşılsın. Eğer bu çağrıya icabet etmez ve cemaata katılmaz ise, bu hal onun dini kabulünde samimi bulunmadığına bir işarettir.

Kezâ "ikame-tüs-salat"ın (salatın ikamesi) son derece şümûllü bir tabir olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Onun mânâsı: Salatın cemaatla eda edileceğini ve her meskûn yerde bu iş için devamlı tertibat alınacağını ifade eder. Aksi halde her meskûn yerde ferdî şekilde namaz kılınsa bile salat ikame edilmiş sayılmaz.

6- Bir kimsenin Kur'ân-ı Kerim'den istifadesi için dördüncü şart ise: O kimsenin bu kitaptaki talimata uyarak parasından feragat gösterip Allah'ın ve beşerin hakkını teslim etmesi gereğidir. Bu çok mühim bir şarttır. Çünkü parayı her şeyden fazla seven dar kafalı bir cimri veya servete tapan kimseden İslâm davası uğruna nakdî fedakârlıkta bulunması asla beklenemez.

7- Kur'ân-ı Kerim'deki irşattan nasipkâr olabilmenin beşinci şartı vahye imandır. Herhangi bir ilâhî irşada imanı olmayan kimse bu kitaptan faydalanamaz. Sadece Kur'ân-ı Kerim'de değil ve fakat muhtelif zaman ve muhtelif ülkelerde Allah'ın resûllerine nazil olan bütün kitapların doğruluğuna da iman mecburiyeti vardır. Kezâlik İlâhî irşadın lüzumunu itiraf edip de bu iş için vahiy ve peygamberlere müracaatta bulunmayan ve kendi nazariyelerini "İlâhî Irşat" şeklinde adlandıranlar da bu kitaptan irşada kavuşamazlar. Buna inzimamen, ancak cet-

lerinin inanmış olduğu İlâhî Kitaplara inanıp da diğerlerini reddeden kimselere de hidayet yolu kapalıdır. Kur'ân-ı Kerim ancak dürüst yaşamak için İlâhî rehberliğin elzem oluşuna ve vahyin herkese ferden ve ferdâ açıklanmamış olduğuna ve fakat sadece Allah'ın resûllerine geldiğine ve sadece onlara açıklanan kitaplardan elde edilebileceğine iman edenleri yola getirir. Bu sebepten doğru yola kavuşmak isteyenlerin, ırkî veya millî tarafgirliğin esiri olarak kalmayıp, nerede ve ne şekilde bulurlarsa bulsunlar hakikatı kabul etmeye ve ona teslim olmaya amade ve istekli bulunmaları icab eder.

8- Altıncı şart ise, ölümden sonraki hayat ile onun ima ettiği hususlara iman ki, Kur'ân-ı Kerim'e göre şu şekilde sıralanabilir: (a) İnsan bütün ef'al ve harekâtından dolayı Allahu Teâlâ'ya karşı mes'ul ve hesap verme durumundadır. (b) Bu dünya baki değildir. Fakat bir sonu olacaktır. (c) Ahirette öbür dünyanın ne vakit kurulacağı ve bilâ istisna bütün insanların ef'alinin karşılığını verecek olan Allahu Teâlâ'nın huzurunda, yapmış oldukları işlerin hesabını vermek üzere, hep birlikte ne vakit hayata getirilecekleri ancak Allahu Teâlâ'nın malûmudur. (d) İyi olduklarına Allahu Teâlâ tarafından hüküm edilenler cennete gidecek ve fena oldukları beyan edilenler ise cehenneme gönderileceklerdir. (e) Bu sebepten dünyevî hayattaki zenginlik veya fukaralıkla değil; ve fakat hesap gününde Allahu Teâlâ tarafından verilen nihaî kararla başarı ve başarısızlıkları ölçülecektir. Ancak İlâhî muhakemeden muvaffakiyetle çıkan kimse, bu dünyada kazanmamış bile olsa, hakikî başarıya kavuşmuş olacaktır. Orada muvaffak olamayan kimse ise, bu dünyada kazanmış olsa bile, gene de tam mânâsıyla başarısızlığa uğramış olacaktır. Yukarıdaki hususlar ile ölümden sonraki hayata inanmayanlar Kur'ân-ı Kerim'den istifade edemezler. Çünkü reddetmek şöyle dursun, bunlar hakkında hatta en ufak şüphesi olan biri Kur'ân-ı Kerim'in emir ettiği hayat yolunu asla takip edemez.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ ۖ وَعَلَىٰ
﴿٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ

6-7- Bu hususları inkâr edenlere[9] gelince; siz onları ikaz etseniz de etme-

seniz de hep aynı olacaktır: Onlar imânâ gelmeyeceklerdir. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş ve onların gözlerine perde inmiştir.[10] Onlar en şiddetli cezaya düçâr kalmışlardır.

9- Yani "yukarıda zikredilen şartlardan hepsinin veya herhangi birinin ifasını reddeden kimseler."

10- Onların hakikatı inkâr etmelerine İlâhî takdirin sebep olacağı ve bu suçun kendilerine ait bulunamayacağı mânâsına gelmez. Hakikatı reddetmeleri, Allahu Teâlâ'nın onların kalplerini mühürlemiş bulunmasının neticesi olmayıp hakikatı duymamaları da kulaklarını mühürlemiş olmasından ileri gelmemektedir. Hakikatı görmemeleri ise Allahu Teâlâ'nın onların gözlerine perde indirmiş olmasından neş'et etmemektedir. Maamafih kalplerinin ve kulaklarının mühürlenmesi, onların hakikatı inatla reddetmelerinin sebebi değil de, neticesidir. Kur'ân-ı Kerim sadece bir fıtrat kanununu zikretmektedir. Eğer bir kimse herhangi bir mesele hakkında tarafgir görüşe sahip olur ve zihninde bilhassa zıt hükümleri beslerse, o vakit orada hiçbir fazilet göremez, o meselenin lehinde hiçbir şeyi işitemez, onu mütalâa için vicdanını bîtaraf şekilde hür tutamaz. Bu bir fıtrat nizamıdır ki, Allah'ın kanunu olarak bulunmasından, kalp ve kulağın mühürlenişi ve göze perde inişi nizamı O'na (Allahu Teâlâ'ya) izafe olunmaktadır.

أَبْصَٰرِهِمْ غِشَٰوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ
مَنْ يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْءَاخِرِ وَمَا هُم بِمُؤْمِنِينَ
۞ يُخَٰدِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّآ
أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ۝٩ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ
اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْذِبُونَ ۝١٠ وَإِذَا قِيلَ
لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا۟ فِى الْأَرْضِ قَالُوٓا۟ إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ۝١١ أَلَآ إِنَّهُمْ
هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ ۝١٢ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا۟
كَمَآ ءَامَنَ النَّاسُ قَالُوٓا۟ أَنُؤْمِنُ كَمَآ ءَامَنَ السُّفَهَآءُ أَلَآ إِنَّهُمْ
هُمُ السُّفَهَآءُ وَلَٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ۝١٣ وَإِذَا لَقُوا۟ الَّذِينَ ءَامَنُوا۟

قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا ۖ وَإِذَا خَلَوْا۟ إِلَىٰ شَيَٰطِينِهِمْ قَالُوٓا۟ إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ
مُسْتَهْزِءُونَ ﴿١٤﴾ ٱللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِى
طُغْيَٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا۟ ٱلضَّلَٰلَةَ
بِٱلْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَٰرَتُهُمْ وَمَا كَانُوا۟ مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

8-16- Ve bazı insanlar vardır ki, "Allah ve ahiret gününe imanımız vardır" derler ama asla inanmazlar. Böylece onlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmayı denerler. Halbuki kendilerinden başkasını aldatmaya muvaffak olmazlar ve bunu idrak edemezler.[11] Kalplerinde Allah'ın hep artırmakta bulunduğu bir maraz vardır[12] ve söyledikleri yalandan ötürü onlar için elim bir azap hükmü mevcut bulunmaktadır. Onlara ne vakit "yeryüzünde fesat çıkarmayınız" dense, onların cevabı, "biz ancak ıslâh yolundayız" demek olur. Dikkat! Onlar fesadı çıkarmakta ve fakat fesat çıkardıklarını müdrik bulunmamaktadırlar. Ve ne vakit onlara "Diğer iman eden kimseler gibi candan iman ediniz"[13] denilse, onlar "Süfehânın yaptığı gibi mi iman edeceğiz?"[14] diye cevap verirler. Dikkat! Sefih olan bizzat kendileridir. Fakat bunu bilmezler. Mü'min kişilerle buluşunca "Amennâ" derler. Fakat kendi şeytanlarıyla[15] başbaşa kalınca derler ki, "Şüphesiz sizinleyiz. Ancak bu adamlarla alay etmekteyiz." (Azıcık idrak edebilseler) Allah onlarla alay etmektedir. O (Allah) onlara mühlet vermekte ve onlar kendi fesat ve isyanları içinde körü körüne avare hale gelmektedirler. Bunlar dalâleti satın alma bahasına hidayeti terkeden kimselerdir, fakat yaptıkları kârsız bir ticarettir. Ve onlar asla doğru yolda değildirler.

Açıklamalar

11- İki yüzlü davranmakla menfaatlarını koruyacaklarını zannedip, bu suretle kendi kendilerini aldatmış olurlar. Halbuki siyasetlerinin bu dünyada zararı aşikârdır. Pek tabii ki öbür dünyada da aynı şekilde zararlı olacaktır. İki yüzlü kişi bazı zamanlarda belki bazı kimseleri kandırmaya muvaffak olur. Ama her zaman için herkesi aldatamaz. Böyle bir kimse teşhir edildiğinde aniden bütün itibarını kaybeder. Öbür dünyaya gelince, sadece lisanen ibadet orada başlı başına ehemmiyet arzetmeyecektir. Çünkü orada ancak kişinin ef'ali mânâ taşıyacaktır.

12- Onların kötü davranışları hesabıyla Allahu Teâlâ onların ikiyüzlülük marazını arttırır. Muayyen zaman için ikiyüzlülükleri görünüşte başarıya ulaşınca, onun faide ve tesirine inanırlar ve evvelkinden bile daha sık ve daha inatlı tarzda denerler.

13- Yani "İslâmiyeti kabul ederseniz, bütün icabatiyle birlikte kabul etmek suretiyle İslâm'ın saflarına dürüst olarak katılan diğer kimseler gibi onu gerçekten ve samimiyetle kabul etmelisiniz."

14- İslâmiyeti candan kabul edip kendilerini müşkülât, zorluk ve tehlikeye maruz bırakan kimseleri sefih addetmektedirler. Onların takdirine göre, bütün memleketi sırf hak ve hakkaniyet uğruna, kendilerine düşman etmek sefihlikten başka birşey değildir. Onlar için makul hareket tarzı ise, bir şeyin doğru veya eğri olduğuna aldırmadan sadece şahsî menfaat peşinde koşmaktır.

15. Şeyatiyn Arapça'da asi, kibirli, fitneci ve habis insan veya şer perisi mânâsına gelen şeytanın cem'idir. Gerek beşer ve gerekse de cinler için kullanılır. Kur'ân-ı Kerim'de ekseriya cin habisi mânâsında kullanılmakla beraber, bazı yerlerde habis insanlar içinde kullanılmıştır. Mevzuun gelişine göre beşerî mahlûkatı mı yoksa cinleri mi kasdettiği kolaylıkla tefrik edilebilir. Burada, İslâm'a muhalefette ilk ve başta gelmiş bulunan Arap şefleri kasıt edilmektedir.

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ
بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ
فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ
وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ
حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ
أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ
قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

17-20- Onların hali bir meselle tarif edilebilir. Bir kimse bir ışık yakmıştır. Etrafında her yeri aydınlatınca, Allah onların gözlerindeki nuru almış, ve onları hiçbir şeyi göremeyecekleri sonsuz zulmet içinde bırakmıştır.[16] Onlar sağırdırlar, onlar dilsizdirler, onlar amâdırlar,[17] böylece onlar (doğru yola) dönemeyeceklerdir. Yahut da onların kezâ halini tasvir için diğer bir mesel zikredilebilir. Zifirî karanlık, gökgürültüsü ve şimşek çakmasıyla birlikte gökyüzünden sağanak halinde yağmur boşalıyor. Onlar gökgürültüsünü işitince, ölüm korkusundan parmaklarıyla kulaklarını tıkıyorlar. (Halbuki unutuyorlar ki) Allah kâfirleri her cihetten kuşatıyor.[18] Sanki gözlerini çıkaracak diye şimşek onları dehşete düşürür. Işığa kavuşunca azıcık ileriye kıpırdanırlar ve onlar için ortalık kararınca oldukları yerde kala kalırlar.[19] Eğer Allah isteseydi, onları tamamen işitmekten[20] ve görmekten mahrum ederdi. Muhakkak ki Allah her şeye kadirdir.

Açıklamalar

16. Meselden meram edilen mânâ şudur ki, Hazreti Muhammed (s.a.v.) doğru ile yanlışı ve iyi ile kötüyü tefrik için hakikat ışığını ortalığa saçınca, kabiliyetlerini doğru dürüst kullanan kimseler bu ışıklar arasında fark gözetmeye başladılar. Fakat hodbencillik yüzünden kör hale gelmiş olan mürailer ise bu ışığın yardımı da bulunsa doğru yolu göremez oldular.

"Allah onları göz nurundan mahrum bırakmıştır" demek ise, hakikatı görememek, mesuliyetin kendilerine ait olmayacağı mânâsına gelmez. Burada sadece 10 nolu dipnotunda zikredilmiş olan aynı fıtrat kanunu kast edilmektedir. Zulmet içinde avare hale gelmeyi kendiliklerinden istedikçe, Allahu Teâlâ onları yanlış yolda terkeder.

17- Onlar hakikatı duymamak üzere sağırdırlar, hakikatı söylememek üzere dilsizdirler, ve hakikatı görmemek üzere kördürler.

18- Parmaklarını kulaklarına tıkamak suretiyle helâk olmaktan kaçabileceklerine bir an için kendi kendilerini inandırmış olurlar. Fakat aslında kendilerini kurtaramazlar. Çünkü Allahu Teâlâ bütün kudretiyle her cihetten onları kuşatmıştır.

19- İlk misalde kasdedilen o mürailer idi ki, kalben İslâm'a hiç inanmamışlar, fakat şahsî çıkar ve menfaatları icabı müslüman olmuşlardı. Buradaki ikinci misal ise şüphe, vehim ve imân kıtlığından kıvranan müraîleri tasvir etmektedir. Onlar tamamıyla imansız bulunmamalarına rağmen İslâmiyeti, ancak kendilerini müşkülâta maruz bırakma-

yacak bir dereceye kadar tatbik etmişlerdir. Bu misalde yağmur beşeriyete rahmet olarak gelen İslâmiyeti ifade etmektedir. Zifirî karanlık, gökgürültüsü ve şimşek ise, İslâm'ın muarızlarınca şiddetle direnme hasebiyle kullanılan tehdit, gözdağı verme, ve ateş püskürme gibi hali, tehlike ve müşkilâtı tasvir etmektedir. Vaziyet bir parça sakinleşince, onlar İslâmiyet yolunda ilerlemeye devam etmiş ve fakat müşkilât bulutları gözükmeye başlayınca yahut şahsî çıkarlarına karşı veya batıl itikat ve haksız hükümlerine uymayan emirler kendilerine verilince tekrar ve gene tam şaşkınlık içinde kala kalmışlardır.

20- Eğer arzu buyursaydı Allahu Teâlâ, ilk misalde tasvir edilen mürailere yaptığı gibi, bu mürailerı de aynen hakikatı görme kudretinden mahrum bırakabilirdi. Fakat böyle yapmaz. Çünkü hakikatı görmeleri ve hakikatı işitmeleri için, görmek ve işitmek hususunda onların istedikleri nisbette mühlet verir. Bu sebeptendir ki, onlara ancak hakikatı görmek ve işitmek için kullandıkları nisbette bir kudreti bahşeder.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ
الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ الَّذِي
جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ
مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ
أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

21-22- Ey nas,[21] sizi ve sizden öncekileri yaratan RABBİNİZE ibadet ediniz. Ancak bu yolda kendiniz için kurtuluşu umabilirsiniz.[22] O ki sizin için yeryüzünü bir döşek ve semayı örtü yapmıştır. O ki, semeresinden rızıklanınız diye her türlü gıda mahsulünün yetişmesi için gökten yağmur indirmektedir. Bunu bilince siz Allah'a şirk koşmayınız.[23]

Açıklamalar

21- Biraz evvel, evvelki âyetlerde (1-20) gösterilmiş olduğu veçhile: Ancak Kur'ân-ı Kerim'den istifade etmeye istekli ve mütemayil kimseler "Bi iznillah" irşada kavuşacaklardır. Bütün beşer kendileri için nâzil olan tebliği kabule davet edilmektedir. Bu davetin bütün beşeriye-

te sunulmuş bulunmasına rağmen, gene de bazı tip insanların bu irşattan nasipkâr bulunamayacakları peşinen ihtar olunmaktadır.

22- Yani "bu dünyada günah işlemekten kaçınacak ve öbür dünyada cezadan kurtulmuş olacaksınız".

23- Kur'ân-ı Kerim bu noktada çok şiddetli bulunmaktadır. Çünkü Allah'a şirk koşmayı bu dünyadaki bütün kötülüklerin başı olarak mütalâa buyurmaktadır. Bu sebepten, ister taş isterse de şahıs, millet, devlet vesair gibi şeyler olsun hiçbir putun Allah'a ibadet veya sadakat ve itaat hususunda rakip tutulmasına asla müsaade buyurmamaktadır. Bundan dolayı, beşer ile hayatı idameye yardımcı olan herşeyi yaratanın Allahu Teâlâ olduğunu itiraf edecek insanlara, bu itirafı yaptıklarında ancak Allahu Teâlâ'ya ibadet etmelerini ihtar eder.

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ
عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا
النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾
وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ
ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ
مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

23-25: Ve eğer abdimize gönderdiğimiz kitab hakkında (bizden olup olmadığına dair) şüphede iseniz, o vakit bunun gibi hiç olmazsa bir tek sûre meydana getiriniz.[24] Bütün refiklerinizi yardımınıza çağırabilir ve Allah'tan

gayri her çeşit yardımdan faydalanabilirsiniz. Şüphenizde samimî iseniz bunu yapınız. Ama bunu yapmazsınız ve bunu yapamayacaksınız. O vakit, içinde insan ve taş yanan ve kâfirler için hazırlanmış bulunan ateşten[25] korkunuz. (Ey Muhammed), bu kitaba imân edenlere ve (bu kitabın telkinatına göre) salih amelde bulunanlara müjdele. Onlar için altından nehirler akan cennet bahçeleri olacaktır. Meyveleri dünyadaki meyvelere o kadar benzemektedir ki, bunlarla ne vakit rızıklansalar "Evvelce dünyada da bu gibi meyveler bizler için tedarik edilmişti"[26] diyeceklerdir. Onlar için temiz eşler bulunacak[27] ve hep orada sâkin kalacaklardır.

Açıklamalar

24- Bu hüsus gerek Medine ve gerekse de Mekke'de olmak üzere Kur'ân-ı Kerim'de birçok kere tekrarlanmaktadır. Maksat, İslâm'a muarız olanları Kur'ân-ı Kerim'in edebî tefevvuktaki eşsizliğine ve tasarrufundaki hususların beşerî varlıklar tarafından yaratılamayacağına iknadır. Bu sebepten Allahu Teâlâ tarafından gönderilmiş olduğu muhakkaktır. (Keza X: 38-39 ve XI: 13-14'e bakınız).

25- Yani "Cehennemde sadece siz yanmayacaksınız. Fakat sizin taptığınız sahte tanrıların putları da, sırf taştan ibaret bulunduklarını göstermek üzere, sizlerle birlikte cehenneme atılacaklardır".

26- Cennet sakinleri için, dünyada iken tanımış oldukları meyvelerle orada karşılaşmaları, hoş bir sürpriz olacaktır. Pek tabîîdir ki oradakiler çok daha lezzetli olacaktır. Meselâ şekil ve renk bakımından dünyadaki mango adlı meyve, elma vs. gibi olacaklar ve cennet sakinleri onları ilk görüşte tanıyacak, fakat dünyadakilerden son derece daha lezzetli bulunacaklardır.

27- Cennet-i A'lâda eşler arasında buluşma, iman esası üzerine olacaktır. Meselâ bir erkek kişinin bu dünyada iken iman sahibi olarak yaşamış olmasına mukabil, zevcesi öyle değil ise ahirette buluşmaları nihayet bulacaktır. O mü'min kişinin ahiretteki hayatı kendisi gibi eşinden ayrılmış diğer bir hanımla birleşmiş olacaktır. Fakat bu dünyada iman sahibi olarak hayat süren eşler, Cennet-i A'lâda da beraberce yaşamaya devam edeceklerdir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِۦٓ أَن يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا
بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَيَعْلَمُونَ

أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ ۖ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ
مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ
كَثِيرًا ۚ وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ الَّذِينَ يَنقُضُونَ
عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ ۚ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ
اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾

26-27: Doğrusu, Allah bir sivrisineği, hatta ondan daha değersiz şeyi bile misal olarak kullanmayı yakışıksız bulmaz.[28] Fakat imansızların "Allah bu misallerle ne demek ister?"[29] demelerine rağmen, imân edenler ise aynı şey vasıtasıyla onun Allah'tan nâzil oluşu hususunda bilgiye vasıl olurlar. Allah aynı şey vasıtasıyla birçoklarını dalâlete ve diğerlerini de hidayete sevk eder ve Allah fasıkları[30] dalâlete sevkeder. O fasıklar ki, İlâhî ahdi itiraftan sonra[31] nakıs ederler; Allah'ın birlik hususundaki iradesinden ayrılırlar[32] ve yeryüzünde fesat çıkarırlar.[33] Bu kimseler muhakkak ki hüsrana uğrayanlardır.

Açıklamalar

28- Kur'ân-ı Kerim'in mevsûkiyetine (gerçekliğine) dair 23 sayılı âyetten itibaren süre gelen itiraz burada cevaplandırılmaktadır. (Açıkça zikredilmeyen) itiraz "eğer Kur'an Allah'ın Kitabı olsaydı, sivrisinekler, karıncalar, kara sinekler, arılar vesair gibi ehemmiyetsiz şeylerden misal getirmemesi icap ederdi" mahiyetinde idi.

29- Hakikatı anlamak istemeyen ve doğru yolu aramayan bu kişiler bu gibi misallerdeki kelimelere takılarak onlardan yanlış neticeler çıkarmakta ve kendi dalâletleri hasebiyle doğru yoldan ayrılmaktadırlar. Onlar ancak bu ufacık mahlûkların ne kadar ehemmiyetsiz bulunduklarını görmekte ve fakat bu meselelerin vermekte olduğu dersi idrak edememektedirler. Diğer taraftan, hakikat arayıcıları ise oradaki hikmetin üzerinde düşünmekte ve ulviyetin Allahu Teâlâ'dan nazil geldiğine kani olmaktadırlar.

30- "Fasık" kelimesinin aslında tam mânâsı "itaatsız" demektir. Bu sebepten dolayı Allahu Teâlâ tarafından tayin buyrulan günah sınırlarını aşan kimselere denilir.

31- Hükümran bir makamdan sadır olan ferman ve talimata, matbua mecburiyet yüklemesi hasebiyle, Arapça ıstılahta "ahd" denir. Buradaki âyette de bu aynı mânâda kullanılmıştır. İlâhî ahd, ancak Allah'a teslimiyet gösterilmesi, O'na itaat edilmesi ve O'na ibadet edilmesi hususunda Allahu Teâlâ'nın beşeriyete vermiş olduğu, daima carî bulunan, emridir. Bu emri kabul ise, Hazreti Âdem'in yaradılışında bütün beşeriyet için uygun görülen aynı ahdin teyidi demektir. (Mütemmim tafsilât için lütfen VII: 172'ye bakınız).

32- Bu muhtasar âyet mânâ bakımından o kadar şümûllüdür ki, iki insan arasındaki münasebetten tutun da beynelmilel meseledekilere kadar, manevî âlemi baştan başa kaplar. Bu âyet icabı: Allahu Teâlâ'nın insanlara tesisini emir buyurduğu bağın ihlâli ve ifsadı, kaos ve nizamsızlığa sebep olmaktadır. Çünkü insanları Allahu Teâlâ'ya ve birbirlerine bağlayacak olan bağ bu münasebet bağıdır.

"Bağın terki" aynı zamanda ve her hâlükârda "onun ifsadı" demek olacaktır. Çünkü bu bağ, doğru dürüst ve yerli yerinde muhafaza edilmedikçe hep aynı netice vaki olacaktır. Bu sebepten Kur'ân-ı Kerim sadece o bağın terkini değil ve fakat kötüye kullanılmasını da, bu dünyada kaos ve ihtilâf ve nizamsızlığın amili olarak nefretle karşılar.

33- Bu âyette "fasık"in tam mânâsı verilmiştir. Fasık kişi odur ki, insanla Allah ve insanla insan arasındaki bağı ihlâl veya ifsat eder ve böylece kaos meydana getirir.

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ۖ
ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذِي
خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ
فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

28-29: Siz canlı değil idiniz. O size can verdi, ve O sonra canınızı sizden geri alacak ve sonra sizi tekrar hayata kavuşturacaktır; ve nihayet O'na rücu edeceksiniz. Bu vakıaya rağmen nasıl olur da Allah'a karşı küfür yolunu be-

nimsersiniz. O ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizler için yarattı; sonra semaya döndü ve orasını yedi semavât[34] şeklinde tertip etti. O her şeye kadirdir.[35]

Açıklamalar

34. "Yedi semavât"ın mânâsını tasrih etmek pek kolay bir iş değildir. Sema ile, dünyanın muhitinde ve ötesindeki fezanın vüs'atı hakkında her çağda farklı nazariyeler tertip ediyorlar. Bu sebep dolayısıyla bu nazariyelerden herhangi biriyle Kur'ân-ı Kerim'deki "yedi semavât" arasında münasebet kurmak doğru olmayacaktır. O, ya Allahu Teâlâ'nın dünya ötesindeki bütün kâinatı yedi müsavi sahaya ayırmış bulunduğunu, yahut içinde dünyanın bulunmakta olduğu kâinattan bir kısmının yedi sahadan müteşekkil bulunduğunu ifade eder.

35- Burada insanlar, Allahu Teâlâ'ya karşı isyan etmemeleri hususunda ikaz olunmaktadırlar. Çünkü Allah her şeyi bilir ve O'ndan hiçbir şey saklanamaz. Kezâ O'nun hidayet yolunu takip etmeleri ve O'na teslimiyette bulunmaları insanlara ihtar olunmaktadır. Çünkü beşer için en iyi hayat tarzının hangisi olacağını ancak O bilmektedir ve O'nun hidayet yoluna yüz çeviren kimse muhakkak ki cehalet yoluna sapmış olacaktır. Çünkü hakikî ilmin yegâne menbaı ancak O'dur ve O'nun hidayet yolundan inhiraf eden kimseye iyilik gelmez. Çünkü O'nunkinden başka elde edilebilecek ilim kaynağı mevcut bulunmamaktadır. İnsanın etrafını saran zulmet içinde yol gösterecek ancak O'nun nurudur.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوٓا
أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ ۖ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۖ قَالَ إِنِّيٓ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ وَعَلَّمَ
آدَمَ الْأَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِي
بِأَسْمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَٰنَكَ
لَا عِلْمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ
أَنۢبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ ۖ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسْمَآئِهِمْ ۙ قَالَ أَلَمْ أَقُل

لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ
وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

30-33- Ancak, Allah'ın meleklere,[37] "Yeryüzünde bir halife tayin edeceğim."[38] dediğini hatırlayınız.[36] Onlar acizâne tavırla, "Biz hamdini dilimize tesbih etmiş iken (ve emirlerini yerine getirir iken) ve Adını takdis etmekte bulunur iken;[40] yeryüzünde fesat çıkmasına ve kan dökülmesine sebep olacaklardan birini mi[39] yapıyorsun?" diye sual ettiklerinde, Allah cevaben "Sizin bilmediklerinizi ben bilirim" buyurdu.[41] Bundan sonra herşeyin ismini Âdem'e öğretti.[42] Derken bunu meleklere beyan etti ve "Eğer (halifenin tayininin karışıklığa sebep olacağı düşüncesinde) haklı iseniz bu şeylerin adlarını bana sayınız" dedi. Onlar cevaben "Subhaneke. Biz ancak Senin bize vermiş olduğun kadar bir ilme sahibiz.[43] Muhakkak ki Alîm ve Hakîm olan ancak Sensin" dediler. Derken Allah Âdem'e, "Bu şeylerin adlarını onlara say" dedi. Âdem onlara bütün bu şeylerin isimlerini söyleyince[44] Allah, "Semavât ve arz hakkında sizler için meçhul olan ilme vakıf olan Ben demedim mi idim? Sizin neyi açıkladığınızı ve neyi sakladığınızı Ben bilirim" diye buyurdu.

Açıklamalar

36- Evvelki âyetlerde insanın Allah'a ibadet etmesi bildirilmişti. Çünkü yaratan ve rızkı veren O'dur ve hayat ile ölüm üzerinde tasarruf hakkına sahip olan O'dur. O insanın içinde bulunduğu kâinatın Sahip ve Hâkimidir. Bu sebepten insan, O'na ibadette bulunması ve O'nun rehberliğini takip etmesi ve baş düşman olan ve daima insanları kötülüğe sevk yollarını kollayan İblis tarafından kötü yola sürüklenmemesi hususunda, ikaz edilmiştir. Eğer şeytanın teşvikine uyarsa, Allah'a karşı isyan gibi çok feci bir suçu irtikap etmiş ve fecî akibete uğramış olacaktır. Bir vesileyle burada Kur'ân-ı Kerim, insanın yaradılışına dair beşerî tarihin bir faslına ışık tutmaktadır ki, başka şekilde vukuu düşünülemez. Şüphesiz ki bu en sahih ilim, toprak hafriyatından elde edilen kemiklere istinaden sadece tahmine dayanan sözde bilgiden kat kat daha ehemmiyetlidir. Hepsinden daha mühim olanı ise, bu ilmin, insanın durumunu, tekâmül nazariyesinin biçare ve süflî mahlûku halinden kurtarıp, önünde meleklere ve her şeye secde etmek

vazifesi verilmiş olan Allah'ın halifesi ve en asil varlığı haline yükseltmiş bulunmasıdır.

37- "Melek"in tam mânâsı haberci, bilhassa Allah'ın habercisi demektir. Melekler hiçbir şahsiyeti bulunmayan mücerret varlıklar değildirler. Onlar şahsiyete sahiptirler ve tabiri caiz ise, İlâhî saltanatın idaresi için Allahu Teâlâ'nın kullandığı ajanlardır. Kur'ân-ı Kerim'den açıkça anlaşılacağı veçhile: Gerek onların mevcudiyetinde şüphe gösteren materyalistler (maddîyun), gerekse de onları uluhiyete ortak eden ve Allahu Teâlâ'nın akrabaları diye tapan cahil kimseler aynı hatayı işlemektedirler.

38- Halife, Kadir-i Mutlak namına niyabet selâhiyetini kullanan naiptir. Böylece insan mülkün sahibi olmayıp, sadece Sahib-i Aslînin vekilidir ve kendi başına hiçbir kudrete malik değildir. Ancak Hakikî Sahip tarafından ona vekâleten verilmiş olan selâhiyeti kullanmaktadır. Bu şebepten, dilediği şekilde hareket etmek hususunda hiçbir manevî hakka sahip bulunmamaktadır. Fakat müvekkili bulunan Kudretin arzusunu yerine getirmekle mükelleftir. Eğer kendi başına mutlak selâhiyet deruhte eder, yahut da o selâhiyeti şahsî kaprisi uğruna kullanırsa veyahut başka bir kimsenin mutlak hükümranlığını kabul eder ve ona teslimiyette bulunup onun iradesine tâbi olursa, bu bir namussuzluk ve ihanet olur.

39- Bu sual, itirazda bulunmak üzere değil ve fakat mesele hakkında mütemmim malûmat edinmek istirhamıyla ortaya konulmuştur. Melekler Allahu Teâlâ'nın tertibine karşı itiraz cüretinde bulunamazlar. Onlar halife kelimesinden, bazı selâhiyetlerle teçhiz edilecek birinin yaratılmak üzere olduğunu anladılar. Fakat kendi başına buyruk bir mahlûkun bu merkeziyetçi sisteme tâbi âlemle nasıl uyuşabileceğine akıl erdiremediler. Kezâ, içinde bazı kimselere muhtariyet verilmiş bulunan bir cihan parçasının kargaşalıktan nasıl azade kalabileceğini anlayamadılar.

40- Bu suretle; bu makama lâyık olmaları hesabıyla kendilerinin halife tayin edilmeleri lâzım geleceği mânâsında konuşmadılar. Sadece "Senin emirlerini itaat, sadakat ve samimiyetle yerine getiriyoruz. Bütün cihanı temiz ve intizam içinde tutuyoruz ve hamdini dilimize tesbih edip (nakarat halinde terennüm edip) Seni takdis ediyoruz. Bu se-

bepten ve hal böyle iken bir halifeye neden ihtiyaç olduğunu anlayamıyoruz" demek istediler.

Arapça "tesbih" kelimesi çift mânâ taşır. O gerek "takdis etmek" gerekse de "candan çalışma"ya delâlet eder. Kezâ "takdis" ise "mukaddes" ve "saf tutmak" mânâlarını taşır.

41- Meleklerin ikinci şüphesine cevap ise şöyle idi: "Siz, halifenin tayinindeki hikmeti bilmiyorsunuz. Sizin hizmetleriniz fikrimdeki gayelere kâfi gelmez. Zikretmekte olduğunuz hizmetlerden başka, daha fazla şeyler istemekteyim. Bu sebepten yeryüzünde bir varlık yaratacak ve ona bazı selâhiyetler bahşedeceğim."

42- Bir ilim veya fen şubesine ait, yahut bir şahıs veya zümre tarafından kullanılan ıstılâhlar, beşerin eşyayı fikren idrak vasıtasıdır. Vâkıa, insanın eşya üzerindeki bütün malûmatı aslında onları adlandırma kabiliyetine dayanmaktadır. Bu sebepten her şeyin adlarının Hazreti Âdem'e açıklanmasının sebebi, ona bu şeyler hakkında bilgi vermek içindir.

43- Bir meleğin bilgisinin ancak kendi sahasına (hava, su, bulut, vesaire gibi...) münhasır bulunduğu görülmektedir. Meleğinkinin aksi olarak, insan bilgisi şümûllüdür. Hava, su bulut vesair şeyler hakkında insan her ayrı sahada vazifeli melek kadar bilgi sahibi olmayabilir. Ama insanın sahip bulunduğu bilgi az dahi olsa, bunların hepsine şâmil bulunmaktadır. Buna karşılık olarak, bir melek kendi sahası haricinde hiçbir bilgiye sahip değildir.

44- Bu davranış, meleklerin ilk şüphesine (lütfen dipnotu 39'a bakınız) cevap teşkil etmektedir. Bu şekilde Allahu Teâlâ onlara, tabir caiz ise şöyle demekte idi: "Âdem'e yalnızca selâhiyet değil, aynı zamanda bilgi de veriyorum. Böylece onun tayininde iki cihet bulunmaktadır. Bu selâhiyeti suistimal etmekle kargaşalık çıkarmak ki, bu işin kara tarafıdır. Bir de bu bilginin yardımıyla kötülüğe tercihen iyilik yapma ihtimali ki, bu da işin parlak tarafıdır. Bir işte sırf az nisbette kötülük ihtimali var diye, daha iyisini umarak, o işten vazgeçilmesi makul hareket tarzı olamaz."

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِـَٔادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ أَبَىٰ وَٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٤﴾

34: Biz, meleklere "Âdem'e secde ediniz" deyince hepsi secde ettiler.[45] Ancak İblis red etti.[46] O, kibri arttırdı ve kâfirlere iltihak etti.[47]

Açıklamalar

45- Bu hal, dünyayı ve kâinatın dünyayla her bakımdan alâkalı kısmının işlerini gören meleklerin insana karşı olan teslimiyet ve tabiiyetinin alâmetiydi. İnsan, Allahu Teâlâ'nın iradesi üzere, halife tayin edilince, kâinatın bu kısmında çalışan bütün meleklerin, kendi sahaları dahilinde, insanla teşrik-i mesaide bulunmalarını emir buyurdu. İnsan kendine verilen selâhiyeti ister istimal, isterse de suistimal niyetinde bulunsun, melekler Allahu Teâlâ'nın dilediği müddetçe insanla teşrik-i mesaiye devam edeceklerdir. Bu, (meleklere) yani demektir ki: "İnsanın niyeti ne olursa olsun (ister iyi isterse de bozuk olsun) siz ona yardımcı olacaksınız. Onun namaz kılmak veya herhangi başka hayırlı bir işte bulunmak niyetinde olduğunu farzedin. Siz kendi sahanızda ona yardımda bulunacaksınız. Yahut hırsızlık veya herhangi başka bir kötülüğe irtikâp niyetinde olduğunu farzedin. Biz bu yolu denemekte onu bıraktığımız müddetçe, siz ona yardıma gene devam edeceksiniz. Fakat biz emaneti ondan geri alınca, artık siz o insanla teşrik-i mesaiye ara vereceksiniz." Bu hal bir misalle tasvir edilebilir: Meselâ bir hükümet memuru vardır. Emrindeki herkes ona itaat göstermektedir. Onun işine hükümet tarafından son verilmedikçe, onun emirlerini ifa eden maiyeti, ona karşı itaatı terketmezler. Ama hükümet emir verirse onu kelepçe vurup hapse bile tıkarlar. Meleklerin insanla münasebetinin aynen bu şekilde olmasının emir buyrulduğu görülmektedir. Muhtemelen buradaki "secde" kelimesi sadece temsilî mahiyette teslimiyetin bir ifadesidir. Yahut belki de meleklere, tabiiyet hallerini göstermek üzere bilfiil bu şekil bir harekette bulunmaları emir buyrulmuş olabilir.

46- "İblis"in tam mânâsı "habis"tir. Allahu Teâlâ'ya isyan eden, Hazreti Âdem ve onun zürriyetine tabiiyet alâmeti olarak secde etmeyi reddeden, ahir zamânâ kadar insanları günah yoluna sevk için Allahu Teâlâ'dan kendisine fırsat bahşedilmesi dileğinde bulunan cine bu isim verilmiştir. Ona keza şeytan da denir. O sadece mücerret bir şer kuv-

veti değildir. Fakat insanda olduğu gibi, onun da nevine has bir şahsiyeti bulunmaktadır. Onun melek asıllı olduğuna dair umumî kanaat mevcut ise de, o bir melek değil idi. Fakat melekler gibi kendilerine has hususiyetleri bulunan cin taifesinden idi.

47- Kur'ân-ı Kerim'in metn-i aslîsinde belirtilmektedir ki; Hazreti Âdem'in önünde secde etmeyi reddeden yalnızca İblis değil idi. Fakat bir grup cin taifesi itaatsizlik temayülü gösterdiler. İblis adının bilhassa zikredilmiş oluşu ise, onun isyana elebaşılık etmiş oluşundandır.

وَقُلْنَا يَٰٓ
ءَادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا
وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَّهُمَا ٱلشَّيْطَٰنُ
عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا ٱهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ
عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقَّىٰٓ
ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

35-37- Derken biz (Âdem'e) dedik ki: "Ya Âdem, zevcenle birlikte sen cennete yerleş. Burada istediğiniz herşeyi yemekte serbestsiniz. Ancak bu ağaca[48] yaklaşmayacaksınız. Yoksa zalimlerden[49] olursunuz." Bir zaman sonra şeytan onları bu ağaçla (bizim emrimize karşı itaatsızlığa) teşvik etti ve onları tutundukları durumdan uzaklaştırdı. Ve biz şöyle buyurduk: "Şimdi buradan topluca yere ininiz. Siz birbirinizin düşmanısınız.[50] Bundan böyle muayyen bir zaman için, yeryüzünde yerleşecek ve orada kendiniz için tedârikatta bulunacaksınız." O zaman Âdem, Rabbi tarafından tahsis edilen kelimeleri öğrendi ve tövbesi[51] Rabbi tarafından kabul buyruldu. Çünkü O (Rab) Tevvab ve Rahîm olandır.[52]

Açıklamalar

48- Bu hal, halife olarak tayin edildikleri yer olan dünyaya gönderilmeden evvel Hazreti Âdem ile Hazreti Havva'nın ne gibi bir temayüle sahip bulunduklarını tecrübe için evvelâ cennet bahçesinde alıkoyulduklarını göstermektedir. Bu tecrübe sebebiyle bir ağaç münasip görül-

müş ve onların bu ağaca yaklaşmaları bile yasak edilmiştir. Şeytanın kötü teşviklerine uydukları takdirde, emri ihlâl etmenin akibeti hakkında münasip şekilde ikaz edilmişlerdir.

Cennet bahçesi bu iş için pek münasip bir yer idi. Çünkü Allahu Teâlâ'nın halifesi için en münasip yerin ancak cennet olacağını, fakat şeytanın kötü teşvikine uyarsa, o vakit oradan mahrum bulunacağını insana göstermekteydi. Cenneti ebediyen kazanmanın tek çaresi ise insanı daima kötülüğe sürüklemek fırsatını kollayan şeytana muvaffakiyetle karşı koymakta idi.

Bu ağaç Kur'ân-ı Kerim'de adlandırılmamış ve sarahatla gösterilmemiştir. Çünkü ağacın kendisinde esas itibarıyla bir kötülük bulunmamaktaydı. Sadece tecrübe için seçilmiş bulunuyordu.

49- Arapça "zalim" kelimesinin mânâsı çok şümûllüdür. "Zulüm" ise bir hak ve vazifenin ihlâli olup, zalim insan bir hak ve vazifeyi ihlâl eden kimsedir. Allahu Teâlâ'ya itaatsizlikte bulunan kimse üç çeşit hakkı ihlâl etmiş olur. Evvelâ, itaate lâyık bulunan Allahu Teâlâ'nın hakkını ihlâl etmiş olur. Sonra itaatsizlikte kullandığı her şey ve her varlığın (kendi uzvu ve kabiliyeti gibi), hemcinslerinin ve kendisine iyilikleri dokunan meleklerin ve kötülüğe zorla alet ettiği her şeyin, ancak hakikî sahibin arzusuna göre kullanılmak hakkına sahip olan bütün şeylerin hakkını ihlâl etmiş olur. En nihayet bizzat nefsinin kendi şahsına karşı olan hakkını ihlâl etmiş olur. Çünkü insan nefsinin kendi şahsına karşı, onu helâk olmaktan korumak üzere en iyi şekilde kullanılması hususunda hakkı bulunmaktadır. O insan kezâ itaatsızlıktan dolayı Allahu Teâlâ'nın gazabına uğrayınca, nefsine karşı haksızlık etmiş olur. Bu sebep dolayısıyladır ki, Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerlerinde günahı zulüm olarak adlandırmıştır.

50- Yani "şeytan insanın, insan da şeytanın hasmıdır" mânâsını taşır. Vâkıa, şeytanın insanın aklını Allah yolundan helâk olma yoluna var kuvvetiyle çelmeye çalışması, onun insana baş düşman oluşunun bariz delilidir. Öte yandan insan fıtratı, düşman olan şeytanla mücadele ihtiyacındadır. Maalesef insanın aklı şeytanın teşvikiyle o kadar çelinmiştir ki, o insan, şeytanı kendine dost sanır. Maamafih bu hal aslında onlardaki karşılıklı husumetin dostluğa inkılâp edişi değildir. Sadece insanın hasmı tarafından aldatılmış ve ona karşı kurulan tuzağa düşmüş olduğu mânâsını taşır.

51- Hazreti Âdem işlediği günah dolayısıyla teessür duyup tövbekâr olmak isteyince, Allahu Teâlâ'dan af dilemek için kullanılacak kelimeleri bulamadı. Derken onun elem ve çaresizliği dolayısıyla, Allahu Teâlâ ona acıdı ve tahsis edilmiş kelimeleri ona öğretti.

Arapça "tövbe" kelimesi, hem geriye ve hem de ileriye dönmek mânâsını taşır. İnsan için kulanıldığında, o insanın isyandan ayrılıp itaat yoluna dönmüş olduğunu ifade eder. Allahu Teâlâ ile alâkalı olarak kullanıldığında, merhameten af hususuna tekrar teveccüh buyurdu mânâsına gelir.

52- Günahların akıbetinden kaçınılamayacağı ve her insanın her halde o akıbete katlanacağı hususundaki kanaatı Kur'ân-ı Kerim burada reddetmektedir. Çünkü böyle bir kanaat varit olsa, o vakit bir kimse bir kere günah işlediğinde artık salah bulma ümidini ebediyen ve tamamıyla kaybetmiş olur. Hatta geçmişteki günahı için teessür duysa ve hatasını tashih etmek istese ve hayatını iyilik yolunda ıslah etse, gene de bu düşünce ona şöyle hitap eder: "Senin için ümit kapısı kapalıdır. Çünkü senin ilelebed mahvına karar verilmiştir. Geçmişte yaptığının akibetine katlanmak mecburiyetindesin". Buna karşılık Kur'ân-ı Kerim ise şöyle buyurur: "Bir sevabı mükâfatlandırmak ve bir günahı cezalandırmak İlâhî takdire bağlı bulunmaktadır". Eğer yapmış olduğunuz bir sevap için mükâfat görüyorsanız, bu hal sizin sevabınızın tabii bir neticesi olarak değil ve fakat Allahu Teâlâ'nın bir lütfu olarak verilmektedir. O mükâfatlandırmak ve mükâfatlandırmamak hususunda tam kudrete sahip bulunmaktadır. Kezâ işlemiş bulunduğunuz bir günah için ceza görmeniz kaçınılmaz akıbet dolayısıyla değil, fakat Allahu Teâlâ'nın tecziye veya af hususunda tam kudrete sahip bulunmasındandır. Pek tabii ki, Hakîm ism-i celili hürmetine, bu kudreti fark gözetmeksizin kullanmayacak, ve fakat failin ne niyette bulunduğunu nazar-ı itibara alacaktır. Bir sevabı mükâfatlandırdığında, kulunun o sevabı sırf Allah rızası için yaptığını görmesi dolayısıyla mükâfatlandırmış olacaktır. Aşikâr bir sevabı reddetmesi ise, o sevabın samimî olarak yapılmamış olduğunu bilmesinden olacaktır. Kezâ isyan ruhuyla işlenmiş olmasını müteakip, nedamet temayülü göstermeyen ve fakat daha fazla suç işlemek gibi bir şer arzusu güden cürüm de aynı usûl üzere cezaya çarptırılacaktır. Maamafih Allahu Teâlâ, nadim olan ve ıslah olma hususunda aklını başına alan kulları için lütuf ve af yolunu dener. Bu yüzden açıkça anlaşılmaktadır ki; günahın asla ceza-

sız kalmayacağı hususundaki düşüncenin reddi, suçluların ıslahı için yeni ümit kapıları açmaktadır. Hatta en kötü caniler ve en muannit kâfirler bile günahlarını itiraf edip (tabii Hıristiyanlar gibi günah çıkarmak kabilinden papa önünde değil, fakat Allah huzurunda), itaatsızlıklarından utanç duyarak isyan halini terk ettiklerinde, ve onun yerine Allah'a teslimiyet yolunu benimsediklerinde, o vakit Allahu Teâlâ'nın merhametinden ümit kesmeleri icab etmez.

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا ۖ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ
هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾

38-39- (Âdem'in cennetten ayrılışı arafesinde), biz dedik ki, "Şimdi buradan topluca yere[53] inin". Sonra benden sizlere hidayet geldikçe" onu takip edenler ne korku ve ne de hüzünle karşılaşmayacaklardır. Ve onu kabul etmeyi reddedenler ve bizim âyetlerimizi[54] tekzip edenler ise ilelebed içinde kalacakları ateşe mahkûm kimselerden olacaklardır.[55]

Açıklamalar

53- Affı müteakip bu emrin tekrarı çok manidardır. Evvelki âyette Hazreti Âdem'in tövbede bulunduğu ve tövbesinin Allahu Teâlâ tarafından kabul buyurulduğu beyan edilmişti. Bu suretle; Hazreti Âdem affa tek başına uğramamiş, fakat onun müstakbel torunları da bu suçun tesirinden kurtulmuş oluyorlardı. Bu sebepten Hazreti Âdem'in ve onun zürriyetinin kefareti olarak, (Hıristiyanlarca hem de "Allah'ın yegâne oğlu" diye adlandırılan) Hazreti İsa'nın çarmıha gerilmesine İlâhî bir lüzûm bulunmamaktaydı. Bilâkis Allahu Teâlâ sadece onun tövbesini kabul değil, aynı zamanda çocuklarına hidayet yolunu göstermesi için kendi resulü olarak tayin buyurdu.

"Burada yere inin" meâlindeki emrin tekrarlanması göstermektedir ki: Hazreti Âdem'in yaradılışındaki hakikî sebep, onu yeryüzüne halife yapmak içindi. Cennette sadece tecrübe ve yetiştirilmek üzere alıkonulmuştu. (Lütfen 48'e bakınız). Bu sebepten dolayı; tövbesini kabulden sonra cennette alıkonulmamıştı. Dünyaya gönderilmesi ceza olarak değil, fakat bir seyrin icabı idi.

54- Âyet kelimesinin cemi olan âyât'ın tam mânâsı, bir şeyi gösteren işaret ve alâmet demektir. Bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de dört ayrı mânâda kullanılır. Bazı yerlerde sadece bir işaret veya alâmet demektir. Diğer yerlerde muhtelif tabiat hadiseleri İlâhîyat olarak tabir olunmaktadır. Çünkü her hadise, tabiat misali bir perdenin gerisinde saklı kalan hakikatı göstermektedir. Kezâ resûllere bahşedilen mucizelere de âyât denir. Çünkü resûllerin, kâinatı idare edenin mümessilleri bulunduklarını işaret etmektedir. Bazı yerlerde, kitaptaki kısımlara âyât denilmektedir. Çünkü onlar yalnızca hak ve hakikatı değil, fakat Kitabın Azîm Yaratıcısını da göstermektedir. Kitapta yalnızca mevzuun muhtevası değil, fakat onun kelimeleri ve ifade tarzı ile üslûbu de keza o Kitabın Yaratıcısını göstermektedir. Âyât kelimesinin muayyen yerdeki mânâsı, kendinden evvel ve kendinden sonraki kelimelerin geliş tarzından berraklığa kavuşur.

55- Otuzsekiz ve otuzdokuzuncu âyetlerin hidayet hususunda ihtiva ettiği İlâhi kanun, insanın yaradılışından beri devamlı olarak meriyette olup, ahir zamânâ kadar meriyette kalmakta devam edecektir. 11:27 de buna "ahd" tesmiye olunmuştur. Bu; insanın kendi başına bir hayat yolu icat etmemesi, ancak Allahu Teâlâ'nın hâdimi ve halifesi olarak bulunması sebebiyle Rabbinin hidayet yolunu takip için insana ikaz mahiyetinde bir mânâ taşımaktadır. Bu mânâyı bilebilmenin yalnızca iki çaresi bulunmaktadır. Ya, insan doğrudan doğruya Allahu Teâlâ'dan vahye kavuşacak, yahut da O'ndan vahye kavuşmuş olan birinden öğrenmiş bulunacaktır. İlâhî arzuyu bilebilmenin üçüncü bir yolu bulunmamaktadır. Bu sebepten bundan başka her yol, yalnızca yanlış değil, fakat aynı zamanda ebedî cehenneme sürükleyen isyan yoludur.

İnsanın ve beşeriyetin yaradılışının hikâyesi Kur'ân-ı Kerim'in buradan başka altı yerinde tasvir edilmiştir. VII: 25, XV: 26-48, XVII: 60-65, XVIII: 50, XX: 116-123, XXXVIII: 71-85.

Aynı hikâyenin Ahdi Atik (Tekvin kitabı: fasıl 1-3)'den de okunması faydalı olacaktır. Kur'ân-ı Kerim'deki beyan ile Tevrat'taki hikâye arasındaki fark kat'î olarak göstermektedir ki: Tevrat'ın tahrif edilmiş olmasına rağmen, Kur'ân-ı Kerim Allahu Teâlâ tarafından nazil olduğu esas şekliyle saf ve tahrif edilmemiş halde kalmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de beyan edilen şekliyle, Allahu Teâlâ'nın melekler-

le mükâlemesinin, Talmud'da hikâye edilenle karşılaştırılması da dikkatte şayan olacaktır. Talmud'daki hikâye, manevî değer bakımından bomboş olmakla kalmıyor, aynı zamanda gülünçleşiyor. Talmud'a göre: "Melekler Allahu Teâlâ'dan insanı ne için yarattığını sorduklarında; Allahu Teâlâ cevaben, dünyaya iyi insanlar geleceğinden böyle bir şeyi yapmakta olduğunu söyledi. İnsanın yaratılmasına meleklerin müsaade etmeyeceği korkusuyla, kötü insanların doğumunu zikretmedi."

يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَوۡفُواْ بِعَهۡدِيٓ
أُوفِ بِعَهۡدِكُمۡ وَإِيَّٰيَ فَٱرۡهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَءَامِنُواْ بِمَآ أَنزَلۡتُ مُصَدِّقٗا
لِّمَا مَعَكُمۡ وَلَا تَكُونُوٓاْ أَوَّلَ كَافِرِۭ بِهِۦۖ وَلَا تَشۡتَرُواْ بِـَٔايَٰتِي ثَمَنٗا
قَلِيلٗاۖ وَإِيَّٰيَ فَٱتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلۡبِسُواْ ٱلۡحَقَّ بِٱلۡبَٰطِلِ وَتَكۡتُمُواْ
ٱلۡحَقَّ وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ
وَٱرۡكَعُواْ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾ أَتَأۡمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلۡبِرِّ
وَتَنسَوۡنَ أَنفُسَكُمۡ وَأَنتُمۡ تَتۡلُونَ ٱلۡكِتَٰبَۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿٤٤﴾
وَٱسۡتَعِينُواْ بِٱلصَّبۡرِ وَٱلصَّلَوٰةِۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى ٱلۡخَٰشِعِينَ ﴿٤٥﴾
ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ رَبِّهِمۡ وَأَنَّهُمۡ إِلَيۡهِ رَٰجِعُونَ ﴿٤٦﴾

40-46- Yâ Beni İsrail![56] Sizlere in'amda bulunduğum nimeti tezekkür ediniz, ve bana olan ahdinizi yerine getiriniz ve ben size olan ahdimi yerine getireceğim, ve yalnız benden korkunuz. Ve şimdi gönderdiğim Kitaba iman ediniz, çünkü o şimdiye kadar sizde bulunan Mukaddes Kitapları tasdik etmektedir. Böylece onu ilk inkâr edici siz olmayınız, benim âyetlerimi adi dünya kazançları karşılığına harcamayınız,[57] ve ancak benim gazabıma karşı kendinizi koruyunuz. Hakkı batılla karıştırmayınız, veya onu bilerek saklamayınız.[58] Salâtı ikame ediniz, zekât[59] veriniz ve rükû edenlerle birlikte huzurumda rükû ediniz. Mukaddes Kitapları okumanıza rağmen, başkalarına doğru yolu öğretmeniz, fakat kendiniz için o yolu unutmanız nasıl olur? Sizde hiç akıl yok

mudur? Salât ve sabırla istianede[60] bulununuz. Şüphesiz ki salât zor bir vazifedir. Fakat huşû duyanlar için değil; onlar ki, en sonunda bir tek Rableriyle mülâkî olacakları ve O'na rücû edecekleri hususunda idrak sahibidirler.[61]

Açıklamalar

56- İsrail, "Allahu Teâlâ'nın kulu" demektir. İshak Aleyhisselâm'ın oğlu ve İbrahim Aleyhisselâm'ın torunu olan Yakub Aleyhisselâm'a bu ünvan verilmiştir. Onun neslinden gelenlere Beni İsrail denir. Otuz dokuzuncu âyete kadarki kısım bütün beşeriyete hitap eden bir mukaddemeydi. Kırkıncı âyetten yüzyirmi birinci âyete kadar olan kısımda ise, bilhassa Beni İsrail'i muhatap tutan yeni bir hitap başlamaktadır. Bazı yerlerinde kezâ Hıristiyanlar ve Arabistan'daki müşrikler ve Müslümanlar muhatap tutulmaktadır. Bu hitabın tam ehemmiyetini anlamak için aşağıdaki hususlar göz önünde bulundurulmalıdır:

a) Bu kitap, önceki peygamberlerin saliklerini kendine muhatap tutmayı gaye edinmektedir. O salikleri ki; ıslah olmaya ve Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) tebliğini anlama ve kabul etmeye hâlâ müstaid durumda bulunmaktaydılar. Bu sebepten, Kur'ân-ı Kerim'in tebliğinin önceki peygamberlere nâzil olan Mukaddes Kitaplarla aynı bulunduğu ve Hazreti Muhammed'in vazifesinin de önceki peygamberlerinkiyle aynı olduğu bu hitapta onlara bildirilmektedir. Yani onlara şöyle denilmek isteniyor: "Tebliği tatbik sahasına koyasınız ve sonra da dünyayı o tebliği kabule davet edesiniz diye, bu vazife ilk evvel sizlere tevdi edildi. Fakat o vazifenin deruhte hususunu zikretmeden, siz hidayet yolunu terk ettiniz ve tereddî yolunu tuttunuz. Cemiyetiniz geçmişteki hikâyesi ve halihazır ahlâkî ve dinî tereddînîz, aleyhinizde şahitlik yapmaktadır. Şimdi Allahu Teâlâ başka bir kulunu, aynı tebliğ ve aynı vazifeyle göndermiştir. Bundan sizin için yeni ve yabancı bir şey bulunmamaktadır. Bu sebepten siz, bilerek hakikata karşı gelmeyiniz. Sizin için yapılacak en iyi şey, onu kabul ve bir zamanlar size tevdi edilmiş bulunan aynı işi yapanlarla teşrik-i mesaide bulunmaktır."

Bu kitap keza; Yahudilerin kötü zihniyetlerini cerhetmeyi ve onların ahlâkî ve dinî tereddilerini ortaya koymayı gaye edinmektedir. Bu sebepten, onların İslâm'a karşı tutumlarının tamamıyla yanlış olduğunu kat'î surette isbat etmektedir. Çünkü onlar, İslâm esasatının kendi dinlerininkiyle aynı olduğu ve Kur'ân-ı Kerim'in Tevrat'la prensip itibarıyla

farklı olmadığı ve Tevrat'a karşı bulunmadığını bilmelerine rağmen, İslâm'a karşı gelmekteydiler. Bu kitap keza göstermektedir ki, onlar kendilerine bildirilmiş olan hidayet yolunu takipte; ve onlara tevdi edilen yol göstericilikteki mükellefiyetlerin ifasında tamamıyla muvaffakiyetsizlik göstermişlerdir. Bu hususun delili olarak, bu vâkıalar onların inkâr edemeyecekleri şekilde tasvir edilmektedir.

Buna inzimamen bu kitapta; İslâmiyetin Allahu Teâlâ'dan geldiğini bilmelerine rağmen, hazırladıkları fesatlar, uyandırdıkları şüpheler ve mübarek Peygamberin vazifesinin hezimete uğraması için tertip ettikleri desiseler hep çözülmektedir. Bu kezâ, göstermekte bulundukları samimiyetsiz merhametin, sinsi katı kalpliliğin ve kin ile nefse tapmanın maskesini yırtmaktadır. Kezâ, hakikatta onların kazanç için fazilet yolunu seçmediklerini, şek ve şüpheye mahal kalmayacak şekilde isbat etmektedir.

Bu kitap arzu olunan tesiri hasıl etti. Yahudilerden iyi niyet sahibi bulunanların gözlerini açtı, ve onların liderliklerinin Medine ve çevresindeki üstünlüklerine son verdi. Bundan başka, kendi kendilerine karşı teşhir olunduklarında, o kadar meyusiyete kapıldılar ki, artık hareketlerini itikatlarına uyduramayıp, İslâm'a açıktan açığa muhalefete cür'et edemez oldular.

c) Önceki âyetlerle beşeriyet, Allah'ın hidayet yolunu kabule davet edildi. Burada ise İsrailiyat misali, hidayet yolunu terk etmenin akıbetini göstermek üzere zikredilmektedir. İsrailiyatın misal olarak seçilmesi, Musevilerin son dört bin senelik tarih içinde, dünyadaki bütün milletlere canlı bir ibret dersi olan yegâne cemiyet halinde bulunmalarındandır. Bu kıssalarda, İlâhî rehberliğin takibi veya terk edilmesi neticesinde vaki her türlü terakki ve inhitat görülebilmektedir.

d) Bu hitabın Yahudilere yapılmış bulunmasına rağmen; kezâ önceki peygamberlerin saliklerinin düşmüş oldukları tuzaklara karşı Müslümanların peşinen ikazı mânâsını da taşımaktadır. Bu sebepten bir taraftan Yahudilerin ahlâkî zafiyetleri; diğer taraftan da Müslümanlar Hak yolunu berraklıkla görebilsin ve kötü yoldan kaçınsınlar diye Hak Dinin ima ettiği hususlar zikredilmektedir.

Bu hitapta işaret edilenin aynı olan yollara istikbalde Müslümanların da kezâ sapabileceklerine Peygamber Efendimiz, İlâhî ilham saye-

sinde, müttali oldu. Bu sebepten bir hadisi şerifte Müslümanların hidayet yolunu terkedip, eski peygamberlerin saliklerinin, yani Yahudi ve Hıristiyanların yanlış yoldaki cemiyetlerini adım adım takip edebilecekleri hususunda peşinen ikazda bulundu. Maalesef bu ikaza dikkat gösterilmedi. Aynı tereddi yolunu benimsediler.

57- Öyle dünya kazançları meram edilmektedir ki, onun uğruna bu insanlar Allahu Teâlâ'nın kanununu terk ve inkâr etmişlerdi. Maamafih, âyetlerdeki Hidayet Yolunu ufak kazanç karşılığı harcamayacaksınız da; büyük kazançlar karşılığında harcayabilirsiniz mânâsına gelmez. Eğer İlâhî Hidayet Yolu terk ve inkâr karşılığı elde edilecekse, o vakit hatta dünyanın bütün servetleri bir araya konulsa, gene de bir değer taşımayacaktır.

58- Bu âyetin mânâsını anlayabilmek için, Arapların umumiyet itibarıyla cahil ve tahsilsiz bulundukları göz önünde bulundurulmalıdır. Buna karşılık Yahudiler daha tahsilli idiler. Hatta aralarında şöhretleri Arabistan sınırlarını aşan büyük alimler bulunmaktaydı. Bu sebepten müşrik Araplar, Yahudi alimlerden yılmaktaydılar. Bunun böyle olmasına sebep ise, Yahudi alim ve hahamlarının ilim ve irfana sahip bulundukları hususunda kendilerine propaganda yapmaları ve bu gösterişi takviye için de büyü ve muska usulünü denemeleriydi. Bilhassa Yahudilerle gece gündüz devamlı temas halinde olan Medine halkı onların bilgisinden yılmakta idiler. Keza okumamış insanlar, kendilerinden daha tahsilli, daha medenî ve daha dindar komşuların tesiri altında kalacağından, onlar da böyle bir tesire kapıldılar. Arapların Yahudilere müracaat sebebi bu idi.

Hazreti Muhammed (s.a.v.), peygamberliğini ilân ile bu sebepten kendini takip etmelerini bildirdiği zaman, Araplar itikat bakımından böyle bir tesirin altında idiler. Pek tabii ki, cahil vaziyetleri dolayısıyla Araplar bu meselede yol bulabilmek için Yahudilere müracaatta bulundular ve dediler ki: "Siz bir Peygamberin saliklerisiniz ve bir kitabınız vardır. Böylece, Allah'ın Resûlü olduğunu iddia eden bu adam hakkında fikriniz nedir bize söyleyiniz". Fakat onların alimleri buna asla doğru dürüst cevap veremeyeceklerdi. Çünkü bu telkinatta hiçbir hata bulamayacak, bir tek değil de fakat birçok Allah'ın bulunduğunu söyleyemeyecek, ve Peygamberler, Mukaddes Kitaplar, Melekler ve Ahiret

hakkında Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) tebliğinin yanlış olduğunu iddia edemeyeceklerdi. Maamafih Mübarek Peygamber'in telkinatındaki doğruluğu açık şekilde kabul etmeye hazır bulunmamakta idiler. Ama onu alenen tekzip etmek cesaretine de sahip değildiler. Hakikatı samimi olarak itiraf etmek arzuları da bulunmamaktaydı. Bu yüzden, ona karşı gelmek üzere şeytanî bir manevra usulü tertip ettiler. Mübarek Peygamber ile salikleri ve Peygamber'in vazifesi hakkında birbiri ardınca şüpheler uyandırdılar. Mübarek Peygamber ve onun salikleri aleyhinde iddia uyduracaklar; onlara karşı yalan propagandada bulunacaklar, yahut onları lüzumsuz münakaşalarla meşgul etmek üzere boş itirazlar ileri süreceklerdi. Bu sebepten dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim'deki bu hitapta: batılla setretmek, şüphe yayıp bastırmak, saçma itirazlar ileri sürmek veya batılla karıştırmak suretiyle; hakikatı saklamamaları hususunda onlar ikaz edilmişlerdir.

59- Salât ve zekât, İlâhî dinin daima esas kısımlarını teşkil etmiştir. Diğer bütün Peygamberler gibi İsrail peygamberleri de kezâ bu hususu Yahudilere emir buyurdular. Fakat sonradan Yahudiler bu mükellefiyetleri ihmal ettiler. Halkın çoğu münferit dahi olsa namazı eda etmez oldular. Zekât verme yerine paraya faiz karıştırmaya başladılar.

60- Yani "sabır ve salât" Allah yolundaki her müşkülü halledecektir. Arapça "sabır"ın lügat mânâsı "çekmek ve bağlamak" demektir. Fakat Kur'ân-ı Kerim'de bu kelimenin kullanılışı ise: Keder, mahrumiyet ve imtihan anında bir insanı kendi seçtiği yolda ve vicdanının sesine uyarak cesaret ve metanetle ilerleyebilmesini mümkün kılan tahammül, azimle devam, dayanma, sebat, kararlılık, manevî disiplin ve kendi kendine hakim olma hususlarını ifade eder.

61- Salât ancak Allahu Teâlâ'ya itaatı olmayan ve ahirete imanı bulunmayan kimseler için zor bir iştir. Fakat Allahu Teâlâ'ya canı gönülden bağlı olan ve O'nun huzuruna çıkılacak bir günün geleceğine iman edenler için, o zevkli bir iş olur. Hattâ namazı tertip üzere kılamamak bile o kimse için oldukça zor bir iş olur.

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ
عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا
وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٨﴾
وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ
أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾

47-49- Yâ Beni İsrail! Ancak sizlere in'amda bulunduğum nimetleri tezekkür ediniz ve sizi dünyadaki bütün milletlere en üstün edişimi[62] hatırlayınız. Ve kimsenin kimseye fayda vermeyeceği, hiç kimseden şefaat kabul edilmeyeceği, hiç kimsenin herhangi (miktarda) fidye karşılığı beraat edemeyeceği veyahut suçluların hiçbir yerden yardım göremeyeceği[63] güne karşı kendinizi koruyunuz. Sizleri Âl-i Fir'avnın[65] esaretinden kurtardığımız zamanı tezekkür ediniz.[64] Müthiş azab ile sizlere elem vermişlerdi. Oğullarınızı öldürüp kızlarınızı sağ bırakmışlardı. Ve bu, sizler için Rabbinizden gelen zor bir imtihan[66] idi.

Açıklamalar

62- Öyle bir devre işaret edilmektedir ki; o zamanda Museviler dünya milletleri arasında İlâhî Hakikata vakıf kavim olarak bulunmakta ve bu sebepten beşeriyete lider olmakta ve onlardan diğer bütün milletleri Allahu Teâlâ'ya itaata davet etmeleri ve beşeriyeti hidayet yoluna sevk etmeleri beklenilmekteydi.

63- Bu âyette Museviler, tereddütlerinin ana sebebi olan, ahirete ait yanlış düşünceleri hususunda ikaz edilmektedirler. Onlar sırf büyük peygamberlerin torunları olmaları ve evliya ve salih kimselerle yakınlıkları dolayısıyla mağfirete nail olacakları vehmine kapıldılar. Bu sebepten Hak Dinini ihmal edip kendilerini günaha sokmuş oldular. Burada onlar, kötü fiilleri bakımından, bazı mübarek şahsiyetlerle yakınlıkları veyahut o şahsiyetlerin şefaatı sayesinde kurtulamayacakları hususunda ikaz olunmaktadırlar. Bu sebepten, Benî İsrail'e bahşolunan nimetlerin (47'nci âyette) onlara hatırlatılmasını müteakip ve derhal onlar, ahiretteki hayata aldırmadan bu dünyada yaşamış olan diğer günahkâr kimseler gibi cezalandırılacakları hususunda ikaz olunmuşlardır.

64- Burada hatırlatılan vakıa, Museviler arasında bütün teferruatıyla ve herkesçe bilinmekteydi. Bundan dolayı, Allahu Teâlâ tarafından onlarla devamlı surette bahşedilen nimetlere mukabil onların nankörlükte bulundukları ve kötü fiillere devam yoluna gittiklerini gösteren tarihî vak'aya kısaca temas edilmiştir.

65- "Âl-i Fir'avn" gerek Fir'avun'un âile efradını ve gerekse de Mısır'daki hükümran sınıfa mensup kimseleri ifade eder.

66- Bu, onların tabiatlarını meydana çıkartan bir imtihan idi. Halisiyet derecelerini tayin için tecrübeden geçirildiler. Aynı zamanda mucizevî kurtuluşlarını müteakip Allahu Teâlâ'ya şükürde bulunup bulunmayacaklarını görmek için imtihana tabi tutuldular.

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ
فِرْعَوْنَ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٠﴾ وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً
ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا
عَنكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾

50-53: Size yol açmak için denizi yardığımız ve oradan sağ salim geçiminizi sağlayıp; tam gözlerinizin önünde Al-i Fir'avn'ı gark ettiğimiz zamanı hatırlayınız. Musa'yı kırk gün kırk gece muayyen müddet[67] için davet ettiğimiz vakit; onun gaybubetinde tapmak üzere buzağı[68] aldığınızı aklınıza getiriniz. Müthiş günah işlemiş olmanıza rağmen biz hatta ondan sonra da, şükür edebilesiniz diye, gene de sizleri affetmiş idik. (Büyük günahı işlemekte bulunduğunuz tam o zamanda) hidayet yoluna sevk edilebilesiniz diye, Musa'ya Kitap ile hak ve batılın miyarını[69] verdiğimizi hatırlayınız.

Açıklamalar

67- Museviler, Mısır'dan kurtuluşlarını müteakip Sina yarımadasına duhûllerinde; Allahu Teâlâ, Hazreti Musa'yı kırk gün kırk gece müddetle Tur Dağı'na davet buyurdu. Kölelikten henüz kurtulan kavmi-

ne irşatta bulunması için ona kanun, talimat ve emirler verdi. (Teferruat hususunda lütfen Ahd-i Atik, ikinci kitap, Bâb 24-31'e müracaat.) Maamafih burada gösterilen Tur'un, halen Süveyş kanalının şark sahilindeki modern "Tur" limanı olmadığı zikre şayandır.

68- Mısır'daki Kenân'da ve oraya komşu memleketlerde buzağıya tapmak pek yaygın bir halde idi. Yusuf (a.s.)'ın vefatını müteakip Museviler tereddiye uğrayıp Kıptîlere esir olduklarında, kendilerine hükmedenlerden bu kötü âdeti öğrendiler. Buzağıya tapma vâkıası, Huruc kitabının 32'nci faslında teferruatlı şekilde belirtilmektedir.

69- "Furkan" aşağı yukarı "kıstas"la aynı mânâya gelir. Hak ile batılı ölçmek için kurulmuş bir hüküm miyarıdır. Burada ise insanı, doğru ile eğri ve hak ile batıl arasında fark gözetmeye muktedir kılan dinî bilgi ve idraki ifade eder.

وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى

الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ

لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ

فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ

لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

﴿٥٤﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ

جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ

مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾

54-56: Musa'nın (İlâhî mükâfatla birlikte geri dönüşünde) kendi halkına "Ey kavmim, tapmak için buzağıyı almakla nefsinize zulümde bulundunuz. Bu sebepten pişmanlık duyarak Rabbinize dönmeli ve aranızdaki suçluları öldürmelisiniz.[70] Rabbinizin indinde sizin için en hayırlı olanı budur" dediğini hatırlayınız. Rabbiniz o vakit tövbenizi kabul buyurdu. Çünkü O Tevvab ve Rahîm olandır. "Yâ Musa, Allah'ın (seninle görüştüğünü) kendi gözlerimizle görünceye kadar sana inanmayacağız" dediğiniz zamanı hatırlayınız. O vakit siz bakıp dururken size yıldırım çarpmış ve siz cansız hale gelmiş idiniz. Sonra da lütfumuza şükür edebilesiniz diye size tekrar diriltik.[71]

Açıklamalar

70- Suçlu kimseler, buzağıyı tanrılaştırıp ona tapanlardı.

71- Musa (a.s.)'ın Tur Dağı'na çıkışında; İsrail'in ileri gelenlerinden yetmiş kişiyi de beraberinde getirmesi ona emir buyruldu. Allahu Teâlâ ona "Furkan"ı bahşetti ve kavmini irşat için üzerinde talimat ve emirler hakkedilmiş olan taştan levhaları ona verdi. O da bu kitabeleri İsrail'in ileri gelenlerine dağıttı. O zaman da, aralarındaki bazı kötü kimselerin bu hususa işaretle "Sadece senin ifaden üzere, Allah'ın seninle konuştuğuna nasıl iman edebiliriz" demeye başladıkları Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmektedir. Allahu Teâlâ onların küstahlığına karşı gazaba geldi ve onları cezalandırdı. Fakat Tevrat ise şöyle der: "Ve onlar İsrail'in Allah'ını gördüler: Ve onun ayağının altında sanki gök yahut taştan döşeme vardı: Ve onun berraklığı içinde sanki gökyüzü bulunmaktaydı. Ve İsrail'in asilzadelerine dokunmadı: Kezâ onlar Allah'ı gördüler. Yediler ve içtiler." (Huruc kitabı, 24: 10-11). Alenen acaip bulunmakla beraber, aynı Tevrat kitabı, Hazreti Musa'nın şöyle dediğini zikreder: "Niyaz ederim. İzzetini bana göster." Fakat O dedi ki, "Yüzümü göremezsin. Çünkü beni gören hiç kimse yaşamaz." Fazla tafsilât için lütfen Huruc kitabı 33: 18-23'e bakınız.

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ
الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَىٰ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ
مَا رَزَقْنَاكُمْ ۚ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾
وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا
وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ ۚ
وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي
قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا
كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

57-59: (Hatırlayın ki) sizi gölgelendirmek için bulutu sebep[72] kıldık ve "size bahşettiğimiz rızklardan temiz ve iyi olanları yiyesiniz" diye size "Men" ve "Selva"yı[73] tedarik ettik. (Buna rağmen) atalarınız bizim emirlerimizi ihlâl ettiler ve onlar bize değil kendilerine gadretmiş oldular. Derken "önünüzde bulunan kasabaya[74] giriniz ve orada mebzul bulunan yemeklerden serbestçe ve neş'e içinde yeyiniz; fakat kapıdan secde ederek ve "Hıttatun"[75] diyerek içeriye giriniz; sizin hatalarınızı af edeceğiz ve hasenatın mükâfatını arttıracağız" dediğimiz zamanı tezekkür ediniz. Fakat günahkârlar onlara söylenmiş olan kelimelere oldukça başka şeyler soktular. Böylece biz de o günahkârların üzerine gökten ceza indirdik; bu onların göstermekte bulundukları fıskı cezalandırmak için idi.

Açıklamalar

72- Museviler Mısır'dan büyük bir kütle halinde hicret edip Sina yarımadasına girdiklerinde, ev ve çadır şöyle dursun, başlarını sokacak herhangi bir melce'e (sığınacak yere) sahip değildiler. O zaman Allahu Teâlâ, onları güneşin kavurucu sıcağından korumak üzere gökyüzünü bulutlandırdı. Eğer onlar bulutların gölgesine sığınmasaydılar muhakkak ki çölde yakıcı güneşin hararetinden telef olurlardı.

73- "Men" ve "Selva" çölde bulunan Musevileri beslemek için Allahu Teâlâ tarafından lütfedilen can kurtarıcı erzak idi. "Men" (Menne) yeryüzüne çiğ damlası gibi yağdı. Binlerce "Selva" ise buldırcın gibi uçuştu. Bu erzak, bütün kavmi kırk sene müddetle yaşatacak, açlık ve kıtlığa maruz bırakmayacak kadar çok miktarda idi. Keza bu meseleyle alâkalı olarak göz önünde bulundurulması lâzım gelen bir husus da, modern dünyanın her türlü imkânı ile nakliye ve muvasala vasıtaları emirlerine amade bulunan modern milletlerin bugün bile ancak birkaç milyon muhacirin gıda ve sair meseleleriyle uğraşmakta son derece zorluk çekmeleri keyfiyetidir. (Tafsilât için lütfen Huruc kitabı 16, 11: Sayılar kitabı 7-9, 31-32'ye ve Yeşu 5: 12'ye bakınız).

74- Hangi kasaba olduğu henüz anlaşılmamıştır. Bu hadise vuku bulduğu zaman, Musevilerin Sina yarımadasında ve şimalî Arabistan'da dolaşmakta bulunduklarına göre, oralarda kâin bulunması muhtemeldir. Keza Ürdün'ün şark tarafında, Eriha şehrinin karşısındaki Şittim olması da pek mümkündür. Tevrat'a göre Musa (a.s.)'ın son günlerinde Museviler bu kasabayı ele geçirmişler ve orada sefahatta bulunmuşlardır. Binnetice (netice itibarıyla) Allahu Teâlâ onlardan yir-

mi bin kişiyi telef eden ölüm afeti dahil olmak üzere, onlara müthiş bir ceza verdi. (Sayılar kitabı 25: 1-9)

75- Onlara, insafsız ve merhametsiz cebbâr kimseler gibi değil, ve fakat Allah korkusu bulunan insanlar olarak tevazu ve mahviyet içinde kasabaya girmeleri tenbih edildi. Mekke'nin fethinde Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) aynen yapmış olduğu gibi.

"Hıttatun" iki ayrı mânâyı ifade eder: "(1) Günahlar için Cenab-ı Hak'kın mağfiretine sığınarak; (2) yahut umumî af çıkararak ve kasaba halkını öldürmek ve yağma etmekten sakınarak kasabaya girecek-siniz" demektir.

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِب
بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ
كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۖ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا
فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ
طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنبِتُ الْأَرْضُ
مِن بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۖ
قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ۚ
اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ ۗ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ
الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ
بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ
النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۗ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

60-61: Hatırlayın ki, Musa'nın kendi kavmi için niyazda bulunduğu vakit "Asânla kayaya vur" demiş idik. O kayadan oniki pınar fışkırdı.[76] Her kabile

su içeceği yeri bildi. Derken onlara "Allah'ın verdiği rızktan yiyin ve için, yeryüzünde fesadı yaymayınız" diye talimat verildi. Hatırlayın! Siz şikâyette bulunarak "Ya Musa, tek ve aynı cins gıdaya tahammül göstermeyiz. Bize yeşillik, sebze, mısır, sarmısak, soğan, bakliyat ve benzeri toprak mahsullerinden vermesi için Rabbine duada bulun" demiş idiniz. Musa ise cevabında "Ne demek istiyorsunuz! Pek aşağı ve bayağı olanı daha hayırlı olanla tebdil mi edeceksiniz?[77] Öyle ise bir şehre gidip, orada yaşayın ve orada istediğinizi bulacaksınız" dedi. Zamanla onlar o kadar zelil hale düştüler ki, yüz karası ve alçalma ile meskenet ve perişanlık üzerlerine çöktü ve onlar Allah'ın gazabına uğradılar. Bu ise, Allah'ın âyetlerini inkâr[78] etmelerinden ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden[79] idi. Bu, isyanlarının ve kanuna karşı ihlâlkâr hareketlerinde inad etmelerinin neticesiydi.

Açıklamalar

76- Oniki pınar deliği bulunan kaya, halen Tur Dağı'nın yakınında görülmektedir. Museviler için oniki ayrı pınarın akmasına sebep, oniki kabile arasında su kavgasını bertaraf etmek içindi.

77- Bu, "bedavadan elde ettiğiniz Men ve Selva ile tatmin olamıyor da, toprağı meşakkat karşılığı işlemek suretiyle elde edeceğiniz şeyleri istiyorsunuz" mânâsına gelmez. Fakat sizi çölde gezdirmemizin ulvî gayesi olan, kalbinizi tathir ve dünya liderliğine hazırlanma hususlarını ihmal edip; onun yerine zevk ve sefa peşindesiniz. Bu işten kısa müddet için olsun vazgeçmemektesiniz" demek mânâsına gelir. (Mukayese için lütfen Sayılar kitabı 11: 4-9'a bakınız.)

78- Muhtelif yollardan âyetleri inkârda bulundular: (a) Kendi fikir ve arzularına karşı gelince, herbir şeyi nâzil olduğu şekliyle kabul etmeyi reddettiler. (b) Allahu Teâlâ'nın emirlerini ihlâl etmiş bulunduklarına tamamıyla vakıf olmalarına rağmen, bu emirlere karşı hayasızca harekette bulundular. (c) Kendi arzu ve nefsaniyetlerini karşılamak üzere âyetlerin mânâsını tahrif ve tebdil ettiler.

79- İsrail tarihi kendi peygamberlerine ettikleri cefa misalleriyle doludur. Burada İncil ve Tevrat'tan[26] bazı misalleri zikredeceğiz:

1- Hazreti Süleyman'ın vefatını müteakip İsrail saltanatı. Merkezi

26. Mütercimin notu:
Halihazır durumuyla İncil ve Tevrat muteber kitaplar değildir. Burada zikredilişi ise, herhalde bu hususdaki itiraflarının kendi ağızlarından 'Hıristiyanların) dinlenmesi için olacak.

Samiriye olan Yahuda krallığı ile merkezi Yeruşalem'de[27] bulunan İsrail krallığı olarak iki ayrı devlet halinde bölündü. Bu iki devlet birbirleriyle ekseriya harpte bulunmaları hasebiyle; Yahuda kralı, Asya Sürye kralı Ben-Haddad'a, Yahuda'ya hücumda bulunan İsrail kralı Baaşa'yı tedip etmesi için zengin hediyeler gönderdi. Bunun üzerine Peygamber Hanani,[28] Allah yerine Sürye kralına güvenmiş olan "Asa"yı azarladı. Peygamberin bu nasihatına çok kızan "Asa" onu hapis etti. (11. tarihler kitabı 16: 1-10).

2- Baal'a[29] hizmet ve tapmaları dolayısıyla, Peygamber İlya[30] İsraillileri azarlayınca, onlar Peygamber İlya'ya karşı düşman kesildiler. Putperest karısı tarafından İlya'ya karşı teşvik edilen Samiriye kralı Ahab, Peygamberi öldürme tehdidinde bulundu. Dehşet içinde, Peygamber hayatını kurtarmak üzere Sina yarımadasındaki dağlara çıktı. Musibet anında dedi ki: "Ya Rab! Benî İsrail Sana karşı ahdini terketmiş; Senin mezbahlarını yıkmış ve Senin Peygamberlerini kılınçla öldürmüştür. Yalnız ve yalnız ben kaldım. Onlar benim canımı almak için arıyorlar." (Birinci Krallar kitabı, 19: 1-10).

3- Kral Ahab diğer bir Peygamber olan Mikaa'yı[31] da, hakikatı konuştuğu için hapise sokturdu. İsrail kralı ona dedi ki: "Mikaa'yı al ve onu şehrin reisi Amon'a ve kralın oğlu Yoşa'ya geri götür; ve Kral şöyle diyor de: "Bunu hapishaneye atın ve ben selâmetle dönünceye kadar ona elem ekmeği yedirin ve elem suyu içirin." (1. Krallar kitabı, 22: 26-27)

4- Yahuda krallığında onlar açıkça putlara tapmaya ve Allah'ın kötü gördüklerini yapmaya başladıkları vakit; Peygamber Zekryan[32] bu kötü şeylere karşı sesini yükseltti: "Allah şöyle buyuruyor. Niçin Rabbin emirlerinden öte geçiyorsunuz da işleriniz iyiye gitmiyor? Siz Rabbi bıraktığınız için O da sizi bıraktı. Ve ona karşı düzen kurdular, ve onu kralın emriyle Rab evinin avlusunda taşlarla taşladılar. (II. Tarihler kitabı, 24: 20-21)

---

27. Yeruşalem: Bizdeki Kudüs-ü Şerifin karşılığı.
28. Peygamber Hanani ..... (a.s.)'ın Hıristiyancası.
29. Baal: Eski Sami ırklarının mabudu.
30. Peygamber İlya: ..... (a.s.)'ın Hıristiyancası.
31. Peygamber Mikayel: ..... (a.s.)'ın Hıristiyancası.
32. Peygamber Zekeriya: ..... (a.s.)'ın Hıristiyancası.

5- Samiriye'deki İsrail Devletinin Asuriler tarafından tahrip edildiği; ve Yeraşulem'deki[33] Musevi devletinin tehlikeyle karşı karşıya bulunduğu sırada; Peygamber Yeramya,[34] kendi kavmine feryat etmeye ve onlara tereddî ve kötülüklerinin akibeti hususunda ikazda bulunmaya başladı. Onlara şöyle seslendi: "Kendinizi ıslah ediniz. Yoksa Samiriye'den daha beter şekilde mahva sürükleneceksiniz". Buna cevaben Yahudiler onu lânetlediler ve dövüp hapis ettiler. Onu millete karşı ihanetle itham edip "Sen Geldanilere kaçıyorsun" dediler. Tevkif edilip kamçılandı ve zindanda hapis edildi. Sonra onu yeraltı sarnıçlarına kapattılar. Orada çamura saplanıp açlıktan ölsün diye onu iple aşağıya sarkıttılar. (Teferruat için Yeremya, 15: 10, 18: 20-23, 20: 1-8 ve 36 ilâ 40'a müracaat)

6- Yeruşalem, Peygamberleri öldüren Yeruşalem ve kendisine gönderilenleri taşlıyan Yeruşalem. (Matta İncili, 23: 37)

7- Yahuda kralı Herod'un sarayında alenen vuku bulan gayri ahlâkî hadiselere karşı Vaftizci Yahya[35] sesini yükseltince, tevkif edilerek hapise atıldı. Sonra ona karşı kini olan karısının talebi üzerine onun başını getirmek için muhafızlardan birini gönderdi. Muhafız hapse giderek onun başını kesti ve hanıma takdim edilmek üzere bir kayık tabağın içinde getirdi. Allahu Teâlâ'nın mübarek Peygamberi haksız yere bu şekilde öldürüldü. (Markos İncili, 6: 17-29)

8- İleri gelen papazlarla, Yahudi hahamlarının suikastının[36] son kurbanı Hazreti İsa oldu. O ki: Onları günah ve ikiyüzlülükleri için itham etmiş ve hak yolunda yaşamaları hususunda onlara nasihatta bulunmuştu. Böyle bir yolda bulunmasını suç sayarak, desise yoluyla ondan kurtulmak için ona karşı suikast tertip ettiler ve onu öldürmeye yeltendiler. Oniki Havariyundan biri olan Judas'ı (Yahuda'yı) rüşvetle elde ettiler ve silâhlı kalabalık bir güruhu gönderip onu ele geçirmek ve ileri gelen bir papazın evine götürmek üzere dövdüler. Onu bağladıktan sonra sevk ederek Roma valisi Pontius Pilata'ya teslim ettiler. Onu ölüme mahkûm etmek sebebiyle aleyhinde sahte deliller tedarikine ça-

33. Yeruşalem: Bizdeki Kudüs-ü Şerifin karşılığı.
34. Peygamber Yeremya: ..... (a.s.)'ın Hıristiyancası.
35. Vaftizci Yahya: ..... (a.s.)'ın Hıristiyancası.
36. Bunlar tahrif edilmiş bulunan İncil ve Tevrat'a göre iddialardır. Aslı ise Kur'ân-ı Kerim'de En-Nisa Sûresinin 157.nci âyetindedir.

lıştılar. Şenlikler için katil Bar-baası serbest bırakması, ve fakat Hazreti İsa'yı çarmıha germesi için Pilata'ya müracaatta bulunacak kadar ona karşı katı kalpli davrandılar.

Kur'ân-ı Kerim bu âyette Musevi tarihinin en utanç verici kısmına işaret etmekte ve Allahu Teâlâ'nın gazap ve lânetine tamamıyla müstahak bulunduklarını ilân etmektedir. Aralarında bulunan kimseler arasında kanun ve ahlâka karşı en suçlu kimseleri şef ve liderleri olarak başlarına geçirdiler. Kendi cemiyetlerine mensup en salih kimseleri hapis veya darağacına gönderdiler.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ
مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ
عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

62- Şüphesiz ki; Müslümanlar yahut Yahudiler veyahut Hıristiyanlar veyahutta Sabiîler arasında, kim ki Allah'a ve ahiret gününe inanır ve salih amelde bulunur, o kimse Rabbinin huzurunda ecre nail olacak ve korku veya hüzün sebebi onun için varit bulunmayacaktır.[80]

Açıklamalar

80- Bu âyetin burada bulunuşu; Yahudilerin, hangi inanç ve amelde olurlarsa olsunlar, mağfiretin kendi inhisarlarında bulunacağı hususundaki vehimlerini izale içindir. Allahu Teâlâ'yla hususî yakınlıkları dolayısıyla, itikat ve amelleri ne olursa olsun, sırf Yahudi olmaları sebebiyle doğrudan doğruya cennete gidecekleri vehmine kapılmışlardı. Bu âyetle böyle bir su-i tefehhüm bertaraf edilmektedir. Bir kimsenin mağfirete nail oluşunun herhangi bir grupla alâkasına bağlı olmayıp; fakat o kimsenin Hakka iman etmesi ve salih amelde bulunmasıyla mümkün olacağı Allahu Teâlâ tarafından ilân buyrulmaktadır. Bu sebepten onlar hidayet yolunu kabul etmelidirler. Bu âyetin kendisinden evvelki ve kendisinden sonraki kısımlarla alâkalı izahında, mağfirete nailiyet için lüzumlu itikad ve esas amellerin teferruatına tesadüf edilmemektedir. Bu hususlar yeri gelince teferruatıyla tarif edilmektedir.

وَإِذْ
أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُم
بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُم مِّن
بَعْدِ ذَٰلِكَ ۖ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنتُم مِّنَ
الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنكُمْ فِي السَّبْتِ
فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا
بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾

63-66- Üzerinizde Tur'u yükselttiğimiz; ve "Size vermekte bulunduğumuz kitaba bağlı kalınız ve oradaki emir ve talimatı aklınızdan çıkarmayınız. Bu halin sizleri fazilet ve takva yoluna sevk edeceği umulmaktadır" diyerek, sizinle andlaştığımız[81] zamanı tezekkür ediniz. Fakat ondan sonra bile andlaşmayı terk ettiniz. Maamafih Allah üzerinizden fâzl-u rahmetini kaldırmadı; aksi halde, bundan çok evvel hüsrana uğramış olurdunuz. Aranızda septi (cumartesiyi)[82] ihlâl edenlerin hikâyesini pek iyi bilmektesiniz. Biz onlara, "Herkesin hakir ve zelil gördüğü maymunlar[83] olun" dedik. Onların akibetini böylece, o zamanki ve müteakip nesiller için bir ikaz ve Allah korkusu bulunanlara da bir nasihat (misali) yaptık.

Açıklamalar

81- Bu hadise Talmud'a göre şu şekilde tarif edilmektedir: "Hamd ve takdis O'na olan tek mukaddes varlık, koskoca bir tekne gibi Sina dağını onların üzerine çevirdi, ve eğer Tevrat'ı dosdoğru kabul edersenız, burası sizlere mezar olmayacaktır" diye buyurdu. (Şeb. 88'a)

Tevrat'taki tarifi ise Talmud'dakinden bir parça farklı bulunmasına rağmen, pek canlı tarif etmektedir: "Sina dağı hep tütüyordu. Çünkü Rab onun üzerine ateş içinde inmiş idi; ve onun dumanı ocak dumanı gibi çıkıyordu. Ve bütün dağ titredi. (Huruc kitabı, 19: 18)" Ve bütün kavim gök gürlemelerini, şimşekleri ve boru sesini ve dağın tüttüğünü gördüler. Ve kavim, görünce ayrıldılar ve uzakta durdular. Ve Musa'ya dediler: Bizimle sen söyleş ve dinleyelim. Fakat Allah bizimle söyleşmesin; tâ ki ölmeyelim." (Huruc kitabı, 20: 18-19).

82- Musevilerin "bütün nesiller boyunca, sizinle benim aramda bir alâmet" şeklindeki ebedî misak icabı, sept (cumartesi) günlerini tutacakları arzu buyrulmuştu. "Altı gün iş işleyin. Fakat yedinci gün rahat septidir. Sept gününde iş işleyen herkes muhakkak öldürülecektir." (Huruc kitabı, 31: 12-17)

83- Bu hadise Kur'ân-ı Kerim'de (VII: 163-166'da) tafsilâtlı şekilde tarif edilmektedir. Onların maymunlaşmalarının fiilî şekli hakkında fikir ayrılığı mevcut bulunmaktadır. Bazı kimseler, bedenlerinin maymun şekline inkılâp edeceği fikrindedirler. Diğer bazı kimseler ise, tavır ve hareketlerinde maymun misali davranacakları fikrini müdafaa etmektedirler. Maamafih Kur'ân-ı Kerim'deki kelimeler bedenî ve cismanî değişikliği işaret etmektedir. Benim şahsî fikrime göre, vücutları maymun vücudu şekline inkılâp edecek, fakat onlara son derece azap olsun diye zekâları, insan zekâsı olarak, noksansız halde o vücutta bırakılacaktır.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ
لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تَذْبَحُوا۟ بَقَرَةً ۖ قَالُوٓا۟ أَتَتَّخِذُنَا
هُزُوًا ۖ قَالَ أَعُوذُ بِٱللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا۟
ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِىَ ۚ قَالَ إِنَّهُۥ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ
وَلَا بِكْرٌ ۖ عَوَانٌۢ بَيْنَ ذَٰلِكَ ۖ فَٱفْعَلُوا۟ مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا۟
ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا لَوْنُهَا ۚ قَالَ إِنَّهُۥ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ
صَفْرَآءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ ٱلنَّٰظِرِينَ ﴿٦٩﴾
قَالُوا۟ ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِىَ إِنَّ ٱلْبَقَرَ تَشَٰبَهَ عَلَيْنَا ۖ
وَإِنَّآ إِن شَآءَ ٱللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُۥ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ
لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ ٱلْأَرْضَ وَلَا تَسْقِى ٱلْحَرْثَ ۖ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا ۚ قَالُوا۟ ٱلْـَٰٔنَ
جِئْتَ بِٱلْحَقِّ ۚ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

67-71- Kezâ, diğer kıssayı tezekkür ediniz. O vakit Musa, kavmine "Allah size bir ineği kurban etmenizi emir buyuruyor" dedi. Onlar cevaben, "Bizimle alay mı etmek istiyorsunuz?" dediler. O ise cevabında "Ben cahil insanlar gibi davranıştan, Allah'ın himayesini niyaz ederim" dedi. Sonra onlar dediler ki: "Lütfen o ineğin mahiyeti hakkında bize teferruatlı izahatın verilmesi için Rabbinize duada bulununuz." Musa cevabında "Allah o ineğin ne yaşlı ve ne de pek genç, ve fakat orta yaşlı olacağını buyuruyor. Bu sebepten size emir buyrulanı yapın" dedi. Fakat onlar daha fazla sorarak "Lütfen onun ne renkte olacağını bize açıklanması için Rabbinize duada bulununuz" dediler. Musa cevabında "O ineğin, seyredenleri hayran bırakacak kadar parlak ve derunî sarı bir renge sahip bulunacağını O buyurmaktadır" dedi. Onlar tekrar "Onu teşhiste şüphemiz bulunması dolayısıyla, onun ne çeşit bir inek olduğunun bize tasrih edilmesi hususunda Rabbinize duada bulununuz. İnşallah böylece onu buluruz" dediler. Musa cevabında: "Rabbim buyuruyor ki, o inek çifte koşulmamış, tarla sürmemiş ve arazi sulama işinde kullanılmamış olacak ve sağlam, kusursuz ve beneksiz olacak" dedi. Derken onlar "Şimdi tam vasfını verdiniz" diye haykırdılar. Sonra ineği kurban ettiler; ama bu işi gönül rızasıyla yapar gözükmediler.[84]

Açıklamalar

84- Komşuları olan putperest milletlerin tesiriyle benimsedikleri "ineğe tapma ve takdis" işine son versinler diye, bir ineğin kurban edilmesi Musevilere emir buyruldu. Bu, imanlarını kontrol için ve hakikaten Allah'ın birliğine inanıp inanmadıklarını, yahut herhangi bir şeyi veya kimseyi put yapıp yapmadıklarını ve önceki putlarını elleriyle kırıp kırmayacaklarını anlamak için idi. Allah'ın birliğine olan imanları o zaman tam değildi. Bu sebepten kurban işinde kaçamaklı harekete tevessül ettiler. Bu işi geciktirmek gayesiyle boyuna teferruatlı sualler sormaya devam ettiler. Fakat onlar suallerini arttırdıkça daha sıkışık duruma düştüler. O kadar ki; o zaman tapmak için seçmiş oldukları ineği bilhassa kesmeleri onlara en nihayet söylendi. Kezâ bu hadiseler Tevrat'ta zikredilmekte, ve fakat Musevilerin bir sürü lüzumsuz sual sormak suretiyle bu işi nasıl geciktirdikleri anlatılmamaktadır. Sayılar kitabı, 19: 1-10).

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا

فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا

كَذَٰلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ
قَسْوَةً ۚ وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا
يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ
اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

72-74- Diğer bir hâdiseyi dahi tezekkür etmelisiniz: Bir kimseyi katledip, cinayet hakkında münakaşaya başladınız ve bu hususta birbirinizi itham ettiniz. Fakat Allah, sizin saklamaya çalıştığınız şeyin açıklanacağını buyurdu. Böylece biz, "Kurban edilen ineğin bir parçasıyla öldürülen adamın cesedine vurun" diye emirde bulunduk. Allah'ın ölüleri nasıl dirilttiğini ve delillerini, anlayabilirsiniz diye, nasıl gösterdiğini işte görün.[85] Fakat bu delilleri gördükten sonra bile kalpleriniz katı kaldı ve taş kadar katı oldu; hatta taştan daha katı oldu. Çünkü taşın öylesi vardır ki, ondan pınarlar fışkırır, ve öylesi vardır ki yarılıp içinden sular akar: Ve kezâ bazı taşlar vardır ki, Allah korkusuyla aşağıya yuvarlanırlar, ve Allah yapmakta olduğunuz şeyler hakkında gafil değildir.

Açıklamalar

85- Kur'ân-ı Kerim'in üslûbu açıkça belirtmektedir ki; öldürülen adam bir müddet için hayata gelmiş ve katilin adını söylemiştir. Maamafih katili meydana çıkarmak için kullanılan usûlde, yani öldürülen adamın vücuduna, kurban edilen ineğin et parçasıyla vurmak usûlünde biraz müphemiyet vardır. Fakat bununla aynı olan bir usûlü tarif eden Tesniye kitabı 21: 1-9 dahi, eski ulemânın ortaya koyduğu "Ölünün vücuduna, kurban edilen ineğin bir et parçasıyla vuruldu ve ölü dirildi" mealindeki tefsiri teyit etmektedir. Bu şekilde hem İlâhî bir mucize gösterilmiş ve aynı zamanda onların taptıklarının, kesilmesiyle bir zarar getiremeyecek kadar kudretsiz bulunduğu tezahür etmiş ve bilâkis kesilmesinde faide bulunduğu isbat edilmiş oldu.

أَفَتَطْمَعُونَ
أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ

كَلَٰمَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنۢ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوٓا آمَنَّا ۖ وَإِذَا
خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوٓا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ
اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَآجُّوكُم بِهِۦ عِندَ رَبِّكُمْ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾
أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾ وَمِنْهُمْ
أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَٰبَ إِلَّآ أَمَانِىَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ
﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَٰبَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ
هَٰذَا مِنْ عِندِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَوَيْلٌ لَّهُم
مِّمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا يَكْسِبُونَ
﴿٧٩﴾ وَقَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّآ أَيَّامًا مَّعْدُودَةً ۚ قُلْ
أَتَّخَذْتُمْ عِندَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَن يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُۥٓ
أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلَىٰ مَن كَسَبَ
سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِۦ خَطِيٓـَٔتُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ النَّارِ ۖ
هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّٰلِحَٰتِ
أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٨٢﴾

75-82- Ey Müslümanlar. Bu adamların daveti kabul ile imân edeceklerini umar mısınız?[86] Halbuki onların arasında Allah'ın Kelâmını işitip iyice anladıktan sonra, onu kasden tahrif ve tağyir eden bazı kimseler bulunagelmiştir.[87] Muhammed'e imân edenlere rastladıkları vakit "Biz de ona imân etmekteyiz" derler. Fakat birbirleriyle hususî[88] şekilde buluşunca; "Allah'tan size

nâzil olan şeyleri, Rabbiniz huzurunda size karşı delil olarak kullansınlar diye, onlara açıklayacak kadar akıldan mahrum mu bulunuyorsunuz?" derler. Onlar Allah'ın, neyi sakladıklarına ve neyi açıkladıklarına tamamıyla vakıf bulunduğunu hakikaten bilmemekte midirler? Kezâ bazı ümmî kimseler vardır ki, Kitap hakkında bilgileri yoktur. Fakat boş ümitlere tabi olurlar, ve sadece zan ve tahmin üzere sürüklenirler.[89] Kendi elleriyle yazdıkları kitablar hakkında "Bu Allah'tandır" diyen ve böylece bazı değersiz dünyevî kazançlar elde edecek olanların[90] vay haline. (Onlar görmezler ki), kendi eserleri olan bu yazılar onlara felâket getirecektir. Ve ondan elde edecekleri menfaat onları harabiyete sürükleyecektir. Onlar kezâ (hatta birkaç gün sürecek olan herhangi bir cezaya çarpılsak bile) bize cehennem ateşi (asla) dokunmaz derler.[91] De ki: Allah'tan rahatınızı bozmayacağı hususunda (rahatınızı bu kadar emin hale sokacak) bir vaid mi aldınız? Yahut bilmediğiniz şeyleri Allah'a mı atfediyorsunuz? Cehennem ateşi size neden dokunmasın? Kötülük işleyip, günahkâr olan herkes cehennemlik olacak ve orada ebediyyen kalacaktır. Ancak iman edip de salih amelde bulunan kimseler cennetlik olacak ve daima orada (cennette) kalacaklardır.

Açıklamalar

86- Bu hitap Medine'de İslâmiyeti yeni kabul eden mühtediler için idi. Peygamberlik müessesesi, vahiy, melâike, şeriât vesaireyi onlar komşu Yahudilerden sık sık işitmişler ve böylece Kur'ân-ı Kerim hakkında alâka duymuşlardı. Onlar kezâ, salikleri bütün dünyayı kaplayacak yeni bir Peygamber beklediklerini Yahudilerden duymuşlardı. Bu sebepten, Mübarek Peygamberden bahis edilince Medine halkı ona müracaatta bulundular ve geniş gruplar halinde İslâm'ın saflarına katıldılar. Pek tabii vahiy kitabına sahip olan ve Peygamber'in geleceğini evvelden söylemiş olan Yahudilerin Hazreti Muhammed'i (s.a.v.) ilk önce kabul ile onun taraftarları arasında ön safı teşkil edeceklerini umdular. Tahminleri hilâfına Yahudiler ortaya çıkmayınca; bu sefer yeni Müslümanlar onlara giderek İslâmiyete davet ettiler. Fakat Yahudileri iknaya muvaffak olamadılar. Bu red keyfiyeti münafıklar ve İslâm'a muarız olanlar tarafından İslâm'a karşı bürhan olarak kullanıldı. Onların iddialarına göre: Bunda şüpheli bir taraf bulunmaktaydı ve Hazreti Muhammed (s.a.v.) eğer (onlara göre) hakikaten Peygamber olsa idi, vahiy kitabına sahip olan bu dindar ve alim kimselerce red edilmemesi lâzım gelecekti. Bu sahte iddianın sebep olduğu fesadın tesirini ortadan kaldırmak üzere, onlardan herhangi başka şeyin beklenilemeyeceğini ortaya koyan, geçmişin Yahudi tarihi nakil edil-

mektedir. Bu hal kezâ, kendi kitaplarında bir peygamber olarak geleceği yazılı bulunan Hazreti Muhammed'i (s.a.v.) şehirdeki Yahudilerin iyi karşılayacakları hususunda ümide kapılmamaları için, bazı Müslümanlara bir ikâz oldu. Böyle bir ananeye sahip bulunan kimselerden bu gibi bir ümide kapılınılamayacağı onlara ihtar edildi. Bu lâzım idi. Çünkü onlar, İslâm'ı red keyfiyeti sebebiyle sükût-u hayâle uğramaya müstaid durumda idiler. Yahudilere gelince: Onlar o kadar tereddiye uğramış ve katı kalpli idiler ki; eskiden öz kızlarını öldüren putperestlerin bile kalplerini yumuşatan âyetler onlara hiç tesirde bulunmadı. Bu kadarla da kalmayıp bu katı kalpli Yahudiler o mutlak âyetlerle alay ettiler. Kendi arzularını tatmin için hakikatı ifsat eden ve sonra da kendilerine göre mânâlandırmaya cüret ettikleri dine ümit bağlayan Yahudilerin hakikî durumlarını bu sebepten anlamaları için bu şevkli Müslümanlar ikaz edilmişlerdi. Kendilerine sunulur sunulmaz hakikatı kabul etmelerini bu adamlardan (Yahudilerden) beklemek yanlış bir hareket idi.

87- Burada kast edilen kimseler, Yahudi alim ve dinî liderleridir. "Allah Kelâmı"ndan murat edilen mânâ ise peygamberler vasıtasıyla elde ettikleri Tevrat ve diğer Kitaplardır. Yahudi âlimler, vahiy kitaplarına yalnızca ters mânâ vermekle ve onları işlerine gelir şekilde yanlış tefsir etmekle kalmadılar. Fakat metindeki aslî kelimeleri bile değiştirdiler.

88- Gizlice toplantı yaptılar ve Mukaddes Kitaplarda mübarek peygamberin geleceğine dair kısımların Müslümanlara açıklanmaması hususunda birbirlerini ikazda bulundular. Kezâ, Mukaddes Kitapların, o vakitki Yahudi tutumunu itiraza maruz bırakacak kısımlarının da, Müslümanlar tarafından öğrenilmesindeki tehlike hususunda diğerlerini ikâz ettiler. Onlar kezâ bu delillerin Hesap Gününde Müslümanlar tarafından aleyhlerine bürhan olarak kullanılabileceğinden korktular. Bu hâl, Allah bilgisi hakkında ne çeşit itikada sahip bulunduklarına misal idi. Eğer bu dünyada hakikatı gizli tutabilirlerse o vakit öbür dünyada da karşılarına bir dava olarak çıkarılmasına imkân kalmayacağı vehmine kapıldılar. Bu sebeptendir ki, müteakip ayette Allahu Teâlâ'nın insanlara ait meselelere vakıf bulunduğunu bilip bilmedikleri sorulmaktadır.

89- Burada kendi Mukaddes Kitaplarının telkinatından tamamıyla

bilgisiz olan Yahudi avam halk murat edilmektedir. Onlar dinin esasatı ile günlük hayat tarzı ve maneviyat hakkında hiçbir bilgiye sahip değildiler. İnsanı nihaî başarı ve başarısızlığa sevkeden prensipleri de bilmemekte idiler. Maalesef böyle bir bilgiye sahip bulunmadan kendileri için bir din hayal etmişlerdi. Yanlış ümitlerle yaşamakta idiler.

90- Burada ulemânın yapmış olduğu iş kastedilmektedir. Onlar yalnızca kendi Mukaddes Kitaplarını, sırf arzularını tatmin için, tağyir etmekle kalmadılar. Fakat asıl metni kendi tefsirleriyle, ve millî tarihleriyle, batıl itikatlarıyla, kendileri tarafından uydurulmuş nazariyeler, felsefe ve kanunlarla karıştırdılar. Sonra da (halihazır Tevrat ve İncil'in ihtiva ettiği) bu karışımı sanki Allah'tan gelmiş gibi takdim ettiler. Mukaddes Kitaba nasılsa sokmuş oldukları her tarih düzmesi, her tefsir, adam yapısı her akide ve talimat, güya "Allah Kelâmı" oldu. Bu gibi şeylere iman etmek her Yahudi için mutlak mecburiyet sayıldı. Onlara iman etmeyenler mürted ve kâfir olarak ilân edildi.

91- Sırf Yahudi olmaları hasebiyle dinî liderlerinin, itikad ve ef'ali ne olursa olsun, cehenneme girmeyecekleri hususunda Yahudi avamda, halk arasında umumî kanaat mevcut bulunmaktaydı. Onlara ceza verilmeyeceği, hatta verilse bile, sadece birkaç gün devam ettikten sonra cennete gönderilecekler diye kendi kendilerini aldatmış oldular.

وَإِذْ أَخَذْنَا
مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا
لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ وَآتُوا الزَّكَوٰةَ
ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنكُمْ وَأَنتُم مُّعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾
وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَآءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ
أَنفُسَكُم مِّن دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ
﴿٨٤﴾ ثُمَّ أَنتُمْ هَٰؤُلَآءِ تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ

فَرِيقًا مِّنكُم مِّن دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ
وَالْعُدْوَانِ وَإِن يَأْتُوكُمْ أُسَارَىٰ تُفَادُوهُمْ وَهُوَ
مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ
وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَن يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنكُمْ
إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ
الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ
اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ
وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٨٦﴾

83-86: "Allah'tan başkasına tapmayınız, ebeveyninize, yakınlarınıza ve yetimler ile biçare kimselere karşı iyi davranınız, insanlara iyi sözler sarfediniz; salâtı ikame ediniz ve zekât ödeyiniz" diye Benî İsrail'le yaptığımız misakı hatırlayınız. Fakat, birkaçınız hariç olmak üzere, cümleniz ona sırt çevirdiniz. Ve hatta şimdi bile ona riayet etmemektesiniz. Kezâ "Aranızda kan dökmeyiniz, birbirinizi yurdunuzdan sürgün etmeyiniz" diye sizinle yapmış olduğumuz misakı da hatırlayınız. Ve siz onu tasdik etmiş idiniz ve siz bunun şahidisiniz. Fakat buna rağmen, kardeşlerinizi öldürmektesiniz ve onları yurtlarından sürgün ediyorsunuz. Ve birbirinizin aleyhinde tecavüzî mahiyette kötü müttefikler ediniyorsunuz. Ve onlar elinize esir olarak geçince, fidye pazarlığına girişiyorsunuz. Halbuki onların yurtlarından sürgün edilmesi aslında size harâm edilmişti. Yoksa İlâhî Kitabın bir kısmına inanıp da diğer kısmını inkâr mı ediyorsunuz?[92] Aranızdaki bu gibi insanlar bu dünyada rezil rüsvay olmak ve öbür dünyada da en şedit azaba çarptırılmaktan gayri ne gibi bir cezaya müstahak ola? Allah yaptıklarınızdan gafil değildir. Bu gibiler dünya hayatını ahiret hayatına tercih eden kimselerdir. Bu sebepten onların azabı azaltılmayacak ve onlara (hiçbir yerden) yardım edilmeyecektir.

Açıklamalar

92- Bunun müşahhas misali olarak, Medine yakınlarında yaşayan muhtelif Yahudi kabilelerinin acaip gidişatı ele alınabilir. Mübarek Peygamber Efendimizin hicretlerinden evvel bu kabileler komşu Evs ve

Hazreç adlı Arap kabileleriyle ittifak akit etmişlerdi. Bir Arap kabilesi diğeriyle harbe tutuşunca, onların Yahudi müttefikleri de diğer tarafla ittifak halindeki Yahudilere karşı harp ediyordu. Böylece Yahudiler Yahudilere karşı harp ediyorlardı. Bu ise Yahudilerin bilerek ihlâl ettikleri, onlara ait Mukaddes Kitapların telkinatına apaçık karşı idi. Fakat bir kabileye mensup Yahudiler diğerlerinin eline esir düşünce onları fidye mukabili iade ediyorlardı. Kendi din kardeşlerine karşı girişilen bu gayri insanî muamele hakkında onlara sual edildiğinde; kendi Mukaddes Kitapları tarafından müsaade edildiğini söyleyerek haklı çıkmaya çalışırlardı. Ne gariptir ki; birbirlerine karşı harbe girmek suretiyle hayasızca ihlâl ettikleri aynı Mukaddes Kitapları unutmuş oluyorlardı. Oysa ki; Mukaddes Kitapların esirler için fidye alınmasına dair kısmını kabul etmekte ve diğer taraftan ise kendi din kardeşlerine karşı harbi meneden kısmını inkâr etmekteydiler.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتٰبَ وَقَفَّيْنَا مِنْ
بَعْدِهٖ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوحِ
الْقُدُسِ اَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ
فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ
بَلْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾
وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتٰبٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا
مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَآءَهُمْ
مَّا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهٖ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾ بِئْسَمَا
اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَّكْفُرُوا بِمَآ اَنْزَلَ
اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُّنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ
عِبَادِهٖ فَبَآءُو بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ وَلِلْكٰفِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٩٠﴾

87-90- Muhakkak ki, Musa'ya bir Kitap verdik ve ondan sonra birbiri ardınca Resuller gönderdik. Sonra Meryem'in oğlu İsa'ya, Ruhü'l-Kudüs'le takviye ederek, beyyineler verdik.[93] Nasıl olur da siz, arzunuza uymayan bir şeyle geldi diye, bir Resule karşı kibirde bulunursunuz? (Nasıl olur da) bazısını tekzip eder ve diğerlerini de katledersiniz? Onlar "Kalplerimiz oldukça muhafazalıdır" derler.[94] Öyle değil. Aslında Allah onları küfürleri yüzünden lânetlemiştir, böylece onların imân etmeye temayülleri azdır. Allah tarafından onlara gönderilen bir kitaba karşı şimdiki tutumlarına gelince: Şimdiye kadar onlarda bulunan mukaddes kitapları teyit etmesine; ve onun gelişinden evvel, kâfirlere karşı bir fetih işareti için niyâzda bulunmalarına, ve onu (O Kitabı) tanımalarına rağmen, gelişinde küfürde bulundular.[95] Allah'ın lâneti kâfirlerin üzerine ola. Nefislerini tatmin yolunu aramak için kullandıkları şey ne kadar da kötü bir mânâ taşır.[96] Allah'ın, fazl u keremiyle, dilediği kuluna göndermiş olmasına haset ederek, Allah tarafından gönderilmiş bulunan rehberliği reddederler.[97] Böylece onlar gazap üstüne gazaba duçâr kalmışlardır. Ve bu gibi kâfirler için rüsvay edici bir azap vardır.

Açıklamalar

93. "Ruhü'l-Kudüs"den ya Kitab-ı Mukaddes, veyahut o Kitabı Peygamberlere veya (Allahu Teâlâ tarafından pâk olarak halk edilmiş olan) Hazreti İsa'nın mukaddes ruhuna ulaştıran Cebrail (a.s.) murat edilmekte olabilir.

"Beyyineler" ise, her hakikat âşıkı için, onun hakikî Peygamberliğine açık delil olarak kabul edilen mucizeleri ile fevkalâde şahsî değeri ve mucizevî doğumu kastedilmektedir.

94- Böylece "Kendi itikadımıza o kadar sadıkız ki, ona karşı söylenebilecek herhangi bir şeyin tesiri altında kalmayacağız" demek istediler. Mantıksız tarafgirliğin esiri misâli bu gibi kimseler kendilerini hep bu şekilde aldatırlar. Bu muannit tutumun kendi katı itikatlarına bir delil ve dolayısıyla bir fazilet olduğuna inanırlar. Halbuki bir kimsenin, aleyhinde kuvvetli hüccet bulunmasına rağmen kendi an'anevî düşünce ve itikatlarına bağlı kalmasından daha büyük kötülük olamaz.

95- Mübarek Peygamberin zuhûrundan evvel Yahudiler, hakkında kendi Kitaplarında birçok tebşirât bulunan Peygamberi sonsuz iştiyak içinde beklemekte idiler. "Yakında inşallah gelir ve biz de böylece imansızlara karşı zafer kazanırız ve kaybetmiş olduğumuz ihtişama tekrar kavuşuruz" diye duada bulunurlardı. Medine halkı, Yahudilerin böyle bir ümit içinde yaşadıklarının şahidi oldular. "Kâfirler istedikleri

kadar bize zulüm etsinler. O Peygamber gelince, onlarla o vakit hesaplaşırız" sözü aralarında darbımesel haline geldi. Binaenaleyh, Medine halkı Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) kendini Peygamber olarak ilân edişini öğrenince; bu hususu hatırladılar ve Yahudilerden hakkında pek çok şey işitmiş oldukları Hak Peygamber'in o olacağını düşündüler. Birbirlerine "Haydi gidip onu kabul edelim. Yahudiler bu işte belki bizden evvel davranırlar" dediler. Medineli Müslümanlar, bu sebep dolayısıyla, Yahudilerin son derece arzuyla gelmesini bekledikleri Peygamber'i kabul edecek yerde, ona en büyük muarız kesilmelerindeki tutumu anlayamadılar.

Mübarek Peygamberi tanımış olmaları vakıası, o vakte ait birçok delillere dayanır. Bu hususta bu delillerden en kıymetlisi, bir Yahudi alimin kızı ve diğer Yahudi bir alimin yeğeni olan Hazret-i Safiye (mübarek Peygamberimizin zevcelerinden biri)'nin şehâdetidir. Hazreti Safiye şöyle buyurmaktadır:

"Mübarek Peygamber Efendimiz Medine'ye hicret edince, babam ile amcam onu görmeye gittiler. Eve dönünce, aralarındaki şu konuşmaya bizzat şahit oldum:

"Amcam- Bizim Kitaplarımızda, hakkında tebşirat bulunan Peygamberin hakikaten tam kendisi midir?

Babam - Vallahi tam kendisidir.

Amcam - Emin misin?

Babam - Evet.

Amcam - Öyle ise onun hakkında niyetin nedir?

Babam - Hayatım müddetince onun muvaffak olmaması için, ona karşı geleceğim.

(İbn Hişam, cilt 11, sahife 165, Kahire tab'ı, 1936).

96- Bu ayet kezâ "istikbâlini ve uhrevî hayattaki mağfireti hebâ etmeleri ne kötü bir şeydir" mânâsına gelebilir.

97- Sırf Hz. Muhammed'in (s.a.v.), Hz. İsmail soyundan bulunması, ırkî gururları hasebiyle Musevîleri hakikata karşı gelmeye sevketti. Peygamberin kendi soylarından olmasını arzu ettiler. Bu sebepten kendilerininkine kıyasen aşağı addettikleri bir ırktan gelince, onu kabul et-

meyi reddettiler. Allahu Teâlâ kendi resûlünü tayinden evvel sanki onlara danışmak mecburiyetinde imiş gibi, böyle yapmayınca ve İlâhî tasarrufu icabı bizzat seçmiş olduğu birini tâyin edince, gücendirilmiş oldular.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَآ أُنزِلَ
عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَآءَهُۥ وَهُوَ ٱلْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ
قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنۢبِيَآءَ ٱللَّهِ مِن قَبْلُ إِن كُنتُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾ وَلَقَدْ جَآءَكُم مُّوسَىٰ بِٱلْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ
ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَإِذْ
أَخَذْنَا مِيثَٰقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ ٱلطُّورَ خُذُوا
مَآ ءَاتَيْنَٰكُم بِقُوَّةٍ وَٱسْمَعُوا۟ قَالُوا۟ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا
وَأُشْرِبُوا۟ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا
يَأْمُرُكُم بِهِۦٓ إِيمَٰنُكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾
قُلْ إِن كَانَتْ لَكُمُ ٱلدَّارُ ٱلْءَاخِرَةُ عِندَ ٱللَّهِ خَالِصَةً
مِّن دُونِ ٱلنَّاسِ فَتَمَنَّوُا۟ ٱلْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ
﴿٩٤﴾ وَلَن يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًۢا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ
بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ ٱلنَّاسِ عَلَىٰ حَيَوٰةٍ وَمِنَ
ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا
هُوَ بِمُزَحْزِحِهِۦ مِنَ ٱلْعَذَابِ أَن يُعَمَّرَ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا
يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

91-96- Onlara "Allah'ın gönderdiğine iman ediniz" denilince onlar "Ancak bize gönderilene imân ederiz" derler, ve başka her şeyi, Hak olmasına ve onlarda bulunanları tasdik etmesine rağmen, reddederler. "Peki mademki size gönderilene imanda samimî idiniz, öyle ise Allah'ın Peygamberlerini (sizin soyunuzdan gönderilmiş olanları) niçin öldürdünüz?" diye onlara sor. Muhakkak ki, Musa size açık delillerle gelmiş iken, o uzaklaşınca siz zâlimlerden oldunuz ve buzağıyı ilâh edindiniz. Tûr'u üzerinizde yükselttiğimiz zaman sizinle yapmış olduğumuz mîsâkı kezâ hatırlayınız. "Size vermekte olduğumuz talimatı tam mânâsıyla takip edin ve bizim emirlerimize kulak verin" diye ısrar ettik. Sizin ecdadınız "İşittik ama bu itaât edeceğimiz mânâsına gelmez" diye cevap verdiler. Küfre o kadar müstait idiler ki, buzağıyı kalplerine sindirdiler. (Ya Muhammed) onlara "Eğer hakikaten imân etmekte iseniz, sizinki kötü şeyler yapmayı emir eden acaip bir itikâddır" der. Onlara söyle, "Eğer Allah'ın indinde, ahiret meskeni diğer insanlarla değil de, yalnızca size tahsis edilmiş ise ve iddianızda samimi iseniz, o vakit ölümü arzu etmeniz icabeder."[98] Fakat, önceden öbür dünyaya gönderdikleri (nin akibetlerine vakıf oldukları) için, onu (ölümü) asla arzu etmezler ve Allah zâlimlerin ne fikirde olduklarına tamamıyla vakıftır. Onları insanlar arasında hayata en düşkünü olarak bulacaksın.[99] Hatta onlar hayata müşriklerden daha düşkündürler. Onlardan herbiri bin senelik ömre sahip olmayı arzu ederler. Halbuki uzun bir hayat onları, hiçbir suretle azaptan kurtaramayacaktır. Çünkü Allah, onların yapmakta oldukları her şeyi görmektedir.

Açıklamalar

98- Bu, eğer öbür dünyalarından emin ve oradaki hayata meftun bulunmakta iseler; ölümden korkmamaları icabedeceği ve ölümü bu dünyadaki hayata tercih etmeleri lâzım geleceğini îmâ eden bir kinaye idi. Maamafih onlar maddiyata fazla ehemmiyet vermekte idiler (ve hâlâ da vermektedirler); o kadar ki, ölüm ve ahirete dair her fikirden dehşete düşmekte idiler.

99- Asıl metindeki Arapça "hayat" kelimesinin tam karşılığı "her türlü yaşayış"a delâlet eder. Yani sürmekte oldukları hayatın şekline hiç aldırmadan yaşamayı arzu ettiler. İçinde bulundukları hayatın şerefli ve itibarlı olması ile şerefsiz ve itibarsız bulunması arasında fark gözetmediler.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَىٰ
قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى
وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ
وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ
لِّلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾ وَلَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا
إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَّبَذَهُ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ
لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾
وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ
وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا
أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ
مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ
فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ
وَمَا هُم بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ
مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ
مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ
أَنفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا
وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾

97-103- Onlara de ki: "Kendinden evvelkileri tasdik eden[100] ve mü'minlere hidayet ve beşaret getiren[101] Kur'ân'ı, Allah'ın emriyle, kalbinize koyanın Cebrâil olduğunu,[102] ona (Cebrâil'e) düşman olan kimse[103] anlamalıdır. (Eğer Cebrâil'e düşmanlıkları bu yüzden ise, bilmelidirler ki) Allah'a, Allah'ın meleklerine, Allah'ın resûllerine, Cebrâil'e ve Mikail'e düşman olan kim olursa olsun, Allah bu gibi kâfirlerin düşmanıdır." Muhakkak ki, biz sana (ya Muhammed) hakikatı açıkça izah eden âyetler gönderdik ve onları fâsıklardan başka hiç kimse inkâr etmez. Yahudiler ne vakit bir ahid yapsalar, içlerinden herhangi bir topluluğun o ahdi bozduğu daima vaki olmamış mıdır? Hatta onların çoğu o ahidde hiçbir vakit samimî olmayan imansızlardır. Onlarda bulunmakta olanı tasdik etmek üzere, ne vakit Allah tarafından onlara bir resul gelse; kendilerine Kitap verilenlerden bir kısmı, sanki hakkında hiçbir şey bilmiyorlarmış gibi, Allah'ın Kitabına sırt çevirdiler. (Bunun yerine) Süleyman'ın saltanatına (haşmetine) şeytanın sahte olarak atfettiği şeye (sihre) tabi oldular.[104] Aslında Süleyman herhangi bir küfür denemesine asla methaldar olmadı. Fakat insanlara sihri öğreten şeytanlar bizzat bu işin suçlularıydı.[104] Onlar Babil'deki Melek Harut ile Melek Marut'a nâzil olan şeyin peşinde idiler. Bu iki melek ne vakit bir kimseye büyü öğretseler; peşînen daima açık ikazda bulunarak "Biz sadece sizin için bir tecrübeyiz, böylece küfrü irtikâp etmeyiniz" derlerdi.[105] Fakat bu ikaza rağmen, bu insanlar, karı ile kocanın ayrılmasına sebep olan san'atı meleklerden öğreniyorlardı.[106] Maamafih, Allah'ın müsaadesi bulunmadıkça, bu sihir vasıtasıyla hiçbir zararda bulunamayacaklarının aşikâr olmasına rağmen; faydası olmayıp, bilfiil zararı bulunan o sanatı gene de öğrendiler. Kezâ bu sanatı satın alan kimsenin ahirette nasibi olamayacağını muhakkak surette bilmekte idiler. Nefislerini satma karşılığı, muhakkak ki ne kadar düşük bir şey idi; ama onu bilmiş olsalardı! Eğer onlar iman ve takvâ yolunda olsalardı, (o vakit) Allah indindeki karşılığı daha hayırlı olacaktı... Ama bir bilselerdi.

Açıklamalar

100- Yahudiler, sadece Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) ve mü'minlere küfür etmekle kalmadılar. Aynı zamanda, müstesnâ İlâhî haberci Cebrâil'e (a.s.) karşı da kötü konuştular. "O bizim düşmanımızdır. O, rahmet değil, musibet getiren bir melektir" dediler.

101- Cebrail (a.s.)'ın Kur'ân-ı Kerim'i Hazret-i Muhammed'e (s.a.v.) açıklaması Allahu Teâlâ'nın emirleriyle vuku bulduğuna göre, onların Cebrâil (a.s.)'e küfürleri aslında Allah'a karşı idi.

102- Yani "Sizin Cebrâil'e küfür etmeniz, onun Kur'ân'ı getirmiş olmasından başka bir sebebe dayanmamaktadır. Kur'ân ise Tevrât'ın

telkinatını teyid etmekte bulunduğundan, siz böylece bir bakıma kendi Mukaddes Kitabınıza küfür etmektesiniz".

103- Önceki âyetlerde Yahudiler, Kur'ân-ı Kerim ve Peygamberin vazifesine karşı tutumlarının akıbeti hakkında ikaz edilmişlerdir. Bu kısım âyette ise, onlara meseleyi diğer bir görüş zaviyesinden mütalâa etmeleri hususunda ihtar olunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in doğru yolu göstermesinden ve mü'minlere iyi haberler getirmesinden dolayı, onu reddetmek ve ona karşı gelmek tam delilik olur. Böylece, onu kabul suretiyle hakikî başarıya kavuşmaktan kendilerini mahrum etmeleri yüzünden hiç kimseyi değil de ancak kendilerini zarara sokmuş olurlar.

104- Şeytân'ın cem'i olan şeyatîynden, hem cinler arasında ve hem de beşer arasındaki iblisler anlaşılmaktadır. Buradaki mânânın her ikisine de şümûlü bulunmaktadır. Esaret, cehalet, sefalet, evsiz barksız âvâre hale gelmek ve sair sebeplerle Yahudiler bütün asalet taraflarını kaybedip, gerek maddî ve gerekse manevî tereddînin son haddine varınca, o vakit sihirbazlık, büyücülük, falcılık, efsunculuk ve müneccimliğe saptılar. Hiçbir emek ve zahmete katlanmadan, her işi bu hafî (esrarengiz) ilimler sayesinde elde edebilecekleri hususunda kendi kendilerini aldatmış oldular. Derken, hafî (esrarengiz) ilimlerin menşeini Hazreti Süleyman'a mal etmek, onun şahane saltanat ve fevkalâde kudretini halka öğretmekte oldukları hafî (esrarengiz) ilimlerden aldığını ilân etmek suretiyle iblisler onların aklını çelmeye başladı. Yahudiler bunlara derhal mağlup oldular ve bunları sonsuz refah getirici olarak karşıladılar. O kadar ki, onların hahamları sihirbazlığa başladılar. Binnetice, Mukaddes Kitaplara alâkalarını tamamen kaybettiler ve Allah yoluna onları davet edecek kimselere kulak vermeyeceklerdi.

104a- Burada Kur'ân-ı Kerim yalnızca Süleyman (a.s.)'ın aleyhindeki sihirbazlık ithamlarını tekziple kalmayıp, aynı zamanda Tevrat'ta (1. Krallar kitabı, Bab 11'de) onun aleyhine tevcih edilen diğer töhmetleri de çürütmektedir. Tevrat'ın o kısmına göre güya "Süleyman (a.s.) kendine ait olmayan kadınları severdi. Karıları onu ifsadla yabancı ilâhlara taptılar. O, Allah'ın gözünde kötü olanı yaptı. Karılarının ilâhları için putlar ve ziyaretgâhlar yaptırdı." Kur'ân-ı Kerim bu töhmetleri çürütmektedir. Yani "Süleyman (a.s.) herhangi bir küfür denemesine methaldâr olmadı ve kendine ait olmayan kadınları sevmek,

ilâhlara ve putlara tapmak ve Allah'ın indinde kötü olanı yapmak ise kâfirlere yakışan suçlar idi."

105- Bu âyetle alâkalı hâdise muhtelif şekillerde tefsir edilmiştir. Fakat benim anlamaya muvaffak olduğum şudur: İsraillilerin Babil'deki esaretlerinde, Allahu Teâlâ'nın onları tecrübe etmek üzere iki meleği insan kılığında onlara gönderdiği belirtilmektedir. Veya gönderdiğini belirtmektedir. Bu sebeple, halka sihir öğretmek üzere bir talim müessesesi kurmuş olabilirler. Maamafih, "Bu günâha teşvik işini sırf sizleri denemek için ileri sürüyoruz. Bu sebepten, bu 'ilim' den yardım sağlamak ve yardım dilemek suretiyle sakın dünya ve ahiretinizi mahvetmeyiniz" diyerek, bu şeyleri öğrenmeye gelen herkesi ikaz ederlerdi. Bu ikaza rağmen tılsım, büyü, muska ve diğer sihir maharetlerini öğrenmek üzere kalabalık halde onlara geldiler.

Meleklerin beşer kıyafetinde gelmelerinde hiçbir acayip taraf bulunmamaktadır: Onlara, Allahu Teâlâ'nın mümessilleri olarak fevkalâde kudret tahsis edilmiştir. Halka ne için sihir öğretmiş oldukları meselesine gelince; bu hususu şöyle bir misalle anlayabiliriz. Bu hal, memurlara rüşvet veren suçluları suçüstü yakalamak için bazen polisin işaretlenmiş paraları suçlulara teslim işini tertiplemesi gibidir. Bu işte hiçbir acaip taraf bulunmadığına göre: müteredd î Yahudileri imtihan için meleklerin yaptığında da acaip taraf yoktur.

106- Bu hafî (esrarengiz) ilme en çok talep, bir kadını baştan çıkarmak için onu kocasından ayırmaya yardım edecek muska veya tertip içindi. Bu hal onların ne kadar kötü hale geldiklerini göstermektedir. En büyük zevkleri, başkalarının karılarıyla sevişmek ve onları kocalarından ayırmak idi. Bu, en kötü bozukluk şekli idi. Çünkü cemiyetin mutlâk temeli olan âile hayatını kökten yıkmakta idi. Eğer karı koca münasebetleri sağlam olursa, bütün cemiyet de sağlam ve muhkem kalmış bulunur. Aksi halde cemiyet bütünüyle bozulmuş olur. Böylece onlar, cemiyetteki tesanüdün istinatgâhı olan karı-koca münasebetinin kökünü kazımak suretiyle en kötü suçu işlemiş oluyorlardı.

Mübarek Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifte buyurduğuna göre: Şeytân, dünyanın dört bucağına ajanlarını gönderir. Bu ajanlar geri döndüklerinde, ona yapmış oldukları işleri anlatırlar. Bir tanesi, şu veya bu çatışmaya sebep olduğunu, diğeri ise kargaşalık ve buna benzer şeyler çıkardığını söyler. Buna rağmen Şeytân, "Hiçbir şey ya-

pamamışsınız" diye mütalâada bulunur. Derken gelen bir diğeri "Bir karı ile kocanın ayrılmasına sebep oldum" deyince, bu sefer Şeytân onu kucaklayarak "Hakikaten büyük iş görmüşsün" der. Bu hadis-i şerifin ışığı altında, Yahudilerin tereddî derecelerini en hassas ve doğru olan ölçüyle ölçmek üzere iki meleğin İsrail'e gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقُولُوا۟ رَٰعِنَا وَقُولُوا۟ ٱنظُرْنَا
وَٱسْمَعُوا۟ ۗ وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ مَّا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ وَلَا ٱلْمُشْرِكِينَ أَن يُنَزَّلَ
عَلَيْكُم مِّنْ خَيْرٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۚ وَٱللَّهُ يَخْتَصُّ
بِرَحْمَتِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾
مَا نَنسَخْ مِنْ ءَايَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ ۗ أَلَمْ
تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ
لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ
مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾

104-107- Ey imân edenler.[107] "Raina" demeyiniz. Fakat "Unzurna" deyiniz ve dinleyiniz.[108] Kâfirlere gelince, onlar elîm bir azaba müstahaktırlar. Hakikatı inkâr eden bu kişiler, ister ehl-i kitap ve isterse müşriklerden olsunlar, Rabbiniz tarafından size hayırlı bir şeyin nâzil olmasını hiç arzu etmezler. Fakat Allah rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah "Zül Fazl-il-Azîm"dir. Hükmünü iptal ettiğimiz veya unutturduğumuz bir âyet yerine daha hayırlısını veya benzerini getiririz.[109] Allah'ın herşeye kâdir olduğunu bilmez misiniz? Semavât ve arz mülkiyetinin sadece Allah'a ait bulunduğunu ve sizin O'ndan başka bir hamî veya muine sahip olmadığınızdan bîhaber misiniz?

Açıklamalar

107- Bu âyetten itibaren, Yahudiler tarafından Müslüman cemiyeti ve İslâm aleyhine tahrik edilen çeşitli fitne hareketine karşı müteyakkız bulunmaları hususunda, mü'minler ikaz olunmaktadır. Bundan başka, Müslümanların kalp ve zihinlerine sokmakta oldukları şek ve şüpheler bertaraf edilmekte ve Müslümanlar ile Yahudiler arasındaki münakaşalar sebebiyle ortaya çıkan hususî meselelerden bahis edilmektedir.

Burada kezâ göz önünde bulundurulmalıdır ki: Peygamber Efendimizin yerleşmek üzere Medine'yi teşriflerinde ve İslâmiyetin etrafa yayılmaya başladığında Yahudiler, Müslümanları muhtelif şekildeki dinî münakaşalara ve ilâhîyat ilmine ait ihtilafların içine sokmaya çalıştılar. Onlar kezâ, kendilerinin muztarib bulundukları, meselâ kılı kırk yarma ve yersiz sualler sormak hastalığının saf ve samimî Müslümanlara da sirâyetine uğraştılar. Bu sebeple hatta Peygamber Efendimizin toplantılarına bile katıldılar ve onların ne kadar kötü hale gelmiş olduklarını ortaya koyan, hilekâr ve şeytâni konuşmalarda bulundular.

108- Yahudiler Peygamber Efendimizi görmek için her gelişlerinde, ona karşı zahiren her türlü hürmeti gösterir; fakat el altından onu küçümsemek ve tahkir etmek üzere her çareye baş vururlardı ki, her mânâya gelen muğlak (anlaşılmaz) kelimeleri kasten kullanırlar veyahut da telaffuzda hafif bir hata yaparak, kullandıkları kelimeleri tahkir şekline sokarlardı. Meselâ Peygamber Efendimizin dikkat nazarlarını muayyen bir mevzua davet etmek istedikleri vakit "sadece, lütfen dikkat buyurunuz" mânâsına gelmek üzere "Raina" derler idi. Halbuki bu kelimenin başka mânâları da vardır. İbrânî lisanında "dinle, sağır olasın" mânâsına gelen aynı bir kelime vardır. "Raina" kelimesi kezâ Arapçada "kibirli ve cahil adam" mânâsına da gelebilir. Bundan başka, Arapça halk dilinde "Sen bizi dinlersen, biz de sizi dinleriz" mânâsına gelir. Kezâ bir parça dil kaydırmasıyla "çobanımız" mânâsına gelen "Raiyana" şeklinde değiştirilebilir. Sitayişkâr mânâ ifade ettiği gibi, kötü insanların dilinde kötü mahiyette kullanılabilen muğlak kelimelerin istimaline karşı müteyakkız davranmaları için, "Raina" gibi ikinci kötü bir mânâya sahip bulunmayan ve "bize atf-ı nazâr edin" mânâsına gelen "Unzurna" demeleri mü'minlere nasihat edildi. Kezâ Mübarek Peygamber'i, dikkat nazârlarını davete hiç lüzum kalmaması için, can kulağıyla dinlemeleri onlara nasihat edilmekte idi.

109- Bu âyet, Müslümanların zihinlerine şüphe sokmak için Yahudiler tarafından yapılan bir itiraza cevap idi. Onların itirazları şu mealde idi: "Kur'ân'ın söylediğine göre, gerek önceki Mukaddes Kitaplar ve gerekse de Kur'ân, Allah tarafından gönderilmiştir. Şayet öyle ise, Kur'ân'da ne için öncekilerdekine uymayan emirler vardır? Aynı Allah nasıl olur da, ayrı zamanlarda birbirinden başka mahiyette emirler verir?". Bundan başka onlar kezâ dediler ki: "Kur'ân'ın iddiasına göre, Allah tarafından gönderilen âyetlerden bir kısmı Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından unutulmuştur. İlâhî telkinatın hafızadan silinmesi nasıl mümkün olmaktadır?" Onların bu itirazları, hakikata vasıl olmak gayesiyle değil de, fesat çıkarmak için ileri sürmüş oldukları aşikârdır. Allahu Teâlâ onların itirazına şu mealde cevap buyurmaktadır: Ben Hâkim-i Mutlakım. Benim kudretim hudutsuzdur. Ben herhangi bir emrimi iptal edebilir veya onu unutturabilirim. Fakat onun yerine daha hayırlısını veya benzerini getiririm."

أَمْ تُرِيدُونَ أَن تَسْـَٔلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا
سُئِلَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۗ وَمَن يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ
سَوَآءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾ وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَٰبِ لَوْ يَرُدُّونَكُم
مِّنۢ بَعْدِ إِيمَٰنِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِم مِّنۢ بَعْدِ
مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۖ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ
بِأَمْرِهِۦٓ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ
وَءَاتُوا الزَّكَوٰةَ ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ
تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾

108-110- Şu halde onların evvelce Musa'ya sordukları gibi, siz de Peygamberinize sualler mi sormak istersiniz?[110] Aslında imanını küfre tebdil eden kimse, şüphesiz ki doğru yoldan inhiraf etmiş olur. Ehl-i Kitaptan çokları sizi, imandan sonra, tekrar küfre döndürmek isterler. Hak onlar için tebeyyün etmiş olmasına rağmen, nefislerindeki hased hasebiyle, size kötülük etmek isterler.

Maamafih Allah'ın emri gelinceye kadar onlara karşı af ve müsamaha göstermelisiniz.[111] (Sonrası müemmendir) Şüphesiz Allah her şeye kadirdir. Salâtı ikame ediniz ve zekât ödeyiniz. İstikbâliniz için ne gibi bir hayır yollamış iseniz, Allah indinde onu bulacaksınız. Allah yapmakta olduğunuz her şey üzerinde Basir (gören)'dir.

Açıklamalar

110- Yahudiler kılı kırk yarma hastalığına müptelâ oldular. Müslümanların önüne anlaşılması güç ve lüzumsuz sualler getiriyorlar ve aynı sualleri Mübarek Peygamber'den tahkik etmeleri için Müslümanları teşvik ediyorlardı. Yegâne gayelerinin fesat çıkartmak olması dolayısıyla, onlara uyulmaması hususunda Müslümanlar, Allahu Teâlâ tarafından ikaz edildiler. Mübarek Peygamber de Müslümanlara nasihatta bulunarak; teferruatla uğraşıp vakit kaybetmemelerini ve önceki cemiyetlerin yıpranmasına sebep olan lüzumsuz suallerle uğraşmamalarını tenbih etti. Onlar kendilerinden istenileni yapacak ve yapılması men edilen şeylerden kaçınacaklardı. Faydasız işler peşinde kuvvet ve enerjilerini heba etmeyecekler, fakat mühim meselelere sarılacaklardı.

111- Yani: "Onların husumet ve kıskançlıkları, aklî muvazenenizi bozmaya ve onlarla münakaşa, müzakere ve mücadelede bulunmaya sizleri sevk etmemelidir. Bu gibi faydasız işler peşinde vakarınızı (temkinliliğinizi) kaybedip, kıymetli zamanınızı israf etmemelisiniz. Fakat doğru yolda yürümeli ve İlâhî takdire tevekkül göstermelisiniz Allah'ı düşünmeli ve iyi ef'alde (işlerde) bulunmalısınız. Çünkü böylelikle Allah indinde kâra kavuşabilirsiniz, yoksa öbür ve öbürüne mümasil şeylerle değil."

وَقَالُوا
لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ تِلْكَ
أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾
بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ
عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾
وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

111-113- Onlar "Cennete Yahudi ve (Hıristiyanlara göre de) Hıristiyanlardan başkası giremeyecektir" derler. Bu kendi hüsnü kuruntularıdır.[112] Onlara "Eğer iddianız doğru ise, bürhanınızı tanığınızı getirin" deyiniz. (Hakikatta ise hiç kimsenin cennette hususiyet iddiası olmaz). Doğru yolu takip eden ve itaat bâbında kendini Allah'a teslim eden, kim olursa olsun, Rabbinin indinde ecre kavuşacaktır. Onlar için korku veya hüzün olmayacaktır. Ve Yahudiler derler ki: "Hıristiyanların (hakikata ait) hiçbir şeyleri yoktur" ve Hıristiyanlar derler ki: "Yahudilerin böyle şeyleri yoktur. Maamafih her ikisi de Mukaddes Kitabı okurlar. Ve Mukaddes Kitap hakkında malûmatı olmayanlar da, kezâ aynı iddiada bulunurlar.[113] Şüphesiz ki Allah, kıyamet gününde, onların ihtilâfa düşmüş oldukları bütün meseleler hakkında hükmünü verecektir.

Açıklamalar

112- Yani: "aslında bunlar, sadece onların kendi arzularıdır. Fakat bilfiil vaki olacakmış gibi iddiada bulunmaktadırlar."

113- Burada, Mukaddes Kitaplardan malûmatı bulunmayan, Arabistan'daki müşrikler meram edilmektedir.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا ۚ أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

114-115- Ve Allah'ın mescidlerinde Allah adının zikredilmesine mâni olan ve (o yerlerin) harab olmasına gayret eden kimseden daha büyük zulmü kim işleyebilir? Bu gibi insanlar bu ibadet yerlerine girmeye lâyık değildirler.

Girseler bile, ancak oraya korku içinde gireceklerdir.[114] Onlar için bu dünyada kepazelik ve ahirette büyük azap vardır. Meşrik ve mağrip hep Allah'ındır. Hangi cihete dönerseniz dönünüz; Allah'ın vechiyle karşılaşmış olacaksınız.[115] Şüphesiz ki Allah "Vasiün Alîm"dir.[116]

Açıklamalar

114- Yani: İbadet yerleri, o kötü insanlar gibi günahkârların elinde bulunmamalı; fakat Allah korkusuna sahip kimselerin idaresinde olmalıdır. Bu tertip, kötü insanların orada fesat çıkarmasına mâni olacaktır". Bu âyet kezâ, Mekkeli kâfirlerin (İslâmiyeti kabul eden) öz kardeşlerini, Allah'ın evi dedikleri Kâbe'ye girmekten haksız yere, men etmiş olduklarını da imâ etmektedir.

115- Yani: "Allahu Teâlâ, şark ve garp gibi muayyen istikametin inhisarında bulunmamaktadır. Fakat O, her istikamet ve yerin sahibidir. İbadet kasdıyla muayyen istikametin tesbit edilmiş olması, Allahu Teâlâ'nın sadece orada bulunuşuna delâlet etmez. Bu sebepten dolayı; bir istikamet veya mevkiin diğerlerini tercihan tesbit edilişi; veyahut kıblenin şimdikine nazaran, evvelce başka istikamet ve mevkide bulunuş sebepleri üzerinde münakaşaya girmek faydasızdır.

116- Onların tasavvurları hilâfına, Allahu Teâlâ onlar gibi mahdut selâhiyetli, dar fikirli ve kısa görüşlü değildir. Bilâkis O'nun görüş ve alicenaplığı gibi saltanatı da hudutsuzdur. O, hangi kulunun kendisini hatırladığını; nerede, ne vakit ve ne niyetle hatırladığını bilmektedir.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ
وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَل لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَّهُ
قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا
فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ ۗ كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ
مِن قَبْلِهِم مِّثْلَ قَوْلِهِمْ ۘ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ ۗ قَدْ بَيَّنَّا
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ

بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۙ وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

116-119- Onlar "Allah bir oğul edindi" derler. Allah bu gibi şeylerden münezzehtir. Maamafih semavat ve arzda ne varsa O'nundur ve hepsi O'na itaat ederler. Semavat ve arzı yaratan O'dur. Bir şeye karar verdi mi, sadece "Ol" der ve her şey oluverir. Cahil adamlar "Allah bizimle ne için konuşmaz? Yahut ne için bize bir âyet gelmez" derler.[117] Onlardan evvelki insanlar da onlar gibi konuştular. (Doğru yoldan ayrılan) hepsi aynı zihniyettedirler.[118] Biz imân edenlere âyetleri açıkladık.[119] (Yâ Muhammed) biz seni Hak bilgiyle birlikte gönderdik ve seni bir beşaret (müjde) taşıyıcı ve ikaz edici yaptık.[120] (Bundan daha büyük ne gibi bir delil olabilir.) Sen cehennemlik olanlardan mes'ul (sorumlu) değilsin.

Açıklamalar

117- Allahu Teâlâ'nın bizzat onların huzuruna gelip, "İşte Kitabım ve işte sizin tabi olacağınız talimatım" demesini, yahut Hazreti Muhammed (s.a.v.)'in hakikaten Allah'ın Resûlü olduğunu ve onun tilâvet buyurduklarının ona Allah tarafından nâzil olduğunu kesin olarak isbat edecek delillerin Allah tarafından onlara gösterilmesini dilediler.

118- Yani: "Halen hakikata karşı gelen kimselerin itiraz ve talepleri yeni bir şey değildir. Bunlar, doğru yoldan sapıtanlar tarafından daima ileri sürülmüş olanın tamamen aynıdır. Çünkü her çağdaki kötü insanların hepsi aynı düşünceye sahiptirler ve aynı münakaşaları yaparlar."

119- Allah'ın bizzat onlarla görüşmesini istemeleri, cevaba değmeyecek kadar saçma idi. Allah'ın onlara delil göstermesi hususundaki taleplerine gelince: Allahu Teâlâ'nın buyurduğuna göre O, birçok açık deliller göstermiştir. Fakat iman etmeye temayülleri bulunmayanlar, o delilleri göremezler.

120- Başka deliller ortaya konmasa bile, başlı başına en bariz delil Hazreti Muhammed (s.a.v.)'in şahsiyeti idi. Onun Peygamberliğinden evvelki hayatı hakındaki her şey onlar tarafından bilinmekte idi. Memleketinin, milletinin durumu, içinde yetişmiş bulunduğu çevrenin şartları, bir Resûl olarak tayininden evvel geçirmiş olduğu kırk senelik hayat hep malûmları idi. Onun ortaya koymuş olduğu muazzam ve şayan-ı hayret eseri, mâzisine ait şartlar·muvacehesinde, kendi başına

başaramayacağını tamamen anlamakta idiler. Bu sebepten o, muhakkak surette Allah'ın Resûlü idi. Maamafih bu o kadar açık bir delil idi ki; başka bir delilin ikamesine lüzum kalmamakta idi.

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ۗ قُلْ
إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ ۗ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ
مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ
الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ ۚ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۗ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾

120-121- (Ya Muhammed) sen, onların yollarına tabi olmadıkça; Yahudiler ve Hıristiyanlar senden razı olmazlar.[121] Onlara açıkça de ki, "Hidayet yolu ancak Allah tarafından gösterilmiştir". Ve eğer, edindiğin her türlü bilgiden sonra onların arzularına teslim olursan, seni Allah'ın gazabından koruyacak bir hami (sahip) ve muin (yardımcı) bulunmayacaktır. Pek tabiî, kendilerine Kitap verilenler arasında, Kitabı hakkıyla okuyan ve ona samimî olarak iman eden bazı kimseler dahi bulunmaktadır.[122] Onu tekzib edenlere gelince; onlar şüphesiz ki hüsrana uğrayanlardır.

Açıklamalar

121- Yani: "Bu adamların senden memnun olmamalarının sebebi, senin hakikatı arama hususunda samimî olmadığından yahut onlara hakikatı lüzumlu şekilde belirtmediğinden ileri gelmemektedir. Bilakis sana dargın olmalarının sebebi, dini kendi arz-ı ve nefsanî düşkünlüklerine alet edebilecek herhangi bir kaçamak noktasına fırsat vermeyecek şekilde, hakikatı onlara en açık şekliyle anlatmış olmandan ileri gelmektedir. Bu sebep dolayısıyla onları kendi hallerine bırak ve uyuşmaya çalışma. Çünkü dine karşı takındıkları tavrın aynını benimsemedikçe onları memnun etmen imkân haricindedir. Eğer onlar gibi ikiyüzlülük yapsaydın ve Allah'a ibadeti, nefse tapma için bir maske olarak kullansaydın, o vakit senden çok memnun kalırlardı. İman ve tatbikattaki kötü misallerini takip etmedikçe, onları memnun etmek imkân haricindedir.

122- Ehl-i Kitap arasından, Kur'ân-ı Kerim'i halisiyet ve samimiyetle okuyup; onu kendi ölçülerine göre Hak görmeleri hasebiyle kabul eden dindar kimseler ima edilmektedir.

وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ
شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ
يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ ﴿١٢٣﴾

122-123- Ya Benî İsrail,[123] size in'amda bulunduğum nimeti tezekkür ediniz ve sizi dünyadaki bütün milletlere üstün edişimi hatırlayınız. Kimsenin kimseye faide veremeyeceği, hiç kimsenin, herhangi (miktarda) fidye karşılığı, beraatının kabul edilemeyeceği, hiç kimsenin şefaattan faydalanamayacağı ve günahkâr kimselerin hiç bir yerden yardım göremeyeceği güne karşı kendinizi koruyunuz.

Açıklamalar

123- Buradan itibaren yeni bir hitap başlamaktadır. Bunu anlayabilmek için aşağıdaki hususlar göz önünde bulundurulmalıdır:

1- Nuh (a.s.)'dan sonra İbrahim (a.s.) İslâm'ın tebliğini bütün kâinata yaymak üzere, Allahu Teâlâ tarafından tayin buyrulan ilk peygamber oldu. Vazifesine kendi memleketi olan Irak'ta başladı. Ve halkı İslâm'a (Allah'a teslim olmaya) davette bulundu. Sonra da kezâ, aynı vazifeyle Suriye, Filistin, Mısır ve Arabistan'ı ziyaret etti. Daha sonra muhtelif ülkelerde kendine vekiller tayin etti. Yeğeni Lut (a.s.) Mavera-i Ürdün'e; oğlu İshak (a.s.)'ı Suriye ve Filistin'e; büyük oğlu İsmail (a.s.)'ı Arabistan'a vekil yaptı. Derken, Mekke'de Kâbe tesmiye olunan (diye adlandırılan) evi inşa ile, orayı vazifesine merkez vekil edinmesi, ona Allahu Teâlâ tarafından emir buyruldu.

2- İbrahim (a.s.)'in iki oğlundan iki kavim zuhur etti: İsmail kavmi ve İsrail kavmi. Bunlardan ilki Arabistan'da yerleşen İsmail (a.s.)'ın nesli idi. Kureyş ve diğer bazı Arap kabileleri onun doğrudan doğruya neslinden gelmekte idi. Fakat onun neslinden olmayan Arap kabileleri bile İsmail kavminden olduklarını iddia etmekte idiler. Çünkü İsmail

(a.s.)'ın peygamberliğinin aşağı-yukarı tesiri altında kalmışlardı. Diğeri, yani İsrail kavmi ise, İshak (a.s.)'ın oğlu olan Yakub (a.s.)'ın zürriyetinden idiler. Yusuf, Musa, Davud, Süleyman, Yahya ve İsa (a.s.)'lar ile diğer birçok peygamberler onlardan geldi. Onlar, Hazreti Yakub'un ikinci adı olan "İsrail"e atfen "İsrailî" diye adlandırılmışlardı. Onların dinini kabul eden başka kavimler de onlarla karıştılar. Hazreti İsa dahil olmak üzere, bütün İsrail peygamberleri, Allah'a teslimiyeti, yani İslâmiyeti öğrettiler. Fakat bilâhare İsrail kavmi tereddiye uğrayınca dinlerini (İslâmiyeti) kaybettiler ve Judaizm ve sonra da Hıristiyanlığı uydurdular.

3- İbrahim (a.s.)'ın peygamberliğe tayini keyfiyeti, bütün dünyayı Allah'a teslim ile, Allahu Teâlâ'nın gösterdiği hidayet yoluna uygun olarak halkı ıslaha davet için idi. Kendisi de bizzat Allah'a teslim oldu ve Allah'tan aldığı emirlere uygun harekette bulundu. İlâhî emirleri yaymak üzere o, bütün insanların kâinatın Mutlak Hâkimine teslim olmaları için var kuvvetiyle çalıştı. Bu sebepten dolayı o, dünya liderliği payesine yükseltildi. Bilâhare bu liderlik, bütün mesuliyetleriyle birlikte, İshak ve Yakub (a.s.)'ların zürriyetinden olan İsraillilere intikal ettirildi. Bu, İsraillilerin tekrar ve tekrar hatırlamaları kendilerinden istenilen müstesna bir ihsan idi. Buna binaen, Kudüs'te Hazreti Süleyman zamanındaki mukaddes mabet, İsraillilerin bu vazifenin liderliğinde kaldıkları müddetçe, Allah'a ibadet edenlerin merkezi ve kıblesi oldu.

4- Evvelki âyetlerde (40 ilâ 121 inci âyetlerde) İsrailliler, liderlikleri zamanındaki vazifelerini suistimal ve ihmal suçlarıyla, Allahu Teâlâ tarafından itham edilmektedirler. Bu sebepten Kur'ân-ı Kerim, onların moral durumlarını göstermekte ve açıkçası şöyle demektedir: "Size gösterilen lütfa pek lâyık bulunmadığınızı isbat etmiş oldunuz. Yalnızca liderlik icabı olan mükellefiyetleri ifa hususunda ihmal göstermekle kalmayıp, aynı zamanda Allah'ın hidayet yoluna zıt hayat tarzını benimsediniz. Şimdi işler öyle bir mecraya dökülmüştür ki; artık sizler, liderliğe hiçbir suretle lâyık olmayan bir cemaat haline geldiniz."

5- Onlara açıkça söylenmişti ki: Liderlik, İbrahim (a.s.)'ın neslinden gelmenin bahşettiği bir mazhariyet değil idi. Çünkü hiç kimsenin, sırf tesadüfen bir nesepten gelmiş olması dolayısıyla, liderlik için fevkalâdeden iddiası olamaz. O mazhariyet ancak Allahu Teâlâ'ya itaat edenlere ve hidayet yolunu İbrahim (a.s.) gibi takip edenlere bahşedi-

lir. Onların o yoldan inhiraf etmiş olmaları ve liderliğe lâyık bulunmadıklarını isbat etmiş olmaları sebebiyle, liderlik ellerinden alındı.

6- Kezâ, İbrahim (a.s.)'la aralarındaki alâkadan iftihar eden, İsrail ırkından olmayan Yahudiler ile Hıristiyanların, İbrahim (a.s.)'ın yolundan saptıkları ima edilmiştir. Aynı zamanda İbrahim (a.s.)'a İsmail (a.s.) vasıtasıyla olan yakınlıklarından gurur duyan müşrik Araplara da, kendilerinin İbrahim ve İsmail (a.s.)'ların yolundan sapmış olmaları hasebiyle, liderliğe hiçbir suretle lâyık bulunmadıkları bildirilmektedir.

7- İsraillilerin liderlikten ıskatı keyfiyeti ise: İbrahim ve İsmail (a.s.)'ların duaları mukabilinde İsmail (a.s.) zürriyetinden olan Hazreti Muhammed (s.a.v.)'in ne için peygamber oluşunun sebebini ortaya koymaktadır. Hazreti Muhammed (s.a.v.)'in peygamber oluşunun sebebi, onun kendinden önceki peygamberlerce takip edilen aynı yolu takip etmesidir. O ve onun yolunda gidenler Allahu Teâlâ tarafından gönderilmiş bütün Peygamberlere iman ettiler ve önceki resûller tarafından gösterilen aynı yola dünyayı davet ettiler. Bu sebepten, ancak bu peygamberin yolunda gidenler o liderliğe lâyık oldular.

8- Liderliğin el değiştirmesi sebebiyle, o liderliğin merkezinin değişmesi lüzumu hasıl oldu. İsrailliler liderlikte devam ettikleri müddetçe Mescid-i Aksa bir merkez ve bütün iman sahiplerinin kıblesi idi. Bu sebepten Mübarek Peygamberimiz ve onun yolunda gidenler namaz için ilk önce yüzlerini o tarafa dönerlerdi. Fakat İsrailliler liderlikten iskat edilince Mescid-i Aksa kıble olmak vasfını kendiliğinden kaybetmiş oldu. Hazreti Muhammed (s.a.v.)'in ilk vazifesine başladığı yer olan Mekke'de Kâbe'nin bu sebepten istikbâlin kıblesi olacağı açıklandı. Oranın aynı zamanda Hazreti İbrahim'in de vazife merkezi bulunması sebebiyle, ne İsrailliler ve ne de Arapların bu hususa itiraz etmemeleri icabederdi. Çünkü her iki taraf da İbrahim (a.s.)'ı kendi peygamberleri ve cedleri olarak tanımakta idiler. Böylece Kâbe'nin dinî hizmet merkezi yapılmasına karşı itirazda bulunmalarına hiçbir sebep kalmamakta idi. Fakat katı kalpli inatçı insanların hakikat olduğunu bilmelerine rağmen, gene de hakikata karşı gelmeleri bir vakıa idi.

9- Müslümanların, Kâbe kendilerine merkez olmak üzere, lider olacakları tebliğ edildikten sonra, dünya liderliği muvacehesindeki vazife ve mükellefiyetlerin ifasını başarabilmelerini mümkün kılmak için

Allahu Teâlâ tarafından onlara hidayet yolu tebliğ buyruldu. (153-186 âyetlerde)

وَإِذِ ابْتَلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۖ قَالَ إِنِّى جَاعِلُكَ
لِلنَّاسِ إِمَامًا ۖ قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِى ۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى ٱلظَّٰلِمِينَ
﴿١٢٤﴾ وَإِذْ جَعَلْنَا ٱلْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا ۖ وَٱتَّخِذُوا۟
مِن مَّقَامِ إِبْرَٰهِـۧمَ مُصَلًّى ۖ وَعَهِدْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ أَن
طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلْعَٰكِفِينَ وَٱلرُّكَّعِ ٱلسُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

124-125- Ve hatırlayınız ki: Rabbi, İbrahim'i muhtelif şeyler üzerinde denediğinde[124] ve onun, bütün imtihanlarda muvaffak olduğu zaman, O "Ben seni beşeriyete lider yapacağım" buyurdu. İbrahim ise hürmetkâr bir tavırla "Bu vaid benim zürriyetimden gelenler için de mer'i mi?" diye sual ettiğinde; O, "Benim ahdim zâlimlere tatbik edilemez" diye cevap verdi.[125] Ve hatırlayınız ki: Biz bu beyti (Kâbe'yi) insanlar için bir merkez ve mukaddes mahal yaptık ve Makam-ı İbrahim'i namaz yeri olarak tahsis etmeleri hususunda halka emirde bulunduk ve onun etrafında tavaf edecekler; orada ibadet kastıyla barınacaklar, namaz kılarken orada rükû ve secde edecekler için orasını tertemiz tutmaları hususunda İbrahim ve İsmail'e israrda bulunduk.[126]

Açıklamalar

124- İbrahim (a.s.)'ın beşeriyete lider ve rehber olmadan evvel ne gibi çileye tâbi tutulduğu, Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde tafsilâtlı olarak izah edilmektedir. Bütün bu çilelerden muvaffakiyetle geçtikten ve bu fevkalâde mesuliyeti deruhte etmeye müsait ve muktedir olduğunu ispat ettikten sonra, bu muazzam mevkiye yükseltildi. Hakikatın ona açıklanmasıyla, onun bütün hayatı dava uğrunda fedakârlık silsilesi haline geldi. Maddî değer taşıyan her şeyi feda etti ve hakikat yolunda her çeşit tehlikeyle karşılaştı.

125- Yani "Sadece bu vaid senin zürriyetinden olup da salih ve liyakatli kimseleri şamil olacak; fakat zalimleri değil." Bu suretle, İsrail'in, yolunu sapıtmış çocukları ve İsmail (a.s.)'ın putperest çocuklarının bu vaadda kazanamayacakları aşikâr idi.

126- Beytin (Kâbe'nin) temizlenmesindeki mânâ, sadece süprülmesi değil, fakat aynı zamanda her türlü batıla tapmanın bertaraf edilmesi ve böylece Beytullah'ta ancak ve ancak Allah adının yükselmesi idi. Beytullah'ın temizlenmesindeki hakikî mânâ, orada Allah'tan gayri adın zikredilmemesi idi. Çünkü O'ndan gayrisine tapmak ve O'ndan gayri bir addan yardım dilemek bu Beyt'i kirletmekte idi. Bu âyette Kureyş, Kâbe'de putlar bulundurmak ve Allah yerine onlara tapmakla, imalı bir tarzda, itham olunmaktadır. İbrahim ve İsmail (a.s.)'ın varisi bulunmakla gurur duyan bu müşriklerin, o verasetin icabı olan mükellefiyetleri yerine getirmedikleri ima edilmektedir. Bundan dolayı, Allahu Teâlâ tarafından İbrahim (a.s.)'a vaid buyrulan bütün hakları, İsrailliler gibi onlar da kaybettiler.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا ءَامِنًا وَٱرْزُقْ أَهْلَهُۥ مِنَ
ٱلثَّمَرَٰتِ مَنْ ءَامَنَ مِنْهُم بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۖ قَالَ وَمَن كَفَرَ
فَأُمَتِّعُهُۥ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُۥٓ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلنَّارِ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾
وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَٰهِيمُ ٱلْقَوَاعِدَ مِنَ ٱلْبَيْتِ وَإِسْمَٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ ۖ
إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَٱجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن
ذُرِّيَّتِنَآ أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ ۖ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَآ ۖ
إِنَّكَ أَنتَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَٱبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ
يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۚ
إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

126-129- Ve hatırlayınız ki: İbrahim "Yâ Rabbim, bu beldeyi emin eyle ve halkından, Allah'a ve ahiret gününe imân edenler için her türlü meyveleri rızk ihsan eyle" diye niyâzda bulunmuştu. Allah cevaben "Kefereyi dahi bu dünya nimetlerinden faydalandıracağım.[127] Fakat öbür dünyada onları cehennem azabına çarptıracağım ve orası çok kötü yerdir" buyurdu. Ve hatırla-

yınız ki: İbrahim ve İsmail bu Beyt'in duvarlarını yükseltirken şöyle duada bulunmuşlardı: "Yâ Rabbim, (bu hizmetimizi) kabul buyur; şüphesiz ki Sen, Semiü'l Alîm'sin. Yâ Rabbim bizleri, (Sana teslim olan) Müslüman kullarından eyle. Kezâ bizim zürriyetimizden (Senin arzuna boyun eğen) Müslüman bir ümmet yetiştir. Sana ibadet yollarını, bize göster ve kusurlarımızı müsamahayla karşıla. Sen Tevvabür Rahîm'sin. Yâ Rabbim, onların arasından Senin âyetlerini onlara okuyacak, onların Kitap ve Hikmeti ve hayatlarını nasıl temiz tutacaklarını öğretecek[128] bir peygamber gönder. Şüphesiz ki Sen, Azizül Hakîm'sin."[129]

Açıklamalar

127- Kendi zürriyetinden olanlara maddî refah bahşedilmesi için Allahu Teâlâ'ya duada bulunan İbrahim (a.s.), zâlim olacakları bu duaya dahil etmedi. Çünkü Allahu Teâlâ, liderlik vaadinde onları hariç bırakmıştı, maamafih Allahu Teâlâ İbrahim (a.s.)'ın yanlış anlamasına mahâl bırakmadı. Yani şu mânâda buyurdu: "İki şey arasında büyük bir fark vardır. Hak yolunda liderlik sadece hakikî mü'minlere bahşedilirken, maddî imkânlar hem mü'minlere ve hem de münkirlere verilecektir."

Kezâ imâ edilmektedir ki: Zengin olmak, bir kimsenin Allahu Teâlâ'nın rızasını kazanmış olup olmadığını tayin edecek bir ölçü değildir. Bir kimsenin bol servete sahip olması, o kimsenin muhakkak sûrette İlâhî rızaya nâil oluşu ve Allahu Teâlâ'nın o kimseyi liderliğe lâyık görüşünü ortaya koymaz.

128- "Hayatı temiz tutma"nın mânâsı: İman, fikir, amel, örf ve âdet ile kültür ve siyasetin, yani hayatın her safhasının temiz tutulmasıdır.

129- Azîzü'l Hakîm ism-i celâli hürmetine: Allahu Teâlâ, İbrahim (a.s.)'ın bu duâsını kabul buyurmuş ve Hazreti Muhammed (s.a.v.)'i kendine resûl tayin buyurmuştur.

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِّلَّةِ إِبْرٰهِيمَ إِلَّا
مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ ۚ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ
لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ ۖ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣١﴾

وَوَصَّىٰ بِهَآ إِبْرَٰهِـۧمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَٰبَنِىَّ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰ
لَكُمُ ٱلدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمْ
كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ ٱلْمَوْتُ ۙ إِذْ قَالَ
لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنۢ بَعْدِى قَالُوا۟ نَعْبُدُ إِلَٰهَكَ
وَإِلَٰهَ ءَابَآئِكَ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ إِلَٰهًا وَٰحِدًا
وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾

130-133- Şu halde, cehalet ve budalalık saikasıyla nefsini düşürenden maada, İbrahim'in yoluna kim karşı gelebilir? Muhakkak ki, İbrahim bu dünyadaki hizmetlerimiz için seçtiğimiz insandır ve ahirette sâlih kimselerden olacaktır. Rabbi ona "teslim ol"[130] dediğinde, o "Ben Rebbil-Alemîn'e teslim (ve bir Müslüman) olmuşumdur" diye derhal cevap verdi. O kezâ, aynı yolu takip etmeleri hususunda kendi çocuklarına tenbihte bulundu. Yakub dahi aynı şeyi yaptı[131] ve "Ey çocuklarım, bu aynı hayat yolunu (dini) sizler için Allah seçti.[132] Bu sebepten son nefesinize kadar Müslüman olarak kalın" diye oğullarına vasiyette bulundu. (Bunu inkâr edebilir misiniz?) Yoksa Yakub'un ölüm anında siz orada mı idiniz? O, çocuklarına "Benden sonra, siz kime ibadet edeceksiniz?" diye sordu. Onlar hep birlikte "Senin ve atan İbrahim, İsmail ve İshak'ın olan aynı tek-bir İlâha ibadet edeceğiz ve bir Müslüman olarak hep O'na teslim oluruz" diye cevap verdiler.[133]

Açıklamalar

130- Arapça asıl metinde "Eslim" kelimesi kullanılmıştır. Yani demektir ki, "bir Müslüman olunuz" yahut "İslâm'ın hareket tavrını benimseyiniz. (Allah'ın arzusuna tabi olunuz)." Böylece bir Müslüman o kimsedir ki, kendini tam mânâsıyla Allah'a teslim kılar ve O'na itaat eder. Kendine Rab, Sahip, Hükümdar, Amir, Vaz-ı Kanun ve İbadete Lâyık İlâh olarak sadece Allah'ı tanır. Ve O'nun tertip ettiği hayat tarzını benimser. İslâmiyet bu hareket tavrı üzerine kurulu olan dinî sistemdir. Bu din ise, muhtelif memleket ve muhtelif milletlere gelmiş olan bütün Peygamberlerin dini idi.

131- Yakub adının bilhassa zikrediliş sebebi, İsrail kavminin doğrudan doğruya onun neslinden gelmiş olmasından idi.

132- Arapça "din" kelimesi, şümûllü mânâya sahip bulunmaktadır. Bütünüyle hayatı kapsamaktadır. Gerek ferdî hayatın ve gerekse de toplum hayatının hiçbir safhası onun sahası dışında kalmaz.

133- Hıristiyanların Kitab-ı Mukaddesinde Yakub (a.s.)'ın vefatı teferruatlı şekilde tarif edilmiş olmasına rağmen, onun vasiyetinden hiç bahis edilmemiştir. Mamafih Talmud'da tafsilât mevcut olup, onun özü aşağı yukarı Kur'ân-ı Kerim'dekinin aynıdır.

"Yakub bu dünyadan üfûl eder iken (göçerken) çocuklarını yanına çağırdı ve onlara dedi ki: Allahınız olan Rabbe hizmet ediniz. Ve O, sizleri bütün müşkillerden kurtaracaktır; aynen büyüklerinizi kurtardığı gibi...., Allah sevgisini çocuklarınıza telkin ediniz, ve O'nun emirlerini yerine getiriniz. Çünkü Allah, dürüst hareket edenleri ve hep O'nun yolunda yürüyenleri korur... Ve Yakub'un oğulları şöyle mukabelede bulundular: Siz babamız tarafından bizlere verilen emirlere riayet edeceğiz. Allah bizimle ola. Ve Yakup cevaben dedi ki: Eğer O'nun yolundan sağa veya sola sapmaz iseniz, Rab sizinle olacaktır."

Kezâ, Rodwell'in "Midr, Rabbah"sından iktibas edilen aşağıdaki parçalar da Kur'ân-ı Kerim'deki izahata uymaktadır. "Bir tek olan Mukaddes Varlık hakkında içinizde şüphe mi vardır?" Onlar dediler ki: "Ey İsrail babamız. Senin içinde şüphe bulunmadığı gibi, bizde de yoktur. Çünkü Rab bizim Allahımızdır. Ve O bir tektir."

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾
وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا ۗ قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ
إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ
وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ

لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ
مَا آمَنتُم بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوا وَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ
فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾

134-137- Onlar gelip geçmiş olan ümmetlerdi. Onların iktisabı onlara, sizin iktisabınız ise sizedir. Onların amelleri için sizlere sual yoktur.[134] Yahudiler derler ki, "Yahudi olun, hidayete erin". Hıristiyanlar ise "Hıristiyan olun, hidayete erin" derler. Onlara de ki: "Hayır, biz İbrahim'in hanîf olan yolundayız (ve ondan gayrisine yüz çevirririz). Ve İbrahim müşriklerden değil idi."[135] Ey Müslümanlar onlara deyiniz ki: "Biz Allah'a; ve bize indirilen Kitaba; İbrahim, İsmail, İshâk ve Yakub ile onun neslinden gelenlere gönderilmiş olana; ve (bir tek ve aynı) Rabları tarafından Musa, İsâ ve diğer bütün peygamberlere gönderilmiş olana iman ederiz. Onlardan hiç biri aleyhine fark gözetmeyiz.[136] Ve bir Müslüman olarak tamamıyla Allah'a teslim olmuşuzdur." Eğer sizin imân ettiğiniz şekilde imân etmekte iseler, o vakit hidayet yolundadırlar. Ve eğer bundan yüz çevirmekte iseler, o vakit aşikâr olarak tefrikaya sapmışlardır. Bu sebepten Allah'ın sizleri onlara karşı müdafaa etmeye kâfi geleceğine emin olunuz. O, Semîü'l Alîm'dir.

Açıklamalar

134- Yani: "Onların neslinden olmanıza rağmen, onlarla hakikî bir bağ ve alâkanız bulunmamaktadır. Yahut, onların yolundan sapınca, artık onlarla yakınlık iddiasına hakkınız olmaz. Allah size ataların ızın amelini sormayacak, fakat O size kendi amelinizden sual buyuracaktır."

Bizim "amel ve ef'al" dediğimiz şey, Kur'ân-ı Kerim'e göre, bizim karşılığını göreceğimiz şeydir. Çünkü her amel ve her fiil ya iyi veyahut kötü bir neticeye varır. İyi olunca Allah bizden razı olacak ve iyiliğe karşı bize mükâfat verecektir. Fena olunca da Allah bizi lüzumlu cezaya çarptıracaktır. Her amel ve fiille alâkalı mühim neticeleri göz önüne sürmek üzere Kur'ân-ı Kerim "amel ve fiil"leri karşılığı görülecek mânâda ele almaktadır.

135- Bu sûalin gerçek ehemmiyetini anlayabilmek üzere iki husus göz önünde bulundurulmalıdır:

(1) Judaizm ve Hıristiyanlık, Hazreti İbrahim'in vefatından çok zaman sonra ortaya çıktı. Judaizm kendine göre ayinleri, acaip nizâmları vesair hususiyetleriyle, Hazreti İsa'dan 400 sene kadar evvel bu adla zuhûr etti. Hıristiyanlığa gelince: Hazreti İsa'dan çok sonra bu isim tahtında ve kendine göre benimsediği itikad ve şekille ortaya çıktı. Böylece, bir kimsenin hidayete erişebilmesi için Yahudi veya Hıristiyan olması lâzım geleceğine dair iddialarının, tarih muvacehesinde kabil-i müdafaa olamayacağı aşikârdır. Çünkü böyle olunca, İbrahim ve İsa (a.s.) ile Judaizm ve Hıristiyanlığın doğuşundan evvel gelip geçmiş bütün iyi insanlar (bu dünyada yaşarlarken mezkûr dinlerin mevcut bulunmaması gibi açık bir sebep yüzünden) hidayete erişmiş sayılamazlardı. Hıristiyanlar ve Yahudiler pek tabii ki bu Peygamberlerin hidayet yolunda bulunmadıklarını iddia edemediler. Fakat onların Judaizm ve Hıristiyan dininden olduklarını da söyleyemediler. İsbat edilmiş olan bu kaziyeden (meseleden) çıkan neticeye göre; onları iki ayrı dine bölen muayyen hususlar, hatta kendilerinin fikrince de, hidayet yolunda mevcut bulunmamaktaydı. O ebedî ve cihanşümûl yol ki, ancak Allah'ın bütün resûlleri tarafından gösterilmiş ve her çağdaki bütün iyi insanlar tarafından takip edilmiştir.

(2) Kezâ, ibadet, secde, teslimiyet ve itâatta Allah'a şirk koşmayan İbrahim (a.s.)'ın yolundan sapmak suretiyle şirke dalan gerek Hıristiyan ve gerekse de Yahudileri ikâz mânâsı bu suâlde mevcut bulunmaktadır. Bunu inkâr edemezler. Çünkü şahidi kendi Kitaplarıdır.

136- "Onlardan hiç biri aleyhine fark gözetmeyiz" demekle, Allah'ın bütün Peygamberlerine imân ettiğimiz ve onlardan hiç birini inkâr etmediğimiz murat edilmektedir. Allah'ın bütün Peygamberlerinin aynı Hakikatı getirdikleri ve insanları aynı hidayet yoluna davet ettikleri aşikârdır. Bu sebepten, Hakikat Yolunda bulunan bir kimse bütün Peygamberleri kabul etmek mecburiyetindedir. Bir Peygamberi kabul edip diğerini red edenler, aslında ise tanıdıkları Peygamberlerce kabul edilmesi kendilerine bildirilen Peygamberin ta kendisini reddetmiş olurlar. Eğer Musa ve İsa (a.s.)'lar ile diğer peygamberlerin cihanşümûl rehberliğini takip etmiş olsalardı, o vakit hiçbir peygamberi (meselâ Hazreti Muhammed'i) reddedemezlerdi. Maamafih onlar hiçbir peygamberin yolunu takip etmemekte; fakat sadece babadan görme bir âdet üzere kendilerine peygamber kabul ettiklerini iddia etmekte

idiler. Böylece onların esas dini ise; hakikata tamamen vakıf olmadan verilmiş bir hüküm, ırk perestlik ve kendi atalarını körü körüne taklit idi.

صِبْغَةَ اللَّهِ ۖ
وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾
قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۖ وَلَنَا
أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ ۖ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾
أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ
كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ ۗ
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

138-141- Deyin ki: "İlâhî renge bürünün.[137] Allah'ınkinden daha iyi renge kim sahip olabilir? Ve biz sadece O'na ibadet ederiz ve sadece O'na teslim oluruz." Yâ Nebî, onlara de ki: "O, bizim Rabbimiz ve sizin de Rabbiniz iken, gene de Allah hakkında bizimle münakaşaya mı girişeceksiniz?[138] Biz kendi amellerimizden mes'ul tutulacağız, siz de kendi amellerinizden. Ve ibadetimizi biz sadece O'na hasretmişizdir.[139] Yahut, İbrahim, İsmail, İshâk, Yakub ve oğulları hep Yahudi ve Hıristiyan mıydı diyorsunuz? Onlara sor: "Allah'tan daha iyi mi bilirsiniz?[140] Ve Allah'ın, kendilerine bildirilmesini emir buyurduğu şehadeti ketim edenden daha zalim kim ola? Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir.[141] Onlar gelip geçmiş olan ümmetler idi. Ve onların iktisabı onlara; sizin iktisabınız ise sizedir. Onların amelleri için size sûal yoktur."

Açıklamalar

137- Kezâ "Biz rengi Allah'tan alırız" mânâsına da gelebilir. Hıristiyanlığın zuhûrundan evvel Yahudiler Judaizm'i kabul edenleri suya sokarlardı. Bu hal, o kimsenin bütün günahlardan yıkandığı ve yeni bir hayat rengine büründüğünü göstermek içindi. Sonradan bu âdet Hıristiyanlarca benimsendi ve bunun adına "vaftiz" denildi. Suya daldırma

veya ıslatma şeklinde iptidaî bir âyin veya kilise merâsimidir. Sadece dine yeni girenlere değil, fakat yeni doğan çocuklara da tatbik olunur. Mağfirete nailiyet bâbında lüzumlu olmaması dolayısıyla, bu "renge bürünme" merâsiminin bir kıymeti bulunmadığı Kur'ân-ı Kerim'de bildirilmektedir. Bu sebepten bir kimse, ilâhî renge ancak İlâhî yolu benimsemek ve Allah'ın nizamına teslimiyet suretiyle bürünebilir.

138- Yani bizim söylediğimiz ancak şudur: "Allah hepimizin Rabbidir ve hepimiz O'na teslim olmalıyız. Buna rağmen Allah hakkında bizimle ne için münakaşa edeceksiniz. Bu, bizimle münakaşanızı icap ettiren bir husus mudur? Halbuki Allah'a şirk koşmanız dolayısıyla asıl bizim, size karşı itiraz sebebimiz vardır."

Arapça asıl metindeki kelimeler şu mânâya dahi gelebilir: "Allah için bizimle münakaşaya mı giriyorsunuz? Eğer bizimle haksız hükümler ve dünya tamaı (sevgisi) için değil de, sırf Allah uğruna münakaşaya girişirseniz, bu iş pek dostane şekilde halledilebilir."

139- Yani "Bize ait amellerden biz mes'ul olacağız; size ait amellerden ise siz mes'ul olacaksınız. Eğer Allah'a şirk koştuğunuz şeylere tapar ve onlara itaat ederseniz, bu işi serbestçe yapabilirsiniz, ama akibetine de katlanırsınız. Aramızda olan münakaşaya gelince: Eğer size tanıdığımız ibadet hürriyetini, siz de bizler için tanırsanız, o vakit iş halledilmiş olabilir. Bizler, sizinle Allah'a şirk koşmanız yüzünden münakaşaya girmeyince, sizler de hiç olmaz ise, münhasıran ibadet ve teslimiyet için seçtiğimiz bir tek Allah'a şirk koşmadan ibadet hakkını bizlere tanımalısınız.

140- Bu sual, bütün bu büyük peygamberlerin Yahudi ve Hıristiyan olduklarına, cehaletleri yüzünden, safça inanan aşağı tabakadan Yahudi ve Hıristiyan halka hitap etmektedir.

141- Bu sual, kendilerine göre âyin ve sair hususiyetleri bulunan Judaizm ve Hıristiyanlığın, sonraki bir çağın mahsûlü olması vâkıasını pek iyi bilen Yahudi ve Hıristiyan âlimlerine hitap etmektedir. Buna rağmen onlar, hakikatın kendi zümrelerinin inhisârında bulunduğu vehmine kapıldılar. Bundan maada, onların hahamları, papazları, ruhanî liderleri ve müfessirleri tarafından çok zaman sonra icat edilmiş olan itikât, usûl ve nizâmlara bağlı kalmak sayesinde mağfirete erişilebileceği zehabı (düşüncesi) ile avamı saptırdılar. "İbrahim, İshak, Ya-

kub (a.s.)'lar ve diğer peygamberler, sizlerden hangi kısma dahil idi?" şeklinde bir suâlle ne vakit karşılaşsalar, buna doğrudan doğruya asla cevap veremezlerdi. Tarihin, iddialarındaki saçmalığı ortaya koyduğunu bilmeleri hasebiyle, o peygamberlerin, onlardan (yani Hıristiyan ve Yahudilerden) muayyen bir gruba dahil olacağı iddiasını ileri süremezlerdi. Bu gerçeğe rağmen peygamberlerin Yahudi ve Hıristiyan olmadıklarını da itiraf edemezlerdi. Çünkü böyle bir itiraf, onların iddialarını kendiliğinden çürütmüş olurdu.

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي
كَانُوا عَلَيْهَا ۚ قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ
إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا
لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ
شَهِيدًا ۗ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ
يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ ۚ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا
عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ ۚ إِنَّ
اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾

142-143- Muhakkak ki sefih insanlar "evvelce ibadet için yüzlerini döndükleri kıbleden onları birden bire uzaklaştıran nedir?" derler.[142] Ey Resûlüm onlara de ki: "Şark ve garp hep Allah'ındır. O, dilediğini sıratı müstakime iletir."[143] Böylece sizleri ifrat (aşırılık) ve tefritten (yokluktan) azade toplum yaptık. Bu suretle beşeriyete şehâdete bulunabilesiniz ve Resûl de sizin için şehâdette bulunabilsin diye.[144]

Sırf kimin Resûl'ü takip edeceği ve kimin geri döneceğini tecrübe etmek üzere, evvelce yüzünüzü döndüğünüz kıbleyi tayin ettik.145 Bu, hakikaten zor bir imtihandı. Fakat İlâhî hidayet yolundan nasibi olanlar için (zor) değil. Sizin bu imanınızın ziyanına Allah müsaade etmeyecektir. Şüphesiz ki O insanlar için Rauf ve Rahîm olandır.

Açıklamalar

142- Burada, (namaz kılarken dönülen) kıblenin (Kudüs'teki) mabedden Mescid-i Haram'a değiştirilmesi murat edilmektedir. Mübarek Peygamber salât için evvelâ yüzünü Kudüs'e tevcih etmekte idi. Fakat hicrî ikinci senenin ortalarına doğru, ona yüzünü (Mekke'de) Kâbe'ye çevirmesi emir buyruldu. Kıblenin bu değişikliği neticeleriyle birlikte, müteakip âyetlerde teferruatlı şekilde izah edilmektedir.

143- Bu değişikliğin ehemmiyetini takdirden aciz olan sefih insanlar, mü'minlerin zihinlerine şüphe sokmak için çeşitli itirazlarda bulun-

maya başladılar. Dar kafalı olmaları dolayısıyla Allahu Teâlâ'nın münhasıran muayyen bir nokta veya istikamette bulunacağını ve kıblenin değiştirilmesiyle O'ndan uzaklaşılacağını düşündüler. Şark ve Garbın hep Allah'a ait olduğunun ilânıyla bu saçma itirazlar bertaraf edilmiş oldu. Kıblenin muayyen bir istikamete uzanması keyfiyeti, Allah'ın münhasıran orada bulunacağı mânâsına gelmez. Hidayet yolundan nasibi olan kimseler böyle dar fikirlere yanaşmazlar. (Kezâ aynı sûrenin 115 ve 116'ncı âyetlerine müracaat).

144- Bu, İslâm cemaatının lider olmasının ilânıdır. Bu şekilde gerek Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla gönderilen hidayet yolu ve gerekse de kıbledeki değişiklik ima edilmektedir. Öyle bir hidayet yolu ki, onu takip suretiyle Müslümanlar **"ifrat ve tefritten azade"** bir cemiyet olarak tayinlerine yol açan faikiyete (üstünlüğe) ulaştılar. Kıblenin Kudüs'teki mabedden Kâbe istikametine çevrilmesi ise; İsraillilerin liderlikten iskatı ve onların yerine bu liderliğe Müslümanların tayinine alâmet idi. Bu sebepten, Kudüs'teki mabedden Kabe'ye değiştirilmesi, sefih insanların düşündüğü gibi sadece bir istikamet değişikliği değil idi. Fakat liderliğin İsraillilerden alınıp Muhammed (s.a.v.) ümmetine geçtiğinin resmen ilânı idi.

"İfrat ve tefritten azade cemiyet" olarak tercüme edilen Arapça ümmet-i vasat şümûllü bir kelimedir.Tercümesi tam mânâyı ifade edemez. O öyle adil ve asil bir cemiyettir ki, muayyen had ve hududu aşmaz. Fakat itidalle (ölçülü) hareket eder. Diğer milletlerle olan münasebetlerinde hak ve adalet esasına dayanır.

"Sizleri ümmet-i vasat yaptık. Böylece beşeriyete şehâdette bulunabilsin diye"nin mânâsına gelince:

Mahşer günü bütün beşer bir araya toplanınca, Allah'tan aldığı Hakikatı olduğu gibi ümmetine fiilen ve kavlen bildirmiş olduğunu isbat eden delilleri açıklaması her resûlden istenecektir. Buna mukabil resûllerinden tebellüğ etmiş oldukları hidayet yolunu bütün dünya halkına kavlen ve fiilen yaymak hususunda azamî gayreti sarf etmiş olduklarına dair isbat delillerini vermeleri de ümmetten sorulacaktır.

Şu husus unutulmamalıdır ki, Allahu Teâlâ liderliğin şerefi ile birlikte, hakikata, halkın huzurunda, şehâdette bulunma mükellefiyetini de ihsan buyurmuştur. Liderlik bir şeref mevkii olmakla beraber çok yüklü

mesuliyet taşır. Müslüman cemiyetin, Mübarek Peygamberin yaptığı gibi, bütün dünya önünde takvâ ve adaletin canlı şahidi olması icap eder. Onun kavli (sözü) ve ef'ali (ameli) bütün dünyada hak ve adalet ve takvânın tezahürüne kâfi gelecektir. Müslüman cemiyetin ne muazzam mesuliyet taşıdığı anlaşılmaktadır. Mübarek Peygamberin İlâhî rehberliği tebliğ hususunda taşıdığı mesuliyet gibi, aynı şekilde Müslümanlar da o tebliği dünya halkına ulaştırma mesuliyetini taşımaktadır. Bu mükellefiyeti takatları yettiği kadar ifa etmiş olduklarını huzuru İlâhîde ispat edemeyenler, orada mahkûm olacaklarıdır. Ve eğer hakikata şahitlik mükellefiyetinin ifasında herhangi bir ihmal göstermişler ise, o vakit kendi suç ve kabahatleri ile birlikte, liderlikleri zamanındaki bütün kötülüklerden dahi mesul tutulacaklardır. Hüküm gününde pek tabii ki Allahu Teâlâ onlara **"Dünyayı saran günah, zulüm ve dinsizlik salgınını gördüğünüz zaman, bunları men etmek için ne yaptınız?"** diye soracaktır.

145- Kıblenin değişmesi, kezâ mü'minlerin ırk perestlerden ve haksız hükmün zebunu olanlardan fark edilmesine de yaramaktadır. Bir tarafta kendi Kâbe'lerinden vazgeçmeye ve Kudüs'teki mabedi Kıble olarak benimsemeye hazır durumda olmayan Araplar vardı. Evvelâ onlar imtihana tabi tutulmuş oldu. Bu zor bir imtihandı. Fakat samimiyetle imân edenler bu imtihandan muvaffakiyetle geçtiler ve ırkçılığı put yapıp tapanlar ise muvaffak olmadılar. Kıble Kudüs'ten Kâbe'ye değiştirilince, İslâmiyeti kabul eden Yahudi ve Hıristiyanlar böylece denenmiş oldular. Onlar için atalarının kıblesinden başkasını kabul etmek pek zor bir işi idi. Irk-perestler ile Allah'a ibadet edenler bu şekilde ayrılmış oldu. Binnetice Mübarek Peygamberin yanında sadece Allah'a ibadet edenler kaldı.

قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ
فِي السَّمَاءِ ۖ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا ۚ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ۗ
وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۗ وَمَا
اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾

144- Yâ Muhammed, yüzünü boyuna semaya çevirdiğini görmekteyiz. Şimdi bu sebepten seni bir kıbleye çevirdik ki, orasını en çok seversin. Böylece yüzünü Mescid-i Haram'a döndür. Nerede bulunursanız bulunun (ey Müslümanlar) namazda yüzünüzü oraya dönün.[146] Kendilerine Kitap verilen bu kimseler, Kıblenin değişmesi hakkındaki emrin hakikaten (bir tek) Rablarından geldiğini iyi bilirler. Maamafih Allah onların yaptıklarından gafil değildir.

Açıklamalar

146- Bu, kıblenin değişmesi için İlâhî emirdir. Nâzil olduğu vakit Peygamber Efendimiz, davete icabet ederek gitmiş bulunduğu Beşir bin Bara bin Me'rur'un evinde öğle namazını eda etmekte idi. Bu emir namazın yarısını eda ettiği zaman nâzil oldu. Namaz esnasında derhal yüzünü Kâbe'ye döndürdü. Ve onun arkasındaki cemaat dahi aynı hareketi tekrar ettiler. Müteakiben kıblenin değişmiş olduğu, Medine ve civarındaki halka ilân edildi. Bera bin Azib'in bir yerde rivayet ettiğine göre cemaat rükûda iken bu tebliğ duyuldu. Fakat emri işitince, aynı rükû vaziyetinde Kâbe'ye doğru döndüler. Enes bin Malik'in rivayet ettiğine göre: Ertesi günü Beni Seleme halkı bu değişikliği duydukları vakit sabah namazını kılmakta idiler. Bütün cemaat Kâbe'ye doğru döndü.

Bu münasebetle düşünülmelidir ki "Kudüs'teki Mukaddes Mabed" Medine'nin şimaline; ve "Mekke'deki Kâbe" ise Medine'nin cenubuna düşmektedir. Geriye dönmüş ve safları düzeltmek için bir parça hareket etmek mecburiyetinde kalmış olan cemaatın gerisine gitmek için, imamın yürümüş olması icap eder. Bütün bunlar hadis kitaplarında teferruatlı şekilde bahis edilmektedir.

"Yüzünü boyuna semaya çevirdiğini görmekteyiz" ile "seni bir kıbleye çevirdik ki, orasını en çok seversin"den Mübarek Peygamberin bu değişikliği beklediği ve bunun için niyazda bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü o, İsraillilerin liderlik vadesinin son bulmakta olduğunu ve binnetice Kudüs'teki merkezin lâğv edileceğini hissetmekte idi. Bu sebepten İbrahim (a.s.) tarafından tesis edilmiş bulunan Kâbe, kıble olacaktı. "Mescid-i Haram" ihlâli caiz olmayan, taarruzdan masun bulunan ibadet ve huşû yeri mânâsını taşır. Burada merak edilen yer, merkezinde Kâbe bulunan Mekke'deki ibadet yeridir.

"Yüzünüzü Kâbe'ye döndürün" emri, dünyanın her tarafından tamamı tamamına Kâbe'nin bulunduğu noktaya yüz dönüleceği

mânâsına gelmez. Dünyanın her yerinder her zaman aynı şeyin yapılmasının pek güç olacağı aşikârdır. Bu sebeptendir ki, Kur'ân-ı Kerim yüzümüzün Kâbe'ye doğru çevrilmesini emir buyuruyor. Yoksa Kâbe'nin bulunduğu noktaya değil. Kâbe istikametini tam olarak bulmaya elimizden geldiği kadar çalışmalı; ve eğer muayyen bir istikametin muhtemelen doğruluğuna kanaat getirir isek, ondan sonra yüzümüzü o tarafa dönmeliyiz. Fakat istikameti tam olarak tahkik imkânı hasıl olmaz ise meselâ (vapur, tren ve sair yerlerde) muhtemelen doğru olacak bir istikamete yüz dönmelidir. Ve eğer namaz esnasında doğru istikamet karşımıza çıkarsa, hemen o tarafa doğru namaz içinde istikamet değiştirilmelidir.

وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ
وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۚ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ
مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾
الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ ۖ وَإِنَّ فَرِيقًا
مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾

145-147- Bu Ehl-i Kitaba her çeşit âyâtı göstersen bile, senin kıblene uymayacaklardır. Senin için de artık onların kıblesine uyman mümkün değildir. Hiç bir taraf diğerinin kıblesini benimseyemeyecektir. Edindiğin ilimden sonra onların heveslerine tabi olursan, şüphesiz zalimlerden sayılırsın.[147] Kendilerine Kitap verdiğimiz kimselere gelince, onlar (halen kıble yaptığımız) bu yeri kendi öz çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar.[148] Fakat onlardan bazıları hakikatı bilerek ketmediyorlar. Bu hakikat emri, Rabbinizden gelmiştir. Böylece bu hususta hiç şüpheniz olmamalı.

Açıklamalar

147- Yani, "Kıblenin değişmesindeki hikmet hususunda seninle çatışan kimseleri münakaşa suretiyle ikna edemezsin. Çünkü onlar kendi

haksız hükümlerine ve inatçılıklarına bağlı bulunmaları hasebiyle hiç-bir makul fikri dinlemeyi istemezler. Bu münakaşaya, onların Kıblesine uymak suretiyle de son veremezsin. Çünkü onlardan her birinin, birbirinden ayrı kıbleleri vardır. Ve Allah'ın bir peygamberi olarak "alış-veriş" misali bir uzlaşma da yapamazsın. Bu sebepten yapacağın tek şey, emirlerime sıkı sıkıya bağlanmandır. Eğer bu emirlerden dönersen, peygamberlik hudutlarını ihlâl etmiş ve sana ihsan ettiğimiz liderlik nimetine nankörlük etmiş olursun."

148- Bu Arapça tabir, bir şeyin teşhisi hakkında hiç şüphe bulunmadığını ifade için kullanılır. Bu mecazî mânâ, bir kimsenin çocuklarını tanımakta hataya düşmeyeceği vakıasından çıkarılmaktadır. Burada kullanılması ise, Yahudi ve Hıristiyan alimlerin, Kâbe'nin İbrahim (a.s.) tarafından yapılış vakıasını (kendi öz çocuklarını bildikleri gibi) tam olarak bildiklerini göstermek için kullanılmıştır. Kezâ onların malûmu olan başka bir vakıa dahi mevcut bulunmakta idi. Şöyle ki: Kudüs'teki mabed, İbrahim (a.s.) tarafından Mekke'de inşa edilmiş olan Kâbe'den 1300 sene kadar sonra Süleyman (a.s.) tarafından tesis edilmişti. Bu sebepten Kâbe'nin o mukaddes mabede kıyasen kıdem ve üstünlük durumu bulunuyordu. Bu tarihî vakıa muvacehesinde Yahudi ve Hıristiyanların orayı kıble olarak tanıma ve kabullerinde hiç bir güçlük olmaması icap ederdi.

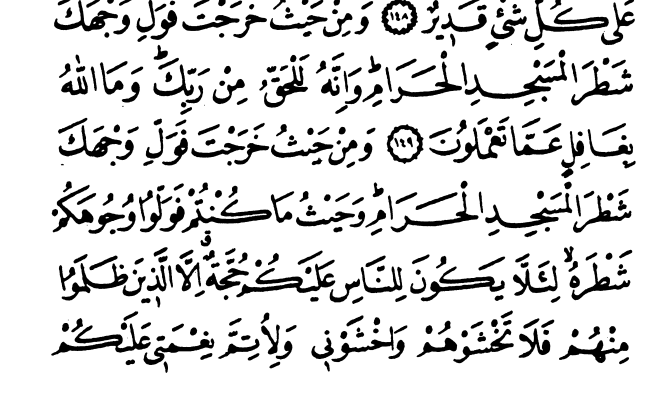
وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا
الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ
شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ۗ وَمَا اللَّهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ
شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ
شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا
مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ

وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ
يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾ فَاذْكُرُونِي
أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

148-152- Herkesin niyaz için döndüğü bir istikamet vardır: Böylece hayır işinde birbirinizi geçmeye çalışın.[149] Her nerede bulunursanız bulunun Allah sizleri topluca bulacaktır. Çünkü Allah her şeye Kadirdir. (O'nun erişemeyeceği yer yoktur.) Hangi yerde bulunursan bulun, yüzünü Mescid-i-Haram'a dön. Çünkü bu, Rabbinden gelen bir emirdir. Ve Allah, yapmakta olduğunuzdan gafil değildir. Hangi yerde bulunursan bulun, yüzünü Mescid-i Haram'a dönmelisin. Nerede bulunursanız bulunun, namazda yüzünüzü aynı tarafa dönünüz ki; böylece halk sizin aleyhinize bir hüccet bulamasın.[150] Zalim kimselerin konuşmayı asla kesmeyeceklerine gelince; siz onlardan değil Ben'den korkun. Bu suretle sizin üzerinizdeki nimetimi itmam edeyim[151] ve böylece siz hidayet yolunu bulabilesiniz.[152] Aynen; size âyetlerimi okuyan, kalplerinizi, hayatınızı tathir eden, Kitap ve Hikmeti size veren ve bilmediklerinizi size öğreten resûlü kendi aranızdan size gönderişimiz neticesi (elde ettikleriniz) gibi, böylece Beni zikredin, Ben de sizi zikredeceğim. Ve Bana şükür edin ve nankör olmayın.

Açıklamalar

149- Burada iki âyet arasında, okuyanların tefekkürüne yer veren bir fasıla mevcut bulunmaktadır. Niyazda bulunmak isteyen her kimse şu veya bu istikamete yüz dönecektir. Fakat asıl olan, yüzün niyaz anında çevrildiği istikamet değil; fakat o niyaz yüzünden kazanılacak sevaplardır. Mühim olanı, ruh ve niyazın gayesidir. Muayyen bir cihet veya mahal değil.

150- Yani "Muarızlara, bu ümmet-i-vasat Hakka şahit olduklarını iddia ediyorlar. Fakat tutumları iddialarına uymuyor. Kıblenin değişmesi emrinin (bir tek) Rablerinden geldiğini itiraf etmelerine rağmen o emre uymuyorlar gibi lâfları etmelerine fırsat vermemek üzere her biri-

nizin namazda başka istikamete dönmemeniz için bu emir üzerinde ehemmiyetle durduk."

151- Buradaki "nimet"ten maksat, Allahu Teâlâ'nın İsrail oğullarından alıp Müslümanlara lütuf buyurduğu liderliktir ki, doğru yolu benimseyen ve takip eden ve fazilet yolunda dünyaya rehber olacağına itimat edilen cemiyete verilecek en büyük mükâfattır. Ve burada Allahu Teâlâ Müslümanlara şu mealde buyurmaktadır: "Kıblenin cihet değiştirmesi, liderlikteki değişikliğe bir temsildir. Bu sebeple siz emre harfiyen riayet edeceksiniz. İtaatsizlik ve nankörlük yüzünden bu liderlik sizden, (bu yüzden), geri alınmasın, Eğer emre itaat ederseniz üzerinizdeki nimetimi itmam edeceğim."

152- Yani "Kıblenin cihet değiştirmesi hususundaki emrime itaat şartıyla bu nimetimi umabilirsiniz. "Bu vait Allah yolunda gidenler için çok şevk vericidir. Bu teminat teselli kaynağıdır. Çünkü bütün kalp ve ruhuyla Allah'ın emirlerine sarılan kimse, Rabbinden böyle büyük bir mükâfata kavuşacaktır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُواْ ٱسْتَعِينُواْ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٥٣﴾
وَلَا تَقُولُواْ لِمَن يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمْوَٰتٌۢ ۚ بَلْ أَحْيَآءٌ وَلَٰكِن
لَّا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَىْءٍ مِّنَ ٱلْخَوْفِ وَٱلْجُوعِ وَنَقْصٍ
مِّنَ ٱلْأَمْوَٰلِ وَٱلْأَنفُسِ وَٱلثَّمَرَٰتِ ۗ وَبَشِّرِ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٥٥﴾ ٱلَّذِينَ
إِذَآ أَصَٰبَتْهُم مُّصِيبَةٌ قَالُوٓاْ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّآ إِلَيْهِ رَٰجِعُونَ ﴿١٥٦﴾
أُوْلَٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَٰتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

153-157- Ey iman edenler.[153] Sabır ile namazda istianede bulununuz. Çünkü Allah sabır edenlerle beraberdir.[154] Allah uğruna katledilmiş olanlara "ölü" demeyiniz. Aslında onlar hayattadırlar. Fakat siz o hayatı sezemezsiniz.[155] Pek tabii ki sizi korku, açlık ile mal, can ve kazanç kaybı gibi

şeylerle imtihana tabi tutacağız. Ve (Ya Muhammed) bu imtihanlarda sabır gösterenlere müjdeler ver. Onlara bir musibet gelince "İnna Lillâh Ve İnna İleyhi Raciun"[156] derler. Onların (bir tek) Rablerinin salavat ve rahmeti üzerlerinde olacaktır. Ve onlar hidayet yolundaki kimselerdir.

Açıklamalar

153- Liderliğe tayinlerini müteakip mesuliyet durumlariyle alâkalı vazifeleri ifa için mü'minlere lüzumlu talimat ve direktifler buradan itibaren verilmektedir. Evvelâ liderliğin gül döşeli değil; fakat diken dolu bir yatak olduğu hususunda onların cümlesi ikaz edilmektedir. Daha bidayette güçlükler, zorluklar ve imtihanlarla karşılaşacaklar ve hesapsız ıstırap ve zarara katlanacaklardır. Fakat bütün bu şiddetli imtihanları sebatla karşılar ve Allah yolunda devam gösterirlerse, o vakit sayısız nimet ve mükâfata kavuşacaklardır.

154- Yani "Sabır ve salat, sizde emanet olarak bulunan mesuliyet yükünü taşıyabilmeniz için lüzumlu kudreti hasıl edecektir. Karşılamaya mecbur kalacağınız keder, mahrumiyet ve imtihanlarda tevekkül kudretine; ve baştan başa tehlikelerle dolu cihat yolunda son derece lüzumlu olan manevî kuvvet ve tahammüle sabır suretiyle kavuşacaksınız. Salat ise, hak tipinde liderlik için elzem bulunan diğer moral ehliyet ile disipline sizleri alıştıracaktır."

155- Allah uğruna şehit olanlara "ölülük" isnad etmek men edilmiştir. Çünkü "ölü" lâfı pek katı bir lâftır. Bu katılık yüzünden fedakârlık hissini ve Allah yolunda cihada iştiyak hissini kırar ve yok eder. Şühedanın ölü olmayıp, ebedî hayata kavuşmuş bulundukları Müslümanlara bildirilmektedir. Bu ise cesaret ruhunu canlı tutan ve uyandıran bir gerçektir.

156- Bu kelimelerin sadece ağızla beyan edileceği mânâsına gelmez. "İnna Lillâh" yani sadece Allah'a ait olduğumuza ve ondan başkasına ait bulunmadığımıza" kalben iman etmeliyiz. Böylece Allah yolunda harcanacak her şey yerinde sarf edilmiş olacaktır. Çünkü asıl sahibinin hizmetine gitmiş olacaktır.

"Ve İnna İleyhi Raciun; yani şüphesiz ki O'na döneceğiz"in mânâsı ise: Burada ilelebed yaşamayacağız, fakat günün birinde bu dünyayı terk edeceğiz demektir. Böylece er-geç ölmek ve Allah'a gitmek mukadderdir. Bu sebepten dolayıdır ki zamanımızı menfaatpe-

restlik ve nefse tapmakla geçirmek ve sonra da herhangi bir hastalık veya kaza suretiyle ölmek yerine; O'nun yolunda cihat edip canımızı O'nun uğrunda vermek çok daha hayırlıdır.

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ ۖ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۚ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ
شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

158- Şüphesiz ki, Safa ve Merve şeair-i İlâhiyedendir. Bu sebepten dolayı Allah'ın Beytine hac veya umre[157] yapanlar için iki tepe arasında sa'yde bulunmalarında[158] bir günâh yoktur. Ve Allah, can u gönülden hayır işleyeni bilir ve takdir buyurur.[159]

Açıklamalar

157- Hac, Zilhicce ayının muayyen günlerinde Kâbe'ye (Mekke'de) yapılan ziyarettir. Umre ise herhangi diğer bir zamanda Kâbe'ye yapılan ihtiyarî bir ziyarettir.

Hac ve umre hakkındaki talimat burada verilmektedir. Çünkü son olarak Kâbe, Kıble yapılmış ve tabii ki, bununla alâkalı mesele ve davalar zuhur etmiştir.

158- İki tepe olan Merve ile Safa arasında sa'y yapmak, hacla alâkalı olarak Hazret-i İbrahim'e Allahu Teâlâ tarafından bildirilen dinî merasimden biri idi. Fakat bilâhare halk, sahte tanrıları Allah'a şirk koştular. Safa ve Merve'nin üzerinde mabedler inşa edip, bunları **Naile** ve **Asaf** adlı putlara ithaf ettiler. Etraflarında tavaf ederek onlara huşuda bulundular. Araplar İslâmiyeti kabul edince ortaya bir sual çıktı: Safa ile Merve arasında yapılan sa'y, haccın esasatından mı idi? Yoksa sahte tanrılara tapanlar tarafından mı uydurulmuş bulunuyordu? Yahut iki tepe arasından sa'y yapmak neticesi şirk suçunu işlemiş olmayacaklar mı idi?

Kezâ, Hazret-i Âişe tarafından rivayet buyrulan bir hadis-i şerife göre: Medine halkının, hatta İslâmiyeti kabul etmeden evvel bile, Safa ve Merve arasında yapılan sa'ye karşı ananevî nefretleri mevcut idi.

Bu sebepten, artık Kâbenin kıble yapılması üzerine, Allahu Teâlâ onların Safa ve Merve arasındaki sa'ye dair yanlış düşüncelerini bertaraf buyurdu. Ve bu dinî merasimin Hazreti İbrahim zamandan beri hakikaten hacla alâkalı bulunduğu ve ondan (Hazret-i İbrahim'den) sonra cahil kimseler tarafından icat edilmemiş olduğu onlara bildirildi.

159- Yani "İki tepe arasında yapılan sa'yin, şevk ile yapılması çok daha hayırlıdır."

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ
الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِن بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي
الْكِتَابِ ۙ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾
إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ
وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ
كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ۙ
﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿١٦٢﴾

159-162- Şüphesiz ki, gönderdiğimiz beyyinatı ve hidayet yolunu, cümlenin hidayeti için[160] Kitapta açıklamamızdan sonra ketmeden kimselere Allah ile birlikte, lânete selâhiyeti olanlar da lânet eder. Maamafih Ben, ondan tövbe eden, ıslâh olan ve ketm etmekte bulundukları şeyleri beyan edenleri affedeceğim. Ve Ben, Tevvâbü'r Rahîmim. Küfrü[161] benimseyip de o vaziyette ölenler için Allah'ın, melâikelerin, ve bütün insanların lâneti üzerlerine ola. İlelebed lânetli olarak kalacaklardır. Onların cezaları hafifleştirilmeyecek ve tecile uğramayacaktır.

Açıklamalar

160- Yahudi âlimlerin işlemiş oldukları en büyük suç, kendi mukaddes Kitaplarının öğrettiklerini, hahamların ve Yahudi fakihlerin inhisarında bulundurmuş olmaları idi. Bu bilgileri Yahudi olmayanlara şöyle dursun; kendi halklarına dahi öğretmediler. Bu sebepten dolayı Yahudiler cehalet neticesi gayri dinî hususları denemeye başladılar.

Onların hahamları dahî onları ıslah ve bilgili hale getirmek için hiç bir gayret göstermediler. Bilakis, herkese hoş görünme gayretkeşliğiyle, denenen gayri dinî her hususun doğrudan doğruya veya bilvasıta meşruluğunu tasdik etmeye devam ettiler. Yahudi hahamların ve Yahudi fakihlerin yapmış oldukları gibi yapmamaları, yani dünya lideri olarak İlâhî âyetleri etrafa tebliğ ve yaymaları Müslümanlara peşinen tenbih edilmektedir.

161- Arapça "küfür" kelimesinin tam karşılığı gizlemek ve saklamak demektir. Bilâhere, "hakikatı gizlemek ve imân hilâfına inkâr" mânâsını aldı. "İman" ise inanmak, kabul etmek ve teslim olmak demektir. "Küfür" de inanmamak, inkâr etmek ve karşı gelmektir. Kur'ân-ı Kerim'e nazaran bir kişinin Neuzu Billâh küfrüne sebep olan haller şunlardır:

1) Allah'a hiç imân etmemek yahut O'nun ulviyetini ve ibadete lâyık tek bir İlâh olarak, kâinatın ve hepimizin sahibi bulunduğunu kabul etmemek.

2) Allah'ı kabul edip de; O'nun emirlerini ve rehberliğini hakikat ilminin ve hakikat nizamının yegâne kaynağı olarak kabul etmemek.

3) Hatta, İlâhî prensipleri kabul edip de; Allah tarafından İlâhî rehberlik ve İlâhî emirlerle gönderilen resûllerin selâhiyetini kabul etmemek.

4) Bir resûlü kabul edip de; bazılarını kabul etmemek ve diğerlerini inkâr hususunda tarafgirlik ve kaprise kapılmak.

5) İslâm akaidini ve onun hayat prensiplerini ve resûlün telkinatını topluca veya kısmen reddetmek.

6) Bütün bu hususları kabul edip de; İlâhî emirleri amelde kasden terk etmekle beraber bu davranışta ısrar ile; teslimiyet yerine isyan hayatı sürmeye devam etmek.

Yukardaki bütün menfi düşünce ve ameller, Allah'a karşı isyandır ve Kur'ân-ı Kerim'e nazaran küfürdür. Yukarıdaki mânâlarından maada, küfür kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de bazen nankörlük yerine kullanılmıştır. Çünkü Allah tarafından bahşedilen ehliyet ve hususları ilâhî arzuya uymayacak şekilde kullanmak ve bir kimsenin velinimetine karşı isyan tutumunu benimsemesi nankörlüğün ta kendisidir. Ekseriya küf-

rün (kötülük ve tezyif mânâsı yoktur şeklinde) yanlış anlaşılan mânâsı bu münasabetle de vuzuha kavuşmaktadır Müslümanlar iman etmeyen biri için kâfir dediklerinde, sadece gerçeği söylemiş olurlar.

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾
إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنزَلَ
اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِن مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ
الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾
وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ
اللَّهِ ۖ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ ۗ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا
إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ
شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا
وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا
لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ۗ كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ
أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

163-167- İlâhınız tek bir İlâhdır. Rahîm ve Rahman olan Ondan başka İlâh yok. (Eğer bu hakikatın idraki için delil isterlerse) şüphesiz aklıselimini kullananlar için sayısız deliller mevcut bulunmaktadır.[162] Semavat ve arzın halk edilişinde; gecenin ve günün değişmesinde; insanlara faydalı yükle dolu gemilerin nehirlerde ve denizlerde seyir edişinde; Allah'ın gökten indirdiği ve böylece arzı ölümden sonra hayata kavuşturmak ve her çeşit hayvanatı onun

(arzın) üzerinde yaymak için yağmurun yağışında; ve dünya ile gök arasında, Allah'ın emirlerini sadakatla bekleyen bulutlar ile rüzgârların esişinde, bunları (bu delilleri) görebilirler. (İlâhî tevhide ait bu açık delillere rağmen) Allah'a eş ve rakip ihdas eden[163] ve onlara karşı, Allah'a layık olan muhabbeti besleyen kimseler vardır. Halbuki mü'minler, Allah'ı her şeyden fazla severler[164] Vay o zalimlere. Ancak azabı gördüklerinde anlayacaklardır ki, kuvvet ve kudret topluca Allahındır. Ve Allah, Şedid-ül-Azab'dır. Onların dünyada takip ettiği o mutlak liderler ve rehberler onları İlâhî azab gününde benimsemeyeceklerdir. Ancak ceza görecekler ve onlar için hiçbir kurtuluş çaresi kalmayacaktır. O vakit tabileri diyeceklerdir ki: "Keşke, dünyaya dönmek fırsatı bize tekrar verilse. Aynen onların bizlere yapmış oldukları gibi bizler de onları benimsemeyiz."[165] Böylece Allah, dünyadaki bu amellerini, onları çâr naçar pişman etmek üzere önlerine koyacaktır. Fakat onlar ateşten kurtulmaya muvaffak olmayacaklardır.

Açıklamalar

162- Eğer bir kimse etrafına hayvan gibi bakmayıp da gözleri önünde gece gündüz çalışan kâinatın muhteşem sistemini müşahededede zekâsını kullanacak olursa ve o kimse eğer inatçılık ve haksız hüküm verme illeti yüzünden göremez hale gelmemiş ise; o vakit hakikatı gösteren birçok delilleri görebilir. O kimse, kâinatın her şeye vâkıf olan Hâkimi, "Kadir-i Mutlak" tarafından idare edilmekte bulunduğunu şüphesiz görecektir. Kezâ, bütünüyle kâinatın bir tek İlâhının, Allahu Teâlâ olduğunu; O'na ortaklığa ve O'na müdahaleye asla mahal bulunmadığını; hiç kimsenin uluhiyet iddiasına kuvvet ve selâhiyeti olamayacağını anlayacaktır.

163- "Onlar şirk koşarlar..." Allahu Teâlâ'nın müstesna mahiyetteki kudretinden bir kısmını başkalarına mal ederler. Ve Allah'ın bu müstesna haklarından bazılarını veya hepsini sahte tanrılara yakıştırırlar. Meselâ, tabiat kuvvetleri üzerindeki her türlü kontrolün sadece Allah'a ait bulunmasına; bütün mahlûkatın ihtiyaçlarını karşılamak, niyaz ve isteklerini dinlemek kudret ve selâhiyetinin O'na ait bulunmasına; açık gizli herşeyi sadece O'nun bilmesine rağmen, gene de başkalarının yardıma müracaat ederler. Yahut da bu kudret ve ehliyetten bir kısmı veya hepsini Allah'tan gayrisine atfederler. Böylece O'na şirk koşmuş olurlar.

Kezâ, Allahu Teâlâ'nın, kulları tarafından en yüksek otorite olarak tanınması; O'nun önünde baş eğilmesi; ve ister gizli, isterse de açıkça

olsun, ancak O'ndan korkulması Allah'a ait müstesna haktır. Fakat bu hakkı kısmen veya tamamen Allah'tan gayrısın mal etmek suretiyle O'na şirk koşmaktadırlar. Demek oluyor ki, meşru olan ile gayrimeşru olanı ve helâl ile haramı tâyin etmek selâhiyeti ancak Allahu Teâlâ'nındır. Kullarının hak ve vazifelerini tayin etmek ve onlar için nehiy, emir ve sair hususları tanzim etmek selâhiyeti ancak O'na aittir. Bu sebepten dolayı, bu hak ve selâhiyetlerden herhangi birini kendinde görenler şirk suçuyla suçlanırlar. Kezâ bir tek Hâkim olarak tanınması ve emirlerinin, kulları tarafından, mutlâk emir olarak addedilmesi ve rehberlik hususunda O'na tabi olunacağı O'nun hakkıdır. Bu sebepten bu haklardan herhangi birini Allah'tan gayrisine atfedenler O'na şirk koşmuş olurlar. Kezâlik bu ehliyet ve haklardan herhangi birinin kendinde bulunduğunu iddia eden şahıslar ve müesseseler veyahut bu ehliyet ve haklardan herhangi birini kendinde farzedenler veyahut bu hususta başkalarının rıza göstermesini isteyenler, uluhiyet iddiasını resmen ileri sürmeseler bile, gene de kendilerini Allah'a eş koşmuş olurlar.

164- Allah'a imân eden kimsenin İlâhî arzuyu, kendi veya başkalarının arzusuna tercih etmesi ve O'na karşı, bütün sevgileri feda edecek derecede bir sevgi beslemesi icap etmektedir.

165- Bu elebaşıların ve bu yanlış yola sevkedicilerin ve onlara tabi olanların biçare akibetleri, bilhassa lider ve rehberlerini seçerken çok dikkatli davranmaları için, burada Müslümanlara ikaz mahiyetinde zikredilmiştir. Önceki cemiyetler yanlış lider ve kötü rehberlere tabi olmak yüzünden kötü yola sapmışlardı. Bu sebepten, Müslümanlar onların (önceki cemiyetlerin) akıbetinden ders alacak ve kötü ile iyi liderler arasında fark gözetecek ve kötüleri takip etmeyeceklerdir.

يَٰٓأَيُّهَا
ٱلنَّاسُ كُلُوا۟ مِمَّا فِى ٱلْأَرْضِ حَلَٰلًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ
ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِٱلسُّوٓءِ
وَٱلْفَحْشَآءِ وَأَن تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا
أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۚ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا
يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا
يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً ۚ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾

168-171- Ey nâs! Arzdaki helâl ve temiz olan şeyleri yiyiniz ve şeytanın yoluna tabi olmayınız.[166] Çünkü o, sizin bariz düşmanınızdır. O size kötülük işlemeyi ve hayasızlığı emir eder. Ve Allah tarafından olduğunu bilmediğiniz hususları Allah'a izafe etmeniz için sizi teşvik eder.[167] Onlara "Allah'ın göndermiş bulunduğu rehberliğe tabi olunuz" denildiğinde; onlar "Biz ancak atalarımızca denenmiş olduğunu gördüğümüz şeye tabi oluruz" derler.[168] Peki, ataları akılsız ve doğru yolu bulamamış olsa, gene onları takip edecekler midir? İlâhî rehberliğe uymayı reddedenlerin vaziyeti bir davar sürüsüne benzetilebilir ki, orada sürücü çağrıda bulunur. Fakat sürü, bağrışma ve feryat sesinden başka bir şey duymaz.[169] Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. Onun için hiçbir şey anlamazlar.

Açıklamalar

166- Yemek ve içmek üzerine konulan bütün takyidatı (an'ane hurafat ve cehaletleri icabı) ihlâl etmeleri onların kulağına şeytan tarafından fısıldanmaktadır.

168- Yani: yemek içmek hususundaki takyidata karşı olan batıl an'anelerinin din icabı olduğuna; ve Allah tarafından geldiğine, şeytan onları kandırmaktadır. Halbuki bu batıl an'anelerin Allah tarafından geldiğini gösteren hiç bir delil bulunmamaktadır.

168- Bu batıl icraata mucip sebep olarak ancak an'anenin atalarına ait olduğunu gösterirler. Bu yolun ahmak yolcuları bunu makul bir sebep olarak addederler.

169- Bu misalin iki mânâsı vardır:

1) Bu kimseler öyle bir davar sürüsüne benzemektedir ki, o davar sürüsü sadece çobanın çağrısını ve feryadını işitir ve mânâsını anlamadan o çağrının sedası etrafında dolaşır.

2) Onların önünde nasihatta bulunmak, bir davar sürüsüne hitap etmek gibidir. O sürü ki, onlara söylenilen kelimenin mânâ ve ima ettiği hususları kavramadan, sadece sedayı işitir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا
لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ
وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ
بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٣﴾

172-173- Ey iman edenler! Size rızk olarak verdiğimiz iyi ve temiz şeyleri yemekte tereddüt göstermeyiniz. Ve eğer ancak O'na (Allah'a) ibadette bulunmakta iseniz, Allah'a şükür ediniz.[170] Allah sadece şu şeyleri haram kılmıştır: Kendi kendine ölmüş olanlar ile kan ve domuz etini ve Allah'tan gayri adla kesilenleri yemeyiniz.[171] Fakat mutlak ihtiyaç yüzünden mecbur kalıp bu haram şeylerden herhangi birini, Allah'ın emrini ihlâl gayesi gütmemek ve son derece lüzumlu olandan fazlasını almamak şartıyla yiyen kimse günah işlememiş olur. Şüphesiz ki Allah, Gafuru'r-Rahîmdir.[172]

Açıklamalar

170- Hindu alimler, papazlar, hahamlar, ruhban ve sair kimseler tarafından konulmuş olan her türlü lüzumsuz, münasebetsiz ve gayrimeşru kaideleri terk etmeleri, mü'minlere emir buyrulmaktadır.

Peygamber Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde: "Bizim eda ettiğimiz şekilde salatı eda eden, yüzünü bizim kıblemize yönelten ve bizim kestiklerimizi yiyen kimse bir Müslümandır" diye buyurmuşlardır. Bu sebepten Allah'ın, helâl olduğunu ilân buyurduğu yemekler hususunda şüphesi olan kimse, namaz kılsa ve yüzünü kıbleye yöneltse de gene samimi bir Müslüman sayılamaz. Eğer o, samimi bir Müslüman olmuş olsa, cehaletten gelen haksız hüküm ve hurafat illetinden kurtulması icap eder. Eski an'ane ve âdetlerini körü körüne icra etmesi, cehalet illetinden kurtulmamış olduğunun delilidir.

171- Bu, hem Allah'tan gayrisinin adıyla kesilen hayvan etine; ve hem de Allah'tan gayrisine adak edilen yiyeceğe delâlet etmektedir.

Maamafih aslında herşey Allah'a aittir. Ve O'na bağışlanır. Bu sebepten, hürmet nişanesi olarak ancak O'na adanır. Başka isme adak yapılması ise, o adın velinimet misali ulvî makam; en azından O'na ortak olarak tanınması mânâsına gelir.

172- Bu âyette, üç ahvalde murdar şeyin istimaline izin verilmektedir: (1) Son derece sıkıntı halinde. Meselâ birinin açlık ve susuzluktan ölmek üzere bulunması; yahut hastalık yüzünden hayatının tehlikede olması halinde; ona murdar şeyden başka verilebilecek bir şey bulunamaz ise. O vakit istimaline müsaade edilir. (2) O kimsenin kalbinde Allah'ın emrini ihlâl niyeti beslememesi icap eder. (3) O kimse, son derece lüzumlu olan miktardan bir parça bile fazla almamalıdır. Meselâ muayyen bir halde birkaç parça veya damla murdar şeyin hayatını kurtarabileceğini farzedin. O vakit bu asgarî hadden fazlası alınmamalıdır.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ
وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۙ أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي
بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا
يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا
الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ فَمَا أَصْبَرَهُمْ
عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ
بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

174-176- Allah'ın, Kitabında gönderdiği emirleri saklayanlar ve bunları adi dünya kazançları karşılığı değiştirenler şüphesiz ki karınlarını ateşle doldurmuş olurlar.[173] Kıyamet gününde Allah onlarla konuşmaz ve onları temiz addetmez.[174] Onlar için elim bir azab vardır. Onlar hidayeti dalalete ve mağfireti azaba tebdil etmiş kimselerdir. Onlar ne kadar da cür'etkârdırlar! Onlar cehennem azabına uğramaya bile hazırdırlar. Bunun sebebine gelince; Çünkü Allah'ın Kitabı, Hak olarak göndermiş olmasına rağmen, Kitapta aykırılık düşünen bu kimseler kendi ayrılıkları içinde hakikatten uzaklaşırlar.

Açıklamalar

173- Bu kimseler, Mukaddes Kitaba vakıf olmalarına rağmen onu halktan saklayan; ve o halk arasında cari bulunup da yeni nizamın doğuşunu lüzumlu kılan her türlü hurafat, batıl âdetler ve lüzumsuz kaidelerin mesulü olanlar idi. Bundan maada başka suçları da vardı. Halk arasında kasten vücuda getirilmiş bulunan ve cehalet yüzünden yayılmaya başlayan kötü icraata karşı tek bir söz sarf etmemişlerdi. Ancak bu kadarla da kalmayıp, onlardan çoğu bu esef verici hali kendi çıkarlarına fırsat bildiler ve Allah'ın emirlerini halktan sakladılar.

174- Burada, "ruhanî lider" ve "evliya" geçinenlerin sahte iddiaları ve yanlış tefsirleri çürütülmektedir. Onlar daima kendilerinin müttaki ve mübarek kimseler olduklarını avama inandırmaya çalışırlar. Avam halk da onların böyle olduğuna inanırlar. Onlar halk ile Allah arasında aracılık ve şefaat cür'etinde bulunurlar. Onlara tabi olanlar da bu iddiaya kanarlar. Bu "ruhanî liderlerle" konuşmayacağı ve onlara şefaat selâhiyeti vermek şöyle dursun; onları müttaki ve mübarek olarak addetmeyeceği hususunda Allahu Teâlâ ikazda bulunmaktadır.

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ
وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ
وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ
الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا
وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ
صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

177- Yüzlerinizi şarka veya garba yöneltmeniz bir fazilet değildir.[175] Fakat fazilet olan şey ise, Allah ve ahiret gününe, melâikelere, Kitaba ve pey-

gamberlere samimiyetle imân; ve Allah aşkı için bir kimsenin kendi malını yakınlarına, yetimlere, muhtaç olanlara ve yolda kalmış gariplere, dilencilere ve kölelerin azat edilmesi için vermesi ve salatın ikamesi ile zekâtın ödenmesidir. Faziletli kimseler o kişilerdir ki, ahidde bulundukları vakit o ahde sadık kalırlar. Ve (Hak ile batıl arasındaki) mücadelede, meşakkat ve musibete karşı sabır gösterirler. Bu gibiler sadık ve takva sahibi kimselerdir.

Açıklamalar

175- Dinde şekilperestliğin bir faydası olmayacağını göstermek üzere, meselâ ibadet eder iken yüzlerin sadece şarka ve garba dönüşünde gerçek bir fazilet bulunmadığına burada işaret edilmektedir. Yani, bazı dinî merasim ve ayinlerin sadece icrası ve sadece dindar gözükmenin gerçek bir fazilet olmadığı ve Allah indinde hiçbir değer ve ehemmiyeti bulunmadığı telkin edilmektedir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ
عَلَيْكُمُ ٱلْقِصَاصُ فِى ٱلْقَتْلَى ۖ ٱلْحُرُّ بِٱلْحُرِّ وَٱلْعَبْدُ بِٱلْعَبْدِ وَٱلْأُنثَىٰ
بِٱلْأُنثَىٰ ۚ فَمَنْ عُفِىَ لَهُۥ مِنْ أَخِيهِ شَىْءٌ فَٱتِّبَاعٌۢ بِٱلْمَعْرُوفِ وَأَدَآءٌ إِلَيْهِ
بِإِحْسَٰنٍ ۗ ذَٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ۗ فَمَنِ ٱعْتَدَىٰ بَعْدَ
ذَٰلِكَ فَلَهُۥ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِى ٱلْقِصَاصِ حَيَوٰةٌ يَٰٓأُو۟لِى
ٱلْأَلْبَٰبِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

178-179- Ey iman edenler. Sizler için katil vak'alarında kısas[176] sistemi nizamlandı. Eğer hür bir adam katil olursa, aynı kişi bu yüzden katledilecektir. Kezâ aynı suçu işleyen abd (köle) veya hatun kişi de bu yüzden şahsen mes'ul tutulacaktır.[177] Ancak mağdur kardeş,[178] kâtili affetmek arzusu gösterirse, o vakit "maruf"[179] üzere kan bedeli tayin edilecek ve bu diyet kâtil tarafından hulûsla ödenecektir. Bu, Rabbiniz tarafından size bahşedilen bir "tahfif" ve "rahmet"tir. Bundan öte, haddi aşacaklar için elim bir azap vardır.[180] Ey aklı başında olan insanlar, kısasta sizler için hayat emniyetli bulunmaktadır.[181] Bu nizamı ihlâlden sakınasınız.

Açıklamalar

176- Arapça "kısas" kelimesi, katil vak'asında cana canla mukabele edilmesine delâlet eder. Ama, katilin canına son verilmesinde, onun adam öldürür iken kullandığı usulün kendisine tatbik edileceği demek değildir. Ancak başkasının hayatına kıyması dolayısıyla, onun hayatına son verileceği mânâsına gelmektedir.

177- Burada, tam olarak adaleti temin için, beşer hayatına ait değer ölçüsünde müsavat prensibi nizamlanmaktadır. Kan bedeli ve netice olarak da onun karşılığı ödenecek diyetin tayini, kâtilin veya maktulün mensup olduğu içtimaî sınıf tarafından yapılmamaktadır. Bu sebepten ötürü kâtilin, kan bedeli karşılığından şahsen mes'ul tutulması apaçık nizamlanmıştır.

İslâmiyetin zuhurundan evvel, kendi kabile mensuplarının kan bedelini yüksek tutarlar ve maktulün kan bedeline göre, kâtilin mensup olduğu soydan eşit değerde bir insanın başını isterlerdi. Eğer onun değeri istedikleri bedeli dolduramaz ise, o vakit o bedeli dolduracak miktarda; ve hatta bazen de bir maktule karşılık yüzlerce kişinin başını isterlerdi. Diğer taraftan, eğer kâtil maktulden daha yüksek sınıfa mensup ise, o maktulün hayatına karşılık kâtilin hayatına son verilmesini kabul etmezlerdi. Ve kan bedelindeki bu müsavatsızlık sadece o cehâlet devrine inhisar etmemektedir. Hattâ bugün bile "medenî" milletler, kendi milletlerinden bir kişinin öldürülmesine mukabil, kâtilin mensup olduğu milletten elli kişiyi öldüreceklerini açıkça ilân etmekten utanç duymamaktadır. Ve bu gibi meydan okumayı tatbik sahasına koymaktadırlar. Medenî milletlerden bir tek şahsın öldürülmesine mukabil, esir milletlere mensup birçok kimsenin öldürülmüş olduğunu ekseriya duymaktayız. Fakat katil, hükümran medenî milletlerden birine mensup ise, onların hâkimleri katili ölüm cezasına çarptırmamaktadır. Bu gayriadil usûlü önlemek üzere Allahu Teâlâ, kâtil veya maktulün sınıf ve ırk farkı gözetilmeksizin, kâtilin ve sadece kâtilin hayatına son verileceğini emir buyurmaktadır.

178- Burada "kardeş" kelimesinin kullanılışında bir nevi tavsiye mahiyeti bulunmaktadır. "Katil sizi elim surette rencide etmiş ise de; gene de siz, beşerî münasebet bakımından, onun kardeşisiniz. Bu sebepten, günahkâr kardeşinize karşı hiddetinize hâkim olup, misilleme-

den vazgeçer ve ölüm cezasını bağışlar iseniz, insanî bakımdan yükselmiş olursunuz."

Bu âyet kezâ, İslâmî ceza sistemine göre katil suçunun affedilebilir bir suç olduğunu göstermektedir. Maktulün akrabalarına, münasip görürler ise, kâtili affetmek hakkı tanınmaktadır. Bu gibi bir halde mahkeme onun ölüm cezasına çarptırılmasına hüküm veremez. Pek tabii ki, meşru hak sahibi talep eder ise kâtil tazminat parasını ödeyecektir.

179- Arapça "maruf" kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerlerinde kullanılmıştır. Umumiyetle bilinen ve aklıselim sahibi kimselerce kabul edilen, adil ve makul olan, örf ve âdete delâlet etmektedir. Onlar o kadar bariz ve o kadar iyi bilinmektedirler ki, şahsî menfaat ve haksız hüküm vermenin tesiri altında göremez hale gelmiş olmayan herkes, onların adalet ve doğruluğunu tasdik eder. İslâmî kanunların şümulü içinde bulunmayan bütün meselelerde; İslâm'a göre onlar kabul edlir. Bu gibi umumî hükümler ve teamüle "maruf" denir.

180- Meselâ: Eğer maktulün akrabaları fidye almayı kabulden sonra, gene de intikam gütmeye gayret ederlerse; yahut kâtil veya arkadaşları fidyeyi vermekte hulus-u niyetle hareket etmezler veya karşı tarafın göstereceği hüsn-ü niyeti kabul edip onların alicenaplığına aynen mukabelede bulunmazlar ise, bu bir zulüm olur.

181- Bu ayet, diğer istikamette ifrada varıp da, ölüm cezasının toptan kaldırılmasını müdafaa eden kimseleri cerh etmektedir. Başkaca hiç bir düşünceye ehemmiyet vermeden sadece "misilleme" üzerinde ısrar etmek ne kadar gayrı insanî ise, bazı "medenî" memleketlerde yapıldığı gibi ölüm cezasını toptan kaldırma suretiyle cinayeti teşvik de o kadar gayrı insanîdir. Bu sebepten dolayı Allahu Teâlâ, kısasta hayat bulunduğunu buyurmaktadır. Eğer bir cemiyet hayatın kudsiyetine itibar göstermeyip kâtilleri korur ise, cinayeti mükâfatlandırmış ve birçok masum insanın hayatını tehlikeye koymuş olur.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ
أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا ٱلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ
بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾ فَمَن بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا

إِثْمُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُۥٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾
فَمَنْ خَافَ مِن مُّوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ
فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

180-182- Sizlerden, arkasında mal bırakacak olan herhangi birine ölüm yaklaştığı vakit; ebeveyn ve akrabaları için hakkaniyet dairesinde vasiyette bulunması hususu sizler için nizamlandı. Bu, Allah korkusu olanlara bir haktır.[182] Eğer vasiyeti duyanlar, onu tebdil ederler ise; onlar bizzat bunun günahını yükleneceklerdir. Şüphesiz ki Allah, Semîun Alîm'dir. Maamafih bir kimse, vasiyetname sahibinin (bilerek veya bilmeyerek) herhangi bir adaletsizlikte bulunmuş olduğunu hakikaten anlarsa; o vakit tarafeynin arasını bulmak üzere vasiyeti tebdil eder. Bu halde günaha girmez. Şüphesiz ki Allah, Gafur ve Rahîm'dir.

Açıklamalar

182- Vasiyette bulunulmasına mütedair bu emir, veraset kanununun henüz nizamlanmamış olduğu bir devrede tebliğ buyrulmuştu. Gayesi meşru varisleri adaletsizliğe karşı korumaktı. Fakat bilâhare bu emrin Kur'ân-ı Kerim'in dördüncü sûresindeki veraset kanununun ışığı altında iki safhada tadili hususu Peygamber Efendimiz tarafından bildirildi. Şöyle ki: (1) Hiç kimsenin kanunun tayin ettiği muayyen hisseden ne fazlasını ve ne de eksiğini varislerden hiç birine bırakmaması ve hiç bir varisin kendine düşen hisseden mahrum bırakılmaması. Veyahut muayyen hissesinden az veya fazlasını almaması. (2) Bağışlanılabilecek mirasın, ancak malın üçte biri şeklinde tahdit edilmesi. Yani bir kimsenin malının üçte ikisini, kanuna göre aralarında taksim etmek üzere, varislerine bırakması. Fakat malın sadece üçte birini, belki de mirastan meşru hakka sahip bulunmayan fukara akrabalarına veya amme hizmetleri gibi vesair yerlere bırakabilmesi.

Bu sebeple, vasiyete mütedair kanunun nesih edilmiş olduğunu söylemek hatadır. Bilakis müttekî insanlara Allah tarafından verilmiş olan bir haktır. Ve bu hak, eğer yerinde kullanılırsa, meselâ yetim olan bir torunun mirasa kavuşması gibi ve buna benzer birçok meseleler, İslâm'ın veraset kanunu hükümlerini ihlâl etmeden halledilecektir.

يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن
قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾ أَيَّامًا مَّعْدُودَٰتٍ فَمَن كَانَ
مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى ٱلَّذِينَ
يُطِيقُونَهُۥ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُۥ
وَأَن تَصُومُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

183-184- Ey iman edenler. Sizden önceki peygamberlerin ümmetlerine olduğu gibi, sizin üzerinize de oruç farz kılındı. Umula ki, bu yol sizi takvaya eriştire.[183] Bu oruç muayyen günlerde tutulmak içindir. Maamafih sizlerden herhangi biri hasta olduğunda veya yolculukta olduğunda, aynı adet orucu başka günlerde tutacaktır. Ve oruç tutmaya muktedir olup da (tutmayanlara) gelince, bunun kefareti, her oruç günü için muhtaç birini doyurmaktadır. Fakat bundan fazlasını can u gönülden yapan kişi[184] kendi hesabına daha çok hayır işlemiş olur. Ve eğer bilirseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.[185]

Açıklamalar

183- Birçok mükellefiyetlerdeki mevcut zahmet dolayısıyla İslâmiyet, adım adım ve derece derece inkişaf kaydetti. Oruç meselesinde de aynı şey vuku buldu. Evvelâ orucun bir ayda üç gün tutulması Peygamber Efendimiz tarafından Müslümanlara tavsiye edildi. Fakat mecburî değil idi. Sonra hicrî ikinci senede, Ramazan ayında oruç tutulmasına mütedair emir açıklandı (âyet 183). Maamafih oruç tutmaya muktedir olup da tutmayanlara bir serbesti tanınmakta idi. Fakat onların (oruç tutmayanların) bir günlük orucun kefareti olarak muhtaç bir kimseyi doyurmaları icap ediyordu (âyet 184). Derken bir zaman sonra müteakip 185. âyette bulunan nihaî emir bunu tadil etti. Orucu terk etmek müsaadesi, oruç tutmaya muktedir olan kimselerin üzerinden kaldırıldı. Ve sadece hastalar ile yolculara, gebe ve emzikli kadınlara, ve oruç tutmaya muktedir olmayan ihtiyar kimselere bu müsaade tanındı.

İmam Ahmed bin Hanbel tarafından rivayet edilen bir beyanatta Hazreti Muaz bin Cebel (r.a.) der ki: Salat ve oruç bugünkü şekillerini tedricî surette aldılar. Müslümanlar salat için evvelâ yüzlerini Kudüs'e yöneltirler idi. Fakat bir zaman sonra yüzlerini Mekke'de Kâbe'ye yöneltmeleri emir buyruldu. Bundan maada, ilk önceleri salat vakti için birbirlerine haber verirlerdi. Sonraları salat vakti ezan vasıtasıyla ilân edilir oldu. Oruca gelince: Mübarek Peygamber Efendimiz Medine'ye hicretlerinde, ayda üç gün ve kezâ Muharrem'in onunda oruç tutarlardı. Sonra Allahu Teâlâ orucun bütün Ramazan ayında tutulmasını farz kıldı. Fakat oruç tutmaya muktedir olup da tutmayanların, bir kimseyi doyurmak suretiyle kefaret ödemelerine müsaade buyurdu. Her oruç günü için bir kimseyi doyurmak suretiyle oruçtan muaf tutulmak müsaadesi bilâhare, sıhhatlı olan ve seyahatta bulunmayan kimselerin üzerinden kaldırıldı. (İbn Kesîr, sahife 214).

Buharî, Müslim, Ebu Davud ve diğer ulema dahi Hazreti Aişe, Abdullah bin Ömer ve Abdullah bin Mesud'dan (r.a.) naklen aynı hususta hadisler rivayet ederler. Meşhur müfessir İbn Cerir Taberi dahi aynı hususun teyidi zımnında, ashab ve tabiinden naklen, gayet sahih mahiyette hadisler rivayet eder.Bu hadislerin birinde, o, Hazreti Muaz bin Cebel'in şu açıklamasını rivayet etmektedir: "Araplar oruca alışık olmadıkları için oruç tutmak onlara zor gelmekte idi. Bu sebep dolayısıyla onlara, Ramazan ayında oruç tutmadıkları günler için fakir bir kimseyi doyurma hakkı verildi. Sonraları bu müsaadeyi, hastalık ve seyahat haricinde, kaldıran bir tebliğ geldi". O, kezâ bu hususta İbn Abbas'tan (r.a.) başka bir hadis de rivayet etmektedir. 184. âyetteki ilk tebliğ, oruç tutmaya muktedir olan sıhhatlı kimselerin bile oruç için kefaret ödemesine Allahu Teâlâ tarafından müsaade buyrulmakta idi. Müteakip senede nazil olan 185. âyette ise sıhhatli kimselere evvelce verilmiş olan müsaade kaldırılmış ve bu müsaade sadece hasta ve yolculara inhisar etmiştir.

184- ... **"Bundan fazlasını"**dan mânâ: Bir kimsenin her oruç gününe karşı birden fazla kimseyi doyurması veyahut bir kimseyi doyurmakla birlikte orucu da tutmasıdır.

185- Oruç hakkındaki ilk tebliğ (183-184. âyetlerdeki), Bedir muharebesinden evvel hicrî ikinci senede nazil oldu. Onun yerine kaim olan müteakip âyet ise bir sene sonra nazil oldu. Fakat buraya eklenmiş bulunması, aynı meseleyi ele almış olmasından ileri gelmektedir.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيٓ أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ
وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ ۚ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ
الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ
مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ۗ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ
بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا
اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

185- Ramazan ayı, Kur'ân-ı Kerim'in nazil olduğu aydır. Kur'ân-ı Kerim ki, beşer için tam bir hidayet yoludur. Doğru yolu gösteren ve Hak ile batılın miyarı olan ap açık telkinattan müteşekkildir. Bu sebepten ötürü, onu idrak eden her kimse bütün ay oruç tutsun. Ve eğer hasta olur veya seyahatta bulunursa o vakit aynı adet orucu, başka günlerde tutmak suretiyle tamamlasın.[186] Allah sizin için zorluk değil kolaylık arzu eder. Bu sebepten, sayılı oruç günlerini tamamlamanız ve hidayet yolunda Allah'ın yüceliğini tanımanız için bu yol size gösterilmiştir. O size göstermiştir. Ve O'na şükür[187] edersiniz.

Açıklamalar

186- Bir kimsenin seyahat esnasında oruç tutup tutmaması kendi isteğine bırakılmıştır. Ashab'dan bazıları Peygamber Efendimizle birlikte seyahat ederken oruç tutmuşlar ve bazıları da tutmamışlardır. Bu hal aralarında bir itiraz sebebi olmamıştır. Bizzat Efendimiz de seyahatta iken bazen tutmuşlar ve bazen de tutmamışlardır. Bir defasında Peygamber Efendimiz, yere düşmüş bir insanın etrafında kalabalığın toplandığını görmüşler ve adamın ne olduğunu sorduklarında; oruç yüzünden ayakta duramayacak hale geldiği kendilerine söylenince bu vaziyette oruç tutmanın sevap olamayacağını işaret buyurmuşlardır. Harp zamanında orucun tehir edilmesi hususunda emirler tebliğ buyururlardı. Hazreti Ömer (r.a.) tarafından rivayet edildiğine göre, Ramazan ayında, Peygamber Efendimizin emrinde harbe gider iken iki seferinde orucu tehir etmişlerdi. Yani, Bedir muharebesi münasebetiyle ve

Mekke'nin fethinde. İbn Ömer'in (r.a.) rivayet ettiğine göre Peygamber Efendimiz Mekke'nin fethi arifesinde: "Düşmanla harbe gidiyoruz. Orucunuzu tehir edin ki, düşmanla mücadele için lüzumlu kuvveti muhafaza edesiniz" diye buyurmuşlardı. Orucun tehiri için asgarî ölçü haddi Efendimiz tarafından tasrih buyrulmamıştır. Ashab dahi ölçü bakımından tatbikatta ihtilâfa düştüler. Fakat aşikâr olan şudur ki, umumca yolculuk olarak kabul edilen ve bir kimsenin yolculukta olduğunu hissetmeye başlayacağı bir mesafede oruç tehir edilebilir. Kezâ, bir kimse, yolculuğa başlayacağı günde orucu terk edebilir.

Düşman taarruzuna uğrayan mahallerde oturan halkın orucu tehiri hususunda fikir ayrılığı mevcuttur. Fakat bu gibi hallerde orucun tehirine müsaade bulunduğunu, İbn Teymiyye kuvvetli delillerle iddia etmektedir.

187- Allahu Teâlâ o kadar cömerttir ki, kullarını orucun nimetlerinden mahrum etmeyi arzu buyurmaz. Bu sebepten, orucu sadece Ramazan ayına inhisar ettirmemiştir. Fakat Ramazan ayında meşru sebep dolayısıyla orucu tamamlayamayanlara, eksik kalan oruçlarını tamamlayabilmeleri için bir yol bahis buyurmuştur. Onlar Ramazan ayında nazil olan Kur'ân-ı Kerim'e arz-ı şükran etmek üzere, eksik kalan oruçlarını başka günlerde tamamlayacaklardır.

Bu âyetten açıkça anlaşıldığına göre, Ramazan'da oruç tutmak sadece bir ibadet şekli ve sadece dinî talim değildir. Fakat aynı zamanda Ramazan ayında nazil olan Kur'ân-ı Kerim'in muazzam nimetlerine karşı şükür ifadesidir. Ve bir nimete karşı en iyi şekilde şükür ise, ancak o nimetin gayesine hizmet etmek ve insanın bütün gücüyle bu hizmetin itmamına kendini hazırlamasıyla mümkün olur. Allahu Teâlâ'nın, Kur'ân-ı Kerim'i bizlere göndermesinin gayesi: O'nun arzusunun açıklanması ve böylece o arzuyu yerine getirebilmemiz ve diğerlerini de bu yolda ikna edebilmemiz içindir. Oruç, bu gayeye hizmet için en iyi şekilde talimi temin eder. Hem bir ibadettir ve hem de Kur'ân-ı Kerim şeklinde tecelli eden nimete karşı bir şükür işaretidir.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ ۚ هُنَّ لِبَاسٌ
لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۗ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ
أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ ۖ فَالْآنَ
بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۚ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا
حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ
مِنَ الْفَجْرِ ۖ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ ۚ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ
وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ ۗ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ
فَلَا تَقْرَبُوهَا ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

186-187- Ve eğer kullarım Benim hakkımda sana sual ederler ise; yâ Nebi, Benim onlara oldukça yakın bulunduğumu kendilerine söyle. Bana dua edince, dua edenin davetine icabet ederim. Böylece onlar Benim davetime icabet etsinler. Ve Bana iman etsinler.[188] (Bunu onlara ulaştır). Yâ Nebi, belki irşat edilmiş olurlar.[189] Sizler için (Ey Müslümanlar) oruç günlerinin gecelerinde zevcelerinizin yanına gitmeniz helâl kılındı. Onlar sizin için bir libas (gibi) ve[190] siz de onlar için bir libas (gibi)siniz. Kendi nefsinize karşı sinsice davranmanızı bilmesine rağmen Allah, suçunuzu bağışladı ve sizi af etti. Artık zevcelerinizle cinsî münasebette mezun bulunun. Ve Allah'ın size helâl kıldığından müstefid olunuz. Siz keza[191] oruç gecelerinde[192] fecrin ak ipliğini gecenin kara ipliğinden fark edinceye kadar, yemeniz ve içmenize müsaade edilmiştir.[193] Sonra (bütün bu şeylerden sakının) geceye kadar orucu tamamlayın.[194] Fakat mescitlerde itikâfta iken (Ramazan'ın son on gününde) zevcenizle cinsî münasebette bulunmayınız.[195] Bunlar Allah tarafından tayin buyrulan hudutlardır. Böylece onlara (o hudutlara) yaklaşmayın (bile).[196] Allah emirlerini beşeriyete bu yoldan açıklamaktadır. Umula ki, kötülüğe karşı kendilerini korusunlar.

Açıklamalar

188- Yani: "BENİ görmeye ve BENİ hissetmeye, hâsse bakımından muktedir olmamanıza rağmen, BENİM sizden uzak bulunduğumu aslâ hayal etmeyiniz. Hayır BEN her kuluma o kadar yakınım ki, o BANA her vakit ve her zaman müracaatta bulunabilir. Ve talebini huzuruma getirebilir. Hattâ o kadar ki, BEN sözle ifade edilmemiş olup da sadece en derunî şekilde kalben yapılmış istekleri de duyar ve cevaplandırırım. Cehalet ve ahmaklık yüzünden icat edilen sahte ve aciz tanrılara gelince; siz onların ayağına kadar gitmenize rağmen, onlar sizi gene işitmezler ve size cevap veremezler. Fakat işte BEN, uçsuz bucaksız kâinatın HÂKİMİ ve KADÎR-İ MUTLAK olan Ben, sizi işitmeye ve size cevap vermeye o kadar yakınım ki, istediğiniz her zaman ve her yerde bulunacağınız herhangi bir talep için hiçbir aracı ve tavassuta ihtiyacınız bulunmamaktadır. Bu sebepten, sahte tanrıların arkasından kapı kapı dolaşmak budalalığından kendinizi kurtarmalısınız. Ve BENİM davetimi kabul ediniz ve BANA dönünüz. BANA itimat ediniz. BANA kulluk ediniz."

189- Yani: "Belki de işin hakikatını senden öğrenebilirler ve böylece kendileri için hayırlı olan doğru yolu benimseyebilirler."

190- Zevc ile zevce arasındaki münasebet beden ve libas arasındaki münasebet gibidir. Onlar nasıl birbirine yakın ve uygun iseler ve aralarından başka bir şeyin sızmadığı gibi; zevc ile zevcenin arasında aynı sıkı yakınlık bulunmaktadır. Onlar karşılıklı olarak birbirlerinin istirahatgâhıdırlar.

191- Önceleri Ramazan gecelerinde zevc ile zevce arasındaki cinsî münasebeti men eden açık bir emrin bulunmamasına rağmen; gene de Müslümanlar böyle bir harekette bulunmanın meşru olamayacağı şüphesine kapıldılar. Bazıları ara sıra zevcelerinin yanına suç işler gibi sokulurlardı. Böylece suçluluk kompleksinin gelişme tehlikesi bulunmakta idi. Bu sebepten Allahu Teâlâ, onları nefislerine karşı sinsi davranışları dolayısıyla ikazda bulundu. Bilâhare, böyle bir işi huzuru kalple yapabilmeleri için, onu helâl kıldı.

192- Kezâ, Ramazan ayında yemek ve içmek vaktinin tayininde bir anlaşmazlık mevcut idi. Bazıları, yatsı namazından sonra başlayarak ertesi gün güneş batıncaya kadar geçen müddet zarfında yemek

ve içmenin men edilmiş olduğu fikrinde idiler. Diğerleri ise, bir kimsenin yatsı namazından sonra uyanık kaldığı müddetçe yiyip içebileceğini; fakat uyuduktan sonra artık ağzına bir şey koyamayacağını düşündüler. Kendi icatları olan bu düşünceler hesabıyla, ekseriya huzursuzluk içinde bulunuyorlardı. Bu âyette, onların yanlış anlamaları bertaraf edilmiş ve oruç müddeti, imsaktan güneş batıncaya kadar olarak tesbit edilmiştir. Yemek, içmek ve zevcelerle cinsî münasebete ise; güneş battıktan imsak vaktine kadar müsaade edilmiştir.

Kezâ Peygamber Efendimiz, oruca hazırlık olmak üzere, imsaktan evvel sahur yenilmesini de tenbih buyurmuşlardır.

193- İslâmiyetin ibadet için tayin ettiği vakitler ölçüsü, her medeniyet çağında ve dünyanın her kısmındaki insanlar tarafından tatbik edilebilir mahiyettedir. Bu sebepten dolayıdır ki, dinî ibadet için vakit ölçüleri saatla değil de; gökteki bariz işaretlerle tesbit edilmektedir. Bu her memleket ve her çağdaki insanları tatmin edecek bir miyar olup; saatle ayarlanması ise, ancak ahvale göre bir kolaylık olsun diye ve gökteki işaretlere sadık kalınmak şartıyla yapılabilir. Fakat bu işteki hikmeti anlamayan insanlar akılsızca itirazda bulunurlar. Meselâ, bu miyarın kutup çevresinde tatbik edilemeyeceğini; çünkü orada gündüz ve gecenin birkaç ay müddetle devam ettiğini söylerler. Fakat şu hususu unuturlar ki; sabah, akşam, öğle ve gece işaretleri başka yerlerde olduğu gibi kutup mıntıkasında da muntazaman görülürler. Ve oralar da (kutup mıntıkalarında) yaşayanlar iş, oyun, uyku ve sair hususlara mahsus vakitlerini bu işaretlerin görünüşüyle nizamlarlar. Saat bulunmadığı devirlerde, şimal kutbu medarının sakinleri bu işaretlere göre iş vakitlerini tesbit etmekte idiler.

194- "Geceye kadar orucu tamamlayın"ın mânâsı: "Orucunuzun son noktası, gecenin başladığı noktadır" demektir. Kezâ, gecenin güneş batmasıyla başladığı malûmdur. Onun için, ufukta müşahede edeceğimiz güneş batmasıyla oruç bozulacaktır. Orada gecenin kara ipliğinin yükseldiğini görmemiz, orucun bozulacağına işarettir. Aynı şekilde, şark ufkunda fecrin ak ipliğinin yükselmesi ise, oruca başlanacağının işaretidir.

Şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki; İslâmî kanunlarda, orucun müddeti hakkında saniyesi saniyesine ve dakikası dakikasına bir kesinlik yoktur. Oruç vakitlerinin sınırlarında bir hayli genişlik mevcut bulun-

maktadır. Birkaç saniye veya birkaç dakika fark, orucu zedelemez. Gece karanlığı garpta yükselir yükselmez, oruç tamamlanmış olur. Bu sebeple güneşin batışında oruç bozulmalıdır. Aynı şekilde, sabahleyin fecrin şark ufuklarından doğuşunda, yemek ve içmeye son vermek ve oruç tutmak sınırı başlar. Fakat burada da, bir kimse eğer vaktinde kalkamamış ise sahur yemeğini bitirmek üzere, hattâ sabah fecrinin görülmüş olmasına rağmen, bir müsaade vardır. Bu hususta şu mealde bir hadis-i şerif mevcut bulunmaktadır: "Eğer bir kimse sahur yemeğini yer iken, imsak vaktini ilân eden müezzin sesini işitse bile yemeğini bitirmelidir."

Kezâlik, garpta gecenin kara ipliği gözükür gözükmez, hiç geciktirmeden derhal orucun bozulması emir edilmiştir.

195- İtikâf, Ramazan ayının son on gününde yapılan ve nev'ine has hususiyeti olan ihtiyarî bir ibadet usulüdür. İtikâfa giren kimse bir mescide kapanır ve mutad dinî vazifelerine ilâveten bütün zamanını Allah'a rabt-ı kalb etmekle geçirir. Onun bütün dünyevî meşguliyet, arzu ve nefsaniyet misali şeylerden sarf-ı nazar eylemesi ve tabiî ihtiyaçları haricinde mescidi terk etmemesi icap eder.

196- Allahu Teâlâ tarafından tayin buyurulan hadlere dair emrin ifade ettiği husus çok manidardır. O hadlerin yalnızca ihlali men edilmekle kalmayıp, aynı zamanda o hadlere hatta yaklaşılmaması ihtar olunmaktadır. Memnu bir mıntıkanın hudutları etrafında dolaşmak tehlikelidir. Çünkü orada dolaşan kimse yanlışlıkla o mıntıkaya girebilir. Bu sebeple onların yakınına gidilmesi men edilmiştir. Mübarek Peygamber Efendimiz aynı mesele üzerinde ehemmiyetle durarak şöyle buyurmuşlardır: "Her sultanın sınırlanmış mülkleri bulunmaktadır. Allah'ın mülkü ise haram ile helâl ve hak ile batıl hudutları ile sınırlanmıştır. Sınırların yakınında otlayan hayvanlar, günün birinde oraya girebilirler." Bu açık ikaza rağmen, maalesef İslâmî kanunun ruhuna vakıf olamayan bazı kimseler son hadde kadar gitmekte ısrar ederler. Ve bazı "bilgili" kimseler de, son hududa kadar yaklaşılmamasını Müslümanlara ihtar eden aynı İslâmî kanunda kendilerine mazeret aramaya koyulurlar. Çok kişilerin doğru yoldan ayrılma ve tuzağa düşme sebebi bu yüzden ileri gelmektedir. Aşikâr olan şudur ki, bir kimsenin, etrafında dolaşırken bu açık hudutları farketmesi ve orayı ihlâlden kendini koruması pek kolay bir iş değildir.

وَلَا تَأْكُلُوٓا أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ وَتُدْلُوا
بِهَآ إِلَى ٱلْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَٰلِ ٱلنَّاسِ بِٱلْإِثْمِ
وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْأَهِلَّةِ قُلْ هِىَ مَوَٰقِيتُ
لِلنَّاسِ وَٱلْحَجِّ وَلَيْسَ ٱلْبِرُّ بِأَن تَأْتُوا ٱلْبُيُوتَ مِن ظُهُورِهَا
وَلَٰكِنَّ ٱلْبِرَّ مَنِ ٱتَّقَىٰ وَأْتُوا ٱلْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَٰبِهَا وَٱتَّقُوا ٱللَّهَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

188-189- Batıl sebeplerle birbirinizin malını gasp etmeyin, ve başkalarını, mallarının bir parçasından haksız yere mahrum bırakmak niyetiyle, hâkimlere teklifte bulunmayınız.[197] Ayın (kamerin) değişik görünüş halleri hakkında sana sorarlar. De ki, "Bunlar halkın vaktini hesaplaması ve hac zamanını tayin için alâmetlerdir."[198] Kezâ onlara de ki, "Evlerinize arka kapıdan girmek (hac günlerinde) fazilet değildir. Asıl fazilet ise bir kimsenin Allah'ın gazabından sakınmasıdır. Böylece evlerinize mutad kapılardan giriniz. Ve Allah'tan korkunuz ki felâh bulasınız.[199]

Açıklamalar

197- Bu âyetin iki cephesi bulunmaktadır. Bir kimse hakimleri rüşvetle elde etmek suretiyle başkalarının malını gasp etmeye çalışmayacak ve başkalarının malını gasp için kandırıcı delillerle mahkemeye müracaatta bulunmayacaktır. Eldeki mevcut delillere müsteniden hâkimin, gasp lehinde karar vermesi pek muhtemeldir. Fakat o suretle o mal, ona helâl olmayacaktır. Peygamber Efendimiz bu gibi kimselere ihtar ile şöyle buyurmuşlardır: "Ne de olsa ben de bir insanım. Benim önüme getirilen bir davada, karşısındakine nazaran daha iyi hitabet kudretine sahip taraf beni lehlerinde karar vermeye ikna edebilirler. Fakat iyice bilinsin ki, onun lehindeki hükmüme rağmen, o kimse bir kardeşinden hiç bir şey kazanmış olmayacak; fakat aslında cehennemden bir parça elde etmiş olacaktır."

198- Ayın (kamerin) değişik görünüş halleri her çağdaki insanla-

rın daima alâkasını çekmiş ve her memleketteki değişik ayin ve batıl itikatlar bu hallerle irtibat kurmuştur. Arapların da kezâ bunlarla irtibatlı bazı batıl itikatları mevcut idi. Aydaki (kamerdeki) muhtelif görünüş safhalarının ve ay tutulmasının kaderleri üzerinde tesiri olacağı itikadı yüzünden seyahat, evlilik, iş hayatı ve sair muamelâtı ona göre ayarlar ve bazı batıl âdetler edinirlerdi. Bu sebepten dolayı, Peygamber Efendimize aynı husus hakkında sordular. Bu sualleri Allahu Teâlâ tarafından cevaplandırıldı ve kamerin muhtelif şekillerdeki görünüş hallerinin tabii bir takvim hadisesinden başka bir şey olmadığı bildirildi. Bu vesile ile haccın zikredilişi ise Araplar için dinî, kültürel ve ekonomik bakımdan ehemmiyetine binaen idi. Senenin 4 ayı hac ve umre için tahsis ediliyor; bu aylar müddetince mütareke yapılıyor, yollar emin hale getiriliyor, sulh temini dolayısıyla iş hayatı canlanıyordu.

199- Bu onların batıl itikatlarından biri idi. Hac için merasim libası olan ihrama girince, evlerinin ön kapısından işlemez, fakat arka duvardan sıçrarlardı. Bu âyetle Allahu Teâlâ bu batıl itikadı yalnızca cerh etmekle kalmayıp aynı zamanda atalarını körü körüne taklitten başka birşey olmayan böyle batıl âyin ve âdetlerin fazilet mefhumuyla hiç bir alâkası bulunmayacağı hususunda ikazda bulunuyor.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾
وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُم مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ
أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ
فَإِن قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَإِنِ انتَهَوْا فَإِنَّ
اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩٢﴾

190-192- Size karşı harp edenlerle Allah yolunda (fî sebilillâh) savaşınız.[200] Fakat tecavüze siz başlamayınız. Çünkü Allah, mütecavizleri sevmez.[201] Sizinle karşılaşacakları her harpte onlarla dövüşün. Ve sizleri sürmüş oldukları yerden onları sürün. (Katlin kötü bir şey olmasına rağmen) fitne katil-

den çok daha kötüdür.[202] Onlar sizlere hücuma geçmedikçe, Mescid-i Haram yakınında onlarla dövüşmeyin. Fakat evvelâ onlar size hücuma geçerlerse (o mukaddes sahada bile) onlarla (hiç tereddüt göstermeden) çarpışın. Çünkü bu gibi kâfirlerin lâyık olduğu ceza budur. Maamafih onlar harpten vazgeçerler ise (siz de aynı şekilde davranmalısınız). Ve bilin ki Allah, Gafurdur Rahîm'dir.[203]

Açıklamalar

200- Yani: "Sizi Allah yolundan men eden ve hidayet yoluna uygun hayat yolunu ıslah etmeye çalışmanız yüzünden size düşman kesilen; sizi ıslâh yolundan zor ve zulüm kuvvetiyle alıkoyanlara karşı mücadele ediniz."

Bundan evvel Müslümanlar henüz zayıf ve dağınık vaziyette bulunuyor iken, onlara İslâm'ı neşir etmeleri ve her türlü zulme tahammül göstermeleri emir buyurulmuştu. Fakat Medine'de nüve bir devlet kurduklarında, bu ıslah hareketine karşı zor kullananlarla artık, ilk defa olarak, harbe girişmeleri onlara müsaade buyrulmuş oldu. Bedir ve başlangıçtaki bir seri harpler bu tarihten sonra vuku buldu.

201- Giriştikleri harpleri şahsî menfaat, maddî kazanç ve kin gayesiyle yapmamaları Müslümanlara ikaz buyruldu. Bu sebepten onlara karşı çıkmayanlarla ve onları işlerinden alıkoymayanlarla harp etmemeleri lâzım geliyordu. Bundan maada Peygamber Efendimiz, harpte insanî ölçülere riayet edilmesi hususunda mufassal talimatta bulundu. Harpte barbar usullerden kaçınılmasını; çocuklara, kadınlara, ihtiyar kimselere ve yaralılara zarar ve ziyan verilmemesini Müslümanlara tenbih etti. Kezâ kılıçtan geçirilenlerin cesetlerine şerefsiz hallerde bulunulmasını; mahsulün, ağaçların, hayvanların ve sair şeylerin tahrip edilmesini; ve her türlü zulüm ve vahşet hareketleri ile sanat eserlerine zarar vermeyi men etti. Müslümanlara ancak son derece zarurî ve mutlak surette lüzumlu anlarda kuvvete müracaat müsaadesi verildi.

202- "İşkence ile, ve fikre karşı şiddet, zor ve tehdit yoluyla baskı yapılması," Arapça "fitne" kelimesinin, bu âyetteki kullanış şekliyle tam karşılığıdır. Bir fert veya cemiyeti, zamanının modasına uymayan fikir ve kanaatları benimsiyor diye, taciz ve baskı usulleriyle yola getirmeye çalışmanın şeni bir suç olacağı; ve içtimaî hayatı ıslah edici fikir ve kanaatlara bağlılığı ve o fikir ve kanaatları neşir etmesi yüzünden halka

eza ve cefa suretiyle zulüm yapmanın çok kötü bir hal olacağı âyette ifade edilmektedir. Kan akıtılmasının çok kötü birşey olmasına rağmen, şahsî prensip ve itikatlarına bağlılıkları yüzünden başkalarının baskı altında tutulması ve iz'aç edilmesi ve onları bu itikattan vazgeçmeye ve onlara baskı yapanların itikadına uymaya zorlamak bu halden, yani kan akıtmaktan da daha kötüdür. Bu sebepten dolayı, münakaşa yerine kaba kuvveti çare görenlere karşı kuvvet kullanılması oldukça meşru ve haklı bir harekettir.

203- Yani: "İmanla bağlı bulunduğunuz Allahu Teâlâ'nın sıfatlarını kendi benliğinizde yaşatmalısınız". O en kötü suçluları ve canileri bile affeder ve onlara merhamet gösterir. Siz de kendinizi bu kalıba uydurmaya çalışmalısınız. Sizin harbiniz, intikam hislerinizi tatmin için değil, fakat Allah uğruna yapılmalıdır. Onlar Allah'a karşı geldikleri ve size karşı harp ettikleri müddetçe siz de onlara karşı harp ediniz. Ama onlar harbe son verip husumeti terk edince, o vakit siz de harbe son vermelisiniz.

وَقَٰتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ
لِلَّهِ ۖ فَإِنِ انتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾ الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ
الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ ۚ فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ
مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾

193-194- Fitne hali son buluncaya ve onun yerine Allah'ın dini kaim oluncaya kadar, onlarla savaşa devam ediniz.[204] Sonra onlar vazgeçerlerse, zalimlerden başkasına karşı artık husumet güdülmeyecektir.[205] (Düşman tarafından da) aynen riayet edildiği takdirde haram aya riayet edilecektir.[206] Ve kezâlik (harpte) her türlü men edilmiş şeylere karşılık, kısas kanunu mevcuttur. Bu sebepten, eğer herhangi kimse size hücum ederek bu yasağı çiğner ise, siz de aynı şekilde hareket edebilirsiniz. Fakat Allah'tan korkun ve Allah'ın mütteki kişilerle birlik olduğunu daima biliniz.

Açıklamalar

204- Buradaki "fitne" kelimesi 191. âyette kullanılan mânâdan

farklı şekildedir. Mânânın gelişinden açıkça anlaşıldığına göre, burada Allah yolunu benimsemek bakımından hür ve emin olmayan cemiyetin durumu ifade edilmektedir. Bu sebepten dolayıdır ki, bu durumu izale etmek ve Allah yolunda sulh ve hürriyeti ihya için harbe devam etmeleri Müslümanlara tenbih edilmektedir. Kezâ şu husus dikkat nazarına alınmalıdır ki, Arapça "din" kelimesi aslında teslimiyet mânâsına gelir ve teknik bakımdan ise; emir ve nizamları takip edebilecek bir otoritenin hükümranlığı altında kurulu hayat yolu mânâsına kullanılır. Bu sebepten insanın insan üzerinde hüküm sürdüğü ve hiç kimsenin Allah yolunu takip etmeye imkân bulamadığı cemiyetin durumundaki hal, "fitne" halidir. İslâm'ın harpteki gayesi "fitne"yi kaldırmak; onun yerine Allah yolunu kaim kılmak ve böylece halkın, İlâhî nizama uygun olarak hizmet imkânını sağlamaktır.

205- Bu âyet, münkirleri küfür ve imansızlıktan kılıç zoruyla Allah yolunu benimsemeyi zorlayacak bir harp için, mü'minleri tahrik mânâsına gelmez. Ancak fitneyi terk etmeleri için onlara karşı harp açılacaktır. Maamafih, İslâmiyet bütün gayri müslimler için inanç hürriyeti tanımaktadır. Bir kimse istediği dini seçebilir ve dilediği dinde ibadet edebilir. Bu sebepten dolayı münkirlerin batıl itikat ve şeytanî yolları terketmeleri için mü'minlerin onları münakaşa yoluyla ikna etmeleri burada teşvik edilmektedir. Yoksa bu yüzden harbe müsaade edilmemektedir. Diğer cihetten ise kimseye Allah'ın kullarını dinsiz kanunlara tabi kılmak ve onları Allah'tan başkasına kul etmeye zorlamak hakkı verilmemektedir. Böyle bir adaletsiz durumu bertaraf etmek için İslâmiyet, vaziyete göre bazı şıkta nasihata ve bazı şıkta da harbe müsaade etmektedir. Bu yüzden fitne ile ve kâfirlerin siyasî tahakkümü ve fiilî hükümranlığı yok olup Allah yolunda hürriyet teminat altına alınıncaya kadar mü'minler mutmain olamazlar.

"Sonra onlar vazgeçerler ise, zalimlerden başkasına karşı artık husumet güdülmeyecektir" âyet-i kerimesinden istihraç edilen mânâ şudur ki: İslâm kanunları dinsiz kanunlar yerine kaim olunca, hakka karşı zulümde son derece zalim ve hunhar davranmış olanlar için umumî af çıkarılacaktır. Maamafih mü'minlerin zafer anında merhamet göstermeleri münasip görülmekle beraber; körü körüne muhalefet ve zulüm bakımından haddi aşmış olanların ise cezalandırılmalarına cevaz verilmektedir. Bizzat şefkat ve merhametin timsali olan Mübarek Pey-

gamber Efendimiz de bu müsaadeden istifade ile, Bedir muharebesinde esir alınanlardan iki kişiyi ölüme mahkûm etmiş idi. Mekke'nin fethini müteakip umumî af ilân edilmiş olmasına rağmen, İslâm'a karşı suçlarda son derece ileri giden on yedi kişinin bu aftan istifade ettirilmemiş ve bunlardan dördünün ölüme mahkûm edilmiş olduğu bu münasebetle zikredilebilir.

206- Dört mukaddes kamerî ay müddetince (yani hacca tahsis edilen Zilkade, Zilhicce ve Muharrem ayı ile umreye tahsis edilen Receb ayı zarfında) çıkacak harplerle alâkalı suâle bu âyet cevap teşkil etmektedir. Bu aylara haram aylar denilmektedir. Çünkü Hazreti İbrahim zamanından beri, hacıların Kâbe'ye sulh ve emniyet içinde gidip dönebilmelerini temin için harp, katl ve nizamı bozacak her türlü hareket bu aylarda men edilmişti. Sonradan bu yasak Araplar tarafından dolambaçlı hilelerle ihlâl edilmeye başlandı. Kendi çıkarlarına uygun olsun diye bu ayların mutad tertibini değiştirdiler. Soygunculuk, intikam ve sair sebeplerle hücuma geçmek isteyince, bir mukaddes ayı ihlâl ederler ve sonradan onun yerine başka bir ayı takdis ederlerdi. Bu sebepten, kâfirlerin haram ayı ihlâl edip bu kötü usule başvurarak o mukaddes ayda hücum etmelerine mukabil ne gibi harekette bulunulacağı Müslümanlar tarafından bilinmemekte idi.

Bu âyet onların değil de, karşı tarafın husumete başlaması halinde, mukaddes ayda mukabil harbe müsaade etmek suretiyle Müslümanların müşkilâtını bertaraf etmiş oldu. Fakat kendi bakımlarından her hâlükârda haddi aşmamaları icap ediyordu. Eğer kâfirler haram ayda yasaklara riayet ederler ve harpten kaçınırlarsa o vakit Müslümanların da aynı şekilde davranmaları lâzım geliyordu. Fakat yasakları ihlâl edip Müslümanlara tecavüz edince aynı haram ayda karşılık göreceklerdi.

وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ۛ وَأَحْسِنُوا ۛ إِنَّ
اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾ وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ۚ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا
اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۖ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ ۚ

فَمَنْ كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ
أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنتُمْ فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا
اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ
إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذَٰلِكَ لِمَن لَّمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

195-196- Servetinizi Allah yolunda harcayın ve kendinizi kendi elinizle tehlikeye atmayın.[207] Hasenatta bulunun. Çünkü Allah hasenat sahiplerini sever.[208] Hac ve umre niyetinde bulununca, Allah rızası için tamamlayın. Fakat bu yolda alıkonulursanız, o vakit tedarik edebileceğiniz herhangi kurbanı Allah'a adayın.[209] Ve kurban yerini buluncaya kadar başınızı tıraş etmeyin.[210] Fakat aranızda hasta olup; yahut başında eziyeti bulunup da tıraş ihtiyacında olan kimse için bunun kefareti ya oruç tutmak, ya sadaka veyahut kurban olacaktır.[211] Maamafih sulh zamanında iseniz.[212] (Ve Mekke'ye hac mevsiminden evvel gelmiş iseniz) bu fırsattan istifade ile umre yapacak kimse, imkânı dahilinde tedarik edeceği kurbanı adayacaktır. Fakat kurban tedarik edemez ise, o vakit hac mevsiminde üç gün ve evine döndükten sonra da yedi gün olmak üzere, cem'an on gün oruç tutacaktır. Bu imtiyaz ancak evleri Mescid-i Harama yakın[213] olmayanlara mahsustur. Ve Allah'ın emirlerini ihlâlden sakınınız. Ve iyi bilin ki Allah, Şedidü'l-İkab'dır.

Açıklamalar

207- "Allah yolunda harcama"nın mânâsı: Allahu Teâlâ tarafından tanzim buyurulan dinin ihyası için nakdî fedakârlıkta bulunmaktır. Yani: "Eğer bencillik güder ve servetinizi İlâhî dinin ihyası uğrunda sarf etmez iseniz, dünyada mahv ve ahirette de cehennemlik olursunuz. Cenab-ı Hak bu hale karşılık kâfirleri bu dünyada başınıza musallat eder ve O'nun tarafından verilmiş olan serveti din uğruna sarf etmemeniz yüzünden öbür dünyada da sizleri gazabına uğratır" denilmektedir.

208- Hakikî Müslüman o kişidir ki, Allah yoluna gönül bağlar, Allahına tam kalp ve samimiyetle bağlı kimse ise kalbi, ruhu, zihni, ben-

liği ve her şeyiyle Allah yoluna bağlanmış kimsedir. Böyle bir kimse sadece Allah korkusu icabı olan vazifelerini yapmakla iktifa etmeyip; İlâhî aşk uğruna var kuvvetiyle elinden gelen her şeyi yapmaya çalışacaktır.

209- Yani: "Kâbe'ye gitmekten men edilmeniz ve seyahatı terk mecburiyetinde bırakılmanız hallerinde deve, sığır, keçi ve sair herhangi kurbanı Allah'a adayacaksınız."

210- "O yer"den neyin murat edildiği hakkında fikir ayrılığı mevcuttur. Hanefi mezhebine göre "o yer" Mescid-i Haram, Beytullah hududuna delâlet eder. Eğer bir kimse yolda alıkonulursa kurbanı, yahut kendi namına bir kurban alınıp kesilmesi için parasını oraya gönderecektir. İmam Malik ile İmam Şafiî'ye göre de bir kimsenin yolda alıkonulduğu mevkide kurban kesilecektir.

211- Bir hadis-i şerife göre, Peygamber Efendimiz böyle bir halde bir kimsenin üç gün oruç tutması yahut altı fakiri doyurması veyahut en azından bir keçi kurban etmesini buyurmuşlardır.

212- Buradaki "sulh"dan murat edilen mânâ: Zamanında Hacca gitmeye mani sebebin ve düşman husumeti dahil her türlü engelin bertaraf edilmiş olduğu haldir. "Alıkonulma"nın, bir kimsenin hac yapmasına mani olacak her türlü sebeplere şamil olmasına mukabil; "sulh" da bütün sebeplerin bertaraf edilişine şamil bulunmaktadır.

213- İslâmiyetin zuhurundan evvel Araplar hac ile umrenin aynı zamanda ve aynı seferde yapılmasının günah olacağı kanaatında idiler. Onların beşer yapısı kanunlarına göre, bunlardan "hac ve umre"den her biri için ayrı ayrı sefere ihtiyaç bulunmaktaydı. Kendiliğinden konulmuş olan takyidatı bu âyet bertaraf etmiş oldu. Fakat mukaddes beldenin muayyen hudutları içinde yaşayan kimseler müstesna tutuldu. Çünkü hac ve umre için ayrı ayrı seferde bulunmak onlara güç gelmeyecekti. Sadece ihramdan çıkacaklar; umreden sonraki muayyen takyidat ve merasimle kendilerini bağlı addetmeyecekler ve bunları hac günlerinden sonra ifa edeceklerdi.

Müteakip âyetlerdeki hac merasimiyle alâkalı hususların anlaşılabilmesi için aşağıdaki hülâsa malûmatı zikretmek faydalı olacaktır. Şöyle ki: Hacılar, Mekke'ye giden her yol kavşağında tayin edilmiş nokta olan "Mikat"a varır varmaz ihrama girecekler. Bundan sonra

hac için nizamlanmış usule riayet edilecek. Mekke'ye varıldığında, umreye niyetli olan hacı ihramını çıkarabilecek ve 7 Zilhicce'ye kadar muteber takyidattan kendini muaf addedebilecektir. Ayın 8'inde Mekke'de tekrar ihrama girecek ve oradan 6 mil kadar mesafedeki Mina vadisine gidecektir. Ayın 9'unda ise Mina'dan 5 mil kadar mesafedeki Arafat vadisine giderek akşamı orada edecektir. Sonra Arafat ile Mina arasındaki Meş'er-i Harama, "Müzdelife"ye tekrar dönecek ve ayın 9'uncu gününü 10'uncu güne bağlayan geceyi orada namaz, niyaz ve ibadetle geçirecektir. Onuncu günü sabahı Mina'ya geri gelecek ve orada kurban kesecektir. Bundan sonra ihramı çıkaracak ve Mekke'ye tekrar "Tavaf-ı Ziyaret"te bulunacaktır. Sonra da Mina'ya gidip orada iki gün kalacaktır. Üç güne (Zilhicce'nin 11'inden 13'üne kadarki günlere) "teşrik" günleri denir.

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ ۚ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ
فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا
مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ
التَّقْوَىٰ ۚ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ۚ فَإِذَا أَفَضْتُمْ
مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ
وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ
الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ
وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾ فَإِذَا
قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ
آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ۗ فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ
رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ

خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً
وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾ أُولَٰئِكَ
لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا ۚ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾
وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ ۚ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ
فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ لِمَنِ اتَّقَىٰ ۗ
وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

197-203- Hac ayları herkesin malûmudur. Bu aylar içinde hacca niyetli kimse, hac müddetince her türlü şehvet,[214] fısk[215] ve cidalden[216] tamamıyla uzak durmalıdır. Ve hatırlayınız ki, sizin yapacağınız her hayrı Allah bilir. Böylece hac için lüzumlu tedarikatta bulunun. Ve tedarik edilebilecek en iyi şey takvadır. Yâ Uli'l-Elbab (Ey aklıselim sahipleri),[217] böylece Bana itaatsızlıktan sakınınız. Ve hac esnasında Rabbinizin nimetlerini aramanızda hiç bir kötülük yoktur.[218] Kezâ, Arafat'tan dönünce Meş'er-i Haramda (Müzdelife'de) durun ve Allah'ı zikredin. Ve aynen size olan talimatı veçhile O'nu zikredin— bundan evvel dalâlete sapmış olmanıza rağmen.[219] Sonra diğerlerinin döndüğü yerden siz de dönün. Ve Allah'a istiğfarda bulunun.[220] Şüphesiz ki Allah, Gafuru'r-Rahîm'dir. Ve siz hacca ait menasiki yerine getirince, kendi öz atalarınızı zikrettiğiniz gibi; hatta daha büyük bir şevkle[221] Allah'ı zikrediniz. (Allah'ı zikredenler dahi birbirlerinden farklı şekillerde zikirlerde bulunurlar). Bazısı der ki, "Yâ Rab her türlü güzel şeyleri bu dünyada bize ver." Bu gibi kimselerin ahirette nasibi bulunmayacaktır. Sonra bazıları der ki, "Yâ Rab gerek bu dünyada ve gerekse de öbür dünyada bize iyi olanı ver ve bizleri ateş azabından koru". Bu gibi kimseler iktisapları veçhile (her iki dünyada da) nasipkâr olacaklardır. Allah, Seriü'l-Hisab'dır. Böylece sayılı günleri Allah'ı zikretmekle geçirin. Kezâ her kim orada (Mina'da) iki gün kaldıktan sonra dönmek için acele eder, yahut orada ikamet müddetini uzatırsa, bu günleri takva üzere geçirdiği takdirde, kötü bir şey yapmış olmaz.[222] Allah'dan korkunuz ve O'na itaatsızlıkta bulunmayınız. Ve hatırlayınız ki, günün birinde O'nun önünde toplanacaksınız.

Açıklamalar

214- Hac müddetince zevc ve zevce arasında sadece cinsî münasebet men edilmekle kalmayıp; şehveti tahrik edebilecek her türlü konuşma da kezâ men edilmektedir.

215- Her türlü fısk her zaman için men edilmiş olmakla beraber; bilhassa hac yapar iken bu suçun işlenmesi daha da iğrenç olur.

216- Bir kimse hizmetçisini bile azarlayamaz.

217- Bu âyet takva hakkındaki yanlış bir telâkkiyi düzeltmektedir:

İslâmiyetin zuhurundan evvel, hac seferi için tedarikatta bulunmak dünyevî bir iş olarak telâkki edilmekte ve müttekî bir kimsenin Beytullah'a dünya malı ile gitmesi münasip görülmemekteydi.

Mekke'ye hac için tedariksiz gitmenin bir fazilet sayılmayacağı burada ilân edilmektedir. Hakikî fazilet ise, kişinin Allah'dan korkması, O'na itaatta bulunması ve pâk bir hayat sürmesidir. Bir hacı hac yapar iken yanında dünya metaı bulundurmasa bile; eğer içinde Allah korkusu olmaz ve kötülük eder ise, boş yere dindar görünmüş olur. Allah ve kula karşı o insan gerek kendisinin ve gerekse de haccın şerefini ihlâl etmiş olur. Diğer taraftan eğer Allah korkusunu kalben benimser ve ahlâkını temiz tutarsa, o vakit o kimse yanında her türlü tedarikâtı bulundurmasına rağmen Allah ve kul indinde makbul olur.

218- Araplar hac hakkında diğer yanlış bir telâkkiye sahip idiler. Hac seferinde herhangi bir meşgalenin dünyevî bir iş sayılacağı kanaatinde idiler. Kur'ân-ı Kerim bu yanlış din telâkkisini izale etmekte ve mütteki bir insanın, İlâhî kanunlara uymak şartıyla hayatını kazanmak için iş (ticaret) yapacak olsa, aslında Allah'ın nimetlerini aramış olacağını ilân buyurmaktadır. Ve Allah'ın rızasını aramakla birlikte O'nun nimetlerini aramakta da bir suç bulunmamaktadır.

219- Yani: "Tapmak için yapmakta olduğunuz her türlü Cahiliye devri ibadetlerini terkedin ve O'na ancak O'nun nazil olan talimatına uygun olarak ibadette bulunun."

220- Hz. İbrahim, ve Hz. İsmail (a.s.)'lar zamanından beri hacılar daima Zilhicce'nin 9'unda hac için Mina'dan Arafat'a giderler ve sonra da aynı günün akşamı oradan Müzdelife'ye dönerler idi. Fakat bilahare Kureyşliler aralarında bir fetva müessesesi kurdular ve gurur içinde şöyle bir iddiada bulundular. Dediler ki: "Diğer kimselerle birlik-

te Arafat'a gitmek bizim şerefimize yakışmaz. Çünkü biz mukaddes beldenin sakinleriyiz." Böylelikle kendileri için bu imtiyaz payesine hak kazanmış olduklarından; diğer kimseleri Arafat'a gönderip, kendileri Müzdelife'de kalır oldular. Sonradan akrabaları ve müttefikleri de bu imtiyaza dahil olup onlar da Arafat'a gitmez oldular. Ve bu âyetle bu imtiyaz lağv edilmekte; Mekke'ye geri gelmeden evvel herkesin esas merasimde diğerlerine iştiraki emir edilmiş (ve edilmekte)dir. Keza, onlara Hazreti İbrahim'in sünnetine karşı gelmiş olmaları hasebiyle, geçmişteki tutumları yüzünden Allahu Teâlâ'dan af dilemeleri bildirilmiştir.

221- Araplar haccı ifadan sonra Mina'dan toplanırlar; kendi başarıları ve atalarının başarılarıyla öğünürlerdi. Burada, bu Cahiliye âdetlerine (Mina'da yapmakta oldukları) son vermeleri ve zamanlarını ataları için methiye okuma yerine Allah'ı zikretmekle geçirmeleri kendilerine bildirilmektedir.

222- Yani: "Zilhicce'nin 12 ve 13'üncü teşrik günlerinde Mina'dan Mekke'ye dönüp dönmemeniz ehemmiyetli bir mesele değildir. Asıl mühim olan taraf Mina'da kaldığınız günlerin sayısı değil, fakat o günleri Allah'a yakınlık içinde mi, yoksa boşuna mı, geçirdiğinizdir.

وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِي قَلْبِهِ ۙ
وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ
فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ
﴿٢٠٥﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ
فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ ۗ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي
نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ
﴿٢٠٧﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ
مُّبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَإِن زَلَلْتُم مِّن بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ
الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾ هَلْ
يَنظُرُونَ إِلَّا أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ
وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

204-210- Bir cins insan vardır ki, dünya hayatı hakkında gevezelikleriyle sizi teshir eder. Kalbinde iyi niyet beslediğine dair tekrar ve tekrar Allah'ı şahit getirir.[223] Halbuki o aslında Hakkın en kötü hasmıdır.[224] Eline kuvvet geçince,[225] yeryüzünde fesat çıkarmaya; mahsul ve beşer ırkını yok etmeye bütün gücünü sarf eder. Halbuki (şahit olarak göstermiş olduğu) Allah fesadı sevmez ve ona "Allah'dan kork" denince, onu gurur kaplar ve günahlarına onu bağlı kılar. Bu gibi insanların tam yeri cehennemdir ve orası hakikaten kötü bir yerdir. Diğer taraftan başka cins bir insan vardır ki, bütün hayatını Allah'ın rızasını kazanmaya vakfeder ve Allah bu gibi abidlerine karşı merhametlidir. Ey iman edenler, cümleten İslâm'a katılın[226] ve şeytanın izinde yürümeyin. Çünkü o sizin bariz düşmanınızdır. Ve size gelmiş olan aşikâr delillerden sonra geriye sürüklenirseniz iyi bilin ki, Allah şüphesiz Azîzün Hakîm'dir.[227] (Aşikâr delil ve direktifler geldikten sonra bile insanlar eğer doğru yolu takip etmezler ise) Allah'ın melekler refakatinde, buluttan örtüler içinde kendilerine gelmesini ve meselenin bu şekilde halledilmesini mi intizar edeceklerdir?[228] Eninde sonunda her şey hükme bağlanmak üzere Allah'ın huzurunda arz edilecektir.

Açıklamalar

223- Bu dünyalık insan tipi, halkın refahını samimiyetle diler gibi görünür. "Allah şahidim ki benim iyilikten başka niyetim yoktur. Şahsî menfaatım için değil; fakat hak, doğruluk ve halkın refahı için çalışmaktayım" diye tekrar ve tekrar halka teminat verir. Halbuki bu tip insanın her türlü gevezeliği riyadan ibarettir.

224- O, "Hakkın en kötü hasmı"dır. Çünkü yemin etmesine, tatlı dil dökmesine ve görünüşte makul konuşmasına rağmen; husumeti uğruna her çeşit sahtekârlık, namussuzluk, hainlik ve diğer dalavereli usulleri kullanmakta tereddüt göstermez.

225- Kezâ "bu gevezelikten sonra günlük hayatına dönünce..." mânâsına da gelebilir.

226- Yani: "Bütün varlığınızla İslâm'a katılınız. Düşünceleriniz, nazariyeleriniz, kültürünüz, ilminiz, hareket tavırlarınız, muamelatınız, gayretleriniz ve sair... bütün varlığınız hayatın her safhasında İslâm'a tabi olacaktır. Hayatınızı safha safha bölüp de; bazı safhalarında İslâm'a tabi ve bazı safhalarında ise İslâm'ı reddetmeyeceksiniz."

227- Yani: "O, canileri cezalandırma kudretine sahiptir ve onlara nasıl muamele edileceğini bilmektedir."

228- Muazzam cihanşumül bir gerçeği bildirmesi bakımından bu kelimeler üzerinde bilhassa durulmalıdır. Allahu Teâlâ insanı bu dünyaya denemeye tabi tutulmak üzere göndermiştir. Resûlleri vasıtasıyla Hakikatı açıklamış ve iman edip etmemek hürriyetini ve imandan sonra da Hakka tabi kalıp kalmamak serbestisini insanoğluna vermiştir. Allahu Teâlâ Hakikatın tam mahiyetini insanoğlundan saklı tutmakta ve O'nun (Hakikatın) Peygamberlerin öğrettikleri, Allah'ın Kitapları ve Peygamberlerin gösterdikleri delillerin ışığı altında muhakeme edilmesini insanlara bırakmaktadır. Tanınmasından başka bir şıkka mahal kalmayacak şekilde, Hakikatı bütün çıplaklığıyla asla açıklamamaktadır. Aksi halde insanın denenmeye tabi tutulması lüzumsuz kalır ve bu denenmede başarıya kavuşması veya başarısızlığa uğraması mânâ ifade etmez idi. Bu sebepledir ki, Allahu Teâlâ şu mealde ikazda bulunmaktadır: "Allah'ın Melekleri ile birlikte, haşmetiyle karşınıza çıkacağı vakte kadar beklemeyiniz. O vakitte ki size ait hüküm tasdik edilmiş olacak ve artık herhangi bir deneme şansı bulunmayacaktır. O vakit iman etmenin; o anda teslimiyette bulunmanın değeri olmayacaktır. Ancak Hakikatın sizin beş duygu hassenizden saklı kaldığı ve O'nu (Hakikatı) muhakemeniz vasıtasıyla tanıyıp kabul etmeniz ve böylece hiç bir zorlamaya uğramadan, O'na (Hakikata) teslimiyet suretiyle, manevî cesareti göstermenizde imanın bir değeri bulunacaktır. Bütün haşmetiyle Allah'ı, yerde ve göklerde vazife gören melekleri kendi gözlerinizle gördükten ve kendinizi tamamıyla O'nun kudreti içinde bulduktan sonra, artık iman etmenin ve teslimiyette bulunmanın değeri olmayacaktır. O vakitte ki, müzmin günahkârlar ve katı kalpli kâfirler bile inanmamak ve itaat etmemek cür'etini gösteremeyeceklerdir. Fakat iş işten geçmiş olacaktır. Çünkü deneme müddeti hitam bulmuştur.

Perde kalkınca ve Hakikat herkes tarafından görülünce, artık yeni bir fırsat daha verilmeyecek ve yeni bir deneme yapılmayacaktır. Çünkü hüküm zamanı gelmiş olacaktır.

سَلْ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ كَمْ ءَاتَيْنَٰهُم مِّنْ ءَايَةٍۭ بَيِّنَةٍ ۗ وَمَن يُبَدِّلْ نِعْمَةَ
ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَإِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢١١﴾ زُيِّنَ
لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۘ وَٱلَّذِينَ
ٱتَّقَوْا۟ فَوْقَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ وَٱللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

211-212- Kendilerine ne kadar açık âyetler gönderdiğimizi İsrailoğullarına sor ve (tarihlerindeki bu dersten öğrenileceği veçhile) Allah'ın nimetini (nankörlük icabı) O'nun gazabına tebdil edenlere şüphesiz ki Allah pek şedit ceza verir.[229] Küfür yolunu benimsemiş olanlar için bu dünya hayatı pek cazibeli ve füsunkâr hale getirilmiştir. Böylece onlar iman yolunu benimseyenlerle alay ederler. Ancak (şu hususu unuturlar ki) kıyamet gününde mü'minler onlardan üstün olacaklardır. Dünya zenginliğine gelince; Allah bu zenginliği dilediği herhangi kimseye hiç bir kayda tabi olmadan vermek hususunda tam kudret ve selâhiyete sahip bulunmaktadır.

Açıklamalar

229- Bu hususu bilhassa İsrailoğullarından tetkik etmeleri Müslümanlara bildirilmektedir. Çünkü İsrailoğulları kendileri yerine dünya liderliğine geçenler için canlı bir ders olmaktadır. İsrailoğullarına Peygamberlik ile dünyaya rehber olacak mukaddes kitaplar bahşedilmişti. Fakat onlar dünyaperestlik, ikiyüzlülük, sahte bilgileri ve kötü ef'alleri yüzünden kendi kendilerini bu nimetten mahrum bırakmış oldular. Bu sebep dolayısıyladır ki, bu kötülüklere karşı müteyakkız bulunmaları ve onların geçmişinden ders almaları hususunda Müslümanlar peşinen ikaz olunmaktadırlar.

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ
وَمُنذِرِينَ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا
اخْتَلَفُوا فِيهِ ۚ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِن بَعْدِ
مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۖ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا
اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ ۗ وَاللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ

213- Başlangıçta bütün insanlar tek bir ümmet halinde idiler. (Sonradan bir değişiklik ve ihtilâf vuku buldu.) Derken Hak yolu takip edenlere tebşiratta bulunmak ve o yoldan ayrılanları ikaz etmek üzere, Allah tarafından peygamberler ve onlarla birlikte Hakikat Kitabı gönderildi, böylece halk arasındaki ihtilâfla alâkalı hükme varabilsinler diye. (İhtilâfın sebebi, Hakikat ilminin bidayette halka verilmemiş olmasından asla neşet etmemekte idi). İhtilâf, kendilerine açık talimat verilmiş olan o insanlar arasında ve sırf birbirleri aleyhine suç işlemek arzusu yüzünden zuhur etti.[230] Böylece Allah, kendi izniyle Peygamberlere inanan kimseleri, hakkında ihtilâfa düştükleri Hak yoluna iletti; ve Allah dilediği kimseyi sırat-ı müstakime iletir.

Açıklamalar

230- Burada, dine ait tekâmül nazariyesi çürütülmektedir. Sözde ve güyâ âlim olanların iddiasına göre: İnsanoğlu dinî hayata, zulmet içinde girerek, tabiatperestlik ve politeizmle başladı. Sonraları Allah'a taptı. Fakat uydurma ilâhları O'na şirk koştu. Bu hal uzun müddet devam etti. En sonunda Allah'ın birliğini tanıdı ve kabul etti. Fakat Kur'ân-ı Kerim insan hayatının tam bir İlâhî ışık altında başladığını bildirmekle bu nazariyeyi tekzip etmektedir. Allahu Teâlâ ilk insan olarak Hazreti Âdem'i yarattığında, ona Hakikatı açıkladı ve ona doğru yolu gösterdi. Hazreti Âdem'in oğulları bu yolu uzun müddet takip ettiler. Onların hepsi tek ve müşterek topluluğun azası idiler. Sonradan yeni yollar takip etmeye başladılar ve yeni dinler icat ettiler. Sırf kendilerine ayrılan hak ve bu hakların icabı olan selâhiyetlerden fazlasına haksız yere sahip çıkmak arzularına karşı, Hakikatın onlara açıklanmış olma-

sına rağmen; onlar bu şekilde davrandılar. Yanlış yola sevk edilen halkı bu kötülükten korunmak üzere esas İlâhî yola davet etmek için Allah, Peygamberlerini onlara gönderdi. Peygamberlerin gelişi, kendi adlarına yeniden dinî topluluklar vücuda getirmek için değil; fakat doğru yoldan ayrılanları, beşerin esas dinine ve tek müşterek topluluğa getirmek içindi. O topluluk ki, insanoğlunun dünya üzerinde ilk hayata başladığı çağda, İlâhî hidayet yoluna uygun olarak teşekkül etmiş idi.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُم مَّثَلُ
الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُم ۖ مَّسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا
حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ ۗ أَلَا إِنَّ نَصْرَ
اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ قُلْ مَا أَنفَقْتُم
مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ
وَابْنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾
كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا
وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ
يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

214-216- Sizlerden evvelki mü'minlerin tabi tutuldukları tecrübelerden geçmeden cennete gireceğinizi mi zannediyorsunuz?[231] Onlar düşkünlük ve elemle karşılaştılar ve denemelerle o kadar sarsıldılar ve o kadar hücuma uğradılar ki; hatta zamanın Peygamberi ile takipçileri, "Allah'ın yardımı ne vakit gelecek?" diye feryatta bulundular. (O zaman onlar iyi haberlerle teselli edildiler). "Evet Allah'ın yardımı yakındır." Halk "Nafaka olarak ne ödeyeceğiz?" diye sorarlar. Onlara de ki, "Nafaka olarak ne öderseniz, ebeveyninize, akrabanıza, yetimlere, muhtaçlara ve yolda kalanlara ödeyiniz. Ve yapacağınız iyilik Allah'ın malûmu olur." Harbe gitmeniz sizlere emir buyrulmuştur ve siz onu sevmezsiniz: İkrah ettiğiniz bir şey sizin için hayırlı olabilir ve muhabbet beslediğiniz bir şey ise sizin için şer olabilir. Allah bilir, fakat siz bilmezsiniz.

Açıklamalar

231- Bu ayet ile önceki âyet arasında bütün bir kıssa zikredilmeden bırakılmıştır. Çünkü bu âyet başlı başına o kıssaya delâlet etmektedir. Ve bundan evvel Mekke'de nazil olan sûrelerde o kıssadan zaten teferruatlı şekilde bahis edilmiştir. Resûllerin, dinde zuhur eden ihtilâfı bertaraf için gönderilmiş oldukları önceki âyette zikredilmekte; fakat onların çektikleri cefa ve uzun boylu eziyetlerin teferruatlı şekilde zaten Mekkî âyetlerde zikredilmiş olmasına mebnî; burada bundan bahis edilmemektedir. Resûllerin ve onların takipçilerinin, Allah'a asi gelenlere karşı İlâhî dinin ihyası uğruna daima şiddetle mücadele etmek mecburiyetinde oldukları ve hakikî İslâm dininin hiç bir zaman rehavet yeri olamayacağı hususunda burada Müslümanlar ikaz olunmaktadır. Dinin ihyası uğruna bir kimse var kuvvetiyle çalışmak ve bu harekete karşı gelenlerle mücadele etmek ve icap ederse hayatını bile feda etmek mecburiyetindedir.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ
قِتَالٍ فِيهِ ۖ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ ۖ وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ
وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِندَ
اللَّهِ ۚ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۗ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ
حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا ۚ وَمَن يَرْتَدِدْ
مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ
أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ
هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۙ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ ۚ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

217-218- (Yâ Muhammed), haram ayda muharebe hakkında sona sorarlar. De ki: Bu ayda harp etmek çok fenadır. Fakat Allah indinde çok daha kötüsü, insanları Allah yolundan men etmek, O'na karşı küfürde bulunmak, Mescid-i Haramı ziyaretle alâkalı O'na ait ibadete mani olmak ve mukaddes yer sakinlerini oradan ihraç etmektir. Ve fitne, katilden çok daha kötüdür.[232] Onlara gelince, eğer yapabilseler sizleri dininizi inkâra zorlamaya muvaffak oluncaya kadar harbe devam edeceklerdir. Fakat (iyi bilin) her kim dinini inkâr eder ve bir kâfir olarak ölür ise, onun a'mali gerek bu dünyada ve gerekse de ahirette semeresiz kalacaktır. Bu gibi bütün insanlar ateşe müstahak olacaklar ve ilelebed cehennemde kalacaklardır.[233] Onlara mukabil olarak imân edenler ve fî-sebilillâh hicret edip cihatta[234] bulunanlar, haklı olarak, O'nun rahmetini beklerler. Ve Allah, Gafurur Rahîm'dir.

Açıklamalar

232- Bir sual şeklinde ortaya konulan bu itiraz, hicrî ikinci senede Recep ayında vuku bulan bir hadiseye işaret etmektedir.

Mübarek Peygamber Efendimiz, Mekke ile Taif arasındaki Nehleh (Nahle) adlı yere sekiz kişiden müteşekkil bir müfreze göndermişti. Onlara düşmanın hareketini takip ile müstakbel plânını keşif etmelerini söylemişti. Çarpışma müsaadesi vermemiş olmasına rağmen onlar Kureyş'in ufak bir ticaret kervanına hücuma geçtiler. Bir kişiyi öldürdüler ve diğerlerini esir alıp, mallarıyla birlikte Medine'ye getirdiler.

Bu hadisenin Recep ayının sonunda mı; yoksa Şaban ayının başlangıcında mı vuku bulduğunun tam olarak belirtilmemesi dolayısıyla hücumun haram ay olan Recep'te mi, yoksa Şaban'da mı vuku bulduğu hususunda şüphe vardı. Maamafih Kureyşliler ile onların gizli müttefikleri olan Yahudiler ve Medine'de Müslümanlar arasındaki ikiyüzlü kimseler bunu Allah vergisi bir fırsat imiş gibi, mü'minler aleyhinde kuvvetli bir propaganda vasıtası olarak ele aldılar ve mü'minlere karşı ağır ithamda bulundular. Alay ederek "Bunlar ne biçim dindar kimseler! Haram ayda bile kan akıtmada tereddüt göstermiyorlar" dediler. Bu gibi itirazlar bu âyette cevaplandırılmaktadır. Burada, şöyle bir ima bulunmaktadır: "Şüphesiz ki katil çok kötü bir şeydir. Fakat onların itirazları makul değildir. Çünkü bu itiraz, yüzlerce öz kardeşlerine karşı fitnenin (zulüm ve işkencenin), 13 yıl süresince en feci şeklini denemiş olan kimselerin ağzından çıkmaktadır. Bu kardeşleri sadece sevgili yurtlarını terk etmeye zorlamakla kalmayıp; aynı zamanda, hiç kimsenin mülkiyetinde bulunmayan Kâbe'yi ziyaretten de men ettiler. Onla-

rın cürümleri daha şenî idi. Çünkü geçmiş iki bin senelik bir süre içinde bu kadar şenî bir husumet asla denenmemişti. Bu sebepten dolayı, bu kadar kirli bir cürüm sicili olan bu günahkârların, ehemmiyetsiz bir hudut hadisesi üzerine itiraz serdetmeye hakları bulunmaması icap etmekteydi". Oysa ki, bu hadise Peygamber Efendimizin müsaadesi hilâfına vuku bulmuştu. Bu sebepten, İslâm cemaatına mensup ancak birkaç kişinin işlemiş bulunduğu idraksizlik hareketinden başka bir şey değil idi.

Kezâ dikkat nazarına alınması icap eden bir husus ise; bu müfrezenin esirler ve ganaimle birlikte Peygamber Efendimize geldiklerinde, Efendimizin onlara: "Ben size çatışmak için asla müsaade etmemiştim" demesi ve getirdikleri ganaimden Beytülmala hisse ayrılmasını kabul buyurmamasıdır. Bu hal açıkça göstermektedir ki, bu gayrimeşru ve izinsiz yapılmış bir hareketti. Müslüman halk da bu adamları suçlamış ve Medine'de hiç bir Müslüman onların bu hareketini tasvip etmemişti.

233- Kâfirler ve Yahudiler tarafından ileri sürülmüş olan yukarda mezkûr itirazı, Müslümanlar arasındaki bazı kısa görüşlü kimseler ciddiye aldılar. Bu itirazların samimî olduğu ve eğer bertaraf imkânı olursa itirazda bulunanların tatmin olacakları ve onlarla sulh yapılabileceği gibi yanlış intibaın tesiri altında idiler. Bu âyette onlar hakkında ümide kapılmamaları için Müslümanlar ikaz olunmaktadır. Çünkü bu itirazları, aydınlığa kavuşmak için değil, fakat Müslümanlar aleyhinde propaganda yapmak üzere ileri sürmekte idiler. Onların Müslümanlara karşı asıl itirazları, Müslümanların İslâmiyeti kabul ile; bütün dünyayı İslâm'a davet etmelerinden ileri gelmekte idi. Bu sebepten, Müslümanlar bir tek Allah'a imanda bağlı kaldıkça onlarla sulh yapılmasına imkân hasıl olamazdı. Böylece din düşmanlarını yanlış değerlendirmemeleri Müslümanlara söylenmektedir. Dinlerinden onları uzaklaştırmaya uğraşan kimsenin, mallarını çalmaya uğraşan kimseden daha kötü bir düşman olacağını anlamaları icap etmekte idi. Çünkü mala göz diken, onların bu dünyadaki fani hayatını; öbürü ise ebedî olan ahiret hayatını mahvetmeye uğraşmaktadır.

234- Arapça "cihad" kelimesi, bir kimsenin bir gayenin tahakkuku uğruna var kuvvetiyle gayret sarf etmesi mânâsına gelmektedir. Sadece "Mukaddes Harb"i ifade etmeyip daha şumüllü bir mânâya sahip

bulunmaktadır. "Mücahit" ise, daima gayesinin tahakkuku peşinde olan; o gayenin tahakkuku için plân hazırlayan, kalemiyle, lisanıyla onu yayan ve onun için bedenen ve kalben tam mânâsıyla mücadele eden kimsedir. Kısacası, o gaye uğrunda her türlü gayret ve imkânını sarf eder; ve gayesine karşı gelen her çeşit güce karşı savaşır ve o kadar ki bu uğurda hayatını bile tehlikeye koymaktan çekinmez. Böyle bir kimsenin mücadele savaşına "cihad" denilir. Maamafih Müslümandan beklenilen, her şeyden evvel İlâ-yı Kelimetullah için ve Allahu Teâlâ tarafından tertip buyrulan yolun tesisi için, sadece muayyen moral takyidata bağlı kalarak, bunların hepsini din uğruna yapmasıdır. Cihatta bulunan Müslümanın önünde bundan başka asla bir gaye bulunamaz.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْخَمْرِ وَٱلْمَيْسِرِ ۖ
قُلْ فِيهِمَآ إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَٰفِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَآ أَكْبَرُ
مِن نَّفْعِهِمَا ۗ وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ قُلِ ٱلْعَفْوَ ۗ
كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْـَٔايَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾
فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ ۗ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْيَتَٰمَىٰ ۖ قُلْ إِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ۖ
وَإِن تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَٰنُكُمْ ۚ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ ٱلْمُفْسِدَ مِنَ ٱلْمُصْلِحِ ۚ
وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾

219-220- Sana içki ve kumar hakkında sorarlar. De ki: "Her ikisinin de insanlara bazı istifadeli tarafları bulunabilmesine rağmen, büyük zararları vardır. Fakat onlardaki günahın zararı, faidelerinden çok daha üstündür."[235] Ve "(Allah yolunda) ne harcayacağız?" diye sual ederler. De ki: "Tasarruf edebileceğiniz ihtiyaç fazlasını harcayınız." Böylece Allah, gerek bu dünyada ve gerekse de ahirette dikkatlice düşünmeye muktedir olabilesiniz diye âyetlerini size açıklar. Yetimlere karşı muamelede doğru yolun ne olacağı hakkında sana sorarlar. De ki: "Doğru olanı, onlar için hayırlı olanıdır."[236] Böylece onlarla müşterek hayat kurarsanız (bunda beis yoktur. Çünkü) onlar her

hâlükârda sizin kardeşinizdir. Allah kimin muslih, kimin de müfsit olduğunu pek iyi bilmektedir. Eğer Allah dilese idi, bu meselede sizin üzerinizde sert davranmış olurdu. Fakat O, Azîzü'l Hakîm'dir.

Açıklamalar

235- Bu, alkollü ve sarhoşluk veren içkiler ile şans oyunları hakkındaki ilk talimat idi. İlk önce bunların nihaî şekilde yasak edilmesine bir başlangıç olarak, sadece tasvip edilmediği ifade edilmiştir. İkinci merhalede ise Müslümanlar sarhoş iken namaz kılmaktan men edilmişlerdir. En nihayet içki, kumar ve mümasili şeyler mutlak şekilde haram kılınmıştır. (Lütfen IV: 43 ve V: 90'a müracaat.)

236- Bu âyetin nüzulünden evvel, yetimlere ait hakların muhafazası hususunda pek şedit hükümler vardı. Meselâ "yetim malına ihanet edenler, karınlarını ateşle doldururlar" şeklindeki ikazlar Müslümanları o kadar korkutmuştu ki; yetimlere vasî olanlar onların yemek vesair hususları için ayrı tertibat yaparlardı. Fakat bütün bunlara rağmen gene de yetimlere ait maldan herhangi bir kısmının kendi mallarıyla karışabileceği ve bu yüzden Allah'ın gazabına uğrayacakları endişesi içinde idiler. Bu sebepten yetimlerle münasebetlerindeki hudutların onlara tasrih edilmesini Peygamber Efendimizden istediler Yetimlerin menfaatına en uygun şekli samimiyetle yerine getirmeleri onlara buyruldu. Aynı zamanda Allahu Teâlâ'nın her şeyi bilmekte olduğu hususunda onlar ikaz olundu.

وَلَا
تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ ۚ وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ
وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ ۗ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا ۚ وَلَعَبْدٌ
مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ ۗ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى
النَّارِ ۖ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ۖ وَيُبَيِّنُ
آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾

221- Onlar imânâ gelinceye kadar, müşrik kadınları nikâh etmeyiniz. İman eden bir cariye, imansız hür kadından daha hayırlıdır -hür kadın size

pek cazip gözükebilse dahi. (Kezâlik) kadınlarınızı, müşrik erkeklerle, onlar imânâ gelinceye kadar, nikâhlamayınız. İman eden bir köle, imansız hür adamdan daha hayırlıdır- hür olanı size daha cazip gözükebilse dahi. Allah, inayeti icabı sizi cennete davet eder iken bu müşrik kişiler sizleri ateşe çağırırlar.[237] O, ders alıp rehberliğini takip edebilsinler diye âyetlerini halka açıklar.

Açıklamalar

237- Mü'minlerin müşrik eşlerle nikâh olmaması "onlar sizleri ateşe davet ederler" sebebiyledir. Yani bu gibi evlilikler, Müslüman eşleri şirk yoluna saptırabilir. Çünkü karı koca münasebeti sadece cinsî değil, fakat aynı zamanda moral, ruhî ve kültüreldir. Müslüman eşler, müşrik eşleri ile onların âileleri ve onlardan gelecek nesiller üzerinde İslâmî hayat lehinde tesir icra edebilecekleri gibi; müşrik eşlerin de Müslüman eşleri ile onların âileleri ve onlardan gelecek nesiller üzerinde şirk yolu ve şirk ruhuyla tesir icra edebilecekleri aynen varittir. Pek muhtemeldir ki, böyle bir evlilik neticesi bu gibi bir âile içinde "müslim-gayrimüslim" karması üreyecektir. Gayrimüslimler bu hali tasvip edebilirler, fakat Müslümanlar ise asla. İslâmiyete samimiyetle iman eden bir insan sadece şehevî arzularını tatmin uğruna böyle bir riske asla katlanamaz. O kimse kendisini imansızlık, küfür ve şirk yoluna sevk edecek ve hiç olmazsa çocuk ve torunlarını ifsat edecek bir şeyi yapmak yerine, şahsî ihtirasına hâkim olmalıdır.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْمَحِيضِ
قُلْ هُوَ أَذًى فَٱعْتَزِلُوا۟ ٱلنِّسَآءَ فِى ٱلْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ
حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ
ٱللَّهُ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلتَّوَّٰبِينَ وَيُحِبُّ ٱلْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾ نِسَآؤُكُمْ
حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا۟ حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا۟ لِأَنفُسِكُمْ
وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُم مُّلَٰقُوهُ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾

222-223- Hayız hali hakkında sana sorarlar. De ki: "O bir kirlilik halidir.[238] Hayız halinde iken kadınlardan ayrı durun. Temiz oluncaya kadar onlara yaklaşmayınız.[239] Temizlenince, Allah'ın sizin için buyurduğu tarzda onlara gidebilirsiniz."[240] Şüphesiz ki Allah, tevvabîn ve mütetahhirîn kişileri sever. Zevceleriniz sizin çiftliğinizdir. Böylece sizin olan çiftliğe dilediğiniz tarzda gidebilirsiniz.[241] Fakat istikbalinizin muhafazasına bakmalısınız.[242] Ve Allah'ın gazabından çekinin. İyi bilin ki, günün birinde O'na mülâki olacaksınız. (Yâ Nebi), mü'minlere tebşiratta bulun.

Açıklamalar

238- Arapça "eza" kelimesi hem hastalık ve hem de kirlilik mânâsına gelir. Aybaşı hali sadece kirlilik değil, aynı zamanda hastalıktır da. Aylık âdet zamanında kadınlar, tıp bakımından sıhhattan ziyade sıhhatsizlik hali gösterirler.

239- Kur'ân-ı Kerim bu gibi nazik ve hassas meselelerde, dolaylı ve gizli ima ve telkin tarzını kullanmaktadır. "Ayrı durmaları ve onlara yaklaşmaları" talimatı Yahudiler, Hindular ve bazı diğer toplumların yaptıkları gibi, aybaşı âdet zamanlarında kadınları el sürülmez hale getirmek mânâsına gelmez. Mübarek Peygamberimizin izah buyurduğuna göre bu emir sadece onlarla hayız zamanı cinsî münasebeti men mânâsını taşımaktadır.

240- Bu kelimeler şer'î bir emre değil, fakat her beşerî varlığın ve hayvanatın içine konulmuş ve herkes tarafından bilinen fıtrî insiyaka işaret etmektedir.

241- Allahu Teâlâ kadını sadece erkeğe zevk vasıtası olsun diye yaratmadı. İkisi arasındaki münasebet, çiftçinin toprağı ile arasındaki münasebet kadar mühim bir hususdur. Çiftçi tarlasına sırf zevk almak ve sefa sürmek için değil de, mahsul atmak için onu işlemek üzere gider. Aynı şekilde bir adam zevcesinin yanına çocuk yapmak için gidecektir. Maamafih İlâhî kanun, işleminin usulüyle değil de; erkeğin tarlaya gideceğine, başka yere gitmeyeceğine, sadece kendi tarlasına ve mahsul için gideceğine mütedair bu ihtiyaçla alâkalanmaktadır.

242- Arapça kelimelerin geniş mânâları vardır. "Irkınızın idamesi için çocuk yapmaya gayret edeceksiniz" mânâsına delâlet edebilir. "Çocuklarınızı doğru yolda büyütmek ve yetiştirmek üzere bilhassa zahmete katlanacaksınız" mânâsını da ima edebilir. Burada ise her iki şık da ima edilmektedir. Bu sebepledir ki, bu mükellefiyetlerde herhan-

gi kasdî ihmal için Allahu Teâlâ tarafından hesap sorulacağı onlara öbür cümlede ihtar buyrulmaktadır.

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا
وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾
لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ
قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ
أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ عَزَمُوا
الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾

224-227- Fazilete, takvaya ve insanlar arasındaki sulha mani olacak bir mânâda yemin için Allah adını kullanmayınız.[243] Allah, Semîun Alîm'dir. Sizi Allah, maksatsız ve mânâsız yeminler yüzünden muaheze etmez.[244] Fakat şüphesiz ki, kasten ve ciddiyetle edilen yeminler için muaheze eder. Allah, Gafurun Halîm'dir. Zevcelerinden ayrı durmak için yemin edenlere (nihaî karar için beklemek üzere) dört ay müddet verilir.[245] Sonra eğer münasebetlerini yeni baştan devam ettirirler ise; Allah, Gafurur Rahîm'dir.[246] Eğer talaka azim ederler ise;[247] (şunu iyi hatırlasınlar ki) Allah, Semîun Alîm'dir.[248]

Açıklamalar

243- Sahih hadislerden öğrendiğimize göre: Eğer bir kimse herhangi bir işi yapmak veya yapmamak hususunda düşüncesiz olarak yeminde bulunup da bilahare hatasını idrak eder ise, yeminini bozacak ve o yeminin kefaretini ödeyecektir. Kefareti ise on muhtaç kimseyi doyurmak, yahut onları giydirmek veyahut bir esir azat etmektir. Eğer bir kimse bunları yapmaya muktedir değil ise, o vakit üç gün oruç tutacaktır. (Lütfen V: 89'a müracaat.)

244- Mânâ ifade etmeyen ve gafil şekilde ağızdan çıkan yeminler için kefaret icap etmez. Cezası da yoktur.

245- Maamafih zevc ile zevce arasındaki münasebetlerin her vakit samimi şekilde kalamayacağı bir gerçek olmakla; İlâhî kanun, gergin

münasebetlerin fazla devamına müsaade buyurmamaktadır. Bu sebepten şer'an karı-koca olarak kalacakları ve fakat fiiliyatta aralarında karı-koca münasebatı bulunmaksızın ayrı hayat yaşayacakları müddet, yani ayrılık için azamî müddet, dört ay olarak bildirilmektedir. Bu gibi ayrılığa şer'î tabirle "i'lâ" denilir. Bu müddet zarfında aralarında ya barışacaklar veyahut beğenecekleri münasip kimseyle evlenmek üzere serbest kalmak için büsbütün ayrılacaklardır.

"... yemin edenlere ..." kelimelerinden Hanefî ve Şafiî fakihlerin çıkardığı mânâya göre: Bu dört aylık müddet sadece yemin edildiğinde muteberdir. Fakat yeminsiz olarak uzun bir müddet birbirinden ayrı kalmış olanlar için muteber değildir. Diğer taraftan Mâlikî mezhebine mensup fakihler ise, dört aylık azamî müddetin her çeşit ayrılıklarda tatbik edileceği fikrindedirler. İmam-ı Ahmed'in bir sözü de keza bu fikri desteklemektedir.

Hazreti Ali, İbn Abbas ve Hasan Basrî de bu hükmün gergin münasebetlerde tatbik edileceği; zevc ve zevcenin müşterek menfaat uğruna, mütekabil muvafakatle karı-koca münasebetlerini terk edip, bununla beraber samimî münasebetlerini muhafazaya devam ettirme hususunda uyuştukları hallerde tatbik edilemeyeceği fikrindedirler. "İ'lâ"nın ister iyi münasebet, isterse de kötü münasebet hallerinde olsun, yemin üzerine yapılan ayrılmaların her çeşidinde tatbik edileceği; bundan dolayı dört aylık muayyen müddeti aşamayacağı fikrinde olan başka fakihler vardır.

246- Bazı fakihlere göre: Dört ay içinde yeminlerini bozanlar ve karı-koca münasebatını aralarında tekrar kuranlar için bu halde kefaret yoktur. Allahu Teâlâ onların yeminlerini bozmuş olmalarını kefaretsiz olarak af buyuracaktır. Fakat fakihlerin ekserisi herhalde kefaret ödenmesi fikrindedirler. Allah, Gafurdur-Rahîm'den mânâ ise onlara göre, kefaretin bağışlanacağı değildir. Sadece Allahu Teâlâ'nın kefareti kabul buyuracağı ve ayrılıklarında birbirlerine karşı işlemiş oldukları kötülükleri af buyuracağı mânâsına gelmektedir.

247- Halife Hazreti Osman, İbn Mesud, Zeyd bin Sabit ve diğer bazı fukahaya göre: Ancak dört ay içinde tekrar birleşebilirler. Bu müddetin hitamı, kocanın talâka karar verişi sayılır. Bundan dolayı müddet hitam bulunca talâk kendiliğinden vuku bulmuş olacak ve koca tekrar birleşme hakkını kaybetmiş olacaktır. Maamafih eğer her iki ta-

raf da anlaşırlar ise tekrar evlenebilirler. Hazreti Ömer, Ali, İbn Abbas ve İbn Ömer ile diğer Hanefî fukaha bu husus hakkında aynı fikri kabul etmektedir.

Hazreti Said bin Musayyib, Mekhul ve bazı diğer fukahaya göre: Dört ayın hitamında talak kendiliğinden vuku bulacak; fakat bu tek başına kabil-i rücu bir talak olacak ve zevc "iddet" müddeti içinde tekrar birleşme hakkına sahip bulunacaktır. Ve eğer bu müddet içinde tekrar birleşmek istemez ise, o vakit arzu ederler ise tekrar evlenebileceklerdir.

Diğer cihetten Hazreti Âişe, Ebu Derda ve Medine'deki diğer birçok fukahaya göre: Dört aylık müddetin hitamından sonra dava mahkemeye getirilecek ve kocanın karısıyla birleşme veya talâkına kadı karar verecektir. Bazı rivayete göre Hazreti Ömer, Ali ve İbn Ömer'in de aynı mealde fetvası vardır. Bu şık, İmam-ı Malik ve İmam-ı Şâfiî tarafından da kezâ kabul olunmaktadır.

248- Yani: "Allah'tan korkunuz ve karılarınızı mânâsız ve haksız sebeplerle boşamayınız. Çünkü O her şeyi bilendir."

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ
قُرُوءٍ ۚ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ
يُؤْمِنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَٰلِكَ إِنْ
أَرَادُوا إِصْلَاحًا ۚ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ
دَرَجَةٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

228- Boşanan kadınların üç ay müddetle (üç hayız ayı müddetini) beklemeleri icap eder. Ve eğer Allah ve ahiret gününe imanları varsa, Allah'ın onlar için rahimlerinde halk ettiği şeyi ketmetmeleri onlara helâl kılınmamıştır. Barışmayı arzu ederler ise, onları tekrar zevceleri olarak geri almaya en münasip olanı kendi kocalarıdır.[249] Maruf vecih üzere, zevcin zevce üzerinde hakları nasılsa, zevce de zevc üzerinde aynı haklara sahiptir. Ancak erkek bir derece onlardan üstündür. Allah, Azîzün Hakîm'dir.

Açıklamalar

249- Bu âyetin tefsirinde fakihler ihtilâfa düşmektedirler. Hanefî fukahaya göre: Zevcenin üçüncü hayız ayından sonra yıkanarak temizlenmesine kadar zevc onunla tekrar birleşme hakkını muhafaza etmektedir. Hazreti Ebu Bekir, Ömer, Ali, İbn Abbas, Ebu Musa, el-Eş'arî, İbn Mesud ve diğer bazı mukaddimîn bu fikirdedirler. Maamafih Şafiî ve Mâlikî fukehaya göre: Zevce üçüncü defa aybaşı âdetine girer girmez zevc onunla tekrar birleşme hakkını kaybetmektedir. Bu fikir Hazreti Âişe, İbn Ömer ve Zeyd bin Sabit tarafından tutulmaktadır. Ama şu husus açıkça anlaşılmalıdır ki, zevc tekrar birleşme hakkını ancak bir veya iki defa talak beyan eder ise muhafaza edebilir. Fakat üç defa beyan ederse, o vakit tekrar birleşme hakkını kaybetmiş olur.

اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ
أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا
إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا
حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ
فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾
فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ
فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا
حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾
وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ
ذَٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ
اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ
يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

229-231- Talak iki defa beyan edilebilir: Sonra zevce ya güzellikle alıkonulur, yahut ihsanla serbest bırakılır.[250] Ve ona verdiğiniz şeyleri ondan geri almak size helâl kılınmamıştır.[251] Maamafih istisnaî olarak, her iki taraf da Allah'ın vazettiği sınırlar içinde kalmaya muktedir olamayacaklarından korkarlar ise, ve siz de onların hakikaten bu sınırlar içinde kalmaya muktedir olamayacaklarından korkar iseniz; o vakit zevcenin hürriyetine sahip olabilmesi için, zevce (yani erkeğe) tazminat kabilinden bazı şey vermesi hususunda her iki tarafın karşılıklı anlaşmalarında bir kötülük yoktur.[252] Bunlar Allah'ın vazettiği sınırlardır. Bu sebepten onları ihlâl etmeyiniz. Çünkü Allah'ın vazettiği sınırları ihlâl edenler zalimlerdir. Ve eğer erkek karısını boşar ise (üçüncü defa) bu (mutlak) talaktan sonra artık (o kadın) onun meşru karısı olamaz. Ta ki, diğer bir kocayla evlensin ve sonraki kocası onu boşamış olsun.[253] (Bu halde) Allah'ın vazettiği hudutlar içinde kalabileceklerine kanaat getirirlerse (kadın ile ilk kocasının) tekrar birbirleriyle evlenmelerinde bir mahzur yoktur. Bunlar Allah'ın (zulmün akibetini) anlayanlara rehber olmak üzere açıkladığı hudutlardır. Karılarınızı boşayıp da iddet müddetleri bitmekte iken, onları ya güzellikle alıkoyun, yahut ihsanla serbest bırakınız. Onları sırf eziyet olsun diye alıkoymak zulümdür. Böyle davranan aslında kendi nefsine kötülük etmiş olur.[254] Allah'ın emirleriyle oynamayınız. Ve Allah'ın size olan büyük nimetini düşünün. O, size açıkladığı kitap ve hikmete icap eden hürmeti göstermenizi tenbih etti.[255] Allah'tan korkun ve biliniz ki Allah herşeyi hakkiyle bilendir.

Açıklamalar

250- Bu âyet İslâm'ın zuhurundan evvel Arabistan'da mutat ve kökleşmiş olan sosyal bir bozukluğu ıslah mânâsını taşır. Bir kimse dilediği gibi sık sık talâk beyan edebilirdi. Her ne vakit karısıyla münasebatında gerginlik olsa, talâk beyanında bulunabilir ve canı istediği zaman tekrar birleşirdi. Bu hal, bir sınır tayin edilmemiş olmasından, sık sık tekrarlanırdı. Böylece zevce hem o erkekle evliliğin icap ettirdiği münasebata; hem de başka biriyle evlenme serbestisine sahip bulunamazdı. Bu zulüm kapısını, Kur'ân-ı Kerim'in bu âyeti kapamış oldu. Bütün evlilik hayatı müddetince bir erkek, karısıyla ancak iki defa talâk ve tekrar bir araya gelme hakkına sahiptir. Üçüncü defadaki talak beyanında, zevcesi ondan daimî olarak ayrı düşecektir. Telâşlı ve düşüncesiz hareketi firenlemek ve birçok safhalarda uzlaşma yolunu açık bulundurmak üzere, Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifin göstermiş bulunduğu haklı talâk beyanındaki usul şöyledir: Şayet kaçınılmaz bir hal alırsa, ancak kadının hayız halinde olmadığı bir zamanda, talâk beyan edilir. Aybaşı âdet müddeti içinde bir geçimsizlik olsa bile o şart-

lar altında talâk beyanı doğru bir hareket olmayıp; hayızdan temizlenmesi beklenilerek bilâhare, istenildiği takdirde, bir defa için talâk beyan edilir. Sonra müteakip aybaşı âdet müddeti beklenir ve kadın hayızdan temizlenince, ve gene istenildiği takdirde, ikinci bir talâk beyanı yapılır. Derken nihaî olan üçüncü talâk için kadının üçüncü aybaşı âdet müddeti sonunda temizleneceği zaman beklenmelidir. Maamafih ilk ve ikinci talak beyanından sonra meseleyi yeni baştan düşünmek ve beklemek daha hayırlıdır. Çünkü bir ve iki kerre talâk hallerinde erkek, müddetin hitamına kadar kadını zevcesi olarak geri almak hakkına sahiptir. Fakat talâk üçüncü defa beyan edilince, erkeğin onu geri alması ve bu çiftin tekrar birbirleriyle evlenme hakkı ortadan kalkar.

Böylece, bir celsede üç kerre talak beyan eden cahil kişiler kanuna karşı şenî bir günah işlemiş olurlar. Mübarek Peygamberimiz bu şekildeki hareketi şiddetle reddetmiştir. Bir celsede üç def'a birden talak beyan eden bir kocaya Hazreti Ömer (r.a.) kırbaç cezası tatbik etmiştir.

251- Zevceye evlilik münasebetiyle verilen mehir ile süs eşyası, elbise ve sair hediyelerin erkek tarafından geri alınma hakkı yoktur. Herhangi bir kimseye hediye olarak verilen bir şeyin geri istenmesi, İslâm'ın ahlak prensiplerine taban tabana zıttır. Mübarek Peygamberimiz bu utanç verici hareketi bir köpeğin tükürdüğünü yalamasına benzetmektedir. Karısına vermiş olduğu şeyleri talâktan sonra yanında saklaması veya geri istemesi erkek hesabına cidden son derece ayıp bir harekettir. Aslında İslâmiyet, ayrılışta koca tarafından kadına bazı şeyler verilmesini teşvik etmektedir. (Lütfen II: 241'e bakınız.)

252- Tazminat vermek suretiyle kocasından elde edeceği talak haline İslâm kanununda "hulû" denilir. Bu hususta karı ile koca arasında mutabakata varılan şartlar aynen infaz olunur. Fakat mesele mahkemeye intikal eder ise, o vakit her şeyden evvel zevcenin, kocasına karşı birlikte yaşamalarını imkânsız hale sokacak bir sevgisizliğinin bulunup bulunmadığının tahkikine çalışılır. Mahkeme onların mesut yaşamayacaklarına kanaat getirirse münasip göreceği tazminatı tesbit eder ve koca bu kararı kabul ile karısını boşamaya mecbur kalır. Fukeha umumiyet itibarıyla bu tazminatın koca tarafından verilmiş "mehrin" değerini aşmaması icap edeceği fikrindedirler.

Bu gibi halde talakın zevce tarafından para mukabili temin edilmiş olmasına mebni koca için artık karısını geri almak hakkı bulunamaz. Fakat pek tabii ki, her iki tarafın karşılıklı rızası olursa yeni baştan evlenmelerinde bir mahzur bulunmamaktadır.

"Hulû" halinde kadının tabi bulunacağı iddet müddetinin, talaktakinin aynı olacağı ekseri Müslümanlar tarafından addedilmektedir. Halbuki Ebu Davud, Tirmizî, İbn Mâce ve diğerleri tarafından rivayet edilen bu hususla alâkalı hadiste Mübarek Peygamberimiz, ayrılan kadın için ancak bir aylık müddeti emir buyurmuş ve bir meselede halife Hazreti Osman da buna göre karar vermiştir. (İbn Kesir, cilt 1, s. 276'ya bakınız.)

253- Muayyen bir erkeğin boşanmış muayyen bir kadınla, o kadını evvelki kocasına tekrar zevce yapabilmek için onu boşayacağını bilerek evlenmesi hususunda önceden tasarlanmış plânlara karşı ikaz mahiyetinde hadisler mevcut bulunmaktadır. Bu meşru bir hareket olamaz. Böyle bir izdivaç asla izdivaç sayılamaz. Bu hileden başka bir şey değildir. Önceden tasarlanmış bir tertiple o kadın ilk kocasının meşru karısı haline gelemez. Peygamber Efendimizin bu çeşit aktörleri ve bu facia oyununa katılanların hepsini lanetlediğine dair bu hususla alâkalı hadis Hazreti Ali, İbn Mesud, Ebu Hureyre ve Ukbe bin Âmir (r.a.) tarafından rivayet edilir.

254- Bir kimsenin karısını boşayıp da ondan sonra iddet müddeti hitam bulmadan cefada bulunmak fırsatına tekrar kavuşmak için o kadınla hayatını yeni baştan birleştirmesi doğru olmaz. Bu sebep dolayısıyla, eğer karısını samimiyetle geri almak niyetinde bulunduğu takdirde iyi muamele etmek niyetiyle geri alması o erkeğe Allahu Teâlâ tarafından ihtar olunmaktadır. Aksi halde yapılacak en iyi şey asil bir tarzda o kadını serbest bırakmaktır. (Lütfen 250 sayılı dipnota müracaat).

255- Yani: Allah'ın sizi en yüksek mesuliyet mevkiine tayin buyurmuş olduğu gerçeğini unutmayınız. O, size Kitap verdi ve hikmeti öğretti ve dünyaya rehber olma vazifesini size tevdi buyurdu. Ve siz "ifrat ve tefrite kaçmayan toplum" haline getirildiniz. Fazilet ve hakikatın delili oldunuz. Bu sebeple sizden dünyaya, doğru yolu göstermeniz beklenilir iken kanun bilgisini kendi hasis menfaatiniz için kullanmak ve safsata yapmak ve kendi evlerinizde kötü ve zalim bir hayat yaşamak suretiyle, âyetlerle oynamanız icap etmez."

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَن يَنكِحْنَ
أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ ذَٰلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَن
كَانَ مِنكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَٰلِكُمْ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَأَطْهَرُ
وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾

232- Karılarınızı mutlak olarak boşayınca ve onlar iddet müddetini tamamlayınca, artık meşru şekilde evlenmeye karşılıklı olarak anlaştıkları takdirde, onların müzakere halinde bulundukları erkeklerle evlenmelerine mani olmayınız.[256] Eğer Allah ve ahiret gününe samimiyetle iman etmekte iseniz, böyle bir günah işlememeniz size ikaz olunmaktadır. Bu, sizin için en iyisi ve temizi olandır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

Açıklamalar

256- Yani: İddet müddetinin hitamından sonra, şayet her iki taraf da tekrar birbirleriyle evlenmek hususunda anlaşırlar ise; kendisini bir veya iki kere boşayıp da iddet müddeti içinde onunla birleşmeyen eski kocasıyla tekrar evlenmelerine, boşanmış kadının akrabaları mani olmayacaklardır. Kezâ, bir kadını üç defa boşayan kocanın, iddet müddeti hitamında o kadının başka biriyle evlenmesine mani olmayacağı mânâsına da gelebilir.

Bir kimsenin boşadığı karısını sırf kendisinden boşanmış olması hasebiyle başka birisiyle evlenmesine mani olmasından daha büyük alçaklık olamaz.

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ
حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ ۚ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ
وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ
بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَّهُ بِوَلَدِهِ ۚ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ ۗ فَإِنْ أَرَادَا
فِصَالًا عَن تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۗ وَإِنْ أَرَدتُّمْ

أَنْ تَسْتَرْضِعُوٓا۟ أَوْلَـٰدَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُم مَّآ ءَاتَيْتُم
بِٱلْمَعْرُوفِ ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

233- Emzirmenin tamamlanması eğer baba tarafından arzu edilir ise, (boşanmış) anne iki tam sene için çocuklarını emzirecektir.[257] Bu halde baba, maruf üzere, annenin yiyeceği ve giyeceğini deruhte eder. Fakat hiç kimse takatından fazlasını yüklenemez: Ne anne sırf anne olması yüzünden ve ne de baba sırf baba olması yüzünden (haksız şartların kabulü için) haksız yere zorlanamaz. Annenin iaşesi ve giyimiyle alâkalı aynı mesuliyet babanın varislerine intikal eder.[258] Aralarında karşılıklı rıza ve müşavere suretiyle çocuğu memeden kesmelerinde vebal yoktur. Keza, eğer çocuklarınız için, sütanne tarafından emzirilmesini tercih eder iseniz, maruf üzere ona ödediğiniz takdirde size vebal yoktur. Allah'dan korkun ve iyi bilin ki, her yaptığınız şey Allah'ın şüphesiz rüyeti içindedir.

Açıklamalar

257- Bu şekil ister talak, ister hulû, isterse de mahkeme kararıyla olsun koca arasındaki her türlü ayrılıklarda meridir.

258- Eğer baba ölürse, anneye ve çocuğu emziren sütanneye ait ödeyeceği haklar aynen vasi tarafından ödenir.

وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَٰجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ
أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ۖ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا فَعَلْنَ فِىٓ أَنفُسِهِنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾
وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِۦ مِنْ خِطْبَةِ ٱلنِّسَآءِ
أَوْ أَكْنَنتُمْ فِىٓ أَنفُسِكُمْ ۚ عَلِمَ ٱللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ
وَلَـٰكِن لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّآ أَن تَقُولُوا۟ قَوْلًا مَّعْرُوفًا

وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ ۚ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾

234-235- Sizlerden ölenlerin dul kadınları dört ay ve on gün için (evlilikten) sakınacaklardır.[259] Sonra müddetin hitamında, maruf üzere olduğu takdirde, kendileri için herhangi bir şeyi seçmede serbest olurlar; bu bakımdan siz mesul tutulmayacaksınız; Allah sizin bütün yaptıklarınızdan tam haberdardır. Dul kadınlara iddet müddetleri zarfında açıkça evlenme talebinde bulunmanızda veyahut bu işi gönlünüzde saklamanızda sizin için vebal yoktur, tabiatiyle onları düşüneceğinizi Allah bilir. Fakat onlarla herhangi gizli anlaşmaya girişmemek hususunda dikkatli davranın. Yapmanız icap eden işi şeref dairesinde yapınız. İddet müddetinin hitamına kadar evlilikle alâkalı hiç bir nihaî karara varmayınız. İyi bilin ki, kalplerinizde saklı olanlar bile Allah'ın malûmudur: Böylece ondan korkunuz. Kezâ bilin ki O Gafurun Halîm'dir.

Açıklamalar

259- İddet müddetini beklemek, kocalarıyla hiç cinsî münasebette bulunmamış dullar için dahi varittir. Gebelik hali istisna teşkil eder. Onun iddet müddeti ister kocasının tam ölümünü müteakip, isterse de birkaç ay sonra olsun (o kadının) doğum yapmasına bağlıdır.

"Sapmayacaklardır"dan murat edilen mânâ, iddet müddetince tekrar evlenemeyecekleri ve bu müddet içinde hiç bir şekilde süslenemeyecekleridir. Bu gibi dul kadınların iddet müddeti zarfında süslü, renkli ve gösterişli elbise giymemesi; herhangi şekilde makyaj yapıp süslenmemesi hususunda hadislerde sarih talimat vardır. Maamafih dul bir kadının iddet müddetini ölen kocasının evinde geçirip geçirmemesi hususunda ihtilâf mevcuttur. Hazreti Ömer, Osman, İbn Ömer, dört imam ve diğer büyük fukaha bu müddet zarfında kadının ölen kocasının evinde oturması icap ettiği fikrindedirler. Hazreti Âişe, İbn Abbas, Ali ve diğer bazı büyük fukaha ise dilediği yerde ikamet etmekte serbest bulunacağı fikrindedirler.

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَّقْتُمُ
النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ
عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ
حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾ وَإِن طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ
وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَن يَعْفُونَ
أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ۚ وَأَن تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ
وَلَا تَنسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾
حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا
لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۖ فَإِذَا
أَمِنتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

236-239- Henüz dokunmamış ve onlar için hiç bir mehir tesbit etmemiş iken zevcelerinizi boşamanızda sizin için günah yoktur. Bu gibi vaziyette onlara her halde bir şey ödeyiniz.[260] Zengin adam kendi iktidarına göre epeyce; fakir ise imkânı dahilinde ödeyecektir. Çünkü bu, doğru insanların üzerine bir borçtur. Onlar için mehir tesbit edip de onları dokunmadan önce boşadığınız hallerde, tayin edilen mehrin yarısını ödeyeceksiniz. Fakat kadın ondan vazgeçmeye rıza gösterir ise, yahut evlilik bağı elinde olan adam mehri tam olarak ödemekte kâfi cömertlik gösterir ise, bunda beis yoktur. Ve siz (erkekler) eğer cömertçe davranır iseniz, takvaya yakınlık olur. Birbirinizle muamelâtınızda cömertçe davranacağınızı unutmayınız.[261] Çünkü Allah yaptıklarınızı görmektedir. Namazlara titizlikle devam ediniz.[262] Ve bilhassa en münasip şekliyle namaz kılınız.[263] Ve Allah'ın huzurunda mutî kullarından olarak bulunun. Tehlikede bile olsanız, her halde namazınızı kılmalısınız; yaya halde veya at üstünde. Ve tekrar sulha kavuşunca Allah'ı, evvelce bilmeyip de, O'nun size öğrettiği tarzda hatırlayınız.

Açıklamalar

260- Bu gibi vaziyette dahi, ne de olsa evlilik hali bozulan kadın, bir ziyana uğramış olacaktır. Bu sebepten, elden geldiği kadar tazminat ödenmelidir.

261- Muamelâtta karşılıklı cömertlik, beşerî münasebatın âhenk içinde devamı ve ıslahı bakımından gereklidir. Eğer herkes kendi çıkarı bakımından kanunî hakları için inat ve ısrarda bulunacak olsa, o vakit içtimaî hayatta saadet sağlanamaz.

262- Medenî bir hayata rehber olmak ve içtimaî refahı teminat altına almak üzere kanun ve nizamların ilânını müteakip, Allahu Teâlâ tarafından salatın (namazın) ehemmiyeti, tamamlayıcı unsur mahiyetinde, buyruldu. Çünkü salat (namaz) kendi başına Allah korkusunu, takva ve fazilet ruhunu hasıl eder ve ilâhî kanuna itaat ile bir kimsenin sırat-ı müstakime bağlılık durumunu meydana getirir. İnsanoğlu Yahudiler gibi şu veya bu nevi isyana sapabileceğinden; insanın ilâhî kanunlara bağlılığında salat (namaz) olmadan hiçbir şey sağlamlık ifade edemez.

263- Müfessirler "salat-ı vusta"nın mânâsında ihtilâfa düşmektedirler. Fakat ekseriyet onun beş vakit namazlarından birine delâlet edeceği fikrindedir. Onlardan en çoğu "asr" yani ikindi namazı olacağını farz etmektedirler. Maamafih bu tefsirlerden hiçbirini mutlak teyit eder mahiyette hadis bulunmamaktadır. "Asr" (ikindi) olacağını farzedenler şöyle bir hadisten mânâ çıkarmaktadırlar: Hendek muharebesinde Peygamber Efendimiz düşmanın işgalini def etmekle o kadar meşgul olmuşlardı ki, bu yüzden güneş batıncaya kadar "asr" (ikindi) namazının edasına vakit bulamadılar. O vakit, "bizleri salat-ı vustamızdan mahrum edenlerin evlerini ve mezarlarını Allah ateşle doldursun" dediler. Bu hadisten salat-ı vustanın ikindi namazı olacağı mânâsını çıkarıyorlar. Fakat şahsî fikrime göre: Peygamber Efendimiz bu hadisi, salim kafayla ikindi namazını vaktinde kılmaya muktedir olamayışları hesabıyla Müslümanların duydukları manevî ziyan ve sıkıntıdan onların mesul bulunacağı mânâsına kullanmışlardır. Mübarek Peygamberimizin namazın kaçırılmasından teessür duyduklarını söyledikleri zamanın ikindi vaktine tesadüf etmesi, müfessirleri salat-ı asrın (ikindi namazının) salat-ı vusta olacağı kanaatına sevk etmiştir.

Arapça "vusta" kelimesi hem "orta" ve hem de "en münasibi" mânâsına delâlet eder. Böylece, salat-ı vusta hem "orta namaz" ve hem de "vaktinde en münasib şekliyle kılınan namaz" mânâsına gelir. "Allah'ın huzurunda mutî kullar olarak bulunun" şeklindeki müteakip kısım, bu namazın muayyen namaz vakitlerinden hâssaten herhangi birini ifade etmeyip, "en münasip şekildeki namaz" olarak tefsiri teyit eder mahiyettedir.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً
لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعْرُوفٍ
وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ
حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِن
دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ
اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى
النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ
اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَّن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ
اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً
وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

240-245- Sizlerden ölüm yatağında olup da geride dul olarak zevcelerini bırakacak olanlar,[264] onların (zevcelerin) bir yıllık nafaka ve evlerinden çıkarılmamaları hususunda vasiyette bulunmalısınız. Fakat kendi rızalarıyla evlerinden ayrılırlar ise, maruf üzere kendileri için tercih ettiklerinden mesul olma-

yacaksınız. Allah, Azîzün Hakîm'dir. Kezalik, maruf üzere dul kadınlara bazı şeyler verilmelidir. Bu, mütteki insanların üzerine bir borçtur. Böylece Allah, akıllı hareket etmeye muktedir kılmak için sizlere emirlerini açıklar. Sayıca binlerce bulunmalarına rağmen ölüm korkusuyla evlerinden kaçanların[265] vaziyeti üzerinde hiç düşündün mü? Böylece Allah onlara "ölün" dedi, sonra onları diriltti.[266] Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı cömerttir. Fakat ekserî insanlar şükürde bulunmazlar. (Ey Müslümanlar, onlar gibi davranmayınız) ve Allah yolunda savaşınız. Ve bilin ki Allah, Semîun Alîm'dir. Allah'a karz-ı hasende[267] bulunacak içinizde kim vardır? O borcu ki Allah kat be kat arttırarak iade edebilir. Kısan da O'dur; genişleten de O. Ve siz hep O'na rücu edeceksiniz.

Açıklamalar

264- Bahsin hitamında bu kısım, bir zeyil ve mütemmimat olarak ilâve buyrulmuştur.

265- Buradan yeni bir hitap başlamaktadır. Burada Müslümanlar cihadda, yani dava uğruna bilfiil fedakârlıkta bulunmaya ve Allah yolunda her gayreti göstermeye sevk edilmektedirler. Aynı zamanda İsrailoğullarının tereddî ve izmihlaline yol açan zayıf taraflara karşı uyanık bulunmaları için ikaz olunmaktadırlar.

Nüzul sebebinin göz önünde bulundurulması bu hitabın anlaşılmasına yardımcı olacaktır. O vakit bir sene yahut daha fazla zamandan beri Mekke'den çıkarılıp da Medine'de mülteci olarak yaşayan Müslümanlar, kendilerine senelerce işkence etmiş olan kâfirlere karşı savaşmak için boyuna müsaade talep etmekte idiler. Fakat istedikleri müsaade verilince, bazıları isteksizlik gösterdiler. (Lütfen II-216'ya müracaat). Bu sebeptendir ki, İsrail tarihinden iki mühim vak'a, Müslümanlara peşinen ikaz ve onlara cesaret ve şevk vermek üzere nakil edilmektedir.

266- Burada İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışları murat edilmektedir. (Teferruatlı malumat için lütfen 20-26'ya müracaat). O vakitte ki onlar kalabalık halde Mısır'dan ayrılmışlardı. Çölde evsiz barksız avare avare dolaşmakta ve bir yurda sahip olmak için can atıyorlardı. Fakat Hazreti Musa, Filistinlilere karşı harp edip onları Filistin'den kovmalarını ve o ülkeyi fethetmelerini İlâhî emre uyarak emir buyurduğunda onlar korkaklık gösterdiler. Harekete geçmeyi reddettiler. Bu sebepten Allah onları kırk sene çölde başıboş bıraktı. Böylece o nesil hitam

buldu ve çölün meşakkatı içinde yeni bir nesil vücut buldu. Sonra Allah onlara Filistin üzerinde zafer bahşetti. Muhtemel olarak "ölüm ve ikinci hayat", hurucun bu iki safhasına işaret etmektedir.

267- Karz-ı hasen, hiç bir menfaat ve şahsî çıkar fikri olmadan ancak Allah rızası için verilen ödünç paradır. Allahu Teâlâ İlâhî yolda böylece sarfedilen serveti kendine verilmiş bir ödünç olarak (keremi icabı) kabul buyurmaktadır. Hakiki mânâda karz-ı hasende bulunulduğunda ve ancak O'nun razı olduğu işler için ve O'nu memnun etmek üzere verildiğinde; sadece ana borcu değil, fakat onu kat be kat arttırarak iade edeceğini vait buyurmaktadır.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ إِذْ قَالُوا
لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا
تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا فَلَمَّا كُتِبَ
عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾

246- Kezâ, Musa'dan (Musa'nın ölümünden) sonra İsrail'in ileri gelenlerinin tutumu üzerinde düşündün mü? Onlar Peygamberlerine, "Bize bir hükümdar tayin et ki Allah yolunda savaşabilelim" dediler.[268] Peygamber ise "Size emir edilmiş olmasına rağmen muharebeye katılmamanıza hiç imkân var mıdır?" diye onlara sordu. Onlar da "Diyarımızdan çıkarılıp, çocuklarımızdan ayrı kalınca, Allah yolundaki savaşı nasıl reddedebiliriz?" diye cevap verdiler. Fakat (bu teminata rağmen) savaş onlara emredilince, pek azı müstesna sırt çevirdiler. Allah bu zalimlerden hepsini ve herbirini bilir.

Açıklamalar

268- Bu kıssa, cihattaki meşakkat ve imtihan hakkında Müslümanlara inceden ihtar mahiyetinde zikredilmektedir.

Milâttan 1000 sene kadar evvel Amalikliler, İsraillîler üzerinde gaddarlıkta bulunmuşlar ve Filistin'in birçok kısımlarını onlardan gaspetmişlerdi. O zamanda İsrail'in işlerini tedvir etmekte olan Eşmuil Aleyhisselâm çok ihtiyarlamıştı. Böylece İsrail'in ileri gelenleri Eşmuil Aleyhisselâm'a gittiler ve "Sen çok ihtiyarsın. Şimdi bizleri idare edecek ve Allah yolundaki harpte bizim önümüzde yürüyecek birini bize melik tayin et" dediler. Diğer milletler gibi onlara da melik tayin edilmesini istediler. Böyle bir taleplerine sebep ise ecnebi hükümdarların gayridinî tesirleri altında "dinî nizam" ile saltanat arasındaki farkı unutmuş olmalarından ileri gelmekte idi. "Hadise Eşmuil Aleyhisselâmı gücendirmiş" ve Allahu Teâlâ'nın gazabına sebep olmuştur.

"Ne için melik istemelerini Kur'ân-ı Kerim takbih etmemiştir" meselesine gelince bunun sebebi aşikârdır. Kıssa burada sırf bundan ders alsınlar diye Müslümanların istifadesi için nakil edilmiştir. Bu sebepten saltanat müessesesinin takbihi veya tasvibi için herhangi sebep bulunmayıp bu isteğin haklı veya haksız olacağı müzakeresi de sadet dışı bulunacaktı. Burada takip edilen başlıca gaye, İsraillilerin izmihlâl korkaklıkları, nefis-perestlikleri ve disiplin ruhundan mahrum bulunmaları ki, bu hususlar Müslümanlar için peşin ikaz mahiyetini taşımakta idi ve Müslümanların kendi aralarında bu gibi zafiyet sebeplerini bertaraf etmeyi ihmâl etmemeleri icap etmekte idi.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ
قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ
عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ
الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي
الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ
وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ

مُلْكًا قَالَ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ
وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

247-248- Onların peygamberi onlara: "Allah size Melik olarak Tâlût'u tayin etti" dedi.[269] Bunu işiterek "Onun bizim üzerimizde ne gibi hakkı vardır? Padişahlık için ondan daha çok hakka sahibiz. Çünkü onun fazla zenginliği bile yoktur" diye cevap verdiler. Peygamber ise onlara cevabında "Allah onu size tercih etti. Ve ona ilmen ve cismen bolca kudret bahşetti. Ve Allah dilediği kimseye saltanatını verir. Ve Allah Vâsiun Alîm'dir" dedi. Onların peygamberi kezâ "Onun Allah'tan dilediği tayine ait alametin, içinde sizler için sükûn bulunan ve Musa ve Harun'un mukaddes emanetlerini ihtiva eden[270] ve bu zamanda melâikeler tarafından taşınan bir sandığa[270a] onun saltanatında tekrar kavuşmanızın, Allah'tan dilediği tayine dair alamet olacağı" hususunda onları ikazda bulundu. Eğer iman edenlerden iseniz bunda sizin için kuvvetli alamet vardır.

Açıklamalar

269- Tâlût da Hazreti Harun ve İsa Aleyhisselâmlar gibi Allah'ın emrinde olarak İsrail'e lider tayin edilmişti. Fakat Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde onun aynı zamanda peygamber olup olmadığı tasrih edilmemektedir. O'nun Allah tarafından bir melik olarak tâyini muhakkak surette peygamberliğine delil sayılamaz.

270- Kur'ân-ı Kerim'dekinden farklı bulunmasına rağmen; gene de Ahd-i Atikte bazı malûmata tesadüf etmekteyiz. "Sandık"ı İsrailliler gayet kudsî yani "ahid sandığı" olarak addettiler Onun vasıtasıyla "Allah'ın aramıza geleceğine ve bizleri düşmanlarımızın pençesinden kurtaracağına" inandılar. Bu yüzden onlara cesaret ve sükûn geldi.

Sandık, Musa ve Harun hanedanının mukaddes emanetlerini taşımakta idi. Bunlar Sina dağında Hazret-i Musa'ya verilen levha kısımları idi. Bunlardan başka Hazret-i Musa'nın rehberliği altında yazılıp da Levililere verilmiş olan Tevrat'ın hakikisi vardı. Kezâ çölde atalarına Allah tarafından ihsan edilmiş olan bir şişe kudret helvası vardı ki, böylece İsrail'in müstakbel nesilleri Allah'a karşı şükür edeceklerdi.

Muhtemel olarak onun içinde Hazret-i Musa'ya ait, İlâhî delil olan âsa da vardı.

270 (a)- Kur'ân-ı Kerim muhtemel olarak Samuel kitabının 4, 5, ve 6. bablarında zikredilen hâdiseye işaret buyurmaktadır. Allah'ın sandığı İsraillilerin sevkedildikleri muharebede Filistinliler tarafından zabtedildi. İsrailliler o kadar ümitsizliğe kapılmışlardı ki, "Allah'ın sandığının zabtı yüzünden zafer, İsrail'den gitti" diye ağladılar. Sandık Filistinlilerin elinde yedi ay kadar kaldı. Fakat götürüldüğü her kasabada panik havası hüküm sürdü. Çünkü "Allah onlara keder verdi." O kadar ki, "İsrail Rabbinin sandığı artık bizde durmamalıdır. Çünkü onun bize verdiği keder müthiştir" diye feryada başladılar. Sonra onu İsrail'e geri gönderdiler. "İki inek aldılar ve onları arabaya bağladılar. Ve inek onları doğruca Beyti Şemeş yoluna götürdü."

Araba, sürücüsüz olarak yürüdüğüne göre, Allah'ın idaresi altında İsrailoğullarına doğru melekler tarafından sürüldüğü aşikârdı.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ
بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ
فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ
إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا
مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ
قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ كَمْ مِنْ
فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ
مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا
رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا
عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ

اللَّهُ وَقَتَلَ دَاوُۥدُ جَالُوتَ وَءَاتَىٰهُ اللَّهُ الْمُلْكَ
وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُۥ مِمَّا يَشَآءُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ
النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ
اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَٰلَمِينَ ﴿٢٥١﴾

249-251- Ordusuyla ayrılıp çıktığında, Talut ikazda bulundu: "Allah sizi bir nehrin sahilinde imtihana tabi tutacaktır. Ancak susuzluğunu o sudan gidermeyen benimle kalacaktır. Maamafih bir kimse avucundan yudumlayabilir." Fakat onun ikazına rağmen, birkaçından maada, hepsi oradan kana kana içtiler.[271] Sonra Tâlût ve onunla birlikte mü'minler nehri geçip ilerleyince, öncekiler Tâlût'a dediler ki: "Bizde bugün Câlût'a ve onun ordularına karşı savaşacak takat kalmadı."[272] Fakat günün birinde Allah'a kavuşacaklarına imân edenler ise: "Ufak bir ordunun Allah'ın izniyle büyük bir orduya galebe çaldığı çok kere görülmüştür. Allah sabır edenlerle beraberdir" diye beyanda bulundular. Buna binaen, Câlût ve ordularına karşı savaşmak üzere ilerlediklerinde, "Yâ Rabbi, bizlere sabır ihsan eyle, ayaklarımızı sabit kıl ve kâfir kavmin üzerine bizleri muzaffer et" diye duada bulundular. Bunun neticesi olarak Allah'ın izniyle kâfirleri hezimete uğrattılar ve Dâvûd, Câlût'u öldürdü.[273] Allah ona mülk ve hikmet verdi ve dilediği diğer şeyleri ona öğretti. Eğer Allah bir kısım insanı diğerleri vasıtasıyla def etmemiş olsa idi, dünya fesat haline gelirdi.[274] Fakat Allah, âlemler üzerine inayet sahibidir (böylece fesadı def etmektedir).

Açıklamalar

271- Bu nehir belki Ürdün nehridir. Belki de Tâlût'un İsrail üzerine aştığı herhangi bir dere veya ırmak olabilir. Kendi cemiyetinin disiplinden mahrum olduğunu bildiği için, ehil olanı ehil olmayandan ve cesuru korkaktan ayırmak üzere bu denemeyi tatbik etti. Aşikâr olan ise bir parçacık olsun susuzluğa dayanamayanlara, evvelce kendilerini yenmiş olan düşmanla karşılaşmalarında, disiplin bakımından güvenilemez idi.

272- Muhtemel olarak bunlar nehir kenarında tahammülsüzlük gösteren kimseler idi.

273- Bu hususta Ahd-i Atik'in birinci Samuel kitabı 17, 18'de malûmat vardır.

274- Allahu Teâlâ dünyada sulh ve nizamı korumak üzere muhtelif milletler, ve muhtelif partilerin bir hududa kadar kuvvet bulmasına müsaade buyurmaktadır. Fakat bu hududu aştıkları takdirde onların yerine başkalarını ikame buyurmakta ve onların kuvvetlerini kırmaktadır. Eğer Allahu Teâlâ herhangi bir parti veya milletin ilelebed kuvvetini muhafazaya müsaade buyursa idi, o vakit dünya tamamen keşmekeş içinde kalır idi.

تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ
نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۚ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾
تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۘ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ
وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ۚ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ
وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ
بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ
مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ
يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾

252-253- Bunlar sana Hak olarak okuduğumuz ilâhî âyetlerdir. Şüphesiz ki sen resûllerden birisin. Bu Resûllerden (ki, beşeriyete rehber olmak üzere gönderdik) bazılarının derecesini öbürlerine üstün kıldık. Onların arasında Allah'ın bizzat doğrudan doğruya konuştuğu biri vardı. O'nun, derecelerini başka yollardan yükselttiği diğerleri vardı. Kezâlik Meryem'in oğlu İsa'ya Beyyineler verdik ve onu Ruhü'l-Kudüs'le takviye ettik. Eğer Allah dilese idi, Beyyinelere kavuşanlar, Peygamberlerden sonra birbirleriyle harbe tutuşmazlardı. Fakat (Allah'ın arzusu onların arasındaki ayrılığı zor kullanmak suretiyle men etmek değil idi: böylece) onlar ayrı yollara düştüler. Bazıları imân etti. Bazıları küfre saptı. Eğer Allah o şekilde dilese idi, onlar birbirleriyle asla harbe tutuşmazlardı. Fakat Allah (maksadının yerine getirilmesi için) dilediği gibi hareket eder.[275]

Açıklamalar

275- Tabiatıyla akla şöyle bir sual gelebilir: Öyle ise Allahu Teâlâ ne için o suretle arzu buyurmamaktadır? Neticesi bazen çekişme ve hatta kavgaya varan ihtilâfa ne için müsaade buyurmaktadır? Bu hali durdurmaya -haşâ, sümme haşâ- muktedir bulunmamakta mıdır? Halbuki şüphesiz ki, O Kadiri Mutlâktır. Dilese bu hali durdurur ve bilhassa Peygamberleri vasıtasıyla göndermiş bulunduğu hidayet yolundan hiç kimse en ufak bir inhirafta bile bulunamaz. Fakat insanları muay-

yen ve tesbit edilmiş bir yola zor kuvvetiyle sevk etmek, O'nun arzusuna uymamaktadır. Çünkü O, insanoğlunu bu dünyaya imtihan için göndermiştir. Eğer hareket serbestisini insanoğlunun üzerinde almış olsa idi, o vakit imtihanın mânâsı kalmayacaktı. Resûllerini, insanları doğru yola sevk ve onları âyetleri vasıtasıyla ikna etmek için gönderdi. İnsanları Allah'a zor kuvvetiyle tâbi kılmak ve zorla iman ettirmek için göndermedi. Allahu Teâlâ tarafından verilmiş olan hareket serbestisini ve iradesi cüziyenin insanlar tarafından kötüye kullanılması ve Allahu Teâlâ'nın emir buyurduğuna aykırı hayat yolunun insanlar tarafından icadı, insanlar arasındaki ihtilâf ve çatışmaya sebep oldu. Yoksa bu ihtilâf pek tabii ki Allahu Teâlâ'nın, insanları doğru yola zorlamaya (dileğine rağmen) muktedir olamayışından ileri gelmemektedir. Şüphesiz ki, Allah, dilediği her şeyi yapmaya muktedirdir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰكُم
مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَٰعَةٌ ۗ
وَٱلْكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٥٤﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَىُّ ٱلْقَيُّومُ ۚ
لَا تَأْخُذُهُۥ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ مَن
ذَا ٱلَّذِى يَشْفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا
خَلْفَهُمْ ۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَىْءٍ مِّنْ عِلْمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ۖ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ
ٱلْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾

254-255- Ey iman edenler, size ihsan ettiğimiz serveti; alışveriş, dostluk ve şefaat imkânı bulunmayacak[276] bir gün gelmeden evvel (Bizim yolumuzda) harcayınız. Küfür yolunu benimseyenler hakikatta zalimlerdir.[277] Allah! Hay olan ve kâinata kayyum olan O'ndan gayri tanrı yok.[278] O'nu ne dalgınlık ve ne de uyku tutmaz.[279] Semavat ve arzda ne varsa O'nundur.[280] Bizzat Kendi izni bulunmadan O'nun indinde şefaatta kim bulunabilir?[281] Halka açık olanı veya onlardan saklı bulunanı hep O bilir. Ve kendisinin dilediği kadarından

maada, İlâhî ilimden hiç bir şey kavranamaz.[282] O'nun saltanatı,[283] semavat ve arz üzerinde uzanır. Ve bunların muhafazası O'nu yormaz. Ancak Aliyy'ül'azim olan O'dur.

Açıklamalar

276- İman ettikleri dâvanın tahakkuku için maddî fedakârlıkta bulunmaları, iman sahiplerine ihtar olunmaktadır.

277- "Küfür yolunu benimseyen halk", Allah'ın emirlerini red edenler ve istifçiliği O'nun rızasını kazanmaktan daha kıymetli sayanlara veyahut hakkında ikaz vaki olan güne, imanda bulunmayanlara veyahutta öbür dünyada bir kimsenin dostluğu veya şefaatı vasıtasıyla nasıl olsa kurtulacaklarını budalaca hayal edenlere kıyas olunabilir.

278- Sıfatlarında, hususiyetlerinde, kudretinde ve haklarında hiç bir şeriki yoktur. Bu sebepten dolayı, arz veya semavatta Allah'tan başka bu sahte tanrıları icat edip Hakka karşı gelince, sahtekârlık edilmiş olur.

279- Bu âyet, Allahu Teâlâ'nın beşerî zaaflardan münezzeh bulunduğunu kabul etmeyen iftiraları çürütmektedir. Meselâ, Ahd-i Atikte şöyle yazılmaktadır: Ve Allah yedinci günde işini bitirdi ve istirahata çekildi. (Tekvin 2: 2). Ve o zaman Rab, uyanan adam gibi, şaraptan bağıran yiğit gibi uyandı. (Mezmurlar kitabı 78: 65) Pek tabii ki, Allahu Teâlâ bu gibi ve her türül zaaflardan münezzehtir.

280- Arz ve semavatın ve orada bulunan her şeyin Rabbi ve sahibi O'dur. O'ndan başka hiç kimsenin İlâhî mülkiyet, selâhiyet, saltanat, hükümranlık ve idaresinde payı yoktur. Tanrı olarak tasavvur edilen herhangi bir şahıs veya herhangi bir şey muhakkak surette kâinatın bir parçası olacağından, Allah'a ait bulunacak ve O'nun şeriki veya refiki bulunmayacaktır.

281- Evliyaların ve melâikelerin af hususunda Allahu Teâlâ'yı zorlayacakları şeklinde bir hayalin tesiri altındaki fikirleri bu âyet çürütmektedir. Hiç bir mahlûkun böyle bir harekette bulunamayacağı hakkında ikaz yapılmaktadır. O'nun müsaadesi bulunmaksızın hiç kimse böyle bir harekete tevessül edemez.

282- Kur'ân-ı Kerim'e göre: Allahu Teâlâ'ya rakip ihdas etmek veyahutta O'nun hak ve hususiyetlerini herhangi bir şekilde bir kimseye mal etmek affedilmez günâhtır. Buna şirk denir. Önceki âyette Allahu

Teâlâ'nın saltanatının hadsiz ve hudutsuz olduğu ve O'nun kudretinin mutlâk bulunduğunu ilân suretiyle şirke kökten hücum edilmektedir. Bu âyette ortaya sual konmak suretiyle aynı husus başka zaviyeden ele alınmaktadır: Bu iş için evvelemirde hiç kimsenin sahip bulunmadığı bir ilme vukufu olmadan bir kimse nasıl olur da kâinatın idaresine müdahalede bulunabilir? Meleklerin ve beşerin bilgisi o kadar basittir ki, onlar kâinatın nizamını idrâk edemezler ve bu sebepten O'nun idaresine müdahale muhakkak surette keşmekeş doğurur. Kâinatı bilmek şöyle dursun; insanlar kendi varlıklarını bile bilememektedirler. Böylece her türlü ilmin hakikî kaynağı olan Allahu Teâlâ'nın yoluna tam teslimiyet lüzumu aşikârdır.

283- Arapça "kürsî" yani iskemle kelimesi, saltanat olarak tercüme edilmiştir. Çünkü "kürsî" burada mecazî olarak iktidar sembolü şeklinde kullanılmıştır. Hatta başka lisanlarda da iskemle kelimesi, iktidar makamı olarak kullanılmaktadır.

284- Bu âyet "âyetel kürsî" olarak bilinmektedir. Allahu Teâlâ hakkında hiç bir yerde emsali bulunmayan mükemmeliyette bilgi vermektedir. Bu sebepten bir Hadis-i Şerif bu âyeti Kur'ân-ı Kerim'in en güzel âyeti olarak vasıflandırmaktadır.

Burada bir sual ortaya çıkmaktadır: Allahu Teâlâ ve İlâhî sıfatları ne münasebetle burada zikredilmiştir? Bu suale cevap verebilmek için 243'ncü âyetten başlayan izahı takip etmemiz icap eder. Evvelâ Allah yolunda azamî gayreti sarfetmeleri ve bu yolun tahakkuku için mal ve can bakımından fedakârlıkta bulunmaları mü'minlere ihtar olunmaktadır. Kezâ İsraillilerin takip etmiş oldukları bozuk taraflardan uzak kalmaları hususunda ikaz olunmaktadırlar. Sonra da, muvaffakiyetin sadece insanca sayı, silâh ve cephane üstünlüğüne dayanmayıp; iman, sebat, disiplin ve kararlı olma sayesinde sağlanacağı telkin edilmektedir. Derken Allahu Teâlâ'nın harp vasıtasıyla bir gurubu diğer bir gurupla definin zikredilmesindeki hikmete gelince: Bir gurup veya bir partinin ilelebed iktidarda kalışı, onların muarızları ve rakipleri için çok müşkül olacaktı. Sonra da, Allahu Teâlâ'nın insanlar arasındaki tefrikayı bertaraf etmekten âciz bulunmadığı; fakat ihtilâfları zor kuvvetiyle bertaraf etmeyi arzu buyurmadığı anlaşılmaktadır. Bu gaye uğruna Resûllerini beyyinelerle birlikte göndermekte; lâkin kabul veya inkârda halkı serbest bırakmaktadır. Tekrar, bu bahsin başında olduğu

gibi, Müslümanlara Allah yolunda servetlerini sarfetmeleri emir olunmaktadır. Sonra bu âyette, insanlar arasındaki din ve itikad farkına rağmen, Allahu Teâlâ'nın bütün kâinatın Kayyumu olduğu hakikatı değişmez bir gerçek olarak ilân edilmektedir. Pek tabiî ki, O'nun arzusu halkı kendine, zor kullanmak suretiyle, iman ettirmek değildir. Fakat sâdece O'na iman edeceklerin ve O'nun rızasını kazanmak için mal ve canlarıyla fedakârlıkta bulunacakların kazanacağını ve inkâr edenlerin ise, kaybedeceğini ihtar buyurmaktadır.

لَآ إِكْرَاهَ فِى ٱلدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَىِّ ۚ
فَمَن يَكْفُرْ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ
بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَا ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾
ٱللَّهُ وَلِىُّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُخْرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۖ
وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَوْلِيَآؤُهُمُ ٱلطَّٰغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ
ٱلنُّورِ إِلَى ٱلظُّلُمَٰتِ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا
خَٰلِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

256-257- Dinde itikad bakımından cebir yoktur.[285] İman ile küfür tebeyyün ettirilmiştir. Böylece her kimse Tağut'u red[286] ile Allah'a iman edince asla çözülmeyen sağlam bir desteğe kavuşmuş olur. (Desteğine kavuştuğu) Allah, Semiün Alimdir. Allah kendisine iman edenlerin yardımcısı ve hamisidir: Onları zulmetten[287] kurtarıp nura kavuşturur. Kâfirlere gelince, bunların başlarında[288] Tağut vardır. O ki onları nurdan alıkoyup zulmete sürükler. Onlar ashabü'n-nardırlar ve ilelebed cehennemde kalıcılardır.

Açıklamalar

285- Arapça "din" kelimesi gerek itikad ve gerekse de o itikad üzerine kurulu hayat yolunu ifade eder. Burada ise önceki âyetlerde mezkur "itikad"a şamil bulunmaktadır. Bu ayet, İslâmî itikad ile İslâmî

hayat yolunun hiç kimseye zorla kabul ettirilmeyeceği mânâsını taşımaktadır.

286- Arapça "Tağut" kelimesinin tam karşılığı, haddi aşan herhangi bir kimse için de kullanılır. Kur'ân-ı Kerim'de bu kelime, Allah'a karşı isyan edip kendisini hizmetkârları üzerinde sahip ve hükümran gören ve onları kendine hizmetkâr olmaya zorlayan kimse için kullanılmaktadır. Allah'a karşı isyanda üç suç derecesi bulunmaktadır (1): Eğer bir kimse Allah'a kulluğu kabul edip de filiyatta O'nun emirlerine karşı harekette bulunursa "fasık" olur (2). O'na karşı bağımsız olup da başkasına bağlanırsa, o vakit "kâfir" olur. (3) "Tağut" Allah'a karşı isyan etmekle beraber O'nun kullarını kendisine kul edinmek gayretinde olandır. Bu ise şeytan yahut papaz yahut dinî veya siyasî bir lider veyahutta da kıral olabilir. Bu sebepten bir insanın hakikî mü'min olabilmesi için Tağutu reddetmesi icap eder.

287- Buradaki zulmetten murad edilen mânâ, insanı doğru yoldan sapıtan ve bütün kudret ve enerjisini yanlış yolda sarf etmesine sebep olan cehaletin karanlığıdır. Karşılık olarak "nur"dan kasıt ise, hakikatı berraklıkla görmeye ve hayatın hakiki gayesini anlamya ve sıratı mustakimi şuur ve teemmülle takip etmeye muktedir kılan hakikat ışığıdır.

288- "Tağut" kelimesi müfred ise de; burada cemî mânâ taşımaktadır. Çünkü Allah'ı inkâr eden kimse bir yerine bir çok Tağutların kulu olur. Bunlardan bir tanesi insanı bir sürü günaha sokan, günaha sevkeden şeytandır. Diğeri, insanı ihtiras ve arzularının esiri eden kendi nefsidir. Kezâ, karısı, çocukları, hısım ve akrabaları, âile, arkadaş ve millet ile siyasî ve dinî liderleri ve hükümeti gibi diğerleri de bulunmaktadır. Bütün bunlar o kimse için birer Tağut olur ve o kişiyi kendi arzu ve ihtiraslarına esir etmek isterler. Bu bir sürü sahiplerin kölesi olan kişi, tatminine bir türlü imkân olmayan bu Tağutlardan herbirini ayrı ayrı memnun etmek hayaliyle ömrünü boşuna tüketir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ
اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ
أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ

الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾

258- "İbrahim'in kendine Rab olarak tanıdığı" hakkında[289] İbrahim'le mücadele eden kişi vakasını tezekkür etmediniz mi?[290] Mücadele, Allah'ın ona saltanat vermiş (ve bu yüzden onun şımarmış) olmasından doğdu.[291] İbrahim "Benim Rabbim hem diriltir hem öldürür" deyince o, (yani Nemrud) "hayatı veren de, alan da benim" diye cevapta bulundu. Derken İbrahim dedi ki: "Peki Allah güneşi şarktan doğduruyor. Şimdi sen onu garptan doğdur." Bu noktada kâfir şaşırdı.[292] (Buna rağmen iman etmedi). Çünkü Allah zalim kavme hidayet yolunu nasip etmez.

Açıklamalar

289- Allahu Teâlâ'nın mü'mine yardımcı ve hami olduğu, onu zulmetten kurtardığı; Tağut'un ise kâfirlerin yardakçısı olup zulmete sürüklediği önceki âyette tebliğ edilmektedir. Şimdi bu hususun isbatı babında üç kıssa zikredilmektedir. Birincisi kendisine aleyhinde hiç bir cevap bulamayacak kadar açık delillerle birlikte hakikat tebliğ edilen kimsenin meselesidir. Fakat buna rağmen, o, Tağut tarafından kötü yola sürüklenmesi hesabıyla, zulmet içinde şaşkına dönmektedir. Diğer iki mesele ise: Kendilerini sadece zulmetten nura kavuşturmakla kalmayıp, aynı zamanda hakkında şehadette bulunsunlar diye gizli Hakikata görgü şahidi yapan Allahu Teâlâ'ya tam imanı bulunanlara aittir.

290- Burada murad edilen kimse, Hazret-i İbrahim'in doğum yeri olan Irak ülkesinin hükümdarı Nemrut'tur. Bu mücadeleden Tevrat'ta bahis edilmemektedir. Fakat Talmut'ta teferruatlı şekilde nakil edilmekte ve esasında Kur'ân-ı Kerim'deki malûmata uymaktadır. Orada yani Talmutta yazıldığına göre: Hazret-i İbrahim'in babası, hükümdar Nemrud'un başkumandanı ve hükümdarın pek yakını idi. Oğlu İbrahim (a.s.) ise ta çocuk yaştan beri Allah'a karşı aşk derecesinde muhabbet beslemekte idi. Olgun çağa gelince anî olarak Allah'ın birliğini ilân etti ve Allah'a şirk koşanları lânetledi. Bunu izhar için de putları kırdı. Babası, hükümdar Nemrud'a gelerek oğlunu itham etti. "Oğlum bu şekilde hareket etmiştir: Ceza verilmek üzere huzurunuza getirilsin" dedi. Hazret-i İbrahim hükümdarın yanına getirildi ve aralarındaki mezkûr mücadele orada başladı.

291- Münakaşaya sebep olan mevzu şu noktada idi: Hazreti İbrahim, kendine Rab olarak Allah'ı mı, yoksa Nemrud'u mu tanımakta idi? Mücadele, teb'asının Allah yerine kendine taptırmaya zorlayan Nemrud'un şımarıklığı yüzünden ortaya çıktı. Tabii ki, Nemrud'un bu hareketi doğru bir hareket değildi. Eğer kendisine saltanat vermiş olan Allah'a minnettâr bir kul olarak hareket etse idi, o vakit Allah'ı kendine Rab tanıması icapederdi. Halbuki o, minnet ve şükür yerine o kadar şımardı ki: kendini teb'asının üzerinde Rab olarak iddiada bulunmaya başladı. Hazreti İbrahim bu vaziyeti asla kabul edemeyeceğinden, aralarında mücadele vukubuldu.

Bu mücadelenin tam mahiyetini anlayabilmek için aşağıdaki hususlar gözönünde bulundurulmalıdır.

1- Allah'ı, İlâhların tanrısı ve rabların rabbı olarak kabul etmek; fakat aynı zamanda öbür ilâh ve rableri O'na şirk koşmak ve münhasıran O'nu tanımamak ve mabud olarak O'na tapmamak müşrik cemiyetlerin müşterek vasfı olagelmiştir.

2- Tabiatüstü ulûhiyet ve hükümran ulûhiyet diye ulûhiyeti daima iki kısma bölegelmişlerdir. Tanrıya, bir eserin her türlü sebebini kontrol altında bulunduran ilâh olarak tabiat üstü ulûhiyet tanımışlardır; Böylece her türlü ihtiyaç ve sıkıntı anlarında O'na yönelmişlerdir. Fakat cehaletleri dolayısıyla ruhları, melâikeleri, cinleri, yıldızları vesair şeyleri O'na ortak etmişler ve onlara ithaf edilen mabedlerde onlara ibadette ve adakta bulunmuşlardır.

Uluhiyetin sadece Allah'a ait bulunduğu ve hayat yolunu tertip ile kendi emirlerine itaatta bulunulmasını istemek ve dünyevî bütün işler üzerindeki mutlâk hakimiyet hakkı sadece ve sadece Allah'a ait olduğu halde; her devirdeki müşrikler ya tam olarak bu sınıf uluhiyet hakkını gaspedip hanedan âilelere, zümrelere vesaireye... mal etmişler; yahutta bu hakkı bu gibi tanrı ve ilâhlar arasında taksim etmişlerdir. Bu sebepten dolayıdır ki, hanedan âileleri ekseriya bu sınıf ulûhiyet iddialarını imâlı şekilde ileri sürmekte ve bu iddialarını kuvvetlendirmek için de İlâhî zürriyetten geldiklerini doğrudan doğruya ortaya koymuşlardır. Onların kötü tasavvurlarına papazlar daima yardımcı olmuşlardır.

3- Nemrut, hükümran ulûhiyet sınıfından bir ilâhlık iddiasında bu-

lunmuştur. Allah'ın varlığı, dünya ve semavatın Hâliki olduğu ve kâinatın Muhafız ve Nazımı bulunduğunu inkâr etmemiştir. Sadece Irak'taki hükümranlığın kendine ait olduğu ve teb'asının mutlâk sahibinin kendisi olduğu iddiasında bulunmuştur. Onun iddiası şu idi:

Kanun benim dediğimdir. Benim hesap vereceğim bir mafevkim (üstüm) yoktur: Bu sebepten Irak'ın sakinleri arasında münhasıran beni kendine sahip tanımayan herkes asidir.

4- Bahsi geçen mücadele, Hazret-i İbrahim "ben ibadet için münhasıran Alemlerin Rabbi ve İlâhını tanımaktayım ve O'ndan başka herşeyin sahipliğini ve ulûhiyetini katiyen redderim" deyince vukubuldu.

Açıkçası bu iman, sadece ırkî akideyi ve dinî kisveye bürünen ilâhları değil; fakat ırkî devleti ve devletin kudret merkezi olan ve Irak üzerinde mutlâk sahiplik iddiasında bulunan Nemrud'u kökten sarstı. Bu sebep dolayısıyla müsamahakâr davranılamadı ve gene bu sebepten dolayı Hazret-i İbrahim asilik ithamıyle muhakeme edilmek üzere Nemrud'un önüne getirildi.

292- Hazret-i İbrahim konuşmasının başında, Allah'tan başka sahip bulunamayacağını açıkça belirtmiş olmasına rağmen; gene de Nemrud bu delili küstahça çürütmeye yeltendi. Fakat öne sürdüğü ikinci delilden sonra Nemrut o kadar şaşkına döndü ki; güneşin, Hazret-i İbrahim'in sahip olarak tanıdığı Allah'ın idaresinde bulunduğunu kendisinin bilip kabul etmesi hasebiyle artık münakaşaya devam için başka bir delil bulamaz oldu. Mamafih ona pek makbul görünen bu Hakikatı kabul etmeyecekti. Çünkü kabul hali, onun despotluk iddiasını terk mânâsını taşıyacaktı. Şaşkın hale düşmüş olmasına rağmen içindeki isyan hissi onu bu kabulden men edecekti. Nefse tapma zulmetinden kurtulup Hakikatın nuruna kavuşamayacaktı. Eğer kendi nefsi yerine Allah'a tabi olsa idi; o vakit İbrahim (a.s.)ın tebliğinden Hidayet yolunu bulmuş olacaktı.

Talmud'a göre: Bu münakaşadan sonra hükümdar onu o gün hapis ettirdi. Sonra da hükümdar ve divan onun diri diri yakılmasına ve yanan bir ocağa atılmasına karar verdi. Bu hâdise keza Kur'ân-ı Kerim'de XXI: 51-74, XXIX: 16-24, XXXVII: 85-98'de zikredilmektedir.

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحْيِي هَٰذِهِ
اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ
قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَل
لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ
وَانظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِّلنَّاسِ وَانظُرْ
إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا
فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾

259- Yahutta tamamen harap olmuş bir karyeden geçen kişinin vakasını ele al.[293] O ki "bu ölü karyeyi acaba Allah nasıl diriltecek?" diye feryatta bulunmuştu[294] Fakat Allah onun ruhunu teslim aldı ve o, yüz sene ölü kaldı. Ve sonra Allah onu tekrar hayata kavuşturarak, "burada ne kadar kaldın?" diye sordu. O da "ben burada belki bir gün, yahut bir kaç saat kalmış olabilirim" diye cevapta bulundu. Allah dedi ki: "Hayır, sen burada bu vaziyette yüz sene kaldın; şimdi yiyecek ve içeceğine bir göz at; azıcık olsun bozulmamışlardır. Sonra merkebine bak (ve ta kemiğine kadar çürümüş olduğunu gör) ve bunu yapmamızın sebebi, seni insanlara ibret nişanesi yapmak içindir.[295] (Merkebe ait) kemikleri bir araya nasıl getirdiğimize ve onları etle nasıl örttüğümüze ve (onların içine hayat nefesini nasıl koyduğumuza) bak. Hakikat kendisine tebeyyün edince, "bilirim Allah şüphesiz her şeye kaadirdir" dedi.

Açıklamalar

293- Şahsın kim olduğu ve karyenin hangi karye olduğu hakkında tahminde bulunmak faydasızdır. Çünkü böyle bir tahmin sadece sadet harici olmakla kalmayıp, aynı zamanda imkânsızdır da. Bunlar Kur'ân-ı Kerim ve Sahih Hadislerde zikredilmemiş olup, elimizde açıklayıcı mahiyette güvenilir başka kaynaklarda bulunmamaktadır. Keza böyle bir tahmin bizi, vakanın burada nakil edilme sebebini yani "Allahu Teâlâ'nın, O'nu kendine Rab edinenleri nura kavuşturacağını" daha iyi anlayabilmemize yardımcı bilgimize fazla bir şey katar mahiyette bulunmamaktadır. Bu husus, karyenin Kudüs'ü Şerif veya başka bir yer olması yahut da bahsi geçen şahsın hüvviyeti tasrih edilmeden

dahi açıklığa kavuşmaktadır. Mamafih bu şahsın bir Peygamber olduğu müteakip kelimelerde açıkça anlaşılmaktadır.

294- Burası Peygamberin, yeni baştan dirilmeye inanmadığı mânâsına gelmeyip; sadece onun da diğer Peygamberler gibi hakikatı gözleriyle görmek arzusunda bulunduğunu göstermektedir.

295- Ölen bir kişinin yeni baştan dirilmesi hâdisesi o çağın insanlarına bizatihi canlı bir ibret nişanesi idi.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ أَرِنِى كَيْفَ تُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ
تُؤْمِن ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِى ۖ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً
مِّنَ ٱلطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ ٱجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ
مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ٱدْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ۚ وَٱعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

260- Diğer vakayı da hatırına getir. İbrahim, "Ya Rabbim, ölüleri tekrar hayata nasıl getireceğini bana göster" deyince O (Allah) "inanmaz mısın?" dedi. İbrahim "inandım fakat kalben mutmain olayım diye bu suali sormaktayım" diye[296] huşu içinde cevap verdi. Allah dedi ki: "pek alâ, dört kuş al. Onları ehlileştirdikten sonra (parçalara böl) ve onlardan her parçayı bir tepenin üzerine yerleştir. Sonra onları çağır ve onlar sana koşarak geleceklerdir. Ve malumun olsun ki Allah Aziz ve Hakimdir.[297]

Açıklamalar

296- Yani: "Bilfiil tecrübeye dayanak kalben mutmain olmak istemekteyim."

297- Bazı kimseler yukarda mezkûr bulunan iki fevkalâde hadise hakkında garip tefsirlerde bulunmaktadırlar. Halbuki uzun uzadıya tefsirinin bir faydası yoktur. Çünkü birinci vak'adaki şahsın işaret ettiği gibi Allahu Teâlâ dilediği her şeyi yapmaya muktedirdir. Kezâ, Allahu Teâlâ'nın Peygamberlerle olan muamelâtı fevkalâde mahiyettedir. Alelâde bir mü'min vazifelerini ifa için hakikatı bilfiil görmek ihtiyacında değildir. Ama bir Peygamber, vazifesi icabı, insanları davet ettiği

hakikatları kendi gözleriyle görmelidir. Peygamberler tam ve kesin bir kanaatla "sizin sadece tahmini bilginize dayanan hakikatları biz gözlerimizle gördük. Sizler cahilsiniz. Fakat biz ilme sahibiz. Siz körsünüz. Bizim ise görüşümüz var" diyebilmelidir. Bu sebepledir ki, melekler onlara görünür şekilde gelmişlerdir. Keza onlara semavat ve arzın hakikî cephesiyle işleyiş tarzı ve cennet ile cehennem ve ölümden sonraki diriliş gösterilmiştir. Peygamberler bu gibi hususlara risalet vazifelerine tayinlerinden evvel de bütünüyle inanmış olmalarına rağmen; tayinlerinden sonra hususî ihsan ve Peygamberlik imtiyazı olarak hakikatlere şahit tutulmuşlardır. (Kezâ XI.nci surede 17, 18, 19 ve 34. dipnotlara bakınız.)

مَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنۢبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ ۗ وَاللَّهُ
يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾ الَّذِينَ يُنفِقُونَ
أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنفَقُوا مَنًّا وَلَا
أَذًى ۙ لَّهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾
قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى ۗ وَاللَّهُ
غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِّ
وَالْأَذَىٰ كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۖ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ
فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا ۖ لَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ
شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

261-264- Servetlerini Allah yolunda[298] harcayanların hayratı,[299] yedi başak veren ve her başakta yüz tane bulunan tek bir tohum tanesine benzetile-

bilir. Mamafih Allah dilediği kimsenin hayratının karşılığını kat be kat arttırır. Çünkü O Vasiün Alimdir.[300] Allah yolunda servetlerini harcayıp da başa kakmayanlar ve hayratta bulunduklarının hislerini rencide etmeyenler Allah'tan mükâfatlarını alacaklardır. Onlar için korku ve hüzün olmayacaktır.[301] Sonu hakaret ve ezaya varan bir hayrat yerine, müşfik sözler ve ayıp örtme hayırlıdır. Allah, Ganiyyün Halimdir.[302] Ey imân edenler, insanlar tarafından görülsün diye hayrat yapan ve Allah ile ahiret gününe imanı olmayan adam misali[303] hayratınızı başa kakmak ve eza etmek suretiyle heba etmeyiniz. Onun hayratı, üzerinde sadece ince bir toprak tabakası bulunan bir kayaya yağmurun düşüşüne benzetilebilir. Yağmur sağanak halinde oraya düşünce bütün toprak sürüklenir ve kaya çıplak kalır.[304] Bu gibi kimseler gösteriş kabilinden hayratları karşılığı kazanacaklarını tahayyül ettikleri mükâfatı kazanamazlar. Ve Allah, kâfir kavmi hidayete eriştirmez.[305]

Açıklamalar

298- Mü'minlerin iman ettikleri asîl ve muazzam davanın tahakkuku uğruna mal ve can fedakârlığında bulunmaları 243'üncü âyette başlayan hitapta teşvik edilmektedir. Uğruna kendilerinden fedakârlık beklenen Allah'a imanlarının takviyesinden sonra aynı mevzua bu âyette yeni baştan devam edilmekte ve böyle bir fedakârlık yapabilmek için elzem olan tutumun tekâmülü hususunda talimat verilmektedir. İktisadî görüş bakımından toptan bir değişiklik vuku bulmadıkça, insanların manevî dava uğrunda fedakârlıkta bulunamayacakları aşikârdır. Para biriktirmek için yaşayan ve para biriktirmek için ölen ve her şeyi kendi görüş zaviyesinden kâr ve zarar ölçüsüyle ölçen materyalistlerden maddecilerden ulvî gaye uğruna harcamalar asla beklenemez. Hatta bazı asil dava uğruna harcamalarda bulunur gibi gözükseler bile, bunun kendileri veya kabileleri veyahutta etrafları için ilerde ne gibi menfaat sağlayacağını hesapladıktan sonra yaparlar. Tabii ki böyle bir ruh haletine sahip kimse İlâhî yolda tek adım bile ilerleyemez. Bir kimse İlâyi Kelimetullah için hiç bir maddî kazanç veya zarara bakmadan canını, enerjisini ve servetini harcamak zorundadır. Bu yolda yürümek için tam yürek, geniş görüş ve muazzam cesarete ve her şeyin üstünde de Allah'ın rızasını kazanmak için candan arzuya ihtiyaç vardır. Kezâ sosyal sistemde, materyalist prensipleri yıkmak üzere köklü bir değişiklik ile onun yerine manevî değerlerin ikamesi lüzumludur. Bu sebepten dolayıdır ki, böyle bir moral meydana getirmek üzere; buradan 281'inci âyete kadar talimat verilmektedir.

299- İlâhî kanunlara uygun olarak ve Allah'ın rızasını kazanmak üzere sarf edilen her çeşit servet, Allah yolunda sarf edilmiş olur. Mamafih bu, bir insanın kendi şahsî ihtiyacını yahut akrabalarının ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle veyahutta amme menfaatı veya İslâmın neşri veya cihat uğruna harcamalar şeklinde tahakkuk edebilir.

300- Allahu Teâlâ'nın imkânlarının hudutsuz oluşu ve O'nun her şeyi bilmekte bulunuşu hasebiyle; O'na teslimiyet ve O'nun yolundaki harcamada O'na merbutiyet derecesinin artmasıyla İlâhî mükâfata daha fazla mazhar olunacağından şüphe edilmemelidir. Bir tohum tanesini yedi yüz tohum haline sokan Halikin, bir hayrat karşılığını yediyüz misliyle ödemeye muhakkak surette kudreti bulunacağına kesin imanda bulunmak icap eder.

Bu vakıayı zikrettikten sonra, Allah'ın sonsuz imkânlara sahip olduğu ve ef'alleri hak ettikleri derecede mükâfatlandırmaya muktedir olunduğu ve her şeyi bildiği ve neyin ve ne maksatla sarf edildiğinden malûmatsız bulunmadığını göstermek için bu vesileyle iki Sıfatı İlâhiye bilhassa zikredilmektedir. Demek ki, bir kimsenin hak ettiği mükâfatı kaybetmek tehlikesi asla varit değildir.

301- Hak ettikleri mükâfatı kaybetmek korkusu yoktur. Kezâ, harcadıklarından dolayı hiç bir zaman pişman olmayacaklardır.

302- Burada iki hususa işaret olunmaktadır. Birincisi Allahu Teâlâ'nın "Gani" olması hasebiyle hiç kimsenin hayratına ihtiyacı bulunmamasıdır. İkincisi ise Alicenap ve açık kalbli kimseleri sevmekte olup mânâsız ve dar kafalı kişilerden hoşlanmadığıdır. Çünkü bizzat Kendisi alicenap, merhametli ve müsamahalıdır. İnsanlara şarta tabi kılmadan hayatî ihtiyaçlar bahşeden ve insanları yaptıkları hatalara rağmen tekrar ve tekrar af eden Allah Teâlâ'nın böylece yaptıkları hayratı başa kakmak suretiyle izzeti nefisleri kıran ve beş para verse bile onu gösteriş haline sokan kişileri sevmesine ihtimal verilemez.

Bir hadis-i şerife göre: Allahu Teâlâ, verdikleri sadakaları gösteriş haline sokan kişilere kıyamet gününde hiç bir söz sarf etmeyecek ve onların yüzüne bile bakmayacaktır.

303- Onun mürailiği, Allah'a ve ahiret gününe iman etmediğini açıkça göstermektedir. Başkaları görsün diye hayratta bulunması, o kimsenin mükâfatını gösterişte bulunduğu insanlardan beklemesi yani

Allah yerine onları kendine ilâh edinmesi mânâsını taşır. Mürai kimse Allah'tan hiç bir mükâfat ümit etmez ve bütün efalinin muhakeme edileceği ve karşılığının verileceği bir güne iman etmez.

304- Buradaki yağmur hayrata misaldir. Üzerine sağanak halinde düşen yağmurun yağdığı sert ve çıplak kayanın hali ise, gösteriş kabilinden hayır yapar gibi gözükmekteki kötü niyete delâlet eder.

İnce toprak tabakası kötü niyeti saklayan sahte iyilik misalidir. Yağmur yağışının mahsulü büyütmesine rağmen; eğer sadece ince toprak tabakasıyla örtülü kayaya düşerse fayda yerine zarar getirir. İnce toprak tabakasını da siler süpürür ve geriye çıplak kaya kalır. Aynı şekilde olmak üzere: hayratta bulunmak insanı fazilet sahibi yapmakta ise de gösteriş kabilinden kötü niyetle denenmesinde aynı neticeyi vermez. İyi niyet olmaksızın yapılan harcamalar, ince toprak tabakasıyla örtülü kayaya düşen yağmur misali, beyhude yere sarf edilen servetten başka bir şey olamaz.

305- Buradaki kâfir kelimesi nankörlüğü ifade etmektedir. Allah'ın kendisine vermiş olduğu serveti Allah yolunda ve O'nun rızasını kazanmak için sarf etmeyipte insanlar beğensin diye yapan kimse nankör bir sefildir. Çünkü Allah'ın nimetini unutmaktadır. Aynı hal, Allah yolunda harcamakla birlikte başa kakanlar için de varittir. Allah'ın rızasını istemeyenler O'nun rızasına nail olamazlar.

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ
اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا
وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ
وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾

265- Onlara karşılık olarak Allah rızası için samimiyetle servetini sarf edenlerin hayratı yayladaki bir bahçeye benzetilebilir. Bol yağmur yağınca, hasılatını iki misli arttırır ve hattâ yağmur olmayıp da sadece bir çisinti ona kâfi gelir[306] ve ne yaparsanız Allah görür.

Açıklamalar

306- Bol yağmur: en halis niyetle ve en derin merbutiyet hissiyle

denenen hayrat misalidir. Hafif çisinti ise: Samimiyetle yapılmasına rağmen, o derece merbutiyet hissinden mahrum bir hayrata delâlet etmektedir.

أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ
جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا
مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ
فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ
اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾

266- Hiçbiriniz istemez misiniz ki altından ırmaklar akan ve her çeşit meyveyle dolu olan hurma ve üzüm bahçeniz olsun. Ve tam çok ihtiyar yaşa gelinip de küçük çocukların herhangi bir kazanç hususunda çok aciz bulunduğu bir zamanda bir kasırga orayı yakıp kavursun.[307] Böylece tefekkürde bulunasınız diye Allah, âyetlerini açıkça beyan eder.

Açıklamalar

307- Yani: "Yeniden kazanmak şansına sahip bulunmadığınız ve tam ihtiyar çağda bulunduğunuz kritik bir devirde, hayat boyunca elde ettiğiniz ve son derece muhtaç bulunduğunuz bir servetin yanıp kül olmasını pek tabiî ki istemezsiniz. Ahiret yolculuğuna tedariksiz gitmekte de aynı husus varittir. Böyle bir vaziyette; hayat boyu kazancın bu dünyada geri kalmış ve ihtiyar adamın yanıp kavrulan bahçesi gibi istifade edilemez hale gelmiş bulunduğu derhal anlaşılacaktır. Bundan maada, kendinizi ihtiyar adam misali çaresizlik içinde bulacaksınız. Çünkü ölümden sonraki hayatta artık öbür dünya için herhangi kazanç imkânına sahip bulunmayacaksınız. Eğer bu dünyada sizlere emir edildiği şekilde hayrat ve hasenatta bulunmayıp da, bütün hayat ve enerjinizi sadece dünyevî menfaat uğruna harcadığınız takdirde; ölümünüz anında, aynen misaldeki ihtiyar adam gibi kritik ve çaresiz akibete uğramış olacaksınız. Misaldeki o adam ki, hayat boyu kazancı olan ve ihtiyar yaşında onu geçindirmekte bulunan tek bahçesini, yeni bir bahçe yetiştirmeye muktedir bulunmadığı (ve çocuklarının ise ufak

yaşta bulunmalarından) hiç bir şey yapmaya muktedir bulunmadıkları bir anda kaybetmişti.)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم
مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم
بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُوا۟ فِيهِ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ
﴿٢٦٧﴾ ٱلشَّيْطَٰنُ يَعِدُكُمُ ٱلْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِٱلْفَحْشَآءِ ۖ
وَٱللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ
﴿٢٦٨﴾ يُؤْتِى ٱلْحِكْمَةَ مَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُؤْتَ ٱلْحِكْمَةَ فَقَدْ
أُوتِىَ خَيْرًا كَثِيرًا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢٦٩﴾

267-269- Ey iman edenler. Servetinizin en iyi kısmından ve sizler için yerden ürettiklerimizden Allah yolunda harcayınız Ve size ikram edildiğinde kendiniz için gözlerinizi tiksinerek yummadan, asla kabul edemeyeceğiniz habis şeyler hayır yolunda harcamayınız. Malûmunuz ola ki Allah Ganiyyün Hamiddir.[308] Şeytan sizi fukaralıkla korkutur ve sizi hayasızca cimriliğe teşvik eder. Fakat Allah, size mağfiret ve feyz vaid ediyor. Ve Allah, Vasiun Alim'dir. O ki dilediğine hikmet verir. Hikmet verilen kimseye aslında büyük bir hayır verilmiş demektir.[309] Fakat bu hususlardan ancak selîm akıl sahipleri ders alabilir.

Açıklamalar

308- Şu hususa delalet etmektedir: Hiçbir şeye ve hiçbir kimseye ihtiyacı bulunmayan Allahu Teâlâ halka, en iyi şeylerini İlâhî yolda Allah adına; fakat kendi menfaatları icabı sarfetmelerini emir buyurmaktadır. O İlâhî sıfatlarının kıymeti ve mahiyetindeki fevkaladeliği icabı, düşük karakterdeki kimseyi tasvip buyurmamaktadır. O, mahlûkatı üzerine rahmetini yağdıracak kadar cömerttir. Bu sebepten hayrat için değersiz şeyleri harcayan dar kafalı cimri kişileri sevmez.

309- "Hikmet" kelimesi, hakikî ve doğru olanı tefrik idrakıyle alâkalı hakikat ilmini temsil eder. Bu sebepten hikmet sahibi kimse, şeytanın dar yolunu değil, fakat Allahu Teâlâ'nın vâsi yolunu takip edecektir. Şeytanı racimin dar kafalı saliklerine göre para cihetinden cimrilik ve boyuna servet biriktirmek açık gözlülük ve akıllılıktır. Buna mukabil hikmet sahibi kimseler bu yolu pek budalaca bir yol olarak bulurlar. Onlara göre hikmet, bir kimsenin orta derecede lüzumlu ihtiyaçlarını gördükten sonra servetini hayır ve hasenat uğruna cömertçe harcamasıdır. Şeytanın yolunda bu dünya için daha müreffeh bir hayata kavuşmak mümkündür. Fakat bütün hayat bundan ibaret değildir. Bu ise, ölümden sonra da devam edecek hayatın ancak çok ufak bir cüz'üdür. Bu sebepten dolayı, ebedî hayattaki saadete rağmen; bu fanî ve kısa hayattan bu gibi zevk alabilmek için insanın ancak budala olması icap eder. Akıllı olan kimse ise, burada kendisine az bir servet bırakılsa bile, bu kısa hayatı iyi kullanan ve ebedî hayatta refahı için tedarikâtta bulunan kimsedir.

وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُم مِّن نَّذْرٍ فَإِنَّ
ٱللَّهَ يَعْلَمُهُۥ ۗ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ إِن تُبْدُوا۟
ٱلصَّدَقَٰتِ فَنِعِمَّا هِىَ ۖ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا ٱلْفُقَرَآءَ
فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّـَٔاتِكُمْ ۗ
وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾

270-271- Ne harcayabileceğiniz ve ne gibi adakta bulunmakta olduğunuz muhakkak ki Allah'ın malûmudur. Ve şeytanın yolunda giden zalimlere yardım eden bulunmayacaktır.[310] Hayratı alenen yapmanız iyidir; fakat muhtaçlara gizlice hayırda bulunmanız sizin için çok daha iyidir.[311] Çünkü bu, bir çok seyyiatınızın keffareti olacaktır.[312] Mamafih Allah her türlü amellerinizden haberdardır.

Açıklamalar

310- Allahu Teâlâ, herkesin niyet ve ef'alinden haberdardır ve bir

kimsenin Allah yolunda mı yahutta şeytan yolunda mı harcadığını veyahutta adağını Allah'a mı yoksa başka birine mi yaptığını bilir. Bu sebepten İlâhî dava uğruna harcayanlar ve sadece O'nun adına adakta bulunanlar muhakkak ki O'ndan mükâfatlarını alacaklardır. Şeytanın yolunda harcamada bulunan ve adaklarını Allah'tan gayri başkaları için adayanlar, O'nun cezasından kendilerini koruyacak yardımcı bulamayacaklardır.

Nezir (adak) bir kimse tarafından Allah'a veyahut bir puta veya bir azize karşı bir muradın tahakkuku karşısında bir işin yapılacağı veya kurban kesileceği ve saireye... dair itikad üzere yapılan vaidi mutazammın bir merasimdir. O murad şayet meşru ise ve Allah'tan istenmiş ise yerine getirilmelidir. Çünkü o, Allah yolunda yapılmış bir adaktır. Fakat gayri meşru ise ve Allah'tan gayrisine yapılmış ise, o vakit böyle bir adakta bulunmak haramdır ve günahkârlığa mucip olacaktır.

311- Her türlü hayratın gizli yapılması ve farz olan zekâtın ise alenî verilmesi daha hayırlıdır. Her türlü farzın alenî olarak yerine getirilmesi; nafile hususların ise hafi olarak yapılması daha hayırlıdır.

312- Hayır ve hasenatı hafî surette yapmak bir insanın karakterini meydana getirir. Ondaki fazileti inkişaf ettirir ve kötülükleri yokeder. Binnetice o kimse Allah'ın sevgili kulu olur. Allahu Teâlâ, diler ise, bir kimsenin ihmal veya ifa suretiyle işlediği hafif günahları, fazilet ve samimiyetle hareket karşısında af buyurur.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰىهُمْ وَلٰكِنَّ
اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ
فَلِاَنْفُسِكُمْ ۗ وَمَا تُنْفِقُوْنَ اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ
اللّٰهِ ۗ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ يُّوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ
لَا تُظْلَمُوْنَ ﴿٢٧٢﴾ لِلْفُقَرَآءِ الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ
اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ ۖ يَحْسَبُهُمُ

الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ
لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ
اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾

272-273- Onların hidayete eriştirilmesi hususunda sen mesul değilsin. Ve bizzat Allah dilediği kimseye hidayet yolunu gösterir. Hayrat yolunda ne sarf ederseniz sizin kendi hayrınız içindir. Ne de olsa servetinizi Allah'ın rızasını kazanmak için sarf etmiş olursunuz: Böylece size, harcadığınız her şey için tam mükâfat verilecek ve hakkınızdan mahrum bırakılmayacaksınız.[313] Nafakalarını temin için yeryüzünde kımıldayamayacak kadar kendini İlâhî davaya hasretmiş o kimseler, bu sebepten ötürü muztar durumlarda bilhassa yardıma müstahaktırlar. Düşünemeyen bir kimse onları, iffetleri hasebiyle, zengin sanır. Sen ancak onların hakikî durumlarını simalarından anlarsın. Çünkü onlar yüzsüz şekilde dilenecek kişilerden değildirler. Ve Allah, onlara ne sarf ederseniz muhakkak ki bilir.[314]

Açıklamalar

313- Müslümanlarda beliren bir tereddüt bu âyetle bertaraf edilmektedir. Müslümanlar ilk önceleri, Müslüman olmayan akrabaları ile diğer gayrimüslimlere paraca yardım hususunda tereddüde düştüler ve sadece Müslümanlara yapılan nakdî yardımın Allah yolunda bir hayır olabileceğini düşündüler. Buradaki âyette, iman etmeyenleri zorla hidayete eriştirme hususunda mes'ul bulunmayacakları Müslümanlara bildirilmektedir. Hakikatı tebliğ suretiyle vazifeleri nihayet bulmaktadır. İdrak ışığına kavuşturulup kavuşturulmamak hususu Allahu Teâlâ'ya ait bir iştir. Bu sebepten dolayı Müslümanlar, gayri-müslimlerin iane taleplerini, sırf hidayet yolunu kabul etmediler diye ifada tereddüd göstermemelidirler. Allah rızası için herhangi bir kimsenin ihtiyacını karşılamaları halinde, Allah onlara mükâfatlarını verecektir.

314- İslâmî hizmete kendilerini tamamıyla vakfetmiş olan ve bu sebepten, Peygamber Efendimiz zamanında Ashabdan bazıları gibi nafakalarını kazanmaya muktedir bulunmayan o kimselere Müslümanların yardımda bulunması bu ayette tavsiye edilmektedir. İslâm gönüllülerinden müteşekkil ve Ashabı Suffa adıyla bilinen nizamî bir gurup

vardı. Kendilerine İslâmî bilgiyi öğretmiş ve İslâmî hizmette onları yetiştirmiş bulunan Peygamber Efendimizin daima emirlerine amade idiler. Elde ettikleri bilgileri başkalarına tebliğ ederler ve Mübarek Peygamberin talimatı altında muhtelif vazife ve yolculukta bulunurlardı. Bu gibi insanların bilhassa yardıma müstahak bulunacakları aşikârdır. Çünkü bütün zamanlarını İslâma hasretmişlerdi ve nafakalarını kazanmaya boş vakitleri kalmamakta idi.

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ
وَالنَّهَارِ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٢٧٤﴾
اَلَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ الرِّبٰوا لَا يَقُوْمُوْنَ اِلَّا كَمَا يَقُوْمُ الَّذِيْ
يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطٰنُ مِنَ الْمَسِّ ۭ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْٓا اِنَّمَا
الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا ۘ وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا ۭ فَمَنْ جَاۗءَهٗ
مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ فَانْتَهٰى فَلَهٗ مَا سَلَفَ ۭ وَاَمْرُهٗٓ اِلَى اللّٰهِ ۭ
وَمَنْ عَادَ فَاُولٰۗىِٕكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ اللّٰهُ
الرِّبٰوا وَيُرْبِي الصَّدَقٰتِ ۭ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثِيْمٍ ﴿٢٧٦﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ لَهُمْ
اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٢٧٧﴾

274-277- Servetini gece ve gündüz, gizli ve açık surette Hak yolunda sarfedenler Allah indinde ecre kavuşacaklardır. Onlar için korku ve hüzün olmayacaktır. Ve faiz yiyen kimseler[315] şeytanın dokunmasıyla büyülenip deliye dönen kişilere benzerler.[316] "Ticaretin faizle aynı olduğunu"[317] söyledikleri için bu hale getirilmişlerdir. Halbuki Allah, ticareti helâl ve faizi ise haram kılmıştır.[318] Bundan böyle bir kimse Rabbinden bu nasihatı aldıktan sonra faiz almaktan kaçınırsa; evvelce aldıkları için ona karşı hiçbir harekette bulunul-

mayacaktır. Onun işi Allah'a kalacaktır.[319] Fakat bundan sonra bile aynı suçu tekrarlayan kimse "ashabünnar" olur. Ve orada ilelebed kalacaktır. Allah, faizi her türlü rahmetten mahrum kılar ve sadakanın semeresini arttırır.[320] Ve O, günahkâr ve kâfir kişiyi sevmez.[321] İman edip de salih amellerde bulunan, salâtı ikame eden ve zekâtını ödeyenlere gelince: Onlar muhakkak ki (bir tek) Rablerinden mükâfatlarını alacaklardır. Ve onlar için korku ve hüzün yoktur.[322]

Açıklamalar

315- Arapça riba kelimesi tam olarak, bir şeye "ilâve" veya "zam" yapmak mânâsına gelmektedir. Teknik bakımdan ise borç verenin borç olarak verdiği ana paraya ilâveten ve muayen miktarda bir zammı borçluya yüklemesi yani "faiz" karşılığı kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlü sırasında faiz bir kaç şekilde talep edilmekte idi. Meselâ bir kimse bazı şeyleri muayyen zaman içinde ödenmek üzere satar ve alıcı, tayin edilen müddet içinde malın bedelini ödeyemeyince kendisine, zamlı olarak ödenmesi şartıyla, mühlet verilirdi. Yahut bir kimse bir miktar para borç verir ve borçludan o paranın mutabık kalınan bir meblâğ ilâvesiyle muayyen müddet zarfında iadesini talep ederdi. Yahutta belirli bir zaman için faiz miktarı tesbit edilir ve ana borç para o müddet zarfında faiziyle birlikte iade edilmez ise uzatılan müddet için faiz miktarı da arttırılırdı.

316- Kur'ân-ı Kerim, tefecileri sersem insana benzetmektedir. Sersem adamın zihnî muvazenesizliği yüzünden dirayetten mahrum kalması gibi, tefeci de para hırsı yüzünden aklı selimini kaybeder. Şuursuzca bencilliğinin ve tamahının beşerî kardeşliği ve yardımlaşma duygusunu kökten nasıl yıktığının ve amme menfaatını nasıl mahvettiğinin farkına varamayacak kadar sersemleşir ve küstahlaşır. Ammenin menfaatini haleldar etme pahasına maddî refaha kavuşmakta beis görmez. İşte bu dünyada böylece sersem gibi hareket etmiş olur. Bir kimsenin ahiret gününde uyanışı bu dünyada ölür iken tâbi bulunacağı şartlara uygun olacağından; öbür dünyada.

317- Kötülüklerini yanlış bir nazariyeye istinad ettirdiler ve kâr ile faiz arasındaki esas farkı göremediler. Şöyle bir iddiada bulundular: Sermaye üzerinden kâr ticarette meşru olduğuna göre, borca yatırılan para için faiz ne için haram olacaktır? Ve Arap tefeciler böyle iddiada kendi başlarına yalnız kalmadılar. Bu günün bankerleri ve sarrafları

da faiz hakkında kezâ aynı iddiayı ileri sürmektedirler. Onların idiasına göre, diğerine bir miktar borç veren kimse bu paradan kendi namına kâr temin edebilecek durumda bulunmakta ve borçlu ise bu parayı fiilen kârlı işe yatırmaktadır. Bu vaziyete göre borç veren kimse borçlu kimseden bu verimli kredi için kârdan bir kısmını neden almasın? Mamafih onlar unutmaktadırlar ki, bu dünyada riski olmayan hiç bir muayyen ve garantili kâr mevcut bulunmamaktadır. Ticaret, esnaflık, sanayi, ziraat vesaire de bir kimse hem işçiliğe, ve hem de sermayeye para yatırmakla birlikte aynı zamanda muayyen kâr hususunda hiç bir garantisi bulunmayan risklerle karşılaşma durumundadır. Şimdilik, istihsal için değil de istihlâk için borç alan borçlunun durumunu ve kezâ faiz miktarı meselesini bir tarafa bırakalım. Kârlı bir iş için orta derecede faizle borç veren faizcideki durum ile normal şekilde iş gören kimsenin durumları arasındaki farkı mukayese edelim. Onlar (başka şekilde iş görenler) bütün günlerini, emeklerini ve kabiliyetlerini işe hasrederler. Sermaye yatırımında bulunurlar ve işlerinin kendi gayretleri sayesinde kârlı hale gelmesi için gece gündüz gayret sarfederler. Buna rağmen muayyen bir kâr üzerinde garanti yoktur ve her türlü riske katlanmak mecburiyetindedirler. Buna karşılık sadece sermayeyi borç olarak veren faizci, hiç bir riske iştirak etmeden muayyen kârı almakta devam eder. Hangi düşünce, hangi mantık, hangi adalet ve iktisad prensibine göre o faizci muayyen miktarda bir kârı almaya hak kazanabilir. Meselâ yirmi sene içinde fiyatlardaki yükseliş ve alçalışların ne olacağı kimsenin malûmu bulunmamasına rağmen; bir fabrikaya yirmi sene vadeyle muayyen faiz üzerinden kredi açılması nasıl olur da haklı görülebilir? Kezâ asır boyunca muayyen faizi mutazammım bir harp istikraz hiç haklı görülebilir mi? Bu halde ki, milletçe riske, zarara ve cefaya katlanmak durumu hasıl olacaktır.

318- Moral ve iktisadî bakımdan birbirinden ayrı neticeler doğuracak olan kâr ile faiz arasındaki ana fark şöyledir:

1- Alıcı ile satıcı arasında, kâr meselesi karşılıklı müsavi şartlarla anlaşmaya bağlanır. Müşteri muhtaç bulunduğu malı satın alır ve satıcı ise müşteriye malın temini için harcayacağı zamanı işçilik ve zihnî çalışma karşılığı kâr alır. Buna mukabil faiz meselesinde ise, borçlu muhtaç durumu yüzünden pek tabii ki, alış veriş anlaşmasında, borç verenle aynı müsavî şartlara sahip olamaz. Faizciye (tefeciye) gelince

kâr olarak farz ettiği muayyen miktardaki faizi alacaktır. Eğer borçlu borç aldığı parayı şahsî ihtiyaçlarını gidermekte kullanırsa; zaman faktörü ona hiç kâr getirmez. Eğer parayı ticaret, sanayi, ziraat ve saireye yatırır ise, o vakit kâr ile zararda ortak şansa sahip bulunacaktır. Böylece faizdeki borç para, bir tarafa garantili ve muayyen kâr ve öbür tarafa ise zarar getirmiş olacaktır. Yahutta bir tarafa garantili ve muayyen kâr ve diğer tarafa ise garantisiz veya muayyen olmayan kâr getirmiş olacaktır.

2- Tacir, miktarı ne olursa olsun, kârını ilk ve son olarak bir kerede elde eder. Fakat tefeci, vade müddetinin uzamasıyla faizi fazlasıyla almakta devam edegelir. Kredi ile alınan para üzerinden borcunun elde edebileceği kâr ne miktar olursa olsun (ne de olsa) hudutludur. Fakat, faizci faizi için hudud tanımaz. Ekseriye olduğu gibi, borcunun bütün kazancını alır. Ve onu, nafakasını temin eden bütün vasıtalardan bile ve hatta şahsî ihtiyacına mahsus maldan dahi mahrum bırakmakla birlikte almış bulunduğu borç halâ onun uhdesinde baki kalmakta devam edegelir.

3- Mal ve bedel el değiştirince artık iş alış verişi nihayet bulmuş olur. Bundan sonra satıcıya herhangi bir bedelin ödenmesi talep olunmaz. Kira ile temin edilen mobilya, ev, tarla vesaire... harcanmaz; fakat vadenin hitamında sahibine iade olunur. Sermaye meselesinde ise borçlunun evelâ o sermayeyi harcaması ve sonra da verimli hale getirip faizi ile birlikte tefeciye iadesi lâzım gelir. Böylece borçlu kimse iki türlü riskle karşılaşır: Evvelâ sermayeyi verimli hale getirebilmesi; sonra da ondan faizi karşılıyabilmesi gibi...

4- Ticaret sanayi, ziraat ve sair sahalarda iş gören kimse zaman, işçilik ve zihin çalıştırılması karşılığında kâr elde eder. Halbuki tefeci hiç bir riske girmeden ve hiç bir iş yapmadan; esasında kendine pek az lüzumlu olan parayı oraya yatırdı diye borcunun daha fazla avantajlı ortağı haline gelir. Kâr olsun olmasın, yahutta zarar dahi bulunsa o, muayyen ve garantili faizi devam eden bir ortaktır.

Yukardaki malumattan açıkça anlaşılacağı üzere: Ekonomik zaviyeden dahi ticaret cemiyetin inşasına hizmet eder. Fakat faiz cemiyeti mahveder. Moral bakımından: Faiz (mutlak tabiatı icabı) tamahkârlık, bencillik, zulüm katı kalplilik, altınperestlik ve sair kötülükler hususla getirir. Yardımlaşma ve beşerin şefkat hissi bakımından tahripkârdır.

Peki öyleyse, parasını kullanan kimse o para ile ne yapacaktır? Sualine cevap şu olacaktır: O kimsenin kâr ve zarar ortaklığı üzerinden parasını ticaret, sanayi vesaireye yatırması icabeder.

319- Bu müsamaha, men'e dair bu âyetin nüzulünden evvel alınmış olan faizin sadece şer'î safhasına müteallik olup; alınmış olan faizden elde edilen gelirin helâl kılındığı mânasına gelmemektedir. Âyetin tam ifadesinden anlaşılacağına göre, karar için iş Allah'a kalacaktır. Yoksa Allahu Teâlâ tarafından doğrudan doğruya aid edilmiş olduğu mânâsını taşımamaktadır. Bu bakımdan meselenin boyuna uzamaması için faiz babında şer'î talepte bulunulamayacağı açıklanmıştır. Moral bakımından necis olarak kalmakta ve onu almış bir kimsenin kendini bu pislikten temizlemesi babında elinden geleni yapması icap etmektedir. O geliri kendine sarfetmekten kaçınmalı ve faiz almış olduğu kimseyi bulup ona iade etmeye çalışmalıdır. Eğer o adamı teşhis etmeye ve bulmaya muvaffak olamazsa, o vakit bu haram ve necis parayı içtimaî hayır işlerine sarfetmelidir. Mahşer gününde bu mesele üzerinde karar verecek olan Allahu Teâlâ'nın cezasından ancak bu şekilde kurtulmuş olabilecektir. Bu haram servetten zevk alan kimse, faiz yüzünden cezaya da müstahak olabilir.

320- Sosyal, ekonomik, moral ve ruhî bakımdan da hal aynıdır. Zahirde faiz, serveti çoğaltan ve sadaka ise serveti daraltan faktör olarak gözükmekte ise de; aslında tam aksinedir. İlâhî kanuna göre faiz mutlak mahiyeti icabı sosyal, ekonomik, moral ve ruhî inkişafa engeldir. Ve (karz-ı hasen dahil) sadaka ise onların inkişafına hizmet eder.

Faiz eğer moral ve manevî bakımdan ele alacak olursak onun tamahkârlık, bencillik, cimrilik, dar kafalılık, katı kalplilik ve mümasili kötü esaslar üzerinde vücut bulmuş olduğu ve tefeciyi bu gibi kötülüklerle beslemekte bulduğunu açıkça görürüz. Diğer taraftan sadaka ise cömertlik, şefkat açık kalplilik ve mümasili meziyetler esası üzerinde vücut bulmuş olup aynı ulvî ehliyetleri yapıcı mahiyette bulunmaktadır. Bu meziyetlerin evvelki kötülüklerden çok daha hayırlı olduğunu hiç kimse inkâr edebilir mi?

Sosyal bakımdan ele alsak: İçindeki fertlerin, karşılıklı muamelelerinde bencilliğe dayanan ve başkasına şahsi çıkarı bulunmadan yardım etmek istemeyen bir cemiyette asla kuvvet ve istikrar bulunamayacağı azıcık düşünmekle meydana çıkar. Eğer zengin kişiler fa-

kirlerin mevcudiyetini sadece kendilerine istismar fırsatı sağlamak sebebi olarak görürlerse; sonu cemiyetin parçalanmasına sebep olacak bir menfaat çarpışması vukubulur. Bu kötü vaziyeti doğuran başka faktörler de mevcut olmakla birlikte; bunlar tabii ki, sınıf mücadelesi meydana getireceklerdir. Buna mukabil, eğer cemiyetin fertleri birbirlerine karşı muamelelerini karşılıklı şefkat esası üzerine kurarlar ve birbirlerine karşı cömertçe harekette bulunurlarsa, o vakit mensup oldukları o cemiyeti kuvvetlendirmiş olurlar. Eğer herkes birbirine yardıma gayret eder ve varlıklılar yoksullara şefkat gösterirler ve hiç olmazsa adaletle hareket ederlerse karşılıklı sevgi ve yardımlaşma inkişaf eder. Ve cemiyet kuvvetli, istikrarlı olur. Cemiyetin inkişafı pek tabii ki, işbirliği ve karşılıklı yardımla hızlandırılacaktır.

Şimdi, faizi ekonomik bakımından ele alalım: İki türlü borç vardır. Bunlardan biri, muhtaç ve biçare kimsenin şahsı ihtiyacına sarfetmek üzere aldığı yani istihlak için alınan borçtur. Diğeri de iş adamları tarafından iş hayatı, ticaret, sanayi, ziraat ve mümasili sahalarda kullanmak üzere alınan ekonomik kredidir. Birinci şekildeki borçda faizin tahripkâr neticeleri herkesin malumudur. Tefeciler ve bankerler her memlekette işçilerin, çiftçilerin umumiyetle fakir halkın adeta kanını emercesine onları perişan hale sokmaktadırlar. Faiz külfeti bu gibi kimseler için aşağı yukarı borçlarını ödeme imkânını ortadan kaldırmakta ve bu bulaşık halden kurtulabilme çaresi olarak da birbiri arkası borca girmek, borcu borçla kapatmak mecburiyetinde kalmaktadırlar. Aldıkları borcun bir kaç misli faiz ödedikten sonra bile borçları bakî kalmaktadır. Borçlunun gelirinin büyük kısmı tefeciler tarafından elinden alınmakta ve zavallı borçlu ise kendini bir türlü iki yakası bir araya gelemez bulmaktadır. Tabii ki, bu hal işçinin işlerindeki menfaatı yok eder. İşçinin semeresi başkaları tarafından elinden alınınca onlar (işçiler) artık iştahlı çalışamazlar.

Buna ilaveten: Üzüntü, heyecan, adaletsizlik vesaire... Onların sıhhatlarını bozunca da parasızlık yüzünden lüzumlu ilâcı bile alamaz olurlar. Böyle tefecilik, çoğunluğun kanını emmek pahasına ufak bir azınlığı semirtmiş olur. Ve bunun sonu umumiyetle millî bünyeyi dejenere eder. Bu halin sebep olduğu kifayetsizlik millî istihsali, kalitesini ve standardını düşük seviyeye sokar. Neticede kan emiciler kötülüklerinin pençesine bizzat kendileri düşmüş olurlar. Zalim tefeciler yüzünden

ezilen halkın hiddeti ve nefreti kanlı bir ihtilâl olarak patlak verince, onların kötü yolda kazanmış oldukları servetle birlikte şeref ve hayatları da silinip süpürülmüş olur.

Ekonomik kredilerdeki muayyen faize gelince; oradaki birçok kötülüklerden üç tanesi şöyledir:

1- Piyasa vaziyetine göre kâra müsavî veya kârdan daha fazla faizi ödeyemeyen iş sahaları, millet menfaatına ne kadar hayırlı olursa olsun, sermaye celb edemez hale gelirler. Piyasada mevcut para, millî menfaata ne kadar muzır ve tahripkâr olursa olsun, kârı müsavî veya kârdan daha fazla faiz getiren ticaret ve sanayi sahalarına akar.

2- Her türlü şart altında meselâ %5, %10 ve daha fazlası gibi muayen ve mütecanis bir kârı garanti eden hiç bir ticarî, sınaî ve ziraî iş sahası yoktur. Böyle bir garanti şöyle dursun, hiç bir işte zarara karşı bile garanti olamaz. Bu sebepten dolayı muayyen miktarda ödenmesi icabeden faizle sermaye edinen iş sahası hiç bir vakit zarar ve tehlikeden masun kalamaz.

3- Tefeci, iş sahası ile doğrudan doğruya ortak bulunmayıp, gözü sadece garantili muayyen bir faizin kendisine ödenmesindedir. O iş sahasının refahı onu alakadar etmez. Onun alâkalandığı tek husus kendi şahsî menfaatıdır. Bu sebepten o, piyasada en ufak bir durgunluk hissetse, sonsuz tamahkârlıkla parasını geri çekmeye ve elinden çıkarmamaya gayret eder. Böylece tamahkarlığı yüzünden panik meydana getirir ve panik üzerine paniğe yol açacak felaketi arttırır.

Yukarıda zikredilen üç kötülük, ekonomî ilminin hatta eli'basını bile bilen herkese malumdur. Faizin, milli ekonomik serveti azaltacağı hakkındaki, Allahu Teâlâ tarafından bildirilen fıtrat kanunundaki Hakikatı hiç kimse inkâr edebilir mi?

Şimdi de ekonomik bakımdan sadaka müessesesini ele alalım. Eğer bir cemiyetin, vakti hali yerinde insanları paralarını kendileri ile kendilerine tabi kimselerin hayatî ihtiyaçlarına sarfederler ve servetlerinin bir kısmını muhtaçlar arasında ve muhtaçların hayati ihtiyaçlarını temin için dağıtırlarsa. Yahut iş adamlarına faizsiz olarak borç verirlerse, veyahutta ortaklık esası üzerine paralarını iş sahasına yatırırlarsa, yahutta milli bir hizmet için kendi devletlerine faizsiz borç verirler ise o vakit pek tabii ki, ticaret sanayi, ziraat ve sair sahalarda refah

seviyesi son derece artmış olacaktır. Millî refah seviyesi arttıkça artacak ve servetin semeresi, faizi kabullenen memleketlere kiyasen, daha verimli olacaktır. Böylece faizin bir milletin inkişafına engel olacağı ve sadaka müessesesinin ise inkişafa yardımcı bulunacağı aşikârdır.

321- Şüphesiz ki, tefeci nankör mahlûktur. Allahu Teâlâ'ya karşı minnet hissi besleyen bir kişi olsaydı o vakit ona Allah tarafından bahşedileni Allah'ın başka kullarına faizsiz olarak borç vermesi icabederdi. Fakat bunu yapmayıp da, Allah'ın ihsanını, kendisinden daha az nasipkâr olan kulları istismar vasıtası diye kullanırsa o sadece nankör değil aynı zamanda zalim ve günahkârdır.

322- Bu kısım tezat halindeki iyi ayrı karakteri ortaya koymaktadır. Bunlardan biri Allah'a ve O'nun kullarına karşı bigane kalan, gece gündüz servet istifine uğraşan ve servete tapan bencil tefeci tipi, diğeri ise: Allah'a tapan cömert ve sevgili insan tipi ki, Allah ve kul hakkına riayet eder; kazandığı parayı kendine ve diğerlerine ve salih ameller için sarfeder. Allahu Teâlâ birinci tip insanlara rıza göstermez. Çünkü onlar iyi ve müstakâr bir cemiyet kuramazlar. Bilakis bu dünyada kendilerini ve başkalarını bedbaht ederler ve öbür dünyada elem hüzün ve kederle karşılaşacaklardır. Buna mukabil Allahu Teâlâ ikinci tip kimselere rıza gösterir. Çünkü onlar iyi ve müstahak cemiyet kurarlar ve hakiki başarıya ulaşırlar. Kezâ onlar bu dünyada huzuru kalble yaşarlar, ve öbür dünyada her türlü Cennet nimetine kavuşacaklardır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَذَرُوا۟ مَا بَقِىَ مِنَ ٱلرِّبَوٰٓا۟ إِن
كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا۟ فَأْذَنُوا۟ بِحَرْبٍ مِّنَ ٱللَّهِ
وَرَسُولِهِۦ ۖ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَٰلِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ
وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ
مَيْسَرَةٍ ۚ وَأَن تَصَدَّقُوا۟ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَٱتَّقُوا۟ يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى ٱللَّهِ
ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

278-281- Ey imân edenler, hakikaten mü'min iseniz Allah'dan korkun ve alacaklı bulunduğunuz faizi terkedin. Eğer böyle yapmaz iseniz, o vakit Allah ve O'nun Resûlünün size karşı harp ilân edeceğinin farkına varınız.[323] Mamafih şimdi bile tövbe eder (ve faizden vazgeçer iseniz) emvaliniz üzerindeki hakka kavuşursunuz. Zulüm yapmamış bulunduğunuzda size de zulüm yapılmamış olacaktır. Eğer size borçlu olan kimse darlık içinde ise; vaziyeti düzelinceye kadar ona mühlet veriniz. Borcu hayır şeklinde bağışlarsanız sizin için daha hayırlı olacaktır. Ancak bilse idiniz.[324] Allah'a rücû edeceğiniz günde yüzkarası ve perişanlıktan sakınınız: Oradan, herkese iyi ve kötü iktisabı ödenecek ve hiç kimseye haksızlık edilmiş olmayacaktır.

Açıklamalar

323- Bu âyet, Mekke'nin fethinden sonra nâzil oldu. Burada yer alması ise faizden bahsedişindendir. Bu âyetin nüzulünden evvel bile; haram olduğunun henüz tebliğ edilmemiş olmasına rağmen, Müslüman toplumu arasında faize kötü gözle bakılırdı. Fakat âyetin nüzulü üzerine İslâmî devlette faizle borç verme cinaî bir suç oldu. Aksi halde kendilerine bir harbin açılacağı için, Arabistan'da faizle uğraşan zümrelere bu işten vaz geçmeleri hususu resmen ihtar olundu. Hıristiyan Necran'a İslâm devleti içinde mahallî muhtariyet tanınışında, eğer onlar faiz işine devam ederler ise, aradaki muahedenin hükümsüz kalacağı ve aralarında harp hali bulunacağı hususu, yapılan muahedede yer almış idi.

İbni Abbas, Hasan Basri, İbni Sirin ve Rubei Bin Enes'in bu âyetten çıkardıkları mânâya göre: İslâm devletinde faiz alan kimseye tövbekâr olması ihtar olunur. Bundan sonra da faizi terk etmez ise, o vakit ölüme mahkûm olur. Fakat diğer fukahaya göre: O kimse hapis edilecek ve faizi terk edeceğini taahhüt edinceye kadar hapiste kalacaktır.

324- Eğer borçlu borcunu ödemeyecek kadar sıkışık durumda ise, kendisine mühlet vermesi için borç verenin icbar etme hakkı bu âyetle İslâm Mahkemesinin selâhiyeti dahaline girmektedir. Mahkeme bazı ahvalde borcun bir kısmını veyahutta tamamını ref edebilir. Bir hadis-i şerife göre: Bir kimse işinde çok zarara uğramış ve ağır borç altına girmiştir. Davası, mübarek Peygamber Efendimize getirilince, Efendimiz (s.a.v.) bu adama yardım etmeleri için halka müracaatta bulundu. Toplanan parayla borcun tamamı ödenemedi. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) borç vermiş olanlara hitap etti ve borca karşılık toplanan parayla iktifa etmeleri lâzım geleceğini bildirdi.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى
فَٱكْتُبُوهُ ۚ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌۢ بِٱلْعَدْلِ ۖ وَلَا يَأْبَ
كَاتِبٌ أَن يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ ٱللَّهُ ۚ فَلْيَكْتُبْ ۚ وَلْيُمْلِلِ
ٱلَّذِى عَلَيْهِ ٱلْحَقُّ وَلْيَتَّقِ ٱللَّهَ رَبَّهُۥ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا ۚ
فَإِن كَانَ ٱلَّذِى عَلَيْهِ ٱلْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ
أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُۥ بِٱلْعَدْلِ ۚ وَٱسْتَشْهِدُوا۟ شَهِيدَيْنِ
مِن رِّجَالِكُمْ ۖ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَٱمْرَأَتَانِ مِمَّن
تَرْضَوْنَ مِنَ ٱلشُّهَدَآءِ أَن تَضِلَّ إِحْدَىٰهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَىٰهُمَا
ٱلْأُخْرَىٰ ۚ وَلَا يَأْبَ ٱلشُّهَدَآءُ إِذَا مَا دُعُوا۟ ۚ وَلَا تَسْـَٔمُوٓا۟ أَن
تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰٓ أَجَلِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ
ٱللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَٰدَةِ وَأَدْنَىٰٓ أَلَّا تَرْتَابُوٓا۟ إِلَّآ أَن تَكُونَ
تِجَٰرَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا
تَكْتُبُوهَا ۗ وَأَشْهِدُوٓا۟ إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۖ وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ
وَلَا شَهِيدٌ ۚ وَإِن تَفْعَلُوا۟ فَإِنَّهُۥ فُسُوقٌۢ بِكُمْ ۗ وَٱتَّقُوا۟
ٱللَّهَ ۖ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱللَّهُ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

282- Ey iman edenler, muayyen bir vade için borçlanıldığında,[325] yazıyla tesbit edin.[326] Bir kâtip, taraflar arasında vesikayı adilâne şekilde yazsın. Allah'ın okur yazarlık nasibinde bulunduğu kâtip, yazmayı red etmesin. O (kâtip) yazmalı ve taahhüt altına giren (borçlu) yazdırmalı ve Rabbi olan Al-

lah'dan korkmalı ve ayarlanan şartlarda hiç bir değişiklik yapmamalıdır. Eğer borç alan kimse idrâk kabiliyetine sahip değil ise; yahut âciz ve (herhangi sebeple) yazdırmaya muktedir değil ise, onun velisi âdil şekilde yazdırsın. Ve bu gibi vesikalara aranızdan 2 erkek şahit[327] olsun. İki erkek bulunamaz ise, 1 erkek ile 1 tanesi (herhangi bir şeyi) unuttuğunda diğerine hatırlatması için iki kadın şahit olsun. (Mamafih şahitler aranızdaki itimada şâyan kişilerden olsun).[328] Şahitler şehadete davet edildiklerinde kaçınmasınlar. Az da olsa, çok da olsa, muayyen vadenin kontratınıza yazılmasını ihmal etmeyin. Şehadetin tesisinin kolaylaştırılması ile şek ve şüpheleri azaltması bakımından bu hali Allah sizin için daha münasip addeder. Pek tabii ki, günü gününe peşin olan mutad ticaret muamelenizi[329] yazıyla tesbit etmemekte bir vebal yoktur. Fakat ticarî kontratlarda şahit bulundurmalısınız. Kâtip de, şahit de rahatsız edilmemelidir.[330] Ve eğer rahatsız ederseniz günahkâr olursunuz. Allah'ın gazabından korkmalısınız. O, size doğru yolu öğretir ve O, her şeyi bilmektedir.

Açıklamalar

325- Buradan "borç vadesinin tasrihine lüzum bulunduğu" mânâsı anlaşılmaktadır.

326- Arkadaş ve akrabalarla borç anlaşmasının, arada itimatsızlık doğurur diye yazılı resmî şekilde yapmayanlara karşı burada ikaz vardır. Halkın işlerinin temiz tutulması için borç ve iş anlaşmalarının yazılı olarak iki şahitle tesbit edilmesi Allahu Teâlâ tarafından ihtar buyurulmaktadır. Bir hadis-i şerife göre: Allah'a şekvada bulunup da şekvaları cevapsız kalan üç çeşit insan vardır.

Birincisi, kötü huylu karılarını boşamayan kocaların,

İkincisi, kendilerine emanet edilen yetim mallarını, yetimlere rüşte kavuşmadan teslim edenlerin.

Üçüncüsü ise, senetsiz ve şahitsiz olarak borç para verenlerin...

327- Yani "Müslümanlar arasından". Bulunabildiği zaman Müslümanlar, şahitlerini Müslümanlardan seçmelidir. Maamafih "Zımmî"ler ise kendi şahitlerini "Zımmî"lerden seçmelidirler.

328- Bir meselede hakikatın meydana çıkması, şahitlerde kendilerinden beklenen çok yüksek ehliyetin bulunmasıyla son derece alâkalıdır. Ancak iyi şöhrete sahip, iyi karakterli ve namuslu kimseler şahit olmalıdırlar.

329- Komşu tacirler arasındaki günlük ticarî muamelenin yazıyla

tesbit edilmemesinde bir vebal bulunmamasına rağmen; bu gibi günlük peşin muamelâtın da yazılı olarak tesbiti daha hayırlıdır.

330- İki şeye delâlet eder: hiç kimse arzusu hilâfına kâtiplik veya şahitlik için zorlanmamalıdır. Ve hiç kimse, bir tarafın lehine doğru tesbit ve şehadette bulundu diye, o kâtip ve şahidi tâciz etmemelidir.

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ ۖ فَإِنْ
أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ
رَبَّهُ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۚ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ ۗ
وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

283- Eğer seyyahatta iken vesikayı yazacak kâtip bulunamaz ise, o vakit emniyet bakımından elde rehin bulundurarak iş görünüz.[331]

Ve, eğer bir kimse diğeriyle sadece itimada dayanarak iş görür ise, o takdirde itimad edilen kimse mukavelenin şartlarını yerine getirmeli ve Rabbi olan Allah'tan korkmalıdır.

Ve, şehadeti ketim etmeyiniz.[332] Çünkü onu ketmeden kimse, kalbini günahla kirletmiş olur. Ve her yaptığınız şey, Allah'ın malûmudur.

Açıklamalar

331- İş emniyeti bakımından elde rehin bulundurulması hali sadece seyahat anına münhasır değildir. Burada bilhassa zikrediliş sebebi umumiyetle böyle bir şartın seyahat sırasında hasıl olacağındandır. Kezâ, kâtip bulunmaması hali, rehin tutulması için ana şart da değildir. Muhtaç kimse rehinsiz borç bulamayınca, rehin karşılığı borç almasında beis yoktur. İkinci şıkkın, Kur'ân-ı Kerim'de zikir edilmeyişi ise; mü'minlere cömertliği, alicenaplığı telkin gayesiyledir. Pek tabiî ki, yüksek karakterde bir insan; muhtaç kimseye borç verir iken karşılığında rehin aramaya tenezzül etmez. Mamafih rehine konan şey eğer semere veren mahiyette ise; borcu veren o rehinin semeresini hesaba katmalı ve ana borçtan tarh etmelidir. Aksi takdirde, o rehin malzemesinden elde edilen kâr, faize girer. Rehin tutulmasının tek gayesi, borcun iadesini emniyet altına almak içindir. Yoksa borç verene ondan

herhangi bir kâr hakkı vermez. Meselâ; borç veren kimse elinde rehin tuttuğu evde oturur ise, yahutta o evi başka birine kiraya verir ise, evin kirasını borçluya iade etmemesi halinde faiz almak suçu ile suçlanır. Çünkü bir borç karşılığı doğrudan doğruya faiz almak veya ondan para kazanmak ile rehin olarak elde tutulan bir malın semeresinden faydalanmak arasında hiç fark yoktur. Mamafih borç veren kimse, elinde rehin bulundurduğu bir ineğin sütünden istifade edebilir. Kezâ at, deve vesaireye binebilir ve onlarla yük taşıyabilir. Zira bu istifade şekli onlara verdiği yem karşılığıdır.

332- "Şehadetin ketmi" hem şehadetten kaçınmak ve hem de şehadette bulunur iken, hakikatları gizlemek mânâsına gelir.

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ
وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ
اللّٰهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللّٰهُ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ
رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ آمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ
وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ ۚ وَقَالُوا
سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾

284-285- Semavat ve arzda bulunan ne varsa[333] Allah'a aittir.[334] Mamafih açıklasanız veya gizleseniz[335] de kalbinizde bulunan hususlar için Allah sizi hesaba çağıracaktır. Ama dilediği kimseyi af veya cezalandırma selâhiyetine tam olarak sahiptir. Allah her şeye kaadirdir.[336] Resûl, kendine Rabbi tarafından nazil olan Hidayet yoluna iman etti. Ve mü'minler de kezâ aynı yolu kabul ettiler. Onların hepsi Allah'a, Meleklerine, Kitaplarına ve Resûllerine imân ederler ve derler ki: "Resûllerden hiç biri aleyhine fark gözetmeyiz. Emirleri duyduk ve onlara itaat ettik. Rabbimiz, mağfiret için Sana yönelmekteyiz ve hepimizin dönüşü Sana olacaktır."[337]

Açıklamalar

333- Sûrenin son kısmında, İslâmiyetin ana umdeleri, aynen baş tarafta olduğu gibi zikredilmektedir. Bu sebepten 284-285 sayılı âyetler ile 1-4 sayılı âyetlerin mukayesesi faydalı olacaktır.

334- Bu, İslâm'ın baş umdesidir. Allahu Teâlâ'nın semavat ve arz ile orada bulunan her şeyin sahibi bulunduğu hakikatını kabul eden kimse, O'na teslimiyetten kaçınamaz.

335- Bu cümlede iki umde zikredilmektedir. Birincisi: her kimsenin ef'ali yüzünden Allah'a karşı şahsen mes'ûl olacağı ve hesap vereceği. İkincisi: bu hesabın verileceği ilâhî hükümranlığın, gizli veya açık, her şeye vakıf olduğu. O kadar ki, kalbdeki her niyet ve fikir bile O'nun malûmudur.

336- Allah'ın mutlak hükümranlığı mânâsına gelir. Yani O, nizamla mukayyet değildir. Kudreti, O'nu itaata zorlayacak hiç bir kanunla sınırlı değildir. Kezâ O, bir Tek Rab'dır ve dilediğini cezalandırmaya veya af etmeye tam selâhiyetlidir.

337- Bu âyette, imanın temel unsurları kısaca zikredilmektedir. Allah'a, O'nun Meleklerine, Kitaplarına ve bütün Resûllerine ve bu hayatın sonunda O'na karşı hesap verme durumuna iman etmek, İslâmiyetin ana unsurlarıdır. Bunların kabulünden sonra bir Müslüman için tutulacak doğru yol, Allah'ın her emrine itaat ile teslimiyet olacaktır. Aynı zamanda o kimse, iyi amelleri yüzünden gurur getirmemeli; fakat Allah'tan kendisine mağfiret ve müsamaha için niyazda bulunmalıdır.

لَا يُكَلِّفُ

اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا
وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا
وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا
أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

286- Allah, hiç kimseye taşıyabileceğinden ağır bir mesuliyeti yüklemez.[338] Herkes iktisap ettiği iyiliğin semeresinden faydalanacak ve işlediği kötülükler için ıstırap çekecektir.[339]

(Ey imân edenler! Allah'a dua edin):

"Rabbimiz, farkına varmadan ve kastı olmayarak işlediğimiz hatalar yüzünden bizleri muaheze buyurma! Ya Rab, bizden önceki insanlara tahmil ettiğin yükü bizlere tahmil eyleme![340] Ya Rab, takatımız haricindeki bir yükü bizlere tahmil eyleme![341] Bizi af eyle! Mağfiret eyle! Ve bizi esirge. Sen bizim Mevlâmızsın. Bu sebepten kâfirlere karşı bizlere yardım eyle.![342]

Açıklamalar

338- Yani: "Allahu Teâlâ hiç bir kimseyi, imkânsızlık yüzünden yapamadığı hususlardan mes'ûl tutmayacaktır: Kezâ kaçınmasına imkân olmayan bir şeyden kaçınmadı diye de cezalandırılmayacaktır. Ancak insan, kendisinin ne yapabileceğini ve neyi yapmaya muktedir bulunmadığı hakkında hüküm verecek durumda bulunmadığını bilmelidir. Muayyen bir şahsın takat derecesi hakkında karar vermek bizzat Allahu Teâlâ'ya ait bulunmaktadır.

339- Bu, kanunun diğer rüknüdür. Gerek ceza, gerekse de mükafat, her ferdin amalinin bilfiil neticesidir. Kişi, kendi ef'alinin mükafatını görecektir. Yoksa başkasına ait ef'alin değil. Maamafih şayanı dikkat bir taraf ise, bir kimsenin (ölümünden sonra da devam edecek hayırlı neticeleri olan) iyi ef'alde bulunuşunda o hayırlı neticeler devam ettikçe o kimsenin sevabına yazılacaktır. Aynı şekilde eğer bir kimse (ölümünden sonra devam edecek kötü neticeleri olan) kötü ef'alde bulunmuş ise, bütün bu kötülükler devam ettiği müddetçe onun günah hanesine yazılacaktır. Fakat, gerek kötü ve gerekse de iyi neticeler o kimsenin bizzat kendi ef'alinden doğmuş olacaktır. İlâhî mükâfat ve mücazat kanununda bir hesap transferi mevzuu bahis olamaz.

340- Yani: **"Ya Rab, bizden önce Senin yolunda gidenlerin tâbi oldukları imtihan, eza ve engellerden bizleri koru ve kurtar".** Gerçi Hakikat yolunu takip etmeye niyet edenlerin çileye tabi tutulacağı her ne kadar İlâhî kanun icabı ise de, mü'minler kendilerine kolaylık bahiş edilmesi hususunda duada bulunmalı ve bu güçlükleri cesaretle karşılamalıdırlar.

341- Yani:

"Ancak tahammül edebileceğimiz kadarını tahmil eyle ki, onlara

katlanmada başarısızlığa uğramayalım ve doğru yoldan şaşırmayalım."

342- Bu duanın ruhuna vakıf olabilmek için, şu husus gözönünde bulundurulmalıdır: Bu âyetler Medine'de Hicretten bir sene kadar evvel, mübarek Peygamberimizin Miraca çıkışı münasebetiyle nazil oldu. O sıralarda İslâm ile küfür arasındaki mücadele son haddine varmış ve mü'minler sonsuz derecede zulümle karşılaşmışlardı. Bu hal sadece Mekke'ye münhasır kalmadı. Bütün Arabistan'da Müslümanların sulh içinde yaşayabileceği bir yer kalmadı. Bu şartlarla başa çıkmak üzere mü'minlere böyle bir duada bulunmaları bildirildi. Bizzat, Allahu Teâlâ'nın kendi kuluna bu yolu göstermesinin, o kul üzerinde 'duasının kabul olacağı' kanaatini husule getireceği pek tabiidir. Bu sebeple bu dua Müslümanların kalbini cesaretle doldurdu. Ve zulüm altında bile onlara huzur verdi. Kezâ bu dua, onlara (duanın hudutları dahilinde) hırslarına hâkim olmayı ve yanlış yola sürüklenmemeyi öğretmiş oldu. Bu sebepledir ki, bu dua düşmanlara karşı husumeti ihtiva etmemektedir. İntikam ve maddî düşünceye ait en ufak belirti taşımamaktadır. O anda bu duaya son derece ihtiyaç bulunmakta idi. Çünkü Müslümanlar servet kaybına uğramakta ve çetin zorluklarla karşılaşmakta idiler. Zulüm görmekte idiler. Gerek bedenen ve gerekse de iktisadî bakımdan son derece tazyik altında idiler. Bu münasebetle bu duada bulunan ulvî mefkûre ile mü'minlerin tabi olduğu işkence arasındaki tezat, Müslümanların en kritik zamanlarda bile, en yüksek seviyede ruhanî ve manevî eğitime tabi olduklarını açıkça meydana koymaktadır. Ve her hakiki Müslümanın ulaşması lâzım gelen böyle ulvî bir moral seviye vücuda getirilmiştir.

ÂL-İ İMRAN SÛRESİ

Adı: Bu sûrenin bir yerinde "Âl-i İmrân" kelimesi geçmiştir. İşte bu kelime bu sûrenin adı olarak kullanılmıştır.

İniş Tarihi ve Bölümleri: Bu sûrede dört nutuk veya konuşma yer almıştır: Birinci konuşma, sûrenin başlangıcından dördüncü rükû'nun ilk iki âyetine kadar uzanıyor. Bu bölüm muhtemelen Bedir savaşından kısa bir süre sonra inmiştir. (1-32). İkinci konuşma "Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim hanedanını ve İmrân âilesini âlemlere mümtaz kıldı" diye başlayan 33. âyetten başlayarak altıncı rükû'nun sonuna kadar devam ediyor. Bu bölüm, Necran heyetinin gelişi sırasında nâzil oldu. Üçüncü konuşma yedinci rükû'dan başlayarak onikinci rükû'ya kadar sürüyor ve bunun iniş tarihi de ilkine yakındır. Onüçüncü rükû'dan sûrenin bitimine kadar olan dördüncü konuşmanın Uhud savaşından sonra indiği konusunda ittifak edilmiştir.

Hitabet ve bahisler: Bu değişik hitabe ve konuşmalar birleşerek tek bir konu haline gelmişlerdir. Bunların teması, ana fikri ve amacı aynıdır. Bu sûrede özellikle iki gruba hitap edilmiştir: Birincisi ehl-i kitap, yani yahudiler ile hıristiyanlar ve ikincisi, Hz. Muhammed (s.a.v.)e iman etmiş olan kimseler.

Birinci grupta olanlar, aynen bakara sûresinde olduğu gibi hidayete çağrılmış ve kendilerine yeni bazı telkinlerde bulunulmuştur. Kendileri inançlarındaki sapıklıkları ve ahlakî bozuklukları sebebiyle uyarılmıştır. Resulullah ve Kur'ân-ı Kerim'in, kendilerini geçmiş peygamberlerin yaymak istedikleri dine çağırmakta oldukları ve bu dinin Allah'ın seçtiği tek hayat nizamı olduğu belirtilmiştir. Yahudi ve hıristiyanların, bu Hak dininden ayrılarak girdikleri saplantının semavi kitaplar olarak kabul ettikleri kitapların talimatına da aykırı olduğu kay-

dedilmiştir. Bu gruptakiler en nihayet doğru olarak kabul ettikleri doğruluğa dönmeye çağırılmışlardır.

İkinci grubun, ummetlerin en iyisi olarak Hakkın bayraktarı ve dünyayı ıslâh etme vazifesine nail olduğu belirtilerek, Allah'ın talimatına uyması istenmiştir. el-Bakara sûresinde olduğu gibi burada bazı yeni talimat verilmiş, telkinlerde bulunulmuştur. İman sahipleri geçmiş ümmetlerin dini ve ahlâkî çöküşlerinden ibret almaya çağrılmış, onların izlerinden gitmemeleri konusunda uyarılmışlardır. Islahâtçı bir cemaat olarak nasıl çalışmaları gerektiği ve Allah'ın yolunda çeşitli engeller koymaya çalışan ehl-i kitap ve münafık müslümanlara nasıl davranmaları gerektiği anlatılmıştır. Ayrıca, Uhud savaşı sırasında müslümanlarda beliren bazı zaaflara da dikkat çekilmiştir.

Görüldüğü gibi, sözkonusu sûre çeşitli konuşma ve bölümlerine rağmen gerçekte belli bir konunun etrafında birleşmektedir. Hatta, bu sûre, el-Bakara'da işlenen konuya o kadar yakındır ki onun tamamlayıcısı olarak görülmektedir. Bu bakımdan, bunun el-Bakara sûresinden sonra yer alması tamamıyla uygundur.

Âl-i İmran Sûresinin İnişi Sırasındaki Ortam: Bu sûrenin inişi sırasındaki tarihi olaylara kısaca göz atalım:

1- el-Bakara sûresinde Hak dinine iman edenlerin ne gibi güçlük, engel ve eziyetlerle karşılaşacakları peşinen anlatılmıştı. Zamanla iman sahipleri bu güçlük ve zorlukların ne kadar şiddetli olduğunu anlamışlardı. Gerçi Bedir savaşında müslümanlar kâfirlere galip gelmişlerdi. Fakat müslümanlar sanki bu zaferi kazanmakla arı kovanına ellerini sokmuşlardı. Hak ile batıl arasındaki ilk silahlı çatışma Arabistan'da yeni harekete karşı olan bütün güçleri uykudan uyandırmış ve birleştirmişti. Muhalefet tufanı giderek artıyordu, müslümanlar artan muhalefet karşısında süzülüp büzülüyorlardı. Korku ve kuşkuları artmış, geleceklerinden endişe duymaya başlamışlardı. Medine'deki bu küçük cemaatin bütün dünyanın düşmanlığını kazandığı ve çok geçmeden yeryüzünden silineceği izlenimi uyanmıştı. Bu durum, Medine'nin ekonomik durumuna da olumsuz etki yapıyordu. Nüfusu birkaç yüz evden ibaret olan küçük bir kasabaya muhacirlerin gelişi zaten ekonomik dengeyi bozmuştu. Savaş durumu bunu daha da vahimleştirdi.

2- Hicret'ten sonra Hazreti Peygamber Efendimiz (s.a.v.)in Medi-

ne'nin çevresindeki yahudi kabileler ile vardığı anlaşmalara, karşı taraf hiç riayet göstermemişti. Bedir savaşı sırasında ehl-i kitap olan yahudiler, tevhid, nübuvvet, kitap ve âhiret'e inanan müslümanlardan yana olmak yerine, putlara tapan müşriklerle hem fikir olmuşlardı. Bedir savaşından sonra da bu zümreler açıkça Kureyşliler ve diğer Arap kabilelerini kışkırtıp müslümanlardan öç almalarını istediler. Özellikle, Beni Nazir'in reisi Ka'ab bin Eşref muhalefetini körükörüne düşmanlık hatta alçaklığa kadar götürdü. Bu yahudiler, Medineliler ile aralarında yüzyıllardan beri varolan dostluk ve komşuluk ilişkilerini de hiçe saydılar. Bu kötü niyetli insanların anlaşmalara aykırı davranması ve kötülükleri tamamıyla dayanılmaz hale gelince Nebi-yi Ekrem (s.a.v.) Bedir savaşından birkaç ay sonra, yahudi kabilelerinin en kötüsü olan Beni Kaynuka'ya hücum edip Medine dışına çıkardı. Fakat bu olay, yahudilerin kin ve nefretini bir kat daha arttırdı ve onlar Medine'deki münafık müslümanlar ile Hicaz'ın müşrik kabilelerini kışkırtarak müslümanlar için binbir zorluk ve tehlikeler yarattılar. Hatta öyle bir ortama gelindi ki, Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in hayatından endişe duyulmaya, ve kendisine her an suikast yapılmaktan korkulmaya başlandı. Bu sıralarda sahabeler umumiyetle silahlı dolaşır, hatta silahlı yatarlardı. Gece ansızın saldırı olmasın diye nöbet tutulurdu. Hz. Peygamber (s.a.v.) kısa süre için bile ortada görülmediği zamanlarda sahabeler kuşkuya düşer, onu aramaya koyulurlardı.

3- Bedir savaşında uğradıkları hezimet sebebiyle Kureyşliler zaten morarıyor ve kızarıyorlardı. Bir de yahudiler kendilerini kışkırtınca intikam almak arzusuyla tutuşmaya başladılar. Neticede bir sene içinde üç bin kişilik kalabalık bir ordu Medine'ye yürüdü. Uhud dağının eteğinde kanlı bir muharebe oldu. Bu muharebeye katılmak üzere Medine'den bin kişi Hz. Peygamber Efendimiz'in yanında yer almıştı, ama yolda 300 münafık birden bire müslümanlardan ayrılıp şehre döndü. Geriye kalan 700 kişi arasında da münafıkların küçük bir grubu kalmıştı. Bu grup tam savaş sırasında müslümanların arasına fitne sokmaktan geri kalmadı. Böylece müslümanlar koyunlarında bu kadar çok sayıda yılan beslediklerinin ilk defa farkına varıyorlardı.

4- Uhud savaşında müslümanların uğradığı yenilgide münafıkların rolü şüphesiz çok büyüktü. Ama bunda müslümanların kendi zaafları da küçümsenecek cinsten değildi. Aslında, kendine has bir ideoloji ve

ahlâk nizamı üzerinde kurulan yepyeni bir cemaatin bazı zaaflarının bulunması gayet tabiiydi. Öyle bir cemaat ki, ahlâkî eğitimi henüz tamamlanmamıştı ve kendi inanç ve davası uğruna sadece ikinci defa savaş alanına gelmişti. Bu sebeplerden dolayıdır ki, kaybedilen bir savaştan sonra bu savaşın tarafsız ve objektif biçimde değerlendirilmesine gerek duyuldu. Bu savaştan önce, savaş sırasında ve savaştan sonra müslümanlar arasında görülen zaaflar bir bir gözlerinin önüne serilerek ıslâhı için çalışmaları istendi. Fakat, Kur'ân-ı Kerim tarafından savaş ile ilgili yapılan bu değerlendirmenin, dünyada herhangi bir savaştan sonra bildiğimiz askeri komutanlar tarafından yapılan tahlilden ne kadar farklı olduğunu siz kendiniz göreceksiniz.

ÂL-İ İMRAN SÛRESİ

200 Âyet'tir Medine'de nâzil olmuştur.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ اللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿٢﴾ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ ﴿٣﴾

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

1-3- Elif, Lâm, Mîm.[1] Kendisinden başka ilâh olmayan Allah, Hayy ve Kayyumdur.[2] Sana hak olarak, kendinden evvelki kitapları tasdik eden Kitab'ı indirdi. Ve daha önce de, insanlara hidayet sebebi olan Tevrat ve İncil'i ve hak ile batıl arasını ayıran kitapları indirdi.

Açıklamalar

1- Bu âyetin açıklaması için bk: el-Bakara sûresinin tefsiri dipnot No: 278.

2- Genellikle, "Tevrat"tan Ahd-ı Atik'in ilk beş kitabı ve "İncil"den Ahd-ı Cedid'in dört tanınmış İncili'nin kastedildiği sanılıyor. Bu sebeple, bu kitapların gerçekten İlahî kelam olup olmadığı ve Kur'ân-ı Kerim'in bunların tümünü doğrulayıp doğrulamadığı konusunda bazı tereddütler belirtiliyor. Gerçek şu ki, Tevrat, Kitab-ı Mukaddes'in ilk beş

kitabının adı olmayıp onlar arasında yer almıştır. İncil de Ahd-i Cedid'in dört incilinin adı olmayıp onlar arasında adı geçen bir kitaptır.

Aslında, Tevrat, Hazreti Musa (a.s.)'nın peygamberlik makamına nail olmasından sonra vefatına kadar geçen 40 yıllık süre içinde kendisine inen İlâhi emirlerdir. Bu emirlerden 10'u Allah-ü Teâlâ tarafından tabletlere ve kitabelere oyulup verilmişti. Diğer emirleri ise Hz. Musa (a.s.) yazdırıp 12 nüshasını Beni İsrail (İsrailoğulları)'in 12 kabilesine dağıtmıştı. Bu emirlerin birer nüshası da muhafaza edilmek üzere Beni Lavi'ye verilmişti. İşte bütün bunların adı Tevrat'tı ve müstakil bir kitap olarak Kudüs'ün ilk yağmasına kadar titizlikle muhafaza edildi. Beni Lavi'ye verilen nüshalar tabletlerle beraber bir sandığa kondular. İsrailoğulları bütün bu malzemeyi "Tevrat" olarak biliyorlardı. Fakat zamanla İsrailoğulları Tevrat'tan o kadar uzaklaştı ve koptular ki Yahudiye devletinin kralı Yusiyah devrinde Süleyman tapınağının onarımı sırasında Başrahip Hilkiyah bir yerde tesadüfen Tevrat'a rastladı ve sanki eline garip bir şey geçmiş gibi bu Tevrat'ı Kraliyet kâtibine verdi. Kâtip te Tevrat'ı götürüp Kral'a verdi (Bk: Krallar, Bölüm 22: Âyet: 8-13). Bundan dolayıdır ki, Baht Nassar, Yeruşalem (Küdüs)'ü fethedip Süleyman tapınağı da dahil bütün şehrin altını üstüne getirince İsrailoğulları, uzun zamandan beri rafa kaldırmış oldukları ve bu arada sayıları hayli azalmış olan Tevrat'ın hepsini kaybettiler. Daha sonra Rahip Azra (Üzeyir) zamanında İsrailoğullarından geriye kalanlar Babil'deki esaretlerinden Kudüs'e dönünce ve Kudüs yeniden inşa edilince Rahip Azra bazı arkadaşlarının yardımıyla Beni İsrail'in tarihini yazdı. Bu tarih bugün Kitab-ı Mukaddes'in ilk 17 kitabını teşkil ediyor. Bu tarihin dört bölümü: İhraç, İcbar, Sayılar ve İstisna, Hz. Musa'nın siretini anlatıyorlar. Hz. Musa'nın biyografisinin anlatıldığı bölümde Rahip Azra ve arkadaşlarının ellerine geçen Tevrat'ın muhtelif âyetleri de iniş tarihlerine ve yerlerine göre serpiştirilmiştir. İşte bugün Tevrat olarak bilinen kitap bu bölük pörçük âyetlerden ibarettir. Bu âyetlerin geçtiği yerleri biz ancak, Hz. Musa (a.s.)'nın biyografisinin anlatıldığı bölümde yazarın, "Tanrı Musa'ya dedi ki" veya "Musa dedi ki Hüdâvend Senin Tanrın diyor ki" gibi ibarelerle seçebiliriz. Bu ibarelerin ardından geçen satırlardan sonra Hz. Musa'nın siretine geçildiği yerde ise Tevrat'ın sözkonusunu bölümü veya âyeti sona ermiş oluyor. Ne var ki, Kitab-ı Mukaddes'in yazarının arada sırada yaptığı açıklamalar, yorum ve eleştiriler işimizi güçleştiriyor ve bunların asıl

Tevrat'ta yer alıp almadığını anlamamız zorlaşıyor. Fakat, her hâlükârde, semavi kitapları incelemekte tecrübeli olan kimseler asıl Tevrat'ın ibarelerinin hangileri ve açıklamalar ile yorumların hangileri olduğunu az çok anlayabiliyorlar.

Kur'ân-ı Kerim işte bu bölük pörçük âyet ve emirlerin Tevrat olduğunu belirtiyor ve bunları tasdik ediyor. Doğrusu, bütün âyetler, emirler ve cüzler birleştirilip Kur'ân-ı Kerim ile karşılaştırılınca, bazı emir ve talimat hakkında çok az ve önemsiz farklılıkların dışında akide, inanç, kaide ve kurallarda bir değişiklik göze çarpmaz. Bugün bile tarafsız bir gözlemci her iki çeşmenin aynı kaynaktan çıktığına kanaat getirecektir.

Aynı şekilde İncil de Hz. İsa (a.s.)'nın peygamberliğinin son 2.5-3 yılında Allah'tan ilham alarak verdiği nutuk ve söylediği sözlerden müteşekkil bir kitaptır. Hz. İsa'nın mübarek ağzından çıkan sözlerin onun zamanında derhal, olduğu gibi, kayda geçirildiğini ispatlayan herhangi bir kaynak malesef elimizde yoktur. Belki de bazı kimseler söylediklerini bir yere kaydetmişlerdir. Belki de bazı kimseler bunları sadece akıllarında tutmuş ve daha sonraki nesillere aktarmışlardır. Durum ne olursa olsun, şurası bilinen bir gerçektir ki daha sonraki devirlerde Hz. İsa (a.s.)'nın hayat hikâyesi kaleme alınınca bazı vecizelerine ve nutuklarına da pekalâ yer verilmiştir. Bugün birer İncil olarak bilinen Mathew, Mark, Marcus, Luca ve Johanna'nın kitapları gerçekten İncil değillerdir, aksine bu kitaplarda yer yer geçen Hz. İsa'nın kelâmı İncildir. Hz. İsa'nın kelâmını, veya başka bir deyimle, asıl İncil'i bulabilmemiz için yukarıdaki kitaplarda "Hz. Mesih (İsa) halka şunları nasihat etti, şöyle dedi, şunlardan sakınmalarını istedi" gibi ifadelerden sonraki ibarelere dikkat etmemiz gerekiyor. Kur'ân-ı Kerim işte bu bölük pörçük kısımlara "İncil" diyor ve tasdik ediyor. Bugün dahi bir kişi İncil'in bu dağınık kısımlarını bir araya getirip Kitabullah ile karşılaştırırsa ikisi arasında çok az bir fark olduğunu görecektir. Arada bazı farklar görülürse de bunlar tarafsız inceleme ve değerlendirmeden sonra pekalâ çözüme kavuşturulabilir.

وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ ۗ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٤﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٥﴾ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾ هُوَ الَّذِي أَنزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُّحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ ۖ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ ۗ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ ۗ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾

4-7- Allah'ın âyetlerini inkâr edenlere şiddetli azap vardır. Allah azizdir, cezada amansız bir galib-i mutlaktır. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli değildir.[3] Sizi ana karnında istediği gibi tasvir eden odur. Kendisinden başka ilâh olmayan O, azizdir, hakimdir. Sana Kitab'ı indiren O'dur. O kitapta, kitabın aslı olan muhkem[5] âyetler ve diğer müteşabih âyetler vardır. Kalblerinde, batıla meyl olanlar fitne ve te'vil isteyerek müteşabih âyetlere uyarlar. Halbuki onun tevilini, ancak Allah ve ilimde rasih olanlar (yüksek payeye erenler) bilirler. Ve "onlara iman ettik, hepsi Rabbimiz tarafındandır" derler.[7] Onlardan kâmil akıl sahiplerinden başkası iyice düşünmez.

Açıklamalar

3- Yani Cenab-ı Allah, kâinatın bütün gerçeklerini bilmektedir. Bu bakımdan, onun nâzil ettiği kitap muhakkak doğru ve en iyisi olacaktır. İnsanlar mutlak hakikatı ancak, Allah-ü Teâlâ gibi bilgili ve akıllı bir varlık tarafından indirilen bir kitapta bulabilirler.

4- Burada iki gerçeğe işaret edilmiştir: Birincisi, Cenab-ı Alah, insan tabiatını herkesten daha iyi biliyor. O kadar ki, insan bile kendi tabiatını onun kadar bilemiyor. Bu sebeple, sizin için O'na itimat etmekten başka çare yoktur. İkincisi, insanoğlunun, döllenmesinden başlayarak gelişmesinin her merhalesinde küçük büyük bütün ihtiyaçlarını karşılamış olan Cenab-ı Hakk'ın, insanın dünyevi hayatında hidayet etmemesi ve yol göstermemesi düşünülemez.

5- "Muhkem" güçlü, sağlam ve değişmez anlamında kullanılır. Muhkem âyetler de dili açık seçik ve anlamı kesin olan âyetler demektir. Bu gibi âyetler okuyucuyu herhangi bir şüphe veya tereddüde sevketmez ve te'vile meydan bırakmazlar. "Kitabın aslı olan" ifadesiyle de mevzubahis âyetlerin, Kur'ân-ı Kerim'in gaye ve maksatlarına tamamıyla uygun oldukları belirtilmiştir. Bunlar İslâm'ın davetini ihtiva eden âyetlerdir. Bunlar ibret ve nasihat taşıyan âyetlerdir. Bunlarda insanların düşünce ve inançtaki saplantıları reddedilmiş, doğru yolun faziletleri anlatılmıştır. Din'in temel ilkeleri bu âyetlerde dile getirilmişlerdir. Akide, ibadet, ahlâk, farzlar, yerine getirilmesi gereken emirler ve uyulması gereken yasaklar bunlarda yer almıştır. O halde, Hakkı arayan, doğruyu bilmek isteyen ve güzeli kabul etmek isteyen bu temel, güçlü, sağlam ve doğru âyetlere başvurmalıdır. Susamışlığını bu sebilde geçirmeldir.

6- "Müteşabih" şüpheye yer veren demektir. Müteşabih âyetler de bazı şüphe veya tereddütlere mehil veren âyetler demektir. Şurası bir gerçektir ki, kâinatın hakikatı, başlangıcı ve sonu, bunda insanın yeri ve mevkii ve benzeri temel konularda insanlara gereken bilgi verilmedikçe onun takip etmesi gereken hayat yolu da tesbit edilemez. Ayrıca, şu hakikat da inkâr edilmez ki, insanların hislerinin ötesinde olan, insanî ilmin kapsamına giremeyen, insanın hiçbir zaman göremediği, dokunamadığı ve tadamadığı şeyleri ifade etmek için ne doğru dürüst kelimeler ve terimler bulunabilir ne de herkesin kolayca anlayabileceği bilinen veya tanınan üslup kullanılabilir. Bu sebeple, ister istemez, bu çeşit konuların işlenmesi için insanların dilinde hissedilen, duyulan ve görülen şeylere en çok benzeyen ve en çok yakın olan hakikatları canlandıran ve tasvir eden kelime ve üslup kullanma gereği duyuluyor. Nitekim, metafizikle ilgili meseleler ele alınırken Kur'ân-ı Kerim'de işte bu tür dil ve ifade kullanılmıştır. Müteşabih âyetlerden işte bu meselelerin ele alındığı âyetler kastedilmiştir.

Şu gerçeği unutmayalım ki yukarıda bahsedilen dil ve ifadenin gayesi insanı hakikate en çok yaklaştırmak veya onunla ilgili bir tasavvuru ortaya koymaktır, bizzat hakikate götürmek değildir. Zira, bu tür âyetlerin hakiki mefhumunu tayin etmeye uğraşıldığı takdirde şüphe, tereddüt ve ihtimaller alabildiğine artacaktır. Öyle ki, insan bu şekilde hikakate yaklaşmaktansa bundan gittikçe uzaklaşacaktır. Onun için,

Hakkı gerçekten arayan ve fazla hevesleri olmayan kimseler müteşabih âyetlerde anlatılan hakikatları olduğu gibi kabul etmekle yetinirler ve dikkatlarının çoğunu "muhkem" yani doğru, sağlam ve açık seçik âyetlere çevirirler. Fakat başka işleri güçleri olmayan, niyetleri kötü olan ve maksatları sadece bulanık suda balık avlamak olan kimselerin en mühim meşgalesi "müteşabih" âyetlerle uğraşmak oluyor.

7- Burada bir soru akla gelebilir. "Müteşabih" âyetlerin gerçek anlamını bilmeyenler bu bilinmeyen âyetlere nasıl iman edebilirler? Gerçek şu ki, aklı başında olan bir kişi, Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın kelâmı olduğuna, "muhkem" yani açık seçik âyetlere bakarak inanabilir, "müteşabih" yani şüphe uyandıran veya muğlak olan âyetlerin te'viliyle değil. Muhkem âyetleri inceledikten ve bunlarda anlatılan gerçekleri iyice düşünüp taşındıktan sonra Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın kitabı olduğuna inanmış bir kişi gayet tabii ki kıymetli vaktini müteşabih âyetlerle harcamayacaktır. Böyle bir inançlı ve iyi niyetli kişi bu "şüphe uyandırıcı" âyetleri anlayabildiği kadar anlayacak, kafasını karıştırdığı bölümleriyle uğraşmayacaktır. Böyle bir kişi olur olmaz tahminlerde bulunmak ve aklının estiği gibi bu âyetlerden mânâ çıkarmaktansa Allah'ın kelâmını bir bütün olarak kabul edecek ve sözleri ile fiillerini yararlı şeylere doğru çevirecektir.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ
إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾
رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ
اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأْبِ آلِ
فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ
اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾ قُلْ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ۖ فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ ۚ
وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَن يَشَاءُ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي
الْأَبْصَارِ ﴿١٣﴾

8-13- "Ey Rabbimiz, kalbimize hidayet buyurduktan sonra saptırma! Ve bize kendi canibinden rahmet ihsan buyur! Sen bağışı en çok olansın. Ey Rabbimiz, Sen kendisinde şüphe olmayan gün için, insanları toplayacaksın. Şüphesiz Sen sözünden caymazsın." Ne malları ve ne de evlâtları kâfirleri Allah'ın azabından kurtaramaz.[8] Onlar Cehennem'in odunlarıdır. Bunların âdetleri, Firavn hanedanının ve onlardan evvelkilerin adetleri gibidir. Âyetlerimizi yalanladılar. Ve Allah ta günahları yüzünden onları helâk etti. Allah cezası çok şiddetli olandır. Kâfirlere, yakında mağlup olacaklarını ve Cehennem'e toplanacaklarını söyle. Orası ne fenâ ikametgâhtır. Biri Allah yolunda döğüşen ve diğeri kâfir olan iki topluluk karşılaştığında sizin için ibret vardır. Görenler, kâfirlerin müslümanların iki mislisi[9] olduğunu gördüler. Allah dilediğini yardımı ile destekler. Bunda basireti olanlara ibret vardır.[10]

Açıklamalar

8- Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara suresinin 161 Nolu dipnotu.

9- Aslında kâfirler müslümanların üç misliydiler. Ama burada herhalde savaş alanının genel görüntüsünden bahsedilmiştir. Yani, şöyle bir göz atan bir kişi, kâfirlerin, müslümanların iki misli olduğunu hemen fark edebilirdi.

10- Bedir savaşı kısa bir süre önce cereyan etmişti. Onun için burada bu savaşın sonuçları ve bundan alınacak derslerden bahsedilmiştir. Bu savaş üç açıdan ibret vericiydi: Birincisi, müslümanlar ile kâfirlerin birbirine karşı saflara dizilmesi, aralarındaki ahlâkî farkı açıkça ortaya koyuyordu. Bir tarafta kâfirlerin kampında yiyip içiliyor, sarhoş olunuyor ve gönül eğlemek için cariyeler bulunuyordu. Beri tarafta müslümanların kampında dua vardı, ibadet vardı ve Allah'a sonsuz güven vardı. Bu iki orduyu gören herkes, hangi tarafın Allah için savaşmaya geldiğini kolayca anlayabiliyordu. İkincisi, müslümanlar insan ve silah sayısı bakımından kâfirlere nisbetle azınlıkta olmasına

rağmen savaşı kazanmışlardı. Bu da Allah'ın kimden yana olduğunu gösteriyordu. Üçüncüsü, sadece askeri güç ve maddi imkânlarına güvenenler bir avuç muhacir ve Medineli çiftçiler tarafından hezimete uğramışlardı. Bu da kendileri için iyi bir ders oldu ve Alah'ın istediği takirde Arabistan'ın en güçlü kabilesi olan Kureyş'in mağlup olabileceği fikrini uyandırdı.

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَآءِ
وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ
وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ۗ ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ
وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الْمَآبِ ﴿١٤﴾ قُلْ أَؤُنَبِّئُكُم بِخَيْرٍ مِّن
ذَٰلِكُمْ ۚ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ
وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾
الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا
عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾ الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنفِقِينَ
وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾

14-17- İnsanlara, kadınların, çocukların, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşün, salma güzel atların, ehlî hayvanların ve ekinlerin sevgisi bezenip süslendi. Bunlar dünya hayatının metaıdırlar. Ve Allah indinde, en iyi ve güzel dönüp varılacak yer vardır. De ki: (Ey Habibim) "Size bunlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? İttika edenlere orada ebedi kalacakları, ağaçları altından sular akan Cennetler vardır. Orada ayıpsız ve kusursuz zevceler ve Allah'ın rızası vardır. Allah kullarını görücüdür."[12] O müttakîler, "Ya Rabbi, iman ettik, günahlarımızı bağışla ve bizi Cehennem azabından muhafaza buyur" derler. Onlar; sabredenler,[13] sadıklar ifaatla boyun eğenler ve seher vakitlerinde istiğfar edenlerdir.

11- Bu âyetin tefsiri için Bk: el-Bakara sûresi'nin 27 nolu dipnotu.

12- Yani, Allah en âdil ve en doğru hâkim'dir. Cenab-ı Allah insanları ve amellerini değerlendirirken ifrat ve tefrite yer vermez. Allahu Teâlâ keyfi karar vermez veya herhangi bir şey veya insanın dış görünüşüne bakarak ahkam kesmez. O, insanların söz ve fiillerini, niyet ve iradelerini çok iyi bilir. Yanlış karar vermez, yanlış değerlendirme yapmaz. Kullarından hangisinin mükafatına lâyık olduğunu çok iyi bilir.

13- Yani, bunlar dirayetli, sabırlı ve kararlı kimselerdir. Allah yolunda yapamayacakları fedakârlık yoktur. Hiçbir zarar ve ziyan ve hiçbir güçlük veya engel onların cesaretini kıramaz. Hiçbir başarısızlık onları ümitsizliğe sevketmez. Herhangi bir temah veya ihtiras onları yıldırmaz. Görünüşte hiçbir başarı imkânı yokken bile Hak yolundan ayrılmazlar. (Bk: el-Bakara suresi'nin 60 nolu dipnotu.

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾ إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ۗ
وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ
الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۗ وَمَن يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ
سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾

18-19- Allah ve melekler ile ilim sahipleri[14] şehadet ederler ki, Ondan başka adaletle kaim ilâh yoktur.[15] Azizdir, hakimdir. Allah katında din İslâm'dır.[16] Kitap ehli, kendilerine ilim geldikten sonra aralarında hasedle ihtilâf eylediler.[17] Allah'ın âyetlerini inkâr edene, Allah hesabı pek çabuk görendir.

Açıklamalar

14- Allah'tan sonra şehadetleri en çok makbul olan meleklerdir. Zira, onlar, kainatın idaresinin temel elemanlarıdır ve bizzat kendi bilgilerine dayanarak bu idarede Allah'tan başkasının emrinin geçmediğini ve yer ile göklerin yönetimiyle ilgili bütün konularda başvurdukları tek mercinin Allah'tan başkası olmadığını belirtiyorlar. Bundan sonra, Allah'ın mahlukları arasında hakikat hakkında az çok bilgiye sahip olanlar hep bir ağızdan dünyanın doğuşundan beri tek bir Allah'ın bütün kainatın mâlik ve yöneticisi olduğuna dair ifade vermişlerdir.

15- Yani, Kainat'ın bütün gerçeklerini doğrudan bilen, bütün yaratıklar ile eşyaları istisnasız görebilen ve yer ile göklerde gözünden hiçbir şeyin kaçmadığı Allah'ın şehadetinden daha muteber ve geçerli şehadet ne olabilir. Zâten bütün mevcudât âleminde başka herhangi bir varlık O'nun gibi ilâhî, ulvi ve tanrısal özelliklere, kuvvete ve kudrete sahip değildir.

16- Yani, Allah katında insanlar için tek bir hayat nizamı muteber ve makbuldur ve o da, insanın Allah'ı kendi efendisi ve mabudu olarak tanımasıdır. İnsan, tek Allah'a tam mânâsıyla teslim olmalı, ona kulluk etmelidir. Allah'a kulluk etmek konusunda kendine göre yollar icat etmemeli, aksine Allah'ın peygamberler vasıtasıyla gönderdiği hidayete eksiksiz ve itirazsız uymalıdır. İşte bu hareket tarzının adı "İslâm"dır. Aslında, Kainat'ın hâliki ve mâliki, mahluklarının bu şekilde kendisine teslim olmalarını talep etmekte haklıdır. İnsanlar akılsızlıkları yüzünden dinsizlikten başlayarak şirk ve putperestliğe kadar her türlü dini düşünce ve ideoloji tartışmakta ısrar ederler ve kendilerini haklı görürler. Fakat bu davranışları Allah'ın gözünde tam bir isyandır.

17- Burada denilmek isteniyor ki, Allah'ın peygamberleri hangi çağda ve dünyanın hangi köşesinde olursa olsun, hep aynı din, yani "İslâm"ı yaymaya çalışmışlardır. Allah tarafından gelen kitaplar da her zaman aynı olmuşlardır. Ancak insanlar bu peygamberler ile kitapların talimatını tahrif etmiş, asıl dine hurafeler katarak türlü çeşit din ve mezhepler icat etmişlerdir. İnsanların bu davranışı kendi haklarını aşmaları ve dinin akide ve usellerini keyfi değiştirmelerinden başka bir şey değildir.

فَإِنْ حَآجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ
وَمَنِ ٱتَّبَعَنِ ۗ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْأُمِّيِّـۧنَ
ءَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ أَسْلَمُوا۟ فَقَدِ ٱهْتَدَوا۟ ۖ وَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّمَا
عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ ۗ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٢٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ
يَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ
وَيَقْتُلُونَ ٱلَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِٱلْقِسْطِ مِنَ ٱلنَّاسِ ۙ فَبَشِّرْهُم
بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ
فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ ۖ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٢٢﴾

20-22- Seninle mücadeleye kalkışırlarsa de ki: "Ben ve bana tabi olanlar Allah Teâlâ'ya teslim olanlarız. Ehl-i Kitab'a ve müşriklere (Ümmi Araplara), İslâm oldunuz mu? diye sor.[18] Eğer müslüman olurlarsa muhakkak doğru yolu bulurlar. Eğer yüzçevirirlerse sana düşen sadece tebliğdir." Allah kullarını görücüdür. Allah'ın âyetlerini inkar eden, haksız yere peygamberleri öldüren, insanlardan doğru ile emredenlerin canına kıyanları acıklı bir azap ile müjdele.[19] Dünya ve âhirette, yaptıkları boşa giden onlardır.[20] Onların hiçbir yardımcıları da yoktur.[21]

Açıklamalar

18- Başka bir deyimle bu sözler şöyle söylenebilir: "Gerek ben, gerekse benim taraftarlarım Allah'ın asıl dini olan İslâm'ı kabul etmişlerdir. Şimdi karar verme sırası sizdedir. Acaba siz kendi ve selefleriniz bağlı oldukları inanç ve âdetleri terkedip Allah'ın asıl ve hakiki dinine geliyor musunuz?"

19- Bu alaycı bir konuşma tarzıdır. Demek isteniyor ki, bugün yaptıklarını birer marifet sayanlar iyice uyarılmalıdırlar. Sonlarının çok kötü olacağı şimdiden kendilerine anlatılmalıdır.

20- Yani, bu insanlar kendi kuvvet, kudret ve bütün uğraşılarını, sonu dünyada da âhirette de kötü olacak bir yolda sarfetmişlerdir.

21- Yani, hiçbir kuvvet onların kötü amel ve hareketlerini faydalı veya sevaplı hale getiremez. Hiçbir kuvvet onların kötü sonlarından da kurtaramaz. Onların güvendikleri kuvvetler ne dünyada ne âhirette onlara hiçbir yarar sağlayamazlar ve hiçbir işe yaramazlar.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يُدْعَوْنَ
اِلٰى كِتٰبِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ
مُّعْرِضُوْنَ ﴿٢٣﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا
مَّعْدُوْدٰتٍ وَّغَرَّهُمْ فِيْ دِيْنِهِمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ
اِذَا جَمَعْنٰهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيْهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُمَّ مٰلِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ
مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ
مَنْ تَشَآءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢٦﴾ تُوْلِجُ الَّيْلَ
فِي النَّهَارِ وَتُوْلِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ
الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

23-27- Aralarında hükmetmesi[22] için Allah'ın kitabına davet olunan ehl-i kitaptan bir cemaatı görmedin mi? Sonra onlardan bir zümre bundan yüzçevirerek geri döndüler. Bu şekildeki yüzçevirmelerinin sebebi; bize Cehennem ancak birkaç gün[23] dokunur demeleri ve Allah'a iftira eyledikleri şeyin onları dinlerinde aldatmasıdır. Vaki olacağında şüphe olmayan gün için onları mahşere toplayıp herkese kazandığının karşılığı verildiği ve kimseye zulüm olunmadığı zamanda halleri nasıl olacaktır? De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, Sen istediğine mülkü verirsin, istediğinden de alırsın. Dilediğini aziz ve dilediğini zelil eylersin. Hayır senin elindedir. Sen her şeye kadirsin. Geceyi

gündüze ve gündüzü geceye sokarsın. Ölüden diriyi ve diriden ölüyü çıkarırsın. İstediğine de hesapsız rızık verirsin."[24]

Açıklamalar

22- Yani onlara deniliyor ki, ilahî kitabı kesin sened veya hüccet olarak kabul ediniz, onun hüküm ve emirlerine uyunuz ve onun hak gördüğünü hak ve batıl gördüğünü batıl olarak kabul ediniz. Şunu unutmayalım ki, burada Allah'ın kitapları olarak Tevrat ve İncil kastedilmişlerdir ve "ehl-i kitaptan bir cemaat"tan da yahudiler ile hıristiyan ulemasına işaret edilmiştir.

23- Yani bu adamlar kendilerini Allah'ın sevgilileri ilan etmişlerdir. Bunlar zannediyorlar ki, amelleri ne kadar kötü olursa olsun, mutlaka cennete gideceklerdir. Bunlar, "biz iman sahibiyiz, filancanın evlâtlarıyız, filancanın ümmetiyiz, cehennem ateşi bize dokunmaz" diye böbürleniyorlar. Bunlar cehennemde de çok kısa bir süre kalacaklarına, günahlarından arındıktan sonra da cennete varacaklarına inanıyorlar. Bu yanlış düşünce onları o kadar cür'etkâr ve arsız yapmıştır ki, günahların en kötüsünü ve ahlâksızlıkların en yüz kızartıcısını yapmakta hiçbir utanç duymuyor, Allah'tan da hiç korkmuyorlar.

24- Allah'ın emirlerine karşı gelenler ve kâfirler ile müşriklerin yaptıkları kötülüklerine karşı dünyada bolluk ve refah içinde yaşamaları, öte yandan, iman sahiplerinin dua ve ibadetlerine karşı hayatta çektikleri zorluklar, eziyetler ve açlıklarını görenler ve ekseriye hayrete düşüyorlar. Nitekim Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve arkadaşlarının H.S.3 yıllarında çektiği cefa ve eziyetler birçok kişiyi hayrete düşürecek mahiyette idiler. Cenab-ı Allah işte bu tür hayretleri ve insanların kafalarındaki soru işaretlerini gidermek maksadıyla gayet güzel ve etkileyici bir ifade kullanmıştır.

لَا يَتَّخِذِ
الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ
فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً ۗ
وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي

صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾
يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا ۚ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ ۚ
تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ
وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾

28-30- Mü'minler, mü'minlerden başka olarak kâfirleri dost edinmesinler. Bunu işleyen, Allah'tan hiçbir şey ümit etmesin. Meğerki, onlardan gelebilecek bir tehlikeden dolayı, sakınmış olasınız.[25] Allah, bizzat kendisinden korkmanızı emrediyor. Gideceğiniz yer Allah Teâlâ'dır.[26] De ki: "Sinenizde olanı saklasanız da aşikâr etseniz de Allah onu bilir. Göklerde ve yerde olanı da bilir. Allah her şeye kâdirdir." Her nefsin, hayırdan ve şerden işlediğini önünde hazır bulacağı günde kâfirler onunla kendi aralarında uzak bir mesafe olmasını isterler. Allah, bizzat kendisinden korkmanızı emreder. Allah, kullarını pek çok esirgeyendir.[27]

Açıklamalar

25- Yani, bir mü'min, İslâm düşmanı olan bir toplumun ağına düşmüşse ve onların kendisine zulüm ve işkence yapacağından korkuyorsa, imanını belli bir süreye kadar saklamasında bir sakınca yoktur. Bu mü'min, kâfirlerle sanki onlardan biriymiş gibi yaşantısını sürdürebilir. Bunun dışında, eğer müslüman oluşu ayyuka çıkmışsa, canını korumak amacıyla kâfirlerle dostça ilişki sürdürebilir. Hatta, şiddetli korku içinde dayanma gücünü kaybetmiş olan bir mü'min kâfirlerin sözlerine katılabilir.

26- Yani, insan korkusu, Allah korkusuna galip gelmemelidir. İnsanlar ancak iman sahiplerinin dünya işlerini bozabilir, ters yüz yapabilirler. Halbuki, Allah kendilerine daimî ve kalıcı bir azap gönderebilir. Bu bakımdan, mü'minler kâfirlerle uzlaşmak ve anlaşmak zorunda kalırlarsa da, asıl davalarına zarar verecek herhangi bir davranışta bulunmamalıdırlar. Yani kendi can ve mal emniyetleri için İslâm davasına, İslâm cemaatine veya herhangi bir mü'minin can ve mal güvenli-

ğini zedelememelidirler. İslâm'a karşı küfr'ün faydası veya galebesi için herhangi bir faaliyette bulunmamalıdırlar. Kendi can ve mal emniyeti için Allah'a isyan etmiş olanlara hizmet edenlerin Allah'ın muhasebesinden kurtulamayacakları iyice bilinmelidir.

27- Yani, Allah'ın sizi kötü bir sonuca sürükleyecek bir şeyden peşinen haberdar etmesi ve uyarması O'nun esirgeyiciliğini ve hayırseverliğini ortaya koyuyor.

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي
يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ ۖ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ
وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾

31-33- De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin. Ve günahlarınızı mağfiret etsin." Allah, gafurdur, rahîmdir. De ki, "Allah'a ve Resûl'e itaat ediniz. Eğer yüzçevirirseniz kâfir olursunuz. Allah kâfirleri sevmez."[28] Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim hanedanını ve İmran âilesini[29] âlemlere mümtaz kıldı.[30]

Açıklamalar

28- Burada ilk konuşma bitiyor. Bu bölümde işlenen konu ve özellikle Bedir savaşına yapılan işaret gözönünde alındığında, bu bölümün Bedir savaşından sonra ve Uhud savaşından önce indiği ihtimali kuvvetleniyor. Başka bir deyimle, bu bölümün H.S. 3 yılında indiğini kabul edebiliriz. Muhammed bin İshak'ın rivâyetine bakan bazı kimseler bu sûrenin ilk 80 âyetinin Necrân heyetinin gelişi sırasında, yani H.S. 9'da indiğini sanarlar. Fakat sûrenin girişinde kullanılan ifade bunun yukarıdaki tarihten çok önce indiğini açıkça gösteriyor. Ayrıca, Mukâtil bin Süleyman'ın rivâyet ettiği hadise göre, Necran heyetinin gelişi sırasında sadece Hz. Yahya ve Hz. İsa (a.s.)'den bahseden ve sayıları 30'u geçmeyen âyetler inmişti.

29- Burada ikinci hutbe veya konuşma başlıyor. Bu bölümün iniş tarihi H.S. 9'dur. İşte bu tarihte Necrân adlı Hıristiyan devletçiğinin heyeti Resûlüllah (s.a.v.)'ın yanına gelmişti. Necran, Hicâz ile Yemen arasında bulunuyordu. O tarihte bu bölgede 73 yerleşim merkezi vardı. Rivayetlere göre bu köy ve kasabalardan 120 bin savaşçı erkek çıkabilirdi. Nüfusunun tümü hıristiyanlardan oluşan Necran, üç kabile reisinin yönetiminde idi. Reisin birine "nâkip" denirdi, ki memleketin önderi durumunda idi. İkincisine "seyyid" denirdi ki, her türlü medeni ve siyasi işlerle uğraşırdı. Üçüncüsü "uskuf" veya başpiskoposdu ve dini lider durumunda idi. Hz. Muhammed (s.a.v.) Mekke'yi fethedince Arapların tümü Hicaz'ın rakipsiz liderinin kendisi olduğuna kanaat getirdiler. Bundan sonra Resûlüllah'a biat etmek ve bağlılıklarını belirtmek için ülkenin her köşesinden heyetler gelmeye başladı. Bu heyetler arasında Necran heyeti de vardı. 60 kişilik heyetin başında üç reis vardı. Bunlar müslümanlarla savaşmak istemediklerini belirttiler. Şimdi sorun bunların müslüman mı yoksa zimmi mi olarak yaşamalarıydı. Yukarıdaki âyetler işte o zaman nâzil oldu.

30- Hz. Musa ile Hz. Harun'un babalarının adı "İmran"dı. Kitab-ı Mukaddeste bu isim "Amram" olarak geçiyor.

ذُرِّيَّةًۢ بَعْضُهَا مِنۢ بَعْضٍ ۗ
وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ إِذْ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ عِمْرَٰنَ رَبِّ إِنِّى نَذَرْتُ
لَكَ مَا فِى بَطْنِى مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّىٓ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾

34-35- Bazısı, bazısının zürriyetidir. Allah, işitir ve bilir.[31] Hani, İmran'ın kadını:[32] Ya Rabbi karnımda olanı sana köle olarak adadım. Onu benden kabul buyur. Sen işitici ve bilicisin, demişti.[33]

Açıklamalar

31- Hıristiyanların asıl dinden sapmalarının en büyük sebebi, Hz. İsa (a.s.)'yi Allah'ın kulu ve resûlü yerine Allah'ın oğlu olarak tanımaları ve o'nda uluhiyet aramalarıdır. Hıristiyanlar inançlarındaki bu büyük yanılgıdan vazgeçtikleri takdirde halis ve katıksız din olan İslâm'a

dönmeleri önemli ölçüde kolaylaşacaktır. Bu sebepten dolayıdır ki, bu hutbenin başında Hz. Âdem, Nuh, İbrahim hanedanı ve İmran âilesinin insan ırkından gelen peygamberler oldukları hatırlatılmıştır. İnsan soyu büyüdükçe birbiri ardından çeşitli nesiller dünyaya geldi, ama bunlardan hiçbiri ne bir tanrıydı ne de herhangi bir tanrısal sıfat taşıyordu. Peygamberlere gelince, bunlar dinin tebliği ve dünyanın ıslâhı için Allah tarafından seçilen birer ermiş insandı.

32- Burada kullanılan asıl deyim, "İmran'ın kadını"dır. Bunu, İmranın zevcesi veya karısı anlamında alırsak bu zâtın yukarıdaki "İmran" olmayıp adı belki de "İmran" olan Hz. Meryem'in babası olduğunu kabul etmeliyiz. (Hıristiyan'ların rivayetlerine göre Hz. Meryem'in babasının adı Ioachim'di). Eğer yukarıdaki âyette kullanılan sözlerden "Âl-i İmran'ın kadını" anlamını çıkarırsak demek ki, Hz. Meryem'in annesi İmran kabilesine bağlıydı. Ne var ki, bu iki değişik anlamdan birini tercih etmemiz için ortada herhangi bir kaynak yoktur. Tarih kitaplarında Hz. Meryem'in babasının kim olduğu ve annesinin hangi kabileye mensup olduğu belirtilmemiştir. Fakat, Hz. Yahya'nın annesinin Hz. Meryem'in annesinin akrabası olduğuna dair rivayeti kabul edersek "İmran'ın kadını" deyiminin İmran kabilesinin kadını anlamında kullanıldığını kabul etmeliyiz. Zaten Luke (Luca)'un incilinde Hz. Yahya'nın annesinin Harun'un evlâtlarından olduğu kaydı bulunuyor. (Luke: 1-5).

33- Yani, sen kullarının dualarını işitiyor ve niyetlerini de çok iyi biliyorsun.

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا
وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ
وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ
حَسَنٍ وَأَنبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا
زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا قَالَتْ
هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

36-37- Vaktaki onu doğurdu. Dedi ki: "Ben kız doğurdum. Allah onun ne doğurduğunu bilir. Erkek, kadın gibi değildir.[34] Onun adını Meryem koydum. Ben O'nu da O'nun zürriyetini de taşlanmış şeytandan sana sığınır, sana ısmarlarım" dedi. Rabbi, Meryem'i iyi bir şekilde kabul buyurdu. Ve onu güzel bir nebat gibi büyüttü. Zekeriya'yı da ona bakmaya me'mur etti. Zekeriya[35] onun odasına (mihrabına)[36] her girişte yanında bir yiyecek bulurdu. "Meryem, bu sana nereden geliyor" dediğinde, Meryem, "Allah tarafından geldi. Allah, istediğine sayısız rızık verir" dedi.

Açıklamalar

34- Yani bir erkek çocuğu, bir kız çocuğuna oranla çeşitli tabii zaaflar ve medenî kısıtlamalardan arınmış oluyor. Bu sebeple, eğer erkek çocuğu doğurmuş olsaydım, o senin yolunda ve senin güttüğün amacına daha iyi hareket edebilirdi.

35- Hikâyede bundan sonra Hz. Meryem'in erginlik çağına vardığı zamanki durumdan bahsediliyor. Hz. Meryem o sırada Kudüs'teki mabedte sürekli olarak kalıyor ve günlerini Allah'a ibadet etmekle geçiriyordu. Hz. Zekeriya herhalde Hz. Meryem'in halasının kocasıydı ve mabed'in bakıcılarından biriydi. Bu zât, Ahd-ı Atik'te hikâyesi anlatılan ve öldürülmüş olduğu belirtilen Zekeriya Peygamber (a.s.) değildir.

36- Burada kullanılan mihrap kelimesinden camilerimizde imamın cemaate namaz kıldırırken bulunduğu yer anlaşılmamalıdır. Burada bahsi geçen yer, eski mabed ve kiliselerde rahip ve rahibelerin oturmaları için ayrılan hücre veya odadır. Hz. Meryem işte böyle bir odada oturuyor ve ibadet ediyordu.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُۥ ۖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِى مِن لَّدُنكَ ذُرِّيَّةً
طَيِّبَةً ۖ إِنَّكَ سَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَهُوَ
قَآئِمٌ يُصَلِّى فِى ٱلْمِحْرَابِ أَنَّ ٱللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَىٰ مُصَدِّقًۢا
بِكَلِمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِّنَ
ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِى غُلَٰمٌ وَقَدْ بَلَغَنِىَ ٱلْكِبَرُ

وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ ۖ قَالَ كَذَٰلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٠﴾

38-40- Orada Zekeriya dua edip, "Ya Rabbi, bana senin tarafından temiz bir zürriyet ihsan et. Sen duayı işitirsin"[37] dedi. Zekeriya mihrap (oda) da ayaküstü durup bu duayı eylediği sırada melek ona, "Allah, seni kelimesini tasdik[38] eden, seyyid ve şehevâttan kaçınan, salihlerden bir peygamber olan Yahya ile müjdeler" diye nida etti. Zekeriya: "Ya Rabbi, Bana ihtiyarlık erişmiş ve zevcem ise kısır olduğu halde evlâdım olur mu?" dediğinde melek: "Allah böylece istediğini yapar" dedi.[40]

Açıklamalar

37- Hz. Zekeriya'nın o zamânâ kadar herhangi bir evlâdı olmamıştı. Hz. Zekeriya herhalde genç ve sâlih Meryem'i gördükten sonra Allah'ın kendisine de sâlih bir evlât vermesini şiddetle arzu etmeye başladı. Ayrıca, Cenab-ı Allah'ın bu genç kıza iti'kafı sırasında devamlı olarak rızık vermekte olduğunu da görünce Kâdir-i Mutlak'ın, yaşı hayli ilerlemiş olmasına rağmen kendisine bir evlât ihsan edeceği ümidine kapıldı.

38- Burada kullanılan "Allah'ın kelimesi" deyimi mecâzî mânâ taşımaktadır ve bundan Hz. İsa (a.s.) kastedilmiştir. Hz. İsa'nın doğumu alışılagelmiş âdetlerin dışında, Allah'ın emriyle gerçekleştiği için burada böyle bir deyim kullanılmıştır.

39- Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Yahya (a.s.)'nın adı "John the Baptist" (Vaftiz eden John) olarak geçmiştir. Bk: Mathew, Bölüm 3, 11, 14, Mark, Bölüm 1 ve 6, Luke, Bölüm 1 ve 3.

Yani, senin yaşlılığına ve karının kısır olmasına rağmen Allah sana bir erkek evlâdı ihsan edecektir.

قَالَ

رَبِّ اجْعَل لِّيٓ آيَةً ۚ قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ
إِلَّا رَمْزًا ۗ وَاذْكُر رَّبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٤١﴾
وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ

وَٱصْطَفٰىكِ عَلٰى نِسَآءِ ٱلْعٰلَمِينَ ﴿٤٢﴾ يٰمَرْيَمُ ٱقْنُتِى
لِرَبِّكِ وَٱسْجُدِى وَٱرْكَعِى مَعَ ٱلرّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ذٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ
نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۖ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَٰمَهُمْ أَيُّهُمْ
يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

41-44- Zekeriya: "Ya Rabbi, bana bunun için bir nişan göster"[41] dedi. Melek: "Senin nişanın, insanlarla üç gün ancak remz ve işaretle konuşmandır. Rabbini çok zikret, O'nu akşam ve sabah tesbih eyle"[42] dedi. Şunu da hatırla ki, melek: "Ey Meryem, şüphesiz, Allah sana seçkin bir hususiyet verdi. Seni kötülüklerden temizledi ve âlemlerin kadınlarına seni mümtaz kıldı. "Ey Meryem, Rabbine itaat ve inkıyad et ve secde edip, rükû edenlerle beraber rüku et" dedi. Bu, sana vahyelediğimiz gayb haberlerindendir. Meryem'i hangisinin himayesine olacağını bilmeleri için kalemlerini attıkları[43] zaman sen onlarla beraber değildin. Bu hususta münakaşa eyledikleri vakit yanlarında bulunuyordun.

Açıklamalar

41- Yani bana öyle bir işaret ver ki, bununla benim gibi ihtiyar bir erkek ve karım gibi kısır bir kadının evinde bir çocuğun doğması gibi akla hayale gelmeyen bir hadisenin meydana gelişini peşinen öğrenmiş olayım.

42- Görüldüğü gibi, bu âyetlerde yer alan konuşmanın asıl gayesi, hıristiyanların Hz. İsa'yı Allah'ın evlâdı olduğu inancını çürütmekti. Bu sebeple, konuşmanın başında Hz. Yahya'nın mucize kabilinden olan doğumundan sözedilmiştir. Yani, Hz. İsa'nın mucizevî bir şekilde doğmasından sadece 6 ay önce aynı âilede Hz. Yahya'nın da çok şaşırtıcı şartlarda doğduğu vurgulanmıştır. Bu misalle, Allahu Teâlâ hıristiyanlara demek istiyor ki, mucizevi bir şekilde doğan Hz. Yahya bir tanrı ilan edilmediğine göre böyle bir sıfat Hz. İsa'ya da yakıştırılamaz.

43- Yani, zar atıyor veya kura çekiyorlardı. Kur'a çekme ihtiyacı, Hz. Meryem'in, annesi tarafından mabede teslim edilmesinden doğmuştu. Hz. Meryem bir kız olduğu için velâyetinin hangi bakıcı veya rahibe verilmesi tartışma konusu olmuştu.

إِذْ قَالَتِ
الْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ ٱسْمُهُ الْمَسِيحُ
عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾
وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَتْ
رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ ۖ قَالَ كَذَٰلِكِ اللَّهُ
يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ إِذَا قَضَىٰٓ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ
﴿٤٧﴾ وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ

45-48- Şunu da hatırla ki, melek: "Ey Meryem, Allah, seni tarafından bir Kelime ile müjdeliyor ki O, Meryem'in oğlu İsa Mesih'tir. Dünyada ve âhirette makbul, muteber ve Allah'ın yakınlarındandır." "İnsanlarla beşikte iken ve yetişkin halinde de konuşur ve salihlerdendir" dedi. Meryem: "Ya Rabbi, Bana bir erkek eli değmemişken benim evladım olur mu?" dedi. Melek: "Allah, dilediğini bu şekilde yaratır.[44] Bir işin olmasını dilediğinde, yalnız ona "ol" der, o da oluverir." Ve O'na yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek.

Açıklamalar

44- Yani, burada denilmek isteniyor ki, herhangi bir erkek Hz. Meryem'e dokunmamış olmasına rağmen Allah'ın dilediği gibi bir çocuğu olacaktır. Bilindiği gibi, Hz. Zekeriya'nın sorusuna da aynı şekilde cevap verilmişti. Orada kullanılan ibare burada da aynı anlam taşımaktadır. Ayrıca, daha sonraki cümle ve bu bölümde daha önce ve daha sonra kullanılan deyimlerin hepsinin anlamı gayet açıktır. Burada anlatılmak istenen şey, Hz. Meryem'in herhangi bir erkekle cinsi münasebette bulunmamış olmasına rağmen kendisine bir çocuk olacağı müjdesi verilmiş ve gerçekten de Hz. İsa (a.s.) aynı şekilde doğmuştu. Kısacası, Hz. Meryem olağan şekilde evlât sahibi olacağı müjdesini almış ve dünyanın diğer kadınları gibi Hz. İsa'yı doğurmuş olsaydı, yukarıda 4. rükû'dan 6. rükû'ya kadar geçen bütün sözler anlamsız

kalırdı. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde de Hz. İsa'nın doğumuyla ilgili kayıtlar geçersiz kalırdı. Zaten hıristiyanlar, Hz. İsa'nın babasız ve olağanüstü bir şekilde doğduğu içindir ki, kendisine tanrılık ve Allah'ın oğlu sıfatlarını yakıştırmışlardır. Yahudiler de herkesin önünde, evlenmemiş olmasına rağmen bir çocuk doğurduğu için Hz. Meryem'e iftiralarda bulunuyorlardı. Eğer bu olayda herhangi bir mucize veya olağanüstü bir şey olmamış olsaydı, o zaman denilirdi ki, Hz. Meryem aslında evliydi, kocası olan falanca şahıstan hamile kalmış ve öylece Hz. İsa doğmuştu. Olayı bu kadar kısa ve öz bir şekilde anlatmak yerine bu kadar dolambaçlı ifadeler kullanıldı? Ve falan oğlu İsa yerine Meryem oğlu Mesih niçin dendi? O halde, Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın kitabı olarak kabul etmesine rağmen, Hz. İsa (a.s.)'nın normal bir şekilde babası ve annesinin cinsel birleşmeleri sonucu doğduğunu ispat etmek için can atanlar acaba, Allah (c.c.)'ın (maazallah) meramını doğru dürüst anlatmaktan aciz olduğunu mu söylemek istiyorlar?

وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَنِّى قَدْ جِئْتُكُم بِـَٔايَةٍ مِّن
رَّبِّكُمْ أَنِّىٓ أَخْلُقُ لَكُم مِّنَ ٱلطِّينِ كَهَيْـَٔةِ ٱلطَّيْرِ فَأَنفُخُ فِيهِ
فَيَكُونُ طَيْرًۢا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۖ وَأُبْرِئُ ٱلْأَكْمَهَ وَٱلْأَبْرَصَ
وَأُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۖ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ
وَمَا تَدَّخِرُونَ فِى بُيُوتِكُمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً لَّكُمْ إِن
كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ
وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ ٱلَّذِى حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُم بِـَٔايَةٍ
مِّن رَّبِّكُمْ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾

49-50- Ve O der ki: "Ben size, Rabbinizden mucize ile geldim. Ben size çamurdan kuş gibi bir şey yapar ve ona üflerim. Allah'ın izni ile anadan doğma körü, abrası (alaca illetini) iyi ederim ve ölüyü diriltirim. Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri haber veririm. Eğer Allah'a iman edenlerdenseniz

bunda sizin için âyet ve ibret vardır.[45] Ve ben Tevrat'tan benden evvelki hükümleri tasdik eder olduğum halde[46] size haram edilmiş olan şeylerin bazısını helâl etmek üzere gönderildim.[47] Ve Rabbinizden mucize ile geldim. Allah'tan korkup bana itaat edin.

Açıklamalar

45- Yani bu işaretler, kainât'ın hâliki ve rakipsiz hâkimi olan Allah tarafından size resûl olarak gönderildiğimi ispatlamaya yeter. Ama şu şartla ki, siz Allah'a itaat etmek niyetindeyseniz ve O'ndan yüz çevirmek istemiyorsanız.

46- Yani, bu husus, benim Allah tarafından gönderildiğimin başka bir ispatıdır. Zira, ben O'nun tarafından gönderilmemiş olsaydım ve yalancı bir kişi olsaydım, yeni ve müstakil bir dini kurar ve bütün hünerlerimi kullanarak sizi eski dinden saptırırdım. Fakat ben, Allah tarafından peygamberlerinin daha önce bana getirdikleri eski dini asıl din olarak kabul ediyor ve onun talimatına uyuyorum. Hz. İsa (a.s.)'nin, Hz. Musa (a.s.) ve diğer geçmiş peygamberlerin dinini getirdiği mevcut İncil'lerde de açıkça belirtilmiştir. Meselâ, Mathew İncilinde, Hz. İsa'nın dağdaki vaazında şöyle dediği kaydedilmiştir: "Sanmayın ki, ben Tevrat'ı veya nebilerin kitaplarını fesh etmeye gelmişimdir. Hayır, ben fesh etmeye değil, onları tamamlamaya gelmişimdir." (5-17) Bir yahudi âlim, Hz. Mesih (a.s.)e din'in emirleri arasında en üstün hangisinin olduğunu sordu. Hz. İsa (a.s.) şu cevabı verdi: "Hüdâvend, kendi Tanrını bütün kalbinle, canınla ve aklınla sev. En büyük ve ilk emir budur. Buna benzer ikinci emir de şudur: Komşunu kendin gibi sev. Bu her iki emir hakkında gerek Tevrat gerekse diğer enbiyânın kitapları ittifak etmişlerdir." (Mathew, 22-37-40). Hz. İsa (a.s.) havarilerine şöyle der: Fakih ve keşişler Hz. Musa'nın koltuğuna oturmuşlardır. Onların nasihat ettiklerinin hepsini yapın, ama onların yaptıklarını yapmayın. Çünkü, onlar söylediklerini yapmıyorlar: (Mathew, 23: 2-3)

47- Yani, cahillerinizin evhamı ve hurafeleri, fakihlerinizin şer'i incelikleri, ruhban sınıfınızın sahtekârlık ve zulümleri ve dinsizlerin size galip gelmesi sebebiyle ilâhî kanunlar tersyüz edilmiş, helâller haram, haramlar helâl hale getirilmiştir. İşte ben sadece Allah'ın helâl veya haram kıldıklarını helâl ve haram kılmaya geldim.

إِنَّ ٱللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَٱعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

51- Allah, Rabbim ve Rabbinizdir. Ona tapınız. Doğru yol budur.[48]

Açıklamalar

48- Bu sözlerden anlaşılıyor ki, diğer bütün peygamberler gibi Hz. İsa (a.s.)'nın dine davetinin temeli şu üç nokta üzerinde kurulmuştu:

1) En yüksek hakimiyet ve iktidar Allah'ındır. Bütün bağlılıklar Allah'a aittir. Ve bütün ahlak ve medeniyet işte bu bağlılıklar üzerinde kurulmuştur.

2) En yüksek hâkim olan Allah'ın temsilcisi olarak peygamberlerin emirlerine de aynen uyulmalıdır.

3) İnsan hayatına yön veren, hillet ve hürmet ile sebep-netice kurallarına bağlı kanun ve kaideler ancak Allah'tan gelenlerdir. Bunların yanında diğer bütün kanun ve kaideler iptal edilmiş sayılacaklardır.

Bu bakımdan, Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Muhammed (s.a.v.) veya diğer peygamberlerin vazife ve selâhiyetlerle dünyaya geldikleri ve amaçları ile hedeflerinde farklılıklar olduğuna inananlar büyük bir yanlışlık içindedirler. Malikü'l-Mülk tarafından tebaasına gönderilen bir kişinin vazifesi ve gayesi o tebaayı itaatsızlık ve isyankârlıktan menetmesi, şirkten sakınmalarını sağlamak ve asıl hükümdara samimi ve katıksız kulluk, sadakat, ibadet ve sevgiye davet etmekten başka bir şey olamaz.

Maalesef, bugün dünyada varolan İncillerde Hz. İsa (a.s.)'nın görevi Kur'ân-ı Kerim'de olduğu gibi apaçık bir biçimde anlatılmamıştır. Yine de, yukarıda zikrettiğimiz üç başlıca nokta tek tük ve dağınık bir şekilde bazı İncillerde bulunmaktadır. Örneğin, Hz. İsa'nın, kulluğun sadece Allah'a yapılabileceğine inandığı şu sözlerinden belli oluyor: "Sen Hüdâvend kendi ilâhına secde et ve sadece O'na ibadet et." (Mathew, 4: 10).

Hz. İsa (a.s.) böyle bir şeye inanmakla kalmamış, bütün çabaları

ve uğraşılarının amacı, göklerde olduğu gibi yeryüzünde de sadece ve sadece Allah'ın şer'i emirlerine itaat edilmesini sağlamaktı: "Senin saltanatın kurulsun. İraden göklerde olduğu gibi yerde de aynen geçerli olsun) (Mathew: 6: 10).

Hz. İsa'nın kendisini bir nebi ve semavî saltanatın bir temsilcisi olarak tanıttığı ve halkı bu hüviyetiyle dine davet ettiği, çeşitli sözleriyle sabittir. Hz. İsa (a.s.) memleketi olan Nasıra'da halkı dine davet etmeye başlayınca en yakın akraba ve dostları bile ona sırt çevirdiler ve ona muhalefet etmeye başladılar. Mathew, Mark ve Luke'un ortak rivâyetine göre bu şartlar altında Hz. İsa şu sözleri sarfetti: "Nebi, kendi memleketinde tutulmaz (makbul olmaz)." Daha sonra Yeruşalem (Kudüs)'te muhalifleri onu öldürme planını hazırlamaya başladıkları zaman dost ve ahbabları kendisine başka bir yere gitmesini salık verdiler. Hz. İsa buna cevap olarak şöyle dedi: "Bir nebinin Kudüs'ün dışında ölmesi mümkün değildir." (Luke, 13: 23). Kendisi Kudüs'e son defa girerken, havarileri ve taraftarları bir ağızla dediler ki: "Hüdâvend'ın adıyla gelmekte olan Kral hoş geldin." Bunu duyan yahudi rahip ve din adamları sinirlendiler ve Hz. İsa (a.s.)'dan kendi havari ve taraftarlarını susturmasını istediler. Bunun üzerine kendisi dedi ki: "Bunlar susarsa da taş ve topraklar bağıracaklar." (Luke, 19: 38-40). Başka bir vesile ile Hz. İsa (a.s.)'nın şöyle dediği rivâyet olunur: "Ey emekçiler ve yük altında ezilmekte olanlar, hepiniz bana gelin, ben sizi rahatlatacağım. Benim boyunduruğumu siz kaldırın... benim boyunduruğum yumuşak ve benim yüküm hafiftir." (Mathew 11: 28-30).

Hz. İsa (a.s.)'nın insan yapısı olan kanunların yerine Allah yapısı olan kanunlara itaat edilmesini istediği Mathew ve Mark'ın rivâyet ettiği şu hikâyede özetlenmiştir: Yahudi uleması, Hz. İsa'nın şakirdlerinin seleflerinin ananelerine aykırı olarak ellerini yıkamayıp yemek yediklerine itiraz edince, Hz. Mesih (a.s.) dedi ki: "Sizin gibi sahtekârlar hakkında Yes'yiah peygamber şöyle demiştir, "bu ümmet sözleriyle bana saygı gösteriyor, ancak gönülleri benden uzaktır. Çünkü bunlar insanların emir ve kanunlarını uygulamak istiyorlar." Siz Allah'ın emirlerini iptal ediyor ve kendi uydurduğunuz yasaları uygulamak istiyorsunuz. Allah, Tevrat'ta anne ve babalarınıza saygı göstermenizi ve kendi anne ve babasını kötüleyenin öldürülmesini emretmişti. Ama siz diyorsu-

nuz ki, her kim ki anne ve babasına yapması gereken hizmetleri Allah'a adadığını söylerse anne ve babasına hizmet etmeyebilir." (Mathew, 15: 3-9, Mark, 7: 5-13).

فَلَمَّآ أَحَسَّ
عِيسَىٰ مِنْهُمُ ٱلْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنصَارِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ
نَحْنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ ۖ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ ۖ وَٱشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾
رَبَّنَآ ءَامَنَّا بِمَآ أَنزَلْتَ وَٱتَّبَعْنَا ٱلرَّسُولَ فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ
﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوا۟ وَمَكَرَ ٱللَّهُ ۖ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلْمَٰكِرِينَ ﴿٥٤﴾

52-54- İsa kavminden küfrü hissettiğinde: "bana Allah için yardımcı kimdir?" dedi. Havariler:[49] "Allah'ın yardımcıları biziz.[50] Müslüman olduğumuza şahit ol." "Ya Rabbi, indirdiğin dine iman ettik. Ve Resûlüne tâbi olduk. Bizi birliğine şehadet edenlerle beraber yaz" dediler. Yahudiler İsa'ya hile yaptılar. Allah da onlara hile ile mukabele etti. Allah mâkirlerin (hilekârların) en hayırlısıdır. (Allah, hilekârlığa, kötülüğe karşı ceza verenlerin en hayırlısıdır.)

Açıklamalar

49- "Havari" kelimesi bizde revaçta olan "ensar" kelimesinin eş anlamındadır. Kitab-ı Mukaddes'te genellikle, "havari" yerine "şakird"ler kelimesi kullanılmıştı. Bazı yerde kendilerine "resûl"ler de denilmiştir. Fakat, "resûl" kelimesi kendilerinin Hz. İsa tarafından tebliğ için çeşitli bölgelere gönderildiği açıdan kullanılmıştır, "Allah'ın peygamberi" anlamında değil.

50- İslâm dinin kurulması ve yayılması için Kur'ân-ı Kerim'de ekseriye "Alah'a yardım etmek" veya "Allah'ın yardımcılığı" deyimi kullanılmıştır. Bu, aslında açıklık getirilmesi ve üzerinde önemle durulması gereken bir noktadır. Bilindiği gibi, Cenab-ı Allah, insan'a yaşaması için belli bir hareket alanı vermiştir. İnsana iradesini kullanma ve seç-

me serbestisi vermiştir. İnsanı küfr ile iman ve isyan ile itaat arasında herhangi bir yolu seçmesi için mecbur etmemiştir. Allahu Teâlâ, insanlara akıl, fikir ve irade gücü vermiştir ki, seçme hakkına sahip olmasına rağmen en doğru ve en makul olan yolu seçebilsin, kendi yaratıcısı ve efendisine boyun eğerek felâh ve refahı bulabilsin. Nasihat ve telkinlerle kullarını doğru yola davet etmek Allah'ın işidir ve bu işte kendisiyle el ele veren kulları Allah kendi yardımcıları mevkiine getirir. Bu, insanların varabileceği en yüksek ve güzide yerdir. Namaz, oruç ve diğer ibadetleri yerine getirirken insan sadece bir kul ve köle durumunda oluyor, ama tebliğ ve dinin yayılması mücadelesinde insan Allah'ın yardımcısı olma şerefine nail oluyor. Bu ise dünyamızda ruhani gelişmenin en yüksek noktasıdır.

إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّى مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَجَاعِلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوكَ فَوْقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ۖ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٧﴾

55-57- Allah, İsa'ya: "Ey İsa, Ben seni vefat ettirip, kendime yükseltip kaldıracağım.[51] Seni küfr ve günâhlardan temizleyeceğim. Sana tâbi olanları kıyamete kadar kâfirlere üstün kılacağım.[52] Sonra dönüşünüz Banadır. O vakit, onların aralarında ihtilâf eyledikleri şeylerde, ben hükmederim. Kâfirlere, şiddetli azap ile dünya ve ahirette azap ederim. Ve onlara bir yardımcı da yoktur. İman edip amel-i salih işleyenlere mükafâtları tastamam verilir. Allah, zalimleri sevmez.

Açıklamalar

51- Aslında burada "mütavaffike" kelimesi kullanılmıştır. "Tavaffi"nin asıl mânâsı almak ve kabul etmektir. Meselâ, bu kelime mecâzi anlamda "ruhunu teslim almak" mânâsında kullanılıyor. İngilizcede bu kelimenin tam anlamı "to recall" "geri çağırmak" olabilir. Bu kelime bir görevliyi merkeze çağırmak veya görevi alınmak anlamında kullanılıyor. Bilindiği gibi, İsrail oğulları asırlardan beri Allah'a itaatsızlık

ediyorlardı. Sürekli tenbih ve ikazlara rağmen gidişatlarında herhangi bir düzelme yoktu. Onlar ardı ardına birkaç peygamberi öldürmüşlerdi ve kendilerini iyiye, güzele ve doğru yola çağırmak isteyen her salih kişiye kin ve nefret beslemeye başlıyorlardı. Bu sebeple, Allahu Teâlâ hüccetini tamamlamak ve kendilerini son kez uyarmak maksadıyla Hz. İsa ile Hz. Yahya (a.s.) gibi iki büyük peygamber'i meb'us etti. Bu iki nebi, Allah tarafından görevlendirildiklerini ispatlayan öylesine bariz ve kuvvetli delillerle gelmişlerdi ki, ancak Allah korkusundan tamamıyla yoksun olan ve inançsızlıktan gözleri kararmış olanlar bu delilleri inkâr edebilirlerdi. Fakat, İsrailoğulları kendilerine gelen son fırsatı da kaybettiler. Bunlar bu iki peygamberin davetini reddetmekle kalmadılar, onların elebaşısı, Hz. Yahya gibi dürüst ve masum bir peygamberi bir dansözün iftirası üzerine öldürdüler. İsrailoğullarının intikam ateşi bununla da sönmedi ve ileri gelenleri Roma İmparatorluğunun Hz. İsa için idam cezası vermesini sağladılar. Bundan sonra İsrailoğullarının ıslâhı için fazla zaman harcamaya gerek yoktu. Cenab-ı Allah sevgili peygamberini kendi yanına çağırdı ve İsrailoğullarını kıyamete kadar devam edecek azaba boğdu.

Burada şunu iyice bilmeliyiz ki, Kur'ân-ı Kerim'in bütün bu izahatları aslında hıristiyanların Hz. İsa'nın uluhiyetiyle ilgili akidesinin reddi ve ıslâhı içindir. Hıristiyanların bu akidesi nasıl gelişmiştir? Bunun başlıca üç sebebi vardır:

1- Hz. İsa'nın mucizevî bir şekilde doğması,

2- Hz. İsa'nın herkesi hayrete düşüren mucizeleri,

3- Hz. İsa'nın, İncillerde de açıkça belirtildiği gibi, göğe kaldırılması.

Kur'ân-ı Kerim ilk noktayı doğruladı ve Hz. İsa Mesih (a.s.)'in babasız olarak dünyaya gelmesinin Allah'ın kudretinin bir belirtisi olduğunu ifade etti. Kur'ân-ı Kerim'in burada anlatmak istediği şey, Allah'ın her canlıyı dilediği şekilde doğurtma kudretine sahip olmasıdır. O halde, Hz. İsa'nın olağanüstü ve olağandışı bir biçimde doğmuş olması, onun bir tanrı olduğu veya tanrılıkta Allah'ın ortağı olduğu anlamına gelmemelidir.

Kur'ân-ı Kerim ikinci noktayı da doğruladı ve onun mucizelerini tek tek saydı, fakat aynı zamanda bütün bu mucizelerin Allah'ın izniy-

le olduğunu da vurguladı. Bu bakımdan Hz. İsa'nın tanrılıkta Allah'ın ortağı olduğu inancı yine yanlıştır.

Üçüncü noktaya da bariz ve sarih bir şekilde değinen Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa'nın göğe kaldırıldığını belirtmiştir. Ama bunun yanısıra Hıristiyanların bazı yanlış düşüncelerini reddetmiştir. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Mesih'in ölüp kül olduğu ve falanca yerde mezarı bulunduğunu demiyor. Bunu demektense Hz. İsa'nın hangi şartlar altında göğe çıkarıldığını anlatıyor. Kullandığı ifadeden normal insanlar gibi ölmediği açıkça ortaya çıkıyor. Ayrıca, çarmıha gerilen kişinin Hz. İsa (a.s.) olmadığını kaydediyor. Bu açık ifadelere rağmen Hz. İsa'nın vefat ettiğini iddia edenlerin niyetinin ne olduğunu anlatmaya sanırız gerek yoktur.

52- Buradaki "kâfirler" kelimesi, Hz. İsa'nın davetini reddeden yahudiler için kullanılmıştır. Buna karşılık, sadece Allah'ın dinine tâbi olanlardan müslümanlar, ama Hz. İsa'ya tabi olanlardan hem müslüman hem hıristiyanların kastedildiği kabul edilmelidir.

ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ
الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ
اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُن فَيَكُونُ
﴿٥٩﴾ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾

58-60- Bunlar, âyetlerden ve hikmet dolu Kur'ân'dan sana okuduğumuz şeylerdir. Allah katında İsa'nın hali, topraktan yarattığı Âdem gibidir. Sonra ona "ol" dedi o da oluverdi.[53] Hak Rabbinden gelendir, onda şüphe edenlerden olma.[54]

Açıklamalar

53- Yani, mucizevi bir şekilde doğması birinin tanrı veya tanrının oğlu olmasının deliliyse, Hz. Âdem'e (a.s.) bu sıfatlar daha çok yakışabilir. Çünkü, Hz. İsa (a.s.) sadece babasız doğmuşken Hz. Âdem hem anasız hem babasız doğmuştu.

54- Bu sözlerle hıristiyanlara anlatılmak istenen temel noktalar

şunlardır: Birincisi, Hz. İsa (a.s.)'nın uluhiyetine dair inancın doğması için sağlam ve inandırıcı gerekçeler yoktur. Allah'ın hikmeti ve kudreti, Hz. İsa (a.s.) gibi alelâde bir insan ve peygamberin olağanüstü bir şekilde doğması ve bazı şaşırtıcı mucizelerle dünyaya gelmesini gerektiriyordu. Bu olağanüstü şartlar ve özellikler, onun peygamberliğini ispatlamak için yaratılmıştı. Ayrıca, Hakka karşı gelenler bu peygamberi çarmıha germek isterken Cenab-ı Allah onu göğe, kendi yanına çağırıverdi. Allah dilediği insanı dilediği gibi doğurtabilir ve ona dilediği özellikler ve meziyetler verebilir. Sadece bu özelliklere bakarak bir insana tanrı, tanrının oğlu veya tanrılıkta Allah'ın ortağı olduğunu ileri sürmek abestir.

Burada anlatılmak istenen ikinci önemli nokta, Hz. İsa'nın davasının, Allah'ın son peygamberi, Hz. Muhammed (s.a.v.)inkinden farklı olmadığıdır. İkisi de aynı davanın bayraktarıydılar.

Üçüncü önemli nokta, Hz. İsa'dan sonra havarilerinin dinin de, Kur'ân-ı Kerim'in sunduğu İslâm olduğudur. Ne var ki, daha sonraki nesiller Hıristiyanlığın bu arı ve duru şeklini değiştirip bugünkü hale soktular. Hz. İsa (a.s.) ve havarilerinin tebliğ ettiği din bu değildi.

فَمَنْ
حَآجَّكَ فِيهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا۟ نَدْعُ
أَبْنَآءَنَا وَأَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ
ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٦١﴾
إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْقَصَصُ ٱلْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا ٱللَّهُ ۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ
لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾
قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ تَعَالَوْا۟ إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَآءٍۭ بَيْنَنَا
وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا ٱللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِۦ شَيْـًٔا وَلَا
يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ ۚ فَإِن تَوَلَّوْا۟
فَقُولُوا۟ ٱشْهَدُوا۟ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾

61-64- Sana ilim geldikten sonra seninle halk hususunda çekişenlere de ki: "Gelin, evladımızı ve evladınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra Allah'ın lânetini yalancılar üzerine kılalım.[55] Muhakkak bunlar, doğru kıssalardır (haberlerdir). Allah'tan başka ilâh yoktur. Ve Allah yegâne galiptir, hâkimdir. Eğer onlar, dâ'vete icabetten yüz çevirirlerse müfsidlerdir. Allah fesatçıları bilir. De ki:[56] "Ey kitap ehli, Allah'tan başkasına ibadet etmemek, O'na bir şeyle şirk koşmamak, Allah'ı bırakıp da birbirimizi mabûd edinmemekten ibaret olan ve bizimle sizin aranızda müsavi bulunan[57] bir kelimeye geliniz. Eğer bundan yüz çevirirlerse, deyiniz ki: Şahid olunuz ki, biz müslümanlarız."

Açıklamalar

55- Necrân heyetinin kendi yanlış inançlarında ısrar etmesi ve İslâmiyete yaklaşmakta tereddüt etmesi böyle bir ifade tarzının gerekli olduğunu gösteriyor. Yukarıdaki âyetlerde dile getirilen gerçekler ve sorular için Necranlılarda herhangi bir cevap yoktu. Kendi yanlış ve sapık inançlarını yüzde yüz haklı gösterecek hiçbir kaynakları yoktu. Yukarıda anlatılan gerçeklerin hıristiyan din kitaplarının kayıtlarına tamamıyla aykırı olduğunu gösterecek herhangi bir delil de yoktu. Buna karşılık Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sireti talimatı ve o zamânâ kadar başardığı işler Necran heyetinin bazı üyelerini kendisine yaklaştırmışlardı. Hiç olmasa direnişleri zayıflamıştı. Bunun için, "inancınızın sağlam olduğuna inanıyorsanız gelin beraber dua edelim, Allah yalancı olana lânet yağdırsın" diye rest çekilince onlardan kimse ortaya çıkıp mukabelede bulunmadı. Böylece Necranlı ileri gelenler ve hıristiyan papazların inançlarının çürük ve zayıf olduğu bütün Arabistan'da anlaşılmış oldu.

56- Burada üçüncü nutuk başlıyor. Bunun içeriğine bakılırsa bu bölümün Bedir ile Uhud gazvelerinin arasında indiği anlaşılıyor. Fakat dikkat edilirse, sûrenin başından buraya kadar üç nutuk arasında herhangi bir kopukluk görülmüyor. Bundan dolayıdır ki bazı müfessirler bu âyetlerin de Necran heyetiyle ilgili olarak indiğine kanaat getirmişlerdir. Fakat bu nutkun muhataplarının hıristiyan değil yahudilerin olduğu hemen anlaşılıyor.

57- Yani, hem bizim hem sizin itikat ettiğiniz ortak bir noktada birleşelim. Bahis konusu akide sizin peygamberlerinizden bize naklolunmuştur. Aynı akide kutsal kitaplarınızda da yer almıştır.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَآجُّونَ
فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنجِيلُ إِلَّا مِن بَعْدِهِ ۚ أَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَا أَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُم بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ
تُحَآجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ
لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِن
كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ
بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ۗ وَاللَّهُ
وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾ وَدَّت طَّائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ
وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَا أَهْلَ
الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾
يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾

65-71- Ey kitap ehli, İbrahim hakkında niçin çekişip duruyorsunuz? Tevrat ve İncil ondan sonra nâzil oldu. Buna aklınız ermiyor mu?[58] Bildiğiniz şeylerde çekişirsiniz. Bilmediğiniz şeylerde de niçin çekişirsiniz? Allah bilir, siz bilmezsiniz. İbrahim, ne yahudi ve ne de hıristiyandı. Fakat, batıldan uzak ve hakka yakın dine tabi müslüman[59] idi. Müşriklerden de değildi. İnsanlardan İbrahim'e en yakın olanlar, ona tâbi olanlarla şu peygamber ve mü'minlerdir. Allah mü'minlerin velisidir. Kitap ehlinden bir grup, sizi dininizden saptırmak isterler. Onlar ancak kendi kendilerini saptırırlar. Buna da idrak etmezler. Ey kitap ehli, onlara şahid olduğunuz halde[60] niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz. Ey kitap ehli, onu bildiğiniz halde niçin hakkı bâtıl ile karıştırır ve hakikatı gizlersiniz?

Açıklamalar

58- Yani, sizin yahudiliğiniz ve hıristiyanlığınız kesinlikle Tevrat ve İncil'in inişinden sonra doğmuştur ve Hz. İbrahim (a.s.) de daha çok önce bu dünyadan göçmüştür. Kafası az çalışan bir kişi bile Hz. İbrahim'in dininin yahudilik veya hıristiyanlık olmadığını derhal anlayabilir. Şimdi eğer Hz. İbrahim'in doğru yolda olduğunu kabul etsek, o zaman insanın ebedi kurtuluşunun ne yahudilikte ne de hıristiyanlıkta olmadığını kabul etmeliyiz. (Bk: El-Bakara sûresinin tefsiri, dipnot No.ları: 135 ve 141).

59- Asıl metinde "hanif" kelimesi kullanılmıştır. "Hanif", her taraftan yüz çevirip tek bir yolda yürüyen kişiye denilir. Biz bunu doğru yolda bulunan "müslüman" olarak kullandık.

60- Bu cümle, "şahitlik yaptığınız halde" şeklinde de tercüme edilebilir. Fakat her iki durumda da anlamı aynıdır. Aslında peygamberlerin hayatı, vecizeleri, siretleri ve semavi kitapların talimatını bilenlerin Hz. Peygamber'in tertemiz yaşantısı ve talimatının sahabelerinin hayatına bıraktığı şaşırtıcı etkileri ve Kur'ân-ı Kerim'in buyuruklarını iyi niyet ve ciddiyetle inceleyince İslâmiyete inanmamaları için herhangi bir sebep yoktu. Ehl-i kitaptan bazıları bu gerçekler karşısında cevapsız kalıyorlardı ve bazıları hakikatı kabul etmekten başka çare bulamıyorlardı. Bunun için, burada deniliyor ki, yahudi âlimleri gerçeği görüyor ve kalben kabul ediyorlardı, ama dindaşlarından kopma korkusuyla, bile bile yalan söylüyor ve hakikate karşı geliyorlardı.

وَقَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ ءَامِنُوا۟ بِالَّذِىٓ أُنزِلَ
عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوٓا۟ ءَاخِرَهُۥ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۝٧٢
وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ ۗ قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَى اللَّهِ
أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَآجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ ۗ
قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۗ وَاللَّهُ

وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ
ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

72-74- Ehl-i kitaptan bir gürûh diğerlerine: "Mü'minlere nâzil olan Kur'ân'a sabahleyin iman edin ve günün sonunda inkâr eyleyin. Belki bununla dinlerinden dönerler."[61] "Ve ancak vaktiyle dininize tâbi olanlara imanınızı açıklayın" dediler. De ki: "Hidayet, Allah'ın hidayetidir. Size verilen kitap gibi birine kitap verilmesi veyahut Rabbiniz indinde size karşı delil getirilmesi ihtimali yoktur," dediler. De ki: "Lütuf ve inayet Allah'ın elindedir. İstediğine verir. Ve Allah'ın lütfu boldur ve O, her şeyi[62] bilici[63]dir." Rahmeti ile istediğine imtiyaz verir. Allah büyük fazl sahibidir.

Açıklamalar

61- Bu, Medine çevresindeki yahudi lider ve din âlimlerinin, İslâm davasını zayıflatmak için oynadıkları oyunlardan biriydi. Yahudiler, müslümanların cesaretini kırmak ve halkı Hz. Peygamberden uzaklaştırmak için bazı kuklalarını müslümanlara göndermeye başladılar. Bu kuklalar önce alenen İslâm dinini kabul ediyor ve sonra aynı şekilde mürted (dönek) oluyorlardı. Bu kötü niyetli insanlar evde, sokakta ve çarşıda önce müslüman olduklarını, daha sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) ve müslümanlarda şu ayıpları gördükten sonra müslümanlığı bıraktıklarını ilan ediyorlardı.

62- Burada kullanılan kelime "vâ'sı"dır, ki, Kur'ân-ı Kerim'de genellikle üç anlamda kullanılmıştır. Birincisi, bir zümre veya toplumun, görüş açısının dar oluşundan dolayı yerildiği ve Allahu Teâlâ'nın basiretli ve görüş açısının geniş olduğu belirtiliyor. İkincisi, bazı insan veya grupların yeterince cesûr ve atak olmayışının eleştirildiği ve Allah'ın cesur, atak ve cömert olduğu anlatılıyor. Üçüncüsü, bazan insanların hayal gücünün fazla olmayışına itiraz edildiği ve Allah'ın kuvvet ve kudretinin sınırsız olduğu ifade ediliyor. (Bk: Bakara sûresinin 116. Nolu dipnotu).

63- Yani, Allah kimin lütuf ve inayetine lâyık olduğunu çok iyi bilir.

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ
بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ ۚ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ
إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي
الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ ۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلَىٰ
مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾ إِنَّ
الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا
أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ
وَلَا يَنظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

75-77- Ehl-i Kitap'tan kantarla (altın) emniyet etsen sana onu iade eden vardır. Ve yine ona bir dinar emanet etsen, onu sana iade etmez, böyleleri de vardır. Ancak onun başında ayak direyip durmadıkça emaneti iade etmez. Bunun sebebi de onların: Ümmiler için üzerimize yol yoktur demeleridir.[64] Bilerek Allah'a karşı yalan söylerler. Evet, ahdini yerine getiren ve ittika eden, mükafâtını bulur. Allah muttakîleri sever. Allah'ın ahdi ile ve yeminleri ile kıymetsiz şeyleri satın alanlara, âhirette nasip yoktur. Allah onlarla konuşmaz. Ve kıyamet günü onlara bakmaz. Onları temize çıkarmaz,[65] onlar için acıklı bir azap vardır.

Açıklamalar

64- Bu yahudi halkının cahilâne bir düşüncesi değildi, aksine onların dini eğitimi bu çizgi üzerinde yapılmıştı ve belli başlı din âlimleri de aynı düşüncedeydiler. Kitab-ı Mukaddes'te borç ve faiz konusunda İsrailliler ile İsrailli olmayanlar arasında ayırım yapılmıştır (İstisnâ, 15:1, 3, 23-20). Talmud'daki ifadeye göre bir İsrailli'nin öküzü İsrailli olmayanın öküzünü yaraladığı takdirde İsraillinin herhangi bir tazminat ödemesi sözkonusu olamaz. Halbuki İsrailli olmayan birisinin öküzü bir İsraillinin öküzüne zarar vermesi halinde İsrailli olmayan karşı tarafa tazminatı ödemelidir. Aynı şekilde eğer bir kişi yolda bir şey

bulursa etrafa bakmamalı. Etrafta İsrailliler oturuyorsa kaybolan eşya hakkında duyuru yapmalıdır, yoksa sessizce kendi zimmetine geçirmelidir. Rabbi İşmail'in ifadesine göre eğer bir ümmi (İsrailli olmayan) ile bir İsraillinin davası mahkemeye gelirse, hâkim ırktaşını İsrail kanunlarına göre davada kazançlı çıkarmalıdır, kanunlarda böyle bir imkân yoksa da aynı şeyi yapmalı ve "kanunlarımız böyle der" demelidir. Rabbi Samuel ise İsrailli olmayan bir kişinin her hatasından yararlanmasını tavsiye eder. (Talmudic Missilini, Paul Aizak Herşun, Londra, 1880, s. 37, 210-221).

65- Bunun sebebi şudur: Bu adamlar en ağır günahlar işlemesine rağmen Allah'a en yakın kendilerinin olduğunu sanarlar. Onlar kendi peygamberlerine ve mürşitlerine de çok inanırlar. Halbuki mahşerde bütün yaptıkları yüzlerine vurulacaktır ve onları Allah'tan başka kimse kurtaramayacaktır.

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُۥنَ أَلْسِنَتَهُم بِٱلْكِتَٰبِ لِتَحْسَبُوهُ
مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ ۚ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ
وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ۚ وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُؤْتِيَهُ ٱللَّهُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ
وَٱلنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا۟ عِبَادًا لِّى مِن دُونِ ٱللَّهِ
وَلَٰكِن كُونُوا۟ رَبَّٰنِيِّۧنَ بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ ٱلْكِتَٰبَ وَبِمَا كُنتُمْ
تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾

78-79- Onlardan bazıları vardır ki, sözlerin kitaptan zannettirmek için dillerini eğip bükerler. Halbuki, o kitaptan değildir.[66] Allah tarafından olmadığı halde, Allah'tandır derler. Ve bile bile Allah üzerine yalan söylerler. Allah'ın kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği bir beşerin, bu ihsanlardan sonra insanlara Allah'tan başka bana kul olunuz demesi mümkün değildir. Aksine o, kitabın size öğrettiği ve ders aldığınız gibi Allah'a muhlis kul olunuz der.[67]

Açıklamalar

66- Burada yahudilerin, ilâhi kitapları tahrif ettikleri anlamı çıkıyor. Fakat bunun yanısıra, yahudilerin ilâhî kitapları okurken belli bir kelime veya cümleyi, uydurdukları inanç ve akidelerine ters düştüğü için ağız ve dillerini evirip çevirip bambaşka bir hale getirdikleri de anlaşılabilir. Buna benzer tevil ve tahrifler müslümanların bazı fırkaları da yapıyorlar. Meselâ, bir peygamberin insan oluşunu inkar eden bazı kimseler, Kur'ân-ı Kerim'in bu âyetini şöyle tercüme ederler: "Ey nebi, de ki: Benim sizin gibi bir beşer oluşum sabit değildir" (Kul inanma ana başar-üm mislukum). Bu yanlışlık, bu âyette geçen "innama" kelimesini "inna ma" şeklinde okunmasıyla meydana geliyor.

67- Burada (arapça) "rabbani" kelimesi kullanılmıştır. Yahudilerde din görevlileri, din adamları, din âlimleri ve rahiplere "rabbani" denirdi. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de bir yerde şöyle denilmiştir: "Lau lâ yan-hâmur-rabbaniyyune vla-ahbaru an kavlehim-ül isma ve aklehim-üsshut"). Onların Rabbanileri ve uleması onları günahlardan ve haram mal yemekten niye menetmiyorlar?). Aynı şekilde hıristiyanlarda "divine" (ilâhî, ruhanî) kelimesi "Rabbani"ye eş anlamındadır.

وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ
وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا ۗ أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾
وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ
كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا
مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ ۚ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ
عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي ۖ قَالُوا أَقْرَرْنَا ۚ قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا
مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾

80-81- Ve size, melekleri, peygamberleri Rabb ediniz diye de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfürle hiç emreder mi?[68] Şunu da hatırla ki,

Allah: peygamberlerden size kitap ve hikmet verdikten sonra onları tasdik eden bir peygamber geldiğinde; ona iman etmek ve Allah'ın dinini izhar için yardım etmek üzere misak aldı.[69] Bunu ikrar ettiniz mi? Bunun üzerine ahdimi kabul ettiniz mi? diye sorduğunda, onlar: "ikrar ettik derler." Allah, "Biz buna şahit olunuz ben de sizinle beraber şahitlerdenim" buyurdu.

Açıklamalar

68- Kur'ân-ı Kerim'in bu âyeti, peygamberlerin birer ilâh, mabûd ve ulvî bir varlık olduğu yolundaki bütün inanç ve düşünceleri gayet sarih bir şekilde reddetmektedir. Bu âyetle, dünyanın çeşitli milletleri tarafından kendi din kitaplarına soktukları her türlü tahrifat reddedilmiş oluyor. Burada ortaya konan kurala göre Allah'tan başka birine kulluk ve ibadet yapılmasını öğreten veya bir insanı alıp ulvi bir makama götüren bir emir veya hüküm hiçbir peygamberden gelmez. Eğer dinî bir kitapta böyle bir emir veya talimat yer alıyorsa onun tahrif edildiği muhakkaktır.

69- Demek ki, her peygamberden böyle bir söz alınıyordu. Böyle bir söz o peygamberin ümmetini de bağlıyordu gayet tabii ki. Yani, Allah tarafından hangi millete bir peygamber gönderilmişse o ümmet de onun davasına sahip çıkmalıydı, onun talimatını yaymalıydı. O ümmetin fertleri o peygambere muhalefet etmemeliydi, dini kendi tekelinde olduğunu sanmamalıydı, Hakka karşı gelmemeliydi, aksine nerede ve kim Hak bayrağını açmışsa onun etrafında toplanmalıydı.

Burada şunu da unutmayalım ki, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den önce her peygamberden aynı şekilde söz alınıyordu ve her nebi kendisinden sonra gelecek peygamber hakkında ümmetini uyarıyordu. Fakat ne Kur'ân-ı Kerim'de ne de hadis-i şeriflerde Hz. Muhammed'den böyle bir söz alındığı ve kendisinden sonra bir peygambere itaat edilmesi için uyarılarda bulunulduğuna dair tek bir kayıt yoktur.

فَمَنْ تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾ أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ
مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ
وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ
مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ
مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ
دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾

82-85- Bundan sonra ahid ve ikrarlarından dönenler fâsıklardır.[70] Onlar Allah'ın dininden başka din mi isterler? Halbuki ona göklerde ve yerde olanlar ister istemez boyun eğmiştir. Nihayet ona döndürülüp götürüleceklerdir.[71] De ki: "Allah'a ve bize indirilen ve İbrahim, İsmail İshak, Yakub ve oğullarına indirilen şeye, Musa ile İsa ve peygamberlere Rab'ları tarafından verilen şeylere iman ettik. Onlardan hiçbirinin arasında fark gözetmeyiz.[72] Ve biz ona teslim olmuşlarız." İslâm'dan başka bir dine tabi olandan, dini kabul olunmaz. Ve o âhirette de en büyük zarara uğrayanlardandır.

Açıklamalar

70- Bu buyuruğun maksadı ehl-i kitabı ikaz etmektir. Kendilerine deniliyor ki, siz Allah ile vardığınız anlaşmayı bozuyorsunuz, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in peygamberliğine ve talimatına muhalefet etmekle, sizin peygamberlerinizin Allah'a verdikleri sözlerden cayıyorsunuz. O halde, siz fâsıksınız, yani Allah'a itaatsizlik ediyorsunuz.

71- Yani, kainat'ın ve kainatın içindeki her şeyin dini İslâm'dır. Allah'ın bütün mahlukları O'na itaat etmeye söz vermişlerdir ve onlar bu sözlerinden zerre kadar caymazlar. Siz de bu kainât'ın bir parçasısınız. Bu kainâtta yaşıyorsunuz. Burada İslâm'dan başka hangi dini kabul etmek istiyorsunuz? Böyle bir hareket mantıkan doğru olur mu?

72- Yani, bizim defterimizde bir nebiyi tanımak bir nebiyi tanımak, birini doğru kabul etmek, birini doğru kabul etmemek diye bir şey yoktur. Biz taassup ve bağnazlıktan uzağız. Dünyada hangi Allah'ın kulu Allah tarafından Hak davasını getirmişse, biz ondan yanayız.

كَيْفَ

يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ
الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾
أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ
أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ
يُنظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا
فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٨٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ
ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَّن تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ
فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم مِّلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدَىٰ بِهِ
أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٩١﴾

86-91- İman edip, Resûl'ün hak olduğuna şahidlik ettikten ve kendilerine mucizelerle apaçık deliller[73] geldikten sonra kâfir olan kavmi, Allah nasıl hidayet eder? Allah, zâlim kavmi hidayet etmez. Onların cezası, Allah'ın meleklerin ve bütün insanların lâneti üzerlerine olmaktır. O lânette ebedi kalırlar. Azapları azaltılmaz. Ve onlara mühlet de verilmez. Ancak tevbe ile ıslâh-ı hal edenler af olunurlar. Allah gafurdur, rahimdir. İmanlarından sonra kâfir olan ve sonra da küfürlerini arttıranların[74] tevbeleri kabul olunmaz. İşte onlar yollarını şaşıranların tâ kendileridir. Küfreden ve kâfir olduğu halde ölenlerden biri, dünya dolu mal (altın) fidye verse ondan kabul edilmez. Onlara elemli bir azap vardır. Ve yardım edicileri de yoktur.

Açıklamalar

73- Burada, daha önce defalarca belirtilen husus tekrarlanmıştır. Yani, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ba'asından sonra Arabistan'daki ya-

hudi din adamları ve ileri gelenleri, gerek kendi kitaplarından gerekse Hz. Peygamber'in hayatı, sireti ve sözlerinden kendisinin Allah'ın peygamberi olduğu, talimatının diğer peygamberlerin talimatından farklı olmadığına iyice inanmışlardı. Ama yine de sadece inat, taassup ve maddi menfaatları yüzünden ortadaki gerçeği bile bile inkar ettiler.

74- Yani, bu kötü huylu ve karanlık düşünceli insanlar Hakkı inkâr etmekle kalmadılar, fiilen buna muhalefet ve mukavemet ettiler. İslâm'a ve İslâm peygamberine karşı kin ve nefretlerini azıttıkça azıttılar ve insanların Hak yoluna gitmelerini bütün güçleriyle engellediler. Kalplerinde türlü çeşit şüphe, tereddüt, vesvese ve kuşku yarattılar ve Hz. Peygamber'in misyonunu durdurmak için akla hayale gelmeyen komplo ve oyunlar hazırladılar.

لَن تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ فَإِنَّ
اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾ كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا
مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِ مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ ۗ قُلْ فَأْتُوا
بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾

92-93- Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe birr ve hayra (iyiliğe) nail olamazsınız.[75] İnfak ettiğiniz her şeyi Allah bilir. İsrailoğullarına Tevrat indirilmezden önce Yakub'un kendisine haram eylediğinden[76] başka bütün yiyecekler helâldi.[77] Eğer haram ve helâl bahsinde doğru iseniz Tevrat'ı getirip okuyunuz.

Açıklamalar

75- Bununla amaç, "iyilik" konusundaki yanlış anlamalarına son vermektir. İyilikle ilgili kafalarında yüzyıllardan beri oluşmuş olan fikir, "teşerrü" (şeriat ve ibadet)in dış görünüşüydü. Yahudi uleması, zamanlarının çoğunu ufak tefek şer'î meseleleri incelemek ve açıklamakla geçiriyorlardı. Dindarlığın dış görünüşünün altında her taassup, bağnazlık, dar görüşlülük, ihtiras, cimrilik, gericilik, küstâhlık, ahlâksızlık, Hak'tan kaçınma ve sahtekârlık vardı. Bütün bu çirkinlik ve kötülüklere rağmen yahudilerin efkâr-ı umumiyesi kendi din adamları ve uleması-nın "dindar", "ermiş" ve "dürüst" olduğunu sanıyordu. İşte bu yanlış anlamaya son verilmek için burada deniliyor ki, "iyilik" ve "dürüst"lüğün ölçüleri sizin sandığınızdan çok farklıdır. İyiliğin asıl ruhu, Allah sevgisidir. Öyle bir Allah sevgisi ki, bunun yanında dünyadaki bütün nimetler birer hiçtir. Allah rızası ve sevgisine galip gelebilecek her şey birer puttur ve bu put kırılmadıkça, iyiliğin kapıları açılamaz. Böyle bir ruh'tan yoksun olan bir kimsenin görünüşteki "dindarlığı", çürümüş bir tahta üzerindeki cilâ'dan farksızdır. İnsanlar belki de bu cilâ'ya aldanabilirler, ama Cenab-ı Allah asla!

76- Burada İsrailoğullarının bazı yiyecekleri kendilerine haram ettiği anlamı da çıkabilir. Hz. Yakub'un kendisine bazı yiyecekleri sade-

ce canının istememesi veya bazı hastalıklardan dolayı yasakladığı söylenebilir. Fakat evlâtları bu yasakları emri-vaki olarak kabul ediverdi. Daha sonraki âyette de görüleceği gibi deve ve tavşan etinin haram edilmesiyle ilgili hüküm, eskiden Tevrat'ta yer almamasına rağmen daha sonra yahudi uleması tarafından Kitab-ı Mukaddes'e ilâve edilmiş oldu. (Bk: el-En'am suresinin tefsiri, dipnot No: 122).

77- Yahudi uleması, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in talimatına esaslı herhangi bir itiraz etme imkânı bulamayınca bazı fıkhî meseleleri ortaya atmaya başladılar. Nitekim, onlar Resûlüllah (s.a.v.)'ın eskiden bazı peygamberlerin haram ettiği yiyecekleri helâl ettiğini iddia ettiler. Burada işte bu iddiaya cevap verilmiştir.

فَمَنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ
الْكَذِبَ مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ اللَّهُ
فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ
أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾

94-96- Bunda da yalanları anlaşıldıktan sonra, Allah'a karşı yalan uydurunlar zalimlerdir. De ki: "Allah sadıktır. (Doğru söylemiştir). Hakka yönelmiş ve batıldan uzak olan İbrahim dinine uyunuz." İbrahim müşriklerden değildi.[78] İnsanlar için tesis olunan ilk ev, Mekke'deki mübarek ve âlemlere hidayet sebebi olan ev (mâbet)'tir.[79]

Açıklamalar

78- Burada denilmek isteniyor ki, bu tür fıkhî ve şer'î ayrıntılarla uğraşmak abestir. Dinin temeli tek Allah'a inanmak ve ibadet etmektir, ki bundan çok uzaklaşmışsınız ve şirk batağına gömülmüşsünüz. Şimdi de bu temel meseleyi bırakıp fıkhî ve şer'î meselelerle zaman geçiriyorsunuz. Halbuki, bu küçük ve önemsiz meseleler dikkatinizi başka tarafa çekmek üzere din âlimleriniz ve fakihlerinizin hazırladıkları birer tuzaktırlar. Sizi bu hale düşürenler, asıl İbrahim dininden sapmış olan âlim ve fakihlerinizdirler.

79- Yahudilerin bir başka itirazı Kâ'be ile ilgiliydi. Onlar diyorlardı ki, geçmişteki bütün peygamberler Kudüs'ü kıble olarak seçmiş olmalarına rağmen siz Kâ'be'yi kıble olarak seçmişsinizdir. Bu itiraz'a El-Bakara suresinde cevap verilmiştir. Fakat yahudiler itirazlarını daha sonra da tekrarlayınca burada kendilerine gene uygun bir cevap verilmiştir. Kitab-ı Mukaddes'teki kayıtlara göre Kudüs, Hz. Musa (a.s.)'dan 450 sene sonra Hz. Süleyman (a.s.) tarafından inşa edilmişti, (I, Krallar, Bölüm: 6 âyet: 1) ve yine onun zamanında Tevhid'e inananların kıblesi ilan edilmişti. (Aynı eser, Bölüm: 8, âyet: 29-30). Buna karşılık bütün Arap rivâyetlerine göre Kâ'be, Hz. Musa (a.s.)'den yaklaşık 900 yıl önce yaşamış olan Hz. İbrahim (a.s.) tarafından inşa edilmişti. Demek ki, kıble olma konusunda Ka'be'nin kesin bir üstünlüğü ve önceliği vardır.

فِيهِ ءَايَٰتٌۢ بَيِّنَٰتٌ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ ۖ وَمَن دَخَلَهُۥ كَانَ ءَامِنًا ۗ وَلِلَّهِ
عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ
غَنِىٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٧﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ
وَٱللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ
لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا
وَأَنتُمْ شُهَدَآءُ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تُطِيعُوا۟ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟
ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾
وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ
وَفِيكُمْ رَسُولُهُۥ ۗ وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِىَ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾

97-101- Orada Allah'ın apaçık âyetleri[80] ve İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emin olur.[81] Allah için insanlar üzerine yol ve sebeplerini bulmak şartıyla beyti (evi) hac etmek farzdır. Küfür ve inkâr edenler kendilerine zarar verirler. Allah âlemlerin ibadetlerinden müstağnidir. De ki: "Ey kitap ehli, Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz? Halbuki, O, yaptıklarınıza şahittir." De ki: "Ey Kitap ehli, iman edenleri, niçin yolundan men'ediyor, doğru olduğuna şahit olduğunuz o yolu niçin eğri göstermek istiyorsunuz? Allah, işlediklerinizden gafil değildir." Ey mü'minler, Kitap ehlinden bir kısmına itaat ederseniz imanınızdan sonra sizi küfre döndürürler. Size, Allah'ın âyetleri okunur ve içinizde O'nun peygamberi bulunurken nasıl küfredersiniz? Allah'a tutunan muhakkak doğru yola iletilmiştir.

Açıklamalar

80- Yani, bu evde, Allah katında makbul olduğunu ve Allah tarafından benimsendiğini gösteren pek çok işaret ve meziyeter vardır. Bu ev, uçsuz bucaksız bir çölde inşa edildi ve daha sonra Cenab-ı Allah'ın inayetiyle buradan su çıktı, insanlar birer ikişer gelip buraya yerleşti ve etrafında koskoca bir şehir kurulmuş oldu. Yaklaşık 2500 yıl cahiliyet sebebiyle bütün Arabistan'da huzursuzluk hüküm sürdü, savaşlar oldu ve kan döküldü. Ancak bütün Arabistan'da sadece Kâ'be ve çevresi barış ve huzur devresi yaşadı. Hatta, Kâ'be sayesinde bütün memlekette hiç olmazsa dört ay huzurlu geçerdi. Takriben yarım asır evvel Abraha büyük ordusuyla Kâ'be'yi yıkmak üzere Mekke'ye saldırınca, Allah'ın gazabına uğramıştı. Bu olayı Arabistan'da herkes biliyordu ve bunların birçoğu yukarıdaki âyetlerin inişi sırasında hayatta idiler.

81- Cahiliyet devrinde de bu Allah'ın evi öylesine emin ve mukaddes bir yerdi ki, ezeli düşmanlar burada birbiriyle karşılaştıktan sonra dahi birbirine el kaldırmaya cesaret edemezlerdi.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم
مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَٱعْتَصِمُوا۟ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا۟ ۚ وَٱذْكُرُوا۟
نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَآءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ
فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا ۚ وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ ٱلنَّارِ

فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ
﴿١٠٣﴾ وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَكُونُوا
كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ وَأُولَٰئِكَ
لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۚ فَأَمَّا
الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ
بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي
رَحْمَةِ اللَّهِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾

102-107- Ey mü'minler, Allah'tan hakkı ile ittika edin. Ve ancak müslüman olduğunuz halde can veriniz.[82] Hepiniz Allah'ın ipine tutunun.[83] Ve aranızda tefrika çıkarmayın. Siz birbirinizin düşmanı iken kalblerinizi barıştırdı, O'nun nimeti ile kardeş oldunuz. Cehennem kuyusunun kenarında iken sizi ondan kurtardı.[84] Allah'ın bu nimetlerini düşünün, belki doğru yola erersiniz diye âyetlerini böylece açıklar.[85] Sizden hayra davet eden, iyilikle emir ve kötülükten vazgeçiren bir ümmet olsun. İşte felâh bulanlar onlardır. Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılan, ihtilâfa düşenler gibi olmayın.[86] Onlara büyük azap vardır. O günde ki, yüzlerin kimi beyaz, kimi de kara olur. Yüzleri kara olanlara; "İmanınızdan sonra küfrettiniz, bunun cezası olan azabı tadınız" denilir. Yüzleri beyaz olanlar ise, onda daimi kalmak üzere Cenab-ı Hakk'ın rahmetinde olurlar.

Açıklamalar

82- Yani, son nefesinizi vereceğiniz zamânâ kadar Allah'a sadık kalın ve itaat edin.

83- "Allah'ın ipi", O'nun dini demektir. Dinin ipe benzetilmesinin sebebi, bunun bir yandan iman sahiplerini Allah'a bağlaması ve diğer yandan iman sahiplerini birbirine bağlaması ve bir cemaat haline ge-

tirmesidir. Bu ipe "sımsıkı tutulması"nın anlamı, müslümanların dinlerine son derece bağlı ve düşkün olmalarıdır. Müslümanların gözünde en büyük ehemmiyet din olmalıdır. Müslümanların bütün ilgisi ve uğraşısı dinle ilgili olmalıdır. Onlar dine hizmet için birbiriyle yakın işbirliği ve dayanışma içinde olmalıdırlar. Müslümanlar dinin temel ilke ve inançlarını unutup önemsiz şeyler ve ufak tefek ayrıntılarla uğraşmaya başlayınca onlarda da geçmişteki peygamberlerin ümmetleri arasında başgösteren ihtilaflara düşeceklerdir. Böylece gerçek hayat hedeflerini unutacaklar ve hem dünyada hem âhirette rezil ve perişan olacaklardır.

84- Burada, Arapların İslâm'dan önceki durumuna işaret edilmiştir. Kabileler arasındaki kin, nefret, düşmanlık ve kan davası, kanlı çatışmalara ve büyük savaşlara yol açıyordu. Bu iç savaş ve kan dökme öylesine büyük boyutlara varmıştı ki, Arap ulusunun yok olması işten bile değildi. Arapları bu uçurumun kenarından uzaklaştıran İslâm'dı. Bu âyetlerin nâzil olmasından ancak 3-4 yıl önce Medineliler müslüman olmuşlardı. Ve herkesin müşahade ettiği gibi, yıllardan beri birbiriyle kan davası yüzünden savaşmakta olan Evs ve Hazrec kabileleri İslâmiyetin barışçı mesajı sayesinde birbiriyle uzlaşmış ve barışmışlardı. Bu kabileler, Mekke'den gelen muhacirlere öylesine güzel muamele ediyor, öylesine yakın ilgi gösteriyorlardı ki, bunu akrabalar bile yapamazdı.

85- Yani eğer gözünüz var ve ak ile karayı birbirinden ayırabiliyorsanız, bu dinin nimetlerini ve faydalarını anlayabilirsiniz. Menfaatınızın bu dine bağlı olmanızda mı yoksa geçmişe dönüp günah ve kötülüklerle dolu eski yaşantınızda mı olduğunu gayet iyi anlayabilirsiniz. Sizin hayrınızı düşünenler Allah ve O'nun Resûlü mü yoksa sizi eski halinize döndürmeye çalışan yahudiler, müşrikler ve münafıklar mıdır?

86- Burada, Allah'ın peygamberlerinden gerçek dinin basit ve doğru talimatını öğrendikten sonra temel ilke ve inançlarını bir yana bırakıp önemsiz fıkhî ve şer'i meselelerle uğraşarak çeşitli mezheplere bölünen geçmişteki ümmetler kasdedilmiştir. Bu ümmetler boş, gereksiz ve anlamsız konulara öylesine daldılar ki, Allah'ın kendilerine verdiği esas vazifeyi ve insanların ebedi felâh ve saadetinin garantisi olan temel akide ve ahlâk kurallarını tamamıyla unuttular.

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾
وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ۗ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم ۚ مِّنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾ لَن يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى ۖ وَإِن يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١١١﴾

108-111- Bunlar, sana hakk olarak okuyageldiğimiz Allah'ın âyetleridir. Allah âlemlere zulmetmek istemez.[87] Göklerde ve yerde olan şeyler Allah'ındır. Bütün işler, ancak Allah'a döndürülür. Siz insanlar arasından çıkarılmış bir ümmetsiniz.[88] İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirir ve Allah'a iman edersiniz. Eğer kitap ehli îman etseler, onlar için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler vardır. Fakat pek çoğu fâsıklardır. Onların size zararları, ancak dilleri ile yaptıkları ezalarıdır. Eğer sizinle harp etseler hemen arkalarını dönüp kaçarlar. Ve sonra onlara yardım da edilmez.

Açıklamalar

87- Yani, Allahu Teâlâ insanlara zulm etmek istemediği için onlara hem doğru yolu gösteriyor, hem de öbür dünyada onlardan hangi konularda hesap sorulacağını peşinen açıklıyor. Bundan sonra da hatalarında ısrar eden ve hareket tarzlarını değiştirmeyenler aslında kendi kendilerine zulmediyorlar.

88- Burada anlatılan mevzu, Bakara sûresinin 17. rüku'sunda da yer almıştır. Burada deniliyor ki, Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'in taraftarları, kendi zaaf ve beceriksizlikleri sebebiyle dünyanın imamet ve liderliğinden uzaklaştırılan İsrailoğullarının yerine dün-

yanın lideri olarak seçilmişlerdir. Cenab-ı Allah bu seçimi yaparken isabetli davranmıştır. Zira, müslümanlar ahlâk ve amelleri bakımından dünyanın en iyi ümmeti olmuşlardır. Müslümanlar da adaletli imamet için gerekli olan bütün meziyetlere sahip olmuşlardır. Müslümanlar dünyada iyiliği tesis etmek, kötülüğü ortadan kaldırmak, tek Allah'ın talimatını yaymak ve Peygamberi (s.a.v.)'nin söz ve hareketlerine uymak için and içmişlerdir. Bu bakımdan, dünyaya manevi ve maddi açıdan önderlik etme görevi onlara verilmiştir. Dolayısıyla, müslümanlar kendi ağır ve şerefli vazifelerinin idrakında olmalıdırlar ve başka ümmetlerin düştükleri hatalara düşmemelidirler. (Bk: Bakara sûresinin tefsiri, dipnot No: 123 ve 144).

89- Burada "ehl-i kitap"tan İsrailoğulları kastedilmişlerdir.

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ
الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَحَبْلٍ
مِّنَ ٱلنَّاسِ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْمَسْكَنَةُ ۚ
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ
ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾
لَيْسُوا۟ سَوَآءً ۗ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ ءَايَٰتِ
ٱللَّهِ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ
ٱلْـَٔاخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُسَٰرِعُونَ
فِى ٱلْخَيْرَٰتِ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا۟
مِنْ خَيْرٍ فَلَن يُكْفَرُوهُ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾
إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَن تُغْنِىَ عَنْهُمْ أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُهُم مِّنَ
ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿١١٦﴾

112-116- Nerde olurlarsa olsunlar, üzerlerine zillet vurulmuştur. Ancak Allah ve insanlardan eman almakla bu zilletten kurtulurlar.[90] Allah'ın gazabına müstahak oldukları için üzerlerine miskinlik vuruldu. Allah'a isyan edip hadlerini aşarak Allah'ın âyetlerini inkâr ve peygamberlerini haksız yere öldürmeleri bu cezalarının sebebidir. Ehl-i Kitap müsavi değildirler. Onlardan bir ümmet vardır ki, Allah'ın âyetlerini gecenin saatlerinde okur ve secde ederler. Allah'a ve ahiret gününe inanıp makbul ve güzel şeyleri emrederler, fena ve kötü şeylerden vazgeçirmeye çalışırlar. Hayır ve hasenata koşarlar. Onlar salihlerdendir. Onların hayırdan işledikleri şey inkâr olunmaz. Allah, takvâ sahiplerini pek iyi bilir. Kâfir olanların malları ve evlatları kendilerini Allah'ın azabından kurtarmaz. Onlar Cehennem ehlidirler. Orada ebedî kalıcıdırlar.

Açıklamalar

90- Yani, dünyada herhangi bir yerde emniyet, huzur ve sükun içinde yaşayabiliyorlarsa da bu, onların himmet ve gayretiyle değil, başkalarının yardımı ve merhametiyle oluyor. Bazı yerlerde müslüman bir hükûmet onlara Allah'ın rızası için eman verebilir, veya bazı yerlerde müslüman olmayan bir hükûmet onları himayeleri altına alabilir, onlara acıyarak yardım elini uzatabilir. Ama hiçbir yerde kural değişmez, her yerde barış ve huzuru başkalarının yardımıyla bulurlar. Kendi bileklerinin gücüyle hiçbir şey yapamazlar.

مَثَلُ
مَا يُنفِقُونَ فِي هَٰذِهِ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ
أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ
اللَّهُ وَلَٰكِنْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

117- Dünyada verdikleri sadaka ve zekâtın misali zehirli bir rüzgâr gibidir ki, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerine isabet ile onu mahveder.[91] Allah, onlara zulmetmedi, fakat kendi nefislerine kendileri zulmettiler.

Açıklamalar

91- Burada "ekinler"den hayat ekinleri kastedilmiştir. Yani, insanlar dünya tarlasında hayatlarında ektiklerini âhirette biçerler. Burada "rüzgâr" kelimesi de mecazi mânâda kullanılmıştır. Kâfirler ve iman

sahibi olmayanların yaptıkları bütün hayır işleri ve verdikleri sadakalar, rüzgâr gibi gelip geçici şeylerdir. Yani, bunların kalıcı iyi tarafı yoktur. Onlar bunlarla âhirette refah ve saadet bulamazlar. Bu rüzgârın "zehirli" olduğu söylenmiştir. Zira, bu hayır işlerde ve sadakalarda Allah'a iman ve Allah'a itaat yoktur, aksine bâtıl fikir ve düşünceler vardır. Gerçek din ve imanın olmayışı, onların bütün hayatını zehirlemiş ve yaptıkları bütün hayır işlerini boşa çıkarmıştır. Buradaki misalle, Cenab-ı Allah demek istiyor ki, rüzgâr gayet tabii ki, tarla ve mahsuller için çok yararlıdır, ama bu rüzgâr zehirliyse veya ayaz olsa mahsullere yarar yerine zarar verir. Sadaka gayet tabii ki, insanın âhiretinde meyve veren bir ağaçtır, iyi mahsul veren bir ekindir, ama buna küfrün ve dinsizliğin zehiri karışınca bu sadaka hayırlı ve yararlı değil zararlı ve öldürücü oluverir. İnsan'ın efendisi Allah'tır ve insanların tasarruf ettikleri malların sahibi de Allah'tır. Şimdi eğer Allah'ın kölesi kendi efendisinin mutlak iktidarını kabul etmiyor ve ona ait olan kulluğa caiz olmayan başka kullukları da karıştırıyorsa, bu düpedüz bir sapmadır. Bu insan bir yandan Allah'ın mallarını kullanıyor ve nimetlerinden yararlanıyor ve diğer yandan O'nun koyduğu kaide ve kurallara uymuyorsa, bütün faaliyetleri baştan başa suçtur. Böyle bir suçluya mükafat verilmesi şöyle dursun, bütün yaptıkları bir dava konusu olmalı ve Allah'ın mallarını har vurup harman savurmaktan dolayı ağır cezaya çarptırılmalıdır. Böyle bir adamın verdiği sadakalar da bir uşağın, efendisinin izni olmaksızın hazine kapısını açıp sağa sola dağıtmasından farksızdır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟
بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا ۖ وَدُّوا۟ مَا عَنِتُّمْ ۖ قَدْ
بَدَتِ ٱلْبَغْضَآءُ مِنْ أَفْوَٰهِهِمْ ۖ وَمَا تُخْفِى صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ ۚ قَدْ
بَيَّنَّا لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَٰٓأَنتُمْ أُو۟لَآءِ
تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِٱلْكِتَٰبِ كُلِّهِۦ ۖ وَإِذَا
لَقُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا ۖ وَإِذَا خَلَوْا۟ عَضُّوا۟ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ مِنَ

الْغَيْظِ ۚ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
﴿١١٩﴾ إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ
يَفْرَحُوا بِهَا ۖ وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ۗ إِنَّ
اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

118-120- Ey iman edenler, kendinizden başkasını sırdaş edinmeyiniz. Size şer ve fesad yapmaktan çekinmezler.[92] Ve sizi mükedder ve mahzun edecek şeyi isterler. Düşmanlıkları kendi ağızlarından meydana çıkmıştır Kalblerinde sakladıkları düşmanlık daha büyüktür. Size açıkladığımız âyetlerimizi düşünseniz yanılmazsınız. Siz, onları seversiniz. Lâkin onlar sizi sevmez. Ve siz bütün kitaplara inanıp iman edersiniz.[93] Onlar sizin karşınıza geldiklerinde "iman ettik" derler. Yalnız kaldıklarında size karşı olan kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki: "Kininizle geberin." Allah kalblerinde olanı bilir. Eğer size iyilik dokunursa onları tasalandırır. Şayet size bir fenalık isabet etse ondan ferahlanırlar. Eğer sabreder ve Allah'tan ittika ederseniz, hileleri size zarar veremez. Allah, işlediklerini çepeçevre kuşatır, bilir.

Açıklamalar

92- Medine'nin etrafında oturmakta olan yahudilerin Evs ile Hazrec kabileleri ile eski zamanlardan beri çok yakın dostlukları vardı. Bu kabilelerin fertleri de kişisel olarak yahudilerle iyi ilişki içinde idiler. Kabile olarak da bunlar birbirinin dostu ve müttefikiydiler. Evs ve Hazrec kabileleri müslüman olduktan sonra da yahudilerle dostane ilişkilerini sürdürdüler. Ne var ki, yahudiler Hz. Muhammed (s.a.v.) ve davasına karşı duydukları kin ve nefretten dolayı, İslâmiyeti kabul edenlerle samimi olmak istemiyorlardı. Gerçi yahudiler görünüşte Ensar'la eski ilişkilerine devam ettiler, ama içten içe onlara düşmanlık beslemeye başlamışlardı. Ayrıca dostluk perdesinde müslüman cemaat içinde fitne ve fesat yaratma fırsatlarını kollamaya ve bazı sırlarını öğrenip düşmanlarına sızdırmaya çalışıyorlardı. Burada Cenab-ı Allah, yahudilerin işte bu münafıkça tutumu ve iki yüzlü davranışı hakkında müslümanları ikaz ediyor.

93- Yani, sizin onlardan şikayetçi olmanız yerine onlar sizden şi-

kayetçidir. Bu, garip bir durumdur. Siz Kur'ân-ı Kerim ile birlikte Tevrat'ı Allah'ın kitabı olarak kabul ediyorsunuz. Bu sebeple, onların sizden şikayetçi olması için makul bir gerekçe olamaz. Asıl siz onlardan şikayetçi olmalıydınız, çünkü onlar Kur'ân-ı Kerim'i tanımıyorlar.

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ
الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾

121- Hani sen[94] mü'minlere harp için yer hazırlamak üzere erkenden âilenden ayrılmıştın. Allah semi'dir, alîmdir.

Açıklamalar

94- Burada dördüncü hutbe veya konuşma başlıyor. Kur'ân-ı Kerim'in bu bölümü Uhud gazvesinden sonra inmiştir ve bunda Uhud gazvesinin tahlili yapılmışır. Yukarıdaki hutbenin sonunda şöyle denilmişti: "Eğer sabreder ve Allah'tan ittika ederseniz, hileleri size zarar vermez." Uhud savaşında müslümanların mağlubiyetinin sebebi hem sabırsızlanmaları hem de Allah'tan korkma kuralına aykırı bazı davranışları sergilendiği için hutbe, önceki âyetlerle bağlantılıdır.

Bu hutbe'nin üslubüne dikkat edildiğinde görülecektir ki, Uhud gazvesiyle ilgili olarak meydana gelen küçük büyük bütün gelişmeler tek tek ele alınmış ve birkaç kelime ve cümle ile gayet isabetli değerlendirmeler yapılmış, gereken uyarıda bulunulmuştur. Bu ayrıntılara girmeden önce, gelin Uhud savaşı ve bununla ilgili konuları gözümüzün önüne getirelim:

H.S. 3'de Şevval ayının başında, Kureyşli kâfirler üç bin kişilik bir orduyla Medine'ye yürüdüler. Asker sayısının dışında silah, askeri malzeme ve araç gereç de müslümanlarınkinden kat kat fazlaydı. Kureyşliler ayrıca, Bedir savaşındaki yenilgilerinin intikamını da almak istiyorlardı. Gerek Hz. Peygamber (s.a.v.) gerekse durumun vehametini sezmiş tecrübeli sahabeler Medine'de siper alıp Kureyşlilere karşı koymaktan yanaydılar. Ne var ki, şehadet arzusunu taşıyan bazı ateşli gençler ve Bedir savaşına katılma imkânını bulamamış bazı delikanlı-

lar Medine'nin dışına çıkıp savaşmakta ısrar ediyorlardı. Bu gençlerin ısrarı üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabeler de meydan muharebesi hakkında reylerini verdiler. Kureyşli kâfirlerle savaşmak üzere Medine'de bin kişilik bir ordu çıktı, ama Şavt mevkiine gelindiğinde Abdullah bin Ubayy, 300 arkadaşıyla müslümanlardan ayrıldı. Tam savaşa girilecek sırada münafıkların bu hareketi müslümanlar arasında oldukça huzursuzluk yarattı. Hatta, Beni Seleme ile Beni Hâris'e mensup kimseler o kadar hayal kırıklığına uğradılar ki, onlar da Medine'ye dönmeye niyetlendiler. Fakat bazı sahabelerin araya girmeleriyle kararlarından vazgeçtiler. Şimdi geriye kalan 700 kişi Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in komutasında ilerlediler ve Uhud dağının eteğinde (Medine'ye yaklaşık dört mil ötede) düşmânâ karşı saflara dizildiler. Hz. Peygamber (s.a.v.), askerlerini Uhud dağının eteğinde saflara dizdi. Arkalarında Uhud dağı ve önlerinde Kureyşliler vardı. Arada bir geçit vardı. Buradan düşmanın âniden saldırabileceği ihtimali üzerine Hz. Peygamber (a.s.v) Hz. Abdullah bin Cübeyr'in emrinde 50 okçuyu buraya yerleştirdi ve kendilerine sıkı sıkıya tenbih etti: "Buradan bir kuş bile uçurtmayın ve hiçbir şekilde burayı terketmeyin. Kuşların bizim etimizi yediklerini bile görürseniz buradan kımıldamayın." Bundan sonra savaş başladı. Müslümanlar ilk hamlelerde çok başarılıydılar. Öyle ki, kısa bir süre içinde düşmanı bozguna uğrattılar. Ne var ki, müslümanlar bu ilk başarılarını pekiştirmek yerine, düşmanın yenildiğini sanarak ganimetleri toplamaya koyuldular. Bu arada geçitin ağzında Hz. Peygamber'in vazifelendirdiği okçular da ganimetten paylarını almak için düşmanların arasına daldılar. Bu sırada Hz. Abdullah bin Cübeyr arkadaşlarını uyarmaya çalıştı ve yerlerinden ayrılmamalarını istedi, ama yanında ancak birkaç kişi kaldı. Kureyşlilerin bir birliğine komuta etmekte olan Halid bin Velid ise bu fırsatı iyi değerlendirdi ve dağın arkasından dolanarak geçitten müslümanlara âniden saldırıverdi. Abdullah bin Cübeyr birkaç arkadaşıyla bu saldırıya karşı koymak istedi, ama başaramadı. Kureyşliler onları ezip geçti. Bu arada diğer cephelerde de kaçmakta olan Kureyşliler toparlanıp müslümanlara saldırdılar. Ortalık bir anda ana-baba gününe döndü ve savaşın şekli birden bire değişti. Müslümanlar öylesine gafil avlandılar ki, önemli bir bölümü savaş alanından kaçtı, ama bazı yiğitler direnmeye devam ettiler. Derken Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şehit edildiği haberi yayıldı ve müslümanlar daha da sarsıldı. Bu sırada

ancak 10-12 kişi Hz. Peygamber'in etrafında etten bir duvar kurup kendisini korumaya başladılar. Hz. Peygamber (s.a.v.) de yaralanmıştı. Müslümanların mağlubiyetine kesin gözüyle bakılıyordu. Fakat tam bu sırada sahabeler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sadece yaralandığını ve şehit olmadığını öğrendiler. Bu sebeple, cesaretleri geri geldi, kısa zamanda toparlandılar ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.)'i dağın öteki tarafına götürdüler. Bu sırada çok garip bir şey oldu ve müslümanlar görünüşte tam bir hezimete uğramışken Kureyşliler kendiliğinden Mekke'ye döndüler. Halbuki, müslümanlara en son ve en büyük öldürücü darbe pekalâ indirebilirlerdi.

إِذْ هَمَّت طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى
اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنتُمْ
أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ تَقُولُ
لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ
مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَىٰ إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ
هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا جَعَلَهُ
اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ۚ وَمَا النَّصْرُ
إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ
كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ
الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾
وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ
مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾

122-129- Sizden iki zümre, velileri ve yardımcıları Allah olduğu halde bozgunculuğa meylettiler.[95] Mü'minler, Allah'a tevekkül etsinler. Muhakkaktır ki, Allah size Bedir'de yardım etti. Siz azınlık ve kuvvetsiz idiniz. Allah'tan sakının ki, Allah'ın bu nimetine şükretmiş olasınız. Hatırla o vakti ki, mü'minlere "Rabbinizin indireceği üçbin melekle size imdad etmesi kifayet etmez mi?" diye sordun.[96] Evet, eğer sabreder ve Allah'tan ittika eylerseniz düşman üzerinize saldırdığı zaman; Rabbiniz size özel işaretli beşbin melekle imdad eyler. Allah bu imdadı, ancak size müjde olmak ve kalbinizde itminan (yatışma) hasıl etmek için yaptı. Yardım ancak galib, kaadir ve hâkim olan Allah'tandır. Allah'ın bu yardımı, kâfirlerin bir kısmını mahv ve helâk etmek, veyahut yüzüstü düşürmek içindi. Onlar, bedbaht olarak geri dönüp kaçtılar ve hezimete uğradılar. Senin elinde bir şey yoktur. Allah isterse onları affeder, dilerse azaplandırır. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. O dilediğini yarlığar, dilediğini de azaplandırır. Allah gafurdur, rahîmdir.[97]

Açıklamalar

95- Burada, Abdullah bin Übeyy ve arkadaşlarının müslümanlardan ayrılması üzerine cesaretleri kırılan Beni Seleme ve Beni Haris kabilelerin durumuna işaret edilmiştir.

96- Müslümanlar bir yandan düşmanın üçbin askerle geldiğini, diğer yandan kendi arkadaşlarının sayısının 700'e indiğini görünce hayli üzüldüler ve cesaretleri önemli ölçüde sarsıldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) yukarıdaki sözleri söyleme ihtiyacını duydu.

97- Hz. Peygamber (s.a.v.) yaralandığı zaman kâfirler için beddua etti ve "kendi peygamberini yaralayan bir millet nasıl iflah olur?" diye hayıflandı. Bu âyetler işte bu beddua'ya cevap olarak nâzil oldu.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿١٣١﴾
وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾
وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ
وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾
وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا
اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا
اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُولَٰئِكَ
جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾

130-136- Ey mü'minler, faizi kat kat yemeyin.[98] Felaha ermeniz için Allah'tan korkunuz. Kâfirler için hazırlanmış olan Cehennemden sakının. Allah'a ve Peygamber'e itaat edin ki, size merhamet olunsun. Rabbiniz tarafından mağfirete ve eni gökler ve yer kadar olup takvâ sahipleri için hazırlanmış olan Cennet'e koşunuz. O takvâ sahipleri ki, bollukta ve darlık zamanlarında infak ederler, öfkelerini yutarlar ve insanların kusurlarını affederler. Allah, iyilik edenleri sever.[99] O müttakiler, bir günah işlediklerinde veyahut nefislerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayarak günahlarının bağışlanmasını isterler. Allah'tan başka günahları affeden kimdir? Bunun fena olduğunu bildikleri halde günahta ısrar etmezler. Onların mükafatları, Rabb'lerinden yarlığama ve ağaçları altından nehirler akan Cennetler olup, orada ebedî olarak kalırlar. Böyle amel edenlere ne güzel bir ecir ve mükafâttır.

Açıklamalar

98- Uhud'da müslümanların mağlubiyetinin en büyük sebebi, tam zafer kazanacakları sırada ganimet mallarına üşüşmeleri ve zaferlerini tamamlamamalarıydı. Hakîm-i Mutlak (c.c.) bu sebeple, paraya tapmanın bütün yollarını kapama ihtiyacını duydu ve insanların sabahtan akşama kadar para hesabı yapmalarına sebep olan faiz almak ve vermekten vazgeçmelerini istedi.

99- Faiz yeme illeti hangi toplumda ortaya çıkarsa, o toplumda faizcilik yüzünden iki çeşit ahlâki hastalık baş gösterir. Birincisi, faiz ve-

renlerde nefret, kin, haset ve öfke doğar ve ikincisi, faiz alanlarda hırs, tamah, cimrilik ve bencillik gibi ayıplar ortaya çıkar. Uhud gazvesindeki mağlubiyette bu hastalıkların iki çeşidi de az çok rol oynamıştı. Burada Allah, müslümanlara diyor ki, faizcilik sebebiyle ortaya çıkan ahlâki bozukluğa karşı Allah yolunda infak ile birçok ahlâki meziyetler kazanılıyor. İşte Allah'ın bağışlaması ve cennet, bu ikinci çeşit ahlâki meziyetler sayesinde elde ediliyor. (Daha geniş açıklama için Bk: el-Bakara sûresinin tefsiri, dip No: 320).

قَدْ
خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾ هَٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ
وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾ وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا
وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ إِن يَمْسَسْكُمْ
قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ ۚ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ
نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا
وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَاءَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾
وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ
أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنكُمْ
وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾

137-142- Sizden evvel sünnetler (şeriatlar) geçti. Yeryüzünde gezip dolaşarak, Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin akıbetlerinin ne olduğunu görün. Bu (Kur'ân), insan için bir beyan, muttakilere nûr-u hidayet ve bir öğüttür. Kendinize zaaf ve usanç getirmeyin. Hüzün ve ümitsizliğe düşmeyin. Herhalde, siz onlara (kâfirlere) üstün ve galipsiniz. Eğer iman edenlerdenseniz bunu böylece bilin. Eğer size bir yara ve elem isabet ettiyse o kavme de onun kadar yara ve elem isabet etmiştir.[100] Allah iman edenleri bilsin ve sizden şehidler edin-

sin[101] diye biz, bu günleri insan arasında nöbetleşe döndürürüz. Allah zalimleri sevmez. Ve Allah iman edenleri günahlarından temizlemek ve kâfirleri köklerinden mahv ve helâk etmek için böyle yapar. Allah'ın sizden cihad edenleri ve harbin güçlüklerine sabredenleri bilmeyeceğini ve siz sadece iman ettik demekle Cennet'e gireceğinizi mi zannediyorsunuz?

Açıklamalar

100- Burada Bedir savaşına işaret edilmiştir ve denilmiştir ki, kâfirler iyi bir darbe yedikten sonra cesaretlerini kaybetmedilerse siz müslümanlar neden ümitsizleniyorsunuz?

101- Burada kullanılan ifadeye göre Cenab-ı Allah müslümanlardan bazı kimselerin şehit düşmesini ve şehadet gibi şerefe nail olmalarını istiyordu. Bunun bir başka anlamı da şu olabilir: Cenab-ı Allah, iman sahipleri ile münafıklardan müteşekkil olan karışık cemaatten, müslüman ümmetin getirildiği büyük mevkiye lâyık olan meziyetli kişileri seçmek istiyordu.

وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِن
قَبْلِ أَن تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿١٤٣﴾ وَمَا
مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِن مَّاتَ
أَوْ قُتِلَ انقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ
فَلَن يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

143-144- Siz, ölüme kavuşmadan önce onu temenni ediyordunuz. Vefat eden arkadaşlarınıza baktığınız halde onu gördünüz.[102] Muhammed, bir peygamberden başka bir şey değildir. Ondan önce nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o vefat eder veya öldürülür ise geriye döner[103] ve irtidad mi edersiniz? Gerisine dönen, Allah'a hiç bir şeyle zarar vermez. Allah, şükredenleri mükafatlandıracaktır.

Açıklamalar

102- Burada, Medine'nin dışına çıkıp savaşmak isteyen ve şehadet şerefine nail omak isteyen müslüman gençler kastedilmiştir.

103- Uhud savaşı sırasında Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in şehit düştüğü yolunda söylentinin yayılmasıyla birçok sahabe cesaretlerini kaybettiler. Bu sırada müslümanlar arasında bulunan bazı münafıklar çirkin oyunlarından birini gene oynamak istediler ve müslümanlara. "Gelin hepimiz Abdullah bin Übeyy'e gidelim. O Ebu Sufyan'dan bizim için eman talep eder," dediler. Bazıları ise şöyle konuşmaya başladılar: "Allah, Allah, bir peygamber ölür mü? Muhammed (s.a.v.) gerçekten Allah'ın Resûlü olsaydı, çarpışmalarda can verir miydi?" Bunlar aynı zamanda müslümanlara, "gelin, atalarımızın dinine dönelim" diye telkinlerde de bulunmaya başladılar. Burada işte bu tür düşünceler reddedilmiş ve müslümanların kendilerine gelmeleri istenmiştir. Burada müslümanlara deniliyor ki, "Hakperestliğiniz sadece Hz. Muhammed (s.a.v.)'in şahsiyetiyle ilgiliyse ve O'nun bu dünyadan göçetmesiyle imanınızdan ve dininizden vazgeçecekseniz, o zaman Allah'ın sizin gibi zayıf itikatlı kişilere ihtiyacı yoktur."

وَمَا
كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ
ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا
وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾

145- Bir kimseye Allah'ın izni olmadıkça ölüm yoktur. Bu va'desiyle yazılmış bir yazıdır.[104] Dünyada menfaatini isteyene ondan veririz, âhiret sevabını isteyene de ondan ihsan eyleriz.[105] Ve şükredenlere de mükafât veririz.[106]

Açıklamalar

104- Burada müslümanlara deniliyor ki, ölümden korkup kaçınılmaz. Kimse Allah'ın tayin ettiği tarih ve zamandan önce ne ölebilir ne de sonra yaşayabilir. Onun için, müslümanlar ölümden korkmamalı ve bundan kurtulma yollarını aramamalıdırlar. Müslümanların asıl merak etmeleri gereken şey, kendilerine verilen yaşama fırsatının iyi değerlendirilip değerlendirilmemesidir. Onlar hayatlarının gayesini tesbit etmeli ve dünyayı mı yoksa âhireti mi istediklerine karar vermelidirler.

105- Sevap burada amelin sonucu anlamında kullanılmıştır. Dünya sevabı, bir insanın çaba ve didinmelerinin sonucunda dünyada elde ettiği kazanç ve yararlar demektir. Âhiret sevabı da bir insanın amel ve gayretlerinin âhiretteki ebedi hayatta elde ettiği kazançlara denilir. İslâm açısından, insan ahlâkının tesbitinde en önemli ölçü, bir insanın çabalarının hedefinin dünyadaki mi yoksa ahiretteki mi refah ve saadetini gözetlemesidir.

106- "Şükredenler"den, Allah'ın bütün nimetleri yüzünden kendisine minnettar olanlar kastedilmiştir. Bu insanlar, kendilerine gerçek dini öğrettiği, bu dünyadaki sınırlı hayatın ötesinde ebedi ve daimi bir hayatı müjdelediği ve fani dünyadaki iyi amelin meyvesinin daimi şekilde elde edileceğini haber verdiği için Cenab-ı Allah'a şükran borçludurlar. Böyle bir geniş görüş açısı ve zengin bir iç âleme kalbliliğine sahip olan bir kişi bu dünyadaki çabaları ve çektiği eziyetlerin neticesini bu hayatta almasa bile Allah'a güvenerek iyi işler yapmaya devam eder ve âhirette her şeyin iyi olacağına inanırsa, o mutlaka kadirşinas ve minnettar bir kuldur. Buna karşılık, bütün ümitlerini bu dünyaya ve bu dünyanın zevk ve sefalarına bağlamış, âhiretteki duruma hiç aldırış etmemiş olanlar kadir bilmez ve nankör insanlardır. Bunlar maddiyata düşkünlükleriyle bilinirler ve manevi bakımdan büyük bir hüsrana uğrarlar.

وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ
رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا
كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي
أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَآتَاهُمُ اللَّهُ
ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا

يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ فَتَنقَلِبُوا۟
خَٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ ٱللَّهُ مَوْلَىٰكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ
ٱلنَّٰصِرِينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْقِى فِى قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
ٱلرُّعْبَ بِمَآ أَشْرَكُوا۟ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا ۖ
وَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۖ وَبِئْسَ مَثْوَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥١﴾
وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم
بِإِذْنِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَٰزَعْتُمْ فِى ٱلْأَمْرِ وَعَصَيْتُم
مِّنۢ بَعْدِ مَآ أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَ ۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنْيَا
وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلْءَاخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ
وَلَقَدْ عَفَا عَنكُمْ ۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

146-152- Peygamberlerden niceleri ile beraber mü'min tabileri harp ettiler. Allah yolunda kendilerine isabet eden şeylerden gevşeklik göstermediler, za'fa da düşmediler. Düşmânâ baş eğmediler.[107] Allah sabredenleri sever. Onların sözleri ancak: "Ya Rabbi, günahlarımızı bağışla, işimizdeki israfımızı mağfiret buyur. Ayaklarımızı (muharebede). İyice diret. Ve bize kâfir kavme karşı yardım et" demek oldu. Allah da onlara dünya nimetini ve daha üstün olan âhiret sevabını verdi. Allah, iyi hareket edenleri sever. Ey iman edenler, eğer kâfirlere itaat ederseniz sizi gerinize çevirirler.[108] İrtidad ettirirler. Ve siz de ziyan edenlerden olursunuz. Biliniz ki, Allah mevlânız ve dostunuzdur. O, yardım edicilerin en hayırlısıdır. Delilleri olmaksızın Allah'a şirk koştuklarının cezası olarak kâfirlerin kalblerine dönüp varacağı ne kötü yerdir. Allah, size olan va'dinde sadık oldu. O'nun izni ile kâfirleri kolayca öldürüyordunuz. Size sevdiğinizi (zaferi) gösterdikten sonra bozuldunuz. Ve kıtal emrinde çekişip ihtilâfa düştünüz. Emrine karşı geldiniz. Sizden dünyayı isteyen olduğu gibi ahireti isteyen de vardır. Sonra sizi, denemek ve imtihan etmek için onlardan geri çevirdi. Ve kusurunuzu affetti.[109] Allah, mü'minlere büyük fazl ve kerem sahibidir.

Açıklamalar

107- Yani, onlar kâfirlere karşı sayıca az ve silah, araç ve gereç bakımından çok kötü durumda olmalarına rağmen bâtıla teslim olmadılar.

108- Yani, bunlar sizi kurtulmuş olduğunuz küfr bataklığına geri götüreceklerdir. Bilindiği gibi, münafıklar ile yahudiler, Uhud'daki yenilgiden sonra müslümanlar arasında türlü türlü dedikodu ve menfi propaganda yapıyorlardı. Onlar diyorlardı ki: "Hz. Muhammed (s.a.v.) bir peygamber olsaydı yenilgiye uğramazdı; onun diğer insanlardan hiçbir farkı yoktur. O, bazan galip gelebilir, bazan da mağlup olabilir. O'nun müslümanlara vaat ettiği Allah'ın yardımı ve zaferleri (maazallah) bir yalandır."

109- Yani, siz öyle bir hata işlemiştiniz ki, Allah sizi affetmemiş olsaydı, sizin adınız ve sanınız bu dünyadan silinecekti. Allah'ın rahmeti ve fazlı üzerlerinize olmasaydı, galip gelen güçlü düşman şaşkınlıkla geri çekilmezdi.

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُۥنَ عَلَىٰٓ أَحَدٍ وَٱلرَّسُولُ
يَدْعُوكُمْ فِىٓ أُخْرَىٰكُمْ فَأَثَٰبَكُمْ غَمًّۢا
بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوا۟ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ
وَلَا مَآ أَصَابَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾
ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنۢ بَعْدِ ٱلْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَآئِفَةً مِّنكُمْ ۖ
وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِٱللَّهِ غَيْرَ ٱلْحَقِّ ظَنَّ
ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ۖ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ مِن شَىْءٍ ۗ قُلْ إِنَّ ٱلْأَمْرَ كُلَّهُۥ
لِلَّهِ ۗ يُخْفُونَ فِىٓ أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ ۖ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ
لَنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَٰهُنَا ۗ قُل لَّوْ كُنتُمْ فِى بُيُوتِكُمْ
لَبَرَزَ ٱلَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۖ وَلِيَبْتَلِىَ

اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

153-154- O vakit siz, uzaklaşıyor ve bir kimseye bakıp meyletmiyordunuz. Peygamber de arkanızda sizi çağırıyordu.[110] Elinizden kaçırdığınız fırsata, size isabet eden bozgunluğa üzülmemeniz için sizi keder üstüne kedere düçar etti.[111] Allah, işlediğinizi bilir. Sonra o kederi müteakip, Allah üzerinize öyle bir eminlik ve öyle bir uyku indirdi ki, o hal sizden bir zümreyi istilâ etti.[112] Diğer bir grupta nefislerinin derdine düşüp Allah hakkında cahiliyetin zannı gibi hakka aykırı zanda bulunarak: "Bize bu işten ne fayda var?" dediler. De ki: "Bütün iş Allah'ındır. Onlar sana açıklamadıkları şeyi nefislerinde (içlerinde) gizlerler. Ve eğer bize bu işte bir şey olsaydı burada öldürülmezdik" derler. De ki: "Eğer siz evlerinizde kalmış olsaydınız, üzerlerine öldürülme yazılmış olanlarınız öldürülüp, düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, sinenizdekini imtihan ve kalbinizi temizlemek için böyle yaptı. Allah kalblerde olanı bilir.

Açıklamalar

110- Müslümanlara iki cepheden âniden hücum edilince safları darmadağın oldu, bazıları Medine'ye kaçtı, bazıları ise Uhud dağına tırmandılar, ama Hz. Peygamber (s.a.v.) yerinden hiç kımıldamadı. Düşmanlar her taraftan hücum ediyordu ve Hz. Peygamber'in çevresinde sadece 10-12 fedakâr sahabe kalmıştı. Fakat Allah'ın Resûlü bu nâzik anda bile yerinde minare gibi duruyor ve arkadaşlarına sesleniyordu: "Allah'ın kulları, bana gelin, Allah'ın kulları bana gelin."

111- Evet, üzüntü üstüne üzüntü vardı. Hezimete uğrama üzüntüsü, Resûlüllah (s.a.v.)'ın şehit düşmesi üzüntüsü, çok sayıda akraba ve arkadaşlarının ölüm ve yaralanma üzüntüsü. Ayrıca, müslümanlar kendi ev ve âilelerinden de endişe duymaya başlamışlardı. Zira, Medine'nin toplam nüfusundan daha fazla sayıda olan üç bin kişilik düşman ordusu, hızını almayarak Medine'ye de saldırabilir ve altını üstüne getirebilirdi.

112- İslâm ordusunun geçirdiği bu çok garip bir tecrübesiydi. Bu savaşa katılmış olan Hz. Ebu Talha (r.a.)'nin ifadesine göre öylesine uyku sersemliğine kapılmışlardı ki ellerinden kılıçları düşüyordu.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ
الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا
وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا
فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَّوْ كَانُوا عِندَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا
لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ
وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾
وَلَئِن مُّتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ
لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ
فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ إِن يَنصُرْكُمُ اللَّهُ
فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي يَنصُرُكُم مِّن
بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

155 -160- İki ordu'nun karşılaştığı günde, içinizden geri dönüp kaçanları Şeytan bazı günahları dolayısıyla zelzeleye düşürdü. Allah onları affetti. Allah günahları bağışlayıcı ve kullarına hilm ile muamele edicidir. Ey mü'minler, Yeryüzünde seyahate çıkan veyahut gazaya giden kardeşleri için: "Eğer yanımızda olsalardı ölmezler ve öldürülmezlerdi" diyen ve küfredenler gibi olmayın. Allah bu zannı olanların kalblerinde hasret sebebi kıldı.[113] Allah diriltir ve öldürür. Allah, işlediğiniz şeyleri görücüdür. Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz bilin ki, Allah'ın mağfiret ve rahmeti onların topladıkları maldan daha hayırlıdır. Ölseniz de öldürülseniz de, muhakkak Allah'ın huzurunda

toplanacaksınız. Allah tarafından bir rahmettir ki, onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın etrafından dağılırlardı. Onları affet. Onlar için bağışlama dile. Ve işlerinde onlarla müşaverede bulun. Azmettiğin zaman Allah'a tevekkül et. Allah, tevekkül edenleri sever. Eğer Allah size yardım edecek olursa size galip gelecek yoktur. Eğer sizi mağlup ve yardımsız bırakırsa O'ndan başka size kim yardım edebilir? Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.

Açıklamalar

113- Yani bu gibi varsayımlar doğru değildir. Gerçek şu ki, Allah tarafından gelecek bir kaza, afet veya azabı kimse def'edemez. Allah'a iman etmeyenler hep bu gibi boş ümitlere kapılır ve kendi kendilerini avuturlar. Her şeyin kendi tedbirleriyle ve planlarıyla gerçekleşeceğini sananlar daha sonra hüsrana uğrarlar. "Evdeki hesap çarşıya uymaz ve böyle olsaydı böyle olurdu" diye kendilerini avutmaya çalışırlar.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ
يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ
مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ
كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ
دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ
عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو
عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ۚ
وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾

161-164- Peygambere ganimetlerde hiyanet mümkün değildir.[114] Hiyanet eden hiyanet ettiği şeyle birlikte kıyamet günü meydana getirilir. Sonra herkese dünyada iken kazandığının karşılığı ödenir. Ve kimseye zulüm olunmaz. Allah'ın rızasına tâbi olan, Allah'tan gazaba müstehak olarak durağı Cehennem olan kimse gibi midir? O Cehennem, ne fena gidilecek yerdir. Bu

peygamberler, Allah katında derece derecedirler. Allah işlediklerini görücüdür. İçlerinde, kendilerinden onlara Allah'ın âyetlerini okuyan, onları kötülüklerden ve küfürden temizleyen ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah mü'minlere büyük lütuf ve keremde bulunmuştur. Onlar bundan önce apaçık sapıklıkta idiler.

Açıklamalar

114- Bilindiği gibi, Hazreti Peygamber Efendimiz (s.a.v.) okçuların bir bölüğünü arka cepheyi korumakla görevlendirmişti. Bu okçulardan bazıları baktılar ki, düşman yeniliyor ve kaçıyor, ganimetlere de diğer arkadaşları çullanıyor. Bunun üzerine bütün ganimetlerin başkalarına gideceğini, kendilerine bir şey kalmayacağını düşündüler. Ganimetlerden pay almak için bunlar da Hz. Peygamber'in emrine uymayarak savaş alanına daldılar. Savaştan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) dedi ki: "Aslında siz bize güvenmediniz, siz zannettiniz ki biz size hiyanet edeceğiz ve ganimetlerden payınızı vermeyeceğiz." İşte bu âyette bu olaya işaret edilmiştir. Burada Cenab-ı Allah demek istiyor ki: "Ordunuzun komutanı bizzat Peygamber ve bütün ipler onun elinde iken O'nun size hiyanet edeceğini ve menfaatlerinizi korumayacağını nasıl düşünebildiniz? Allah'ın Peygamber'inden kendisine emanet edilen malda hiyanet etmesini ve adaletli davranmamasını nasıl bekleyebilirsiniz?"

أَوَلَمَّآ أَصَٰبَتْكُم
مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُم مِّثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا ۖ قُلْ هُوَ مِنْ
عِندِ أَنفُسِكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾
وَمَآ أَصَابَكُمْ يَوْمَ ٱلْتَقَى ٱلْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ ٱللَّهِ وَلِيَعْلَمَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۙ
﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ نَافَقُوا۟ ۚ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا۟ قَٰتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ

165 -166- Size, müşriklere onun iki katını[115] isabet ettirmiş olduğunuz bir musibet ve felâket geldiğinde, bize bu belâ nereden geldi dediniz.[116] De ki: "O belâ kendinizdendir."[117] Allah her şeye kadirdir.[118] İki ordu karşılaştığı günde size isabet eden şey, Allah'ın izniyledir. Bu, mü'minleri belirtmek içindi.

Açıklamalar

115- Uhud gazvesinden müslümanlar yetmiş şehid verdi. Buna karşılık, Bedir gazvesinde kâfirlerden yetmiş kişi öldürülmüş, yetmiş de esir edilmişti.

116- İleri gelen sahabeler gerçekçiydiler ve meseleyi yanlış değerlendirmelerine imkân yoktu. Fakat alelâde müslümanlar fazlasıyla iyimserdiler. Onlara göre Resûlüllah (s.a.v.) aralarında idi ve Allah'ın desteğine ve yardımına sahip oldukları için kâfirler onlara hiçbir zaman galip gelemezlerdi. Bunun içindir ki, Uhud muharebesinde yenilgiye uğrayınca bu saf müslümanlar adetâ şok oldular, şaşkınlık içinde ne yapacaklarını bilemediler. Daha sonra olanlara bir türlü inanmadıkları bir tavırla, "Allah Allah, nedir bu başımıza gelenler? Biz nasıl mağlup olduk? Biz Allah'ın dini için savaşmadık mı? Bize zafer vaadedilmemiş miydi? Allah'ın Resûlü bizzat savaş alanında idi, bizimle beraber çarpıştı, ama yine de yenilen biz olduk? Nasıl oldu bu iş?" diye söylenmeye başladılar. Bu âyetler işte müslümanların bu şaşkınlığını gidermek amacıyla nâzil oldular.

117- Yani, kendiniz ettiniz, kendiniz buldunuz. Kendi düşen ağlamaz. Siz kendi hatalarınızdan dolayı bu hale düştünüz. Sabretmediniz, takvâ'ya aykırı hareket ettiniz, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emrine aykırı davrandınız, mal hırsına kapıldınız, aralarınızda ihtilâfa düştünüz. Bütün bunlardan sonra da diyorsunuz ki, "bu âfet nereden ve nasıl geldi?"

118- Yani, Kaâdir-i Mutlak olan Cenab-ı Allah size hem zafer hem mağlubiyet verme kudretine sahiptir.

اَوِ ادْفَعُوْا ۭ قَالُوْا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّا اتَّبَعْنٰكُمْ ۭ هُمْ لِلْكُفْرِ
يَوْمَىِٕذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْاِيْمَانِ ۚ يَقُوْلُوْنَ بِاَفْوَاهِهِمْ مَّا لَيْسَ فِيْ
قُلُوْبِهِمْ ۭ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُوْنَ ۝ الَّذِيْنَ قَالُوْا لِاِخْوَانِهِمْ
وَقَعَدُوْا لَوْ اَطَاعُوْنَا مَا قُتِلُوْا ۭ قُلْ فَادْرَءُوْا عَنْ اَنْفُسِكُمُ

الْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا
فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ
بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ
يَلْحَقُوا بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ
لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾

167-171- Ve münafıklar da bilinsin diye idi. O, münafıklara gelin, Allah yolunda harp edin. Veyahut vatanınızı müdafaa edin denildi. Onlar da: "Eğer harp etmeyi bilsek sizinle birlikte giderdik" dediler.[119] Onlar o günde küfre imandan daha yakındılar. Kalblerinde olmayan şeyi ağızları ile söylerler. Halbuki, Allah onların gizledikleri şeyi pekalâ bilir. Harbe gitmeyip evlerinde kalanlar, cihada gidip şehit olan kardeşleri için: "Eğer bizi dinleselerdi öldürülmezlerdi" diyenlere de ki: "Eğer bu sözünüzde sâdık iseniz kendi nefsinizden ölümü uzaklaştırın." Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanmayın. Bilakis onlar, sağ olup Rabbleri katında rızıklanırlar.[120] Rabblerinin ihsan ve fazlı ile verdiği şeylerden sevinç ve mesrur olarak arkalarından kendilerine katılmayanlara korku ve hüzün olmadığını müjdelemek isterler.[121] Allah tarafından nimet ve daha üstün ihsan ile Allah'ın mü'minlerin ecir ve mükafâtını zayi etmeyeceği müjdesi ile sevinirler.

Açıklamalar

119- Abdullah bin Übeyy, üçyüz münafıkla beraber diğer müslümanlardan ayrılıp Medine'ye dönmeye başlayınca bazı müslümanlar onları Uhud'a gitmeleri için ikna etmeye çalıştılar. Fakat, Abdullah bin Übeyy bahane olarak dedi ki, "bugün harp olmayacağından eminiz, onun için sizden ayrılıyoruz. Yoksa harp olacağını bilsek, sizinle beraber kalırız."

120- Açıklama için Bk: el-Bakara sûresinin tefsiri, dipnot No: 155.

121- Müsned Ahmed'de Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisi

vardır: İyi amelle öbür dünyaya giden kişi öylesine rahat, neşe ve keyif dolu hayat geçiriyor ki, bundan sonra hiçbir zaman dünyaya dönmeyi arzulamaz. Fakat şehitler bu kuralın dışında kalıyorlar. Şehitlerin en büyük zevki Allah yolunda can vermeleri oluyor. Bu bakımdan, şehitler öbür dünyadan tekrar fâni dünyaya dönüp şehit olmanın erişilmez ve anlatılmaz zevkini tekrar tatmak isterler.

اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ
مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾
اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ
فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾
فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ
وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾

172-174- Kendilerine yara, elem ve bozgun isabet ettikten sonra yine Allah ve peygamberin davetine uyanlar, içlerinden iyilik yapanlar ve kötülükten sakınanlar için pek büyük mükafât vardır.[122] Müşrikler üzerinize gelmek için toplanmışlardır. Onlardan[123] korkunuz denildiğinde bu söz imanlarını arttırır. Bize Allah kâfidir. O, ne güzel muhafızdır derler. Kendilerine bir fenalık dokunmadığı halde Allah tarafından nimet ve bolluk ile geri döndüler. Allah'ın rızasına uydular. Allah büyük kerem ve inayet sahibidir.

Açıklamalar

122- Uhud'daki muharebeden sonra müşrikler alelacele Mekke'ye döndüler. Yolda akılları başlarına geldi ve "tüh, biz ne yaptık? Muhammed (s.a.v.)'in gücünü kırmak için elimize güzel bir fırsat geçti ve onu da kaybettik" diye dövünmeye başladılar. Bu sebeple, aralarında konuşarak Medine'ye tekrar saldırma ihtimalini gözden geçirdiler. Fakat cesaret edemediler ve Mekke'ye döndüler. Öte yandan, Hz. Mu-

hammed (s.a.v.) ve arkadaşları, müşriklerin dönmesinden endişe ediyorlardı. Bu sebeple, Uhud muharebesinin ertesi günü Hz. Muhammed (s.a.v.) müslümanları toplayarak müşrikleri izlemeleri gerektiğini söyledi. Bu, çok tehlikeli ve hassas bir olaydı, ama gerçek mü'min oldukları için kellelerini koltuğa aldılar ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte Medine'den 8 mil uzaklıktaki Hamra-ü'l-Esed'e kadar gittiler. Bu âyette işte bu cesûr ve fedakâr müslümanlardan bahsedilmiştir.

123- Bu birkaç âyet Uhud gazvesinden bir sene sonra indiler, ama bunlar Uhud gazvesiyle ilgili olduğu için yukarıdaki hutbeye eklenmiş oldular.

إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ
الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ
﴿١٧٥﴾ وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ
شَيْئًا ۗ يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ
شَيْئًا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ
خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ
﴿١٧٨﴾ مَّا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ
يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى
الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِن رُّسُلِهِ مَن يَشَاءُ ۖ فَآمِنُوا بِاللَّهِ
وَرُسُلِهِ ۚ وَإِن تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

175-179- Size bu sözü söyleyen, dostlarını korkutan şeytandır. Eğer mü'min iseniz, onlardan değil benden korkunuz.[124] Küfre koşanlar, seni mahzun etmesin. Onlar, Allah'a zerre kadar zarar veremezler. Allah onlara

âhirette bir nasib vermemeyi dilemiştir. Onlara büyük azap vardır. İmanı verip küfrü satın alanlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlara acıklı azap vardır. Onlara verdiğimiz nimet ve mühleti kâfirler kendileri için hayırdır zannetmesinler. Biz onlara sırf günahları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Onlara hor ve hakir edici bir azap vardır. Allah, mü'minleri üzerinde bulundukları halde bırakmaz.[125] Her halükârda kötüyü iyiden ayıracaktır. Allah size bildirecek değildir.[126] Fakat peygamberlerinden dilediğini gayba mutalli kılar. Allah ve Resûlüne iman edin. Eğer iman eder ve sakınırsanız, size de çok büyük ecir vardır.

Açıklamalar

124- Uhud'dan dönerken Ebu Sufyan, ertesi yıl Bedir'de müslümanlarla tekrar hesaplaşacağı tehdidinde bulunmuştu. Fakat ertesi yıl askeri bir sefere çıkmayı göze alamadı, çünkü Mekke'de önemli sayılacak bir kuraklık ve kıtlık vardı. Ebu Sufyan yine de müslümanları yıldırmak için bir casusunu Medine'ye gönderdi. Casusun işi, Kureyşlilerin büyük bir askeri hazırlık yaptığını ve bütün Arabistan'da kimsenin mukabele cesaretini gösteremeyeceği büyük bir ordu hazırladığını Medineli müslümanlar arasında yaymaktı. Amaç müslümanlara göz dağı vermek ve savaştan kaçınmalarını sağlamaktı. Böylece Ebu Sufyan herkese diyecekti ki: "Bakın müslümanlar bize karşı gelmekten korktular." Nitekim bu propaganda müslümanlar arasında epeyce etkili oldu ve Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine tâbi olanları Kureyşlilerle çarpışmak üzere Bedir'e çağırınca, müslümanlar bu çağrıya pek olumlu bir cevap vermediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber herkesi toplayarak dedi ki, "Kimse gitmiyorsa ben tek başıma Bedir'e gideceğim." Nihayet binbeşyüz kişi Bedir'e gitmeye hazır oldu ve Hz. Peygamber'in komutasında Bedir'e gittiler. Karşı taraftan Ebu Sufyan da iki bin kişilik bir ordu ile yola koyuldu, ama iki günlük yolculuğun sonunda "bu yıl savaşmak uygun değil" diyerek arkadaşlarıyla beraber Mekke'ye döndü. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise askerleri ile beraber sekiz gün Bedir'de kaldı ve bu arada arkadaşları çok kârlı ticari alışveriş yaptılar, daha sonra Medine'ye döndüler.

125- Yani Cenab-ı Allah, samimi ve dürüst iman sahiplerinin yanısıra münafıkların bulunduğu karışık bir İslâm topluluğu istemiyor.

126- Yani, mü'min ile münafık arasındaki farkın ortaya çıkması için Cenab-ı Allah, mü'minlere gaybten ve doğrudan bilgi vermez. İki-

si arasındaki fark çeşitli sınav ve denemeler sırasında kendiliğinden ortaya çıkar.

وَلَا
يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا
لَّهُم ۖ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ وَلِلَّهِ
مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾
لَّقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ
أَغْنِيَاءُ ۘ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنبِيَاءَ بِغَيْرِ
حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ
أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾

180-182- Allah'ın fazl-u kereminden kendilerine verdiği şeyde cimrilik edenler bunun kendileri için hayırlı olduğunu zannetmesinler. Şüphesiz bu onlar için bir şerdir. Kıyamet gününde o cimrilik ettikleri şey, boyunlarına takılmış olarak gelirler. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır.[127] Allah, işlediklerinizi bilir. "Allah fakirdir, biz zenginiz" diyenlerin sözlerini Allah işitmiştir.[128] Dediklerini bu sözü ve haksız yere peygamberleri öldürdüklerini amel defterlerine yazacağız ve: "Yakıcı azabı tadınız" diyeceğiz. Bu, sizin elinizle kazandığınızın cezasıdır. Allah kullarına zülmedici değildir.

Açıklamalar

127- Yani, yerde ve göklerde mahlukların kullandığı ne varsa Allah'ındır ve mahlukların bu nesneler üzerindeki tasarrufu geçicidir. Herkes ve her şey sahip olduklarını er geç kaybedecektir ve her şey Allah'ın tasarrufuna girecektir. O halde, akıllı ve basiretli olanlar, bu geçici mülkiyet sırasında sahip oldukları Allah'ın mal ve mülkünü yine Allah yolunda cömertçe harcayanlardır. Bu mal ve mülkü kısan ve saklamaya çalışanlar ise akılsız ve uzağı görmeyenlerdir.

128- Bunlar yahudilerin sözleridir. "Allah'a iyi borç veren kimdir?" âyeti indiği zaman yahudiler bunu alay konusu yapmış ve şöyle

hezeyanda bulunmaya başlamışlardı: "Yahu, bu ne biçim Allah'tır? Allah'ınız fakirleşti mi ki, kullarından borç istiyor?"

الَّذِينَ
قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَآ أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا
بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ ٱلنَّارُ ۗ قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِى
بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَبِٱلَّذِى قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِن كُنتُمْ
صَٰدِقِينَ ﴿١٨٣﴾ فَإِن كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ
جَآءُو بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ
ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۖ فَمَن
زُحْزِحَ عَنِ ٱلنَّارِ وَأُدْخِلَ ٱلْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ
ٱلدُّنْيَآ إِلَّا مَتَٰعُ ٱلْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾

183-185- Allah, bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe bir peygambere iman etmememizi emretti diyenlere de ki: "Size benden evvel apaçık delillerle ve söylediğiniz şeyle peygamberler geldi. Eğer sözünüzde doğru iseniz onları niçin öldürdünüz?"[129] Seni tekzip ederlerse müteessir olma. Senden evvel apaçık mucizelerle nur saçan kitaplar ve sahifelerle gelen peygamberler de tekzip olundu. Herkes ölümü tadıcıdır. Kıyamet gününde iyi ve kötü ecriniz size muhakkak surette ödenecektir. Cehennem'den kurtarılıp Cennet'e konulan şüphesiz muradına ermiş olur. Dünya hayatı ancak aldatıcı şeylerdir.[130]

Açıklamalar

129- Kitab-ı Mukaddes'te bir kurbanın Allah tarafından kabulünün işaretinin gaybten bir ateşin gelip o kurbanı yakması olduğu çeşitli yerlerde ifade edilmiştir. (Kaza, 6: 20-21 ve 13: 19-20). Kitab-ı

Mukaddes'te ayrıca, bazı peygamberlerin yanıcı bir şey kurban ettiği ve gaybten gelen bir ateşin onu yaktığı da kaydedilmiştir (İcbar, 9: 2-24, Tarihler, 7: 1-2). Fakat hiçbir yerde bu tür bir kurbanın, peygamberliğin bir alameti olduğu veya bir kişiye böyle bir mucize gösterilmediği takdirde onun hiçbir zaman peygamber olamayacağı ifade edilmemiştir. Yahudiler sırf Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini inkâr etmek için böyle bir bahane uydurmuşlardır. Fakat buna karşılık, yahudilerin Hakka düşmanlığının çeşitli örnekleri vardır. İsrailoğulları, kendi peygamberlerinden bazısını, kurbanın ateşle yakılması mucizesini göstermelerine rağmen öldürdüler. Örneğin, Kitab-ı Mukaddes'teki kayıtlara göre Hz. İlyas (İliyah Tishbi) Baal'ın rahiplerine, "bir öküzü siz, bir öküzü de ben kurban edelim. Gaybten gelecek ateşin hangisini yakacağını görelim" dedi. Fakat, Hz. İlyas'ın çıkışı kendisine pahalıya mal oldu. İsrailli kral'ın Ba'al'a tapan kraliçesi Hz. İlyas'a düşman kesildi. Kral da kraliçesinin gönlünü almak için Hz. İlyas'ı öldürmeye niyetlendi. Hz. İlyas ta Sina yarımadasının dağlık bölgesinde gizlenmek zorunda kaldı. (I, Krallar, Bölüm: 18, 19). Bu sebeple, burada deniliyor ki: "Ey Hak düşmanları, siz hangi yüzle ateşli kurban mucizesini talep ediyorsunuz? Bu gibi mucize gösteren peygamberlerin canlarına kıyan siz değil miydiniz?"

130- Yani, bu dünyada kimse ne yaptığı iyiliklerin mükafatını, ne de yaptığı kötülüklerin cezasını tam olarak çekmez. Eğer bir kimse böyle bir şeye inanıyorsa aldanıyor demektir. Bu ölümlü dünyada eğer bir kişi nimetler içinde yaşıyorsa, onun doğru olduğu veya Allah katında makbul olduğu düşünülmemelidir. Aynı şekilde zorluk ve kıtlık içinde olan bir kişinin de hatalı yolda olduğu veya Allah tarafından sevilmediği söylenemez. Ahiretteki ebedi hayatta durum tamamıyla farklı olabilir.

لَتُبْلَوُنَّ فِيٓ أَمْوَٰلِكُمْ
وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ
مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِن
تَصْبِرُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ
لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ
وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾ لَا تَحْسَبَنَّ
الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا
فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾

186-189- Mallarınız ve canlarınız hususunda imtihan olunacaksınız. Sizden evvel kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok ağır sözler işiteceksiniz. Eğer bunlara sabr eder ve Allah'tan sakınırsanız muhakkak bu en büyük şeylerdendir.[131] Şunu da hatırla ki, Allah ehl-i kitaptan, kitabı insanlara beyan etmek, gizlememek hususunda söz aldı[132] Onlar ise o sözü arkalarına attılar. Ve kitapla değersiz şeyleri satın aldılar. Satın aldıkları şey ne kötüdür. Kendilerine, verilen mal ile ferahlanıp, yapmadıkları şeyle övünmeyi sevenleri azaptan kurtulacak zannetmeyiniz.[133] Onlara acıklı azap vardır. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Allah her şeye kaadirdir.

Açıklamalar

131- Yani, onların alaylı ve ayıplı konuşmaları ile yalan yanlış propagandalarına karşı sabrınız taşmasın ve edep, ahlâk ve adaletin kurallarına aykırı herhangi bir harekette bulunmayın.

132- Yani, onlar ateşli kurban mucizesini hatırlıyor, ama Allahu Teâlâ'nın onlara yüce kitabını verirken onlardan aldığı sözü unutuyorlar. Burada bahsedilen söz Kitab-ı Mukaddes'in çeşitli yerlerinde de geçiyor. Özellikle İstisnâ kitabında yer alan Hz. Musa (a.s.)'nın, son konuşmasında İsrailoğullarından verdiği talimata uymaları için söz alıyor. Hz. Musa getirdiği mesajının, İsraioğullarının yüreklerinde taşın-

ması, gelecek nesillere öğretilmesi, evde, yolda, otururken, yatarken, kısacası her zaman hatırlamaları, kapılarına yazılması için söz alıyor (6: 4-9). Ayrıca Hz. Musa (a.s.) son vasiyetinde yandaşlarının, Filistin topraklarına girdikten sonra ilk iş olarak İ'bal dağına büyük kayalara Tevrat'ın bir nüshasını vererek her 7 yılda bir, Bayram'da ümmetin bütün fertlerini bir araya toplayarak bütün kitabı onların yanında okumasını emrediyor. Fakat, İsrailoğulları Allah'ın kitabını öylesine unuttular ki, Hz. Musa (a.s.)'dan 700 yıl sonra Süleyman tapınağının başrahibi ve Kudüs'ün yahudi kralı, Tevrat adında bir kitaba sahip olduklarını bile bilmiyorlardı (II, Krallar, 22: 8-13).

133- Yani, bu çeşit adamlar başkalarının ağızlarından kendilerinin çok dindar, ermiş, akıllı, dürüst, kabiliyetli, iyiniyetli ve eşsiz olduğunu duymak istiyorlar. Halbuki, hakikatte bu meziyetlerden hiçbirine sahip değillerdir.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ
يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ
فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَاطِلًا
سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ
أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي
لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا
سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾

190-193- Göklerin[134] ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün peşpeşe gelmesinde akıl sahipleri için ibret verici deliller vardır. Allah'ı ayakta, otururken ve yattıkları halde zikreden, göklerin ve yerin yaratılışını düşünerek:[135] "Ey Rabbimiz, bunları boşuna yaratmadın. Sen bundan pâk ve münezzehsin. Bizi Cehennem azabından koru."[136] "Ya Rabbi, Sen Cehennem'e soktuğunu hor ve hakir edersin. Zalimlere yardımcı yoktur." "Ya Rabbi, Rabbinize iman ediniz diye imânâ davet eden bir davetçiyi işittik ve iman ettik.[137] Ya Rabbi, günahımızı mağfiret et. Kötülüklerimizi ört ve bizi iyilerle beraber vefat ettir."

Açıklamalar

134- Artık konuşmanın sonlarına gelinmiştir. Bu sözlerin yukarıdaki âyetlerle doğrudan ve yakın ilişkisi yoktur. Bu ilişkiyi sûrenin tümünde aramalıyız. Bu sözleri iyice anlayabilmemiz için özellikle sûrenin girişine dikkat etmeliyiz.

135- Yani bu işaretleri gören aklıselim sahibi herkes hakikate kolaylıkla varabilir; eğer Allah'ı tanımak ve bilmek istiyorsa ve etrafındaki tabiatın cilvelerini sırf bir hayvan gibi görmüyorsa...

136- Yani, onlar kâinatın nizamını yakından inceleyince bunun tamamıyla akıl ve hikmete dayanan bir düzen olduğunu anlarlar. Allah'ın, içinde ahlâk hissi uyandırdığı, her şeye tasarruf imkânı sağladığı, akıl ve zeka verdiği bir mahlûktan dünyadaki amellerinin hesabını sorması, onu, iyiliklerinden dolayı ödüllendirmesi veya kötülüklerinden dolayı cezalandırması da akıl ve mantığın gereğidir. Aklıselim sahibi kimseler, kâinat nizamını inceledikçe Allah'ın varlığına ve âhiret gününe daha çok inanıyor ve Allah'ın gazabından veya azabından kurtulmak istiyorlar.

137- Aynı inceleme ve gözlemin sonunda sağduyulu kimseler, peygamberlerin bu kainat'ın kuruluşu ve sona ermesiyle ilgili ortaya koydukları nazariye ve insan hayatıyla ilgili gösterdikleri yolun doğru ve isabetli olduğuna da inanmış oluyorlar.

رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى
رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾
فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنِّي لَآ اُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ
اَوْ اُنْثٰى ۚ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ ۚ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَاُخْرِجُوا مِنْ
دِيَارِهِمْ وَاُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ
سَيِّئَاتِهِمْ وَلَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾ لَا

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ
قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لَٰكِنِ
الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾ وَ
إِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ
إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ
أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

194-200- "Ya Rabbi, bize, resûllerine vaad ettiklerini ver. Kıyamet gününde bizi zelil etme. (Yüzümüzü kara çıkarma). Muhakkak sen sözünden dönmezsin" diyenlere[138] Rabb'leri: "Ben sizden erkek olsun kadın olsun hiç kimsenin amelini boşa çıkarmam. Birbirinizden hasıl olmasınız.[139] Hicret eden, yurtlarından çıkarılan ve benim yolumda eza gören, muharebe edip öldürülen kimselerin suçlarını örteceğim. Ve onları, altından ırmaklar akan Cennet'lere koyacağım. Bu, Allah katında sırf lütuf ve keremdir. En iyi sevap Allah indindedir"[140] buyurarak icabet eyledi. Kâfirlerin refah içinde memleketler arasında dolaşmaları seni aldatmasın. Bu az bir istifadedir. Sonra gidecekleri yer Cehennemdir. O ne kötü bir yerdir. Fakat Rabblerinden korkanlara Allah indinde mükâfat olarak altından ırmaklar akan Cennetler vardır. Ve orada ebedi kalırlar. Allah katında olan, iyiler için daha hayırlıdır. Ehl-i kitaptan Allah'a huşû duyarak Allah'a ve size indirilen kitap ve dine ve kendilerine indirilen kitap ve dine iman eden vardır. Onlar Allah'ın âyetleri ile değersiz şeyleri satın almazlar. Onların mükafâtları Rabb'leri katındandır. Allah, hesabı çok çabuk görendir. Ey mü'minler sabr ve sebat edin.[141] Serhadlerde düşmanı gözleyin. Allah'tan korkun. Böylece felah bulursunuz.

Açıklamalar

138- Yani, Allah'ın sözlerini yerine getireceği konusunda hiçbir

şüpheleri yoktur. Fakat onların asıl merak ettikleri şey, Allah'ın vaadettikleri mükafatlar ve nimetler için kendi adlarının geçip geçmemesidir. Bu sebeple, onlar dua ediyor ki, bizi de mükafatlara ve nimetlere lâyık kıl. Yoksa, biz peygamberlere iman ettikten sonra kâfirlerin eleştiri ve alaylarına hedef olduk ve âhirette de biz bir mükafat bulamazsak kâfirler bizi iyice alaya alırlar.

139- Yani, siz hepiniz insansınız ve gözümüzde eşitsiniz. Benim saltanatımda erkek, kadın, efendi, uşak, beyaz, siyah veya büyük, küçük diye bir ayırım yoktur.

140- Rivâyete göre bazı gayri müslimler Resûlüllah (s.a.v.)'a gelerek, "Musa'nın asâ'sı ve "Beyaz eli" vardı, Hz. İsa körleri ve cüzzamlıları iyileştiriyordu. Diğer peygamberlerin de şu veya bu mucizeleri vardı. Acaba sizde ne var?" diye kendisine bir soru yönelttiler. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v.) rükû'nun başından buraya kadar olan âyetleri okudu ve dedi ki "İşte bende bu var."

141- Asıl arapça metninde "sâberu" kelimesi kullanılmıştır. Bunun iki anlamı vardır: Birincisi mukavemet veya direniş. Yani, müslümanlara deniliyor ki, kâfirlerin kendi inanç ve fikirlerini korumak için gösterdikleri mukavemetin siz iki katını gösterin. İkincisi, kâfirlere karşı aralarınızda birbirinden fazla mukavemet gösterin.

EN-NİSA SÛRESİ

İNİŞ TARİHİ VE İŞLENEN KONULAR:

Bu sûre, muhtemelen H.S. 3'ün sonundan H.S. 4'ün sonuna veya H.S. 5'in başına kadar muhtelif zamanlarda inen hutbelerden oluşuyor. Gerçi, bir hutbe veya konuşma ile ilgili âyetlerin nereden başlayıp nerede bittiğini tayin etmek ve kesin iniş tarihinin ne olduğunu belirtmek hayli zordur. Fakat bu âyetler arasında öyle bazı emirler ve olaylardan bahsedilmiştir ki, bunların yardımıyla iniş tarihlerini belirleyebiliriz.

Mesela, veraset ve mirasın dağıtımı ile yetimlerin haklarıyla ilgili emirlerin Uhud gazvesinden sonra indiklerini iyi biliyoruz. Çünkü, bu gazvede müslümanlar 70 şehit vermiş, Medine'nin küçük nüfusu bu vak'a sebebiyle sarsılmış; bir çok evde şehitlerin miraslarının bölüşülmesi ve şehitlerin bıraktıkları yetimlerin haklarının korunması gibi meseleler ortaya çıkmıştı. Bu bakımdan diyebiliriz ki, ilk dört rüku ile beşinci rüku'nun ilk üç âyeti bu tarihte inmişlerdi.

Hadislerde "Salât-ı Havf" (savaş halinde namaz kılma) ile ilgili kayıt "Gazve-yi Zatü'r-Rik'a" vak'asında rastlanıyor. Bu vak'a H.S. 4'de meydana gelmişti. Bu bakımdan, sözkonusu namazın şekil ve hükümlerini ihtiva eden hutbenin bu sıralarda indiği tahmin edilebilir. (Rükû, 15).

Yahudi kabilesi Beni Nazir, Rebiülevvel H.S. 4'de Medine'den ihraç edilmişti. Bu sebeple, "yüzünüzü karalayıp sizi geri göndermeden önce iman edin" denilerek yahudilere son ikazın yapıldığı hutbenin bu tarihlerde indiği söylenebilir.

Suyun bulunmadığı yerde teyemmüm yapılmasıyla ilgili emir H.S. 5'te Beni el-Mustalik gazvesi sırasında verilmişti. Bu bakımdan teyem-

müm ile ilgili hükmü içeren hutbe'nin o tarihlerde indiği tahmin ediliyor. (Rükû).

Sûrenın iniş tarihini az çok tesbit ettikten sonra, bu sûrede işlenen konuları iyice kavrayabilmemiz için o zamanın belli başlı tarihi ve sosyal olaylarına kısaca bir göz atmalıyız:

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in o sıralarda karşılaştığı meseleler ile, yapması gereken işleri üç ana noktada toplanabilir: Birincisi, yeni ve düzenli bir İslâm toplumunun geliştirilmesi. Bu toplumun temeli, Hz. Peygamber (s.a.v) ile diğer Mekke'li müslümanların Medine'ye hicret etmeleri ile Medine ve çevresinde atılmıştı. Bu toplum cahiliyye'nin bütün örf ve adetlerinden arındırılıyor ve kalıcı olması için ahlâk, medeniyet, kültür, cemiyet, ekonomi ve devlet yönetimiyle ilgili yeni ilke ve kurallar benimseniyordu. İkincisi, Arap müşrikleri ile yahudiler ve münafıkların, İslâmî reform hareketine karşı yaptıkları güçbirliğine şiddetle karşı konması. Üçüncüsü, İslâmî devletin, bütün bu muhalif kuvvetlere rağmen mümkün olduğu kadar en çok kalabalık yerlerde ve en geniş alanda yayılması. Allahu Teâlâ tarafından bu sıralarda indirilen vahiylerin hepsinin başlıca konusu işte bu üç noktayı kapsıyordu.

İslâm toplumunun örgütlenip kurulması için Bakara sûresinde verilen hükümler artık yetmiyordu. Medine'deki İslâm toplumunun şimdi daha çok karmaşık ve ayrıntılı meseleler için Allah'ın hidayetine ihtiyacı vardı. Dolayısıyla, en-Nisa sûresinde mevzubahis hutbelerde daha tafsilatlı bir şekilde müslümanların, kendi toplumsal yaşantılarını İslâm kurallarına göre nasıl düzenlemelerinin gerektiği anlatıldı. Bu hutbelerde âilenin esasları anlatıldı. Nikâh ile ilgili kısıtlamalar getirildi. Toplumda kadın ile erkek arasındaki ilişkilerin sınırları belirtildi. Yetimlerin haklarının ne olduğu açıklandı. Verasetin dağıtım ve mirasla ilgili temel kurallar dile getirildi. Ekonomik sorunlarını çözümü için yollar gösterildi. Âilevi kavgalara son verilme kaideleri öğretildi. Ceza kanunu düzenlendi. Şarap ve içkiler yasaklandı. Temizliğin kuralları anlatıldı. Müslümanlara, bir sâlih insanın Allah ve kullarına karşı nasıl muamele etmesi gerektiği bildirildi. Müslümanlar arasında toplum düzeni ve disiplininin başlıca talimatı verildi. Kitap sahiplerinin ahlâki ve dini tutumlarına dikkat çekilerek müslümanların geçmişteki sapık ümmetlerin acı akıbetine uğramamaları için uyarıda bulunuldu. Münafıkların ikiyüzlülüğü tenkit edilerek doğru ve katıksız inancın esaslarına temas

edildi ve böylece iman ile nifâk arasındaki fark iyice gözlerinin önüne serildi.

İslâmî reform hareketine karşı olan güçler, Uhud savaşından sonra muhalefet ve küstahlıklarını daha da arttırdılar. Uhud'da müslümanların yenilgiye uğraması müşrikler ile yahudiler ve münafıkları oldukça cesaretlendirdi. Müslümanlar her taraftan düşmanlarca kuşatıldılar. Bu şartlarda Cenab-ı Allah cesaret verici, coşkulu ve ateşli hutbelerle bir yandan müslümanların kırılan ümitlerini geri getirmeye ve diğer yandan savaş halinde olan bir toplumun neler yapması gerektiğine işaret etti. Medine'de münafıklar ile imanları zayıf olan kimseler çeşitli dedikodular ve söylentiler yayarak müslümanları telaşlandırmaya çalışıyorlardı. Bu sebeple denildi ki, duyulan ve yayılan her haber önce iyice araştırılmalı, kaynağına gidilmeli ve asılsız çıktığı takdirde tekzip edilmeli ve yayılmasına mani olunmalı. Bu arada, müslümanlar sık sık muharebeler ve çatışmalara katılmak için Medine'nin dışına çıkmak zorunda kalıyorlardı. Geçtikleri bazı yerlerde su bulunmuyordu. Bu durumla başa çıkılmak için ilâhî emir geldi: Suyun bulunmadığı yerde banyo ve abdest yerine teyemmüm yapmak yeterli olacaktır. Ayrıca, savaş halinde veya tehlikenin bulunduğu bir yerde namazın azaltılması emri de geldi. Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde kâfirlerin çoğunlukta olduğu kesimlerde azınlıkta kalan müslümanların durumu Medine'deki İslâm ümmeti için çok endişe vericiydi. Azınlıktaki müslümanlar kâfirler tarafından genellikle baskı altında tutuluyor ve eziliyorlardı. Savaş halinde ise bu müslümanların durumu daha da yürek acısı oluyordu ve birçoğu öldürülüyor veya esir alınıyordu. Bu konuda da İslâm toplumuna ayrıntılı talimat verildi. Bunun yanısıra, ülkenin çeşitli bölgelerinde azınlık durumundaki müslümanlar da artık "Darü'l-İslâm" (Barış ülkesi) haline gelmiş olan Medine'ye hicret etmeleri için teşvik edildiler.

Münafıkların çeşitli grupları vardı ve bunların her biri müslümanlara karşı çeşitli yaklaşımda bulunuyorlardı. Bu bakımdan müslümanlar, hangi gruba nasıl muamele yapmaları gerektiğini kestiremiyorlardı. Bu konuda da Allah kendilerine yol gösterdi, bunların çeşitli grup ve sınıfları olduğu hatırlatılarak her birine nasıl muamele yapılması ayrıntılı olarak belirtildi.

Müslümanlarla anlaşma halinde olan tarafsız kabilelere nasıl davranılması gerektiği de ifade edildi.

En önemli husus, müslümanların kendi karakterlerinin çok üstün, sağlam ve temiz olmasıydı; çünkü bu bir avuçluk cemaat ancak kendi ahlâki üstünlüğüyle düşmanlara galip gelebilirdi. Müslümanların en üstün ahlâki vasıflara sahip olmaları gerektiği kaydedilerek en küçük zaaf ve ayıpları şiddetle tenkit edildi.

Bu sûrede davet ve tebliğ konusu da unutulmadı. Cahiliyye'nin karşısında İslâm'ın sunmakta olduğu ahlâk nizamı ve medeniyet anlayışından ayrıntılı bir biçimde bahsedildikten sonra gerek yahudiler gerekse hıristiyanlar ve müşriklerin yanlış dini düşünce ve ahlâk kurallarının muhasebesi yapıldı ve bu milletler Hak dinine çağrıldılar.

EN-NİSA SÛRESİ

(Medine'de Nâzil Olmuştur. 176 Âyettir.)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا
زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ
بِهِ وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾ وَآتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ ۖ
وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ ۖ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ
حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1-2- Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan, zevcesini kendisinden halk edip onlardan birçok erkek ve kadınları yeryüzüne yayan Rabbinizden ittika ediniz (sakınınız).[1] Birbirinizden bir şey istediğinizde Allah'tan korkun ve akrabalıkları kesmekten sakınınız. Allah üstünüzde gözcü bulunuyor. Yetimlere mallarını teslim ediniz.[2] İyiyi fena ile değişmeyin.[3] Kendi malınıza karıştırarak yetimlerin mallarını yemeyin. Bu, büyük günahtır.

Açıklamalar

1- Daha sonraki âyetlerde insan hukuku, özellikle âile düzeninin sağlam ve kalıcı olması için çeşitli kaide ve kurallardan bahsedileceğinden girişte, bir yandan Allah'tan korkulması ve gazabından kurtulması tenbih edilmiş, diğer yandan bütün insanların aynı soydan geldikleri ve eşit oldukları vurgulanmıştır. "Sizi bir tek nefisten yaratan" deyimi, insanların tek bir kişinin soyundan geldiğini hatırlatmak için kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de başka bir yerde bütün insanların Hz. Âdem (a.s.)'den geldiği açıklanmıştır. "Zevcesini kendisinden halk edip" keyfiyetini açıklayacak bir bilgiye sahip değiliz. Genellikle müfessirlerin anlattığı ve Kitab-ı Mukaddes'te de ifade edildiği gibi, Hz. Havva Hz. Âdem'in (a.s.), kaburgasından doğmuştu. (Talmûd'da daha çok ayrıntı verilmiş ve Hz. Havva'nın Hz. Âdem (a.s.)'in sağdaki 13. kaburgasından doğduğu belirtilmiştir). Ancak, Kitabullah bu hususta başka bir ayrıntı vermiyor. Bu hadiseyi doğrulamak amacıyla ileri sürülen hadisin mefhumu da genellikle anlaşılır şekilde değildir. Bu bakımdan doğru yol, Allah'ın istediği gibi, bu hadiseyi üstü kapalı bulundurmak ve fazla kurcalamamaktır.

2- Yani, yetimler çocuk yaşlarında kaldıkları sürece onların mallarını onlar için harcayın ve büyüdüklerinde haklarını geri verin.

3- Bu açık seçik bir cümledir. Anlamı da şudur: Helâl kazancın yerine haram yemeyi âdet edinmeyin. Bunun bir başka anlamı da, yetimlerin iyi mallarını kendi kötü mallarınızla değiştirmeyindir.

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا مَا طَابَ
لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ۖ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً
أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا ۝٣

3- Yetim kızlar hakkında adaleti sağlayamamaktan korkarsanız, uygun gördüğünüz diğer kadınlardan iki, üç ve dörder olmak üzere nikâh ediniz.[4] Bunlar arasında adaleti sağlayamayacak olursanız o zaman bir kadın[5] veyahut malik olduğunuz cariye[6] ile iktifa ediniz. Bu şekilde adaletten sapmamaya daha yakın olursunuz.

Açıklamalar

4- Müfessirler bundan üç anlam çıkarmışlardır:

a) Hz. Âişe (r.a.) bu âyeti tefsir ederken şunları anlatıyor: Cahiliyye'de yetim kızların durumu yürekler acısıydı. Bu kızların velileri, ya mal ve mülküne konmak ya da gençliğinden ve güzelliğinden yararlanmak düşüncesiyle, fikirlerini sormadan ve kimsenin itirazına kulak vermeden onları nikâhlarına alırlardı ve sonra kendilerine hayatı zindan ederlerdi. Bunun için burada denilmiştir ki: "Yetim kızlara adaletli davranamayacağınızı düşünüyorsanız dünyada diğer kadınlar vardır, onlardan beğendiğinizle evlenebilirsiniz." Aynı sûrenin 19. rükûsunun ilk âyeti, bu tefsiri doğrular niteliktedir.

b) Hz. İbn Abbas (r.a.) ve öğrencisi Hz. İkrime'nin tefsiri şöyledir: Cahiliyye'de nikâhın hiçbir sınırı yoktu. Bir kişinin on karısı da olabilirdi. Çok izdivaçta bir kişinin ev masrafı artınca haksız kazanç elde etmeye çalışır ve umumiyetle, kendi yetim yeğen, amcaoğulları ve diğer çaresiz akrabalarının haklarını yemeye çalışırdı. Allahu Teâlâ bu sebeple nikâhı dörtle sınırlandırdı ve dedi ki: "Zulüm ve haksızlık yapmaktan kaçınmanın bir yolu dörde kadar kadınla evlenmenizdir. Ama karılarınıza adaletli davranın."

c) Said bin Cübeyir ile Katadeh ve bazı diğer müfessirlerin ifadesine göre Cahiliyyede de yetimlere haksızlık yapılması iyi karşılanmazdı. Ne var ki Araplar, kadınlar konusunda her türlü adalet ve insaf duygusundan yoksundular. İstedikleri kadınlarla evlenir ve nikâhlarını çoğaltırlardı. Ayrıca kadınlara sürekli baskı uygularlardı. Bu sebeple denilmiştir ki: "Madem ki, siz yetimlere haksızlık yapılmasını iyi karşılamıyorsunuz, o zaman kadınlara da iyi davranmalısınız. Evvela, dörtten fazla kadınla evlenmeyin, ikincisi, bu dört kadından ancak adaletli davranabileceğiniz kadarıyla evlenin."

Yukarıdaki âyetin bu üç tefsiri de doğrudur. Bunun bir başka anlamı da şu olabilir: "Eğer siz yetimlere adaletli davranamıyorsanız, yetim çocukları olan kadınlarla evlenin."

5- Bu âyetle evliliklerin sınırlandırıldığı konusunda bütün fakihler ittifak etmişlerdir. Bu fakihlere göre müslümanlar en fazla dört kadınla evlenebilirler ve aynı zamanda dörtten fazla zevceleri bulunmamalıdır. Rivâyetler de kuralı tasdik ediyorlar. Meselâ, Taif'in kabile reisle-

rinden Giylan, İslâmiyeti kabul ettiği sırada dokuz karısı vardı. Hz. Muhammed (s.a.v) kendisinden dört karısının dışında diğerlerini serbest bırakmasını istedi. Aynı şekilde başka bir şahsın (Nevfel bin Muaviye) beş karısı vardı. Hz. Peygamber bu şahıstan karılarından birini boşamasını istedi.

Görüldüğü gibi, dört kadınla nikâh kuralı da adalet şartına bağlanmıştır. Böylece, adalet şartını yerine getirmeyen bir şahıs dört kadınla evlenmek suretiyle Allah'ı aldatmaya çalışıyor. İslâm devletinde mahkemeler, hakları gasp edilen veya kendilerine adaletli muamele yapılmayan kadınların şikayetini değerlendirmek ve gidermekle mükellef olmalıdırlar.

Batının etkisinde kalan bazı kimseler, bu âyeti tevile çalışıyorlar ve Kur'ân-ı Kerim'in asıl amacının birden çok evliliğe son vermek olduğunu, ancak Cahiliyye'den beri Arap toplumunda kökleşmiş olan çok evlilik (pologamy) adetini birden bire kaldırmanın zor olması sebebiyle evliliğin dörtle sınırlandırılmış olduğunu iddia ediyorlar. Aslında bu tür tevil ve bahaneler, Batı'ya kültürel uşaklıktan kaynaklanıyor. Bir kere birden çok evliliğinin yanlış veya kötü bir iş olduğu görüşü sakattır. Zira, bazı durumlarda birden çok evlilik bir medeni ve ahlâkî zaruret haline geliyor. Böyle bir şeye izin verilmezse, bir kadınla yetinemeyen kimseler meşru yolları bırakıp gizli ve gayrimeşru yollarla toplumda zevk aramaya çalışırlar. Bu ise ahlaksızlığa ve toplumun baştan başa çürümesine yol açar. Bundan dolayıdır ki Kur'ân-ı Kerim ihtiyaçları olanlara birden fazla kadınla evlenme izni vermiştir. Yani, birden fazla evliliği hoş karşılamayanlar bu adeti eleştirebilirler, ama bu lütfen Kur'ân'a mal etmeye çalışmasınlar. Çünkü, Kur'ân-ı Kerim birden çok evliliği açık ifadelerle caiz kılmıştır ve bunu dolaylı bir şekilde eleştirme yoluna da gitmemiştir. (Tafsilat için bk: Mevdûdi, "Sünnet'in Anayasal Statüsü", s. 307-16).

6- Burada cariyelerden, harpte esir alınan ve daha sonra ganimet olarak erkeklere verilen kadın ve kızlar kastedilmiştir. Yani, denilmek isteniyor ki, "siz serbest olan bir âile kadınıyla evlenme imkânına sahip değilseniz, bir cariye ile evlenin (Rük'u-4'te belirtildiği gibi). Bunun başka bir anlamı da şudur: "Eğer birden fazla kadına ihtiyacınız var ve serbest âile kadınları arasında adalet kuramıyorsanız, o zaman cariyelere dikkat edebilirsiniz. Böylece nisbeten az sorumluluklara katla-

nacaksınız." (İlerde dipnot No: 44'de cariyeler konusuna daha çok açıklık getirilmiştir.)

وَءَاتُوا۟ ٱلنِّسَآءَ صَدُقَٰتِهِنَّ
نِحْلَةً ۚ فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَىْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا ﴿٤﴾
وَلَا تُؤْتُوا۟ ٱلسُّفَهَآءَ أَمْوَٰلَكُمُ ٱلَّتِى جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمْ قِيَٰمًا وَٱرْزُقُوهُمْ
فِيهَا وَٱكْسُوهُمْ وَقُولُوا۟ لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٥﴾

4-5- Zevcelere nikâh bedellerini müşkilatsız veriniz. Eğer onlar, nikâh bedelinden (mehir) bir kısmını kendiliklerinden size verirlerse onu afiyetle yeyiniz.[7] Allah'ın sizin için medarı maişet kıldığı malınızı beyinsizlere (sefih) vermeyiniz. Ve onları maldan yedirip giydiriniz. Onlarda yumuşak ve güzel sözlere söyleyin.[8]

Açıklaması

7- Hz. Ömer (r.a.) ile Kadı Şüreyh'in bu hususdaki gözlemi şudur: Eğer bir kadın kocasının nikâh bedelinin (mehrin) tümünü veya bir kısmını affetmişse ve daha sonra bunu tekrar elde etmek istiyor ve mehrini gönüllü olarak bırakmak istemiyorsa. (Bk: Hukuk'üz Zevcen, Mehir bölümü).

8- Bu âyet, geniş bir mana arz etmektedir. Şöyle ki, bu âyette, hayatın temeli ve geçim kaynağı olan para ve mal mülkün tasarrufunun, bunları yanlış kullanarak tüm medeniyet, kültür ve ekonomiyi ve dolayısıyla ahlâk düzenini bozacak kişilere ait olmaması salık verilmiştir. Mülkiyet hukuku öyle sınırsız bir şey değildir ki, beceriksiz bir mülk sahibi haklarını iyice kullanamıyor ve beceriksizlikleri yüzünden toplumun dengesini bozuyor ve yine de haklarına kimse sınır koyamıyor. İnsanın zaruri ihtiyaçları gayet tabii ki karşılanmalıdır. Fakat mülkiyet hakkının kullanılışı konusunda bazı kısıtlamalar getirilmelidir. Mesela, bu haklar hiçbir şekilde ahlak, edeb medeniyet, kültür ve toplumsal ekonomik sınırlarını aşmamalıdır. Bu çerçeve içinde bir kişi küçük çapta da olsa, malını başkasının tasarrufuna verirken o şahsın bunu en iyi şekilde kullanma kabiliyetine sahip olup olmamasını araştırmalıdır.

Daha geniş çapta ise, bir İslâm devleti, mal mülk veya servetlerini çarçur eden, toplumun yararından çok kişisel zevk ve sefa için kullanan malarına el koyup, ilgili mal sahibinin geçimi için belli bir maaş veya gelir bağlamalıdır.

وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ
حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُم مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا
إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ ۖ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَن يَكْبَرُوا ۚ وَمَن كَانَ
غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَن كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا دَفَعْتُمْ
إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

6- Nikâh çağına ulaşıncaya kadar yetimleri tecrübe ediniz.[9] Onlarda olgunluk ve kabiliyet görürseniz mallarını kendilerine teslim ediniz.[10] Yetimin malını büyüdüğünde alır korkusu ile israf ederek yemeyiniz. Zengin kişi yetimin malını yemekten çekinsin. Fakir olan ise âdet ve örfe göre yesin.[11] Yetimlere mallarını teslim ettiğiniz zaman buna şahit bulundurun. Hesap sormak için Allah kâfidir.

Açıklamalar

9- Yani, yetimler erginlik çağına erişirken kendilerini yakından takip ediniz. Akıl ve zeka açısından gelişmelerine dikkat ediniz, ki mallarının kendilerine teslim edilme zamanı geldiğinde bunları akıllıca ve uygun bir biçimde kullanabilsinler.

10- Yetimlere mallarının teslim edilmesinin iki şartı konmuştur: Erginlik ve rüşt (zeka). Rüşdün başka bir anlamı, yetimin kendi mallarını doğru ve akıllıca kullanabilmesidir. Birinci şartta ümmetin bütün fakihleri ittifak etmişlerdir. İkinci şart ile ilgili olarak Hz. Ebu Hanife'nin görüşü şudur: Eğer yetim ergenlik çağına varmış olmasına rağmen "reşit" değil, yani mallarını iyi kullanma yeteneğine sahip değilse, velisi en çok yedi yıl daha bekleyebilir. Bundan sonra o yetim "reşit" olsa veya olmasa, malları kendisine teslim edilmelidir. Fakat İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed ve İmam Şafiî, malın teslim edilmeden önce "rüşt" şartının mutlaka aranmasını istemişlerdir. Pek muhtemeldir ki, bu zevât

bu gibi konularda karar için şeriat kadısına müracaat edilmesini tavsiye etmişlerdir. Kadı, sözkonusu yetimin "reşit" olmadığına karar verirse, aynı zamanda mallarının yönetimi için bir veli tayin edebilir.

11- Yani alelâde bir insan, hizmetinin karşılığını makul ölçülerin içinde almalıdır. Ayrıca bu ücret gizli saklı değil, alenen ve kesinkes yapılan hesaplara göre olmalıdır.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ
نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ
نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا
﴿٨﴾ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا
خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾ إِنَّ
الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا
وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

7-10- Ana, baba ve akrabanın bıraktıklarından erkeklere hisse vardır. Ana, baba ve akrabanın bıraktıklarından kadınlara da nasip vardır. Onların az veya çoğundan bu farz kılınmış bir hissedir. Miras taksim olunurken akraba, yetimler ve fakirlerden biri hazır bulunursa onları o mirastan rızıklandırın. Ve onlara güzel sözler de söyleyin.[13] Arkalarında aciz ve küçük evlat bırakıp onlara karşı endişe edenler korksunlar. Allah'tan sakınarak doğru söz söylesinler. Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler karınlarına ateş doldurmuş olurlar. Ve muhakkak Cehennem'e girerler.[14]

Açıklamalar

12- Bu âyette beş kanun hükmü yer alıyor: Birincisi, mirasta sadece erkekler değil kadınlar da pay sahibi olurlar. İkincisi, miras her ne kadar az olursa olsun mutlaka dağıtılmalıdır. O kadar ki, ölen bir

kişi arkasında sadece bir metrelik kumaş bırakmış ve 10 varisi varsa, o 10 kişi arasında dağıtılacaktır. Fakat bir varis başka bir varisin payını para ile satın alabilir. Üçüncüsü, veraset kanunu, her türlü mal ve gayri menkul ile menkul için geçerlidir. Dördüncüsü, miras hakkı, ancak bir kişinin arkasında bir şey bırakıp vefat etmesinden sonra doğar. Beşincisi, miras, ölen kişinin akrabalarına yakınlık derecesine göre dağıtılır.

13- Burada ölen kişinin varislerine hitap edilmiştir. Bu varislerden, mirasın dağıtımı sırasında âilenin bütün fertlerine özellikle, fakir olanlar ile yetimlere iyi muamele yapmaları, onlara cömert davranmaları istenmiştir, bazıları akrabalık derecesine göre uzak olsalar dahi kendilerine makul bir pay verilmelidir ve kalbleri kırılmamalıdır.

14- Hadislerde belirtildiği gibi, Uhud gazvesinden sonra Hz. Sa'ad bin Rebi'inin zevcesi iki kızıyla birlikte Resûlüllah'ın huzuruna çıktı ve şöyle dedi: "Ya Resûlüllah (s.a.v.) bunlar, sizinle beraber Uhud'ta savaşan ve şehit olan Sa'ad'ın kızlarıdır. Bu kızların amcası, Sa'ad'ın bütün mirasına el koymuş ve kendileri için tek bir kuruş bırakmamıştır. Şimdi siz söyleyin, bu kızlar ne yapsınlar ve bunlarla kim evlenecek?" İşte bu konuşma sırasında yukarıdaki âyetler nazil oldu.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ
مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ۚ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا
مَا تَرَكَ ۖ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۚ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ
وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ ۚ فَإِنْ لَمْ
يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ۚ فَإِنْ كَانَ لَهُ
إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ
آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ
نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

11- Allah, size evlatlarınız hakkında erkek için iki kadının payı miktarı ile vasiyet eder.[15] Eğer evlatlar iki kadından fazla olursa onlara terekenin üçte ikisi vardır.[16] Eğer kız evlat bir ise ona bunun yarısı vardır. Ölenin çocuğu varsa ana ve babasından her birine terekenin altıda biri vardır.[17] Eğer ölenin evladı olmayıp ana ve babası mirasçı olursa annesine üçte birdir.[18] Tereke sahibinin kardeşleri varsa annesine altıda birdir.[19] Bu, yaptığı vasiyetten ve borcunun ödenmesinden sonradır.[20] Babalarınızdan, evlatlarınızdan hangisinin faide yönünden size daha yakın olduğunu bilmezsiniz. Bu hüküm, Allah tarafından farz kılınmıştır. Allah âlîmdir, hakîmdir.[21]

Açıklamalar

15- Miras ile ilgili olarak ilk prensip budur. Yani, erkek mirastan kadının iki mislisine hak iddia edebilir. Şeriat'a göre erkek âile reisidir ve âilenin geçiminin en büyük yükü ona aittir. Buna karşılık kadın bu tür ekonomik ve sosyal pek çok sorunlardan arındırılmıştır. Bu bakımdan erkeğin payının kadınınkinden iki misli olması, adaletin bir gereğidir.

16- Bu hüküm iki kız için de geçerlidir. Yani, bir kişinin herhangi bir erkek evlâdı yok ve arkasında sadece iki veya ikiden fazla mirasçı kız bırakmışsa bütün terekesinin üçte ikilik bölümü bu kızlar arasında dağıtılacaktır. Geriye kalan üçte birlik bölüm ise diğer mirasçıları tarafından paylaşılacaktır. Tereke sahibi tek oğul bırakmış ve başka varisleri yoksa bütün mal mülk o çocuğa kalacaktır. Eğer diğer varisleri varsa onlara gereken pay verildikten sonra bütün tereke erkek evlâdına gidecektir.

17- Yani, ölen kişi evlât sahibiyse, evlatlarının sayısı veya cinsiyetleri gözetilmeksizin anne ve babasından her biri mirasından altıda bir hak sahibi olacaktır. Bu kişinin bir veya birden fazla kızları, bir veya birden fazla oğulları, ya da aynı zamanda kızları ve oğulları olabilirler. Geriye kalan üçte ikilik bölüm diğer akrabalara dağıtılacaktır.

18- Ölen kişinin varisleri arasında annesi ve babasının dışında kimse yoksa, geriye kalan üçte iki babasına gidecektir. Durum farklıysa, üçte ikilik bölümde babası ve diğer akrabalarının payı olacaktır.

19- Vefat eden kişinin mirasçıları arasında erkek veya kız kardeşleri varsa, annesinin payı üçte birden altıda bire indirilecektir. Bu şekilde, annesinin payından alınan altıda birlik bölüm babasının payına eklenecektir. Çünkü, bu durumda babasının sorumlulukları bir kat da-

ha artmış oluyor. Fakat şurası unutulmamalıdır ki, ölen kişinin anne ve babası yaşıyorsa, kardeşlerine herhangi bir pay verilmeyecektir.

20- Vasiyetten, borçtan önce bahsedilmiştir. Zira her ölen kişinin borcunun olması şart değildir, ama bir vasiyet bırakması daha önemlidir. Fakat kanun hükmüne göre evveliyet borca aittir, vasiyetin sırası daha sonra gelmektedir. Mesela, tereke sahibinin bir borcu varsa, önce o ödenmeli ve ondan sonra vasiyetine göre hareket edilmelidir. Vasiyet konusunda Bakara sûresinin 182 Nolu. açıklamasında belirttiğimiz gibi, bir kişi kendi terekesinin ancak üçte biri hakkında vasiyet yapma hakkına sahiptir. Bu kaide, miras kanununa göre yardıma muhtaç olan akrabalara herhangi bir pay verilmediği takdirde bazı malî yardımda bulunma imkânı sağlamak amacıyla konmuştur. Mesela, diyelim ki ortada yetim torunlar vardır, ya da bir oğlunun dul karısı geçim sıkıntısı içinde bulunuyor, yahut yardıma muhtaç olan kardeşler, yenge, yeğen veya amca oğlu veya başka bir akraba vardır, işte bunlara vasiyetnameye göre pay verilebilir. Hatta yakın akrabalar arasında olmayıp başka muhtaç kişilere veya hayırsever kuruluşlara vasiyete göre yardım yapılabilir. Sözün kısası, bir kişinin terekesinin üçte ikisi veya bundan biraz fazlası için şeriat bazı kaide kurallar getirmiştir. Bunlar İslâm mirası kanununu oluşturuyor. Bundan yine şeriat'ın gösterdiği ve tesbit ettiği akrabalara pay veriliyor. Geriye kalan üçte bir veya daha azı ölen kişinin iradesine bırakılmıştır. Sözkonusu kişi, kendi özel âilevi durumuna göre ki, şahıslardan şahıslara değişebilir, terekesinin o bölümünün dağıtımını belirleyebilir. Fakat ölen kişi vasiyetinde bazı haksızlıklar yapar veya başka bir deyimle, vasiyet hakkını kötüye kullanırsa, bunun telafisi de vardır. Mesela, böyle bir kişi, vasiyetteki payını gereksiz ve haksız yerde dağıtılmasını emreder ve böylece câiz varislerin haklarına tecavüz ederse, âile fertleri bir araya gelerek durumu düzeltebilirler veya şer'î mahkemeye başvurup mirasın daha adil bir şekilde dağıtılmasını talep edebilirler. (Bu konuda tafsilat için bk: "Yetim Torun'un Veraseti" adlı Urduca risalem).

21- Burada miras konusunda Cenab-ı Allah'ın bahşettiği gayet makul adil kanununu tanımayan akılsızlara uygun bir cevap verilmiştir. Miras konusunda ilâhî emirlerde eksiklik aramaya çalışan ve kendilerince bunu düzeltmeye çalışanlara deniliyor ki her şeyi en iyi bilen Allah'tır.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ
فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِن بَعْدِ
وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۚ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ
إِن لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ
الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم مِّن بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ
وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ
أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ ۚ
فَإِن كَانُوا أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي
الثُّلُثِ مِن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۙ غَيْرَ
مُضَارٍّ ۚ وَصِيَّةً مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

12- Vasiyeti icra ve borcu ifa olunduktan sonra zevcenizin terkeylediği şeyin, eğer evladı yoksa yarısı, eğer evladı varsa dörtte biri sizindir. Vasiyetiniz ve borcunuz yerine getirildikten sonra, terkettiğinizin, şayet evladınız yoksa dörtte biri, evladınız varsa sekizde biri zevcenizedir.[22] Babası, anası ve evladı olmayarak vefat eden bir erkek veya kadının bir kardeşi veya kızkardeşi varsa vasiyet ve borç çıktıktan sonra terekenin altıda biri onadır. Eğer kardeşleri birden fazla iseler hepsi terekenin üçte birine ortak olurlar.[23] Kimseye zarar vermeyiniz.[24] Allah bu şekilde tavsiye ediyor. Allah bilici ve hilm ile muamele edicidir.[25]

Açıklamalar

22- Yani zevce ister bir veya birden fazla olsun, evlâdı olduğu takdirde sekizde bir ve evlâdı olmadığı takdirde dörtte bir'e sahip olacaklar. Bu 1/4 veya 1/8'lik bölüm de bütün eşler arasında eşit şekilde taksim olunacaktır.

23- Geriye kalan 5/6 veya 2/3'a, ortada bulunan bir varisin payı olacaktır. Fakat bir varisi yoksa, geriye kalan mal mülk hakkında o şahıs gereken vasiyeti yapabilir. Bu âyetle ilgili olarak müfessirlerin ortak görüşü şudur: Burada kardeşlerden, ölen kişiye annesi tarafından akraba olan, ama babaları başka olan kişiler kastedilmiştir. Öz kardeşler veya babaları tarafından akraba olan üvey kardeşler ile ilgili hüküm sûrenin sonunda yer almıştır.

24- Vasiyette, müstahak olan veya paya lâyık olanlara gereken pay verilmemesi, onların haklarına tecavüz ve zarar vermek demektir. Borçta da zarar vermek vardır. Meselâ, bir kişi sırf müstahak olanlara gereken payı vermemek maksadıyla gerçekten almamış olan bir borcu kabullensin, ya da layık olan kişileri mirastan mahrum etmek için başka bir oyun oynasın. Bu gibi zarar verilmesi, "günah-ı kebaire"dir. Hadislerdeki ifadeye göre vasiyette başkalarına zarar vermek büyük günahlardan biridir. Bir başka hadiste Hz. Peygamber (s.a.v)'in şu buyuruğu yer almıştır: Bir kişi ömrü boyunca cennetlilere lâyık amel işlediği halde, ölürken vasiyetinde başkalarına zarar verirse, kendisini Cehennem'e atmış oluyor.

25- Burada Allah'ın ilim ve bilgi sahibi olması iki sebepten dile getirilmiştir: Birincisi, bir kul, Allah'ın koyduğu kaide ve kuralları bozarsa, onun cezasından ve muhasebesinden kurtulamayacaktır. İkincisi, Allah kimler için ne kadar pay tesbit etmişse onlar akıl, mantık ve adalet kurallarına tamamıyla uygundurlar. Allahu Teâlâ, kulların menfaatinin nerede olduğunu çok iyi bilendir. Burada Allah'ın "hilm" (yumuşaklık) ile muamele ettiği de belirtilmiştir. Yani Allah bu kanunları icra ederken insanların kolaylığını düşünmüş ve onlar için sert kurallar koymamıştır.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾
وَمَن يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ
يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٤﴾

وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ
أَرْبَعَةً مِّنكُمْ ۖ فَإِن شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتّٰى
يَتَوَفّٰهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾ وَاللَّذَانِ
يَأْتِيَانِهَا مِنكُمْ فَآذُوهُمَا ۖ فَإِن تَابَا وَأَصْلَحَا
فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿١٦﴾

13-16- Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Allah ve Resûlüne itaat edeni Allah, ağaçları altından sular akan Cennetlere koyar ki, orada ebedi kalırlar. Bu da büyük bir zaferdir. Allah ve Resûlüne asi olup sınırlarına tecavüz edeni ebedî kalmak üzere Cehenneme sokar.[25A] Ona rezil edici azap vardır. Kadınlarınızdan fuhşu irtikap edenlere karşı içinizden dört şahit getiriniz. Eğer dört şahit şehadet ederlerse o kadınları ölüm gelip alıncaya kadar veyahut onlara Allah bir yol açıncaya kadar evlerde tutunuz (hapsedin). Sizden zina irtikab edenlerin her ikisini cezalandırın. Eğer tevbe edip durumlarını ıslâh ederlerse onlara eziyetten vazgeçin. Allah Teâlâ rahmeti bol ve tevbeyi kabul edicidir.[26]

Açıklamalar

25A- Bu çok sert ve korkunç bir âyettir. Bunda, Allah'ın getirdiği veraset kanununu değiştirmeye veya Allah'ın koyduğu diğer kaide ve kurallarını bozmaya yeltenenlerin daimi bir azaba sokulacağı belirtilmiştir. Ne var ki, bunca şiddetli bir uyarıya rağmen müslümanlar tıpkı yahudilerin küstahlığıyla Allah'ın kanunlarını değiştirmeye, O'nun koyduğu sınırları aşmaya çalışmışlardır. Özellikle veraset kanunu konusunda gösterilen itaatsızlık, Allah'a karşı açık isyan boyutuna varmıştır. Bazan kadınlar tamamıyla mirastan mahrum bırakılmışlar, bazan sadece büyük oğlan mirasa lâyık görülmüştür. Bazan mirasın olağan dağıtım metodu terkedilerek "ortak âile emlak ve serveti" ilkesi kabul edilmiştir. Bazan kadınlar erkekler kadar miras sahibi yapılmıştır. Bu isyanlar sanki yetmiyormuş gibi, şimdi de bazı müslüman devletlerde Batıya körü körüne taklid hevesiyle "ölüm vergisi" konmuştur. Bu demektir ki, ölen kişinin varisleri arasında Allah'ın saymayı unuttuğu

(1) biri daha var ve o da devlettir! Halbuki, ölen bir kişinin mal ve mülküne devlet ancak, hiçbir varisi bulunmadığı ve terekesinin sahipsiz olduğu takdirde el koyabilir. Bunun bir başka yolu da vasiyettir. Eğer ölen kişi, vasiyetnamesinde devlete de bir pay bırakmışsa, bu pay devlete gidebilir.

26- Bu iki âyette zina'nın cezasından bahsedilmiştir. İlk âyette zina yapan kadınlardan sözedilmiştir. Onların cezası, ikinci bir emre kadar hapistir. İkinci âyet zina yapan erkek ve kadın her ikisiyle ilgilidir. Bunların cezası kendilerine eziyet verek, işkence yapmak ve sövmektir. Zina ile ilgili bunlar ilk emirlerdi. Daha sonra Nûr suresinde kesin cezâ tayin edildi ve zina yapan erkek ile kadın'a 100'er kamçı vurulması gerektiği ifade edildi. Görüldüğü gibi, burada zina konusunda devlet idaresi ve hukuk sisteminin bazı ince örnekleri verilmiştir. Cezaların Araplara alıştıra alıştıra uygulama yolu seçilmiştir. Şartlar bunu gerektiriyordu. Bilindiği gibi, daha önce Arabistan'da bir devlet ve hukuk anlayışı yoktu. Arapların tümünü çatısı altında toplayan ne bir devlet ne bir kanun nizamı vardı. Bu bakımdan sert ceza kanunlarını tesbit edip hemen uygulamak, Arapları İslâm devletine ve İslâm'a karşı baş kaldırmaları için teşvik edebilirdi. Bu sebeple, Cenab-ı Allah, Arapları İslâm Ceza kanunlarına alıştırmak amacıyla zina ile ilgili önce yumuşak müeyyide ve cezalar tavsiye etti ve daha sonra, zina, "kazaf" ve "sirka"nın hatlarını tayin etti. Râşit halifeler devrinde işte bu hudud'a dayalı Ceza kanunları icra olundu.

Müfessir Süddî, bu iki âyet arasındaki farkı iyi anlayamamış ve birincisinin nikâhlı kadınlar, ikincisinin evli olmayan erkek ve kadınlarla ilgili olduğunu ileri sürmüştür. Ne var ki, bu zayıf bir tefsirdir ve bunun lehinde kuvvetli herhangi bir delil verilmemiştir. Bundan daha zayıf fikir Ebu Müslim İsfahanî'ninkidir. Kendisine göre ilk âyet iki kadın arasındaki sapık ilişki ve ikinci âyet iki erkek arasındaki eşcinsel ilişkiyle ilgilidir. Ebu Müslim İsfahanî gibi tanınmış bir âlimin böyle bir iddiada bulunması çok şaşırtıcıdır. Zira onun bahsettiği durumlar ve ilişkiler ayrıntılar kısmına giriyor. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim insan hayatının ana meseleleri için bazı belli başlı kurallar ve kanunlar tesbit etmiştir. İnsan hayatının karanlık köşeleriyle uğraşma işini "ictihâd"a bırakmıştır. Bu sebepten dolayıdır ki, Hz. Peygamber (s.a.v)'den sonra erkekler arasındaki eşcinsel ilişki sorunu gündeme gelince sahabelerden kimse, bu

konuda bir hükmün en-Nisa sûresinin yukarıdaki âyetinde yer aldığını aklına bile getirmedi.

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ
بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ
اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ
التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ
الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ
أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾

17-18- Allah katında kabul olunan tevbe, cahillik sebebiyle bir fenalık yapıp, arası geçmeden tevbe edenlerin tevbesidir. Onları Allah affeder. Allah bilicidir ve hikmet sahibidir. Tevbe, fenalık yapıp nihayet ölüm gelince: "Ben şimdi tevbe ettim" diyenlerin veya kâfir oldukları halde ölenlerin tevbesi değildir. Onlara acıklı bir azap hazırladık.[27]

Açıklamalar

27- "Tevbe", dönmek veya avdet etmek anlamını taşır. Bir kulun, günah işledikten sonra Allah'a tevbe etmesi, bir kölenin efendisine yüz çevirdikten sonra tekrar ona dönmesidir. Yani bu köle, efendisine, yaptıklarından pişmanlık duyduğunu belirterek O'na itaat ve sadakatını teyid ediyor. Allah'ın, kul'a tevbe etmesi demek, kuluna kızmış, O'ndan inayetini esirgemiş olan efendisinin onu affetmesidir. Allahu Teâlâ burada demek istiyor ki: "Ben, kasden değil, sadece bilgisizlik yüzünden günah işleyenleri affederim. Bu insanların gözlerinden cehalet perdesi kalkınca yaptıklarından pişmanlık duyar ve kusurları için af dilerler. Bu gibi kullar ne zaman kendi yaptıklarından pişmanlık duyarak kapımı çalarlarsa kapımı açık bulacaklar."

"Bu dergâhım, ümitsizlik dergâhı değildir

Yüz defa da tövbeyi bozdunsa, yine gel!"

Fakat, tevbe, Allah'tan hiç korkmadan ömürleri boyunca her türlü

günah işledikten sonra ölüm ânı yaklaştığında pişmanlık duyanlar ve günahlarının affedilmesini isteyenler için değildir. Yani, her şeyin farkında olup kasten günah işleyen ve son anda tevbe edenlerin tevbesi kabul olunmaz. Benzeri sözler, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şu ifadesinde yer almıştır: "Cenab-ı Allah, bir insanın tövbesini, ancak ölüm belirtileri görüldüğü zamana kadar kabul eder." Çünkü bundan sonra hayat kitabı kapanıyor ve imtihan için verilen mühlet bitmiş oluyor. Bundan sonra bir dönüş yolu yoktur. Aynı şekilde bir kişi, kâfir olarak bu dünyadan göçtükten sonra öbür dünyada gerçekleri kendi gözleriyle görüp tevbe etmek ister veya dinini değiştirmek isterse de hiçbir faydası yoktur.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَرِثُوا۟ ٱلنِّسَآءَ كَرْهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ
لِتَذْهَبُوا۟ بِبَعْضِ مَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأْتِينَ بِفَٰحِشَةٍ
مُّبَيِّنَةٍ ۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰٓ
أَن تَكْرَهُوا۟ شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ ٱللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾
وَإِنْ أَرَدتُّمُ ٱسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَءَاتَيْتُمْ
إِحْدَىٰهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا۟ مِنْهُ شَيْـًٔا ۚ أَتَأْخُذُونَهُۥ
بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُۥ وَقَدْ
أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾

19-21- Ey iman edenler, kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl olmaz[28] ve onlara verdiğiniz şeylerin (mehir) bir kısmını almak için onları sıkıştırmayınız. Ancak aşikâr ve sabit bir fuhuş irtikâp etmiş olurlarsa (verdiğinizi alırsınız).[29] Kadınlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadınızsa olabilir ki,

sizin hoşunuza gitmeyen o şeyde, Allah birçok hayır takdir etmiş bulunur.[30] Eğer bir zevceyi bırakıp yerine başka birini almak istiyorsanız, öbürüne yüklerle mehir vermiş olsanız, ondan bir şey almayın. Verdiğiniz şeyi iftira ve açık günah olarak geri alır mısınız? Onu nasıl alırsınız ki, birbirinizle halvet oldunuz (karılıp katıldınız). Ve o kadınlar sizden ağır teminat da aldılar.[31]

Açıklamalar

28- Burada denilmek isteniyor ki, kocasının ölümünden sonra, o âilenin fertleri dul kadını, ölünün mirası sanarak ona sahip olmaya ve velisi haline gelmeye çalışmasınlar. Kocası öldükten sonra o kadın serbesttir. "İddet" süresini bitirdikten sonra istediği yere gidebilir, istediği kişiyle nikâh kıyabilir.

29- Mehrini gasp etmek için değil, onları ahlâksızlıkları yüzünden cezalandırmak için.

30- Yani, eğer kadın güzel değil veya kocasının hoşuna gitmeyen bazı ayıpları varsa da, koca acele hareket edip onu boşamamalıdır. Mümkün olduğu kadar temkinli davranmalı ve sabretmelidir. Bazan, yüzü veya vücudu güzel olmayan kadınlar, evlilik için çok hayırlı olan bazı diğer meziyetlere sahip olabilirler. Zamanla, bu gibi kadınların değeri kocası tarafından iyi anlaşılabilir. Kısacası, boşanma konusunda acele edilmemelidir, kadının bütün marifet ve hünerlerinin ortaya dökülmesine imkân bırakılmalıdır. Boşanma en son çare olarak düşünülmelidir. Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Talak (boşanma) caizdir, fakat caiz olan bütün şeylerde Allah'ın en çok beğenmediği şey işte budur." Başka bir hadis şöyledir: "Nikâh kıyın ve boşanmayın. Çünkü, Allah arı gibi her çiçeğin tadını çıkarmak isteyen erkek veya kadınları sevmez."

31- Burada "ağır teminat"tan nikâh kastedilmiştir. Çünkü nikâh, gerçekten çok büyük ve yüklü bir anlaşmadır. Zaten bu teminattan dolayıdır ki bir kadın kendisini bir erkeğe teslim eder. Şimdi eğer bir erkek bu teminatı ortadan kaldırıyor veya anlaşmayı bozuyorsa, anlaşmanın başında verdiği fiyatı (mehri) geri alma hakkına sahip değildir. (Bk: Bakara sûresinin 251 Nolu. açıklaması).

وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ إِلَّا

مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا ۖ وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

22- Babalarınız, kadınlardan nikâhladıklarını nikâhlamayın. Ancak bu geçen zamanda ola. (Cahiliyyet devrinde geçen).[32] Çünkü bu büyük bir günah ve Allah'ın gazabına sebep olan çirkin bir yoldur.[33]

Açıklamalar

32- Kur'ân-ı Kerim'de Cahiliyye dönemindeki kötü örf ve âdetler, medeni ve sosyal bozukluklardan bahsedilirken umumiyetle bu tür bir ifade kullanılır. Yani, "bu geçen zamanda ola", "geçmişte ne olmuşsa olmuş" v.s. Şimdi bu ifade tarzının iki anlamı vardır. (1) Cahiliyye'de bilgisizlik ve aptallık nedeniyle yapılan hatalar ve yanlış uygulamalardan dolayı kimse cezalandırılmayacak, ama şu şartla ki, bundan böyle herkes ayağını denk alsın ve Allah'ın emirlerine göre hareket etsin. (2) Geçmiş döneme ait bir gelenek veya uygulama haram ilan edilmişse bu demek değildir ki, eski kanun veya geleneklere göre yapılan işlerde iptal edilmiş ve bu işlerden doğan sonuçlar geçersiz ve sorumluluklar ortadan kaldırılmıştır. Mesela, bugün üvey anne ile nikâh haram kılınmışsa bu demek değildir ki, şimdiye kadar yapılan bu gibi evliliklerden doğan evlâtlar gayri meşrudur ve babalarının miraslarından onlara herhangi bir pay verilmeyecektir. Aynı şekilde bir alışveriş şekli haram kılınmışsa, geçmişteki buna benzer diğer bütün alışverişlerin de iptal edilmiş olduğu sanılmalıdır. Bu gibi alışverişlerle kazanılan servet ilgili şahıstan geri alınamaz veya haram kılınamaz.

33- İslâm yasasına göre bu bir ceza suçudur ve polisin müdahalesini gerekli kılmaktadır. Ebu Davud, Nesa'î ve Müsned Ahmed'de yer alan rivâyetlere göre Resûlüllah (s.a.v.) bu suçu işleyenlerin idamı ve mallarının zabtına hükmü vermiştir. İbn Mâce'nin, İbn Abbas'a dayanarak naklettiği rivâyette Hz. Peygamber'in şu sözleri bulunuyor: "Mahrem olanlarla zina yapanı öldürün." Fakihler arasında bu konuda biraz ihtilâf vardır. İmam Ahmed böyle bir suçlunun idam edilmesi ve mallarının zaptedilmesi görüşündedir. İmam Ebu Hanife, İmam Malik ve İmam Şafi'i ise, adı geçen kişinin mahremlerden biriyle zina yapması halinde kendisi için zina haddi uygulanması ve eğer onlar-

dan biriyle nikâh kılmışsa kendisine ibret verici ceza verilmesine hüküm vermişlerdir.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ
وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ
وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ
وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ
وَرَبَائِبُكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَائِكُمُ
الَّتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ
مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا
مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٣﴾

23- Size, analarınız,[34] kızlarınız,[35] kızkardeşleriniz,[36] halalarınız, teyzeleriniz, birader kızları, hemşire kızları,[37] süt analarınız, süt hemşireleriniz,[38] kaynanalarınız,[39] kendileri ile zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup himayelerinizde bulunan üvey kızlarınızla[40] evlenmeniz haram edildi. Eğer onlarla (üvey kızlarınızın anaları ile) zifafa girmemişseniz (onlarla evlenmenizde) size bir beis yoktur. Kendi sulbünüzden (gelmiş) oğullarınızın karıları[41] (ile evlenmeniz) ve iki kızkardeşi birlikte almanız da haramdır.[42] Ancak geçen geçmiştir. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.[43]

Açıklamalar

34- Anne ister öz ister üvey olsun, ikisi de haramdır. Aynı zamanda babaanne ve anneanne de haramdırlar.

Babasının gayri meşru ilişki kurduğu kadının, oğlu için haram olup olmadığı konusunda bazı tereddütler var. Eski fakihlerden bazısı kendisinin hem haram olduğunu hem haram olmadığını belirtiyorlar.

Bazılarına göre, babasınnı şehvetle dokunduğu kadın da oğul için haramdır. Aynı şekilde, oğlunun gayri meşru ilişki kurduğu kadının baba için haram olup olmadığı da kesinleşmemiştir. Ayrıca, anne veya kızın gayri meşru ilişki içinde bulundukları erkekle aynı zamanda evlenip evlenmemeleri konusunda da ihtilaf vardır. Bu konuyla ilgili fıkıh bahisleri çok çeşitli ve geniştirler. Fakat, babası veya oğlunun, göz diktiği bir kadınla evli olan ya da kendisinin o kadının annesi veya kızına göz diktiği bir kişinin temiz ve sâlih bir toplumda bulunmasının hiç de iyi bir işaret olmadığı kolayca söylenebilir. İlâhî Şeriat kendi mizacı itibarıyla, nikâhlı, nikâhsız, nikâhtan önce, nikâhtan sonra, temas veya bakış gibi inceliklere tahammül edemez. Lâfın kısası şu ki, âile hayatında aynı kadınla baba ve oğul ve aynı erkekle anne ve kızın şehvetli duygularla bağlı olmaları çok tehlikeli ve zararlıdır ve şeriat buna hiç müsamaha etmez. Hz. Peygamber Efendimiz'in bir hadisi şöyledir: "Bir erkeğin, cinsel organlarına şehvetle baktığı kadının annesi ve kızı ona haramdır." Bir başka hadisi şöyledir: "Hem anne, hem kızının cinsel organlarına ihtirasla bakan bir kişinin yüzüne Allah bakmak istemez." Bu rivayetlerle Şeriat'ın ne istediği sanırız iyice anlaşılmış olacaktır.

35- "Kızlarınız" deyimine torunlar da giriyor. Fakat, gayri meşru ilişki sonucu doğan kızın haram olup olmaması konusunda yine ihtilaf vardır. İmam Ebu Hanife, İmam Malik ve İmam Ahmed bin Hanbel (r.a.)'e göre gayri meşru doğan kız da öz kız gibi mahremlerden biridir. Fakat İmam Şafiî bu kızı mahrem saymıyor. Ne var ki, kendi nutfesinden doğan kızıyla nikâh yapmasının caiz olduğunu tasavvur etmek bile bir kişi için iğrenç bir şey olsa gerek.

36- Bu tarife öz kızkardeşlerin yanısıra anneden doğma veya babadan doğma kızkardeşler de girer.

37- Bu akrabalıklarda öz veya üvey olma farkı yoktur. Baba veya annenin kızkardeşleri ister öz ister üvey olsun ister babaları müşterek olsun, oğul için haramdırlar. Aynı şekilde erkek veya kız kardeşleri ister öz olsun ister üvey, ya da babaları ortak olsun, kızları bir kişi için tıpkı kendi kızları gibi haramdırlar.

38- Bir erkek veya kız evlâdının, sütünü emdikleri kadın kendileri için anne, ve o kadının kocası, baba derecesindedirler. Bu konuda ümmetin fakih ve âlimleri arasında hiçbir ihtilâf yoktur. Aynı şekilde öz

anne ve baba ile ilgili olarak mahrem kılınan bütün akrabalar da süt çocukları için haramdırlar. Bu hükmün kaynağı, Hz. Peygamber'in şu buyuruğudur: "Yahram-u min-arrıza'a ma yahramu min-en-nasb". Fakat, mahremliğin, ne kadar süt içmesinden sonra söz konusu olduğu konusunda ihtilaf vardır. İmam Ebu Hanife ile İmam Malik (r.a.)'ye göre bir orucun bozulmasında esas alınan ölçü, bir çocuğun emdiği süt ve mahremlik için geçerlidir. Ancak İmam Ahmed sütün üç defa ve İmam Şafiî beş defa içilmesinden sonra mahremliğin doğduğunu belirtiyorlar. Ayrıca, sütün hangi yaşta emilmesinin mahremlik meselesi yarattığı konusunda da ihtilaf vardır. Bu hususta fakihlerin görüşü şöyle özetlenebilir.

1) Esas alınan yaş, çocuğun sütten kesilmemiş olması ve bütün beslenmesinin süte dayalı olmasıdır. Yoksa, sütten kesilmesinden sonra bir çocuk bir kadının sütünü emmişse, bu onun su içmiş olmasının dışında bir şey ifade etmez. Bu görüş Ümmü Seleme'ye ve İbn Abbas'a aittir. Hz. Ali (r.a.)'nin bir rivâyeti de aynı çizgidedir. Zuhrî, Hasan Basrî, Katadeh, İkrime ve Avza'î de aynı görüştedirler.

2) Ancak iki yaşına sütün emilmesi durumunda mahremlik sözkonusu olabilir. Bu görüşü Hz. Ömer (İbn Mes'ud, Ebu Hureyre ve İbn Ömer'in dışında İmam Şafiî, İmam Ahmed, İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Sufiyan Sevrî paylaşıyorlar. İmam Ebu Hanife'nin bir sözü de bu fikri teyid eder mahiyettedir. İmam Malik (r.a.) de aynı görüştedir. Fakat kendisi, süt emme süresinin, iki yaşından sonra bir veya iki ay geçmesinden sonra şer'i hükmün aynı olduğunu belirtmiştir.

3) İmam Ebu Hanife ve İmam Zufar'ın iyi bilinen bir sözü şöyledir: Mahremlik, bebeğin 2.5 yaşına kadar süt emmesi süresinde geçerli olabilir.

4) Mahremlik sütün içilmesine bağlıdır, her ne yaşta olursa olsun. Yani asıl önemli olan şey sütün emilmesidir, yaş haddi değil. Süt içen ihtiyar da olsa şer'î hüküm değşimez. Hz. Âişe'nin rivâyeti bu yöndedir. Hz. Ali'nin bir rivâyeti de aynı çizgidedir. Fakihlerden Ürve bin Zübeyir, At'â, Leyis bin Sa'ad ve İbn Hazm bu görüşü kabul etmişlerdir.

39- Bir kişiye sadece nikâh kıldığı kadın'ın annesinin haram olması ihtilâflı bir meseledir. İmam Ebu Hanife, Malik, Ahmed ve Şafiî (r.a.)

bu durumda annesinin haram olduğu kanısındadırlar. Hz. Ali (r.a.)'ye göre ise, nikâhlı olsa dahi o kadınla cinsî münasebet kuruncaya kadar annesi kocasına haram değildir.

40- Böyle bir kızın, haram oluşu, üvey babasının evinde himayesinde büyüdüğüne bağlı değildir. Burada bu kelimeler, Cenab-ı Allah tarafından, bu ilişkinin nezaketini göstermek amacıyla kullanılmıştır. Ümmetin fakihleri, üvey kızın, babası için haram olduğunda birleşmişlerdir, ister bu kiz üvey babasının evinde himayesinde, ister himayesinin dışında büyümüş olsun.

41- Bu kısıtlama erkek evlâtlıklarının dul veya boşadığı karılarının, babalarına haram olmadığı veçhiyle getirilmiştir. Haram kılınan, sadece kendi sulbünden gelen oğlunun karı veya karılarıdır. Yine oğul gibi, torunların karı veya karıları da dedelere haramdır.

42- Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in buyuruğuna göre hala, yeğen, veya teyzeleri de aynı zamanda nikâhına almak bir kişi için yasaktır. Bu hususta şu genel kural unutulmamalıdır: Bir erkek için, birisiyle nikâh kılması haram olan iki kadınla bir arada nikâh kılmak mutlaka haramdır.

43- Yani cahiliyye'de zulüm yapıyor ve iki kız kardeşi birlikte nikâha alıyordunuz, ama bu geçmişte kaldı ve artık böyle bir harekette tekrar bulunmazsanız, herhangi bir cezа çekmeyeceksiniz. (Bk: Yukarıdaki dipnot No: 32). Nitekim cahiliyyede iki kız kardeşiyle birlikte nikâh kılanların, bunlardan birini boşamaları istendi.

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۖ
كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَنْ
تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ ۚ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ
بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا
تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾

24- Kadınlardan evli olanlar da helâl değildir. Ancak sahip olduğunuz cariyeler (esirler nikâhlı olsa da esaret ile nikâh fesh olur).[44] Bu size Allah'ın farzıdır. Ve bundan sonrakiler, zinadan sakınarak, ismet dairesinde malınızdan sarf ile nikâh etmeniz için helâl kılındı. Kendilerinden istifade ettiğiniz kadınların takdir olunan ücretlerini veriniz. Nikâh'ın takdirinden sonra aranızda rıza ile karar verdiğiniz şeyde günah yoktur. Allah bilicidir, hakîmdir.

Açıklamalar

44- Yani, savaşta esir alınan ve "Darü'l-Harb"te kâfir kocaları bulunan kadın veya cariyeler haram değildirler. Zira, Darü'l-Harb'ten, "Darü'l-İslâm"a geldikten sonra onların nikâhları kendiliğinden fesholunmuştur. Bu gibi kadınlarla hem nikâh kılınabilir, hem de bunlar himayeleri altında bulunan kişiler tarafından "temettü"ye tâbi tutulabilirler. Ancak fakihler karı-kocanın aynı zamanda esir alınmaları durumundaki hüküm ile ilgili olarak anlaşmazlığa düşmüşlerdir. İmam Ebu Hanife ve ona bağlı olan bazı fakihler bu karı-kocanın nikâhının geçerli olacağı kanaatindedirler. İmam Malik ile İmam Şafiî ise bu nikâh'ın geçerli olmadığı görüşündedirler.

Cariyelerle temettü konusunda bazı kimseler bazı ihtilâflara düşmüş ve bazı konuları iyi anlayamamışlardır. Bu sebeple, meselenin bazı yönlerini burada ele alalım:

I) Savaşta esir alınan her kadınla her asker, cinsel ilişki kurma hakkına sahip değildir. Aksine, İslâm yasalarına göre bu çeşit esir kadınlar veya kızlar devletin nezaretine verilmelidirler. Devlet ve hükûmet isterse bunları serbest bırakabilir, isterse onlardan fidye alabilir, başka müslüman savaş esirleriyle mübadele edebilir veya müslüman askerler arasında dağıtabilir. Bir asker, ancak bir cariye ile devletin izni ile temettü edebilir.

II) Birini himayesine verilmiş olan bu tür bir cariye ile, aybaşı halli (adeti) gelinceye ve hamile olmadığı anlaşılıncaya kadar cinsel ilişki kurulamaz. Bu şartların yerine getirilmeden kurulan bütün cinsel ilişkiler haram sayılacaktır. Cariye hamile ise, doğum yapıncaya kadar onunla yatılmaz.

III) Bir erkek ancak kendi payına düşen cariye ile temettü edebilir, başkası ona dokunamaz. Bu kadından doğan çocuk, ancak himayesine verilmiş olan erkeğin câiz ve meşru evlâdı sayılacaktır. Bu evlâdın

medeni ve meşru hakları, sulüb'ten doğan evlâdın tamamıyla aynı olackatır. Çocuk doğurduktan sonra sözkonusu cariye başkasına satılamaz ve kocasının ölümünden sonra kendiliğinden serbest sayılacaktır.

IV) Savaşta esir alınan kadın veya kızların temettüsü (geçici evlilikle cinsel ilişki) için ehl-i kitaptan olmaları şartı getirilmemiştir. Bu kadın veya kızların dini inanç veya düşünceleri gözönüne alınmaksızın müslüman askerler arasında taksim olunması esastır. Böylece, payına düştükleri erkekler tarafından temettü edilebilirler.

V) Kendi payına düşen bir cariyeyi başka bir erkeğin tasarrufuna (nikâhına) veren bir şahıs o cariyeden bazı hizmetler bekleyebilir, ama onunla bir daha cinsel ilişki kuramaz.

VI) Şeriat, zevce sayısını dörtle sınırlandırmıştır, ama cariyelerin sayısını belirlememiştir. Böyle bir sınırlamanın getirilmemesinin amacı, zengin ve varlıklı kişilerin istedikleri kadar cariye toplayarak evlerini ve köşklerini birer fuhuş yuvası haline getirmesine izin vermek değildir. Bu belirsizlik, Arabistan'da o zamanki savaş durumundan ileri gelmiştir. Savaşların sayısı, süresi ve bunlarda alınan cariyelerin sayısı belli olmadığı bu konu yoruma açık bırakıldı.

VII) Mülkiyet kanunuyla ilgili diğer hükümleri gibi, bir kişinin savaş durumunda bir esir ile ilgili sahip olduğu bütün hak ve yetkileri başkalarına devredilebilir.

VIII) Hükumet tarafından mülkiyet hakkının tayini, tıpkı nikâh gibi meşru ve medeni bir fiildir. Bu bakımdan, nikâh ile ilgili olarak herhangi bir sakınca ve tiksinti görmeyen ve duymayan bir kişinin cariyelerle temettüyü hor görmesi veya kötü olarak kabul etmesi düşünülemez.

IX) Devlet veya hükumet, savaş esiri olan bir cariyeyi bir kişinin mülkiyetine verdikten sonra onu geri alma hakkına sahip değildir.

X) Eğer bir askeri komutan, askerlerinin, sadece geçici olarak, esir kadınlarla cinsel açlıklarını giderme izni verirse onun bu fiili İslâm yasalarına göre tamamıyla gayri meşrudur. Bunun zinadan bir farkı yoktur ve bilindiği gibi, zina İslâm hukukuna göre ağır bir suçtur. (Daha ayrıntılı açıklamalar için Bk: "Tefhimât" ve "Resâyil ve Mesâyil" adlı eserlerim).

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَّنْكِحَ الْمُحْصَنٰتِ
الْمُؤْمِنٰتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِّنْ فَتَيٰتِكُمُ
الْمُؤْمِنٰتِ ۚ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ ۚ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ ۚ
فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنٰتٍ غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ
أَخْدَانٍ ۚ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ
مَا عَلَى الْمُحْصَنٰتِ مِنَ الْعَذَابِ ۚ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ۚ
وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۚ
۞ يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾

25-26- Sizden mali gücü olmadığından hür mü'mine kadını nikâhlamaya gücü yetmeyen, mü'mine cariyelerden biri ile evlensin. Allah imanınızı çok iyi bilir. Kiminiz kiminizdensiniz.[45] (Hür ve cariye hep insansınız) O cariyeleri sahiplerinin izni ile nikâhlayın. Afife ve zinadan, gizli dost tutmaktan uzak oldukları halde nikâh bedellerini (mehir) iyilikle veriniz. Evlendikten sonra fuhuş irtikâb ederlerse o zaman hür kadınlara olan cezanın yarısı kadar ile cezalandırılırlar.[46] Cariye ile bu nikâh sizden zinaya sapmaktan korkanlar içindir.[47] Eğer sabrederseniz sizin için daha hayırlıdır. Allah Gafûrdur, Rahîm'dir. Allah size sınırlarını bildirmeyi ve sizi sizden evvel geçenlerin yollarına hidayet etmeyi ve günahlarınızı affetmeyi ister. Allah alîmdir, hakîmdir.[48]

Açıklamalar

45- Yani, cemiyette bireyler arasındaki fark sadece izafîdir, yoksa bütün müslümanlar eşittirler. Aralarında bir ayırım kıstası varsa o da imandır. Kimin imanı daha güçlü ve sağlamsa, o Allah katında daha üstün bir insandır, böyle bir kişi zengin de olabilir, fakir de. Aynı şekil-

de iman ve ahlâk bakımından bir cariye, bir âile kadınından daha üstün olabilir.

46- Görünüşte burada bir tenaküz vardır, ki Hevâriç ile diğer bazı kimselere bundan yararlanmış ve "recm" (taşlayarak öldürmek)'e karşı çıkmışlardır. Onlar der ki: "Eğer evli bir kadın için İslâm şeriatına göre zinanın cezası recm ise, bunun yarısı ne olabilir? Bu bakımdan, bu âyet İslâm'da recm cezasının bulunmadığını pekalâ kanıtlamaktadır. "Ne var ki, bu beyler Kur'ân-ı Kerim'in kullandığı ifade ve kelimeleri nazar-ı itibara almamışlardır. Bu rük'û'da "muhsinât" (emniyet içindeki kadınlar) kelimesi iki ayrı anlamda kullanılmıştır. Birincisi, kocalarının himayesinde bulunan "evli kadınlar". İkincisi, evli olmamasına rağmen âile'nin himayesinde bulunan "âile kadınları". Mevzuubahis âyette "muhsinat" kelimesi, cariyelerin karşıtı olan "âile kadınları" anlamında kullanılmış, "evli kadınlar" anlamında değil. Ve açıkça deniliyor ki, sözkonusu cariyeler "evlendikten sonra fuhuş irtikâb ederlerse." Meseleye daha derinliğinde bakacak olursak, âile kız ve kadınlarının aynı zamanda iki türlü emniyet veya muhafaza altında bulunduklarını görürüz. (1) Âilenin koruması altında bulundukları için evli olmamasına rağmen "muhsinât" tarifine girdikleri için (2) Âilenin korumasının yanısıra kocalarının himayesi altında bulundukları için. Buna karşılık bir cariye, cariye olduğu sürece "muhsine" değildir, çünkü o hiçbir âile'nin himayesinde değlidir. Fakat nikâhtan sonra kocasının himayesine sahip oluyor, mamafih bu himaye de eksik kalıyor. Çünkü, kocasının himayesine girdikten sonra eski efendilerine bağlı kalıyor ve toplumda âile kız ve kadınlarının sahip oldukları mevkiye hiçbir zaman yükselmiyor. Bu bakımdan, cariyelere verilecek cezanın da eksik ve yarım olması gerekiyor. Burada aynı zamanda başka bir nokta da açıklık kazanmış oluyor. Yani, Nûr sûresinin ikinci âyetinde bahsedilen ceza evli olmayan âile kadınlarıyla ilgilidir. İşte bu ceza cariyeler ile ilgili olarak yarıya indirilmiştir. Evli olan âile kadınlarının zina yapmaları halinde cezalarına gelince, bunlara evli olmayan âile kadınlarından daha çok ceza verilmelidir. Zira bunlar zina suçunu işlemek suretiyle iki tür himayeden çıkmış ve sınırlarını aşmış oluyorlar. Gerçi Kur'ân-ı Kerim'de bunlar için uygun görülen recm cezası için fazla bir açıklık getirilmiştir. Fakat bu hususta kesin ve ince işaretler vardır, ki bunları bir peygamberin kavramamasına imkan yoktur.

47- Yani, bu uygulama ile Cenab-ı Allah, kullar için biri kolaylık getirmiştir. Âile kız ve kadınlarıyla evlenmeye güçleri yetmeyen kişiler cariyelerle evlenebilirler

48- Sûre'nin başından buraya kadar verilen emir ve talimat ve Bakara sûresinde toplum ve kültür ile ilgili konular işlenirken verilen talimâta burada genellikle temas edilerek, bunların çok eski devirlerden beri peygamberler ve sâlih cemiyetlerin uymaya çalıştıkları ahlâk, medeniyet ve kültürün temel kanun ve kuralları olduğu ifade edilmiştir. "Cenab-ı Allah'ın sizi cahiliyye'nin vahşi ve ahlâksız örf ve adetlerinden kurtarıp sâlihlere lâyık yeni bir hayat tarzı kabul etmenizde size yardım etmesi O'nun sonsuz inayet ve ihsanının bir örneğidir."

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ
يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ
اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

27-28- Allah sizi affetmek ister ve şehvetlerine tâbi olanlar da sizin büyük bir meyil ile doğru yoldan sapmanızı arzu ederler.[49] Allah sizden ağır tekliflerini hafifletmek ister ve insan zayıf olarak yaratılmıştır.

Açıklamalar

49- Burada munafıklar, gerici cahil kafalar ve Medine'nin çevresindeki yahudilere işaret edilmiştir. Münafıklar ile gericiler cemiyet, kültür ve medeniyet ile ilgili reformcu harekete karşıydılar ve eski örf ve adet ile geleneklerini aynen sürdürmek istiyorlardı. Miras'a kızların ortak yapılması, dul kadınların kaynana ve kayınbabalarının baskısından kurtarılması, iddetten sonra herhangi bir erkekle evlenmelerine izin verilmesi, üvey anneleriyle evlenmenin haram kılınması, iki kız kardeşini nikâha alınmasının yasaklanması, evlatlıklara mirasta pay bırakılmaması veya evlatlıkların dul veya boşanmış karılarıyla babaların evlenmelerinin yasaklanması bunlar ve bunlara benzer icraatlar bağnaz ve tutucu çevreleri çileden çıkartacak nitelikte idiler. Bu uygulamalar uzun süre ve geniş çapta tartışma, dedikodu ve söylentilere

yol açtı. Fesatçı kişi ve gruplar, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ve müslümanlara karşı cephe kurup türlü çeşit propaganda yapmaya başladılar. İslâmî harekete rağbet eden kişiler kışkırtılıyor, kandırılıyor ve müslümanlardan soğutuluyordu. İslâm şeriatının haram olarak tasnif ettiği nikâhtan doğan kişilere deniliyordu ki, "bakın, baba ve anneleriniz arasındaki evlilik, gayri meşru damgasını yemiştir. Onlar meğer gayri meşru münasebette bulunmuşlardır."

Diğer tarafta yahudiler vardı, ki yüzyıllar boyunca Allah'a itaatsızlık ve onun emirlerini tahrif ederek kendi durumlarına uydurmuşlardı. Binbir ayrıntıya girmiş, şeriat'a göre helâl olan şeyleri haram, haram olan şeyleri helâl yapmışlardı. Pek çok bid'at ve hurafelere ilâhî kanun hüviyeti verilmişti. Bu bakımdan alelade yahudilerin Kur'ân-ı Kerim'in basit ve açık seçik talimatını anlamaları hayli güçleşmişti. Kur'ân'ın emirleri gelir gelmez Hz. Peygamber ile müslümanları soru yağmuruna tutarlardı. Onlar kendi bidat ve hurafelerin ilâhî şeriat olarak ilan edilmesini istiyorlardı; aksi takdirde bunu Kitabullah olarak tanımayacaklarını ilan ediyorlardı. Örneğin, yahudilerde adet görmekte olan bir kadın pis sanılırdı ve aybaşısı süresince onun dokunduğu yemekleri ne kimse yer ne de onu yanlarında oturturlardı. Bu gelenek Medine'li Ensâr'a da sıçramıştı. Hz. Peygamber, Medine'ye gelince kendisine bu mevzuda sual soruldu. Buna cevaben Bakara sûresinin 28. rükû'nda yer alan âyet nazil oldu. Buna göre Hz. Peygamber, adet süresince sadece cinsî münasebeti yasakladı. Bunun üzerine yahudiler ortalığı birbirine kattılar ve "vallahi, bu adam bizim haram kıldığımız bütün şeyleri helâl etmeye ve helâl ilan ettiğimiz şeyleri haram kılmaya and içmiştir" demeye başladılar.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ
بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ
وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ
ذَٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى
اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾

29-30- Ey mü'minler, kendi aranızda ticaret olmaksızın mallarınızı haram sebeplerle yemeyiniz.[50] Kendinizi öldürmeyin.[51] Şüphe yok ki, Allah size acır.[52] Kim helâlın sınırını aşarak ve haksızlık ederek bunu yaparsa, onu Cehennem'e sokarız. Bu Allah'a pek kolaydır.

Açıklamalar

50- "Haram sebeplerle", doğru ve câiz olmayan ve hem şeriat hem ahlâk kurallarına aykırı olan yollar demektir. "Ticaret" kelimesi de sanayi ve ticaretteki karşılıklı menfaatlara dayalı alışveriş için kullanılmıştır. Ayrıca bu alışveriş gönüllü ve karşılıklı anlama ile olmalıdır. Bu hususta herhangi bir baskıya, hile veya sahtekârlığa yer yoktur. Rüşvet ve faiz alışverişinde gönüllü hareket ve karşılıklı anlaşmanın olduğu doğrudur. Fakat dikkat edilirse rüşvet veya faiz verenler daima baskıya boyun eğerek ve mecbur kalarak bu tür alışverişe giriyorlar. Kumarda da anlaşma oluyor. Fakat bu fiili de bir kişi, ilerde kazançlı çıkacağı umuduyla yapıyor. Kumara hiçbir kimse kaybetme korkusuyla katılmaz. Hile, sahtekârlık ve üç kağıtçılık gibi işlerde görünüşte bir anlaşma sözkonusudur, fakat bu oyunlara gelenler ortada herhangi biri anormal veya aldatıcı bir şey olmadığı düşüncesinde olurlar. İkinci taraf oyun içinde oyun olduğunu anlamış olursa bu gibi oyunlara gelmez.

51- Bu cümle, bir önceki cümlenin tamlaması da olabilir ve müstakil bir cümle de. Bir önceki cümlenin tamamlaması olduğunu düşünürsek, bunun anlamı şu olabilir: "Başkalarının mallarını yemek, insanın kendi kendini helâk etmek demektir." Hile, sahtekârlık ve haram yeme, toplumun içten içe kemirilmesine sebep olur ve bunun kötü etkilerinden bizzat sahtekâr kişi veya haram yiyici de kurtulamaz. Ahirette bu sahtekârlık yüzünden bir kişi ağır cezalara çarptırılabilir ve çok acı çekebilir. Fakat yukarıdaki cümle'nin başlıbaşına bir cümle olduğunu kabul edersek, bunun iki manası vardır: (1) "Birbirinizi öldürmeyin." (2) "Kendinizi öldürmeyin veya intihar etmeyin." Buradaki kelimeler ve ifade çok anlamlıdır ve yukarıda bahsettiğimiz üç anlamı da çıkabilir.

52- Yani, Allah sizin hayrınızı ve iyiliğiniz'i ister ve sizin felâketinizle son bulacak bir işten peşinen sizi ikaz ediyor.

إِن تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ
عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

31- Eğer nehy olunduğunuz şeylerin büyüklerinden kaçınırsanız, biz de küçük günahlarınızı örteriz[53] ve sizi şerefli bir makama (getirip) sokarız.

Açıklamalar

53- Allah demek istiyor ki: "Biz, dar görüşlü ve dar kafalı değiliz. Biz ufak tefek hatalar için kullarımızı cezalandırmayız. Eğer amel defterinizde günah-ı kebire veya büyük günahlar yoksa, biz sizin küçük günahlarınızı affederiz ve bunun için size karşı herhangi bir suçlamada bulunmayız. Fakat büyük günahlar işlemişseniz, bunun hesabını mutlaka vereceksiniz ve o zaman küçük günahlarınız da hesaba katılacaktır."

Büyük ile küçük günahlar arasındaki ilke farkı nedir, evvelâ bunu anlayalım. Kur'ân-ı Kerim ile Sünnet'i enine boyuna incelediğimde üç şeyin herhangi bir fiili büyük günaha dönüştürdüğü kanısına vardım. (Fakat tabii ki, bu hususta en iyi takdir hakkı Allah'a aittir). Bunları şöyle sıralayabilirim:

1) Birinin hakkının yenmesi. Bu, ister Allah'ın, ister ana-babanın, ister diğer insanların ya da kendi nefsinin hakkı olabilir. Kimin hakkı ne kadar büyükse onun hakkının yenmesi o kadar büyük günah sayılabilir. Bu sebepten dolayıdır ki, günah'ın bir başka adı "zulüm"dür. Şirk ise Kur'ân-ı Kerim tarafından "büyük zulüm" olarak adlandırılmıştır.

2) Allah'tan korkmamak ve O'na karşı adetâ isyan etmek. Bu gibi bir durumda bir insan Allah'ın emir ve nehiylerine hiç dikkat etmez ve Allah'ın yasakladığı şeyleri kasten yapmaya kalkar, buna karşı O'nun emrettiği pekçok şeylerden kaçınır ve yapmaz. Böyle bir itaatsızlık ne kadar utanmazlık, küstahlık ve korkusuzluk taşırsa, işlenen günahta o kadar büyük olur. Bu tür günahlar için "fısk" ve "ma'siyet" kelimeleri kullanılmıştır.

3) Çeşitli bağ ve ilişkileri koparmak. Bağlar ve ilişkiler, ister kul ile Allah, ister kullar arasında olsun, eğer güçlenmeleri ve pekişmeleri insan hayatının barış, huzur, istikrar ve refah içinde geçmesine yönelikse, bozulduğu takdirde büyük günah işlenmiş olur. Bağların önemi ve bozulmaları halinde doğan sonuçların vehametine göre günahta büyük olur. Meselâ, zinanın çeşitli safhalarını ele alalım: Bu fiil ilk önce medeni kurallarının daha sonra da toplumun bozulmasına sebep olur. Fakat bazı çeşitleri vardır ki durumu daha da vahimleştirirler. Örneğin, evli bir kişinin zina yapması, evli olmayan bir kişinin zinasından çok daha tehlikeli ve zararlıdır. Evli kadınla zina yapmak evli olmayanla zina yapmaktan daha korkunçtur. Komşu ile zina yapmak, komşu olmayan ile zina yapmaktan daha kötüdür. Mahremler mesela, anne veya kızla zina yapmak, başka bir kadınla yatmaktan daha kötüdür. Bir camide yapılan zina başka bir yerden daha kötüdür. Bu çeşitli misallerden anlaşılacağı gibi, aynı günahın işleniş tarzı, şekli, şartları, zamanı ve mekanı, buna bambaşka anlam vermekte ve cezasını aynı şekilde değiştirmektedir. Yukarıda anlattığımız gibi, nerede insan hayatının barışı ve huzuru ne kadar çok bozuluyor, insanlar arasındaki ilişkiler ne kadar saygıdeğer ve güçlüyse ve koparılması ne kadar çok tehlikeli oluyorsa zina fiili de o kadar büyük cezaya mucip oluyor. Bu anlamda bir günah için "fücûr" deyimi kullanılmıştır.

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ لِّلرِّجَالِ
نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا ۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ۚ وَاسْأَلُوا
اللَّهَ مِن فَضْلِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾
وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ
وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ
نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

32-33- Allah'ın bazınızı bazınız üzerine üstün kıldığı şeyi haşed etmeyin. Erkek için kazandığından bir pay olduğu gibi kadın için de kazandığı şeyden

bir hisse vardır. Ve Allah'ın fazlını isteyiniz. Allah her şeyi bilicidir.[54] Ana babanın ve akrabanın terkeylediği şeylerden hepsine mirasçı kıldık. Akd ile yeminlerinizin bağladığı kimselere de hisselerini verin. Allah, her şey üzerine şahiddir.[55]

Açıklamalar

54- Bu âyette önemli bir ahlâk dersi verilmiştir, ki buna riayet edilirse toplumsal hayat büyük rahat ve huzura kavuşur. Cenab-ı Allah insanları aynı boyda, aynı, kabiliyetle veya maddi imkânlarla yaratmamıştır. Yani onlar her bakımından eşit yapılmamışlardı. Bazıları güzel, bazıları, çirkin, bazıları güzel sesli, bazıları kötü seslidir. Kimi güçlü, kimi güçsüz, kimi vücutça sıhhatli kimi sakat doğmuştur kimi iyi şartlarda doğmuş, kimi kötü şartlarda. Kimine bol imkân ve kaynaklar sağlanmış, kimine hiçbir şey. İnsan toplumu zaten bu farklılıklar üzerinde kurulmuştur. Aralarındaki bu fark ve imtiyaz Allah'ın hikmetiyle yaratılmıştır. Bir insan ne zamanki kendisine sağlanan doğal yetenek ve imkânları aşarak sun'i imtiyazlar ve üstünlükler kazanmaya çalışmışsa o zaman huzursuzluk ve kavga başlamıştır. Ve nerede bu doğal farklar ve ayrımlar sun'i bir takım girişimlerle ortadan kaldırılmaya çalışılmış ve bütün insanlar "eşit" hale getirilmeye çalışılmışsa orada başka türlü bir fesat doğmuştur. Doğa ile savaş çok acı sonuçlar doğurmuştur. Bir insanın başka bir insanı kendisinden bazı bakımdan üstün görüp telaşlanması, toplum hayatında kıskançlık, haset, rekabet, kin, nefret ve engelleme gibi duyguların doğmasının başlıca sebebidir. Bunun neticesinde, o insan caiz yollarla elde edemediği meziyet, imkân ve kaynakları caiz olmayan yollarla elde etmeye çalışır. Cenab-ı Allah bu âyette işte bu tür düşünce ve duygulardan kaçınma yolunu gösteriyor. Cenab-ı Allah demek istiyor ki, Allah'ın fazlı kime bahşedilmişse, onda kalır ve fazla hased ile bakılmasın. Sizin göreviniz Allah'tan fazlasını istemenizdir ve O, hangi fazla ve hikmeti uygun bulursa size bahşeder.

55- Arabistan'da alışılmış bir geleneğe göre, aralarında dostluk ve kardeşlik ilişkisi kuran kişiler birbirinin mirasına hak kazanmış olurlardı. Aynı şekilde evlâtlıklar, babalarının mirasına konarlardı. Bu âyette cahiliyye'nin bu geleneğine son verilmiştir. Burada denilmek isteniyor ki, Cenab-ı Allah tarafından bir veraset kanunu açıklanmıştır. Bu kanuna aykırı hareket edilmeyecek, ama dostuk ve anlaşma ile ak-

raba olanlara ilgili kişi kendi hayatında istediği şeyler verebilir. Böylece ölümünden sonra bir veraset sorunu ortaya çıkmayacaktır.

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ
بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَّبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ
فَالصّٰلِحٰتُ قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ
وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ
فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ۖ فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ
فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾

34- Erkekler, kadınlar üzerine hakimdirler.[56] O sebeple ki, Allah onlardan kimini kiminden üstün kılmıştır.[57] Bir de (erkekler onlara) mallarından infak etmektedirler. İyi kadınlar itaatı olanlardır. Allah kendi (hak)larını nasıl koruyorsa, onlar da öylece göze görünmeyeni koruyorlardır.[58] İtaat dairesinden çıkmalarından korktuğunuz kadınlara nasihat edin, yatağınızı ayırın, hafifçe dövün,[59] eğer size itaat ederlerse onlar aleyhine bir vesile aramayın. Allah, çok yüksek ve çok büyüktür.

Açıklamalar

56- Burada kullanılan arapça kelime "kavvamûn"dur. Kavvam veya kayyum, bir şahıs veya müessesenin idari ve mali işlerine nezaret eden kişiye denir.

57- Burada kullanılan "üstünlük" kelimesi, şeref veya keramet anlamında değildir. Bu kelime, bir erkeğin cinsiyet bakımından kadından üstün oluşunu ifade ediyor. Yani, erkek, cinsiyet itibarıyla kadınlara göre daha üstün özellik ve yeteneklere sahiptir. Bu sebepten dolayıdır ki, âile düzeninde erkeğin yeri "kavvam" (hakim, reis) olarak belirlenmiştir ve kadın tabiat itibarıyla erkeğin koruması ve nezaretine bırakılmıştır.

58- Hadislerden birinde Resûlüllah (s.a.v.)'ın şu sözleri yer almıştır: "En güzel zevce, o'nu gördüğünüzde içinizi ferahlatan, söyledikler-

nizi aynen yerine getiren ve sizin evde bulunmadığınız zaman arkanızda annenizi ve kendi nefsini koruyan kadındır." Bu hadis, yukarıdaki âyetin en güzel tefsiridir. Fakat şunu unutmayalım ki, bir kadının, kocasına itaat etmekten daha önemlisi Yaradanına itaat etmektir. Nitekim, eğer bir kadının kocası ona, Allah'ın koyduğu bazı yasakları hiçe sayma ve günah işleme emri veriyorsa, o kadın pekalâ kocasının emrine aykırı hareket edebilir. Fakat eğer kocası, karısından nafile namaz veya orucu terketmesini isterse, o kadın kocasının emrine uyabilir.

59- Bu demek değildir ki, bu üç işte bir arada yapılsın. Yani, itaatsızlık eden kadınlara karşı bu üç tedbirden biri uygulanabilir. Fakat bu tedbirleri alırken ölçüyü kaçırmamak esastır. Ceza, suçun mahiyetini ve şiddetini aşmamalıdır. Hatta hafif ve yumuşak tedbirler tercih edilmelidir. Hz. Peygamber (s.a.v) kadınların (zevcelerin) dövülmesini hoş karşılamamıştır ve buna istemeyerek izin vermiştir. Ne var ki, bazı kadınlar lâftan anlamaz ve mutlaka dayak isterler. Böyle bir durumda dahi Hz. Peygamber ihtiyatlı davranmasını tavsiye etmiştir. Mesela, kadınların yüzlerine vurulmaması, kıyasıya dövülmemesini istemiş ve vücuda iz bırakacak bir şeyle dövülmemesini tavsiye etmiştir.

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ
أَهْلِهَا إِن يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ
كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾

35- Eğer erkekle kadın arasının açılmasından korkarsanız zevcin âilesinden bir hakem ve kadının âilesinden de bir hakem gönderin. Eğer onlar.[60] ıslahı murad ederlerse Allah aralarını uyuşmaya muvaffak kılar. Allah alimdir, habîrdir.[61]

Açıklamalar

60- Burada kullanılan "onlar" kelimesinden hem hakemler, hem eşler anlaşılabilir. Her kavgada barışma imkânı var, eğer taraflar barışmak istiyor ve aracılar ile hakemler de bunu uygun görüyorlarsa.

61- Bu âyette verilen emir şudur: Karı-koca arasındaki ufak tefek

anlaşmazlıklar, daha ciddi kavgalara ve en son ikisinin boşanmalarına sebep olabilir. Onun için, bu konuda çok dikkatli ve titiz davranılmalı ve ipler pazara çıkmadan kavga evde halledilmeli ve barışılmalıdır. Karı-koca kavgasına son verilmesi için her iki tarafın arabulucuları devreye girmelidirler. Bu itibarlı ve güvenilir kişiler evvela anlaşmazlık ve kavganın gerçek sebeplerini araştırmalı ve bir araya gelerek eşlerin barışmaları için çare aramalıdırlar. Şimdi mesele bu arabulucu veya hakemlerin seçimidir. Bu hakemleri kim seçecektir? Cenab-ı Allah bu meseleyi meçhul bırakmıştır ki, eşler isterlerse kendi âilelerinden ihtilâfı gidermek için hakem, seçsinler, yoksa her iki âilenin büyükleri duruma müdahale ederek bir mahkeme kursun ve meseleyi karara bağlasınlar. Fakat her şeye rağmen dava şer'î mahkemeye intikal ederse de mahkeme bir âile heyeti kurdurabilir ve eşler hakkında karar çıkartabilir.

Hakemlerin yetkileri ihtilâf konusudur. Fakihlerin bir grubu, bu hakemlerin herhangi bir karar verme hak ve yetkisine sahip olmadığını, ancak barışma ve çözüm için uygun gördüğü kararı tavsiye edebileceğini, buna uyup uymamanın kavgalı eşlere bağlı olduğunu belirtir. Aynı grup, eşlerin bu hakemleri boşanma, "hül'a" veya başka bir konuda vekil tayin etmiş olmaları durumunda kararlarına uymaları gerekli olacaktır. Hanefi ve Şafiî ulema'nın fikri budur. İkinci grup fakihler, her iki hakemin de eşlerin barışmaları lehinde karar verebileceklerini, ancak ayrılmaları veya boşanmaları hakkında herhangi bir şey yapamayacaklarını belirtiyor. Hasan Basri ve Katadeh ile bazı diğer fakihler işte bu görüştedirler. Başka bir gruba göre adı geçen hakemlerin kararları kesin ve bağlayıcı olup eşlerin hem barışmaları hem ayrılmaları hakkında karar verebilirler. Hz. İbn Abbas, Said bin Cübeyr, İbrahim Naha'yî, Şa'bi, Muhammed bin Sirin ve bazı diğer ulema bu görüştedirler.

Hz. Osman ile Hz. Ali (r.a.)'nin bu gibi medeni davalarda verdikleri kararların bazı örnekleri bize kadar intikal etmiştir. Bunlara göre, kendileri eşlerin âilevî ihtilâf ve kavgayı halletmek maksadıyla tayin ettikleri hakemlere karar verme hak ve yetkisini veriyorlardı. Nitekim, Hz. Akîl bin Ebu Talib ile karısı Fatma bin Ütbe bin Rebi'ye'nin davası Hz. Osman'a intikal edince kendisi kocanın âilesinden Hz. İbn Abbas (r.a.) ve karı'nın âilesinden Hz. Muaviye bin Ebu Sufiyan (r.a.)'ı hakem tayin ederek kendilerine şu talimatı verdi: "Eğer sizce onların ay-

rılmaları uygunsa, ayrılmalarına karar verin." Aynı şekilde Hz. Ali de bir davada iki hakem tayin etti ve kendilerine, eşleri barıştırma veya ayırma yetkisi verdiğini belirtti.

Bundan anlaşılacağı gibi, hakemlerin kendileri adlî yetkilere sahip olmuyorlar, ancak şer'i mahkeme kendilerine karar verme hakkı verirse bunu pekalâ kullanabilirler.

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ
شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ
بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ
لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ
وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ
مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٣٧﴾
وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا
﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا
مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ إِنَّ اللَّهَ
لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا
وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾

36-40- Allah'a ibadet edin ve O'na bir şeyi ortak tutmayın. Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, fakirlere, yakın ve uzak komşulara, arkadaş şerik[62]

ve dostlara, misafirlere, köle cariyelere iyilik edin. Allah, kendini beğenenleri ve böbürlenenleri sevmez. Cimrilik edenler, cimrilikle insanlara emredenler ve Allah'ın fazl ve kereminden onlara verdiğini saklayanlar[63] Allah'ın sevmediği mağrurlardır. Biz kâfirler için rezil edici bir azab hazırladık. Mallarını insanlara gösteriş (riya) için sarf edenler, Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyenler, Şeytanın yakınlarıdır. Kendisine Şeytanın arkadaş olduğu kimse ne fena arkadaş bulmuştur. Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman edip Allah'ın kendilerine rızk olarak verdiğinden infak etseler ne olurdu? Allah onları bildirdi. Allah, bir zerre ağırlığında olsa zulmetmez. Eğer bir iyilik olursa onun sevabını kat kat arttırır. Ve kendi tarafından da büyük bir mükafât verir.

Açıklamalar

62- Metinde "es-sahib bil-cünb" deyimi kullanılmıştır, ki hem beraber oturan arkadaş hem tesadüfen rastlanan bir kişi de olabilir. Yolda, alışverişte, çarşı pazarda, biriyle karşılaşabilirsiniz, bir dükkandan bir şey alırken, başka bir müşteri ile tanışabilirsiniz, ya da yolculuk sırasında bir yolcuyla ahbab olabilirsiniz. Bu geçici ortaklık, arkadaşlık ve komşuluk, medeni bir insana bazı yükümlülükler getirir. Medeniyet ve cemiyetin kurallarına uyularak bu geçici şerik (ortak) ve arkadaşlara mümkün olduğu kadar iyi muamele yapılmalı ve herhangi bir zarar verilmemelidir.

63- Allah'ın fazl ve keremini saklamak, bir kişinin sahip olduğu bazı nimetlerden faydalanmamak veya kaçınmak demektir. Meselâ, Allah bir kişiye yeterince servet vermiş, ama o kişi yoksul bir hayat sürmeye çalışır ve görenler de kendisine Allah'ın fazl ve kereminin olmadığını sanır. Bu gibi cimri kişiler para ve pulları ne kendileri, ne âileleri ne de Allah'ın diğer kulları için harcamazlar. Bu, aslında Allah'ın nimetlerini inkâr etmek ve O'na itaatsizlik etmektir. Hadiste Resûlüllah'ın şu sözleri yer almıştır: "Allah bir kuluna nimetler verince, bu nimetlerin iyi etkisinin o kulda görülmesini ister". Yani Allah'ın nimetlerine kavuşan bir kişi yemesi, içmesi, oturuşu, yatışı, sadakaları ve cömertliği ile iyi bir durumda olduğunu ispatlamalıdır.

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ
كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ

يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ ۚ
وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا
الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا
عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا ۚ وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ
أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً
فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

41- 43- Her ümmetten birer şahid ve seni (Hz. Muhammed) de onların üzerine şahid[64] olarak getirdiğimizde halleri nice olur? O günde kâfir olup peygamberlere âsi olanlar yerin üzerlerine kapanmasını isterler. Ve Allah'tan bir sözü bile gizleyemezler. Ey iman edenler, siz sarhoşken,[65] ne söyleyeceğinizi bilinceye[66] ve cünüb[67] iken de —yolcu olmanız durumu hariç—[68] güsul edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta veya seferde bulunursanız yahut büyük abdest bozmuş veya kadınlara dokunmuş[69] olursanız da su bulamazsanız temiz toprak ile teyemmüm ediniz. Ve onunla yüzünüzü ve ellerinizi meshediniz (sürünüz).[70] Allah, af ve mağfiret edicidir.

Açıklamalar

64- Yani, her devrin peygamberi kendi ümmetiyle ilgili olarak Allah'ın mahkemesinde ifade verecektir. Her peygamber diyecektir ki: "Ya Allah, hayat, düşünce ve amel ile ilgili göstermiş olduğun doğru yolu ben de bu insanlara göstermeye çalıştım. Ben vazifemi eksiksiz yerine getirdim. Takdir artık senindir." Aynı şekilde Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) de kendi devrinin insanlarıyla ilgili olarak şahitlik yapacaktır. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine göre, Hz. Peygamber'in devri, peygamberlik payesine yükselmesinden başlayarak kıyamete kadardır. (Bk: Âl-i İmran sûresinin tefsiri, dipnot No: 69).

65- İçki ile ilgili bu ikinci emirdir. Bundan evvelki emir Bakara sûresinin 219. Nolu âyetinde yer almıştı. Daha evvelki âyette, içkinin kötü bir şey olduğu ve Allah'ın bunu sevmediği söylenmekle yetinilmiş-

ti. Bunun üzerine müslümanlardan bazısı alkollü içkilerden kaçınmaya başlamış, ama çoğu alkol almaya devam ediyorlardı. Hatta, bunlardan bazısı sarhoşken namaza kalkar ve namazda okudukları dua ve âyetleri karşıtırırlardı. Bu sebeple, muhtemelen H.S. 4'ün yılın başında bu ikinci emir geldi. Buna göre içkili durumda namaz kılınması yasaklandı. Bunun üzerine içki içen müslümanlar, içme saatlerini değiştirdiler ve özellikle namazlara denk gelmeyecek şekilde alışkanlıklarını sürdürdüler. Fakat bir müddet sonra şarap ve alkollü içkilerin tamamıyla haram edildiği emri geldi ki, Maide sûresi, (âyet: 90-91)'nde yer almıştır. Burada şunu da unutmayalım ki, asıl ehemmiyet şaraba veya alkollü içkiye değil, sarhoşluğa verilmiştir. Sarhoşluğa sebep olan bütün uyuşturucu maddeler bu tarife girer. Bu emir halâ geçerlidir. Alkollü içki veya uyuşturucu maddelerin kullanılması zaten haramdır, bir de bunlardan sarhoş olup namaz kılmak daha büyük bir günâhtır.

66- Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadisinde, uyku sersemliği içinde bulunan bir kişinin namaz kılmayıp uyumasını tavsiye etmiştir. Bazı kimseler bu âyetten bambaşka anlam çıkarmaya çalışmışlardır. Onlar burada, namazda Arapça dua ve âyetleri anlamayan bir kişinin namazının geçerli sayılmadığının ifade edildiğini iddia ederler. Fakat bu çok yanlış bir tefsirdir ve Kur'ân-ı Kerim'in ifadesi katiyyen bu değildir. Kur'ân-ı Kerim'de denilmek istenen şey budur. Namaz kılmakta olan bir kişi, en azından neler okumakta olduğunu bilmelidir, yoksa namaza kalkıp şarkı mırıldamaya başlamasın.

67- Lugat itibarıyla "cenabet" ayrılma, uzaklaşma ve yabancılık demektir. Ecnebi kelimesi bundan çıkmıştır. Fakat şeriatın ıstılâhına göre bu bir insanın temizlik veya taharetten uzaklaşmasıdır. Bunu daha açıklayacak olursak, bir kişinin cinsel ilişkisinin sonunda meninin çıkması veya rüyada elbisesini kirletmesi, cenabet demektir. Cünûb'de cenabet halinde olan kişiye denilir.

68- Fakih ve müfessirlerden bazısı bu âyetten şu anlamı çıkarmışlardır: "Cenabet halinde, bir mecburiyet olmadıkça, camiye gitmeyin." Bu görüşü savunanlar arasında Abdullah bin Mes'ud, Enes bin Malik, Hasan Basrî ve İbrahim Nah'î bulunuyorlar. Fakat fakihlerin başka bir grubu, burada yolculuğun kastedildiğini belirtiyor. Yani, bir kişi yolculuk ediyor ve cunüb olmuşsa, teyemmüm ile kendisini temizleyebilir. Aynı grup, bir cünüb'ün aptes alıp cami'ye gidebileceğini ve namaz

kılabileceğini de söylüyor. Bu gruba Hz. Ali (r.a.) İbn Abbas, Said bin Cübeyir ve bazı diğer kimseler dahildir. Aslında bir kişinin yolculuk sırasında cünüb olması halinde banyo yapması mümkün değilse, teyemüm edip namaz kılabileceği konusunda bütün ulema ittifak etmişlerdir. Fakat ilk grup kendi görüşünü hadislere dayandırırken ikinci grup yukarıdaki âyetten fikrini aldığını savunuyor.

69- Burada dokunmaktan neyin kastedildiği konusunda bazı ihtilaflar var. Hz. Ali, İbn Abbas, Ebu Musa Aş'arî, Ubeyy, İbn Ka'ab, Said bin Cübeyir, Hasan Basrî ve çeşitli imamlar bundan cinsel ilişki anlaşıldığını beyan etmişlerdir. İmam Ebu Hanife ile kendisine tâbi olan ulema ve İmam Sufiyan Sev'ri de aynı görüştedirler. Bunun aksine Hz. Abdullah bin Mes'ud ve Abdullah bin Ömer bundan sadece elle dokunmak manasının çıktığını belirtmişlerdir. Bazı rivâyetlere göre Hz. Ömer bin Hattab da aynı fikirde idi. İmam Şafiî de aynı görüşü paylaşmıştır. Fakat bazı diğer imamlar ortadaki yolu tercih etmişlerdir. Meselâ, İmam Malik şöyle diyor: "Eğer erkek ile kadın birbirine şehvetle dokunurlarsa aptesleri bozulacak ve namaz kılmaları için yeniden abdest almaları gerekecektir. Fakat erkek ile kadın birbirine gayri ihtiyarı olarak veya tesadüfen dokunurlarsa bunda herhangi bir sakınca yoktur."

70- Teyemmüm ile ilgili emre burada biraz daha açıklık getirilebilir. Genelde eğer bir kişi abdestsizse, banyoya ihtiyacı var ve su bulamıyorsa teyemmüm yaptıktan sonra namaz kılabilir. Eğer hasta ise ve banyo ya da abdestten kendisine zarar gelecekse, suyun bulunmasına rağmen teyemmüm için verilen izinden yararlanabilir rağmen kullanılması mümkün olmuyorsa, temiz toprak kastedilebilir.

Teyemmüm'ün şekil ve nevileri hakkında fakihler arasında bazı ihtilâflar vardır. Bir grup şöyle der: Toprağa bir defa el sürülerek, yüze getirilmelidir. Toprağa ikinci defa el sürülerek iki elin parmaklarından dirseklerine kadar silinmelidir. İmam Ebu Hanife, İmam Şafiî, İmam Malik ve pek çok fakihlerin dini görüşü budur. Sahabeler ve Tabi'în'den Hz. Ali, Abdullah bin Ömer, Hasan Basrî, Şa'bî, ve Salim bin Abdullah v.s. bu görüşü paylaşıyorlar. İkinci grup ulema ve fakihler ise toprağa sadece bir defa el vurup yüz ve ellere sürmenin yeterli olduğuna inanıyor. Bu gruptakiler toprağa sürülen elin, iki elin bileklerine kadar sürülmesinin kâfi olduğunu dirseklere kadar gidilmesinin

gerekli olmadığını da belirtiyorlar. At'â, Mek'hûl, Ev'zaî, ve Ahmed bin Hanbel bu görüştedirler. Ehl-i Hadis mezhebine bağlı olanların inancı da budur.

Teyemmüm için yere vurulması şart değildir. Tozlu, topraklı her şeye el sürülüp teyemmüm yapılabilir.

Bazı kimseler böyle bir şekilde toprağa el sürülüp, ele veya yüze sürülmekle temizlenmesini imkansız olduğu görüşündedirler. Fakat bu hareketin sembolik bir şey olduğu unutulmamalıdır. İnsanlarda temizlik hissi ve namaza saygı gibi kavram ve duyguların korunması için böyle bir psikolojik tedbire ihtiyaç duyulmuştur. Bunun neticesinde, uzun bir zaman su bulunmamasına rağmen temizlik ve şeriat kanunlarına uyulma hissi insanlarda canlı tutulabilir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ
يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ
نَصِيرًا ﴿٤٥﴾ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ
وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا
بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا
وَاسْمَعْ وَانظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ
اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾

44-46- Kendilerine kitaptan bir nasib verilenleri görmedin mi?[71] Onlar sapıklığı satın alırlar ve senin de yolunu şaşırmanı isterler. Allah düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir. Dost ve yardımcı olarak Allah kâfidir. Yahudilerden (yahudiliğe dönenlerden)[72] kelimeleri konulduğu mevzuundan değiştirenler,[73]

"işittik ve âsi olduk,[74] sen işit biz işitmeyiz",[75] Ve dine saldırarak dillerini eğip bükerek "râina"[76] diyenler vardır. Eğer, "işittik ve itaat ettik ve bizi işit ve bize bak" deselerdi onlar için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Fakat onlara Allah küfürleri yüzünden lânet etmiştir. Onlardan pek azı iman ederler.

Açıklamalar

71- Kur'ân-ı Kerim'de ehl-i kitap ulemasından genellikle, "Kitaptan bir nasip verilenler" olarak bahsedilmiştir. Bunların sebebi şunlardır: Evvela, bu adamlar Allah'ın kitabının bir kısmını kaybetmişlerdi. Buna ilâveten, Allah'ın kitabında bulunanların ruh ve amaçlarını unutmuşlardı. Bütün ilgi ve çalışmaları ilâhi kelâm'ın yüzeysel şekil ve akidelerin ayrıntıları etrafında toplanmıştı. Bunun için, onlar dinin hakikatı ve dindarlığın cevherinden yoksundular.

72- Dikkat edilirse, burada "yahudi'ye dönüşenler" deyimi kullanılmıştır. Yani, başlangıçta onlar da diğer peygamberlerin ümmetleri gibi müslümandılar, ama sonradan yahudi oldular.

73- Bunun üç anlamı vardır: (1) Kitabullah'ın kelimelerini değiştiriyorlar. (2) Tevilleriyle Kitap'taki âyetlerin anlamını tamamıyla değiştiriyorlar (3) Bunlar Hz. Muhammed (s.a.v.) ve taraftarlarına gelip vaaz ve konuşmaları dinliyor ve daha sonra millete duyduklarının tersini anlatıyorlar.

74- Yani onlara Allah'ın emirleri duyurulunca yüksek sesle, "sami'nâ" (işittik) ve alçak sesle (a'say'na) (kabul ettik) derler. Ayrıca dillerini döndürerek "âsi olduk" da söylerler.

75- Yani, bunlar, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ile konuşma sırasında, "sen işit" derler, ve bunun hamen ardından "biz işitmeyiz" diyerek konuşmayı içinden çıkılmaz hale getirirler.

76- Bu kelime'nin tefsiri için bk: Bakara sûresinin 108 Nolu. dipnotu.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ

نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰٓ أَدْبَارِهَآ أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا
لَعَنَّآ أَصْحَٰبَ ٱلسَّبْتِ ۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ
لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ
بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱفْتَرَىٰٓ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم ۚ بَلِ
ٱللَّهُ يُزَكِّى مَن يَشَآءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ ٱنظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى
ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ بِهِۦٓ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾

47-50- Ey ehl-i kitap, yüzleri dümdüz edip arkalarına çevirmezden evvel veyahut onlara cumartesi yaranını lânet eylediğimiz gibi[77] lânet etmezden ve Allah'ın emri vaki olmazdan evvel kitabınızı tasdik edici olarak indirdiğimiz şeye (Kur'ân) iman edin.[78] Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez.[79] Ondan başka her şeyi dilediği kimse için mağfiret eder.[80] Allah'a şirk koşan büyük bir günah ile iftira etmiş olur. Kendi nefislerini temize çıkaranları görmez misin? Öyle değil, Allah dilediğini temize çıkarır. Onlar hurma çekirdeğinin ince ipliği kadar bile zulm olunmazlar. Bak, Allah'a nasıl yalan iftira ediyorlar. Bu iftiraları aşikâr ve günâh olarak onlara yeter.

Açıklamalar

77- Bakara sûresinin tefsirinde dipnot: 82-83'te bu konuya açıklık getirilmiştir.

78- Bu deyimin açıklaması daha geniş şekilde Âl-i İmran sûresinin tefsirinde 2 Nolu. dipnotunda yer almıştır.

79- Bu cümle, ehl-i kitabın önce peygamberlere ve semavi kitaplara bağlı olmalarından sonra şirk işlemeye başladıkları sebebiyle kullanılmıştır.

80- Bu demek değildir ki şirk işlemeyen bir kişinin bütün günahları affedilecektir. Burada aslında şirkin vehameti belirtilmek istenmiştir. Yani, şirk öyle sanıldığı gibi ufak tefek değil, aksine büyük bir günahtır. Öyle bir günâh ki hiç affedilmez. Diğer bütün günahlar affedilebilir, ama şirk aslâ. Yahudi âlim ve fakihleri bütün zamanlarını şeriatın

meseleleriyle geçirir ve günahların büyüklüğü ve küçüklüğünü ölçerlerdi. Fakat şirk'i fazla önemsemiyor ve kendi milletini şirkten kurtarmak için en ufak bir teşebbüste bulunmuyorlardı. Burada işte bu tür hatâ ve yanılgıya dikkat çekilmiştir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا
نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ
لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾
أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾

51-53- Görmez misin ki, kendilerine kitaptan nasib verilenler, hurafelere (putlara) ve şeytana[82] iman ederler? Ve kâfirler için de: "Bunlar mü'minlerden daha fazla doğru yoldadır" derler.[83] İşte Allah'ın kendilerine lânet eylediği kimseler bunlardır. Allah'ın lânet eylediğine yardımcı bulamazsın. Eğer onlar mülkten nasib olsa o zaman insanlara bir mangır bile vermezler.[84]

Açıklamalar

81- Burada kullanılan asıl Arapça kelime "cibt"tir ki, asılsız gerçekdışı ve faydasız manasını taşır. İslâmî fıkha göre büyü, sihir, falcılık, hurafe, batıl inanç ve diğer bütün bid'atler "cibt"tir. Meselâ, hadiste bir yerde şöyle denilmiştir: "el-niyakate veltarak vet-teyir minel cibt" (yani hayvanların seslerinden fal çıkarmak, yerde hayvanların ayak izlerinden fala bakmak v.s.)

82- Açıklaması için bk: Bakara sûresinin tefsiri, dipnot No: 286-288.

83- Yahudi ulemasının inadı o kadar büyümüştü ki, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman eden herkesin, Arap müşriklerinden daha sapık olduğuna ve yanlış yolda bulunduğuna inanıyorlardı. Halbuki, Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği dinin tamamıyla Tevhid'e dayandığını kendileri

de iyi biliyorlardı. Buna karşılık Araplar tam bir şirk içinde idiler ve "şirk" Kitab-ı Mukaddes'te ağır bir dille tekzip edilmiştir.

84- Yani, Allah'ın saltanatının bir kısmı bu adamların ellerinde mi bulunuyor ki, bunları kimlerin doğru yolda ve kimlerin yanlış yolda olduğu konusunda ahkam kesmeye başlamışlardır? Halbuki bunlar çok dar görüşlü ve cimri insanlardır ve ellerinde gerçekten bir servet veya devlet olsaydı bunlar muhtaçlara bir metelik bile vermezlerdi. Bunlar öylesine dar kafalı insanlardır ki, Hak ve Hakikat'ı bile itiraf etmekten kaçınıyorlar. Bu cümlenin bir başka manası da şu olabilir: Bunlar herhangi bir memleketin idaresine mi sahiptirler ki bunlara yardımcı olmak isteyenlere bir tek kuruş bile vermiyorlar? Burada sadece Hakkı kabul edip etmeme meselesidir ve bunlar bu konuda bile cimrilik yapıyorlar.

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۖ فَقَدْ
ءَاتَيْنَآ ءَالَ إِبْرَٰهِيمَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَءَاتَيْنَٰهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾
فَمِنْهُم مَّنْ ءَامَنَ بِهِۦ وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾ إِنَّ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم
بَدَّلْنَٰهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾
وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن
تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ لَّهُمْ فِيهَآ أَزْوَٰجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۖ
وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾

54-57- Allah'ın fazlı ile insanlara verdiğine[85] hased mi ediyorlar? Muhakkak biz, İbrahim hanedanına kitap hikmet ve büyük mülk[86] verdik. Ehl-i kitaptan Allah'a iman eden olduğu gibi, Allah'ın yolundan meneden de vardır.[87] Yakıcı olarak Cehennem kâfidir. Âyetlerimizi inkâr edenleri Cehennem'e sokacağız. Azabı tadıp durmaları için orada derileri kavruldukça yenileri ile değiştiririz. Allah Teâlâ mutlak galib, kaadir ve hakîmdir. İman edip

güzel amel işleyenleri (amel-i salih) ağaçları altından sular akan Cennetlere ebedi kalmak üzere sokacağız. Orada ayıp ve kusurdan pâk (temiz) zevceler vardır. Onları koyu gölgelere koyarız.

Açıklamalar

85- Yani, doğru yoldan sapmış olan beceriksiz Yahudiler uzun zamandan beri Allah'ın fazlına nail olma ümidinde idiler. Fakat Allah'ın fazl, inayet ve mükafâtı başkalarına verilince ve Arabistan'ın ümmi dedikleri miletinden, manevi, ahlâki, fikrî ve amelî hayatta muazzam bir inkılâp gerçekleştiren namlı ve şanlı bir Peygamber (s.a.v.) ortaya çıkınca, bu yahudiler hem bu peygambere hem müslümanlara kin ve nefret beslemeye başlamışlardır. Bunlar ne diyorlarsa hased, kin ve nefretten diyorlar.

86- Burada "büyük mülk" deyimi manevi anlamda kullanılmıştır. Yani Hz. İbrahim'in evlatları Kitabullah ve ilim ve hikmetin hazinelerine kavuştuktan sonra dünyanın önderliğini de elde etmiş oldular.

87- Burada İsrailoğulları veya yahudilerin çeşitli soru ve iddialarına cevap verilmekte olduğu unutulmamalıdır. Kendilerine müslümanları neden bu kadar kıskandıkları soruluyor. Cenab-ı Allah kendilerine diyor ki: "Siz de İbrahim'in evlatları ve İsmailoğulları da İbrahim'in evlatlarıdır. Biz Hz. İbrahim'e dünyanın liderliği sözünü vermiştik, ama kitap ve hikmetten uzaklaşmamak şartıyla. Siz İsrailoğullarına evvela kitap ve hikmet gönderilmişti, ama değerlerini bilemediniz. Şimdi sıra İsmailoğullarındadır."

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا
الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا ۙ وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا
بِالْعَدْلِ ۚ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

58- Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.[88] Allah ne güzel şeyle size öğüt veriyor. Allah işitici ve görücüdür.

Açıklamalar

88- Yani, siz, İsrailoğullarının işledikleri hata, kötülükler ve günâhlardan sakınmaya çalışın. İsrailoğullarının temel hatalarından biri, çöküş döneminde, emanetleri, yani sorumluluk isteyen mevkiler, dinî hizmetler ve millete liderlik gibi görevlere ehliyetsiz, kalitesiz, beceriksiz ve kabiliyetsiz kişileri getirmeleriydi. Bu görevlere getirilenler aynı zamanda karaktersiz, ahlâksız, hain ve sahtekârdılar. Bu kötü ve ahlâksız insanların yönetiminde ve liderliğinde bütün millet'in ahlâkı, madde ve manevi durumu gittikçe bozuldu. Onun için, müslümanlara deniliyor ki, sakın emanetleri verirken hıyanet etmeyin, yani çok dikkatli davranın, devlet idaresinde, siyasette ve dinde ehil kişileri lâyık oldukları göreve getirin. İsrailoğullarının başka bir aybı, adalet ve insaf duygularından uzaklaşmış olmalarıydı. İsrailoğulları şahsî ve âilevî menfaatları için imanlarını satarlardı. İnsanların yüzlerine yalan söylerlerdi, iki yüzlülük yaparlardı ve güpegündüz milleti soyarlardı. Yahudilerin adaletsizlik ve insafsızlığın en büyük kurbanı zaten müslümanlardı. Bir yandan Hz. Peygamber ve kendisine tâbi olanların temiz karakterleri ve yaşantıları vardı ve diğer tarafta putlara tapan, öz kızlarını diri diri gömen, üvey anneleriyle nikâh kılan ve ka'abenin etrafında çıplak dolaşan Araplar vardı ve bu sözde ehli kitap bu müşrik Arapları, müslümanlara tercih ediyorlardı ve Arap müşriklerin müslümanlardan daha çok doğru yolda olduklarını söylerken utanmıyorlardı. İşte Allah müslümanlara diyor ki, siz de yahudiler gibi adaletsiz ve insafsız olmayın ve her ne sebeple olursa olsun, doğruyu söylemekten kaçınmayın.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ وَأُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنكُمْ ۖ فَإِن تَنَٰزَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

59- Ey mü'minler, Allah'a ve Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin. Eğer bir şey hakkında çekişirseniz, onu Allah'a ve Peygamber'e döndürün.[89] Eğer Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsanız bu, sizin için daha hayırlıdır. Ve netice itibarı ile daha güzeldir.[90]

Açıklamalar

89- Bu âyet, İslâm medeniyeti, dini ve siyasi düzenin temeli ve İslâm devletinin Anayasasının ilk maddesidir. Bu âyette şu başlıca kurallar kesin olarak ve vazgeçilmez şekilde benimsenmiştir:

1) İslâm düzeninde itaat edilmeye lâyık olan ilk varlık Allah'tır. Bir müslüman her şeyden önce Allah'ın kuludur. Herşey bundan sonradır. Müslümanların bireysel ve toplumsal düzenlerinin temeli Tek Allah'a sadakat ve itaat üzerinde kurulmuştur. Diğer itaat ve sadakatlar, ancak Allah'a olan itaat ve sadakata ters düşmekle değil, tâbi olmakla geçerli olabilir. Bu asıl ve temel itaat ve sadakata rakip olabilecek ya da karşı durabilecek her türlü bağlılık zinciri koparılıp atılacaktır. Bu hususu Hz. Muhammed (s.a.v.) şu kelimelerle ifade etmiştir. "Bir yaratık, Yaradan'ına itaatsızlık pahasına başkalarına itaat edemez."

2) İslâmî nizamın ikinci esası, Resûlüllah (s.a.v.)'a itaat ve bağlılıktır. Aslında, bu kendi başına bir itaat değildir. Aksine, Allah'a itaatın tatbikî ve pratik şeklidir. Hz. Peygamber (s.a.v) bizim için itaat edilmeye lâyık bir şahsiyettir. Çünkü bize Allah'ın emir ve talimatını getiren ve onları tatbik ederek gösteren tek merci odur. Allah'a itaat ve bağlılık, Hz. Peygamber (s.a.v)'in onayı olmadan beş para etmez ve Peygamber (s.a.v.)'e itaatsizlik etmek resmen Allah'a isyan etmektir. Nitekim şu hadiste aynı konuya temas edilmiştir: "Bana itaat eden Allah'a itaat etmiştir ve bana itaatsızlık eden, Allah'a itaatsızlık etmiştir." Kur'ân-ı Kerim'in emri de hemen hemen aynıdır, ki bundan ilerde daha etraflıca bahsedeceğiz.

3- İslâm düzeninde, yukarıdaki iki itaat'e bağlı olarak, müslümanlar için vacip olan bir üçüncü itaat vardır ki, buna müslüman olan "emir sahipleri" ya da devlet yönetimlerine itaat denilmiştir. Aslında "emir sahipleri" geniş anlamlı bir deyimdir ve bütün hâkim ve liderleri kapsamaktadır. Örneğin, müslümanların din, devlet, ve toplum işleriyle uğraşan kişiler, devlet büyükleri, siyasi ve ideolojik alandaki liderler, ulema, aydın, siyasetçi, düşünür, bürokrat, yüksek rütbeli yetkililer, yargıç, hukukçu, kabile reisi, belediye başkanları ve mahalle muhtarları v.s. kısacası, müslümanlara âmir durumda olan herkes bunun içine girmektedir ve müslümanların itaatine lâyıktır. Bu hâkim, yönetici ve âmirlere karşı çıkmak ve kavga çıkarmak suretiyle Allah'ın kullarını zahmete sokmak ve toplum hayatını alt üst etmek doğru değildir. Fakat

İslâm'da devlet büyüklerine ve yöneticilere itaat ve bağlılığın önemli bazı şartları vardır. Bir kerre, yöneticinin kendisinin müslüman olması şarttır. İkincisi, o yönetici Allah ve Resûlüne tâbi ve itaatkâr olmalıdır. Yöneticilere bağlılığın bu şartları sadece bahsettiğimiz âyette değil, Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in muhtelif hadislerinde de gayet açık bir şekilde sıralanmıştır. Meselâ şu hadislere bakınız:

"Bir müslümanın kendi âmirlerine (yöneticilerine) -ister onların sözlerini beğensin, ister beğenmesin- uyması lâzımdır; ta ki, ona günah işleme emri verilmesin. Günah işleme emri verildiği takdirde, o ne bir şey dinlemeli, ne de kabul etmelidir."

(Sahih-i Buhari ve Müslim).

"Allah ile Resûl'e itaatsizlik edilecek bir şekilde itaat edilmemelidir. İtaat varsa "maruf'ta vardır."

(Sahih-i Buhari ve Müslim).

"Resûlüllah buyurdular ki, size hükumet edecek olanların bazı şeylerini "maruf" bazılarını "münker" bulacaksınız. Bunların "münker"lerinden hoşnut olmadığını açıklayanlar kendilerini kurtulmuş olarak sayabilir. Bunları beğenmeyen de paçasını kurtarmıştır. Fakat bunlara rıza gösteren ve itaat etmeye başlayan kişi zan altında kalacaktır. Sahabeler sordular, "bu gibi yöneticilerin devri gelince biz onlarla savaşacak mıyız?" Hz. Peygamber cevap verdi: "Hayır, onlar namaz kıldıkları sürece değil."

Demek ki, yöneticilerin namaz kılıp kılmamaları, Allah ve Resûlünün emirlerinden çıkmalarının son belirtisi sayılacaktır. Yani namazı terkeden yöneticilere karşı mücadele doğru bir harekettir.

"Resûlüllah (s.a.v.) buyurdular, en kötü reisleriniz (yöneticileriniz) sizin için kötü düşünen ve sizin de onlar için kötü düşündüğünüz, sizi lânetleyen ve sizin de onları lânetlediğiniz yöneticilerdir. Sahabeler sordular, 'Ya Resûlüllah, durum böyle iken biz onlara karşı ayaklanmaz mıyız?' Buyurdular, "Aralarınızda namazı sürdürdükleri müddetçe değil'" (Müslim.).

Bu hadiste daha önce bahsettiğimiz şart biraz daha açık şekilde ortaya konmuştur. Yukarıdaki hadisten, kötü yöneticilerin kendi kişisel hayatlarında namaz kılmaya devam ettikleri sürece kendilerine baş

kaldırılmaması gerektiği intibaı alınıyordu. Fakat bu son hadisi ele aldığımızda bir yöneticinin şahsen namaz kılıp kılmaması değil, cemiyette ve bütün müslümanlar arasında namaz nizamını kurup kurmamasının önemli olduğunu görüyoruz. Yani sadece yöneticilerin namaz kılmaları yeterli değildir. Onların kurduğu düzende namazın nasıl bir yer tuttuğu önemlidir. Eğer bir müslüman devlette, müslüman tabaanın namaz kılması mecburiyse ve bu hususta gereken bütün tedbirler alınmışsa, o devletin her kademesindeki yöneticileri usûlen müslümandırlar. Bu da bir İslâm devletinin "İslâmlık" hüviyetini koruyup koruyamamasının son ölçüsüdür. Bu alâmet ve işaret de yoksa demek ki sözkonusu devlet ve hükumet bir İslâm yönetimi kurmak için müslümanların mücadele etmeleri haklı sayılacaktır. Bu husus bir başka hadiste şöyle anlatılmıştır: "Nebi-yi Kerim (s.a.v.) bizden diğer konuların yanısıra şu kounda da sözaldı: "İşlerinizde bariz bir küfre şahit olmadığınız müddetçe reisimiz ve yöneticilerimizle kavga etmeyeceğiz. Kavga ettiğimiz takdirde de Allah'ın huzurunda onlara karşı gösterebileceğimiz bir delil olmalıdır" (Sahih-i Buhari ve Müslim).

4) Sözkonusu âyette kat'î ve kesin kural olarak belirlenen bir başka hususta, İslâm düzeninde, Allah'ın emri ve Peygamber'in sünnetinin kanun-u esasî ve baş vurulacak son merci oluşudur. Müslümanların arasında ya da hükumet ile vatandaşlar arasında çıkan bir anlamazlığın giderilmesi için elde olan usûllere göre herhangi bir neticeye varılmazsa, kesin karar için Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet'e müracaat edilmelidir. Allah ve Resûl (s.a.v.)'ün mahkemesinden çıkacak her karar hem hükumet hem diğer müslümanlar için bağlayıcı olacaktır. Zaten tüm dinî ve dünyevî konularda Kitabullah ile Resûl (s.a.v.)'ün Sünnetine en büyük ve en son merci olarak başvurulmasından dolayıdır ki, İslâm düzeni, dinsiz ve Allahsız bir düzenden ayırtedilebilmektedir. Bu temel felsefe ve kurallardan yoksun olan bir düzen elbette ki İslâmî özellikler taşımamaktadır.

Bu noktada, bazı kimseler itiraz edebilirler: "Canım böyle bir şey olur mu? Hele modern çağda böyle bir şeye imkân var mıdır? Bugünkü günlük hayatta her ufak tefek meselede Allah ve Resûlüne müracaat edilebilir mi? Belediye, posta, telefon, telgraf ve buna benzer pekçok şeylerin yönetmeliği, kaide ve kuralları Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde bulunabilir mi?" Aslında, bu tür basit sorular ve gülünç itirazlar, dinin

kurallarını bilmemekten ileri geliyor. Bir müslüman ile bir kâfiri birbirinden ayıran nedir? Aralarındaki iman. Ama bu iman nasıldır? Bir kâfir yüzde yüz özgür ve bağımsız olduğunu iddia ettiği için kâfirdir. Ama bir müslümanın özgürlüğü ve bağımsızlığının bir sınırı vardır. O Allah'ın kulu olmak sıfatıyla, Rabbi'nin çizdiği sınırların içinde özgür ve bağımsızdır. Kâfir bütün işlerini kendi çıkardığı ve geliştirdiği kaide ve kanunların içinde yapmaktadır ve insanüstü bir varlığa inanmamaktadır. Bunun aksine, bir müslüman her konuda ilk önce Allah ve Peygamberine müracaat etmekte, onlardan hidayetini almaktadır. Bu iki merciden herhangi bir şey bulamadığı zaman âmir ve hâkimlerine müracaat etmektedri. İslâm fıkhının belirlediği emir ve itaat zincirinin en sonunda kendi düşüncesine ve görüşüne göre hareket etmektedir. Bir müslüman ancak, şeriatın açıklayıcısı ve öğreticisi olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'ın herhangi bir hükmü ve işareti bulunmadığı takdirde hareket serbestisine sahiptir.

90- Kur'ân-ı Kerim sadece bir Kanun-u Esasi (Anayasa) değil, aynı zamanda bir vaaz, telkin, hidayet, irşâd sahifesidir. Bu bakımdan, yukarıdaki âyetin ilk kısmında belirtilen hukukî usuller'in anlamı ve hikmeti ikinci kısmında anlatılmıştır. Burada iki önemli noktaya temas edilmiştir: (1) Yukarıda sıralanan dört usûle uymak iman'ın gereğidir. Bir yandan müslüman olduğunuz söyleyeceksiniz, bir yandan da bu usullere uymayacaksınız, böyle bir şey olamaz. (2). Müslümanların kurtuluşu bu altın usuller üzerinde hayat nizamlarını kurmaktadır. Müslümanlar ancak bu şekilde hem bu dünyada doğru yolda yürüyebilirler, hem âhirette saadet ve refaha erişebilirler.

Görüldüğü gibi, bu nasihat, yahudilerin dinî ve ahlâkî durumunun gittikçe bozulduğuna dair hutbenin hemen ardında yer almıştır. Böylece, çok güzel ve nazik bir şekilde müslümanların, felâkete sürüklenen ümmetlerin durumundan ibret almaları ve işledikleri hataları kendilerinin işlememeleri istenmiştir. Burada denilmek isteniyor ki, bir ümmet veya toplum Allah'ın kitabı ve Peygamberlerinin sünnetini unutup, Alah'a ve Resûlüne tâbi olmayan dini ve siyasi liderlerin peşine düşünce sonu felâket olur. İsrailoğulları işte böyle bir felakete sürüklendiler.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ

إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓا
إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓا أَن يَكْفُرُوا۟ بِهِۦ وَيُرِيدُ
ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ
تَعَالَوْا۟ إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَإِلَى ٱلرَّسُولِ رَأَيْتَ ٱلْمُنَٰفِقِينَ
يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ إِذَآ أَصَٰبَتْهُم مُّصِيبَةٌۢ
بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَآءُوكَ يَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ إِنْ أَرَدْنَآ إِلَّآ
إِحْسَٰنًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يَعْلَمُ ٱللَّهُ مَا فِى قُلُوبِهِمْ
فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِىٓ أَنفُسِهِمْ
قَوْلًۢا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

60-63- Görmez misin şunları ki, sana indirilen ve senden evvel indirilen şeye iman ettiklerini boş yere iddia ederler. Tağût'un huzurunda muhakeme olunmayı isterler. Halbuki, onu inkâr etmekle emrolunmuşlardı.[91] Şeytan onları hidayetten çok uzak sapıklıkla yollarından şaşırtmak ister. Allah'ın indirdiğine ve Resûl'e gelin denilirse münafıkların senden şiddetle yüz çevirdiklerini görürsün.[92] Onlara, amellerinin cezası olarak bir belâ isabet eylediğinde nasıl olurlar? Hemen sana koşarak, "biz bu işte ancak iyilik ve muvaffakiyet istiyorduk" diye Allah'la yemin ederler[93] Onların kalblerinde olanı Allah bilir. Onlardan yüz çevir. Ve onlara vaaz et. Nefislerine tesir edecek beliğ sözler söyle.

Açıklamalar

91- Burada kullanılan "Tağût" (şeytan) kelimesinden, ilâhi kanuna bağlı kalmayıp başka kanunlara göre icraatta bulunan ve karar veren hâkim (yönetici) ve en büyük Hükümdâr'ın Allah olduğu ve en son müracaat edilecek şeyin Kur'ân-ı Kerim olduğu felsefesine dayanmayan adalet nizamı kastedilmiştir. Onun için, burada deniliyor ki, "tağût" hüviyetinde olan bir mahkemeye baş vurmak Allah'a ve Resulüne iman'a aykırı bir şeydir. İman sahibi bir kimse böyle bir mahkemenin

meşru olmadığını ilan etmelidir. Kur'ân-ı Kerim'e göre Allah'a iman ve Tagût'tan kaçınmak şarttır. Allah'a ve Tagût'a aynı zamanda boyun eğmek ise açık münafıklıktır.

92- Bundan anlaşılıyor ki, münafıklar ancak yüzde yüz kazanacaklarını tahmin ettikleri davaları, Hz. Peygambere götürüyorlardı; kaybetme endişesi taşıdıkları davaları ise O'na götürmüyorlardı. Çağımızda da bu tür münafıklığa rastlanıyor. Bu gibi insanlar, lehlerinde olan şeriat kanunlarını kabul ediyor, diğerlerini ise inkâr etmeye veya kötülemeye çalışıyorlar.

93- Burada denilmek istenen herhalde şudur: Münafıklar, bazı hareketlerinin müslümanları kuşkulandırdığı, ya da bazı yalanlarının apaçık ortaya çıktığı zaman başlarına geleceklerinden korkmaya başlıyor ve müslümanlar'a gidip yemin üstüne yemin ederek imanlarının sağlam olduğunu anlatmaya çalışıyorlar.

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ
بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ
جَآءُوكَ فَٱسْتَغْفَرُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْتَغْفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ
لَوَجَدُوا۟ ٱللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ
حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا۟
فِىٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾
وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ ٱقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ أَوِ ٱخْرُجُوا۟ مِن
دِيَٰرِكُم مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ ۖ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا۟ مَا يُوعَظُونَ
بِهِۦ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾

64-66- Biz, gönderdiğimiz peygamberi Allah'ın izni ile itaat olunsun diye gönderdik.[94] Eğer onlar kendilerine zulm eylediklerinde, sana gelerek Allah'a

istiğfar ederler ve sende onlar için mağfiret dilersen Allah'ı tevbeyi kabul edici ve rahmeti bol bulurlardı. Aralarında da verdiğin hükümden yürekleri bir sıkıntı duymadan teslim olmadıkça[95] onlar, Rabbin hakkı için iman etmiş olmazlar. Eğer onlara: "Kendinizi öldürün" veyahut "yurtlarınızdan çıkın" diye yazsaydık bunu pek azından başkası yerine getirmezdi.[96] Eğer onlar kendilerine öğüt verilen şeyi hakkıyla icra etmiş olsalardı kendileri için daha hayırlı ve imanlarını kökleştirmiş olurdu.

Açıklamalar

94- Yani, peygamber, Allah tarafından, sadece risaletine (peygamberliğine) iman edilsin ve başkalarına itaat edilmesin diye gelmemiştir. Aksine bir peygamberin dünyaya gelişinin gayesi, Allah'ın kanununu getirmek ve insanların bu kanuna uymasıdır. Bir peygamberin verdiği emirler, diğer bütün emirlere bakılmaksızın yerine getirilmelidir. Bu yapılmıyorsa, bir kişinin peygamberi Allah'ın peygamberi olarak tanımış olması hiçbir şey ifade etmiyor.

95- Bu âyette yer alan emir sadece Hz. Peygamber (s.a.v)'in yaşadığı devre kadar sınırlı olmayıp ta kıyamete kadar geçerlidir. Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiği hidayet ve irşad ve yaşadığı hayat her zaman için müsülmanlar için nihai bir senettir ve mü'min olup olmadıkları bu senedi kabul etmelerine bağlıdır. Hadiste Resûlüllah bu noktaya şöyle temas etmiştir: "Sizlerden bir kimsenin nefsi getirdiklerime tâbi olmadığı sürece mü'min olamaz."

96- Yani, şeriata uymaları için girdikleri en ufak sıkıntı ve uğradıkları en küçük zarardan şikayet etmeye başlayanlardan daha büyük fedakârlık beklenemez. Nitekim, bunlardan canlarını feda etmeleri veya evlerini bırakmaları istenirse sırra kadem basarlar ve iman ile itaatı terkedip küfr ve itaatsızlığı kabul ederler.

وَإِذًا لَّآتَيْنَٰهُم
مِّن لَّدُنَّآ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَٰهُمْ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾

67-68- O[97] zaman onlara biz de büyük ecir ve mükafât verdik. Onları doğru yola hidayet ederdik (iletirdik).[98]

Açıklamalar

97- Bu âyetlerin hemen önce Allah'a ve Hz. Peygamber'e tâbi olmak isteyenlerin "imanlarının kökleştirilmiş" olmasından bahsedilmiştir. Bu sözlerin muhatapları münafıklardır. Allahu Teâlâ demek istiyor ki, bu adamlar şüphe, tereddüt ve kuşkularını bir yana bırakıp Resûlüllah (s.a.v.)'a tam manasıyla iman eder ve sarsılmaz bir şekilde bağlanmış olsalardı, imanları güçlenecek ve manevi bakımdan hiçbir sarsıntı geçirmeyeceklerdi. Bu adamların fikir, ahlâk, davranış ve karakterleri sağlam bir temele oturacaktı ve doğru yolda bulunanların huzur ve mutluluğuna kavuşacaklardı. Halbuki, hayatı şüphe tereddüt ve kuşkuyla dolu olan, bazan bu yolu bazan da başka bir yolu deneyen bir kişi maddi ve manevi bakımdan hiçbir zaman rahat ve huzura kavuşamaz. Onun yaşantısı, bir esintiyle silinebilecek kum üzerindeki ayak izinden başka bir şey değildir.

98- Yani, şüphe ve tereddüdü bırakıp samimiyetle Allah'ın Resûlüne iman ve itaat ettiklerini beyan eden kimseler karanlık bir tünelden çıkıyor ve önlerinde apaydınlık bir yol açılmış oluyor. Bu, hidayet ve irşad'ın nurlu yoludur. Bu yolun takipçileri hem kendilerinden hem geleceklerinden emin olarak ileriye doğru adım atmaya devam ederler. Bunlara Allah katında da büyük mükafât vardır.

وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَعَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ
عَلَيْهِم مِّنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلصِّدِّيقِينَ وَٱلشُّهَدَآءِ وَٱلصَّٰلِحِينَ ۚ
وَحَسُنَ أُو۟لَٰٓئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذَٰلِكَ ٱلْفَضْلُ مِنَ ٱللَّهِ ۚ
وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾

69-70- Allah ve Resûle itaat eden, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddîkler, şehitler ve sâlihlerle beraberdirler.[99] Onlar ne güzel arkadaştır.[100] Bu, Allah tarafından fazl ve keremdir. Bilici olarak Allah kâfidir.

Açıklamalar

99- "Siddîk" son derece dürüst, doğru konuşan, doğru hareket eden, Hakk'ı tanımakta gecikmeyen ve O'na son derece bağlı olan bir kişiye denir. Daima hak ve hukuk, adalet ve insaf'tan yana olan, batılın amansız düşmanı olan ve batıl ile mücadele etmekte herhangi bir fedakârlıktan çekinmeyen bu kişinin karakteri de herkesin örnek alacağı kadar temizdir.

"Şehid"in lugât anlamı "şâhit" veya tanıktır. İmanının doğruluğunu bütün hayatıyla ispatlayan bir kişi de şehittir. Allah yolunda canını feda eden bir kişiye de şehit denir, çünkü bu şahıs canını vermek suretiyle iman ettiği şeyi kalben doğru bildiğini ve bunun için canını bile vermekten kaçınmadığını ispat etmiş olur. "Şehit" tanıklıkları şüphe götürmez son derece temiz ve dürüst insanlara da denir.

"Sâlih" ıslâh edilmiş kişiye denir. Öyle bir kişi ki, fikir ve inançları, niyet ve düşünceleri, söz ve fiilleri bakımından tamamıyla doğru yoldadır ve bütün hayatı başkaları tarafından örnek alınacak kadar temizdir.

100- Yani, bu gibi temiz ve güzide insanların arasında bulunan ve bunların dostluğunu kazanan bir kişi gerçekten talihlidir. Çünkü bu kişinin dünyadaki hayatının yanısıra âhiretteki hayatı düzelmiş olacaktır. Vicdanı ve duyguları canlı olan bir kişinin bu dünyada bile kötü karakterli ve günahkâr insanlarla beraber olmak başlı başına bir işkencedir. Bir de ahirette bunlarla beraber yaşamaya mecbur kalmak herhalde dayanılmaz bir şeye olsa gerek. Bundan dolayıdır ki Allah'ın iyi kulları bu dünyada iyi insanların yanında bulunmak isterler ve öbür dünyada da onlarla beraber kalmak arzusunu taşırlar.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ خُذُواْ حِذْرَكُمْ
فَٱنفِرُواْ ثُبَاتٍ أَوِ ٱنفِرُواْ جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَإِنَّ مِنكُمْ لَمَن
لَّيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَٰبَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ ٱللَّهُ
عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُن مَّعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَٰبَكُمْ

فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾ لَّيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُۥ مَوَدَّةٌ يَٰلَيْتَنِى
كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾

71-73- Ey mü'minler, hazırlığınızı tamamlayın.[101] Ve sonra zümre zümre veyahut toplu olarak kitle halinde hücum ediniz. Sizden harbe çıkmak için ağır davranan vardır.[102] Eğer size bir musibet isabet etse "Allah bana lütfetti de onlarla beraber harpte hazır bulunamadım" der. Eğer size, Allah tarafından bir fazl ve kerem isabet etse onlar güya aranızda hiçbir tanışıklık olmamış gibi davranarak: "Keşke onlarla beraber olaydım da büyük kazanç temin edeydim" derler.

Açıklamalar

101- Bu hutbe'nin, Uhud savaşından sonra yakın ve uzaktaki müşriklerin cesaretinin arttığı ve müslümanların dört bir yanında düşmanların güçlendiği bir sırada indiğini unutmayalım. Müslümanların her zaman tetikte olmaları gerekiyordu. Her gün rahatsız ve endişe verici haberler alıyorlardı. Falan yerde falan kabilenin savaş hazırlığı yaptığı, falan yerde falan grubun baş kaldırdığı haberleri mutemadiyen geliyordu. Müslümanlara devamlı olarak ihanet ediliyor, kazık atılıyordu. Pekçok yerlerde tebliğ çalışmalarını yapmakta olan müslümanlar hile ve desise ile çağırılıp katlediliyorlardı. Medine'nin dışında can ve mallarını emniyeti kalmamıştı. Böyle bir ümitsiz durumda müslümanların görmemiş bir cesaret ve direnç örneği vermeleri gerekiyordu, ki İslâmiyet'in karşılaştığı bütün tehlikler ortadan kalksın. Burada müslümanların kendilerine düşen bu büyük görevin idrâkı içinde ve her zaman tetikte olmaları isteniyor.

102- Burada mücadeleden ve savşatan kaçanlara işaret edilmiştir. Bu gibi korkak kimselerin davadan kaçmaları sonucu arkadaşlarının cesareti de kırılıyordu ve korkaklıkları arkadaşlarına çok büyük menfi tesirler bırakıyordu.

فَلْيُقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ
ٱلَّذِينَ يَشْرُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا بِٱلْءَاخِرَةِ ۚ وَمَن يُقَٰتِلْ
فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ
الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

74-75- Dünya hayatını vererek, âhireti satın alanlar, Allah yolunda vuruşup öldürülen veya galip gelenlere biz, büyük mükafât vereceğiz.[103] Niçin Allah yolunda mukatele etmezsiniz? Halbuki, erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan zayıflar: "Ya Rabbi, halkı zalim olan bu memleketten bizi çıkar. Ve bize, tarafından bir veli ve yine tarafından bir yardımcı yolla" derler.[104]

Açıklamalar

103- Yani, Allah yolunda savaşmak, maddeci ve dünyayı seven insanların işi değildir. Bunu ancak Allah'ın rızasını kazanmak isteyen, Allah'a ve âhirete içtenlikle inanan, dünyada sahip oldukları veya olabilecekleri bütün nimet, servet, malü mülk, şöhret ve diğer imkânları Allah için feda etmeye hazırlananlar yapabilirler. Bu insanlar, bu dünyada ne kadar zahmet ve eziyet çekerlerse çeksinler, âhirette iyi bir mükafât alırlar ve bütün söz ve fiillerinin odak noktası budur. Buna karşılık dünya nimetlerinden vazgeçmek istemeyenler ne cihada katılabilirler ne âhirette herhangi bir mükafât alabilirler.

104- Burada, Mekke'de ve Arabistan'ın diğer bölgelerinde İslâmiyeti kabul etmiş, ama Medine'ye hicret edememiş mazlum erkek, kadın ve çocuklara işaret edilmiştir. Bunlar kendilerini kâfirlerin zulüm, baskı, işkence ve eziyetlerinden koruyacak durumda olmayıp sadece dua ve feryat edebiliyorlardı. Nitekim bu zavallı ve çaresiz insanlar, içinde bulundukları durumdan kurtulmak için devamlı dua ediyorlardı.

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ
فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ
كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ

وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ
مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا
رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَآ أَخَّرْتَنَآ إِلٰٓى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا
قَلِيلٌ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقٰى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْنَ مَا تَكُونُوا
يُدْرِككُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِى بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ وَإِن تُصِبْهُمْ
حَسَنَةٌ يَقُولُوا هٰذِهِ مِنْ عِندِ اللّٰهِ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا
هٰذِهِ مِنْ عِندِكَ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللّٰهِ فَمَالِ هٰٓؤُلَآءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ
يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾ مَّآ أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَآ أَصَابَكَ
مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾
مَّن يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللّٰهَ وَمَن تَوَلّٰى فَمَآ أَرْسَلْنَاكَ
عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾

76-80- Mü'minler, Allah yolunda harbederler. Kâfirler de Şeytan'ın yolunda savaşırlar.[105] Öyle ise o şeytanın dostlarını öldürünüz (savaşın). Şeytanın hilekârlığı muhakkak ki zayıftır.[106] Görmez misin şunları ki, onlara "ellerinizi çekiniz ve namazı kılıp, zekâtı veriniz" denildi. Onlara muharebe farz olunduğunda içlerinden bir zümre, insanlardan, Allah'tan korktukları gibi hatta daha fazla korktular.[107] Ve "Ey Rabbimiz, niçin bize muharebeyi farz kıldın? Bizi ecelimizden geciktirseydin olmaz mıydı?" dediler. De ki: "Dünyanın faydası azdır. Sakınanlar için ahiret daha hayırlıdır. Ve siz bir kıl kadar zülmolunmazsınız."[108] Nerede olursanız olun, hattâ tahkim edilmiş kalelerde bile olsanız, ölüm size erişir. Eğer onlara bir iyilik dokunsa. "Bu Allah katındandır" derler. Şayet onlara bir fenalık dokunsa: "Bu senin yüzündendir" derler. De ki: "Hepsi Allah tarafındandır." Bu kavme ne oldu ki bir söz anlamaz gibi oldular. Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana isabet eden her kötülük kendindendir. Seni insanlara peygamber olarak gönderdik. Buna şahid olarak

Allah kâfidir. Kim peygambere itaat ederse muhakkak Allah'a itaat etmiştir. Kim bundan yüz çevirirse (günahkâr oldu). Seni onlar üzerine muhafız göndermedik.[110]

Açıklamalar

105- Bu, Allah'ın kesin kararıdır. Allah yolunda savaşmak ancak Allah'ın dinini tesis etmek amacıyla mümkündür ve bu işi mü'minler yaparlar. Fakat, Tağût veya Şeytan yolunda savaşmak, Allah'ın düşmanlarının galip gelmesini istemek demektir ve bunu ancak kâfirler yapabilir. Bir mü'min, şeytan yolunda savaşamaz.

106- Yani görünüşte Şeytan ve yandaşları çok güçlü görünüyorlar ve büyük hazırlıklar yapmışlardır. Hileleri büyüktür, ama iman sahipleri bunlardan korkmamalıdırlar, çünkü sonunda bunlar büyük bir yenilgiye uğrayacaklardır.

107- Bu âyetin üç mefhumu vardır ve üçü de doğrudur.

Birincisi şudur: Bunlar çoktan beri savaşa girmek istiyorlardı. Hep kendilerine büyük zulüm yapıldığı, toplumda yaşama ve kalkınma imkânı tanınmadığı, insanca yaşama yollarının tümünün kesildiği, kendilerinin her gün alay konusu edildiği, dövüldüğü ve sövüldüğünden yakınıyor, sabırlarının taşdığını beyan ederek kendilerine silaha sarılma izni verilmesini istiyorlardı. Evvelâ kendilerine sakin olmaları, sabretmeleri, namaz kılmaları, zekât vermeleri ve nefislerini ıslâh etmeleri tavsiye edildi, ama bu yatıştırıcı sözler onların savaş isteğini daha da kamçıladı. Fakat şimdi Allah yolunda savaşma emri gelince bu adamlar birden bire siniverdiler ve türlü çeşit bahane uydurmaya başladılar.

İkincisi şudur: Namaz ile zekât ve bunlara benzer diğer tehlikesiz işler için emir verildiği sürece bunlar hayatlarından pek memnundu ve kendilerini son derece dindar kişi olarak tanıtıyorlardı. Fakat şimdi Hak için canlarını feda etmeleri istenince aynı kişiler tir tir titremeye başlamışlardır.

Üçüncüsü şudur: Eskiden soygun, yağma, hırsızlık, cinayet, tecavüz ve bunun gibi diğer kötü maksatlar için kılıçlarını merhametsizce ve hunharca kullanan kimseler bir süre için yatıştırıldı, günlerini namaz kılarak, zekât vererek ve nefislerini ıslâh ederek geçirmeleri istendi. Şimdi ise Allah için kılıç kuşanmaları istenince bunlar birden bire kuzu

kesildiler. Vahşet ve katliam için yiğit olarak bilinen kişiler şimdi Allah'ın adıyla savaşmak söz konusu olunca korkak oluverdiler.

108- Yani, Allah'ın dinine hizmet eden ve O'nun için kanını ve canını veren bir kişi her zaman hakettiği mükafâtı olacaktır.

109- Yani, bu insanlar zafer kazanınca bunun sadece Allah'ın fazlı olduğunu söylerler ve bu fazlın Hz. Peygamber (s.a.v) vasıtasıyla olduğunu unuturlar. Aynı kimseler, kendi hata ve zaafları sebebiyle mağlup olunca bütün sorumluluğu Hz. Peygamber (s.a.v)'e yıkarlar.

110- Yani, bu insanlar kendi amellerinden kendi sorumludurlar. Onların amelleri ile ilgili olarak Hz. Peygamber'den hesap sorulmayacaktır. Hz. Peygamber'e verilen görev, yalnızca Allah'ın emir ve buyruklarını insanlara ulaştırmaktır, ki bunu hakkıyla yerine getirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) bu sapık insanları ellerinden tutarak doğru yola getiremez. Bunlar Hz. Peygamber (s.a.v)'e itaat etmiyorsa bunun sorumluluğu kendisine ait değildir.

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ
عِنْدِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ ۖ وَاللَّهُ يَكْتُبُ
مَا يُبَيِّتُونَ ۖ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ
وَكِيلًا ﴿٨١﴾ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ اللَّهِ
لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾ وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ
أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ
لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ ۗ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾ فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ
لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ عَسَى اللَّهُ أَن يَكُفَّ
بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۗ وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنكِيلًا ﴿٨٤﴾

81-84- Sana itaat ediyoruz, derler. Yanından çıktıklarında da onlardan bir gürûh söylediğinin gayrısını düşünür. Allah onların düşündüklerini yazar. Sen onlardan yüz çevir. Ve Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah kâfidir. Onlar Kur'ân'ı gereği gibi düşünmezler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından olsaydı onda birçok ihtilâf (birbirini tutmayan şeyler) bulurlardı.[111] Onlara eminlik veya korkuya dair bir haber gelse onu yayıverirler. Eğer onu peygambere ve onlardan emir sahiplerine haber vermekle iktifa etselerdi, onlardan ne mana çıkacağını öğrenirlerdi.[112] Eğer Allah'ın size fazl ve rahmeti olmasaydı sizden pek azınız hariç olmak üzere şeytana tâbi olurdunuz. Allah yolunda harbet. Ancak kendi nefsini mükellef tut. Mü'minleri de teşvik et. Olur ki, Allah kâfirlerin ellerini sizden çeker. Allah, satvetçe de çok çetindir. Kahr ve ceza bakımından da çok şiddetlidir.

Açıklamalar

111- Yukardaki âyetlerde münafık ve imanları zayıf olan kimselerin, vahiylere karşı takındıkları menfi tutum eleştirilmiştir. Bu insanların çoğu Kur'ân-ı Kerim'in Allah tarafından geldiğine inanmıyorlardı. Resûlüllah'a gerçekten vahiy'nin geldiğine ihtimal vermiyorlardı. Bu sebeple, bu adamların münafıkça davranışları tenkit edildikten sonra Kur'ân-ı Kerim'i gerektiği gibi incelemedikleri belirtiliyor. Halbuki; Kur'ân-ı Kerim için kafalarını azıcık yoracak olurlarsa, bunun Allah'ın kelâmı olduğunu hemen anlayacaklardır. Bir insan yıllarca çeşitli zamanlarda çeşitli hallerde ve çeşitli konularda fasîh ve beliğ konuşmalar yapacak kabiliyetine sahip değildir. Bütün bu süre içinde bir insanın konuşmalarının gayet dengeli, anlamlı ve bir bütün halinde olmasına imkân yoktur.

112- Medineliler ve müslümanlar buhranlı bir dönemde yaşıyorlardı. Ortalık türlü çeşit söylentiler yüzünden çalkalanıyordu. Bazan saldırı yapılacağına dair asılsız bir haber Medinelileri telaşlandırıyor, bazan da düşmanlar saldırı planlarını gizlemek için Medine'ye iyi haberler yolladıkları için müslümanların aldanmasına sebep oluyorlardı. Bu buhranlı dönemde, İslâmiyet ile Cahiliyye arasındaki mücadele ile hiç ilgilenmeyen ve maksatları sadece ortalığı karıştırmak olan anarşist ve bozguncular türlü çeşit dedikodular yaymaya devam ediyorlardı. Bu âyette işte bu adamlar kınanmış ve etrafa asılsız haber yaymalarından sakınmaları istenmiştir. Bunların, kendilerine ulaşan bir haberi ilgili kimselere kendilerinden herhangi bir şey katmadan iletmeleri istenmiştir.

مَّن يَشْفَعْ شَفَٰعَةً حَسَنَةً يَكُن لَّهُۥ نَصِيبٌ مِّنْهَا ۖ
وَمَن يَشْفَعْ شَفَٰعَةً سَيِّئَةً يَكُن لَّهُۥ كِفْلٌ مِّنْهَا ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ
عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ مُّقِيتًا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا۟ بِأَحْسَنَ
مِنْهَآ أَوْ رُدُّوهَآ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

85-86- Güzel bir şefaatte bulunana ondan bir nasib vardır. Ve kötü bir şefaatte bulunana da onun misli vardır.[113] Allah her şeye kaadir ve şahiddir. Size bir selâm ve ihtiram olundukta, ondan daha iyisi ile mukabele edin. Veyahut aynı ile karşılayın.[114] Allah her şey üzerine muhasibtir.

Açıklamalar

113- Yani, bu bir zevk ve istek meselesidir. Bazı kimseler her şeyi Allah yolunda, iyi ve hayırlı bir biçimde yapmak ister. En büyük zevkleri Hak yolunda mücadele etmek ve Allah'ın rızası için durmadan çalışmaktır. Bazı kimselerin akıl ve fikirleri ise her zaman kötülükle meşguldur. Her yerde ve her konuda fitne çıkarmak ve ortalığı bulandırmak isterler. Bu tür kötü niyetli ve kötü huylu insanlar Hak ve Adalet yolunu tıkamayı bir marifet bilirler. Her söz ve hareketleriyle Allah'ın yolunda mücadele etmekte olanlar için güçlük çıkarmak isterler, hak kelimesi söylemelerine mani olmak isterler, onların cesaretlerini kırmak isterler.

114- O sıralarda müslümanlar ile gayri müslim olanlar arasındaki ilişki son derece gergindi. Her iki tarafta sinirli davrandığı ve ilişkiler gergin olduğu için Cenab-ı Allah müslümanlara gereken bir uyarıda bulundu. Müslümanların, her ne olursa olsun, karşı taraf ile iyi muamele yapmaları, onlara yüksek ahlâk örnekleri vermelerini istedi. Karşı tarafa hürmetle ve edeb ve görgü kurallarının içinde davranmalarını istedi. Burada Allah müslümanlara demek istiyor ki, dünyada yepyeni bir düzen kurmak isteyen, herkesi doğru yola dâvet eden ve her tarafa barış ve huzur tesis etmek isteyen insanlara küskünlük, sertlik, kötü söz, öfke ve hiddet yakışmaz. Müslümanlar düşmanlarına karşı her

zaman medeni davranmalı, nâzik ve yumuşak hareket etmelidirler, çünkü ancak bu şekilde davalarına en iyi şekilde hizmet edebilirler.

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۜ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۗ
وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾ فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنٰفِقِينَ فِئَتَيْنِ
وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوٓا ۗ اَتُرِيدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ
اللّٰهُ ۗ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ
كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَآءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَآءَ حَتّٰى
يُهَاجِرُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ۗ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ
وَجَدْتُمُوهُمْ ۠ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾

87-89- Ondan başka ilâh olmayan Allah sizi, kendisinde şüphe olmayan Kıyamet gününde toplayacaktır. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?[115] Size ne oldu ki, münafıklar hususunda iki grup oldunuz?[116] Allah onları kazandıkları şeyler yüzünden tepesi aşağı getirmiştir.[117] Siz, Allah'ın şaşırttığını hidayet etmek mi istersiniz? Allah'ın saptırdığını hidayete yol yoktur. Onlar, kendileri küfrettikleri gibi sizin de küfretmenizi ve onlarla eşit olmanızı isterler. O halde, Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan dost edinmeyin. Eğer bundan yüz çevirirlerse onları yakalayıp tutun. Ve nerede bulursanız öldürün.[118] Onlardan dost ve yardımcı da edinmeyin.

Açıklamalar

115- Yani, kâfir, müşrik ve dinsizler ne yapıyorlarsa yapsınlar, Allah'ın uluhiyetine zerre kadar zarar veremezler. Allah'ın tek ve Mutlak oluşu öyle bir hakikattir ki, bunu kim değiştirmek isterse de değiştiremez. Ve nihayet bir gün Cenab-ı Allah bütün insanları toplayarak amellerini tek tek önlerine serecektir. Her şeyi kuşatmış olan kudretinden kimse kaçamaz veya kurtulamaz. Bu sebeple, Allah, kendisine âsi olanlara karşı kabaca davranılması ihtiyacını duymaz.

Bu âyetin daha önceki âyetle ilgili olarak verdiği manası budur.

Fakat bu âyet aynı zamanda burada işlenen konuyu tamamlayacak niteliktedir de. Bu bakımdan, bu âyetin anlamı şudur: Dünyadaki hayatta bir kişi nasıl isterse hareket etsin, ama şunu unutmasın ki bir gün Allah'ın önüne çıkacak ve yaptığı her şeyin hesabını verecektir.

116- Burada, Mekke'de ve Arabistan'ın diğer bölgelerinde İslâmiyeti kabul etmiş, ancak hicret edip Darü'l-İslâm'a gitmektense kâfirlerle beraber yaşamayı ve gerek İslâm gerekse İslâmiyet'in menfaatlerine ters düşen davranışlarda bulunmayı tercih etmiş olan münafıklardan bahsedilmiştir. Müslümanlar için bunlarla başa çıkmak büyük bir problemdi. Onlara nasıl muamele edilmesi gerektiğini pek kestiremiyorlardı. Müslümanlardan bazıları, ne olursa olsun, münafıkların müslüman olduklarını kelime-yi şehadet getirdiklerini, namaz kıldıklarını, oruç tuttuklarını ve Kur'ân-ı Kerim okuduklarını belirterek bunlara birer kâfir muamelesi yapılamayacağını kaydediyorlardı. Cenab-ı Allah bu rükû'da işte bu ihtilâf veya görüş ayrılığından sözetmiştir.

Burada bir meseleyi çok iyi anlamalıyız, yoksa sadece burada değil, Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde de hicret etmemiş olanların münafıklar sayıldığına dair kayıdı gören herkes yanlış bir görüşe sahip olacaktır. Gerçek olan şudur ki, Hz. Peygamber (s.a.v) Medine-i Münevvere'ye hicret edince koca Arabistan yarımadasında mü'minlerin kendi din ve iman'ın icaplarını yerine getirebilecekleri küçük bir toprak parçasına kavuşulmuş oldu. Bu bakımdan, Arabistan'ın hangi köşelerinde olursa olsunlar, kâfirler tarafından kuşatılmış veya dini vecibelerini yerine getirmekten âciz olan bütün müslümanların hicret edip Darü'l-İslâm hüviyetini kazanmış olan Medine'ye varmaları için genel bir emir çıkarıldı. Bu şartlar altında, hicret etmeye kabil olan ancak sadece maddi imkânlar ve âilevî ilişkilerini düşünerek Medine'ye gelmeyen ve böylece, şahsî menfaatlarını İslâmiyet'e tercih ettiklerini açıkça ispat etmiş olan bütün müslümanlar münafık ilan edildiler. Fakat gerçekten hicret etmeye kabil olmayan ve can-ü gönülden Medine'ye gelmek istemelerine rağmen kâfir ve müşrikler tarafından alıkonanlar, bundan sonraki rük'u'da belirtildiği gibi, "mümtaz'afîn" arasında sayıldılar.

Şimdi, Darü'l-Küfr'de yaşayan bir müslüman, Darü'l-İslâm'dan bütün müslümanların davet edilmiş olmasına ve Darü'l-İslâm'ın kapılarının bütün müslümanlara açık olmasına ve Darü'l-Küfr'deki müslüman-

ların hicret etmeleri için önemli herhangi bir engel de bulunmamasına rağmen, Darü'l-İslâm'a hicret etmiyorsa gayet tabii ki bir münafıktır. Bu durumda, Darü'l-Küfr'ü, Darü'l-İslâm'a dönüştürmeye çalışmayan ve bütün imkânlara sahip olmasına rağmen hicrette etmeyen bütün müslümanlar münafık sayılacaklardır. Fakat ne Dar-ül İslâm'dan bir davet gelmiş, ne oranın kapıları muhacirler için açıksa, bir müslümanın sadece hicret etmemesi, onun münafık ilan edilmesi için yeterli bir sebep sayılmayacaktır. Böyle bir kişi ancak münafıkça bir söz veya hareket ettiği zaman münafık sayılacaktır.

117- Yani, münafıklar hangi sebepten dolayı dünyayı âhirete tercih etmişlerse o sebepten dolayı Allah, onları eski hallerine döndürmüştür. Onlar küfr'den çıkıp İslâmiyet'e doğru adım atmışlardı; ama İslâm çemberine girdikten sonra dinlemeleri ve sabit bir fikirle yerleşmeleri gerekiyordu. İslâm ve imana ters düşen bir menfaatı bir kenara bırakmaları elzemdi. Ahiret'e samimiyetle inanıp dünyanın zevk ve nimetlerinden uzaklaşmaları icab ediyordu. Ne var ki, bu beyler bu fedakârlıkları beğenmediler ve geldikleri yere döndüler. Artık onlar hakkında görüş ayrılığına düşmenin ne manası vardır?

118- Bu emir, müslümanlarla savaş halinde olan kâfir topluluğuna bağlı olan ve İslâm devletine karşı düşmanca faaliyetlerde bulunan münafık müslümanlar içindir.

إِلَّا ٱلَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَٰقٌ
أَوْ جَآءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَن يُقَٰتِلُوكُمْ أَوْ يُقَٰتِلُوا
قَوْمَهُمْ ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَٰتَلُوكُمْ ۚ فَإِنِ
ٱعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا۟ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَمَ ۙ فَمَا جَعَلَ
ٱللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾ سَتَجِدُونَ ءَاخَرِينَ يُرِيدُونَ أَن يَأْمَنُوكُمْ
وَيَأْمَنُوا۟ قَوْمَهُمْ ۖ كُلَّمَا رُدُّوٓا۟ إِلَى ٱلْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا۟ فِيهَا ۚ فَإِن لَّمْ يَعْتَزِلُوكُمْ
وَيُلْقُوٓا۟ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَمَ وَيَكُفُّوٓا۟ أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَٱقْتُلُوهُمْ
حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿٩١﴾

90-91- Ancak sizinle kendileri arasında anlaşma bulunan bir kavme mensup olanlar veyahut sizinle veya kendi kavimleri ile muharebe etmekten kalbleri sıkılarak size iltica edenler (öldürülüp esir edilemezler).[119] Eğer Allah isteseydi, onları da üzerinize musallat kılar. Ve sizinle muharebe ederlerdi. Eğer sizden çekilir, sizinle harp etmezler, barışı size bırakırlarsa, Allah onlar üzerine taarruza sizin için yol vermedi. Diğer bir kısmı da vardır ki, sizden ve kavimlerinden emin olmak isterler. Bir fitneye davet olunsalar, ona dalarlar. Sizi bırakıp bir tarafa çekilmezler, barışı size bırakmazlar ve ellerini sizden çekmezlerse onları nerede bulursanız yakalayın ve öldürün. Onlar üzerine sizin için apaçık tasallut hakkı verdik.

Açıklamalar

119- Burada denilmek isteniyor ki, öldürülmeye lâyık bir münafık, İslâm devletinin barış anlaşması yapmış olduğu bir kâfir milletin sınırlarına sığınmışsa onun takip edilmesi doğru olmayacaktır. Ayrıca, Darü'l-İslâm'da yaşayan bir müslümanın tarafsız bir ülkede öldürülmeye lâyık bir münafıkı görüp öldürmesi de caiz olmayacaktır. Yani, burada müslümanların dikkat etmeleri ve saygı göstermeleri istenen şey, sözkonusu münafıkın kanı değil İslâm devletinin, sözkonusu ülke veya millet ile varmış olduğu mütareke ve barış anlaşmasıdır.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً ۚ وَمَنْ قَتَلَ
مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ
أَهْلِهِۦٓ إِلَّآ أَنْ يَصَّدَّقُوا۟ ۚ فَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ
عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ ۖ وَإِن
كَانَ مِن قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَٰقٌ فَدِيَةٌ
مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ فَمَن
لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ
ٱللَّهِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾ وَمَن يَقْتُلْ

مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ
ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُۥ وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

92-93- Bir mü'minin diğer bir mü'mini öldürmesi caiz değildir. Ancak hataen olursa (başkadır).[120] Bir mü'mini hataen öldürenin mü'min bir köleyi azad etmesi[121] ve ölenin âilesine (mirasçılarına) teslim edilecek bir diyet vermesi icab eder.[122] Meğer ki onlar o diyeti sadaka olarak bağışlamış olsunlar. Eğer ölen size düşman olan bir kavimden ve fakat mü'min olursa, o zaman öldürenin mü'min bir köle azad etmesi lâzımdır. Eğer kendileri ile aranızda anlaşma olan bir kavimden ise o vakit âilesine teslim olunacak diyeti ile mü'min bir köleyi azad etmek icab eder.[123] Bunları bulamayanlara, Allah tarafından tevbesinin[124] kabulü için arası açılmamak üzere iki ay oruç tutması icab eder.[125] Allah Alîmdir, Hakîmdir. Bir mü'mini kasten öldürenin cezası, içinde ebedî kalmak üzere Cehennemdir. Allah'ın gazabı ve lâneti onun üzerinedir. Ve ona büyük azabı hazırlamıştır.

Açıklamalar

120- Burada, yukarıda öldürülmelerine izin verilen münafık müslümanlar değil, Darü'l-İslâm'ın vatandaşı olan veya Darü'l-Harp veya Darü'l-Küfrde oturmalarına rağmen İslâm düşmanlarının çalışmalarına katıldıkları ispatlanmayan müslümanlardan bahsedilmiştir. O sıralarda pek çok mü'min, mutlak mecburiyetleri sebebiyle İslâm düşmanı olan kabilelerin içinde yaşıyorlardı ve ekseriye müslümanların bu kabilelere saldırdıkları sırada onlar arasında bulunan bazı müslümanlar da tesadüfen öldürülmüş oluyorlardı. Allah'ın emri işte bu durumla ilgilidir.

121- Öldürülen kişi bir mü'min olduğu için bunun bir mü'min kölenin azad edilmesiyle telâfi olunabileceği ifade edilmişti.

122- Resûlüllah (s.a.v.) diyetin miktarı, 100 deve veya 200 inek veya 2.000 keçi olarak belirlemiştir. Eğer bir kişi bu hayvanların yerine başka bir eşya veya para ile diyet vermek istiyorsa, bu hayvanların raiç fiyatı esas alınmalıdır. Meselâ, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında nakit diyet 800 dinar veya 8.000 dirhem olarak veriliyordu. Hz. Ömer (r.a.) zamanında deve fiyatı artınca diyet bin dinar (altın), 12.000 dirhem (gümüş) olarak tesbit edildi. Fakat şunu unutmayalım ki, bu diyet miktarı teammüden öldürme olayı için değil hataen öldürme olayı içindir.

123- Bu âyette yer alan emirler şöyle özetlenebilir:

Eğer tesadüfen öldürülen kişi Darü'l-İslâm'ın vatandaşıysa, onu öldüren kişi hem diyet vermeli hem de günâhının affı için bir köle azad etmelidir.

Eğer öldürülen kişi Dar-ül Harb'ın vatandaşıysa, öldüren kişi diyet vermeyecek, sadece bir köle azad edecektir.

Eğer öldürülen kişi, İslâm devletinin anlaşma halinde bulunduğu bir ülkenin vatandaşıysa onu öldüren kişi bir köle azad edecektir ve diyet de verecektir. Fakat diyet miktarı, anlaşmalı ülkenin müslüman olmayan vatandaşının öldürülmesi halinde verileceği tesbit olunan diyet kadar

124- Yani, bu bir para cezası veya ceza değil, "tevbe" ve "keffare"dir. Para cezası, utanmaz, pişmanlık ve nefsin ıslâhı gibi herhangi bir şeyi gerektirmiyor. Para cezasına çarptırılan kişi, cezasını sıkılarak ve istemeyerek de olsa verip kurtuluyor. Halbuki, Cenab-ı Allah, hata işlemiş olan kulunun, ibadet, dua, sadaka ve hayır işlerle, ruhunu gölgeleyen ve rahatsız eden ağırlıktan kurtulmasını istiyor. Bu durumda kul, büyük bir utanç ve pişmanlıkla Yaradanına müracaat ederek günâhının affedilmesini istiyor ve ilerde böyle bir günahı tekrar işlememek için and içiyor. "Keffare"nin sözlük anlamı, "saklayan veya gizleyen şey"dir. Hayır bir işi, günahın keffaresi demenin manası, iyiliğini günâhı sarması ve gizlemesidir. Nasıl ki, bir duvarda bir leke beliriyor ve bu leke, boya badana ile temizlenmiş oluyor, iyilik ve hayır işler de günâhı böyle temizlemiş oluyor.

125- Yani, oruçlar kesintisiz tutulacaktır, arada bir boşluk olmamalıdır. Eğer bir kişi herhangi bir şer'î özür olmaksızın oruçlara ara verirse, oruçlara yeni baştan başlamalıdır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا
وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَىٰ إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا
تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمُ

كَثِيرَةٌ ۚ كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ
فَتَبَيَّنُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

94- Ey mü'minler, Allah yolunda harbe çıktığınız zaman meselelerin açıklanmasını bekleyin. Araştırıp tetkik ettiğiniz ve size selâm verenlere "sen mü'min değilsin" demeyin.[126] Siz, dünya hayatının geçici menfaatını istersiniz, Halbuki Allah katında çok ganimetler vardır. Siz de evvelce böyleydiniz de Allah üzerinize lütuf buyurdu.[127] Binaenaleyh, tetkik edip meselelerin iyice açıklanmasını bekleyin. Allah işlediğinizden haberdardır.

Açıklamalar

126- İslâm'ın ilk yıllarında, "esselâm'ün aleyküm", müslümanlığın şiarı ve alâmeti haline gelmişti. Başka bir deyimle, bu kelime müslümanların bir parolası olmuştu. Bir müslüman bu kelimeleri söyleyince karşısındakine sanki, "ben de sizlerdenim sizin inançlarınızı taşıyorum, sizin dostunuzum ve senin hayırından başka bir şey düşünmüyorum" der gibi olurdu. Bu parola özellikle, müslümanlar ile gayri müslimler arasında dil, kıyafet ve görünüm bakımından herhangi bir fark bulunmadığı bir sırada çok önem taşıyordu. Barış döneminde müslümanların birbirini "esselam'ün aleykum" kelimesiyle tanımaları nisbeten kolaydı, ancak savaş döneminde işler karışırdı. Çatışma veya muharebe sırasında bazan kâfirler arasında birkaç müslüman da bulunuyordu ve bunlar kendilerini korumak için "esselâmün aleykum" veya "lailâha illallâh" sözlerini söylerlerdi, ancak savaş heyecanını yaşamakta olan müslüman cemaat bu sözlere inanmakta tereddüt ederdi. Zira, bunların da kâfir olabileceğini ve sadece canlarını kurtarmak için müslümanlar gibi selâm verdiklerini ve kelime-yi şehadet getirdiklerini sanarak bazılarını öldürürler, ve mallarını ganimet olarak alırlardı. Hz. Peygamber (s.a.v) bu gibi hatalara karşı müslümanları sert bir dille tenbih etti, ama bu hatalar tekrarlanmaya devam etti. Nihayet, Kur'ân-ı Kerim de bu meseleye el attı ve müslümanları sıkı sıkıya ikaz etti. Yukarıdaki âyette deniliyor ki, kendisini müslüman olarak İslâm cemaatine sunan kişi hakkında acele karar verilmemelidir, böyle bir kişinin sadece canını kurtarmak için selam verdiği düşünülmemelidir. Belki de kendisi gerçekten müslümandır, belki de değildir. Ama bu husus tetkik ve araştırma ile tesbit edilebilir. Sözkonusu adamın durumu

araştırılmadan salıverilmesi, bir kâfirin kurtulma ihtimalini doğuruyorsa, aynı zamanda araştırılmadan öldürülmesi, suçsuz bir müslüman'ın öldürülebileceği ihtimalini de ortaya çıkarıyor. Bu bakımdan, bir kâfiri hataen serbest bırakmak, suçsuz ve masum bir mü'mini hataen öldürmekten daha iyidir.

127- Yani siz müslümanlardan bir çoğu daha kâfirler arasında dağılmıştınız ve kâfirlerin zulmünden kurtulmak için kendi imanınızı gizli tutmak zorundaydınız. Siz o zaman dağınık ve zayıftınız. Şimdi Allah size toplu yaşama ve kafirlere karşı İslâm bayrağını dalgalandırma imkânı vermiştir. Bu, Allah'ın büyük bir lütfu ve ihsanıdır. Onun için halen zor durumda olan diğer dindaşlarınıza iyi ve yumuşak muamele yapmayı öğrenin.

لَّا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ
عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ
عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ وَكَانَ
اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٩٦﴾

95-96- Özür sahibi olmayan mü'minlerden memlekette oturanlar ile malları ve canları ile Allah yolunda savaşanlar bir olmaz. Allah, malları ve canları ile savaşanları oturanlar üzerine dereçe itibarıyla üstün kıldı. Ve her ikisine de sevap va'd eyledi. Fakat Allah savaşanları oturanlar üzerine büyük ecir ile üstün kıldı.[128] Bu ecir, Allah'tan dereceler, mağfiret ve rahmettir. Allah Gafûrdur, Rahîmdir.

Açıklamalar

128- Burada, oturanlardan, cihad emri geldikten sonra herhangi bir bahane uydurup evde saklanan, ya da cihad farz (farz-ı ayın) kılınmış ve genel bir duyuru yapılmışken savaştan kaçınanlar kastedilmemiştir. Burada, cihadın farz-ı kifaye olması halinde savaş alanına yönelmeyip başka işlerle uğraşanlardan sözedilmiştir. İlk iki durumda

cihâda katılmayan münâfıktır ve Allahu Teâlâ kendisi için herhangi bir iyi vaadde bulunmamıştır. (Ancak cihada katılmamak için gerçek bir sebep veya mazeret varsa o zaman durum başkadır). Fakat, cihâdın farz-ı kifâye kılındığı durumda İslâm cemaatinin tümünün cihada gitmesi ve düşmana bütün gücüyle çullanması gerekmiyor. Bu gibi durumda müslümanların sadece bir bölümü savaşa katılabiliyor. Böyle bir durumda cihad çağrısına derhal müspet cevap verip savaş alanına koşan müslümanlar, millet ve memleket için her ne kadar hayırlı olursa olsunlar, başka işlerle uğraşanlardan çok daha üstün ve sevaba lâyık olurlar.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ قَالُوا
فِيمَ كُنتُمْ ۖ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ۚ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ
اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ۚ فَأُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَسَاءَتْ
مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ
لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَٰئِكَ عَسَى
اللَّهُ أَن يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾

97-99- Nefislerine zulmettikleri halde[129] meleklerin ruhlarını kabzettiklerine, melekler: "Hangi tarafta idiniz?" derler. Onlar da: "Biz yeryüzünde zayıflardan sayılırdık" derler. Melekler: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Onda hicret edeydiniz ya" cevabını verirler.[130] İşte onların barınakları Cehennemdir. Orası ne fena gidilecek yerdir. Ancak, erkekler, kadınlar ve çocuklardan hileye gücü yetmeyen ve yol bulamayan hakiki zayıflar Cehennem'e gitmezler. Allah'ın onları affetmesi umulur. Allah af ve mağfiret edicidir.

Açıklamalar

129- Burada, İslâmiyeti kabul etmesine rağmen herhangi bir mecburiyet veya gerçekten inandırıcı bir mazeret olmaksızın kâfir olan kendi adamları arasında oturmaya ve yarı-müslüman, yarı kâfir bir

hayat yaşamaya devam edenlerden sözedilmiştir. Halbuki İslâm cemaati bir Darü'l-İslâm'a kavuşmuştu ve buraya hicret edenler hem kendi din ve imanlarını koruyabiliyorlardı hem de inançları doğrultusunda İslâmî bir hayat yaşayabiliyorlardı. İşte durum böyle iken bu adamlar kendi nefislerine zülmediyorlardı, çünkü serbestçe ibadet ve dualarını yapıp İslâmî bir hayat yaşama imkânı bulunurken, bunlar gerçek bir mecburiyet veya mazeret olmadan sadece kendi rahat, huzur, zevk ve nefislerinin tatmini âilelerine, mal mülk ve dünyevi menfaatlarına düşkünlükleri sebebiyle Darü'l-İslâm'a hicret etmekten kaçınıyorlardı. Kısacası, bunlar dine dünyayı tercih etmişlerdi. (Tafsilât için bk: Aynı sûrenin 116 Nolu dipnotu).

130- Yani, Allah'a isyan etmiş olanların hâkim oldukları bir yerde şer'î kanunlara göre hareket etmek mümkün değilken, bu yeri terkedip Kanun-i İlâhi'nin uygulandığı bir yere niçin hicret etmediniz?

وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَن يَخْرُجْ مِن بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى
اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۗ وَكَانَ
اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٠﴾

100- Allah yolunda hicret edenler arzda sığınacak birçok yerler ve genişlik bulurlar. Allah'a ve Resûlüne muhacir olarak evinden çıkan ve sonra kendisine ölüm erişen kimsenin mükafâtı Allah üzerinedir. Allah, bağışlayıcı ve merhametlidir.[131]

Açıklamalar

131- Burada, Allah'ın dinine iman etmiş olan bir kişinin bir küfr nizamında yaşamasının ancak iki durumda câiz olduğu iyice anlaşılmalıdır: Birincisi, sözkonusu kişi yaşamakta olduğu memlekette İslâm'ı galip kılmaya ve küfr nizamını İslâm nizamına çevirmeye canla başla çalışmalıdır. İkincisi, sözkonusu kişi bulunduğu yerden bütün arzusuna

rağmen çıkarmıyor ve hicret etmesine din düşmanları türlü çeşit engeller çıkarıyor ve o kişi çaresizlik içinde bulunduğu yerde yaşamaya zorlanıyor. Bu iki durmun dışında bir kişinin Dârü'l-Küfr'de oturması daimi bir ma'siyet (günâh)tır ve dünyada hicret edebileceği herhangi bir Darü'l-İslâm bulamadığı için hicret edemediğini iddia etmesi geçerli bir sebep sayılmayacaktır. Bir Darü'l-İslâm olmazsa da, Allah'ın dünyasında sığınacak bir orman, bir dağ, bir vadi bulunabilir. Buralara sığınan bir iman sahibi, ot yiyecek ve keçilerin sütünü içerekte olsa, dinini ve imanını koruyabilir ve kâfirlerin kanun ve emirlerine uymaktan kurtulabilir.

Bazı kimseler, bu hadisten yanılgıya düşerler: "lâ hicret-i ba'dül feth" (Mekke'nin fethinden sonra hicret yoktur). Halbuki, bu hadis sürekli bir emir değildir. Bu sözler, söylenmeden önce Arabistan'ın büyük bir bölümü Darü'l-Harb ve Darü'l-Küfr idi ve sadece Medine ve çevresinde İslâm nizam ve kanunları geçerli idi. O sıralarda Arabistan'ın dört bir yanından müslümanların gelip Medine'ye yerleşmeleri istenmişti. Fakat Mekke'nin fethinden sonra Arabistan'da küfrün gücü kırıldı ve hemen hemen bütün memleket İslâmiyetin hakimiyeti altına giriverdi. İşte bu sırada Resûlüllah (s.a.v.) hicrete ihtiyaç olmadığını söyledi. Ama, bu demek değildir ki, bütün dünyadaki müslümanların, hangi şartlar altında olursa olsunlar, kıyamete kadar Darü'l-Küfür'den Darü'l-İslâm'a hicret etmeleri hükmü ortadan kaldırılmıştır.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ
الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾

101- Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, eğer kâfirlerin size zarar vermelerinden[132] korkunuz olursa namazı kısaltmanızda üzerinize bir günah yoktur.[133] Çünkü kâfirler size apaçık düşmandırlar.

Açıklamalar

132- "Zahirîler" ile "Hariciler" bu sözleri yanlış anlamışlar ve na-

mazın ancak savaş halinde kısaltılabileceğini, barış zamanında böyle bir şeye ihtiyaç olmadığını sanmışlardır. Fakat doğru hadislerde Hz. Ömer (r.a.)'in bu tür bir tereddüt belirtince Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu kaydedilmiştir: "Namazın kısaltılması, Allah'ın size bahşettiği bir mükafâttır. Onun için bu mükafâtı kabul edin." Hadisler ve tarihi kayıtlara göre Hz. Peygamber (s.a.v.) hem barış zamanında hem korku halinde namazı kısıtlamıştır. İbn Abbas (r.a.) şu açıklamada bulunuyor: "Resullullah (s.a.v.) Medine'den Mekke'ye gitti. O sıralarda Rabbül-alemîn'den başka korkusu yoktu, fakat yine de iki rek'at namaz kıdı."

133- Barış zamanında namazların sayısının azaltılmasının kuralı şudur: Dört rek'at olan namazlar ikiye indirilecek. Savaş zamanında ise namazın azaltılması için herhangi bir sınır getirilmemiştir. Savaş şartları nasılsa ona göre namazların sayısı arttırılabilir veya azaltılabilir. Cemaatla namaz kılma imkânı varsa cemaatla, yoksa ferdî olarak namaz kılınmalıdır. Kıble için de bir sınırlama yoktur, her yöne doğru namaz kılınabilir. Namaz bir araçta veya yürürken de kılınabilir. Rü'ku ve secde için şart ve yer müsait değilse, baş veya parmakla işaret kâfidir. Gerekirse namaz halinde yürünebilir. Elbisede kan lekesi varsa da namaz kılmakta bir sakınca yoktur. Bütün bu kolaylıklara rağmen namaz kılmak tehlikeliyse, Hendek gazvesinde olduğu gibi, tehir edilebilir.

Seyahat esnasında sadece farz mı, yoksa sünnet namazları mı kılınmalıdır? Bu hususta biraz ihtilâf vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatından örnek alacak olursak, yolculuk sırasında sabah namazının sünnetleri ve yatsı namazında vitr namazlarının kılınabileceği, diğer zamanlarda sadece farz namazlarının kılınmasının yeterli olduğunu söyleyebiliriz. Bundan dolayıdır ki, Hz. Abdullah bin Ömer (r.a.) seyahat esnasında sabah vakti hariç diğer zamanlarda sünnet namazların kılınmasından menetmiştir. Ama ulemânın çoğu sünnetlerin kılınmasını kulların isteğine bırakmışlardır. Hanefî mezhebinin görüşü şudur: Yolcu yolda ise sünnet namazları kılmaması daha iyidir, ancak bir yerde dinleniyorsa sünnetleri de kılması daha iyidir.

Seyahat esnasında namazın kısaltılması için bazı imamlar, seyahatın sadece Allah'ın rızası için olması şartını koşmuşlardır. Meselâ, bu seyahat veya yolculuk Hac, umre ve tahsil için olmalıdır. İbn Ömer,

İbn Mes'ud ve Ata'nın fetvası bu yöndedir. İmam Şafiî ve İmam Ahmed, ancak şeriat bakımından caiz gayeler için yapılan yolculuğun söz konusu olduğunu belirtmişlerdir. Kendilerine göre, caiz olmayan gayeler için yapılan yolculuk sırasında namazların kısaltılması hakkından istifade etmek doğru değildir. Hanefi mezhebindekiler namazın her türlü yolculukta kısaltılabileceğini belirtiyorlar. Yolculuğun mahiyeti ile ilgili günah veya sevap ise ilgili şahısa aittir.

Bazı imamlar, "üzerinize bir günah yoktur" deyimine dayanarak, yolculukta namazın kısaltılmasının gerekli olmayıp bunda sadece herhangi bir sakınca olmadığının ifade edildiğini sanmışlardır. Onlara göre yolcular bu kolaylıktan ister istifade edebilir, ister istifade etmeyebilirler. İmam Şafiî bu görüşü ilri sürmüştür, ama namazın kısaltılmasının iyi olduğunu beyan etmiştir. İmam Ahmed'e göre "kasr" (namazın kısaltılması) vacip değil, ama buna riayet etmek mekrûh'tur. İmam Ebu Hanife'ye göre "kasr" vaciptir. İmam Malik'in görüşü de aynıdır. Hadislerde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in her zaman yolculuk sırasında namazları kısalttığı ifade edilmiştir, buna karşılık yolculukta bir zamanda dört rek'at namaz kıldığına dair hiçbir kayıt yoktur. Hz. İbn Ömer şöyle diyor: "Ben birçok kere Hz.Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebu Bekr Hz. Ömer ve Hz. Osman (r.a.) ile beraber yolculuk ettim ve onların hiçbir zaman "kasr" yapmadığı (r.a.) ile beraber yolculuk ettim ve onların hiçbir zaman "kasr" yapmadığı (yani, namazları kısaltmadığı)nı görmedim." Bu rivâyet, Hz. İbn Abbas ve diğer bazı sahabelerin doğru rivayetleriyle de teyid edilmiş oluyor. Bu hususta bazı diğer örnekler de vardır. Mesela, bir defasında Hac mevsiminde Hz. Osman (r.a.) cemaate dört rek'at namaz kıldırınca sahabeler kendisine itirazda bulundular. Bunun üzerine Hz. Osman (r.a.) şu cevabı vermek zorunda kaldı: "Biliyorsunuz, Ben Mekke'de evlendim. Resûlüllah (s.a.v.)'tan duyduğuma göre kim bir şehir veya kasabanın kızıyla evlenirse oranın vatandaşı sayılır. Onun için, ben namazı kısaltmadım." Bunca rivâyetlere ters düşen sadece iki rivâyete rastlanıyor, ki bunların ikisi de Hz. Âişe'ye aittirler. Bu rivâyetlerde yolculuk sırasında namazların hem az sayıda hem tam olarak kılınmasının doğru olduğu kaydedilmiştir. Ne var ki, bu rivâyetlerin kaynağı zayıf olmasının yanısıra, bizzat Hz. Âişe'nin (r.a.) tarih kayıtlarına göre sabit olan davranışıyla da tezât halindedir. Ancak yolculuk sırasında bazı durumlar vardır ki, insan is-

terse namazlarını kısa ya da tam olarak kılabilir. Hz. Âişe'nin bu gibi durumları kastetmiş olması gerek.

Zahirîlere göre namazların kısaltılabileceği yolculukların uzunluğunun herhangi bir sınırı yoktur. İmam Malik'e göre yolculuk 48 mil ve bir gece bir gün'den azsa namaz kısaltılamaz. Aynı görüş İmam Ahmed'inkidir. İbn Abbas aynı fikri savunmuştur ve İmam Şafiî de bunu teyit etmiştir. Hz. Enes ise 15 millik bir yolculkuta namazın kısaltılabileceğini belirtiyor. İmam Ev'zaî ve İmam Zuhrî, Hz. Ömer'in şu sözünü nakletmişlerdir: "Kasr için bir günlük yolculuk kâfidir." Hasan Basrî ve İmam Ebu Yusuf iki gün veya iki günden fazla olan yolculukta "kasr"ın câiz olduğunu belirtiyorlar. İmam Ebu Hanife'ye göre, ister yaya ister deve ile üç günlük mesafe (54 mil) katedilmesi sözkonusu olunca "kasr" yapılabilir. Hz. İbn Ömer, İbn Mes'ud ve Hz. Osman (r.a.) de aynı görüştedirler.

Yolculuk esnasında namazın kısaltılabileceği bekleme veya dinlenme süresi de muhtelif imamlara göre muhtelif şekilde belirlenmiştir. İmam Ahmed'e göre bir kişi bir yerde en az dört gün konaklanacaksa namazları tam olarak kılmalıdır. İmam Malik ve İmam Şafiî'ye göre dört günden fazla oturulan bir yerde "kasr" caiz değildir. İmam Evzaî 13 gün ve İmam Ebu Hanife 15'ün veya daha fazla bir süre kalındığı zaman namazların tam olarak kılınmasını emrediyorlar. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.v)'in sarih ve bariz herhangi bir hadisi yoktur. Eğer bir kişi bir yerde geçici olarak kalıyor ve her zaman yurduna veya yuvasına dönme ihtimali varsa süresiz "kasr" yapabilir. Bu hususta bütün ulema fikir birliğindedirler. Pekçok sahabenin bu gibi durumlarda iki yıla kadar namazları az sayıda kıldıkları rivayetlerden sabittir. İmam Ahmed Hanbel bu ilkeye dayanarak bir mahkumun, mahkumiyeti boyunca namazları kısaltabileceği görüşünü ileri sürmüştür.

وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَوٰةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ
مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا۟ أَسْلِحَتَهُمْ ۖ فَإِذَا سَجَدُوا۟ فَلْيَكُونُوا۟
مِن وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا۟ فَلْيُصَلُّوا۟
مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا۟ حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ۗ وَدَّ ٱلَّذِينَ

كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ
عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ
بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ ۖ
وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا
﴿١٠٢﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا
وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ۚ
إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾

102-103- Eğer sen (Ey Muhammed) onların arasında olup namaz kıldırıyorsan[134] onlardan bir taife seninle beraber namaza dursunlar.[135] Ve silahlarını beraberinde alsınlar. Secde ettiklerinde yeni bir rek'atı tamam edince geri gidip namaz kılmaya diğer taife, hazırlıklı ve silahları üzerlerinde olduğu halde[136] gelerek seninle namaz kılsınlar. Kâfirler silahınızdan ve eşyanızdan gafil olmanızı ve o zaman üstünüze hep birden hücum etmeyi isterler. Eğer yağmurdan size bir zahmet ve eziyet olursa veya hasta bulunursanız müteyakkız olmak şartıyla silahınızı çıkarmanızda günah yoktur. Allah kâfirler için rezil edici azabı hazırlamıştır.[137] Namazı tamamladığınızda Allah'ı ayakta, otururken ve yatarken zikredin. Düşmandan korku kalmayıp itminan hasıl olunca namazı adâb ve erkânı ile kılın. Zira namaz mü'minler üzerine muayyen vakitli bir farzdır.

Açıklamalar

134- İmam Ebu Yusuf ile Hasan bin Ziyad bu sözlerden, "salât-ı havf" (korku içindeki namaz, tehlikeli durum içindeki namaz) ile ilgili hükmün sadece Hz. Peygamber (s.a.v) devrine ait olduğunu anlamışlardır. Ne var ki, Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Nebi-yi Kerim'e (s.a.v.) verilen ve daha sonraki devirler için geçerli olan pek çok emirler vardır. Bu bakımdan "salât-ı havf"ın sadece Hz. Peygamber zamanına kadar sınırlı olduğunu söylemek doğru olamaz. Ayrıca, tarihteki kayıtlara göre birçok mümtaz sahabeler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından son-

ra da "salât-ı havf" kılmaya devam ettiler. Bu gibi namazlara herhangi bir sahabenin karşı çıktığını gösteren herhangi bir kayıt da yoktur.

135- "Salât-ı havf" (tehlikeli durumda namaz) ile ilgili bir emir, düşman tarafından saldırı ihtimali varken ve fiilen çarpışma devam etmezken geçerlidir. Hanefi mezhebinin inancına göre savaş olurken veya çarpışma devam ederken namaz tehir edilebilir. İmam Malik ile İmam Sev'rî'ye göre, rüku ve secde mümkün değilse namaz baş ve ellerin işaretiyle kılınabilir. İmam Şafiî'ye göre namaz halinde biraz yemek içmek de mümkündür. Resûlüllah (s.a.v.) ise Hendek gazvesi sırasında dört vakit namazını kılmadı, ancak daha sonra fırsat bulunca bunları sıra ile kıldı, halbuki bu gazveden önce "korku ve tehlike halindeki namaz"la ilgili emir gelmişti.

136- "Salât-ı Havf" (korku ve tehlike içindeki namaz)'ın terkibi ve şekli daha çok savaşın durumuna bağlıdır. Hz. Peygamber çeşitli durumlarda çeşitli şekilde namaz kıldırmıştır ve zamanın imamı bu namaz şekillerinden herhangi birini benimsemekte serbesttir.

Bu namazın bir şekli şöyledir: Ordu'nun bir bölümü imamla beraber namaz kılsın ve başka bir bölüm düşmanla savaşmaya devam etsin. Bir rek'at tamamlanınca ilk grup selâm verip düşmanla savaşmaya çıksın ve daha önce savaşmakta olan grup gelip ikinci rek'atı imamla beraber kılsın. Böylece imam iki rekat, ve ordunun iki bölümü birer rek'at namaz kılmış olacaklar.

İkinci şekli şudur: Askerlerin bir kısmı imamla bir rek'at namazı kılıp gitsin, ikinci kısım gelip imamın arkasında namaz kılsın ve daha sonra her iki kısım sıra ile geriye kalan birer rek'at namazlarını kendi başlarına tamamlasınlar. Böylece her iki bölüm birer rek'at imamın arkasında ve birer rek'at tek başına kılmış olacaktır.

Üçüncü şekli şudur: Ordunun bir kısmı imamın arkasında iki rek'at namaz kılsın ve selam verip ayrıldıktan sonra ikinci kısım üçüncü rek'atı gelip imamla kılsın ve selam versin. Bu şekilde imam dört ve ordunun her bölümü ikişer rek'at namaz kılmış olacaklardır.

Dördüncü şekli budur: Ordunun bir kısmı imamla birlikte bir rek'at namaz kılsın ve imam ikinci rek'at için kalkarken cemaat selam verip namazını bitirsin. Sonra ordunun ikinci bölümü gelip imamın arkasında ayakta dursun ve imam henüz ikinci rek'atta iken cemaat ikinci

rek'atını da tamamlasın ve selam verip gitsin. Bu şekilde imamın ikinci rek'atta uzun zaman ayakta kalması gerekecektir.

Namazların ilk şeklini Hz. Abbas, Cabir bin Abdullah ve Mücahid rivâyet etmişlerdir. İkinci şeklini ise Abdullah bin Mes'ud rivayet etmiştir, ve Hanefi mezhebindekiler bunu tercih ederler. Üçüncü şeklini Hasan Basrî rivâyet etmiştir. Dördüncü şeklini Hz. İmam Şafiî ile Malik biraz ihtilâfla tercih etmişlerdir ve bunun kaynağı Sehl bin Ebu Hasme'nin rivayetidir. Korku veya tehlike durumundaki namazların bazı diğer şekilleri de vardır ki, ayrıntıları "Mebsutât"ta bulunabilir.

137- Bu gibi tedbirle ilgili emir, dünyevi önlemler olarak verilmiştir. Yoksa zafer veya yenilgi insanî tedbirlere bağlı olmayıp tamamıyla Allah'ın takdirine aittir. Onun için bu tedbirleri alırken, Allah'ın kahredici gücünü bir an için bile unutmayın.

وَلَا تَهِنُوا
فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۖ إِن تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا
تَأْلَمُونَ ۖ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا
حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾ إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ
بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾
وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٦﴾

104-106- Düşmanınız olan kavmi[138] takipte yorgunluk göstermeyin. Eğer siz yorulmuş ve acı duyuyorsanız, onlar da sizin gibi yorgun ve müteellimdirler. Halbuki siz Allah'tan onların ümit etmediklerin ümit edersiniz.[139] Allah Alîmdir, Hakîm'dir.[140] Allah'ın sana gösterdiği gibi insanlar arasında hükmetmen için sana hak olarak Kitab'ı indirdik. Hainler için müdafaacı olma. Ve Allah'tan mağfiret dile. Çünkü Allah, mağfiret edici ve Rahîmdir.

Açıklamalar

138- Yani, halen İslâm davasına karşı ve İslâm düzeninin kurulmasında engel teşkil eden kâfirlerin topluluğu.

139- Yani, iman sahiplerinin, hak için kâfirler'in Batıl kadar gösterdikleri direnci göstermemeleri şaşılacak bir şeydir. Halbuki, kâfirler sadece dünya ve bunun geçici nimetlerinden yararlanabilirler ve buna karşılık müslümanlar hem Rabbül-âlemîn'in rızasını kazanacaklar hem de ebedi ve kalıcı nimet ve mükafâtlara nail olacaklardır.

140- Bu rük'ûda ve bundan sonraki rük'uda o devirde meydana gelen önemli bir olaydan sözedilmiştir. Olay şöyle idi: Ensâr kabilesi, Beni Zafer'de Ta'ma veya Beşir bin Übeyrik adında bir şahıs vardı. Bu adam bir Ensarî'nin zırhını çaldı, daha sonra zırh aranmaya başlanınca, çalınan malı bir yahudiye bıraktı. Zırh sahibi Hz. Peygamber (s.a.v)'e müracaat ederek, malının Ta'ma tarafından çalınmış olabileceğini söyledi. Ancak Ta'ma ve akrabaları aralarında anlaşarak zırhın Yahudi tarafından çalındığını iddia etmeye çalıştılar. Yahudi ise malın kendisine Ta'ma tarafından bırakıldığını ve kendisinin suçsuz olduğunu söyledi. Fakat çoğunluk Ta'ma ve Beni Zafer de vardı ve onlar, Allah'ı ve Resûlünü inkâr eden bir yahudiye itibar edilmemesini ve kendilerinin müslüman olmaları nedeniyle kendi ifadelerinin kabul edilmesini istediler. Hz. Peygamber neredeyse bu tanıklıklara inanıp kararı Yahudi'nin aleyhinde verecekti ki, Allah'tan vahiy geldi ve her şey apaçık ortaya kondu.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in, davanın seyri ve şahidlerin ifadesine göre kararını Ta'ma'nın lehinde vermesi hiç de yanlış olmayacaktır. Bu gibi şartlar ve delillerin bulunduğu davalarda şeriat kadılarının yanlış karar verdiği'ne dair bazı kayıtlar vardır. Fakat o zamanki şartları unutmayalım. O sıralarda İslâm ile küfr birbiriyle kıran kırana bir mücadele içinde idiler ve Hz. Peygamber (s.a.v) yahudinin aleyhinde karar vermiş olsaydı İslâm düşmanları ortalığı toz duman ederler ve müslümanların adalet ve insaf bilmediklerini iddia ederlerdi. İşte bu sebeple, Cenab-ı Allah duruma özellikle müdahale etmeyi uygun gördü.

Bu rük'ularda kabile ve âile mensuplarının haklı ve haksız yerde savunulması eleştirilmiş ayrıca adaletin her zaman yerine getirilmesine de salık verilmiştir.

وَلَا تُجَٰدِلْ
عَنِ ٱلَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ خَوَّانًا
أَثِيمًا ۝ يَسْتَخْفُونَ مِنَ ٱلنَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ ٱللَّهِ

وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ الْقَوْلِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ
بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾ هَا أَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ
فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ
يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١١٠﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا
فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَىٰ نَفْسِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾
وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا
فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿١١٢﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ
عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ ۖ
وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ
شَيْءٍ ۚ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ
مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ۚ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾
لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ
أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ
ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾

107-114- Nefislerine hiyanet edenlerden taraf olarak mücadele etme.[141] Allah hainlikte ısrar eden günâhkârları sevmez. Kabahatlerini insanlardan gizlemeye çalışırlar da Allah'tan gizleyemezler. O'nun razı olmayacağı sözleri söyleyip aralarında karar verdikleri zaman Allah onlarla beraberdi. Allah işle-

dikleri şeyleri muhittir, tamamıyla bilir. Siz (hainleri koruyanlar) onlar için dünya hayatında mücadele ettiniz. Kıyamet gününde onlar için Allah ile kim mücadele eder? Onlar üzerine kim muhafız olur? Bir fenalık işleyip yahut nefsine zulmedip sonra Allah'tan mağfiret dileyen, Allah'ı bağışlayıcı ve merhametli bulur. Günahı kazanan kendi aleyhine kazanır. Allah her şeyi bilicidir, hikmetinin gerektirdiğini icra eyler. Bir hatayı veya bir günahı işleyip sonra onu bir suçsuzun üzerine atan apaçık bir iftira ve günahı yüklenmiş olur. Eğer sana Allah'ın fazl ve rahmeti olmasaydı onlardan bir güruh seni yolundan şaşırtırlardı. Halbuki onlar yalnız kendilerini şaşırtırlar. Ve sana hiçbir şeyden zarar yapamazlar.[142] Allah sana kitabı ve hikmeti indirdi. Ve bilmediğin şeyleri öğretti. Allah'ın senin üzerine fazlı çok büyüktür. Onların gizli müşavere-lerinin çoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka ile veya bir iyilik yapmayı veya insanlar arasını düzeltmeyi emredenin düşüncelerinde hayır vardır. Allah'ın rızasını isteyerek bunu icra edene biz büyük ecir veririz.

Açıklamalar

141- Başkalarına hiyanet eden bir şahıs aslında ilk önce kendi nefsine hiyanet eder. Zira bu şahıs kendisine emanet edilen beyin ve kalbin güçlerini kötüye kullanmaya çalışıyor, iyilik ve hayırdan yana olan eğilimlerini zararlı yönlere çeviriyor. Cenab-ı Allah, vicdanı, her insanın ahlâkının muhafızı olarak yaratmıştır, ama kötü bir iş yapmak isteyen bir şahıs vicdanını boğarak etkisiz hale getiriyor ve önünde bir engel kalmıyor.

142- Yani, sözkonusu kişi veya gruplar yanlış ifade ve tanıklıklarla seni (Hz. Peygamber) yanıltıp adalet kurallarına aykırı karar çıkartabilseler dahi, yine kendilerine zarar vereceklerdi. Çünkü Allah'ın gözünde sen değil, onlar suçlu olacaklardı ve dolayısıyla cezasını çekeceklerdi. (Bak: Bakara sûresinin tefsiri, dipnot no: 197).

وَمَنْ يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ ٱلْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ
سَبِيلِ ٱلْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِۦ جَهَنَّمَ ۖ وَسَآءَتْ
مَصِيرًا ﴿١١٥﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ
مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا
بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ إِن يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ إِنَٰثًا ۖ وَإِن يَدْعُونَ

إِلَّا شَيْطَٰنًا مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾

115-117- Kendisine doğru yol besbelli olduktan sonra Peygamber'e meşakkat veren ve müslümanların yolundan başka yola giden kimseye sevdiğini (döndüğü sapıklığı) veririz.[143] Ve onu Cehennem'e koyarız. Orası ne fena gidilecek yerdir. Allah, kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez.[144] Bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a şirk koşan muhakkak büyük bir dalâlete düşmüştür. Müşriklerin Allah'tan başka dua ettikleri ancak dişi putlardır. Ve onlar ancak inatçı Şeytan'a ibadet ederler.[145]

Açıklamalar

143- Daha önce bahsettiğimiz dava ile ilgili olarak, Allah'ın vahyi üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.) o hain müslüman'ın aleyhinde ve masum yahudi'nin lehinde karar verince, o münafık müslüman öylesine öfkeye kapıldı ve cehalete düştü ki, Medine'yi terkedip Hz. Peygamber'in düşmanlarının yaşamakta olduğu Mekke'ye gidip onların saflarına katıldı ve müslümanlar ile Hz. Peygamber'e karşı isyan bayrağını açtı. Bu âyette işte bu adamın dönekliğinden sözedilmiştir.

144- Bu rük'u'da yukarıdaki konuşmaya devam edilmiş ve münafıklık yaparak müslüman cemaati terkedip kâfir ve müşriklere katılanın hangi yolda olduğu belirtilmiştir. Burada, doğru yolda olanlar ile batıl olan bir düşünce ve inanç içinde olanlar arasındaki farka değinilmiştir.

145- Şeytan'a ibadet, bir ilâha veya Allah'a ibadet gibi değildir. Şeytan'a uluhiyet rütbesi verilmez ve kendisi bir ilâh olarak tapılmaz, ama kedisine çok bağlı olanlar vardır. Şeytan'a uyanlar aslında kendi nefislerinin yularını şeytana teslim etmiş oluyorlar ve Şeytan kendilerini istediği yöne çevirebiliyor. Ve öyle bir an geliyor ki, insanlar Şeytan'a kul, köle oluveriyorlar. Bundan anlaşılacağı gibi, birine sorusuz, sualsiz itaat etmenin bir ismi de "ibadet"tir.

لَّعَنَهُ ٱللَّهُ ۘ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ
مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿١١٨﴾ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ

وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَأٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ ءَاذَانَ ٱلْأَنْعَٰمِ
وَلَأٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ ٱللَّهِ ۚ وَمَن يَتَّخِذِ ٱلشَّيْطَٰنَ
وَلِيًّا مِّن دُونِ ٱللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا ﴿١١٩﴾

118-119- Allah, o Şeytan'a lânet etmiştir. Şeytan da: Kullarından kendime belli bir hisse ittihaz edineceğim" dedi.[146] "Onları saptıracağım.[147] Olmayacak kuruntulara düşürüp aldatacağım. Onlara emredeceğim ki, hayvanlarının kulaklarını yarsınlar,[148] ve Allah'ın yarattığını değiştirsinler" Şeytan'ı Allah'tan başka dost edinen muhakkak bir zarar ile hüsrana düçar olmuştur.

Açıklamalar

146- Yani, insanların yaşantılarından, çalışma ve çabalarından, yetenek ve güçlerinden, mal ve mülk ve evlâtlarından belli bir pay alacağım. Yani, kendi fitnelerimle insanların hayatlarının bütün bu cephelerini etkileyeceğim ve belli bir bölümünü sanki ipoteğimin altına alacağım.

147- Burada, Arabistan ahalisinin bazı batıl inançlarından birine işaret edilmiştir. Arabistan'da yaygın olan bir geleneğe göre bir dişi deve beş veya 10 yavru doğurduktan sonra kulağı yarılıyor ve başı boş bırakılıyordu. Arap müşriklerinin inançlarına göre böyle bir deve kendilerine haram oluyordu ve tanrı adına salıverilmesi gerekliydi. Aynı şekilde hangi devenin nutfesinden 10 yavru doğmuşsa o deve de serbest bırakılıyordu. Kulağın yarılması veya delinmesi, bir devenin başı boş bırakılmasının bir belirtisiydi.

148- "Allah'ın yarattığının değiştirilmesi" eşyaların değişikliği anlamında değildir. Zira, böyle bir şey olursa bütün insanî medeniyetin Şeytan'a uyduğu ve şeytan tarafından kandırıldığı anlamı çıkacaktır. Çünkü medeniyet zaten eşyaların değişikliğinin başka bir ismidir. İnsanlar ancak Allah'ın yarattığı eşyalarda suni ve geçici değişiklikler yapmak suretiyle medenileşmiş, kalkınmışlardır. Bence, burada kastedilen şey şudur: İnsanın, bir şeyi veya yarattığı, yaratıldığı amacın dışında kullanmak. Başka bir deyimle, insanın, eşyaların tabiatına aykırı yaptığı bütün değişiklik ve fiiller, Şeytan'a uymasının birer sonucudur.

Bu tarife, Lût kavminin fiili (fiil-i livatâ, homoseksüellik), doğum kontrol, ruhbanlık, erkek veya kadının kısırlaştırılması, erkeklerin hadım edilmesi ve kadınların tabiatın kendileri için uygun gördüğü alanların dışında kullanmak gibi fiiller girmektedir ve bu işler yukarıda belirtilen âyete göre Şeytan'ın insanları saptırmasının birer belirtileridir.

يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾
أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ
حَقًّا ۚ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾ لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ
وَلَا أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَابِ ۗ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ
وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ
يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ
دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ
إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾ وَلِلَّهِ
مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ
بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا ﴿١٢٦﴾

120-126- Şeytan onlara vâdlerde bulunur, olmayacak kuruntulara düşürüp aldatır.[149] Şeytanın onlara vâdeylediği şeyler ancak aldatıcı şeylerdir. Onların yurtları Cehennem'dir. Ondan kendilerini kurtaracak çare bulamazlar. İman edip salih amel işleyenleri, ağaçları altından nehirler akan Cennetlere sokarım. Orada ebedi olarak kalırlar. Allah'ın va'adi haktır. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır? İşte ne sizin ne de Ehl-i Kitab'ın emeli ve

zannı iledir. Fenalık işleyen onunla ceza olunur. Ve ona Allah'tan başka dost ve yardımcı bulunmaz. Erkekten ve kadından mü'min olduğu halde salih amel işleyenler Cennet'e girerler ve onlara hurma çekirdeğinin çukurcuğu kadar bile haksızlık yapılmaz. İyilik işler olduğu halde bütün varlığını Allah'a teslim eden ve Hakk'a yakın, Batıldan uzak olan İbrahim'in dinine tâbi olandan daha güzel dinli kim vardır? Allah, İbrahim'i sadık bir dost edinmiştir. Göklerde ve yerde olan herşey Allah'ındır.[150] Allah, her şeyi kuşatıcıdır.[151]

Açıklamalar

149- Şeytan'ın bütün işleri boş vaatler ve ümitlerden ibarettir. Şeytan, insanları ister fert, ister cemiyet olarak yanlış yola sevk etmek istediği zaman kendilerine türlü çeşit kandırmacalar sunar, oyunlar oynar ve her şeyi pembe olarak gösterir. Bazan bireysel haz, zevk ve başarı vaadeder, bazan da toplumsal kalkınma, zafer, refah ve mutluluk gibi yalanlarla karşılarına çıkar. Bazılarına değerler ve gerçekler hakkında yanlış bilgi verir, bazılarına da din, iman ve Allah diye bir şeyin bulunmadığını inandırmaya çalışır. Bazılarına âhiretin bulunmadığını, bulunuyorsa da bir hesaplaşma veya cezalandırmanın olmayacağını söyler. Kısacası, her nabza göre şerbet dağıtmaya çalışır.

150- Yani, Allah'a boyun eğmek ve isyandan vazgeçmek, hakikate en uygun olduğu için takip edilecek en iyi yoldur. Cenab-ı Allah, yerde ve göklerde bulunan her şeye sahip ve hâkim olduğuna göre insan itaatsizliği ve isyanı bırakıp Hâkimlerin en büyüğüne teslim olmalıdır.

151- Yani, eğer insan Allah'a boyun eğmez ve itaatsizliği bırakmazsa, Allah'ın pençesinden hiçbir zaman, hiçbir şekilde kurtulamaz. Çünkü, Allah'ın kuvvet ve kudreti her şeye yeter.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ۖ قُلِ اللَّهُ
يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ
اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَن تَنكِحُوهُنَّ
وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَأَن تَقُومُوا لِلْيَتَامَىٰ بِالْقِسْطِ ۚ
وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾

127- Senden kadınlar hakkında fetva isterler.[152] De ki: "Onlar hakkında Allah: Miraslarını vermediğiniz ve nikâhlarına rağbet eylemediğiniz yetim[153-154] kızlarla zayıf çocuklara[155] dair size kitapta tilâvet olunan şey,[156] yetimlere adaletle muamele ediniz" diye fetva verir. Hayırdan işlediğiniz her şeyi Allah bilir.

Açıklamalar

152- Burada, kadınlara ne gibi soruların sorulduğu açıklanmamıştır. Fakat daha ilerde verilen fetvadan, soru veya soruların niteliği kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor.

153-154- Burada, en-Nisa sûresinin, 3 Nolu. âyetinde yer alan şu sözlere işaret edilmiştir: "Yetim kızlar hakkında adaleti sağlayamamaktan korkarsanız gördüğünüz diğer kadınlardan iki, üç ve dörder olmak üzere nikâh ediniz." Burada ya şöyle "Siz onlarla nikâh kılmayı seviyorsunuz." Hz. Âişe'nin rivâyetine göre, büyükleri tarafından kendilerine biraz malü mülk miras kalan yetim kızların velileri kendilerine türlü çeşit zulümler yaparlardı. Eğer kız zengin olmasının yanısıra güzel ise, velisi onunla "mehir" veremeden nikâh kıymaya çalışırdı. Eğer yetim kız çirkin ise velisi ne kendisi onunla nikâh kıyardı, ne de başkalarının onunla evlenmelerine izin verirdi, zira bu şekilde elindeki altın yumurta yumurtlayan tavuğu kaybetmekten korkardı.

155- Burada yetim ve çaresiz erkek çocuklarla ilgili yer alan sözler aynı sûre'nin ikinci rük'uunda yetimlerle ilgili emirlere bir atıf mahiyetindedir.

156- Burada sorulan asıl soruya cevap verilmektense, aynı sûre'nin başında yetim erkek ve kız çocukların durumuyla ilgili Allah'ın emirlerine ilk önce dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bundan anlaşılacağı gibi, yetimlerin hakkı Allah katında çok önemli bir konudur. Bilindiği gibi, sûre'nin ilk iki rükuunda öksüzlerin haklarına riayet edilmesi kuvvetle istenmişti, ama bununla yetinilmedi, ve burada bu konuya tekrar temas edildi. Böylece bazı insanların toplumla ilgili sordukları sorulara cevap verilmeden önce yetimlerin haklarına dikkat edilmesi gerektiği bir defa daha gündeme getirildi.

وَإِنِ ٱمْرَأَةٌ خَافَتْ مِنۢ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا ۚ وَٱلصُّلْحُ خَيْرٌ ۗ
وَأُحْضِرَتِ ٱلْأَنفُسُ ٱلشُّحَّ ۚ وَإِن تُحْسِنُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ
كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾

128- Eğer[157] bir kadın kocasının uzaklaşmasından veya yüz çevirmesinden endişe ederse o kadın ile erkeğin aralarını sulh ile ıslâh etmelerinde günah yoktur. Sulh daha hayırlıdır.[158] Beşerin nefsinde kıskançlık cibillîdir. (Kıskançlık yerleştirilmiştir).[159] Eğer iyi geçinir ve sakınırsanız daha hayırlıdır. Allah işlediğiniz her şeyden haberdardır.[160]

Açıklamalar

157- Buradan asıl sorunun cevabı verilmeye başlanıyor. Bu cevabın anlaşılması için önce soruyu iyice anlamak lâzımdır. Cahiliyye'de bir erkek istediği kadar kadınla evlenme hakkına sahipti ve evlendiği kadınların hiçbir hakları yoktu. En-Nisa sûresinin ilk âyetleri inince bu gibi evlilikler için iki tür kısıtlamalar getirilmiş oldu. Birincisi, zevcelerin sayısı dörtle sınırlandırılmış oldu. İkincisi, birden fazla kadınla evlenen kişi için eşleri arasında adalet sağlama ilkesi getirilmiş oldu. Bundan sonra şöyle bir soru sorulmaya başlandı: Bir erkeğin karısı ya kısırdır ya da müzmin hastadır ya da kadınlık vazifesini yerine getiremiyor. Böyle bir durumda o erkek başka bir kadınla evleniyor. Şimdi bu erkeğin her iki kadına aynı şekilde rağbet etmesi, ikisini aynı derecede sevmesi, ve bedensel olarak aynı davranışta bulunması mı gerekiyor? Bu erkek adaleti sağlayamıyorsa, ikinci kadınla evlenebilmesi için ilk karısını boşaması mı gerekiyor. Ayrıca, eğer ilk karısı boşanmak istemiyorsa, bazı haklarından vazgeçip kocasını boşanmadan vazgeçirmek konusunda anlaşabilir mi? Böyle bir şey adalet kurallarına aykırı olmaz mı? İşte bu gibi sorular bu âyetlerde cevaplandırılmıştır.

158- Yani, boşanma ve ayrılık yerine, ömrünün bir kısmını bir erkekle geçirmiş olan bir kadının barış ve uzlaşma sağlayarak kalması daha iyidir.

159- Burada kıskançlık duygusunun taşıyıcısı olarak hem erkek hem kadınlar kastedilmişlerdir. Bir erkeğin ilk karısı, kendisinden son-

ra gelecek kadınları kıskanırken erkekte ilk karısına olan ilgi ve sevgisini yitirmişse ikinci ve daha sonraki karılarına oranla kötü muamele edecektir ki, bu da bir türlü kıskanmadır.

160- Burada Allah yine erkeklerin merhamet ve cömertliklerini esirgememelerini istemiştir. Nasıl ki Allah kullarının ayıp ve günahlarını görmezlikten geliyor, erkekler de merhametli davranmalı ve ilk karılarına daha yumuşak ve merhametli davranmalıdırlar.

وَلَن تَسْتَطِيعُوٓا۟ أَن تَعْدِلُوا۟
بَيْنَ ٱلنِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا۟ كُلَّ ٱلْمَيْلِ
فَتَذَرُوهَا كَٱلْمُعَلَّقَةِ ۚ وَإِن تُصْلِحُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ
كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغْنِ ٱللَّهُ
كُلًّا مِّن سَعَتِهِۦ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ وَٰسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾ وَلِلَّهِ
مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ
مِن قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ
مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ
مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ إِن يَشَأْ
يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا ٱلنَّاسُ وَيَأْتِ بِـَٔاخَرِينَ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ
عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾

129-133- Ne kadar gayret ederseniz edin kadınlar arasında adalete güç yetiremezsiniz. Binaenaleyh birine büsbütün meyledip diğerini (ne dul ne kocalı bir durumda) askılı gibi bırakmayınız.[161] Eğer nefsinizi ıslâh eder, Allah'tan ittika ederseniz, Allah Gafûrdur, Rahîmdir. Karı ve koca ayrılırlarsa, Allah her ikisini de fazl ve keremi ile ihtiyaçtan genişlik kılar. Allah Teâlâ kud-

reti vasi' ve hakîmdir. Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Sizden evvel kendilerine kitap verilenlere ve size: "Allah'tan korkun" diye tavsiye ettik. Eğer küfrederseniz O'na zarar veremezsiniz.[162] Çünkü göklerde ve yerde her şey Allah'ındır. Ve Allah her şeyden müstağnidir. Hamd ve sena O'nadır. Göklerde ve yerde olan şeyler Allah'ındır. Vekil olarak da Allah kâfidir. Eğer dilerse sizi, ey insanlar giderir yerinize diğerlerini getirir. Allah buna kaadirdir.

Açıklamalar

161- Burada insan tabiatının tipik bir örneği verilmiştir. Bir erkek her zaman ve her şart altında birden fazla karısına yüzde yüz adaletli davranamaz. Karılarından biri çirkin, öbürü güzel, biri genç, öbürü yaşlı, biri hasta, öbürü sapasağlam, biri kötü huylu, öbürü iyi huylu v.s. olabilir ve buna benzer diğer sebeplerden dolayı da bir erkek, karılarından birine daha fazla ilgi gösterebilir. İslâm yasasında buna göre bazı açık kapılar bırakılmıştır ve ilgi, sevgi ve bedensel ilişki bakımından tam bir eşitlik aranmaması emrolunmuştur. İslâm kanunlarına göre eğer bir erkek bir karısını boşamıyor ve ister kendi ister onun isteği üzerine onu zevce olarak kabul etmeye devam ediyorsa, onu her ne kadar canı istemiyorsa da kocasız bırakmasın. Bu şartlar altında bir erkeğin, karılarından birini daha sevmesi, ötekisine fazla ilgi göstermemesi çok tabiidir, ama kocasının ilgisini eskisi kadar çekmeyen kadın tamamıyla sahipsiz kalmasın. İslâm'ın emri işte budur. Bu âyetten bazıları şöyle bir sonuca varmışlardır: Kur'ân-ı Kerim bir yandan adalet sağlanmak şartıyla birden fazla kadınla evlenme izni veriyor, ama diğer yandan tam bir adaletin sağlanmasının mümkün olmadığını ileri sürerek bu izni ortadan kaldırıyor. Ne var ki böyle bir sonuç çıkarmak için yukarıdaki âyette imkân yoktur. Eğer, "siz kadınlarınız arasında adalet sağlayamazsınız" demekle yetinilmiş olsaydı, gayet tabii ki böyle bir sonuç çıkarılabilirdi. Fakat gördüğümüz gibi bunun hemen akabinde şöyle denilmiştir. "Birine büsbütün meyil etmeyiniz", ki bu sözler, birden fazla kadınla izdivaç hükmünü feshetmiyor.

Yani, siz mümkün olduğu kadar zevcelerinize zulmetmez ve adaleti sağlarsanız, ufak tefek hatalarınızı Cenab-ı Allah pekalâ affedebilir.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا فَعِندَ ٱللَّهِ
ثَوَابُ ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ سَمِيعًۢا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

134- Dünya mükâfatını isteyene söyle ki: Dünya ve âhiretin mükâfatı Allah katındadır. Allah işitir ve görür.[163]

Açıklamalar

163- Cenab-ı Allah, genellikle bazı hukukî konular ve özellikle medeni hayat ve toplumsal sorunlarla ilgili bazı emir ve talimat verdikten sonra, bu tür etkileyici bazı kelime ve cümlelerle vaaz ve nasihatta bulunuyor. Bu nevi hitabetin maksadı, insanların Allah'a emir ve kanunlarına uymalarını sağlamaktır. Görüldüğü gibi, yukarıda kadınlar ve kimsesiz yetim çocukların durumuna temas edilerek kendilerine mümkün olduğu kadar en iyi şekilde davranılması tavsiye olunmuştur. Bundan sonra da iman sahiplerinin bazı noktaları çok iyi bilmeleri istenmiştir, ki bunları şöyle sıralayabiliriz:

Birincisi, insanlar birbirinin kaderini değiştirme kudretine sahip değillerdir. Birini himaye etmekten vazgeçmeleriyle o şahıs gerçekten kimsesiz ve çaresiz kalmaz. Zira, bütün insanların kader ve kısmetinin sahibi sadece Allah'tır ve Allah'ın bir kuluna yardım için sadece bir veya birkaç kişi vasıta değildir. Gökte ve yerdeki her şeye hâkim ve kaadir olan Allah'ın imkanları çok geniştir ve O istediği zaman ve istediği şekilde kullarına yardım edebilir.

İkincisi, geçmişteki bütün peygamberlerin ümmetlerine Allah'tan korkmaları emrolunmuştur. Bu emre riayet edenler refah ve felahı bulmuşlardır. Geçmişteki ümmetler Allah'a itaatsızlık etmekle O'na hiçbir zarar vermediler ve bundan sonra da hiçbir kimse O'na zarar veremeyecektir. Cenab-ı Allah bu gibi zarar ve ziyan hesabından çok üstündür. Allah'ın emrine uymayan bir ümmetin yerine başka bir ümmet kolayca getirilebilir ve bu değişiklikten Allah'ın saltanatında herhangi bir değişiklik veya eksiklik meydana gelmez.

Üçüncüsü, Cenab-ı Allah hem dünyevi, hem uhrevî, hem geçici hem kalıcı sevaplar verme durumundadır. İnsanlar kendi niyet ve amellerine göre bu sevapları kazanabilirer. Eğer insanlar dünyadaki birkaç günlük zevk ve rahat için ahiretteki ebedi rahatı feda etmek istiyorlarsa Cenab-ı Hak onlara dünyevi mutluluk ve refah verir. Allah'ın fazl ve kerem pınarı, insanların tarlalarını ebediyyen sulamaya hazırdır, ama insanlar kendileri bundan yararlanmak istemiyorlarsa, bu kendilerinin bileceği iştir.

Vaazın sonunda Allah'ın işitici ve görücü olduğu vurgulanmıştır. Bu demektir ki, Allah maazallah kör ve sağır değildir. Yani her şeyi çok iyi bilmektedir ve ne yaptığının çok iyi farkındadır. Herkesin meziyet, kabiliyet ve istidadını çok iyi bilmektedir. Bu bakımdan lütuf, ihsan ve mükafatı da hakkedenlere vermektedir. Aynı şekilde, kendisine itaatsizlik eden ve isyan edenleri de haklı olarak cezalandırmaktadır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ
وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا
فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلْهَوَىٰٓ أَن تَعْدِلُوا۟ ۚ وَإِن تَلْوُۥٓا۟
أَوْ تُعْرِضُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِى نَزَّلَ عَلَىٰ
رَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِٱللَّهِ
وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا

135-136- Ey iman edenler, kendi nefsiniz veya babanız, ananız, akrabanız aleyhinde ve eğer zengin veya fakir hakkında olsa bile Allah için şahitliği[164] adaletle ayakta tutun.[165] Çünkü Allah onlara sizden daha yakındır. Hevanıza tabi olup adaletten sapmayın. Eğer dilinizi değiştirir veya şahitlikten yüz çevirirseniz günaha girersiniz. Çünkü Allah işlediğiniz şeyden haberdârdır. Ey mü'minler, Allah'a Resûlü'ne ve Peygamberine indiği kitab'a ve bundan evvel indirilen kitaplara iman edin.[166] Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe küfr[167] edip inkâr eden muhakkak haktan uzak bir sapıklığa sapıp düşmüştür.

Açıklamalar

164- Yani, şahitliğiniz sadece Allah için olmalıdır. Bu hususta en ufak bir taviz vermeyin, ne kendi ne başkalarının çıkarlarını düşünün, Allah'ın rızası ilk ve son düşünceniz olmalıdır.

165- Sadece "adaleti sağlayın" demekle yetinilmemiş, "adaleti ayakta tutun" veya "adaleti bayrak yapın" gibi bir ifade kullanılmıştır. İman sahiplerinin başlıca hedefi zulmün her türlüsünü ortadan kaldırıp adaleti tesis etmek olmalıdır. Mü'minler canla başla adaleti savunmalı, adaletin bayraktarı olmalıdırlar.

166- Allah'a, Resûlüne ve Din'ine iman etmiş olanları imana davet etmek belki de ilk bakışta tuhaf gelebilir. Fakat burada iman kelimesinin iki ayrı anlamda kulanıldığı unutulmamalıdır. İman etmenin bir anlamı, insanın inkâr yerine ikrar ve teyid yolunu benimsemesi, inkâr edenlerden ayrılıp tanıyan ve kabul edenlerin safına katılmasıdır. İkinci anlamı ise, insanın tanıdığı ve kabul ettiği şeyleri bütün kalbiyle ve samimiyetle benimsemesidir. Böyle bir durumda bir insan tanıdığı ve kabul ettiği fikre göre hareket eder. Düşüncelerini, huylarını, beğenilerini, davranışlarını, dostluklarını, düşmanlıklarını ve kısacası, hayattaki bütün faaliyetlerini bu fikre göre düzeltir. Âyetin başında bazı inanç, kaide ve kanunlarını kabul eden müslümanların ikinci ve gerçek anlamda iman etmeleri veya mü'min olmaları istenmiştir.

167- Küfretmenin de iki anlamı vardır: Birincisi insanın bir fikir veya şeyi kesinlikle inkâr veya reddetmesi. İkincisi ise, ağızla kabul etmesi, ama kalben inanmaması. Böyle bir durumda sözle bir şeyi kabul ettiğini söyleyen bir şahıs fiilen o şeyi inkâr eder. Burada küfrün her iki anlamı kastedilmiştir.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ثُمَّ كَفَرُوا۟ ثُمَّ ءَامَنُوا۟ ثُمَّ كَفَرُوا۟ ثُمَّ ٱزْدَادُوا۟
كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًۢا ﴿١٣٧﴾
بَشِّرِ ٱلْمُنَٰفِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾ ٱلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ
ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَيَبْتَغُونَ عِندَهُمُ
ٱلْعِزَّةَ فَإِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾

137-139- Şunlar ki iman ettiler, sonra küfre saptılar, sonra tekrar iman edip yine küfre saptılar ve sonra küfürlerini arttırdılar.[168] İşte Allah onları mağfiret edici değildir. Ve onları doğru yola da hidayet etmez. Münafıkları elemli azab ile müjdele. Mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinen onlardır. İzzeti onların yanında mı ararlar?[169] Bütün izzet (ululuk ve kudret) Allah'ındır.

Açıklamalar

168- Burada dini bir oyuncak sayan ve bunu ciddiye almayanlardan bahsedilmiştir. Bu adamlar, dini kendi menfaatlarını tatmin etmek amacıyla kullanırlar. Aslında bunların dini imanı yoktur. Kafalarına esince müslüman olurlar, kafalarına esmeyince kâfir olurlar. Menfaatlarını görünce müslüman kılığına girerler, menfaatları yokken küfr ve delalete düşerler. Bunların dini imanı aslında paradır, maddi imkanlar ve şöhrettir. Doğan güneşe taparlar. Bunlar için Allah katında ne mağfiret ne hidayet vardır. "Küfürlerini arttırdılar" deyiminin anlamı şudur: Bu adamlar küfretmekle iktifâ etmediler, bazı diğer müslümanların da dinlerinden dönmelerini sağladılar. Bunlar İslâm dini hakkında komplolar hazırladılar ve bütün maddi ve manevi imkânlarını küfrün zafer kazanması, İslâm'ın da mağlup olması için kullandılar. Sadece küfrün yerine peyderpey küfretmek tabii ki suçların artması demektir ve bu da daha fazla ceza gerekmektedir.

169- "İzzet" kelimesinin anlamı çok geniştir. Bu sadece şeref ve haysiyet demek değildir. Arapça'da bir kişinin izzet sahibi olması, şeref ve haysiyet bakımından kimsenin zarar veremeyeceği en üst noktaya varması demektir. Başka bir deyimle "izzet", "azalması mümkün olmayan şeref" demektir.

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ
أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا
مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ إِنَّ
اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾
الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ

قَالُوٓا۟ أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ وَإِن كَانَ لِلْكَٰفِرِينَ نَصِيبٌ
قَالُوٓا۟ أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُم مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ فَٱللَّهُ
يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ وَلَن يَجْعَلَ ٱللَّهُ لِلْكَٰفِرِينَ
عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾

140-141- Size Kitap'ta indirdi ki: "Eğer Allah'ın âyetlerine küfr olunduğunu ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, diğer bir söze gelinceye kadar onlarla beraber oturmayınız. Eğer onlarla otururs anız siz de onların benzeri olursunuz."[170] Allah münâfıkları ve kâfirleri toptan Cehennem'de bir araya getirecektir. Sizi gözleyen münafıklar, eğer Allah'tan size bir fetih ve zafer olursa: "Biz sizinle beraber değil miydik" derler. Eğer kâfirlere bir hisse düşerse: "Eğer onlarla olsaydık size galip gelemezdik? Ve mü'minleri sizden men' etmedik mi?" derler. Allah kıyamet gününde aranızda hükmeder. Allah kâfirlere mü'minler aleyhine yol kılacak değildir.

Açıklamalar

170- Yani, eğer bir şahıs müslüman olduğunu iddia etmesine rağmen kâfirler ile oturup kalkıyor ve onlarla sohbet yaptığı sırada Allah'ın âyetleri eleştiriliyor ve o şahıs ve Resûlü'nün aşağılandığına hiç ses çıkarmıyorsa onunla diğer kafirler arasında herhangi bir fark yoktur. (Bu âyette bahsedilen ilâhi emir, el-En'am sûresinin 68. âyetinde yer almıştır.)

171- Her devirde münâfıkların tutum ve davranışı böyle olmuştur. Bunlar müslüman hüviyeti ile kazanabilecekleri fayda ve menfaatları elde etmek amacıyla sözleri ile İslâm dinini kabul ettiklerini söylerler. Fakat menfaatları kâfir olmakta ise gidip kâfirlere katılırlar ve kendilerine, "koyu veya mutaassıp bir müslüman" olmadıklarını inandırmaya çalışırlar. Kendi adlarının müslümanlar gibi olduğunu, ancak bütün ilgi ve bağlılıklarının kâfirlere olduğunu belirtmekten çekinmezler. Düşünce, fiil, kültür ve huyları bakımından küfre daha yakın olduğunu ve Hak ile Batıl arasında bir mücadele olduğu zaman derhal Batıl'ın safına katılacaklarını söylemekten de geri kalmazlar.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ
وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَىٰ يُرَاءُونَ النَّاسَ
وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾

142- Münafıklar, Allah'a oyun etmek isterler. Ve Allah da onların oyunlarını başlarına geçirir. Namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar. İnsanlara karşı gösteriş yaparlar. Ve Allah'ı pek az zikrederler.[172]

Açıklamalar

172- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yaşadığı devirde namaz kılmayan biri müslümanlardan sayılmazdı. Bunu şöyle bir misal ile anlamak mümkündür: Çağımızda çeşitli siyasi, ekonomik, sosyal, meslekî, kültürel partiler, dernekler, kuruluşlar ve parlamentolar ile örgütler vardır. Bunların tüzük ve programlarında üyelerin vazife, hak ve hürriyetleri açıkça dile getirilmiştir. Bunlar arasında üyelerin çeşitli aralıklarla yapılan toplantı ve görüşmelere üyelerin katılması şart koşulmuştur. Herhangi bir sebep ve özür olmadan bu toplantı ve görüşmelere katılmayan bir üye için çeşitli müeyyideler uygulanır ve mazeretsiz izinleri tekrarlanınca kendisi o dernek, kuruluş veya parlamentodan ihraç edilir. Mekke ve Medine'de müslümanlar çok gergin ve ağır şartlar altında yaşamak zorunda idiler ve müslümanların her toplantı ve görüşmelerine katılmaları son derece önemliydi. Namaz, müslümanların topluca ibadet etmelerinin bir şeklidir ve buna katılan müslümanlar, aralarındaki dayanışmayı pekiştiriyor, din düşmanlarına da bir nevi gözdağı vermiş oluyorlardı. Böyle bir durumda namaz kılmayan veya cemaate katılmayan müslümanların İslâmiyeti samimiyetle kabul etmedikleri, bunun ruh, felsefe ve inançlarıyla pek ilgilenmediği izlenimi uyanıyordu. Bundan dolayıdır ki, en kötü münafıklar bile namazı ihmal etmiyorlardı. Fakat bunları, gerçek müslümanlardan ayıran şey namaz ve diğer ibadetlere karşı olan tutumlarıydı. Gerçek müslümanlar zevk ve şevkle camiye ve cemaate koşarken, münafıklar lâkayt ve laçka davranırlardı. Gerçek müslümanlar namaz saatinden çok evvel camiye gider ve daha sonra da uzun zaman orada kalırlardı. Buna karşılık münafıklar, ezanı dinler dinlemez keyfi kaçardı, camiye de sanki isteme-

ye istemeye gelirlerdi. Namaz kılındıktan sonra da cami'den, mahkumların hapisten kaçtığı gibi kaçarlardı. Bütün bu davranışları Allah'ı zikretmekten hoşlanmadıklarını belli ediyordu.

مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَا إِلَىٰ
هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا
﴿١٤٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِن
دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا
مُّبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَن
تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾

143-145- İki taraf arasında bocalayan bir sürü kararsızlardır. Ne ona ne buna iltihak etmekte müteredditdirler. Allah'ın şaşırttığına hidayet yolu bulamazsın.[173] Ey mü'minler, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinmeyin. Allah Teâlâ'ya kendi aleyhinize aşikar bir hüccet kılmak mı istersiniz? Münafıklar Cehennem'in en aşağı yerindedirler. Onlara bir yardımcı bulamazsın.

Açıklamalar

173- Yani, Allah'ın kelâmı ve Resûlü'nün siretinden hidayet bulamayan, Hak'tan yüz çevirip Batıl'a meyileden, Allah tarafından da istediği ve meyilettiği istikamete çevrilmiş olan, dalalete düştüğü için kendisine bütün hidayet, iyilik ve hayır yolları kapatılmış olan bir kişinin doğru yola getirilmesi bir insanın harcı değildir. Bu mesele, rızık misaliyle daha iyi anlaşılabilir. Rızkın bütün kaynaklarının Allah'ın elinde olduğu bir hakikattır. Rızkın her türlüsü ve her miktarı Allah katında tesbit edilir. Fakat, Allah herkese o kişinin istediği yoldan rızkını verir. Eğer bir kişi rızkını helâl yoldan almak ister ve bunun için çaba da gösterirse, Allah rızkını helâl yoldan verir. Buna karşılık, haram yemek arzusunda olan ve hep bu şekilde rızkını temin etmek isteyen birine Allah aynı haram yoldan rızık verir ve bundan sonra onun helâl

yoldan ekmek kazanması imkansız kılınır. Aynı şekilde, dünyada fikir ve hareketin bütün yolları da Allah'ın elindedir. Hiçbir insan, Allah'ın izni ve inayeti dışında hayat yolunu çizemez. Şimdi bir insan'ın belli bir yolda yürüyebilmesi, tamamıyla o insanın niyet, irade, istek ve gayretine bağlıdır. Eğer o insan Allah'a kavuşmak istiyor, doğruyu arıyor ve içtenlikle Allah yolunda yürümek istiyorsa, Cenab-ı Allah onu bu imkanı ziyadesiyle veriyor. Buna karşılık eğer bir insan isyan ve dalaleti kafasına koymuş ve durumunu düzeltmek için en ufak çaba harcamıyorsa, Cenab-ı Hak ona bütün hidayet yollarını kapatıyor. Böyle bir insanı yanlış ve kötü yoldan kurtarmak başka bir insanın harcı değildir. Kendi isteği ve meyli üzerine, Allah tarafından hidayet ve itaat gibi faziletlerden mahrum bırakılan bir kişi, kaybettiği nimeti hiçbir zaman bulamaz.

إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ وَأَصْلَحُوا۟ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِٱللَّهِ
وَأَخْلَصُوا۟ دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَعَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ ٱللَّهُ
ٱلْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَّا يَفْعَلُ ٱللَّهُ بِعَذَابِكُمْ
إِن شَكَرْتُمْ وَءَامَنتُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾

146-147- Ancak tevbe edip hallerini düzeltenler ve Allah'a yapışıp dinlerini Allah'a halis edenler mü'minlerle beraberdirler.[174] Allah mü'minlere çok büyük bir ecir verecektir. Eğer şükreder ve iman eylerseniz Allah size azab etmez.[175] Allah şükre karşı mükafat verir ve her şeyi bilir[176] (kadirşinastır).

Açıklamalar

174- "Dinin Allah için halis edilmesi"nin anlamı şudur: İnsanlar bütün bağlılıklarını Allah'a yöneltmelidir. Bütün ilgi, ilişki, sevgi ve saygılarını sadece Allah'a sunmalıdır. İnsanlar, Allah'a öylesine bağlanmalıdırlar ki, Allah rızası için herşeylerini feda edebilsinler.

175- "Şükretme"nin asıl mânâsı, nimet veya ihsanları kabul etmek ve takdir etmektir. Âyetin anlamı şudur: Eğer siz Allah'ın nimetlerini inkâr eder. O'na nankörlük ederseniz büyük azaba uğrayacaksınız. Ama, Allah'a minnet ve şükran borçlu olursanız ve Allah'ın nimetlerini

inkâr etmezseniz, Allah'ın sizi cezalandırması için herhangi bir sebep yoktur. Bir iyilikten dolayı birine minnettar olan bir kişinin, ihsan ve nimeti kalben takdir etmesi, sözlerle bunu belli etmesi ve ameliyle ispatlanması gerekir. Bu üç şey bir araya gelince "şükür" veya "şükran" ismini alır. Bu şükran ve minnetin gereği olarak minnettar olan kişi (1) kendisine iyilik yapan kişiye şükretmeli ve bu minnet borcunu öderken bu hususta başka kimseyi ortak koşmamalıdır; (2) Velinimetine (kendisine ihsanda bulunana) sevgi ve saygı beslenmelidir ve O'na muhalif olanlarla bütün ilişkilerini kesmelidir; (3) Hayır sahibine sâdık ve itaatkâr olmalı ve bağışladığı nimetleri amaçlarının dışında kullanmamalıdır.

176- Burada aslında "şâkir" kelimesi kullanılmıştır. Allah'ın "şâkir" olması, kullarının yaptıklarını takdir etmesi demektir; kulların "şâkir" olması ise Allah'a minnettar ve şükran borçlu olması anlamındadır. Yani, burada denilmek isteniyor ki, Allah kadir bilmez değildir, aksine kime ne zaman ve ne kadar mükafat verilmesi gerektiğini çok iyi bilir. Allah'ın katında herşeyin mükafâtı vardır, kimsenin bu konuda en ufak bir endişesi olmasın. Cenab-ı Allah aslında çok cömert ve bağışlayıcıdır. Hata ve günah işleyenleri nisbeten az ceza verirken iyi ve hayır iş yapanlara da gerektiğinden çok daha fazla mükafât verir.

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ
سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾ إِنْ تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ
فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ
وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ
نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ
سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ
عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٥١﴾

148-151- Allah, çirkin sözün alenen söylenmesini sevmez. Ancak zulüm görenler mazurdurlar. Allah işitici ve bilicidir. Bir hayrı açıklasanız veya gizleseniz veya bir fenalığı affetseniz sevaplı olursunuz. Allah kadir olmakla beraber affedici oldu.[177] Allah ve Resûllerini inkâr eden, Allah ile Peygamberlerinin arasını ayırmak isteyen, bazısına iman ve bazısını inkâr ederiz diyen ve ikisi arasında kendilerine bir yol yapmak isteyenler. İşte onlar muhakkak kâfirdirler.[178] Ve biz, kâfirlere, onları hor ve hakir edici azabı hazırladık.

Açıklamalar

177- Bu âyette müslümanlara çok yüksek ve engin bir ahlâk dersi verilmiştir. Bilindiği gibi, Medine'de İslâm devletinin ilk yıllarında gerek münafıklar gerekse yahudi ve müşrikler mümkün olduğu kadar İslâm'ın yolunu engellemeye ve buna tâbi olanları rahatsız etmeye ve korkutmaya çalışıyorlardı. Bu zümre ve çevreler bütün imkânlarını kullanarak İslâmiyeti ve müslümanları ortadan kaldırmak istiyorlardı. Bu sebeple, her türlü entrika, baskı ve zulme başvuruyorlardı. Bunun üzerine müslümanlar arasında öfke ve nefretin doğması gayet doğaldı. İşte bu durumda Cenab-ı Allah'ın emri geldi ve müslümanların her türlü provakasyona karşı serinkanlı davranmaları istendi. Burada Allah demek istiyor ki, "şüphesiz siz mazlûm insanlarsınız ve mazlûm olanlar

kötü sözler söyleyebilir veya hoş olmayan bir davranışta bulunabilirler, ama küfretmek ve sövmek iyi bir şey değildir ve her hâlükârde temkinli ve terbiyeli davranmalısınız. Ne olursa olsun, sizi hayır ve iyi işlerden, vaaz ve telkinde vazgeçmeyin. İyi ahlâk insanı Allah'a daha çok yaklaştırır. Eğer Allah'ın rızasını ve sevgisini kazanmak istiyorsanız soğukkanlılığı ve güzel ahlâkı elinizden bırakmayın."

178- Yani, kâfirler arasında bir fark yoktur. Biri Allah'ı tanıyor, Resûllerini tanımıyor, veya başka biri peygamberleri tanıyor, ama Allah'a iman etmiyorsa hiçbir şey farketmez.

وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَلَمْ يُفَرِّقُوا۟
بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُو۟لَٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ
غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٥٢﴾ يَسْـَٔلُكَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَٰبًا
مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ۚ فَقَدْ سَأَلُوا۟ مُوسَىٰٓ أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ
جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ
مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ ۚ وَءَاتَيْنَا
مُوسَىٰ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾

152-153- Allah ve Peygamberlerine iman edip, onlardan birinin arasını ayırmayanlara mükafâtları verilecektir.[179] Allah Gafûrdur, Rahîmdir.[180] Ehl-i Kitap, senden üzerlerine gökten bir kitap indirmeni isterler.[181] Musa'dan bundan daha büyüğünü istediler. Ve Allah'ı bize apaçık bir şekilde göster dediler. Onları bu zulümleri yüzünden yıldırım çarptı.[182] Sonra onlara mucizeler ve deliller geldiği halde buzağıya taptılar.[183] Onları biz (tevbe ettikleri için) affettik. Ve Musa'ya onlar üzerine apaçık nüfuz verdik.

Açıklamalar

179- Yani, Allah'ı tek ilâh olarak kabul eden ve O'nun gönderdiği bütün peygamberlere itaat edenler ancak kendi iyi amellerinin mükafâtını alabilirler. Ayrıca amelleri ne kadar güzel olursa mükafâtları da o kadar büyük olacaktır. Ancak Allah'ın tek oluşunu kabul etmeyen

ve Allah'ın resûllerine baş kaldıranlar için herhangi bir mükafât sözkonusu değildir.

180- Yani, mahşerde Allah ve resûllerine iman edenlerden hesap sorarken Cenab-ı Allah kendilerine gayet nâzik ve yumuşak davranacak ve sertliğe başvurmayacaktır.

181- Medine'deki yahudilerin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yönelttikleri akıl almaz soru ve isteklerden biri, Allah'tan hazır bir kitap getirmesi ya da herkesin adına Allah tarafından "Muhammed (s.a.v.) Resûlümdür, ona iman edin" yazılmış olan birer mektup göstermesiydi. Yahudiler ancak bunların temin edilmesinden sonra Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğine iman edebileceğini söylüyorlardı.

182- Burada belli bir olayın ayrıntıları verilmesi amaçlanmamış, aksine yahudilerin işledikleri günah ve kendilerine gelen sayısız azaplara atıfta bulunulmuştur. Bu âyette bahsedilen olay, Bakara sûresinin 55. âyetinde de dile getirilmiştir. (Bk: Bakara sûresinin 71. Nolu dipnotu).

183- Burada apaçık deliller ve işaretlerden, Hz. Musa (a.s.)'in peygamberlik makamına tayin olunmasından başlayarak Fir'avn'ın boğulması ve İsrailoğullarının Mısır'dan ayrılmalarına kadar geçen olaylar ve mucizeler kastedilmiştir.

İsrailoğullarının Fir'avn gibi büyük bir imparator ve Mısır gibi dehşetli bir saltanatın pençesinden kurtulması ancak Cenab-ı Allah'ın inayetiyle mümkün olmuştu. Fakat bu ümmetin Batıl'a olan meyline bakın ki, Allah'ın bu kadar inayet, nimet ve mucizelerinden yararlanmasına rağmen bir buzağı'nın putunu yapıp ona tapmaya başladılar.

وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ ٱلطُّورَ
بِمِيثَٰقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ
لَا تَعْدُوا۟ فِى ٱلسَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾
فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمْ وَكُفْرِهِم بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَقَتْلِهِمُ ٱلْأَنۢبِيَآءَ

بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۢ بَلْ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ
فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾

154-155- Onlardan misak almak için,[184] üzerlerine Tûr'u kaldırdık. Ve onlara "kapıdan secde eder olduğunuz halde giriniz[185] ve cumartesi gününün hürmetine tecavüz etmeyin" dedik. Onlardan ağır misak aldık.[186] Ahitlerini bozmaları ile, Allah'ın âyetlerini inkârları ile, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ile, "kalblerimiz kapalıdır"[187] demeleri ile azaba müstahak oldular.[188] Belki Allah, küfürleri yüzünden onların kalblerine mühür vurmuştur. Onlar, ancak pek azından başkası müstesna olmak üzere iman etmezler.

Açıklamalar

184- Burada bahsedilen emirler. Hz. Musa (a.s.)'ya kitabeler halinde verilen ilâhi emirlerdir. Bunlardan El-A'raf sûresinin 17. rük'unda etraflıca bahsedilmiştir. Burada bahsedilen "misak"ta Tûr dağının eteğinde İsrailoğullarının temsilcilerinden alınan sözler kastedilmiştir. Bakara sûresinin 63. âyetinde buna temas edilmişti. İlerde el-A'raf sûresinin 171. âyetinde buna tekrar değinilecektir.

185- Bakara sûresi, âyet 58-59 (Dipnot No: 75).

186- Bakara sûresi, âyet 65 (Dipnot No: 82-83).

187- Yahudilerin bu sözünden Bakara sûresinin 88. nolu âyette de bahsedilmiştir. Aslında Batıla tapan bütün cahiller gibi yahudiler de, atalarından miras aldıkları fikir, inanç, örf ve âdetlerden hiçbir şekilde vazgeçmemekte ısrar ediyorlardı. Allah'tan gelen herhangi bir peygamber yahudileri hidayete çağırınca bunlar türlü bahane ileri sürerlerdi ve "siz hangi âyet ve delil isterseniz getirin, biz hiç birinden etkilenmeyiz. Biz yüzyıllardan beri inanmakta olduğumuz ve alıştığımız örf ve âdetlerimizi hiçbir şekilde terketmeyiz" derlerdi. (Bk: Bakara sûresi, dipnot No: 94).

188- Bu, aslında konuşmaya girmenin bir şeklidir.

وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَٰنًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾

156- 189Küfürleri ile Meryem aleyhine büyük iftira olan sözlerle (saldırdınız).[190]

Açıklamalar

189- Bu cümle asıl konuşmanın bir parçasıdır.

190- Hz. İsa (a.s.)'nın doğumunun hiçbir yanı, yahudiler için meçhul veya şüpheli değildi. Zira, Hz. İsa (a.s.) dünyaya geldiği gün bütün yahudi milleti Cenab-ı Allah tarafından ikaz edilmişti. Hz. İsa'nın ilerde büyük bir şahsiyet olacağı açıklanmış, ancak doğumunda herhangi bir ahlâksızlık veya mucizenin bulunmadığı vurgulanmıştı. İsrailoğullarının en efendi ve en tanınmış dindar âilesinin evlenmemiş kızı kucağında bir bebekle ortaya çıkınca mahalle ve memleketin yüzlerce ve binlerce adamı evine gelip kendisine türlü çeşit sorular sormaya başladılar. Kız bütün bu soruları sessizce dinledi ve bebeğine işaret ederek, "sorularınıza işte bu bebek cevap verecektir" demekle yetindi. Kalabalık, beşikte bulunan bir bebeğin konuşabileceğine bir türlü inanamadı. Ama bu arada bebek birden bire herkesin duyabileceği ve anlayabileceği bir şekilde şöyle konuşmaya başladı: "Ben Allah'ın kuluyum. O bana Kitap verdi ve beni peygamber yaptı" (Meryem sûresi: 30). Böylece, Cenab-ı Allah, Hz. İsa'nın doğumuyla ilgili ortaya çıkabilecek bütün şüpheleri ortadan kaldırdı. Bundan dolayıdır ki, Hz. İsa (a.s.) erginlik çağına erişinceye kadar kimse ne Hz. Meryem'in zina yaptığını, ne Hz. İsa'nın gayrimeşru bir çocuk olduğunu iddia etti. Fakat Hz. İsa (a.s.) 30 yaşına gelip peygamberlik çalışmalarına ve yahudileri dinsizlik ve ahlâksızlıklarını bırakıp doğru yola çağırmaya başlayınca, bu arsız ve hayasız millet Hak sesini susturmak için akla gelen bütün çirkin oyunlar oynamaya başladı ve 30 yıl kadar söylemediklerini o zaman söylemeye başladı. Kendilerini kötülükten men'edenin gayri meşru bir çocuk olduğunu ve annesinin zina yaptığını iddia etmeye başladı. Halbuki, hem çocuk, hem annesinin bu gibi pisliklerden uzak olduğunu çok iyi biliyorlardı. Bu sadece kuyruklu bir yalandı ve Hz. İsa (a.s.)'yı Hak yolundan caydırmak ve cesaretini kırmak için herkesin ağzına dolanmıştı. Bu sebepten dolayıdır ki, Cenab-ı Allah bunun bir yalan veya zulmün ötesinde bir "küfür" olduğunu ilan etti. Gerçekten de Yahudilerin amacı masum bir kadın ile çocuğuna iftira etmek değil, Allah'ın dininin yolunu kapatmaktı.

وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ
اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ
اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ
الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ
اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾

157-158- Ve "biz Allah'ın Peygamberi, Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük" demeleri ile de azaba istihkak kesb ettiler.[191] (Halbuki)[192] İsa'yı öldürmediler ve asmadılar. Lâkin onlara (İsa) gibi gösterildi.[193] Bunda ihtilâf edenler şüphededirler. O'nun hakkında bilgileri yoktur. Ancak onlar zanna uymaktadırlar.[194] Ve yakînen onu öldürmediler. Bilâkis Allah, İsa'yı yükseltip kendisine kaldırmıştır.[195] Allah azizdir, Hakîmdir.

Açıklamalar

191- Yani, İsrailoğulları Allah'a itaatsızlık ve isyanda o kadar cüretkâr ve hayasız olmuşlardı ki, Hz. İsa (a.s.)'nin bir peygamber olduğnu bilmelerine rağmen canına kıymaya karar verdiler ve daha sonra da onu idam ettiklerini sanarak iftihar ettiler. Daha önce naklettiğimiz beşik hikayesinden de anlaşılacağı gibi, yahudilerin Hz. İsa'nın bir peygamber olduğuna dair hiçbir şüphe ve tereddütleri yoktu. Ve Âl-i İmran sûresinin ikinci rük'unda belirtildiği gibi, Hz. İsa'nın sahip olduğu apaçık deliller ve işaretler onun Allah'ın nebisi olduğuna hiçbir şüphe bırakmamıştı. Onun için, İsrailoğulları, Hz. İsa'ya ne yaptıysa tam bilerek ve her şeyin farkında olarak yaptı.

İlk bakışta, bir milletin, bir kişiyi, peygamber olduğunu bilmesine rağmen öldürmesi şaşırtıcıdır. Ama doğru yoldan sapmış ve dejenere olmuş milletlerin davranışlarına akıl erdirmek zordur. Bu gibi milletler, aralarında, kendilerini kötülüklerden sakınmalarını isteyen, kendilerine her yanlış adım atmalarında ikazda bulunan bir kişinin, (kendi peygamber de olsa), varlığına tahammül etmezler. Bu sapık, ahlâksız ve dinsiz milletlerde Hak sözünü söyleyenlerin cezası her zaman hapis ve

ölüm olmuştur. Hak kelimesini söyleyenler dürüstlük ve doğruluklarını çoğu zaman hayatlarıyla ödemişlerdir. Talmûd'da anlatılan bu vak'a bunun tipik bir örneğidir: İran imparatoru Baht Nassr Kudüs'ü fethedip Süleyman mâbedine girdi ve bir süre burayı gezdi. Mâbed'in merkezinde duvarda bir ok işareti gördü ve yahudilere bunun ne anlam taşıdığını sordu. Yahudiler cevap verdiler: "Biz burada Zekeriyya peygamber'i öldürdük. O bizi kötülüklerden menediyordu. Onun kınama ve itirazlarından bıktık ve onu katlettik." Kitab-ı Mukaddes'te Yermiyah peygamber ile ilgili şu kayıtlara rastlanıyor: İsrailoğullarının içtimaî, ahlakî ve dinî vaziyeti son derece bozulmuştu. Yermiyah kendilerini ikaz etti ve tavırlarını değiştirmedikleri takdirde Allah'ın gazabına ve azabına uğrayacaklarını söyledi. Bu itiraz ve ikaza haddinden fazla kızan İsrailoğulları, Yermiyah'ın, Kısdîler (Keldanîler) ile işbirliği içinde olduğunu ve millete hıyanet ettiğini ilan ederek kendisini hapse attılar. Hz. İsa (a.s.)'nın çarmıha gerilme olayı meydana gelmeden ikibuçuk yıl önce ise Hz. Yahya'nın başına da benzeri şeyler gelmişti. Yahudiler Hz. Yahya'nın bir hpeygamber olduğunu genellikle biliyorlardı ve milletin en dürüst ve sâlih kişilerinden biri olduğunu da kabul ediyorlardı. Ne var ki, aynı Hz. Yahya, Yahudiyye devletinin hükümdârı Herodes'i ve sarayındaki bazı yolsuzluklarını tenkit edince bütün şimşekleri üzerine çekti, önce hapse atıldı daha sonra da hükümdârın yılan ruhlu eşinin talebi üzerine kafası uçuruldu. Yahudilerin kendi peygamberlerine karşı böylesine çirkin, iğrenç ve yüz kızartıcı davranışlarda bulunduğunu gözönünde bulundurursak, Hz. İsa'yı çarmıha gerdikten sonra göğüslerini kabartarak, "biz Allah'ın resûlünü idam ettik" diye övünmelerine şaşmamalıyız.

192- Bu kelime, daha önce ve sonraki ibareler arasında bağlantı kurmak amacıyla kullanılmıştır.

193- Bu âyetten anlaşılıyor ki, Hz. İsa (a.s.) çarmıha gerilmeden önce Allah'ın emriyle göklere çıkarılmıştı. Bu bakımdan hıristiyanlar ile yahudilerin, Hz. İsa'nın darağacında can verdiği yolundaki inançları yersiz ve asılsızdır. Kur'ân-ı Kerim ile Kitab-ı Mukaddes'in kayıt ve ifadelerini karşılaştıracak olursak, bu olaydan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Hz. İsa (a.s.) Pilatus mahkemesinde yargılanmış ve idam cezasına mahkum edilmiştir. Ama bundan sonra Cenab-ı Allah Hz. İsa (a.s.)'yı kendi yanına çağırmıştır. Bundan sonra yahudilerin idam ettiği kişi,

Hz. İsa değil, şu veya bu sebeple, kendisine benzeyen başka bir kişiydi. Ama bu durum yahudilerin işlediği günâhı azaltmaz. Zira, çarmıha gerdikleri, başına dikenli taç giydirdikleri, hakaret ettikleri, yolda sürükledikleri ve el âleme rezil ettikleri kişi, kanılarınca Hz. İsa (a.s.) idi. Hz. İsa'nın yerine başka bir kişinin neden ve nasıl idam edildiğini anlamamız için şu anda hiçbir delil yoktur. Bu vak'ayı aydınlatacak herhangi bir kaynakta yoktur. Onun için, sadece kıyas, tahmin ve söylentilere bakarak, yahudilerin şu ya da bu sebeple Hz. İsa'nın yerine başka bir kişiyi idam ettiklerini söyleyemeyiz.

194- Burada ihtilâf edenlerden hıristiyanlar kastedilmişlerdir. Gerçekten de Hz. İsa'nın idamı konusunda hıristiyanlarda ihtilâf vardır. Bu hususta muhtelif rivâyet ve inançlar vardır. Sadece bu husus, Hz. İsa'nın idamını şüpheli olduğunu göstermeye yeter. Rivâyetlerden birinde, çarmıha gerilen kişinin İsa Mesih değil, ona benzeyen başka birinin olduğu ve yahudiler ile Romalı askerler kendisini idam ederken Meryemoğlu İsa'nın kalabalık içinde olayı izlediği ve aptallıklarına güldüğü belirtilmiştir. Başka bir rivâyette çarmıha gerilen kişinin Meryem oğlu İsa'nın kendisi olduğu, ancak çarmıhta can vermediği ve çarmıhtan indirildikten sonra nefes almakta olduğu kaydedilmiştir. Başka bir rivâyete göre Hz. İsa çarmıhta öldükten sonra dirildi ve daha sonra kendi havarileriyle takriben 10 defa görüştü. Bir başka rivâyet şöyledir: Çarmıhta sadece Hz. İsa'nın fani bedeni öldü ve daha sonra toprağa gömüldü, fakat kendisinde varolan uluhiyet (veya mukaddes ruh) yukarıya kaldırıldı. Yine bir rivâyet şöyledir: Hz. İsa (a.s.) öldükten sonra bedeniyle dirildi ve yine bedeniyle göklere çıkarıldı. Görüldüğü gibi, Hz. İsa'nın idamı konusunda hıristiyanlarda bir fikir birliği yoktur ve bu da, idam ile ilgili bazı yanlarının meçhul kaldığını göstermektedir.

195- Hz. İsa'nın çarmıha gerilme olayının bir gerçek yüzü işte budur. Burada Cenab-ı Allah demek istiyor ki, yahudiler Meryem oğlu Hz. İsa'nın canına kıyamadılar ve Allahu Teâlâ kendisini yanına çağırmış oldu. Şimdi, Cenab-ı Allah, Hz. İsa'yı yanına nasıl ve ne şekilde götürttü? Bunun tafsilâtı Kur'ân-ı Kerim'de yoktur. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İsa'nın olduğu gibi mi yoksa canlı, bedeniyle ve sadece ruhunun mu yükseltildiği, göğe mi götürüldüğü yoksa dünyada mı öldüğü ve sadece ruhunun mu kaldırıldığı açıklanmamıştır. Kur'ân açısından bun-

lardan herhangi bir husus ne tasdik edilebilir ne de tekzip edilebilir. Fakat Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine dikkat edecek olursak, her ne olursa olsun, Hz. İsa (a.s.)'ya olağanüstü muamele yapıldığını hemen anlayabiliriz. Olayın bu olağanüstü yanlış hususlarla ortaya çıkıyor:

Birincisi, Hıristiyanlarda, Hz. İsa'nın vücut ve ruhuyla birlikte kaldırıldığına dair inanç daha önceden vardı. Bundan dolayıdır ki, hıristiyanların büyük bir kısmı Hz. İsa Mesih (a.s.)'in uluhiyetine inanıyordu. Fakat Kur'ân-ı Kerim bu inancı kesinlikle reddetti, ayrıca, bu olay için aynen hıristiyanların kullandıkları "Ascension" (yükselme, kaldırılma) kelimesini kullandı. Kur'ân-ı Kerim genellikle bir şeyi veya fikri reddetmek isterken o şey veya fikrin varlığını kuvvetlendirecek bir dil veya üslup kullanmaz.

İkincisi, Hz. İsa (a.s.) her insan gibi ölmüş olsaydı ve "kaldırılma" kelimesi sadece bu dünyadan göçettiği anlamında kulanılmış olsaydı, veya bu kelimeden sadece Hz. İsa'nın şerefinin yükseltilmiş olduğu anlamı kastedilmiş olsaydı, yukarıdaki âyetin üslûbu başka türlü olurdu. Böyle bir durumda, âyetin şekli şöyle olabilirdi: "Onlar Mesih'i elbette ki öldürmediler. Bilâkis Allah onun sağ olarak kurtulmasını temin etti ve daha sonra kendisine tabii ölüm verdi. (tabii şekilde ölmesini temin etti). Yahudiler ona hakaret etmek, onu aşağılamak istemişlerdi, ancak Allah ona yüksek bir mevki bahşetti."

Üçüncüsü, "kaldırılma" kelimesi yalnızca Hz. İsa'nın bu dünyadan göçmesi anlamında kullanılsaydı, "Allah azîzdir (büyük güce sahiptir), Hakîmdir" demenin hiçbir mevki ve yeri yoktu. Zira, Allah'ın kahredici kuvvet ve kudretinin hatırlatılmasına, ancak olağanüstü bir olayın doğru olduğunu belirtmek için ihtiyaç duyulabilir.

Bu konuya, Kur'ân-ı Kerim'deki başka bir kayıda dayanılarak yaklaşılabilir. Mesela, Âl-i İmran sûresinde 55. âyette "mütavaffika" kelimesi kullanılmıştır. Biz bu âyetin 51 Nolu. açıklamasında, bu kelimenin "tabii ölüm" değil, "ruhun kabzedilmesi" ve ruhun kabzının hem ruh,hem vücud'ün kabzı manasını taşıdığını belirtmiştik. Bu bakımdan, yukarıda açıklamaya çalıştığımız deliller ve dile getirdiğimiz tahminlerin reddi için bunun yeterli bir sebep olmadığını söyleyebiliriz. Hz. İsa (a.s.)'nın tabii bir ölümle bu dünyadan göçtüğünü ispatlamaya çalışanlar "Tavafi" kelimesinin, hem ruh hem vücudun kabzı an-

lamında kullanılmasının başka bir örneği olup olmadığını sorarlar. Fakat bu abes ve anlamsız bir sorudur. Zira, böyle bir olay dünyada sadece bir defa meydana gelmiştir, yani hem ruh hem vücud sadece bir defa kabzedilmiştir. Bu sebeple, böyle bir olayın tekrarlanıp tekrarlanmadığı ve "tavafi" kelimesinin aynı anlamda kullanılıp kullanılmadığını sormak abesle iştigaldır. Bizim asıl görmemiz gereken şey, lugatlarda ve Arap filolojisinde "tavafi" kelimesinin taşıdığı gerçek anlamdır. Eğer lugatlarda ve dilbiliminde bu kelime yukarda belirttiğimiz anlamda kullanılıyorsa, şunu kabul etmeliyiz ki, Kur'ân-ı Kerim, "vücudun yükseltilmesi veya kaldırılması" akidesini açıkça reddetmeyerek, üstelik "tavafi" kelimesini kullanarak, bu akideyi kuvvetlendirecek zâten varolan birkaç tahmin ve faraziyeye bir yenisini daha eklemiştir. Kur'ân-ı Kerim'in maksadı bu olmasaydı, Hz. İsa (a.s.)'in vefatıyla ilgili ortada muhtelif rivâyet ve varsayımlar varken böylesine müphem bir ifade kullanmak yerine kesin bir açıklamada bulunabilir, Hz. İsa'nın ruhu ve bedeninin öldüğünü ya da sağ olarak göğe çıkarıldığını belirtebilirdi. Ayrıca, Hz. İsa (a.s.)'nın vücutça kaldırıldığı, kıyametten önce Hz. İsa'nın tekrar dünyaya geleceği ve Deccâl ile savaşacağı muhtelif hadislerden de sabittir. (el-Ahzap sûresinin tefsirinde bunun ayrıntılarını bulacaksınız). Demek ki, hiç olmasa, Hz. İsa'nın dünyaya ikinci defa gelmesi hadislerden de sabittir. Bundan sonra artık tahmin edenler tahmin edebilir. Acaba, Meryemoğlu Hz. İsa'nın ölüp te tekrar dünyaya gelmesi, mi, yoksa ölmeyip bir yere kaldırılmasından sonra tekrar dünyaya gelmesi mi daha inandırıcıdır?

وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

159- Ehl-i Kitaptan hiçbiri yoktur ki ölümünden önce O'na iman etmesin.[196] Ve kıyamet gününde O onların aleyhinde şehadet eder.[197]

Açıklamalar

196- Bu ,cümle'nin iki anlamı olduğu belirtilmiş ve kullanılan kelimeler de, her iki anlamın mümkün olduğunu göstermektedir. Birinci

anlamı yukarıda tercüme ettiğimiz şekildedir. İkinci anlamı da şu olabilir: "Ehl-i Kitaptan hiçbiri yoktur ki, kendi ölümünden önce İsa Mesih'e iman etmesin." Ehl-i Kitap'tan yahudiler kastedilmiştir, ayrıca, hıristiyanlar da kastedilmiş olabilirler. Yukarıdaki âyette verdiğimiz tercümeye göre, Hz. İsa (a.s.) tabii bir şekilde öleceği zaman yanında bulunacak bütün Ehl-i Kitap O'na, yani onun peygamberliğine iman etmiş olacaklardır. İkinci tercümeye göre, Ehl-i Kitap'tan herkes kendi ölümünden önce Hz. İsa'nın peygamberliğinin doğruluğuna inanacak ve O'nun Allah'ın gerçek peygamberi olduğunu anlamış olacaktır. Fakat böyle bir şey, iman etmenin artık bir şeye yaramayacağı bir sırada olacaktır. Birçok sahabeler, tâbi'ler ve tanınmış müfessirler bu her iki tefsiri kabul etmişlerdir. Onun için, bu âyetin gerçek anlamından ancak Allah'ın haberdar olduğunu söyleyebiliriz.

197- Yani, Hz. İsa (a.s.), yahudiler ile hıristiyanların kendisine ve Allah'tan getirdiği mesaja reva gördükleri muamele hakkında Allah'ın mahkemesinde şahitlik yapacaktır. Bu şahitliğin bazı tafsilâtı ilerde el-Maide sûresinde belirtilecektir.

فَبِظُلْمٍ مِّنَ ٱلَّذِينَ
هَادُوا۟ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ
ٱللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾

160- Velhasıl,[198] Yahudilerin kendilerine zulümetmeleri ile ve Allah'ın yolundan çoklarını çevirmeleri ile evvelce onlara helâl kılınan iyi şeyleri haram kıldık.[199]

Açıklamalar

198- Bu, konuşmanın çeşitli bölümlerini birbirine bağlamak amacıyla kullanılan bir kelimedir.

199- Yahudiler, sadece Allah'ın yolundan sapmakla kalmamışlardır, ayrıca dalalet ve sapıklıkta öylesine azmışlardır ki, başkalarını da Hak yolundan caydırmak amacıyla ellerine geçen en ufak bir fırsatı

kaçırmamışlardır. Dünya'da Hakka karşı ve Batıl'dan yana hangi hareket başlamışsa bunda mutlaka yahudi kafası ve yahudi sermayesi görülmüştür. Buna karşılık, Hak yolunda başlatılan bir hareketin karşısında ön sıralarda yer alanlar arasında yine yahudiler görülmüştür. Halbuki, bu bahtsız insanlar çok eski devirlerde Allah'ın en gözde ümmeti olup Kitap, hidayet ve peygamberlerin önderliğine nail olmuşlardı, ve halâ Ehl-i Kitap olarak biliniyorlar. Yahudilerin en son marifeti Bolşevikizm ve Komünizm'dir. Bilindiği gibi bu sapık ideoloji yahudi kafasının ürünü olup yine yahudilerin önderliğinde dünyanın çeşitli memleketlerine yerleşmiştir. Ne yazık ki, dünya tarihinde ilk defa tanık olunan, Allah'ın varlığının kesin reddi, Allah'a ezeli düşmanlık, Hakperestliği yıkıp yok etme ve Allah'ın emrettiği nizam'a tamamıyla ters düşen bir hayat nizamı ve hükumet düzeninin mucit, açıklayıcı ve kurucuları, Hz. Musa (a.s.)'nın evlâtları olmuşlardır. Demek ki, Allah'a karşı işlenen en son ve en büyük günâh'ın failleri yine yahudilerdir. Komünizm'den sonra çağımızda insanların sapıklığının ikinci büyük dayanağı Freud'in pisikoloji ve cinsellikle ilgili düşünceleridir. Ve ne tesadüftür ki, bu Freud denen mel'ûn da İsrailoğullarının bir ferdiydi.

وَأَخْذِهِمُ الرِّبَوٰا۟ وَقَدْ نُهُوا۟ عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَٰلَ
ٱلنَّاسِ بِٱلْبَٰطِلِ ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ لَّٰكِنِ
ٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ مِنْهُمْ وَٱلْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ
أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَٱلْمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱلْمُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلْمُؤْمِنُونَ
بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾
إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ
بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ
وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ
وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾

161-163- Ondan nehiy olundukları halde faiz almaları[200] ve insanların malını haksız yere yemeleri yüzünden azaba layık oldular. Ve biz onlarda kâfir olanlara elemli azabı hazırladık.[202] Şu kadar ki, onlardan ilimle yüksek payeye erenler ve mü'minler sana indirilen şeye (Kur'ân) ve Senden evvel inzal olunana iman ederler[203] Namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtlarını verirler. Allah ve âhiret gününe iman edicidirler. Ve onlara yakında büyük bir ecir ve mükafât vereceğiz. Biz, Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi[204] Sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Yakub'a ve evlâtlarına, İsa'ya, Eyyûb'e, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyeyledik. Ve Davud'a Zebur'u verdik.[205]

Açıklamalar

200- Tevrât'ta Allah'ın şu açık emri yer alıyor: "Eğer sen, senin yanında bulunan adamlarımızdan muhtaç birine borç verirsen, ona bir borç veren gibi muamele etme ve ondan faiz alma. Eğer senin komşun elbisesini sana ipotek olarak bırakırsa, güneş batmadan onu ona geri ver, çünkü bu onun tek örtüsü ve elbisesidir ve o şahıs neyi yorgan olarak kullanacaktır? O halde, eğer o feryâd ederse onu dinleyeceğim, zira ben merhametliyim." (İhraç, Bölüm: 22: 25-27). Bunun dışında da Tevrât'ta çeşitli yerlerde faiz'in haram olduğu açık bir dille anlatılmıştır. Ne var ki, aynı Tevrât'ı Allah'ın kitabı olarak kabul eden milyonlarca yahudi bugün dünyanın en büyük faiz yiyicisi ve cimri insanları olarak dünya çapında ün salmışlardır.

201- Burada muhtemelen, daha sonra el-En'am sûresinde (146. âyet) anlatılacak konu'ya işaret edilmiştir. Mevzubahis âyette tırnakları olan bütün hayvanlar İsrailoğularına haram kılınmıştı. Ayrıca inek ve keçilerin yağları da haram kılınmıştı. Burada, yahudi fıkıh kitaplarında yer alan diğer yasak edilen ve haram kılınan şeylerin de kastedildiği söylenebilir. (Tafsilât için bk: El-En'am sûresi, dipnot no: 122).

202- Yani, iman ve itaat'tan yüz çevirip inkâr ve isyâna sürüklenen millet için hem bu dünyada hem âhirette büyük azap hazırlanmıştır. Bu millet dünyada 2000 yıldan fazla bir müddetten beri yaşıyor, ama hiçbir yerde şeref ve haysiyetiyle yaşama imkânı bulamamıştır. Bunların dünyada gerçekten tek bir memleketi veya yuvası yoktur. Her yerde yabancı ve evsizdirler. Hemen hemen her çağda şu veya bu yerde itilmiş, kakılmış, hor görülmüş ve rezil olunmuşlardır. Para ve pullarının bol olmasına rağmen hiçbir yerde sevgi ve saygı kazana-

mamışlardır. Her yerde ve her memlekette şan ve şöhretleri ayaklar altına alınmıştır. Tabiat kanununa göre dünyada çeşitli milletler zaman zaman batıyor ve çıkıyorlar. Ama İsrailoğulları öylesine bir millettir ki bunun bir sonu yoktur. Her türlü hakarete uğramasına rağmen bu millet yeryüzünden silinmiyor, zira bu millet bütün dünya milletleri için başlı başına bir ibrettir. Bu milleti gören diğer milletler, Allah'ın hidayetine, peygamberlerine ve Kitabına sahip olmasına rağmen isyan bayrağını çeken bir milletin sonunun ne olduğunu anlayabiliyorlar. Âhiret'e gelince, orada da bu millet için en korkunç azap vardır. (Konunun bazı diğer yanlarının aydınlanması için Bk: Âl-i İmran sûresinin tefsiri, dipnot No: 112).

203- Yani, semavî kitapların gerçek talimatını bilenler ve her türlü taassup, katı inat, ataların körü körüne taklidi ve nefis köleliğinden uzak olanlar, Hakk'ın mesajını getirenleri samimiyetle kabul ederler ve bunların izledikleri yol, kâfirler ve zâlim yahudilerden tamamıyla farklıdır. Onlar, Kur'ân-ı Kerim'in verdiği talimatın geçmiş peygamberler ile kitaplarda yer alan emir ve hidayetten ayrı olmadığını derhal anlarlar.

204- Burada deniliyor ki, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in getirdiği ve vaazettiği din garip veya bilinmeyen bir şey değildi. Zâten Hz. Muhammed de yepyeni bir şey getirdiğini iddia etmemişti, aksine getirdiği dinin daha önce de bütün peygamberler tarafından çeşitli çağlarda getirildiğini kesinkes ifade etmişti.

Vahiy'nin anlamı, işaret etmek, bir kişinin kalbine bir şey koymak, gizlice konuşmak ve mesaj vermektir.

205- Halen dünyada bulunan Kitab-ı Mukaddes'te Zebur adıyla yer alan bölüm aslında Hz. Davud (a.s.)'a indirilen Zebûr'un tamamı değildir. Buna çeşitli âlimler ve din adamlarının vecizeleri de eklenerek asıl kitap bir hayli şişirilmiştir. Ancak, bu vecizeler, hikâye ve vaazların hangi din adamlarına ait olduğu belli olduğu için Hz. Davud (a.s.)'a ait olduğu bölümleri ayırmak zor değildir ve bu bölümlerde gerçekten Allah'ın katıksız ve hâlis talimatını bulmak mümkündür. Aynı şekilde, Kitab-ı Mukaddes'te "Süleyman'ın Masalları" adında yer alan bölüme de muhtelif yazar ve rahiplerin sözleri ve vaazleri karıştırılmıştır. Fakat bu masalların büyük bir kısmı da ilâhi emir ve talimatı taşı-

maktadır. Bu iki bölümün yanısıra, Kitab-ı Mukaddes'te bir bölüm de Hz. Eyyub (a.s.)'a aittir. Fakat bu bölümde hikmetin pekçok cevheri olmasına rağmen bunun Hz. Eyyub'a ait olduğu şüphelidir. Çünkü, Kur'ân-ı Kerim'de ve bu bölümün başında Hz. Eyyub'un eşsiz sabrının methedilmesine rağmen hemen hemen bütün bölümde en ufak sıkıntı ve zorluktan dolayı kendisinin Allah'a şikayette bulunduğu kaydedilmiştir. Bu bölümde yer alan kayıtlara göre Hz. Eyyub'un dost ve akrabaları Allah'ın zalim olmadığını belirterek kendisini teselli etmesine rağmen kendisi son derece tedirgin, şikayetçi ve sabırsızdı! Bu gibi ifadeler, Hz. Eyyub'un şahsiyetine ve sürdüğü örnek hayatına yakıştırılabilir mi?

Kitab-ı Mukaddes'te bu sahifelerin dışında İsrailoğullarının peygamberlerine ait 17 sahife daha vardır, ki bunların galip kısmı doğru sayılabilir, özellikle Yes'yîyâh. Yermiyâh, Hızkıel, Amus ve bazı diğer sahifelerin önemli bir bölümü gerçeğin taa kendisidir ve bunların gerçekten ilâhi kelâm olduğu anlaşılıyor. Bu kitaplarda ahlâk, terbiye, şirke karşı cihad, tevhid lehindeki deliller ve İsrailoğullarının kötülüklerinin eleştirisini okurken tarafsız bir okuyucu, Kitab-ı Mukaddes'in bu kitapları, İncil ve Kur'ân-ı Kerim'in aynı kaynaktan geldiğine inanmaktan men edemiyor.

وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ
مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ اللَّهُ
مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ
عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

164-165- Ve bundan evvel sana hikâye eylediğimiz Resûllere ve kıssalarını sana nakletmediğimiz peygamberlere de vahyettik. Ve Allah Musa'ya hitap ile konuştu.[206] O Peygamberlerden sonra insanlar için Allah üzerine bir bahaneleri kalmasın[207] diye müjdeleyici ve korkutucu Resûller gönderdik.[208] Allah azîzdir, hakîmdir.

Açıklamalar

206- Hz. Musa'ya gelen vahiy diğer peygamberlerkinden farklıydı. Diğer peygamberlere ya bir ses ya da bir melek gelir ve böylece vahiy iletilmiş olurdu. Fakat, Cenab-ı Allah, Hz. Musa (a.s.) ile doğrudan konuşma yöntemini seçti. Allah ile kul (Musa) arasında tıpkı iki kişi arasındaki sohbet gibi bir konuşma yapılırdı. Bunun bir örneği, Tâhâ sûresinde bulunabilir. Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Musa'ya yapılan bu özel muameleye dikkat çekilmiştir. Nitekim bir yerde, "Bir kişinin, bir arkadaşıyla konuştuğu gibi Hüdâvend ve Musa ile karşılıklı görüşürdü" denilmiştir. (İhraç 33: 11).

207- Yani, bütün peygamberlerin dünyaya gönderilmesinin tek maksadı vardı: Allahu Teâlâ, insanlara hüccetini tamamlamak isterdi. Yani, mahşerde yapılacak son duruşmada insanların bilgisizlik gibi bahanelerle gelmelerini önlemek dileğinde idi. Allah, insanlara bilgi vermek ve kendilerini bilinçlendirmek için dünyanın her köşesinde muhtelif devirlerde sayısız peygamberler ve kitaplar gönderdi. Vaaz ve hidayet zinciri daha sonra da devam etti. Bu sebeple, herhangi bir kimse, "aman ben ne yapayım, bana Allah'ın emri ve talimatı gelmedi" diye paçasını kurtarmaya çalışamaz.

208- Yani, hepsinin işi ve görevi aynıydı. Bütün bu peygamberler insanları Allah'ın dinine iman etmeye, felâh ve saadeti müjdelemeye ve günahlar ile kötülüklerin sonunun felâket olacağını bildirmeye gelmişlerdi.

لَٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ
وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ
قَدْ ضَلُّوا۟ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَظَلَمُوا۟ لَمْ
يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا
طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ
يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ

مِن رَّبِّكُمْ فَـَٔامِنُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ
مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

166-170- Lâkin Allah sana indirdiği şeyi (Kur'ân) ilmiyle indirdiğine şehadet eder. Ve melekler de şehadet eder. Ve şahit olarak Allah kâfidir. İnkâr edip kâfir olan ve Allah'ın yolundan men' eyleyenler Hak'tan uzak bir dalâlete düştüler. İnkâr edip kâfir olan ve zulmedenleri Allah mağfiret edici değildir. Ve onları bir yola da hidayet etmez. Ancak Cehennem yoluna götürür. Orada ebedî kalıcıdırlar. Bu ise Allah'a pek kolaydır. Ey insanlar, Rabbiniz tarafından hak ile size Resûl geldi. İman edin ki, sizin için hayırlıdır. Eğer inkâr ederseniz (zarara uğrarsınız). Çünkü göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır.[209] Ve Allah her şeyi bilir. Hikmet müktezasını icra eyler.[210]

Açıklamalar

209- Yani, bu dünya ve göklerin Hâkimine itaatsızlık ederseniz kendinize zarar verirsiniz, O'na hiçbir zararınız dokunmaz.

210- Yani, Allah'ın bir şeyi bilmediğini sanmayın. O'nun saltanatında günâh işleyip kötülükler yaptıktan sonra kurtulacağınızı düşünmeyin. Yaptığınız her şeyden haberi vardır. Ayrıca, Cenab-ı Allah'ın hâşâ aptal olduğunu da sanmayın. O, emirlerine karşı gelenlere ne yapılması gerektiğini çok iyi bilir.

يَـٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَـٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا۟ عَلَى
ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ إِنَّمَا ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ
ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ ۚ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟
بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۖ وَلَا تَقُولُوا۟ ثَلَـٰثَةٌ ۚ ٱنتَهُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ إِنَّمَا
ٱللَّهُ إِلَـٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ سُبْحَـٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٌ ۘ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾

171- Ey Ehl-i Kitap, dininizde azgınlık (mübalağa) etmeyin.[211] Ve Allah için hak ve doğru olandan başkasını söylemeyin. Muhakkak, Meryem'in oğlu İsa Allah'ın Resûlü ve Meryem'e ilka eylediği kelimesi[212] ve ondan (Allah tarafından) bir ruhtur.[213] Allah'a ve peygamberlerine iman edin[214] ve Allah üçtür[215] demeyin. Bunlara son verin ki, sizin için daha hayırlıdır. Allah bir Allah'tır. O, evladı olmaktan münezzehtir.[216] Göklerde ve yerde olan her şey O'nun malı ve mülküdür.[217] Onları muhafazaya da Allah kâfidir.[218]

Açıklamalar

211- Burada, "ehl-i kitap"tan hıristiyanlar kastedilmiştir. "Azgınlık" (mübalağa) kelimesi de, bir fikri savunurken abartmalı söz söylemek ve hareket etmek anlamında kullanılmıştır. Yahudiler Hz. İsa (a.s.)'yı inkâr etmekten azgınlık göstermiş, yani bütün sınırları aşmışlardı. Buna karşılık hıristiyanlar da Hz. İsa'ya sevgi ve saygılarını haddinden fazla abarttılar. Her iki millette muhalefet ve himayede mübalağa ettiler.

212- Hz. Meryem'e "kelime" ilkâ edilmesinin mânâsı şudur: Cenab-ı Allah, Meryem'in rahmine emir vererek herhangi bir erkeğin dölü olmaksızın hamileliğin bütün safhalarından geçmesini sağladı. Hıristiyanlara Allah'ın kelâmıyla, Hz. İsa'nın babasız doğmasının sırrının ne olduğu anlatıldıysa da onlar, Yunan felsefesinin etkisinde kalarak "kelime" kelimesinin "Locos" (nutuk veya kelâm) anlamında olduğunu sandılar. Daha sonra kıyas ve tahminlerini yürüterek Allah'ın kendisinin Meryem (a.s.)'in rahmine girerek Hz. İsa olarak dünyaya geldiğini öne sürdüler. Böylece Hıristiyanlarda Hz. İsa'nın uluhiyet fikri doğdu.

213- Burada "Allah tarafından bir Ruh" ifadesi kullanılmıştır; el-Bakara sûresinde ise "Biz pâk bir ruh ile Mesih'e yardım ettik" ifadesi kullanılmıştır. Bu her iki ibarenin anlamı şudur: Allah, Hz. İsa'ya kötülüklerden tamamıyla arınmış, Hak ve hakperestliğe büsbütün meyilli ve baştan başa güzel ahlâk ve fazilet timsâli olan temiz ve nezih bir ruh ihsan etmişti. Aynı şey hıristiyanlara da anlatıldı. Ancak onlar bu açıklamayı da abarttılar ve "Allah tarafından bir Ruh"u, "Ruhullah" olarak kabul ettiler ve "pâk ve temiz Ruh"u, Hz. İsa'ya duhûl eden "Allah'ın Mukaddes Ruhu" olarak anladılar. Böylelikle, Allah ve Hz. İsa'nın yanısıra üçüncü bir tanrı olarak "Ruhu'l-Kuddûs"u da yarattılar. Hıristiyanların bu ikinci büyük "mübalağası" (azgınlığı) idi. Halbuki bugün dahi Mathew İncilinde şu cümleye rastlanıyor: "Melek, ona (Yusuf

Neccâr'a) rüyasında görünerek, 'ey Davud oğlu Yusuf, zevcen Meryem'i evine getirmekten korkma, çünkü karnında olan şey, Ruhu'l-Kuddûs (Allah)'un kudretinin bir belirtisidir" (Bölüm I, âyet: 20).

214- Yani, Allah'ı tek olarak kabul edin ve bütün peygamberlerin risâletini kabul edin. Bu peygamberlerden biri Hz. İsa Mesih'tir. Hz. İsa'nın hakikî talimatı işte buydu ve gerçek bir hıristiyan bu talimâta uymalı.

215- Yani, sizin inandığınız "teslis" veya "üç tanrı" akidesine son verin. İşin garibi, Hıristiyanlar aynı zamanda "tevhid"e ve teslis'e inanıyorlar. İncillerde bulunan Hz. İsa (a.s.)'nın hakikî ve doğru sözlerini okuyan bir hıristiyan, Allah'ın tek olduğunu ve başka bir ilâh olmadığını inkâr edemez. Hıristiyanların, asıl ve gerçek dinin temelinin tevhid üzerinde kurulduğunu kabul etmekten başka bir çare yoktur. Ne var ki, "Allah'ın kelâmının dünyaya İsa Mesih olarak geldiği ve daha sonra Hz. İsa'ya Allah'ın ruhunun girdiği" gibi yanlış yorum ve açıklamalar onları teslis inancına sürükledi. Böylece, onlar Allah'ın yanısıra, Hz. İsa'nın uluhiyetini ve Ruhu'l-Kuddûs'u tanımayı sanki kendileri için bir görev bildiler. Bu sebeple, hıristiyanlar büyük tenakuz ve tezâd'a düştüler ve tevhid ile teslisi birbirine bağdaştırmak için bin bir kuyudan su getirmeye çalıştılar. Geçen 1800 yıldan beri hıristiyan din adamları bu bilmeceyi çözmeye çalışıyorlar, ama yine de başarılı olamıyorlar. İncil ve hıristiyanlığın sayısız yorumları yapılmıştır ve bunlara göre de yüzlerce mezhep ve gruplar ortaya çıkmıştır. Bir grup başka bir grubu lânetlemiş ve afaroz etmiştir; insanlar düşman kamplara bölünmüştür, tarihte eşine az rastlanan vahşet gösterisi ve katliamlar yapılmıştır; kiliseler birbirinden ayrılmıştır; hatta siyasal ve sosyal düzenler ile bilim dalları farklı gelişmeler göstermiştir. Halbuki böyle bir zorluğu ne Allah ne onun gönderdiği Hz. İsa yaratmıştır. Gerçek şu ki, tevhid ile teslis hiçbir şekilde yanyana getirilemez. Hıristiyanlığın çıkmazı, hıristiyanların gereksiz mübalağaları nedeniyle doğmuştur ve bu problem ancak teslis fikrinden vazgeçip Allah'ı tek ve Hz. İsa'yı onun peygamberi olarak kabul etmeleriyle çözümlenebilir.

216- Burada hıristiyanların dördüncü yanlışlığı düzeltilmiştir. Kitab-ı Mukaddes'in "Ahd-ı Cedid" kısmında yer alan rivâyetlerin doğru olduğunu kabul etsek bile (özellikle ilk üç İncil'den) bunlardan sadece

Hz. İsa'nın, Allah ile kulları arasındaki ilişkiyi baba ile oğulları arasındaki münasebetlere benzettiği anlaşılıyor. Hz. İsa "baba" kelimesini de mecâzen kullanıyordu; bunun mücerret baba anlamında olduğunu anlamak yanlıştır. Hatta, böyle bir ifade kullanmak sadece Hz. İsa'ya mahsus değildir. Çok eski çağlardan itibaren İsrailoğulları, Allah için "baba" deyimini kullanıyorlardı ve bunun pekçok mnisalleri Kitab-ı Mukaddes'te (Ahd-ı Atik) vardır. Kısacası, Hz. İsa (a.s.) "baba" kelimesini alışılagelmiş şekilde Allah için kullanmıştı ve Allah'ın sadece kendisinin değil bütün insanların babası olduğunu söylüyordu. Ne var ki, hıristiyanlar burada da meseleyi abarttılar ve Hz. İsa'nın Allah'ın tek oğlu olduğunu ilan ediverdiler. Hıristiyanlar bu hususuta şu garip fikri ortaya atarlar: "Hz. İsa (a.s.), Allah'ın simgesi, O'nun kelimesi ve Ruhu'nun bedensel bir tezahürü olduğu için O'nun yegâne evlâdıdır. Cenab-ı Allah oğlunu, insanların günahlarını üstlenip çarmıha gerilmesi ve böylece kendi kanıyla insanların günahını temizlemesi için dünyaya göndermiştir." Fakat bu saçma inanç, Hz. İsa'nın hiçbir sözünden sabit değildir ve yalnızca Hıristiyanların bir hayal mahsulüdür.

217- Yani, yerde ve gökte varolan hiçbir şey ile Allah arasında bir baba-oğul ilişkisi yoktur.

218- Yani, evrenin yönetimi için Allah'ın varlığı kâfidir, hiçbir yardımcı veya oğula ihtiyacı yoktur.

لَّن يَسْتَنكِفَ الْمَسِيحُ
أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ۚ وَمَن
يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾
فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ
وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِ ۖ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا
فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ
اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُم

بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴿١٧٤﴾
فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ
مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿١٧٥﴾
يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ
لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِن لَّمْ
يَكُن لَّهَا وَلَدٌ فَإِن كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ
وَإِن كَانُوا إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ
الْأُنثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَن تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

172-176- Ne Mesih ne en yakın melekler Allah'a kul olmaktan çekinmezler. O'nun ibadetinden çekinip büyüklük taslayanları Allah kendine haşredecek ve huzurunda toplayacaktır. Allah iman edip salih amel işleyenlere ecirlerini verir ve onlara fazl ve kereminden ziyade eder. Çekinen ve büyüklük taslayanları elemli azap ile azab eder. Ve kendileri için Allah'tan başka ne dost ne de yardımcı bulurlar. Ey insanlar, size Rabbiniz tarafından muhakkak bir burhan geldi. Ve size apaçık bir nur indirdik. Allah'a iman edip O'na sarılanları Allah kendi tarafından rahmet ve fazilete sokar. Ve doğru yola hidayet eder. Senden fetva isterler.[219] De ki: "Allah, babası ve çocuğu olmayanın[220] mirası hakkında hükmü (şöyle) açıklar: Eğer evladı olmayarak vefat eden erkeğin bir kız kardeşi[221] olursa terk eylediğinin yarısı o kız kardeşindir. O kız kardeşinin de evladı olmadığı halde terk eylediği erkek kardeşinindir.[222] Eğer kız kardeşleri iki iseler vefat edenin metrukâtının üçte ikisi onlaradır.[223] Eğer ölünün erkek ve kız kardeşleri varsa erkeğe iki kadının hissesi kadardır. Yanılmayasınız diye Allah size böylece beyan eder. Allah her şeyi bilicidir.

Açıklamalar

219- Bu âyet, en-Nisa sûresinin inişinden çok daha sonra inmiştir, hatta bazı rivâyetlere göre, Kur'ân-ı Kerim'in en son âyetidir. Bu faraziye doğru değilse de bu âyetin H.S. 9'da indiği kesindir ve bundan önce en-Nisa tam bir sûre olarak müslümanlar tarafından okunuyordu. Bu âyet bir bakıma en-Nisa sûresinin ekidir.

220- Asıl kullanılan kelime "kelâle"dir. Bunun anlama hakkında bazı ihtilafları vardır. Bir tarife göre, "kelâle", evlâdı olmayan babasız ve dedesiz bir kişiye denilir. Bazılarına göre sadece evlâtsız ölen kişi "kelâle"dir. Hz. Ömer ömrünün sonuna kadar bu kelime hakkında müttereddit idi. Ama fakihlerin çoğu Hz. Ebu Bekr'in de kabul ettiği ilk tarifi kabul ettiler. Bu tarif, Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle de sabittir. Zira burada "Kelâle"nin kız kardeşi mirasın yarısına ortak edilmiştir, oysa Kelâle'nin babası yaşamış olsaydı, kız kardeşi hiçbir pay alamazdı.

221- Burada, ölen kişiyle hem anne hem baba, ya da sadece baba tarafından akraba olan kardeş ve kız kardeşlerin mirasından bahsediliyor. Hz. Ömer bir defasında bir hutbesinde bu âyeti böyle tefsir etmiş ve kimse buna itaraz etmemişti.

222- Yani kardeş (erkek) bütün malın varisi olacaktır.

223- Bu emir ikiden fazla kız kardeşi ile ilgilidir.

EL-MAİDE SÛRESİ

BAŞLANGIÇ:

Sûre'nin Adı: Bu sûre'nin adı, 15. rük'uda geçen "maide" kelimesinden alınmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in sûrelerinin çoğu gibi, bu sûreyi başka sûrelerden ayırmak amacıyla "maide" kelimesi bir simge olarak kullanılmıştır, o kadar.

İniş Tarihi: Bu sûrede bahsedilen konulardan ve bize gelen rivâyetlerden bu sûrenin Hudeybiye anlaşmasından sonra H.S. 6'nın sonlarına doğru veya H.S. 7'nın başlarında indiğini söyleyebiliriz. H.S. 6'nın Zil'kade ayında Resûl-i Ekrem (s.a.v.) 1.400 müslümanla birlikte Umre yapmak üzere Mekke'ye hareket etti. Fakat, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve İslâm'a karşı diş bileyen Kureyşli kâfirler eski Arap geleneklerini hiçe sayarak müslümanların Umre yapmalarına engel oldular. Kâfirler, uzun bir tartışma ve tereddütten sonra, Hz. Peygamber'in diğer müslümanlarla birlikte ertesi yıl Mekke'ye Hac için gelmelerine razı oldular. İşte bu sıralarda müslümanlara, gelecek yıl İslâmî usullere göre Kâ'be'yi ziyaret ve tavaf etme şekillerinin anlatılması gereği duyuldu. Aynı zamanda, müslümanların da Hac kafileleri konusunda uyarılmaları gerekiyordu. Çünkü, kâfir Kureyşlilerin müslümanları o yıl Umre yapmalarını yasaklamaları üzerine kendileri öfkeye kapılıp bazı taşkınlıklar yapabilir, kontrolları altındaki bölgelerden geçmek isteyen kâfirlerin Hac kafilelerine mani olabilirlerdi. Zaten sûre, bu hususta bir ihtar ve ikazla başlıyor. Daha sonra 13. rük'uda bu konuya tekrar temas edilmiştir. Bu demektir ki birinci rük'udan ondördüncü rük'uya kadar aynı konuşma devam etmiştir. Bunun dışında bu sûrede rastlanan diğer konular da aynı döneme aittirler.

Sûrenin tümündeki akıcılık ve herhangi bir kesintiye uğramayan

hitabet tarzı, bunun tek bir hutbe olup bir defada indiği intibaını veriyor. Pek mümkündür ki, diğer zamanlarda inen tek tük âyetler, konulara göre bu sûreye serpiştirilmişlerdir. Fakat esas konuda herhangi bir kesinti veya kopukluğa rastlanmıyor. Bu sebeple, bu sûrenin en fazla iki veya üç hutbeden müteşekkil olduğunu söyleyebiliriz.

El-Maide Sûresinin İnişi Sırasındaki Durum: Âl-i İmran ile en-Nisa sûrelerinin inişi ile Maide sûresinin inişi arasında geçen süre içinde şartlar bir hayli değişmişti. Zira o yıllarda müslümanlar, Uhud savaşında büyük bir darbe yemiş ve Medine'de yaşamaları bile tehlikeye girmişti. Halbuki şimdi her şey gittikçe müslümanların lehine değişiyordu. İslâmiyet, artık Arabistan'da rakipsiz bir kuvvet olarak ortaya çıkmış ve İslâm devletinin sınırları bir tarafta Necd'den Suriye sınırlarına ve diğer tarafta Mekke'ye ve Kızıldeniz'e kadar uzanmıştı. Müslümanların Uhud'da aldıkları yara, azim, dirayet ve mukavemetlerini kamçılayan bir unsur oldu ve yaralı bir aslan gibi kükreyerek yerlerinden kalktılar ve üç yılda Arabistan'ın haritasını değiştirdiler. Müslümanlar amansız mücadeleleri sonunda Medine'nin etrafında 200-300 km.lik bölgede her türlü muhalefet ve mukavemeti kırdılar ve buralarda kendilerine karşı baş kaldıracak hiçbir kabile kalmadı. Medine üzerinde bir kara bulut gibi asılı kalan Yahudilerin gücü de kırıldı. Hicâz'ın diğer bölgelerinde bulunan Yahudiler de Medine'deki İslâm devletine bağlılıklarını belirtmekten başka bir kurtuluş yolu bulamadılar. Kureyşlilerin İslâm'ı yok etmek amacıyla giriştikleri en son muharebe Hendek gazvesiydi, ki bunda büyük hezimete uğradılar. İslâm, artık sadece kalb ve beyinlere hükmeden bir din ve inanç olmaktan çıkmış, kendi sınırları içinde bulunan tebaanın hayatının her cephesini etkileyen ve yönlendiren bir devlet ve siyasî nizam halini almıştı. Müslümanlar, artık inandıkları dinin bütün vecibelerine göre serbestçe yaşama gücüne erişmişlerdi.

Aradan geçen birkaç yılda İslâmi emirler, kanunlar ve felsefeye göre, en küçük ayrıntılarına kadar başkalarından hayli farklı olan kalıcı bir medeniyet ve kültür de ortaya çıkmıştı. Müslümanlar artık ahlâk, cemiyet ve medeniyet bakımından müslüman olmayanlardan tamamıyla farklıydılar. Müslümanların elinde bulunan bütün bölgelerde camiler açılmış cemaat halinde namazlara başlanmıştı. Her köyde ve her kasabada imam ve müezzinler vardı. Sulh, ceza ve medeni kanunların ço-

ğu İslâm'ın talimatına dayanıyordu ve mahkemelerde bunlara göre karar veriliyordu. Ticaret, alışveriş ve iş muameleleri yeni kaide ve kurallara göre yapılıyordu. Verâset ile ilgili kanunlar uygulanmaya başlandı. Nikâh, izdivaç ve boşanma ile ilgili kanunlar, peçe ve çarşaf ile ilgili emirler, zina ve Kazıf'ın cezaları, müslümanların sosyal yaşantısını belli bir kalıba sokmuştu, müslümanların oturuş ve kalkışları, konuşma ve sohbetleri yeme içmeleri, kılık ve kıyafetleri, kısacası örf ve âdetleri ile adâbı kalıcı bir şekil almıştı. İslâmî hayat iyice şekillenince gayri müslimler, müslümanların artık kendilerine dönecekleri ümidini tamamıyla kestiler.

Hudeybiye anlaşmasından önce müslümanlar ile Mekkeli Kureyşliler arasında tam bir husumet ve muhalefet havası vardı. Aralarında hiçbir diyalog yoktu. Herhangi bir temas olmadığı için müslümanların Mekke ahalisi arasında tebliğ çalışmalarını yapmaları da hemen hemen imkânsızdı. Ama Hudeybiye Anlaşması, her ne kadar müslümanlar için ilk etâpta bir burukluk ve yenilgi vesilesi olduysa da daha sonra olumlu sonuçları bir bir ortaya çıkmaya başladı. Hudeybiye Anlaşmasıyla müslümanlar kendi memleket sınırları içinde rahat nefes alma imkânına kavuşmalarının yanısıra çevredeki bölgelerde de İslâm'ı vaaz ve tebliğ etme fırsatını elde ettiler. Nitekim, bunun hemen ardından Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) İran, Bizans, Mısır ve Arabistan'ın birçok kral ve hükümdarına İslâmiyet'e davet eden mektuplar gönderdi.

Maide Sûresinde Bahsedilen Konular: El-Maide sûresi işte bu şartlar altında indi ve bunda özellikle şu üç konu işlendi:

(1) Müslümanların dinî, medenî, sosyal ve siyasî hayatı ile ilgili yeni bazı emir ve talimât: Müslümanlara hac yolculuğunun adâbı anlatıldı, Allah'ın verdiği emirlere uyulması ve Kâ'be'yi ziyaret edenlerin rahatsız edilmemesi istendi. Yiyecek ve içecekler arasında haram-helâl farkı vurgulandı. Cahiliyye'de âdet olan bazı gereksiz yasak ve tabular ortadan kaldırıldı. Ehl-i Kitap ile yemek, içmek ve kadınlarıyla evlenme izni verildi. Abdest, yıkanma ve teyemmümün usulleri belirlendi. İsyan, fitne ve fesad ve hırsızlığın cezaları duyuruldu. İçki ile kumar tamamen haram kılındı. Yeminin bozulması ve keffare şekli belirtildi ve şahitlik kanununa bazı yeni şeyler eklendi.

(2) Müslümanlara Nasihat: Müslümanlar artık mazlum ve mahkum olmaktan çıkmış, hâkim duruma geçmişlerdi. Güçsüz durumdan güçlü duruma gelmişlerdi. Kuvvet ve kudret, milletlerin felâketine yol açtığı için müslümanların zafer sarhoşluğuna düşmemeleri, kuvvet ve iktidarlarını yersiz ve sınırsız kullanmamaları için uyarılmaları gerekiyordu. Kendilerine nice zorluk ve güçlüklerin beklediği hatırlatılarak daima adaletli ve dürüst davranmaları istendi. Geçmişteki ehl-i kitabın itaatsızlık ve isyanından kurtulmaları, Allah'a ve Resûlüne daima bağlı kalmaları ve münafıklığa kaçmamaları istendi.

(3) Yahudilere ve Hıristiyanlara Nasihat: Yahudiler artık siyasi ve iktisadî kuvvetlerinin çoğunu kaybetmişlerdi. Arabistan'ın kuzeyindeki hemen hemen bütün Yahudi yerleşim merkezleri müslümanların hakimiyetine girmişlerdi. Bu aşamada Yahudiler yanlış tutum ve davranışları yüzünden tekrar uyarıldı ve doğru yola davet edildiler. Hudeybiye Anlaşmasının imzalanmasından sonra, gerek Arabistan'da gerekse Arabistan'nın dışında İslâm'ın tebliğ edilmesi imkânı doğmuştu. Bu sebeple Hıristiyanlara da hitap edildi, akide ve inançlarındaki yanlışlıklara işaret edildi ve onlar da Hz. Muhammed (s.a.v.)'ın peygamberliğine iman etmeye davet edildiler. Bazı komşu ülkelerde yaşayan putperestler ile Mecusîler'e doğrudan hitap edilmedi. Zira bunlar müşriklerin hanesinde yer alıyorlardı ve bunlar için müşrik Araplar'a hitaben Mekke'de ilâhi emirler yeterliydi.

EL-MAİDE SÛRESİ

MEDİNE'DE NAZİL OLMUŞTUR- 120 AYET'TİR.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ ۚ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا
مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ ۗ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ①

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla

1- Ey mü'minler, Ahitleri yerine getirin.[1] Kitap'ta size tilâvet edilenlerden ve ihramda[2] olduğunuz halde avdan başka en'am[3] (davar) denilen ehlî hayvanlar size helâl kılındı. Allah istediği gibi hükmeder.[4]

Açıklamalar

1- Yani, bu sûrede size getirilen hudûd ve müeyidelere bağlı kalın; ayrıca Allah'ın şeriatında emir olunan veya yasak edilen şeylere de uyun. Bu kısa giriş sözünden sonra Allah tarafından getirilen sınırlama ve kısıtlamalara geçilmiştir.

2- "İhram", Kâ'abe'nin ziyareti sırasında giyilen sade ve basit kıyafete denilir. Kâ'abe'nin etrafında çeşitli mesafelerde Hac veya Umre için özel kıyafet giyme sınırları konmuştur. Kâ'abe'ye yaklaşmakta olan hacı adayları bu sınırlarda günlük elbiselerini çıkarıp "ihram"ı giymelidirler; çünkü bu sınırların ötesinde olağan günlük elbisenin gi-

yilmesine izin yoktur. İhram, peştemal şeklinde bir kumaş parçası ve vücudun üst kısmını örten bir çarşaftan ibarettir. Bu özel giysinin giyilmesinden sonra normal durumlarda helâl olan bazı şeyler meselâ tıraş olmak, koku veya parfüm sürmek, her türlü ziynet eşyası kullanılmak ve cinsi münasebette bulunmak v.s. yasak olduğu için buna "ihram" deniliyor. İhram giyildiği sırada herhangi bir hayvanı öldürmek, avlamak ve başkalarına avlar hakkında bilgi vermek de yasaktır.

3. "En'am" (davar) kelimesi Arapça'da deve, inek, öküz, koyun, kuzu ve keçiler gibi ehli hayvanlar için kullanılır. Yukarıdaki âyette kullanılan "Behime" kelimesi ise otlayan bütün dört ayaklı hayvanlara mahsustur. Eğer Cenab-ı Allah, sadece davarların helâl olduğunu belirtmiş olsaydı, o zaman sadece yukarıda bahsettiğimiz 5-6 hayvan helâl sayılırdı. Fakat kullanılan asıl ifade "davar" kabilinden dört ayaklı ehli hayvanlar size helâl olma durumu genişlemiş oluyor ve ehlî olup dört ayaklı tarifine giren bütün hayvanlar helâl sayılıyor. Yani, sümükleri ve kabukları olmayan, hayvani besinlerin yerine nebatî yemler yiyen ve diğer hayvanî hususiyetler bakımından Arap en'amına benzeyen bütün hayvanlar helâldır. Bunun yanısıra, davarların aksine sümükleri ve kabukları olan ve diğer hayvanları öldürüp yiyen dört ayaklıların helâl olmadığı da aynı zamanda oraya çıkıyor. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hususu hadislerinde açıklayarak vahşi hayvanların haram olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.) pençeleri olan, diğer hayvanları avlayıp yiyen veya ölüleri yiyen kuşları da haram etmiştir. Bu hususta Hz. İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadis, muhtelif sahabeler tarafından tasdik edilmiştir.

4- Yani Allah, mutlak hâkimdir ve kullarına istediği emri vermekte serbesttir. Kullar Allah'ın emirlerine itiraz edemezler. Allah'ın bütün emirleri akla ve mantığa uygun oldukları için değil, Allah'ı Efendisi olarak kabul ettiği için uyuyor. Bir müslüman için her şey helâl ise böyle dediği içindir, aynı şekilde bir şey haram ise O'nun öyle istediği içindir. Allah her şeyin sahibi ve efendisidir ve ancak onun müsaade ettiği şeyler yenilebilir, kullanılabilir. Onun için, Kuran-ı Kerim'in koyduğu şu kural unutulmamalıdır: Canlılar veya eşyaların kullanılıp kullanılmaması sadece Allah'ın emrine bağlıdır, bunun için başka herhangi bir kıstas veya ölçü yoktur. Aynı şekilde bir işin kullar için caiz olup olmamasının ölçüsü de Allah'ın lehte veya aleyhteki emridir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا
الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ
وَرِضْوَانًا ۚ وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا ۚ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَن
صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا ۘ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا
تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

2: Ey iman edenler, Allah'ın ahkâmına,[5] haram aya Kâbe kurbanına, kurbanlık olduğu için alâmet takılan hayvana, Rabblerinin fazl ve razısını isteyerek Beyt-i Haram'ın emniyetine girenlere[6] ilişmeyin. İhramdan çıktığınızda avlanabilirsiniz.[7] Sizi Mescid-i Haram'dan men ettiler diye bir kavme olan buğzunuz sizi tecavüze sevk etmesin.[8] Birbirinizle hayır ve takva üzerine yardımlaşın. Günah ve zulm üzerine yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Allah'ın cezası çok şiddetlidir.

Açıklamalar

5- Bir akide, ideoloji, düşünce tarzı, hayat felsefesi ve hayat nizamını temsil eden her söz, eşya ve harekete "şiar" denilir ve o ideoloji ve hayat nizamının alamet ve simgesi haline gelir. Resmi bayrak ve flamalar, ordu ve güvenlik kuvvetlerinin üniforması, sikke, kağıt parası, damga pulu ve posta pulu v.s. bir devlet ve hükümetin şiarlarıdır. Bu devlet ve hükümet kendi tebaasından bu şiarlara uyulmasını isterler. Kilise, atlar ve haç hıristiyanlığın şiarlarıdır. Uzun saç, iplik kolyesi ve mâbet Brahmanizm'in şiarlarıdır. Saç, bilezik ve tırpan sih'lerin şiarlarıdır. Orakla çekiç komünizmin şiarları veya simgesidirler. Swastika (gamalı hac) Nazizmin simgesidir. Bütün bu ideoloji ve dinler kendi taraftarlarından kendi şiarlarına saygı göstermelerini isterler. Eğer bir din ve ideolojiye bağlı bir kişi, başka ideoloji ve dinin şiarlarına hakaret ediyorsa aslında o ideoloji ve dine düşmanlık beslediğini belli ediyor ve eğer kendi din ve ideolojisine hakaret ediyorsa irtidâd (döneklik) ve isyân ediyor demektir.

"Allah'ın şiarları (ahkâmı)"ndan, şirk ve küfre karşı katıksız tevhidi

temsil eden bütün alâmet, simge ve işaretler kastedilmiştir. Bu alâmet ve simgeler hangi inanç sisteminde ve hayat nizamında bulunursa, müslümanlar onlara saygı göstermekle mükelleftirler. Fakat bir müslümanın bu din ve ideolojilerin şiarlarına hürmet göstermelerinin şartı, bu din ve ideolojilerin tevhid kavramını bilmesi ve şirk ile küfürden uzak olmasıdır. Nitekim, bir kişi gayri müslim olsa dahi, akidesi ve amelinden Allah'a itaat ve ibadetin taşıdığı ölçü kadar müslümanlar onunla mutabakatta olabilir ve şiarlarına hürmet gösterebilirler. Bu hususta "ben-sen" kavgasına gerek yoktur. Böyle bir gayri müslimle tartışma ve kavga olacaksa ancak Allah'a kulluk ederken diğer tanrı veya fikirlere sadakatı belirtilmesinden ötürü olacaktır.

"Allah'ın ahkâmı" (şiarlarına)na hürmet gösterilmesine ilişkin emrin, müslümanlar ile müşrik Araplar arasında kıran kırana mücadele devam ederken, Mekke'de hâlâ şirkin nüfuzu varken, Arabistan'ın çeşitli bölgelerinden müşrik kabilelerin Kâ'be'yi ziyaret etmek üzere Mekke'ye gelirken ve bu kabilelerin geçtikleri yollardan bazısının müslümanların denetiminde iken verildiğini unutmamalıyız. Buna göre, bu adamların müşrik olmasına ve onlarla müslümanlar arasında kavganın devam etmesine rağmen, bunlar Allah'ın evine doğru ibadet niyetiyle yol alırken ve özellikle Hac aylarında kendilerinin rahatsız edilmemesi ve Allah'a kurban edecekleri hayvanlara el konmaması istendi. Bu adamların dinî şiarlarına, dini inanç ve ibadetleri her ne kadar bozulmuş olsa da, Allah'ı tanıma ve kabul etme ölçülerine, saygı gösterilmesi istendi.

6- "Allah'ın ahkâmı" (şiarlarına)na saygı gösterilmesi emri verildikten sonra bazı diğer şiarlara özellikle temas edilerek bunlara da saygı gösterilmesi istendi. Çünkü o zamanki savaş hali sebebiyle müslümanların bu şiarlara veya ahkâma saygısızlık etme ihtimali doğmuştu. Fakat saygı gösterilmesi gereken ahkâm veya şiarların sadece burada bahsedilen şiarlardan ibaret olduğu sanılmamalıdır.

7- İhram da, saygısızlık edilmemesi ve çiğnenmemesi gereken Allah'ın şiarlarından biridir. Onun için, şiarullahtan bahsedilirken, ihram giymişken avlanmanın, Allah'ın ahkâmının ayak altına alınması anlamında olduğu kaydedilmiştir. Fakat şer'î kaideye göre hacı adaylarının, ihramdan çıktıktan sonra avlanmaları serbesttir.

8- Kâfirler, müslümanları Ka'abe'yi ziyaret etmekten menettikleri için müslümanlardan bazısı öfkeye kapılmış ve kendi hâkimiyetleri altında bulunan topraklardan, hac ve umre yapmak üzere kâfir kabilelerin geçmesini engellemeye karar vermişlerdi. Ancak Cenab-ı Allah bu âyetini indirerek kendilerini böyle bir hareketten vazgeçirdi.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ
اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا
أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُوا
بِالْأَزْلَامِ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن دِينِكُمْ
فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ
عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي
مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣﴾

3- Size ölmüş hayvan,[9] kan, domuz eti, Allah'tan başkası için boğazlanan,[10] boğularak, vurularak, düşerek, başka bir hayvan tarafından boynuzla vurularak telef edilmiş hayvanlarla, canavarın parçaladığı ve yetişilip ölmezden evvel boğazlanmayan,[11] dikili taşlar[12] üstünde kesilen[13] hayvanların, yenmesi ve oklarla fal bakmak[14] haram kılındı. Bunlar fısktır (yoldan çıkıştır). Bugün kâfirler sizin dininizden ye'se düştüler. Onlardan korkmayıp benden korkunuz.[15] Bugün sizin için dininizi ikmâl ve üzerinize nimetimi tamamladım. Ve size din olarak İslâm'ı (verip ondan) razı oldum. (Onun için, haramhelâl sınırlarına bağlı kalın).[16] Son derecede aç kalıp, günah işlemek kastı olmaksızın haram olan bu şeylerden yemeye mecbur olana Allah Gafûr ve Rahîmdir.[17]

Açıklamalar

9- Yani, tabii bir şekilde ölmüş olan bir hayvan.

10- Yani, boğazlanmadan önce Allah'tan başka birinin adının anıldığı veya şu veya bu tanrı, tanrıça ve putlara adandığı hayvan. (Bk: Bakara sûresi, dipnot no: 171).

11- Yani, yukarıda bahsedilen kaza veya olaylarda yaralandıktan sonra ölmeyip can çekişmekte olan bir hayvan boğazlanıp yenebilir. Bu demektir ki, helâl bir hayvanın eti, ancak usulüne göre boğazlandıktan sonra helâldır ve başka türlü yenemez. "Boğazlama" ve "zekât" İslâmiyetin ıstılâhlarındandırlar. Bu ıstılâhlara göre, vücuttaki kanın boşalmasını sağlayacak kadar boğazın kesilmesi lâzımdır. Hayvanların silkelenip öldürülmesi, boğazlarının sıkılması veya başka bir şekilde öldürülmesi halinde kanın büyük bir kısmı vücutta saklı kalıyor ve yer yer ete yapışmış oluyor. Bunun aksine hayvanların boğazlarının kesilmesi halinde beyin ile vücut arasındaki bağ daha uzun süre devam ediyor ve bu müddet içinde vücutlarındaki bütün damarlardan kan akıp boşalmış oluyor. Kan, az önce belirtildiği gibi, haram bir maddedir. Onun için, etin helâl kılınması için kandan iyice temizlenmesi gerekiyor.

12- Burada aslında "nusub" kelimesi kullanılmıştır ki, Allah'tan başka ilâhlara ve yaratıklara kurban kesilmesi veya adak sunulması için kullanılan yer demektir. Bu taş, tahta veya bir put olabilir.

13- Burada şu hususu iyice anlamalıyız ki, Şeriat açısından yiyecek ve içecek şeyler için getirilen helâl-haram ayırımı, bu eşyanın tıp açısından değil, ahlâk açısından fayda ve zararlarıyla ilgilidir. Cenabı Allah, madde ve fizikle ilgili sorunların çoğunu insanların akıl, mantık, çaba, araştırma ve çalışmalarına bırakmıştır. İnsan kendi aklı, fikri ve çabalarıyla, çeşitli maddeler ve tabiatın eşyalarının kendisi için faydalı veya zararlı olduğunu tesbit edebilir. Şeriat bu gibi konularda insanlara kılavuzluk yapmaz. Çünkü eğer bu gibi şeyler de şeriatın sahasına girseydi gibi, Kur'ân-ı Kerim'de veya hadislerde bu gibi tehlikeli madde ve eşya ile ilgili tek bir satıra rastlanmıyor. Şeriat, gıda maddelerinin insanın ahlâkını nasıl etkilediğine bakar. Şeriat, hangi yiyeceklerin nefsin temizlenmesi bakımından nasıl olduklarına dikkat eder. Şeriat, hangi yiyeceklerin hangi yollarda yenmesinin iman ve itikâda aykırı veya uygun olduğunu tesbit eder. Bu gibi meseleler hakkında isabetli kararlar almak için insanlar gereken imkanlara sahip olmadıkları için, keyfi hareket eden veya kendi başına davrananlar çoğu zaman yanlışlıklar yapmışlardır. Şeriat işte bu hata ve yanlışlıkların önlenmesi konusunda insanlara yardımcı olur.

Şimdi bazıları şöyle bir soru sorabilirler: Allahu Teâlâ, bazı yiyecek içecek ve diğer şeylerin haram edilmesinin sebebini niçin açıklamamıştır? Bunun cevabı şudur: Bazı yiyecek, içecek ve diğer eşyanın haram edilmesinin sebebini ve hikmetini biz insanlar anlayamayız. Meselâ, kanın emilmesi, domuz eti veya bir ölü hayvanın etinin yenmesinin ahlâkımızı nasıl ve ne ölçüde tahrip ettiğini hiçbir şekilde tesbit edemeyiz. Zira, ahlâkı ölçecek kaynaklar ve imkânlar bizde yoktur. Fakat, haram kılınan maddelerin ahlâk üzerinde yaptığı tahribâttan açıkça sözedilmiş olsaydı dahi, şüphe edenlerin şüphesi yine de geçmezdi, çünkü bu açıklamanın doğruluğunu ölçecek herhangi bir vasıtası veya haleti yoktur. Bu sebeple, Cenab-ı Allah, helâl ile haram sınırlarını herkesin imanına bağlı kılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın Kitabı, Hz. Muhammed'in Allah'ın resûlü ve Allah'ın bilgili ve hikmetli olduğunu kabul eden bir kişi, gaye ve maksatları anlaşılmazsa bile O'nun koyduğu kaide ve kurallara uyacaktır. Gayet tabii ki, temel konularda anlaşmayan bir kişi, yiyecek, içecek ve diğer şeyleri, helâl ve haram tarifine göre değil, kendi kısıtlı bilgisine ve ilgili maddelerin maddi yarar veya zararlarına göre ayıracaktır.

14- Bu âyette haram kılınan hususlar üç ana kısma ayırılabilir:

(1) Müşriklerin alıştığı falcılık: Müşriklerde âdet olan falcılık, genellikle ilâh ve ilâheler adına fal bakılmaktan ibaretti. Bu fala göre ilâh ve ilâhelerden gaibin haberi alınır veya kişiler arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi istenirdi. Mekkeli kâfirler bu amaçla Kâ'be'de Hübal tanrısını ayırmışlardı. Hübal heykelinin yanında 7 ok bulunuyordu. Bu oklar üzerine çeşitli kelime ve cümleler yazılıydı. Bir işe mi başlanacak, kayıp bir eşyanın nerede olduğu mu sorulacak yoksa bir kan davası hakkında bir adım mı atılacak, iş ne olursa olsun, Hübal'ın bakıcısına gidilir, ona hediye verilir ve sonra gereken dilek ve istekte bulunurdu. Daha sonra bakıcı 7 okla fala bakardı. Müracaatçının kısmetine göre çıkan ok üzerindeki yazıya bakılır ve bunun Hübal'ın kararı veya takdiri olduğu kabul olunurdu.

(2) Batıl inanca dayalı falcılık: Bu falcılığın akıl ve mantıktan çok, batıl inanca, yani vesvese ve hayale dayalı olduğu söylenebilir. Bu tür falcılıkta gelecekle ilgili haber, müsbet ilmin hiçbir kaide ve kuralına bakılmaksızın verilir. Zar atma, kahve falı, yıldız falı, el falı, oyun ka-

ğıt falı ve bazı rakamlar ile renk v.s.'nin iyi veya kötü oluşuna inanmak bu falcılığın kapsamına girer.

Kumar, piyango ve tombala kısmına giren, hak ve hukuk ile iyi hizmet ya da akıl ve mantığa göre değil, sadece şans ve tesadüfe dayalı olarak para ve malın dağıtımını sağlayan her türlü şans oyunları: Meselâ, bir piyangoda binlerce kişi bilet alıyor ve şansını deniyor, ancak kazananlar sadece bir veya birkaç kişi oluyor. Böylece sırf şans eseri binlerce kişinin parası bu birkaç kişinin cebine girmiş oluyor. Spor-toto veya ikramiyeli bulmaca da bu tür falcılığa girer. Çünkü binlerce kişi arasında ancak birkaç kişinin doldurduğu kolon veya bulmacalar, tesadüfen ikramiye kazanmış oluyor.

Kura çekiminin bu üç çeşidi haram ilan edildikten sonra İslâmiyette sadece iki eşit caiz iş veya iki eşit hak arasında karar vermek serbest bırakılmıştır. Mesela, diyelim ki, iki kişinin bir şeye olan eşit hakkı. Bu öyle bir durumdur ki, karar verecek bir kişi, hakkı olan iki kişiyi hiçbir şekilde birbirinden ayıramaz veya birini birine tercih edemez. Sözkonusu iki kişi haklarından vazgeçmeye hiç yanaşmazsa ikisinin rızasıyla kura çekilip biri galip ilan edilebilir. Bunun bir başka misali de olabilir. Diyelim ki, iki iş her bakımdan birbirine eşittir ve bir kişi bunlardan birini aklına göre seçmekte zorluk çekiyor. Böyle bir durumda da kura çekilebilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) genellikle aynı haklara sahip ve her bakımdan birbiriyle eşit olan iki kişiden biri hakkında karar verirken birinin mutlaka üzüleceğini sezdiği zaman bu yolu seçer ve kura çekerdi.

15- "Bugün kafirler dininizden..." diye başlayan cümlede geçen "bugün" kelimesinden belli bir gün veya tarihin kastedildiği sanılmasın. Bundan sadece adı geçen âyetlerin indiği devir kastedilmiştir. Zâten birçok dilde "bugün" kelimesiyle "şimdiki zaman" denilir.

Daha sonra "kâfirler sizin dininizden ye'se düştüler" denilmiştir. Bu cümle ile şu denilmek istenmiştir: Dininiz artık bir nizam ve sistem şeklini almıştır ve artık kendi gücüyle ayakta durmaktadır. Bu nizamın kurulmasına mani olan kâfirler bunu ortadan kaldırmayacaklarını ve sizi eski günlerinize döndüremeyeceklerini artık iyice anlamışlardır. Onun için, "onlardan korkmayıp Ben'den korkunuz". Yani, bu dinin emir ve nasihatlarına uymanız konusunda bir kâfir ve kâhir bir kuvve-

tin galip gelebileceği veya sizi yolunuzdan alıkoyacağına inanmayınız. İnsanlar artık Allah'ın dinine göre hareket etmek konusunda hiçbir şeyden korkmamalıdırlar. Eğer korkacaksanız, yalnız Allah'tan korkunuz; onun emirlerine karşı gelmekten korkunuz; onun emirlerini yeterince yerine getirmemekten korkunuz. Eğer bundan böyle Şeriat-i İlâhi'ye aykırı hareket edecekseniz, bunun sebebi başkalarından korkmanız değil, düpedüz Allah'a itaat etmek istemediğinizden olacaktır.

16- "Dini ikmal" etmenin manası, Allah'ın İslâm dinini, insan hayatının bütün meselelerinin kısaca veya ayrıntılı olarak hallini taşıyan hidayet ve irşâd için başka bir nesneye müracaat edilmesini gerektirmeyen geniş kapsamlı, mükemmel ve kalıcı bir doktrin ve hareket alanı, ayrıca kusursuz bir kültür ve medeniyet nizamı haline getirmesidir. "Nimetimi tamamladım"ın anlamı, Allah'ın insanlara hidayet nimetini vermesidir. "Ve size din olarak İslâm'ı (verip ondan) razı oldum"un manası şudur: Bana itaat ve ibadet edeceğinize dair verdiğiniz sözü yerine getirdiğiniz ve davranışlarınızda samimi olduğunuz ispatlanmıştır. Siz bu örnek davranışınızla, başka kimseye itaat ve kulluk etmediğinizi kesin bir şekilde ortaya koymuşsunuzdur. Sizi hem sözde, hem harekette bana "müslim" (teslim, bağlı) olduğunuzu göstermişsinizdir.

Yüce Allah insanlara verdiği bu ihsan ve ikramlardan bahsettikten sonra bir nebze duraklıyor ve sonuç çıkarma işini insanlara bırakıyor. Zâten sözün gelişi gösteriyor ki bunca nimet ve ihsanlarda bulunan Allah'ın emir ve kanunlarına uymak herkesin vazifesidir.

Güvenilir rivâyetlere göre yukarıdaki âyet Hicrî 10 yılında Haccetü'l-vedâ sırasında inmiştir. Ancak burada anlatılan olayların Hüdeybiye Anlaşmasının yapıldığı Hicrî 6 yılıyla yakın ilgisi vardır. Fakat Kur'ân'ın ibaresine bu iki cümle öylesine uymuştur ki, önceleri bu tür bir kelâm'ın bu iki cümlenin dışında indiği ve daha sonra ikisinin inmesinden sonra buraya yerleştirildiği düşünülemez. Doğrusunu ancak Allahu Teâlâ bilir, ama kanaatim odur ki, bu âyet önce aynı konuşma sırasında indiği için kimse gerçek önemini kavrayamamıştı, ancak daha sonra bütün Arabistan İslâm'ın hakimiyetine girdikten sonra Cenab-ı Allah bu cümleleri tekrar Hz. Peygamber'e indirdi ve halka açıklamasını istedi.

17- Bk: Bakara sûresi, dipnot: 172.

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ ۙ وَمَا عَلَّمْتُم
مِّنَ ٱلْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُ ۖ فَكُلُوا۟
مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَٱذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهِ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ
ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٤﴾

4- Kendilerine hangi şeylerin helâl kılındığını senden sorarlar. De ki: "Size her iyi şey[18] ve Allah'ın size öğrettiği şekilde yırtıcı hayvanlardan öğrettiklerinizin tuttukları[19] helâl kılındı. Onları yeyiniz. Ve üzerlerine Allah'ın ismini zikrediniz (besmele çekiniz).[20] Allah'tan korkun. Allah, hesabı pek çabuk görendir.

Açıklamalar

18- Bu cevapta ince bir nokta vardır. Dindar kişiler genellikle açık seçik bir şekilde helâl olduğu belirtilmeyen bütün şeylerin haram olduğu kanaatında olurlar. Bu zihniyet sebebiyle vehamet ve kanuna aşırı düşkünlük gibi alışkanlıklar ortaya çıkar. Bu zihniyete sahip kimseler dünyada insanın yaşantısıyla ilgili bütün helâl eşya ve câiz işlerin listesini hazırlarlar ve buna son derece riâyet ederler. Bu tip insanlar, diğer bütün eşya ve işlere şüphe ile bakarlar ve bunların haram veya yasak olmasından korkarlar. İşte burada Kur'ân-ı Kerim bu yanlış zihniyeti ıslâh etmeye çalışmaktadır. Soranlar diğer bütün şeyleri haram olarak kabul edebilmek için Hz. Peygamber'den bütün helâl şeylerin listesini istiyorlardı. Buna cevap olarak Kur'ân-ı Kerim haram şeylerin ayrıntılarını anlattı ve genel bir kural olarak, bütün temiz şeylerin helâl kılındığını duyurdu. Yani, Kur'ân-ı Kerim tamamen aksî bir tavır takındı ve eski mutaassıp dinî inançları alt-üst etti. Eskiden dine inananlara göre helâl kılınan şeylerin dışında her şeyin haram olduğu kabul edilmişti. Kur'ân-ı Kerim ise bunun tam aksine, haram kılınan şeylerin dışında her şeyin helâl olduğu kuralını ortaya koydu. Aslına bakılırsa, bu büyük bir reformdu. Buna göre insan yaşantısına konan sayısız yasaklar kaldırıldı ve bir insanın, diğer insanlara ve dünyanın diğer mahlukâtına karşı davranışlarda ve yaşantısında daha açık olması

sağlandı. Eskiden hillet (helâl olan) olarak bilinen minnacık bir dairenin dışındaki her şey haramdı. Kur'ân-ı Kerim'in kaidesine göre ise bu küçücük dairenin dışındaki her şeye helâl kılındı.

Helâl şeylerin "iyi" veya "temiz" olması şartı çok anlamlı olarak konmuştur. Zira, bu kurala göre pis, iğrenç ve kötü şeyleri de helâl, mübâh ve câiz olarak kabul edilmesi önlenmiştir. Pekiyi, bir şeyin "iyi" veya "temiz" olması nasıl ve kimin tarafından belirlenecektir? Bunun cevabı şudur: Şeriat usullerine göre pis veya kötü şeyler haram kılınacaktır. Ayrıca insanın sağduyusu, zevkine ve ince düşüncelerine aykırı olan şeyler haram kılınacaktır. Medenî insanların temizlik ve zerafet duygularına ters düşen şeyler de pis ve kötü sayılacaktır ve bunların dışındaki her şey "iyi" ve "temiz" kabul olunacaktır.

19- "Yırtıcı hayvanlardan öğrettiklerinizin tuttukları"ndan insanın av sırasında yararlandığı köpek, kaplan, kartal ve atmaca gibi vahşi hayvan ve kuşlar kastedilmiştir. Eğitilmiş hayvan veya kuşlar avladıkları hayvanları diğer yabani hayvanlar gibi parçalayıp yemeden efendisi için saklarlar. Bu sebeple, diğer yabani hayvanların avladıkları ve parçaladıkları hayvanlar haram iken ehlileştirilmiş hayvan veya kuşların avladıkları hayvanlar helâldir.

Bu konuda bazı fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. Bazıları, ister hayvan ister kuş olsun, bir av hayvanının, avladığından bir kısmını yemesini o avı haram kıldığını, zira o avı efendisi için değil, kendisi için yakaladığını belirtirler. İmam Şafiî bu görüştedir. Başka bir grup, av hayvanının, avından üçte birine kadar bile yemesinin helâl olduğuna inanır ve bu konuda vahşi hayvanlar ile kuşlar arasında bir ayırım yapılmaması gerektiğini belirtir. İmam Malik bu görüştedir. Üçüncü bir grup, bir av hayvanının, avından bir parça yemesinin haram olduğunu, ancak bir av kuşunun, avından yemesinin haram olmadığını belirtir. Bunun sebebi de şudur: Av kuşu, efendisi için hayvan veya kuşları avlamak ve onlardan bir şey yememek konusunda eğitilebilir, ancak tecrübe göstermiştir ki, av kuşu böyle bir kısıtlamayı kabul etmez. İmam Ebu Hanife ile diğer fukeha bu görüştedirler. Bunun aksine Hz. Ali (r.a.) bir av kuşunun efendisi için avlanma ve avını koruması konusunda eğitilmesinin imkânsız olduğu için avladıklarının haram olmadığına hüküm vermiştir.

20- Yani, av hayvanlarını avlara salarken besmele çekin. Hadislerde belirtildiği gibi, Hz. Adî bin Hâtım, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e köpekle avlanıp avlanamayacağını sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine şu karşılığı verdi: "Eğer onu (köpeği) salarken Allah'ın adını anmışsan avladıklarını yiyebilirsin, aksi takdirde hayır. Ve eğer avladıklarından bir kısmını yemişse ondan yemeyin, çünkü böylece avı kendisi için avladığı ortaya çıkıyor." Daha sonra Hz. Adî bin Hâtım şu soruyu yöneltti: "Köpeğimi saldıktan sonra av yerinde bir veya birçok köpeğe rastlarsam ne olur?" Resûlüllah şöyle buyurdu: "O avı yemeyin, zira Allah'ın adını kendi köpeğin için anmıştın, başka bir köpek veya köpekler için değil." Yukarıdaki âyet gösteriyor ki, av hayvanlarını ava salarken "Bismillahirrahmanirrahim" demek şarttır. Bundan sonra av canlı bulunursa boğazlanabilir ve bulunmazsa da helâl sayılabilir, zira önce av hayvanları salınırken Allah'ın adı anılmıştı. Aynı hüküm okla avlanmak için de geçerlidir.

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ ۖ وَطَعَامُ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَّكُمْ ۖ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ ۖ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ
وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ
أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ ۗ وَمَن يَكْفُرْ
بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥﴾

5- Bugün size iyi şeyler helâl kılındı. Ehl-i Kitab'ın yiyeceği size ve sizin yiyeceğiniz onlara helâldir.[21] Mü'min kadınlardan ve sizden önce kitap verilenlerin[22] kadınlarından iffet sahibi, kendilerine nikâhlarının bedelini (mehir) verdiğiniz ve bununla zinaya düşmekten içtinab ve iffeti istediğiniz ve gizli dost tutmadığınız halde size helâl kılındı. İman ettikten sonra küfredenin muhakkak amelleri boşuna gitmiştir. O, âhirette ziyana uğrayanlardandır.[23]

Açıklamalar

21- Ehl-i Kitab'ın "yiyeceği" arasında boğazlanan hayvanlar da bulunuyor. "Ehl-i Kitab'ın yiyeceği size ve sizin yiyeceğiniz onlara

helâldır"ın anlamı, müslümanlar ile kitap sahiplerinin yiyecekleri arasında herhangi bir farkın bulunmamasıdır. Ayrıca, bütün bu dinlere mensup olanlar birbiriyle oturup her şey yiyebilir, içebilirler. Fakat, bu genel kural getirilirken yiyecek ve içeceklerin "helâl" olma şartı da konmuştur. Bu demektir ki, kitap sahipleri Şeriat'ın usullerine göre helâl ile haram arasında fark gözetmezlerse, müslümanlar onlara uymamalı ve sadece helâl şeyler yemeli veya içmelidirler. Meselâ, Ehl-i Kitap Allah'ın adını anmadan bir hayvanı boğazlar veya başka bir tanrının adıyla keserlerse, müslümanlar onları yememelidirler. Aynı şekilde ehl-i kitabın sofrasında şarap, domuz eti veya benzeri bir şey bulunursa, müslüman bu sofraya oturmamalıdır.

Ehl-i Kitab'ın dışında diğer topluluklar hakkındaki emir de aynıdır. Ancak boğazlanan hayvan veya kuşlarla ilgili emir farklıdır. Şöyle ki, Ehl-i Kitab'ın Allah'ın adıyla kestiği hayvan veya kuşlar helâl iken gayri müslim'in kestiği hiçbir hayvan veya kuş helâl değildir.

22- Bunlardan yahudi ve hıristiyanlar kastedilmiştir. Ancak bu dinlere mensup kadınlarla nikâh kılınabilir ve bunların da "muhsine" (iyi kadın) olmaları şart koşulmuştur. Bu hükmün ayrıntıları konusunda fukehâ birbiriyle ihtilâfa düşmüşlerdir. İbn Abbas (r.a.) burada ehl-i kitap'tan İslâm devletinin tebasının kastedildiğini ifade etmiştir. İbn Abbas'a göre Dârü'l-Harb ile Dârü'l-Küfr'ün Yahudi ve Hıristiyan kadınlarıyla nikâh kılınmak doğru değildir. Hanefi mezhebine bağlı olanlar bundan biraz farklı bir görüş taşırlar. Hanefi mezhebine göre yabancı ülkelerin ehl-i kitab'ın kadınlarıyla nikâh kılmak haram değilse de mekrûhtur. Bunun aksine, Said bin el-Museyyib ve Hasan Basrî bu âyette yer alan emrin geniş kapsamlı olduğunu ve bu bakımdan, zimmi ile zimmi olmayanlar arasında ayırım yapmaya gerek bulunmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca, "muhsineler" kelimesinin tefsiri konusunda da bazı ihtilâflar vardır. Hz. bundan iffetli ve temiz kadınların kastedildiğini belirterek ehl-i kitabın hafif meşref kadınlarını bu hükmün dışında tutmuştur. Hasan Şa'bî ve İbrahim Neh'î ve Hanefi mezhebi de aynı görüştedirler. Bunun aksine İmam Şafiî bu kelimenin cariye'nin karşıtı olduğunu, yani ehl-i kitabın cariye olmayan kadınlarıyla nikâhın kılınmasında herhangi bir sakıncanın bulunmadığını savunmuştur.

23- Ehl-i Kitab'ın kadınlarıyla nikâh kılınmasına izin verildikten sonra bu cümle bir ikaz mahiyetinde kullanılmıştır. Yani burada denil-

mek isteniyor ki, bu izinden yararlanmak isteyenler kendi iman ve ahlâklarına dikkat etmelidirler. Bir müslüman, kâfir olan zevcesine gönlünü kaptırıp dinini ve imanını kaybetmesin ve ahlâk kurallarına aykırı davranmasın.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُوا۟
وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى ٱلْمَرَافِقِ وَٱمْسَحُوا۟ بِرُءُوسِكُمْ
وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ ۚ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَٱطَّهَّرُوا۟ ۚ
وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم
مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا۟ مَآءً فَتَيَمَّمُوا۟
صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُوا۟ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ ۚ
مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَٰكِن يُرِيدُ
لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾

6- Ey mü'minler, namaza kalkacağınız zaman yüzünüzü ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Ve başınızı meshedin. Ayaklarınızı topuklara değin yıkayın.[24] Eğer cünüb iseniz gusledin.[25] Eğer hasta veya sefer üzerinde veyahut büyük abdest bozmuş veyahut kadınlara dokunmuş olup da su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm ediniz. Yüzünüzü ve ellerinizi mesheyleyin.[26] Allah, size güçlük yapmak murad etmez. Fakat iyice temizlenmenizi ve üzerinize nimetinin tamamlanmasını ister.[27] Ta ki, O'na şükredesiniz.

Açıklamalar

24- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu emir ile ilgili yaptığı açıklamaya göre yüz yıkama fiiline gargara yapmak ve burun temizlemek de dahildir. Kulaklar da başın bir parçası olduğu için başın meshi sırasında kulaklar da içten ve dıştan meshedilmelidir. Ayrıca abdest almadan

önce ellerin yıkanması şarttır, çünkü insanın abdest aldığı ellerin ilk önce temizlenmesi gereklidir.

25- İster cinsel ilişkide bulunmak ister uyku halinde ihtilâm (erkek uzvundan meninin çıkmasın)dan dolayı olsun, cenâbet halinde yıkanmak vâciptir. Cenabet halinde namaz kılmak veya Kur'ân-ı Kerim'e dokunmak câiz değildir. (Tafsilât için bk: En-Nisâ sûresi, dipnot No: 67-69).

26- Açıklama için bk: En-Nisa sûresi, dipnot No: 69-70.

27- Nefsin temizliği gibi vücudun temizliği de bir nimettir. Allah'ın insana verdiği nimetler Cenab-ı Allah'ın hem nefis hem vücudun temizliği için verdiği talimatla tamamlanabilir.

وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ
وَمِيثَٰقَهُ ٱلَّذِى وَاثَقَكُم بِهِۦٓ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ وَٱتَّقُوا۟
ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟
قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ
عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُوا۟ ۚ ٱعْدِلُوا۟ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَٱتَّقُوا۟
ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾
وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿١٠﴾

7-10- Allah'ın üzerinize olan nimetini[28] ve: "işittik ve itaat ettik" dediğiniz zaman verdiğiniz ahd ve misâkı hatırlayın. Ve Allah'tan sakınınız. Allah kalblerde olanı bilir. Ey mü'minler, Allah için adaletle şahitlikte kaim olun.[29] Bir kavme olan kininiz sizi âdalet etmemeye sevketmesin. Adalet edin ki, o takvaya daha yakındır. Allah'tan korkun. Allah işlediğiniz şeylerden haberdardır. Allah iman edip amel-i salih işleyenlere mağfiret ve büyük ecir va'd buyurdu. Küfredip, âyetlerimizi yalanlayanlar Cehennem ehlidirler.

Açıklamalar

28- Yani Cenab-ı Allah size doğru yol göstermek ve sizi hidayete erdirmekle size büyük nimet vermiştir.

29- Bk: En-Nisa sûresi, dipnotlar: 164, 165.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱذْكُرُواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ
إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَن يَبْسُطُوٓاْ إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ
أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ ۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

11- Ey mü'minler, bir kavm size el uzatmayı kurduğunda onların ellerini sizden çektirdiği zaman Allah'ın üzerinize olan nimetlerini hatırlayın.[30] Allah'tan korkun. Mü'minler, Allah'a tevekkül etsinler.

Açıklamalar

30- Burada Hz. Abdullah bin Abbas (r.a.)'ın rivâyet ettiği vakaya işaret edilmiştir. Vak'a şudur: Yahudilerden bir grup, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile önde gelen bazı sahabelerini bir yemeye çağırıp suikastle öldürmeyi ve böylece İslâm'ın temelini kökünden kazımayı planlamışlardı. Ne var ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu komplodan Cenab-ı Allah tarafından son anda hebardar edildi ve kendisi gibi sahabeleri de yahudilerin tuzağına düşmediler. Bu noktadan sonra muhatap yine Yahudiler veya İsrailoğulları olduğu için bu vak'aya temas etme ihtiyacı duyulmuştur.

Bu noktadan itibaren başlayan konuşmanın iki maksadı vardır: Birincisi, müslümanlara, kendilerinden önceki ehl-i kitab'ın takip ettikleri yanlış yol hakkında ikazda bulunmak. Bu sebeple, kendilerine deniyor ki, sizden olduğu gibi geçmişte İsrailoğulları ve Hz. İsa'nın ümmetinden de söz alınmıştı ve bu iki ümmetin daha sonra sözlerini unutup yanlış yola saptıkları gibi müslümanlar da yanlış yola girmesinler. İkincisi, hem yahudileri hem hıristiyanları yanlışlıklarından dolayı uyarmak ve Hak dinine davet etmek.

وَلَقَدْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ
وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ ٱثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًا ۖ وَقَالَ ٱللَّهُ إِنِّى مَعَكُمْ
لَئِنْ أَقَمْتُمُ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَيْتُمُ ٱلزَّكَوٰةَ وَءَامَنتُم بِرُسُلِى
وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَّأُكَفِّرَنَّ
عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن
تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ۚ فَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ مِنكُمْ فَقَدْ
ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿١٢﴾

12- Allah, İsrailoğullarından sapasağlam söz aldı. Ve onlardan on iki kefil[31] dikmiştik. Ve Allah: "Ben sizinle beraberim. Eğer namazınızı kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır, onlara kuvvetle yardım eder[32] ve Allah'a güzel bir ödünç ile ikraz ederseniz[33] sizden kusurlarınızı örterim[34] ve sizi ağaçları altından nehirler akan Cennet'lere koyarım. Bundan sonra sizden nankörlük eden, muhakkak sevâe's-sebil[35] (doğru yol)u şaşırmıştır" demişti.

Açıklamalar

31- Burada kullanılan asıl Arapça kelime "nekîp"tir. Bunu biz kefil olarak çevirdik. Nekip, kefil, denetçi ve müfettiş anlamındadır. İsrailoğullarının 12 kabilesi vardı ve Yüce Allah her kabilenin dini inanç ve davranışları ile ahlâki durumlarını denetlemek üzere ilgili kabileden bir "nekîp" seçilmesini emretmişti. Kitab-ı Mukaddes'in "Sayılar Kitabın"da 12 reisten sözedilmiştir; ancak burada belirtildiği gibi Kitab-ı Mukaddes'te nekip veya kefil hüviyeti taşıdıkları ifade edilmemiştir. Yani Kitab-ı Mukaddes bu 12 kişiyi birer kabile reisi veya yönetici olarak sunarken Kur'ân-ı Kerim bunların dinî ve ahlakî hüviyetlerini ön plana çıkarmıştır.

32- Yani, "tarafımızdan gelen her peygamberin davetini kabul edip maddi ve manevi bakımdan onlara yardım elinizi uzatırsanız."

33- Yani, "Allah yolunda mallarınızı harcamaya devam ederse-

niz". Yüce Allah O'nun yolunda harcanan tek kuruşun bile kat kat geri verileceği vaadinde bulunduğu için, Kur'ân-ı Kerim'de bu yolda sarf edilen para ve mal için "ödünç" veya "borç" tabiri kullanılmıştır. Ama bu borcun "iyi" olması, yani helâl ve câiz yollarla kazanılması şarttır. Ayrıca bu borcun Allah'ın koyduğu kurallara göre harcanması ve iyi niyetle harcanması da gereklidir.

34- "Kusurlarınızı örterim" sözlerinin iki anlamı vardır. Şöyle ki, bir insanın doğru yolu bulması ve benimsemesi ve Allah'ın emirlerine göre söz söylemesi ve hareket etmesinin tabii bir neticesi olarak nefsi birçok kötülüklerden ve yaşantısı birçok ayıplardan arınmış olacaktır. Buna ilâveten, bu ıslâha rağmen bir kişi ahlâk, karakter ve kişiliğinin en üstün mevkiine ulaşamaz ve bazı kusurları hâlâ devam ederse de Cenab-ı Allah bu kusurları gözönüne almayacak ve onu sorguya çekmeyecektir. Çünkü, bir kişi temelde bir hidayeti ve hayat felsefesini samimiyetle kabul etmişse onun cüzî ve ufak tefek kusurlarından dolayı onu cezalandırmak Allah'ın kitabında yazmıyor.

35- Yani, o "sevâ es-sebil"i bulduktan sonra kaybetmiştir ve felâkete sürüklenmiştir. "Sevâ es-Sebil" deyimi "doğru veya orta yol" olarak tercüme edilebilir, ama yine de taşıdığı mânâyı tam ifade etmez. Bu bakımdan biz asıl metinde geçen "sevâ-es sebil"i olduğu gibi kullanmayı tercih ettik.

"Sevâ-es Sebil" gibi çok geniş anlamlı bir deyimi iyice kavramamız için önce insanın kendi başına küçük bir dünya olduğunu unutmamalıyız. Bir insan sayısız yetenek ve güç, arzu, duygu ve eğilimler ile nefis ve vücudunun çeşitli istekleri, ruh ve tabiatının çeşitli gereklerine sahiptir. Ayrıca fertlerden meydana gelen cemiyet de sayısız karmaşık ilişkileri içeriyor. Ve kültür ile medeniyetin gelişmesiyle bu karmaşık ilişkiler de giderek çoğalıyor. Buna ilâveten, dünyada insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere o kadar çok imkân ve eşya bulunuyor ki, bunları kullanmak ve insanî medeniyette lâyık olduğu yerlere getirmek ve yerleştirmek gibi konular da birçok bireysel ve toplumsal sorunlar ortaya çıkarıyor.

İnsan kendi zaafı sebebiyle bütün hayat süresini gerektiği gibi ve dengeli bir biçimde inceleyemez. Bu sebeple, bir insan, bütün güç ve yeteneklerinin dengeli bir biçimde kullanılabilecek, bütün arzu ve istek-

lerine cevap verebilecek, bütün duygu ve eğilimlerinde eşitlik sağlanabilecek, bünyesinin içindeki ve dışındaki bütün ihtiyaçlarının karşılanabilecek, toplumsal yaşantısının bütün sorunlarını çözümleyebilecek ve elinde olan bütün maddi imkân ve eşyanın adaletli ve eşit bir şekilde kullanılmasına imkân sağlayabilecek bir hayat oyunu seçemez. İnsan kendi kendine rehber ve lider olmaya çalışınca, gerçeklerden bazısı, hayatın ihtiyaçlarından bazısı veya bir teki, ya da çözümlenmesi gereken sorunlardan bir teki beynini öylesine meşgul ediyor ki, ister istemez bazı gerçekler, ihtiyaçlar ve sorunlara karşı kayıtsız kalıyor ya da gereken önemi vermiyor. İnsanın bir tek veya birkaç düşüncesinin baskın çıkması veya bazı konularda iradesinin güçlü olması onu kaba kuvvet kullanmaya, mantık, adalet ve eşitlik ilkelerini bir kenara itmeye zorluyor ve böylece hayat dengesi bozuluyor. Dengesi bozulan hayat aşırı bir istikamete yol almaya başlıyor. Bu yanlış yol ve çarpık gidiş giderek öyle bir hal alıyor ki, insanın kendisi buna tahammül edemiyor. Bu aşamada daha önce haksızlığa ve adaletsizliğe uğramış olan hayatın bazı yönleri, gerçekleri, ihtiyaçları ve sorunları da isyan ediveriyor ve kendilerine adaletli davranmasını istemeye başlıyorlar. Ne var ki, bu aşamada bu adalet yerini bulmuyor ve bu defa, daha önce bastırılmış veya geri planda bırakılmış olan gerçek veya ihtiyaçlardan biri insanın kafasına hâkim oluyor ve onu istediği yöne çekiyor. Böylece diğer gerçekler, arzular, ihtiyaçlar ve meseleler yine layık oldukları yerlerini alamıyorlar. Bu kısır döngü devam ediyor ve insan hayatı hiçbir zaman dengelenemiyor ve doğru yola gelemiyor. Kısacası, insanlar her zaman yalpalanıp duruyor, bir bu yana, bir bu yana, böyle sürüp gidiyor. Sonuç olarak diyebiliriz ki, insanların çizdiği bütün hayat yolları zigzaglı, eğri ve yanlıştırlar. Bunlar bir yanlış yerden çıkıyor, yanlış yöne gidiyor ve yanlış tarafa dönüyorlar.

Bu sayısız eğri ve yanlış yollar arasında tam ortada olan, insanın bütün güç ve yetenekleri ile duygu ve eğilimlerine ve ruhu ile bedeninin bütün istek ve ihtiyaçlarına cevap veren, hayatının bütün meselelerini halleden, hiçbir eğriliği, zigzagı bulunmayan ve hiçbir gerçek, ihtiyaç veya eğilime haksızlık yapmayan doğru bir yolun varolması, insan hayatının iyi bir şekilde gelişmesi ve başarısı için son derece gereklidir. İnsan tabiatının icabı budur ve muhtelif yanlış yollardan vazgeçip başka bir yöne gitmeye çalışmasının sebebi de budur. Ne var

ki, insanın kendisi bu doğru yolu bulmaya kaadir değildir. Bu yol ancak Cenab-ı Allah'ın inayetiyle bulunabilir. Cenab-ı Allah'ın, peygamberleri dünyaya göndermenin maksadı da insanlara doğru yolu göstermektir.

İşte Kur'ân-ı Kerim bu yola "Sevâ es-Sebil" veya "Sırât-ı Müstakîm" der. Bu yol, dünyadaki birinci hayattan başlayarak âhiretteki ikinci hayata kadar ortaya çıkan veya çıkarılan sayısız eğri ve yanlış yollar arasında tek doğru yoldur. Bu yolu bulan hem bu dünyada hidayeti bulur, hem âhirette başarılı olur ve ödül kazanır. Bu yolu kaybedenler ise büyük bir saplantıya düşerler. Bu dünyada Allah'ın kahrı ve azabına maruz kalmalarının yanısıra öbür dünyada mutlaka Cehennem'e giderler, çünkü doğru yolun dışındaki bütün yanlış yollar Cehennem'e gider.

Çağımızın bazı akılsız düşünürleri, insan hayatının bir uçtan başka bir uca yalpalandığını görünce "diyalektik sürec"in, insan hayatının gelişmesinde vazgeçilmez bir unsur olduğu görüşüne varmışlardır. Onlara göre aşırı bir tez insanları bir tarafa götürüyor, buna karşılık bir antitez onları başka bir tarafa götürüyor ve bu ikisinin senteziyle hayatın gelişme yolu çiziliyor. Halbuki bu gelişme yolu değil, aksine insan hayatının doğru bir şekilde gelişmesini engelleyen talihsiz saplantılardır. Her tez veya aşırı bir düşünce, insan hayatının tek yönlü olarak sürüklenmesine sebep oluyor ve böylece Sevâ-es Sebil'den uzaklaşmış oluyor. Sonra öyle bir noktada bazı diğer gerçekler baş kaldırıyor ve bu baş kaldırma bir antitez şeklini alıyor. Bundan sonra aksi istikamete yol alınmaya başlanıyor. Sevâ es-Sebil'e yaklaşıldıkça, bu birbiriyle çarpışan tezler arasında bir uzlaşma sağlanıyor ve bunların karışımıyla insan hayatına faydalı olan şeyler ortaya çıkıyor. Ne var ki, Sevâ es-Sebil'i gösterecek ışık bulunmadığı gibi bu yönde ilerlemeyi sağlayan iman da olmadığı için sentez de insan hayatının o noktada kalmasına izin vermiyor ve yine başka bir tarafa çekmiş oluyor. Ta ki, hayatın bazı diğer gerçeklerine yine göz yumulmaya çalışıyor ve neticesinde, başka bir baş kaldırma meydana geliyor.

Keşke bu dar görüşlü düşünür ve filozoflar, Kur'ân-ı Kerim'in ışığını ve dolayısıyla Sevâ-es-Sebili (doğru yolu) görselerdi. O zaman, insanın gelişmesi ve evriminin yolunun, bir köşeden başka bir köşeye iti-

lip kakılmasına sebep olan eğri ve yanlış yollar değil, Sevâ es-Sebil olduğuna kanaat getirirlerdi.

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ
لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ
عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ
تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ
عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾
وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ
فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ
الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ
يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

13-14- Onların misakları bozmaları ile onlara lânet ettik. Kalblerini kaskatı yaptık. Onlar kelimeleri konulan yerlerinden değiştirirler. Kendilerine nasihat ve ihtar olunan şeyden nasib almayı unuttular. Onlardan her zaman bir hiyânete muttali olursun. Ancak onlardan pek azı hainlik etmezler. Onları affet, kusurlarına bakma. Allah, iyilik edenleri sever. "Biz Nasrâniyiz"[36] diyenlerden de teminatlarını aldık. Kendilerine zikrolunan şeyden nasiplerini unuttular. Bunun üzerine aralarına kıyamet gününe kadar düşmanlık ve buğzu koyduk. Allah onlara ne yapacaklarını yakında haber verecektir.

Açıklamalar

36- "Nasarâ" (Nasranî) kelimesinin, Hz. İsa'nın doğduğu yer olan "Nasıra"dan geldiği yolunda bazı yanlış inançlar vardır. Fakat bu kelime aslında "Nusret" kökünden türemiştir. Bunun dayanağı, Hz. İsa'nın şu sözleridir: "Men ensârî ilallâhi" (Allah'ın yolunda kimler benim yardımcım olacaktır?) Hz. İsa'nın bu sorusunu şöyle cevaplandırmışlardır: "Nahnu ensâr-ullahi" (Biz Allah'ın işinde size yardımcı ola-

cağız). Hıristiyan yazarlar yalnızca yüzeysel benzerliğe bakarak, Kur'ân-ı Kerim'de "Nasarâ" kelimesinin, "Nasıriyye" veya "Nasırî"den kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Hıristiyanlığın ilk yıllarında Nasıriyye (Nazarenes) adında bir mezhep vardı. Bu mezhebe mensup olanlara hakaretle Nasırî veya Eybûnî denilirdi. Hıristiyan yazarlar, Kur'ân-ı Kerim'in bu mezhep veya grup için kullanılan isimi bütün Hıristiyanlara atfettiğini yazmışlardır. Fakat, Kur'ân-ı Kerim, bizzat Hıristiyanların kendilerine "Nasarâ" dediklerini beyanediyor. (Âl-i İmran: 52). Ayrıca, Hıristiyanlar hiçbir zaman kendilerine "Nasırî" dememişlerdir.

Burada şunu da belirtelim ki, Hz. İsa (a.s.) kendisine tâbi olanlara hiçbir zaman "Hıristiyan" veya "Mesihî" ismini vermemişti. Zira, Hz. İsa kendi adına mensup olan yani bir dinin temelini atmaya gelmemişti. Hz. İsa'nın işi, geçmişte Hz. Musa ve ondan önce ve ondan sonra gelen bütün peygamberlerin dâvetini ve mesajını tekrarlamasıydı. Hz. İsa'nın vaaz ettiği din, her zamanki gibi aynıydı. O sadece bu dinin unutulan talimatını yenilemeye ve tekrarlamaya gelmişti. Bundan dolayıdır ki, aralarında doğduğu İsrailoğullarının dışında herhangi bir cemaat kurmaya teşebbüs etmedi. Ayrıca, Musevî şeriatından başka bir şeriat de icât etmedi ve buna ayrı bir isim vermedi. Zâten Hz. İsa'nın ilk havari ve arkadaşları kendilerini İsrailoğullarından ayrı saymıyorlardı. Hz. İsa'ya tâbi olanlar ayrı bir cemaat veya ayrı bir ümmet olarak belirmediler. Kendilerine bir takım ayrıcalık veya belli özellikler yakıştırmadılar. Hz. İsa'nın dinini kabul edener diğer yahudiler ile birlikte Kudüs'teki Büyük Mabed'e ibadete giderlerdi ve kendilerinin Musevî şeriatına bağlı olduklarını belirtirlerdi. (Bk: Kitabü'l-A'mâl, 3: 1-10, 14-15, 1-5, 21-22).

Bundan sonra Hıristiyanlar ile İsrailoğulları veya Yahudilerin birbirinden kopması hızla gerçekleşti. İki tarafta bu kopuş ve ayrılışı vazgeçilmez hale getirdi. Bir yandan, Hz. İsa'ya tâbi olan cemaatten Aziz Paul, Hz. Musa'nın şeriatından kendilerini azâd etti ve sadece Hz. İsa'ya iman etmenin ahirette kurtuluşları için yeterli olduğunu ilân etti. Diğer yandan, yahudi din adamları, ulema ve kâhinler Hz. İsa'ya tâbi olanların tümünün Allah'ın yolundan sapmış olduğunu, mürted ve dinsiz olduğunu belirterek bunları, İsrailoğulları veya yahudi topluluğundan ihraç ettiler.

Fakat, Hz. İsa'ya tâbi olanların, yahudi topluluğundan ayrılmasına rağmen ilk dönemlerde kendisine mahsus hâlâ herhangi bir ismi yoktu. Bizzat Hz. İsa'ya tabi olanlar bu dönemlerde kendilerine bazan "talebe" veya "öğrenci" (şâkird) ve bazan "kardeşler", "mü'minler" ve "mukaddes kişiler" demişlerdi. (Bk: Kitab-ül A'mâl). Buna mukabil, Yahudiler bunlara hakaretle bazan "Galilî" ve bazan "Bid'ate kapılmış Nasırî fırka" derlerdi. (Bk: Kitab-ül A'mal, 24: 5, İncil, Luka, 13: 2). Hıristiyanlara verilen bu hakaret dolu isim, Hz. İsa'nın doğum yerinin, Filistin'in Galile (Celile) bölgesinde bulunan Nasıra şehri olduğu için uygun görülmüştü. Fakat bu alaylı isimler fazla tutmadı ve Hz. İsa'ya tâbi olanlar bu isimlerle meşhur olmadılar.

Bugün dünyaca bilinen ve kullanılan Hıristiyan (Mesihî) kelimesinin mûcidi Antakyalı müşriklerdir. Antakyalı müşrikler ilk defa M.S. 43-44'de bu ismi, Hz. İsa'nın taraftarlarına taktılar ve bu isim o zamandan beri geçerli sayıldı. İncil ve diğer tarih kitaplarındaki kayıtlara göre, Aziz Paul ile Barnabas, Antakya yöresine gelip dinlerini tebliğ etmeye başladıkları sırada, kendilerine karşı çıkan müşrikler tarafından alaylı olarak "Hıristiyan" olarak çağırılmaya başlandılar. (Kitabü'l-A'mâl: 11-26). Hz. İsa'ya tâbi olanlar tabii ki, bu isimle çağırılmak istemiyorlardı, ama bu isim gittikçe yaygınlaşınca onların büyükleri de bunu benimsemekte bir sakınca görmediler. Nitekim, din adamları ve uleması halkı şöyle teskin etmeye çalıştı: "Eğer sizin düşmanlarınız, sizin Hz. İsa'ya bağlı olduğunuzu belirtmek amacıyla size Mesihî (Hıristiyanlar) diyorlarsa, bunda utanılacak ne var?" (I-Peter: 4: 16). Sözün kısası, Hz. İsa'nın havarileri ve ona tabi olanlar yavaş yavaş bu isme alıştılar ve kendileri de bunu kullanmaya başladılar. Zamanla, bu kelimenin alaylı tarafı da unutulmuş oldu.

İşte bu sebeplerden dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İsa'ya tâbi olanlara hiçbir zaman "Hıristiyan" denilmemiştir. Aksine, onlara "nasarâ" oldukları ve Hz. İsa ile havarileri arasında şu sözlerin geçtiği hatırlatılmıştır: "İsa kavminde küfrü hissettiğinde: "Bana, Allah için yardımcı kimdir?" dedi. Havarîler, "Allah'ın yardımcıları biziz. Müslüman olduğumuza şahid ol." (Âl-i İmran: 52). Yani, Kur'ân'a göre Hıristiyanlar, hakikî mânâda "nasarâ veya "ensâr" (yardımcı)dırlar. Fakat ne gariptir ki, Hıristiyan misyonerleri ve diğer kimseler kendilerini, Kur'ân-ı Kerim'in "Hıristiyan" gibi aslında alaylı ve zâta mahsus bir

isim yerine "nasarâ" gibi tarihî ehemmiyeti haiz nisbeten daha kibar bir adla çağırıldığına kızıyorlar!

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ
قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ
تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ
قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾
يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ
وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ
وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾

15-16- Ey ehl-i kitab, size Resûlümüz geldi. Ve size kitaptan sakladığınız şeylerin bir çoğunu beyan eder. Ve bir çoğunun beyanından da sarfı nazar eyler.[37] Ve size Allah tarafından nûr ve apaçık bir Kitap gelmiştir. Kitap ile Allah rızasına uyanları selâmet yollarına hidayet eyler[38] ve onları izni ile karanlıktan aydınlığa çıkarır. Doğru yola ve dine götürür.

Açıklamalar

37- Yani, Cenab-ı Allah, hak dininin tesis edip gelişmesi için gerekli görüldüğü sebebiyle bazı hırsızlık, kötülük ve hiyanetlerinizi açıklıyor, ancak gerekli olmadığı için bazı ayıp ve kötülüklerinize göz yumuyor.

38- "Selâmet", kötü görmek, kötü düşünmek ve kötü işler yapmaktan kaçınma ve kötülüklerin olumsuz sonuçlarından kurtulma anlamını taşır. Allah'ın Kitabı ve Resûlüllah'ın hayatından örnek alan ve bunların ışığında düşünce ve hareketlerine çekidüzen veren bir kişi her zaman bu kötülüklerden kurtulmanın yolunu bulur.

لَقَدْ كَفَرَ
ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ ۚ قُلْ
فَمَن يَمْلِكُ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا إِنْ أَرَادَ أَن يُهْلِكَ
ٱلْمَسِيحَ ٱبْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُۥ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ
جَمِيعًا ۗ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ
يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾
وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ وَٱلنَّصَٰرَىٰ نَحْنُ أَبْنَٰٓؤُا۟ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ ۚ قُلْ
فَلِمَ يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُم ۖ بَلْ أَنتُم بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ
وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ ۚ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ
وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

17-18- "Allah: Meryem'in oğlu Mesih'tir" diyenler muhakkak kâfir olmuşlardır.[39] De ki: "Eğer Allah, Meryem oğlu İsa'yı ve anasını ve yeryüzünde olanların hepsini helâk etmek istese onu bundan men'e kimin gücü yeter? Göklerin ve yerin ve ikisi arasında olanların mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır.[40] Allah her şeye kaadirdir." Yahudiler ve Hıristiyanlar: "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" dediler. De ki: "Öyleyse sizi günahlarınızdan dolayı niçin azaplandırıyor?" Bilakis, siz O'nun mahlukâtından bir beşersiniz. O, dilediğini mağfiret eder, dilediğini azaba uğratır. Göklerin ve yerin ve aralarında olanların mülkü Allah'ındır. Ve nihayet son dönüş de ancak O'nadır.

Açıklamalar

39- Hıristiyanlar, dünyaya çıkışlarının ilk döneminde Hz. İsa'nın şahsiyetine insanlık ve tanrılık ile ilgili bazı sıfatları öylesine karıştırdılar ki, Hz. İsa'nın şahsiyeti ve varlığı bir muamma oluverdi. Hıristiyan

din adamları lâf kalabalığı ve gevezelikle meseleyi ne kadar çok halletmeye çalıştılarsa o kadar karmaşık bir hal aldı. Hıristiyan ulemadan bazıları, Hz. İsa'nın insanlık haline ağırlık verdiler ve kendisinin Allah'ın oğlu ve üç daimî tanrıdan bir olduğuna karar verdiler. Hz. İsa'nın karmaşık kişiliğinde uluhiyet ve tanrılık sıfatlarının fazla olduğunu zannedenler, kendisinin insan şeklinde bir Tanrı olduğunu belirttiler ve kendisine Allah diyerek diz çöktüler. Bu iki aşırı fikrin ortasında yol almaya çalışanlar ise bir takım tefsir, te'vil, açıklama ve tahminler ile öyle bir tez ortaya koydular ki, buna göre Hz. İsa hem insan, hem tanrı oluverdi. Hz. İsa'nın bu iki ayrı sıfatı icabında birbirinden ayrılabilir ve birleşebilirlerdi. (Bk: En-Nisa sûresi, dipnot No: 212, 213 ve 215).

40- Bu cümlede Hz. İsa'nın Tanrı olduğu konusundaki inancın yanlış olduğuna ince bir işaret vardır. Burada deniliyor ki, Hz. İsa'nın mucizevi bir şekilde doğması, yüksek ahlâk ve fazileti ile yarattığı mucizelerini görüp Tanrı olduğuna kanaat getirenler ahmaktırlar. Mesih, Cenab-ı Allah'ın sayısız göz kamaştırıcı yaratıklarından sadece biriydi. Eğer bu insanların görüş açıları daha geniş olsaydı, Allah'ın daha ne çok şeyler yapabileceğini anlamakta güçlük çekmezlerdi. Onun için, bir yaratığın harika işlerini görüp yaratıcı olduğuna inanmak büyük bir akılsızlıktır. Akıllı olanlar, yaratığın harikâ işlerinde Yaratıcının üstün kudret ve kuvvetini görüp imanlarını tazeleyenlerdir.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا
يُبَيِّنُ لَكُمۡ عَلَىٰ فَتۡرَةٖ مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُواْ مَا جَآءَنَا
مِنۢ بَشِيرٖ وَلَا نَذِيرٖۖ فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞۗ وَٱللَّهُ
عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ١٩ وَإِذۡ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوۡمِهِۦ يَٰقَوۡمِ
ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم
مُّلُوكٗا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمۡ يُؤۡتِ أَحَدٗا مِّنَ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٢٠

19-20- Ey Ehl-i Kitap, peygamberlerin arası kesildiği zamanda size hakkı beyan için peygamber geldi. Bize müjdeleyici ve korkutucu gelmedi demeyesiniz diye size beşir ve nezir de geldi. Ve Allah her şeye kaadirdir.[41] Musa kavmine: "Ey kavmim, içinizde peygamberler gönderdiği, sizi hükümdarlar kıldığı ve size âlemlerden hiçbirine verilmeyen şeyleri verdiği zaman[42] size olan Allah'ın nimetlerini hatırlayın."

Açıklamalar

41- Burada bu sözler çok anlamlı bir şekilde kullanılmıştır. Burada denilmek isteniyor ki müjde vermeye ve korkutmaya kaadir olan Yüce Allah, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i de insanları hidayete erdirmeye tayin etmiştir ve buna da kaadirdir. Bu sözlerin ikinci anlamı da şu olabilir: Beşir ve nezir olan Allah'ın emirlerini dinlemediğiniz takdirde O'nun her şeye kaadir olduğunu unutmayın, O size lâyık olduğunuz her cezayı her zaman verebilir.

42- Burada, İsrailoğullarının Hz. Musa (a.s.)'dan çok önce sahip oldukları ihtişam ve yüksek mevkiye işaret edilmiştir. İsrailoğullarında Hz. İbrahim Hz. İshâk, Hz. Yakûb ve Hz. Yusuf (a.s.) gibi güzide peygamberler doğmuştu. Üstelik Hz. Yusuf zamanında ve daha sonraları İsrailoğulları Mısır'da büyük iktidar ve üne sahip olmuşlardı. İsrailoğulları uzun bir süre o zamanki medenî dünyanın lideri olup Mısır ve çevresinde hakimiyetlerini sürdürmüşlerdi. İsrailoğullarının yükseliş devrinin Hz. Musa (a.s.) ile başladığı yolunda yanlış bir inanç vardır. Fakat burada gördüğümüz gibi, Kur'ân-ı Kerim'e göre İsrailoğulları asıl ihtişam ve refâh devrini Hz. Musa'dan çok önce yaşamıştı ve dolayısıyla, Hz. Musa da parlak geçmişlerini zaman zaman hatırlatmak zorunda kalıyordu.

يَٰقَوْمِ
ٱدْخُلُوا۟ ٱلْأَرْضَ ٱلْمُقَدَّسَةَ ٱلَّتِى كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا۟
عَلَىٰٓ أَدْبَٰرِكُمْ فَتَنقَلِبُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ فِيهَا
قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا
فَإِنَّا دَٰخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ

عَلَيْهِمَا ٱدْخُلُوا عَلَيْهِمُ ٱلْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ
غَٰلِبُونَ ۞ وَعَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓا۟ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾
قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّا لَن نَّدْخُلَهَآ أَبَدًا مَّا دَامُوا۟ فِيهَا فَٱذْهَبْ أَنتَ
وَرَبُّكَ فَقَٰتِلَآ إِنَّا هَٰهُنَا قَٰعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ
إِنِّى لَآ أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِى وَأَخِى فَٱفْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ ٱلْقَوْمِ
ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٥﴾

21-25- "Ey kavmim, Allah'ın size yazdığı 'arz-ı mukaddes'e[43] giriniz. Arkanıza dönmeyiniz. Sonra ziyan edenlerden olursunuz"[44] dedi. Musa'nın kavmi: "Ey Musa, o arzı mukaddes'te zorba bir kavim vardır. Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya ebediyen giremeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa o vakit biz gireriz" dediler. Allah'ın kendilerine nimet verdiklerinden ve Allah'tan korkan iki kimse[45] "onların üzerine kapıdan giriniz, eğer girerseniz siz galipsiniz. Ve eğer mü'min iseniz Allah'a tevekkül ediniz" dediler. Musa'nın kavmi, "Ey Musa, onlar orada bulundukça biz oraya kati'yyen girmeyiz. Sen ve Rabbin gidip onlarla savaşın. Biz burada otururuz" dediler. Musa: "Ya Rab, ben ancak kendi nefsime ve kardeşime mâlikim. Bizimle fâsık olan kavmin arasını ayır" dedi.

AÇIKLAMASI:

43- Bundan Hz. İbrahim ile Hz. İshak ve Hz. Yakub'un oturduğu Filistin ülkesi kastedilmiştir. İsrailoğulları Mısır'dan çıkınca Cenab-ı Allah kendilerine bu memleketin ayrıldığı ve bunu fethedip buraya yerleşmelerine emrolunduğunu bildirdi.

44- Hz. Musa bu konuşmayı, kavmini yanına alarak Mısır'dan çıktıktan yaklaşık iki yıl sonra Farân çölünde konakladığı sırada yapmıştı. Farân çölü, Sina yarımadasında Arabistan'ın kuzey ve Filistin'in güney sınırına bitişiktir.

45- "Kâla raculân-ı.." ile başlayan âyetin iki anlamı olabilir. Birincisi, yukarıda tercüme ettiğimiz gibi, "Allah'tan korkan iki kişi bu söz-

leri söyledi." İkincisi de şu şekilde olabilir: "Zalimlerden korkan iki kişi bu sözleri söyledi."

قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً ۚ
يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ ۗ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾

26- Allah: "Arz-ı mukaddes onlara kırk sene haram edildi. Arzda serseriyâne dolaşacaklardır.[46] Fâsık olan kavm için meyus olma" buyurdu.[47]

Açıklamalar

46- Bu hikâyenin tafsilâtı, Kitab-ı Mukaddes'in Sayılar, İstisnâ ve Yeşu'a (Joshua) Bölümlerinde yer almıştır. Hikâye özetle şöyledir: Hz. Musa, Farân çölünde bulunduğu sırada İsrailoğullarının 12 kabile reisini Filistin'e oranın durumunu öğrenmeye gönderdi. Bu adamlar 40 günlük gezi ve incelemelerinin sonunda Farân çölüne döndükten sonra vatandaşlarına şöyle hitap ettiler: "Filistin'de gerçekten her şey güllük gülistanlıktır. Orası bir cennettir. Fakat Filistinliler çok güçlü ve cesur kişilerdir. Biz onları, hücum edip yenemeyiz... Filistin'de yaşayanların hepsi çok uzun boylu ve atletik yapılıdırlar. Biz orada Beni Anâk'a bağlı Cebbarları (dev yapılı zâlimler) gördük. Onlar Cebbar ırkından geliyorlar. Biz onların yanında çekirgeler gibiydik ve onlar da bizi böyle görüyorlardı." Bu konuşmayı duyunca kalabalıkta bir uğultu duyuldu ve herkes birden konuşmaya başladı: "Vah, vah, keşke biz Mısır'da, ya da bu çölde ölseydik. Yüce Tanrı, Sen bizi neden o ülkeye götürüp Filistinlilerin kılıçlarından geçmemizi istiyorsun? Biz öldükten sonra kadın ve çocuklarımız ganimet malı olacaklardır. Mısır'a dönmemiz bizim için daha hayırlı olmaz mı?". İsrailoğulları aralarından birini lider seçip Mısır'a dönme planlarını yapmaya başladı. Bunun üzerine Filistin'e giden 12 reisten Yuşa ve Kâlib yerlerinden kalkıp halkını, korkaklığından dolayı azarladılar. Kâlib şöyle dedi: "Haydi, biz âni bir hücum yapıp o ülkeyi ele geçirelim, çünkü biz o ülkeye hüküm sürmeye lâyıkız." Daha sonra ikisi de şunları söyledi: "Eğer Yüce Tanrı bizden razıysa bizi o ülkeye götürecektir... Fakat hiç olmazsa siz Tanrı'ya baş kaldırmayın ve o ülke insanlarından korkmayın... Ve Tanrı

bizden yanadır. Onun için onlardan korkmayın." Fakat İsrailoğulları, bu sözlere büyük tepki gösterdi ve "bunları taşlayalım, arkadaşlar" diye haykırdılar. Bunun üzerine Cenab-ı Allah gazaba geldi ve Yuşa ile Kâlib'in dışında kimsenin Filistin ülkesine adım basamayacağına karar verdi. Hz. Musa'nın kavminin 40 yıl çölde evsiz barksız dolaşmalarına ve 20 yaşından büyük olan bütün erkeklerin ölmesine, yeni neslin doğup büyümesinden sonra Filistin'e varma ve bu ülkeyi fethetmelerine karar verildi.

Cenab-ı Allah'ın bu kararı üzerine İsrailoğullarının Farân çölünden Doğu Ürdün'e kadar ulaşmaları ancak 38 yılda gerçekleşti. Bu arada genç yaşta Mısır'dan çıkanların çoğu öldü. Doğu Ürdün fethedilince Hz. Musa (a.s.) da göçtü. Nihayet, halefi, Hz. Yuşa (a.s.) zamanında İsrailoğulları Filistin'i fethedebildiler.

47- Burada bu vak'a'ya temas edilmesinin maksadı, konuşma şeklinde anlaşılmış oluyor. Burada hikâye şeklinde İsrailoğullarına deniliyor ki, Hz. Musa (a.s.) zamanında itaatsızlık, isyan ve korkaklık sebepleriyle yediğiniz cezanın daha şiddetlisi, bugün Hz. Muhammed (s.a.)'e karşı isyan ve itaatsızlık örneğini vermekte olan Mekkeli kâfirlere verilecektir.

وَاتْلُ
عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا
وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ
مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾ لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا
أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ
رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ
مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾

27-29- Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini doğru olarak oku. Birer kurban takdim eylediklerinde birinden kabul olunup diğerinden kabul edilmedi. Kurbanı kabul edilmeyen ötekine "Seni öldüreceğim" dedi. Öteki de: "Allah

muttakilerinkini kabul eder.[48] Eğer beni öldürmek için elini uzatırsan ben seni öldürmek için elimi uzatıcı değilim.[49] Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben, benim günahım ile kendi günahını yüklenip Cehennem ehlinden olmanı isterim.[50] İşte bu zalimlerin cezasıdır" dedi.

Açıklamalar

48- Yani, senin kurbanın Allah tarafından kabul edilmediyse, kabahat bende değil sende takva (Allah korkusu) bulunmamasından dolayıdır. Onun için, canımı almak yerine takva sahibi olmaya çalışırsan daha iyi edersin.

49- Bu demek değildir ki, "sen beni öldürmeye yeltenirsen, ben elimi kolumu bağlayıp kendi öldürülmemi bekleyeceğim ve kendimi savunmayacağım." Bunun anlamı şudur: "Sen beni öldürmeye çalışıyorsan çalış ama ben seni öldürmek istemiyorum. Sen beni öldürme planlarını kurabilirsin, ama beni öldürmeye niyetli olduğunu bildiğim halde, seni önce öldürmek gibi bir niyetim yoktur." Burada şu hususa dikkat edilmelidir: Bir kişinin kendini bir katile peşkes çekmesi ve caniyâne bir saldırı karşısında kendisini savunmaması bir iyilik veya imrenilecek bir şey değildir. İyilik, bir kişinin kendisini öldürmeyi planlayan bir kişiye karşı kötü niyetli olmaması ve bir kötü harekette önceliğin kendisine ait olmamasıdır. Hz. Âdem (a.s.)'ın bu iyi kalpli ve iyi niyetli oğlunun, söylemek istediği de buydu.

50- Yani, biz birbirimizi öldürmeye çalışırken ikimizin de günâhkar olmasını istemiyorum. Eğer başka çıkar yol yoksa, ikimizin günâhının sana geçmesini tercih edeceğim. Yani, sen bir yandan canıma kıyma günâhını taşıyacaksın, bir yandan da kendi canımı kurtarmaya çalışırken elimden çıkacak bir kazanın günahını da üzerine alacaksın.

فَطَوَّعَتْ لَهُ
نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللَّهُ
غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ
قَالَ يَا وَيْلَتَىٰ أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَٰذَا الْغُرَابِ
فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٣١﴾

30-31- Bunun üzerine diğerinin nefsi, onu kardeşini öldürmeye sevketti. Bu yüzden hüsrana uğrayanlardan oldu. Allah, ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri kazan bir karga gönderdi. Bunu görünce katil: "Yazık bana, bu karga gibi olmaktan âciz kalarak kardeşimin cesedini gömemedim"[51] dedi. Ve pişmanlığa düşenlerden oldu.[52]

Açıklamalar

51- Bu şekilde Cenab-ı Allah bir karga vasıtasıyla Hz. Âdem'in kötü yola düşmüş oğlunu cehaleti ve aptallığından dolayı uyardı ve nefsine dikkat etme fırsatı bir kere doğunca, cesedi gömmek konusunda bir kargadan geri kaldığından dolayı nedamet duymakla kalmadı, kendi kardeşini öldürmekle ne kadar büyük bir hata işlediği kanısına da varmış oldu. Âyetin sonunda, Hz. Âdem'in oğlunun kendi yaptıklarından pişmanlık duyduğu yolunda kullanılan ifade işte bu anlamı taşımaktadır.

52- Burada bu olaya değinmenin amacı, yahudileri, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve güzide eshâb-ı kiram'i öldürmeye yönelik planlarından dolayı kınamaktır. (Bk: aynı sûrenin 30 nolu dipnotu). Her iki olayın benzer tarafları ortadadır. Cenab-ı Allah'ın, Arap ümmileri, eski Ehl-i Kitab'a tercih etmesinin sebebi ümmilerin takva sahibi olması, ötekilerin ise bu sıfatı taşımamasıydı. Ancak Allah'ın kapısından çevrilen kavimler kendi kabahatlarını anlayıp bunları telâfi etmeye çalışmak yerine tıpkı Hz. Âdem'in kötü karakterli oğlu gibi yanılgıya düştüler, inat ettikçe inat ettiler ve gene onun gibi, Allah'ın güzide kulları olanların canlarına kıymaya yeltendiler. Halbuki, bu gibi cahilâne hareket ve inatla Allah'ın rızasını değil gazabını kazanırlardı.

مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ ۛ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا
بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ
جَمِيعًا ۚ وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا ۚ وَلَقَدْ
جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذَٰلِكَ
فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾

32- Bundan dolayı İsrailoğullarına farz ettik[53] ki, bir cana mukabil veyahut yeryüzünde fesad sebebiyle olmayarak bir canı katleden sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu kurtarırsa sanki o bütün insanları diriltmiş gibi olur.[54] Onlara mucizeler ile peygamberimiz geldi. Bunlardan sonra onların çoğu yeryüzünde müsriflerden oldular.

Açıklamalar

53- Burada denilmek isteniyor ki, İsrailoğulları, Hz. Âdem'in adı geçen oğlunun karakterinin kötü özelliklerini taşıdıkları için Yüce Allah onların insanların canlarına kıymaktan sakınmalarını istemişti. Maalesef, bugün elimizde bulunan Kitab-ı Mukaddes Yüce Allah'ın bu değerli emirlerini ihtiva etmiyor. Ancak Talmud'da buna benzer sözler yer alıyor: "Kim İsrail'in bir canına kıymışsa, Kitabullah açısından bütün dünyayı helâk etmiştir. Ve kim İsrail'in bir canını korumuşsa, Kitabullah açısından bütün dünyayı korumuştur." Ayrıca Talmud'da İsrailoğullarına bağlı hâkimlerin şahidlere şöyle hitap ettikleri de kayıtlıdır: "Her kim bir insanın canına kıymışsa, dünyanın bütün insanlarını öldürmüş gibi sorguya çekilmelidir.

54- Bu demektir ki, dünyada insan soyunun varoluşu, bir insanın başka bir insanın canına saygılı olması ve soylarının devamı için birbirine yardımcı olmalarına bağlıdır. Bir insan eğer başka bir insanın canına kıyarsa, o insan bir tek kişiye değil insanlığa zulüm etmiş oluyor. Böyle bir insan, insan soyunun düşmanıdır ve herkes onun düşünce ve tutumunu benimserse, insan soyu sona ermiş olacaktır. Bunun aksine bir insan, insan hayatının bekâsı ve devamı için çaba harcıyorsa, demek ki, aynı görüşte olanlar, insan soyunun devamına yardımcı olacaklardır.

إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ
ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسۡعَوۡنَ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓاْ
أَوۡ يُصَلَّبُوٓاْ أَوۡ تُقَطَّعَ أَيۡدِيهِمۡ وَأَرۡجُلُهُم مِّنۡ
خِلَٰفٍ أَوۡ يُنفَوۡاْ مِنَ ٱلۡأَرۡضِۚ ذَٰلِكَ لَهُمۡ خِزۡيٞ فِي
ٱلدُّنۡيَاۖ وَلَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ٣٣

33- Allah ve Resûlü ile harbeden ve yeryüzünde fesatçılığa[55] koşanların cezası ancak öldürülmeleri veya asılmaları yahutta elleri ve ayakları çarpazvarî kesilmesi ve yeryüzünde sürgün olunmalarıdır.[56] Bu ceza, onlara dünyada zillet ve hakarettir. Âhirette ise onlara büyük azap vardır.

Açıklamalar

55- Burada "yeryüzünde"den, İslâmî Hükumetin asayiş, kanun ve düzen sağlama sorumluluğunu yüklemiş olduğu ülke veya bölge kastedilmiştir. "Allah ve Resulü ile harpetme"nin mânâsı, İslâmî hükûmetin kurduğu sâlih nizama karşı komplo kurmak veya mücadele etmektir. Cenab-ı Allah, yeryüzünde, orada yaşayan ve bulunan her şeye, meselâ insana, hayvana ve ağaca barış ve huzur sağlamak amacıyla salih bir nizam kurmak niyetinde idi ve bunun için de resullerini göndermişti. Bu nizamda insanlığın kemâle ermesi ve yeryüzündeki bütün kaynakların insanın felâketi için değil, kalkınma ve refahı için kullanılması amaç edinmişti. Böyle bir nizam bir ülkede kurulduktan sonra ister cinayet, soygun ve hırsızlık gibi âdi suçlar şeklinde olsun, ister devlete ve hükumete karşı büyük bir komplo veya şiddet hareketi mahiyetinde olsun, bu nizamın zarar görebileceği ve buna karşılık bâtıl bir nizamın kurulmasına yardımcı olabileceği herhangi bir hareket tıpkı Allah ve Resulüne karşı açılan bir savaş gibidir. Bunu İngiliz hakimiyeti sırasında uygulanan Ceza Kanununda yer alan "Krala karşı savaşmak" sözleriyle izah edebiliriz. Bilindiği gibi, İngiliz Kralı İngiltere'de idi, ancak Hindistan'ın ücra bir köşesinde devletin küçük bir memuruna veya polisine karşı girişilen bir eylem "Krala karşı savaşmak" suçu sayılırdı.

56- Burada, zamanın hâkimi veya imamının ictihâd müessesini işleterek çeşitli suçların mahiyetine göre cezalar verebilmesi için bazı suçlardan bahsedilmiştir. Burada asıl anlatmak istenen husus, bir kişinin bir İslâm Devletinde İslâm nizamına zarar vermeye yönelik faaliyetlerde bulunmasının en ağır cezaya lâyık suçlardan biri olduğudur.

إِلَّا ٱلَّذِينَ
تَابُوا۟ مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا۟ عَلَيْهِمْ ۖ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ

اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا
اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

34-35- Ancak siz kendileri üzerine kâdir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden) evvel tevbe edenler müstesnadırlar. Allah Gafûrdur, Râhîmdir.[57] Ey mü'minler, Allah'tan korkun ve Ona (yaklaşmaya) vesile arayın.[58] Ve onun yolunda cihad edin.[59] Ta ki, felâha eresiniz.

Açıklamalar

57- Yani adı geçen şahıslar fesâdlarından vazgeçmiş ve sâlih nizamı zedeleme faaliyetlerinden tövbe etmişler ve daha sonraki davranışlarından barışçı, itaatkâr, kanun ve nizama bağlı ve dürüst olmaları anlaşılmışsa ve bu durumda geçmiş suçları su yüzüne çıkmışsa, yukarıda sıralanan cezalar kendilerine verilmeyecektir. Fakat bu kişiler bazı kimselerin hakkını gaspetmişse, hak ettikleri cezayı çekeceklerdir. Mesela, bunlardan biri bir kişinin canına kıymış, malını yemiş veya benzeri bir suç işlemiş ise, o ülkenin ceza kanunlarına göre ceza yiyecektir, ancak hakkında devlete ihanet veya Allah ile Resûlüne karşı savaşmak iddiasıyla herhangi bir dava açılmayacaktır.

58- Yani, Yüce Allah'a yaklaşabilmenizi mümkün kılacak, rızasını kazandırabilecek her iş ve vasıtaya baş vurmalısınız.

59- Burada kullanılan kelime "câhidu"dur ki, "mücadele" ve "uğraş" ile de ifade edilebilir. Cihad her zaman bir düşmana karşı yapıldığı için bu kelimeyi kullanmayı uygun gördük. Dolayısıyla, burada denilmek isteniyor ki, Allah yolunda size engel olan, Allah'ın emirlerine itaat etmenizden alıkoyan, sizin tamamıyla Allah'ın kulu olmanıza mani olan ve sizin Allah'tan başka birine tabi olmanız için sizi zorlayan bütün kuvvetlere karşı elinizden geldiği kadar mücadele edin. Başarı, mutluluk ve felâh ile Allah'a yakın olmanız işte bu mücadeleye bağlıdır.

Dikkat edilirse bu âyette mü'minlerin her cephede savaşmaları telkin edilmiştir. Bir tarafta İblis ve şeytanî ordusu vardır. Bir başka taraf-

ta insanın kendi nefsi ve şehevî istekleri vardır. Bir başka tarafta Allah'tan dönmüş insanlarla her türlü medenî, sosyal ve ekonomik ilişkilerin sürdürülmesi meselesi vardır. Yine bir başka tarafta Allah'a isyana dayalı sakat dinî, kültürel ve siyasî düzenler vardır ki, bunlar insanı Hakka değil, batıla teslim olması için mecbur ediyorlar. Bütün bunların silah ve taktikleri ayrıdır, ama hepsinin maksadı, insanı Allah yerine kendilerine esir etmektir. Halbuki, insanın kalkınması ve Allah'ın rızasını kazanmasının temeli Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmasıdır. O halde, hedefine varabilmesi için bütün menfi kuvvetlerle çarpışmak ve zafere ulaşmak zorundadır.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْ أَنَّ لَهُم
مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ لِيَفْتَدُوا۟ بِهِۦ مِنْ
عَذَابِ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾
يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنَ ٱلنَّارِ وَمَا هُم بِخَٰرِجِينَ
مِنْهَا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾ وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ
فَٱقْطَعُوٓا۟ أَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَٰلًا مِّنَ ٱللَّهِ ۗ
وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾ فَمَن تَابَ مِنۢ بَعْدِ ظُلْمِهِۦ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ
ٱللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٩﴾

36-39- Kâfirler, yeryüzünde olan şeylerin hepsi ve onun bir o kadarı daha onların olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için onu feda etseler kendilerinden kabul olunmaz. Onlar için pek acıklı azap vardır. Onlar Cehennem'den çıkmak isterler. Halbuki ondan çıkacak değillerdir. Onlara daimi azap vardır. Erkek ve kadın hırsızın irtikâb ettiklerinin cezası ve Allah tarafından ikab olmak üzere ellerini kesiniz.[60] Allah azizdir, hâkimdir. Zulmünden, irtikâb eylediği hırsızlıktan sonra tevbe edip kendini düzeltirse Allah affeder.[61] Allah Gafûrdur, Rahîmdir.

Açıklamalar

60- Bir hırsızın iki eli değil, biri kesilir. Ümmet, bir hırsızın ilk suçundan sonra sağ elinin kesilmesi konusunda ittifak etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) konuya şöyle açıklık getirmiştir: "La kat'a alâ hâyin". Bu demektir ki, hırsızlık hiyanet değildir ve bu bir kişinin malını kendi tasarrufuna alma fiilidir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ayrıca bir kalkandan daha az değerli şeyleri çalanların ellerinin kesilmemesini de emretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında bir kalkanın değeri Hz. Abdullah bin Abbas'ın rivâyetine göre 10 dirhem, Hz. İbn-i Ömer (r.a.)'in rivâyetine göre 3 dirhem, Hz. Enes bin Mâlik'in rivâyetine göre 5 dirhem ve Hz. Âişe'nin rivâyetine göre bir dinarın dörtte biriydi. Fiyattaki bu değişiklik sebebiyle fakihler elin kesilmesini gerektirecek bir hırsızlığın asgari sınırını belirlemekte güçlük çekmişlerdir. İmam Ebu Hanife'ye göre 10 dirhemden fazla çalan bir kişinin eli kesilmelidir. İmam Malik, Şafiî ve İmam Ahmed'e göre bu sınır bir dinarın dörtte biridir. (O devirde bir dinarın dörtte biri üç dirheme eşitti).

Bunun dışında, bazı şeylerin çalınması ellerin kesilmesini gerektirmez. Meselâ, Resûlüllah (s.a.v.) sebze ve meyvenin çalınmasından dolayı bir kişinin elinin kesilmemesini istemiştir. Ayrıca yiyeceklerin çalınması da ellerin kesilmesini gerektirmez. Hz. Âişe (r.a.)'nin bir hadisine göre, Resûlüllah'ın (s.a.v.) zamanında değersiz şeylerin çalınmasından ötürü hırsızların elleri kesilmezdi. Hz. Ali ile Hz. Osman'ın verdiği karar şöyledir: Kuşların çalınmasından dolayı eller kesilmez. Bu karara eshâb-ı kiramdan kimse itiraz etmemiştir. Ayrıca Hz. Ömer ile Hz. Ali Beytülmâl'dan para veya mal çalınmasından dolayı da kimseye el kesme cezası vermemişlerdir ve kimse buna itiraz etmemiştir. Bu rivâyetlere dayanarak çeşitli fıkıh imamları çeşitli eşyayı el kesme cezasının dışında bırakmışlardır. İmam Ebu Hanife'ye göre sebze, meyve, et, pişmiş yemek, ambara konmamış mahsûller, eğlence ve müzik âletlerinin çalınması el kesme cezasını gerektirmez. İmam Ebu Hanife, ormanda otlamakta olan hayvanlar ve Beytülmâl'dan bir şeyin çalınması için el kesme cezası verilmemesini emretmiştir. Bunun gibi, bazı diğer imamlar da bazı şeyleri el kesme cezasının dışında bırakmışlardır. Ama bu demek değildir ki bu tür şeylerin çalınmasından dolayı

suçluya herhangi bir ceza verilmez. Gereken cezalar verilecek, ancak eller kesilmeyecektir.

61- Bu demek değildir ki, hırsızın eli kesilmeyecektir. Aksine, bir hırsız, elinin kesilmesinden sonra tövbe edip nefsini temizler ve Allah'ın sâlih kulları arasında yer alırsa, Allah'ın gazabından kurtulacaktır ve Allah da onun günahlarını affedecektir. Fakat eğer bir kişi, elinin kesilmesinden sonra da kendine çekidüzen vermez ve elinin kesilmesine sebep olan hırsızlık gibi huy ve düşünceler taşırsa kendini Allah'ın gazabından kurtaramayacaktır. Bunun için, Kur'ân-ı Kerim bir hırsızın Allah'tan af dilemesini ve nefsini ıslâh etmesini istiyor. Zira, el kesme cezası, asayiş ve düzen ile medeniyetin icabıdır, ama bu bir kişinin nefsini temizlemez. Nefis ancak Allah'a müracaat etmekle temizlenebilir. Bir rivâyete göre, Resûlüllah (s.a.v.) bir hırsızın elinin kesilmesiyle ilgili cezanın infaz edilmesinden sonra onu yanına çağırıp "De ki, Allah senden af diliyorum ve tövbe ediyorum" dedi. Hırsız aynısını yaptı. Daha sonra Resûlüllah şöyle dua etti: "Ya Allah, onu af et".

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ
اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾ يَا أَيُّهَا
الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ
الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ
الَّذِينَ هَادُوا ۛ سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ
آخَرِينَ ۙ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ
يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَٰذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ
فَاحْذَرُوا ۚ وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ

شَيْـًٔا ۚ أُولَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَمْ يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۖ لَهُمْ فِى
ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

40-41- Bilmez misin ki, göklerin ve yerin mülkü ve tasarrufu Allah'ındır. İstediğine azap eder ve istediğini de mağfiret eder. Allah her şeye kaadirdir. Ey Resûl, ağızları ile iman ettik deyip, kalbleri iman etmeyenlerden ve yalanı dinleyip diğerlerine de yalan dinleten yahudilerden küfre koşanlar seni mahzun etmesin. O yahudiler, durmadan yalan dinleyen,[63] senin huzuruna gelmeyen diğer bir kavim hesabına casusluk edenlerdir.[64] Onlar, kelâmı yerlerine konulduktan sonra tahrifederler.[65] Eğer size böyle hüküm olunursa kabul edin ve eğer öyle hüküm olunmazsa çekinin derler.[66] Allah'ın fitneye düşmesini istediği kimseyi azaptan kurtarmak için elinde bir şey yoktur.[67] Onlar, Allah'ın, kalblerini temizlemesini murad etmedikleridir.[68] Onlara dünyada zillet ve hakaret ve âhirette de büyük azap vardır.

Açıklamalar

62- Yani o adamlar ki, bütün zekâ ve faaliyetleri, Cahiliyye'nin eski durumunun korunması ve İslâmiyetin ıslâh edici dâvetinin bu bozuk düzeni düzeltmeyi başarmaması için kullanılıyor. Bunlar her türlü ahlâk kurallarını aşmış ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e olmadık iftiralar yapmaya ve oyunlar oynamaya çalışıyorlardı. Bunlar bile bile hakkı inkâr ediyor ve büyük bir fedakârlıkla gece gündüz demeden bütün insanlığın iyiliği için çalışmakta olan o temiz ve kâmil insana karşı utanmadan yalan, iftira, riyâ, hile ve desise oyunlarını oynuyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu alçak kişilerin bu tür âdi işlerinden üzülüyordu ve üzülmesinde de haklıydı. Zira her temiz insan, alçak kimselerin iğrenç faaliyetlerinden sıkılır ve üzülür. Burada Cenab-ı Allah, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den mahzun olmamasını istiyor. Bu demek değildir ki, Yüce Allah, Hz. Peygamber'in mahzun olmasından öfkeleniyor. Hayır, Allah bunun tabii bir tepki olduğunu biliyor ve bundan öfkelenmiyor. Cenab-ı Allah, sadece Hz. Peygamber'i teselli ediyor ve cesaretini kırmamasını istiyor. Allahu Teâlâ ayrıca, alçak ve imansız kimselerin bu tür oyun ve hilelerinin yeni bir şey olmadığını da vurguluyor.

63- Bunun iki anlamı vardır: Birincisi, bunlar (yahudiler) kendi nefislerinin esiri olmuşlardır ve bu sebeple, doğrulukla hiç ilgilenmiyorlar. Bunlar yalanı seviyorlar ve yalanları can kulağıyla dinliyorlar.

Çünkü nefisleri bunlara susamıştır. İkincisi, yahudiler Hz. Peygamber ve müslümanların toplantılarına yalancıktan geliyorlar. Maksatları bu toplantılarda gördük ve duyduklarını çarpıtarak Hz. Peygamber ile müslümanları kötülemek için bir takım gerekçeler bulmaktır.

64- Bunun da iki anlamı vardır: Birincisi, bu adamlar Hz. Peygamber (s.a.v.) ile müslümanların toplantılarına birer casus olarak geliyor ve haklarında gizli bir şey öğrenip düşmanlarına sızdırmak istiyorlar. İkincisi, bunlar asılsız yalanlar söylemek ve iftiralarda bulunmak için malzeme toplamaya çalışıyorlar. Bunların gayesi, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve müslümanlar ile doğrudan görüşme imkanını bulamayanları yanıltmak ve saptırmaktır.

65- Yani, yahudiler kendi arzu ve istekleri doğrultusunda olmayan Tevrât'ın emirlerini mahsus değiştirmeye ve Allah'ın emirlerini tahrif etmeye çalışmış ve halâ bu yönde faaliyet göstermektedirler.

66- Yani, bu kötü niyetli kimseler cahil halka diyor ki, bizim söylediklerimizi Hz. Muhammed (s.a.v.) de söylerse kabul etmeyin.

67- Allah'ın fitneye sokmak istediği kimselerin anlamı şudur: Cenab-ı Allah bir kişide kötülüğe düşme eğilimi görünce onu sınavdan geçirmek için bir sürü denemeler yapar. Eğer o kişi tamamıyla kötülüğe düşmemişse bu denemelerden kendine geliyor ve içindeki hayır kuvvetleri, şer kuvvetlerini yenmek için seferber olurlar. Fakat, kötülüğe tamamıyla yenilmiş ve içindeki hayır kuvvetleri de şer kuvvetlerine teslim olmuşsa bu tür denemelerle bataklığa düştükçe düşer. Allah'ın fitnesi işte budur. Yani, Allah'ın fitneye düşürdüğü kimseleri kimse kurtaramaz. Allah'ın fitnesinden sadece fertler değil milletler de paylarını alırlar.

68- Yani, Cenab-ı Allah, kendi kalplerini temizlemek istemeyen kimseleri kurtarmaz. Aslında Allahu Teâlâ, kendilerini kurtarmak isteyen ve kurtarabilenleri hiçbir zaman zor duruma düşürmez. Cenab-ı Allah sadece kendilerini kurtarmak istemeyen ve de kurtaramayanları kurtarmaz.

سَمَّٰعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّٰلُونَ لِلسُّحْتِ ۚ فَإِن جَآءُوكَ

فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ ۖ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ
يَضُرُّوكَ شَيْئًا ۖ وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ۚ إِنَّ
اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾

42- Onlar yalan söyler ve rüşvet yerler.[69] Eğer sana gelirlerse ister aralarında hükmet, ister onlardan yüz çevir. Eğer yüz çevirip hükmetmezsen sana hiçbir şeyle zarar vermezler. Eğer hükmedersen aralarında adalet ile hükmet. Allah, adaletle hükmedenleri sever.[70]

Açıklamalar

69- Burada özellikle, haram mal yiyip veya rüşvet alıp davalara bakan ve yalancı şahidlerin ifadesini dinledikten sonra adalet ve insafın bütün kurallarını çiğneyen müftü ve kâdılardan sözedilmiştir.

70- Yahudilere o zamana kadar İslâm devletinin resmi tebası olmayıp bazı anlaşmalara dayalı olarak yaşıyorlardı. Anlaşmalara göre Yahudiler iç işlerinde muhtardılar ve davaları kendi şeriat, kanun ve hâkimlerinin kararlarına göre sonuçlanırdı. Yahudiler, davalarını Hz. Peygamber'in tayin ettiği kadılara getirmeye kanunen mecbur değillerdi. Ama bazı yahudiler vardı ki, bazı davalarda kendi şeriatın kurallarından ürküyor ve İslam şeriatında bazı çıkış yolları bulunduğu umuduyla Hz. Peygamber (s.a.v.)'e müracaat ediyorlardı.

Burada bahsedilen dava şöyle özetlenebilir: Hayber'in eşrafı sayılan yahudilere mensup bir erkek ile kadın arasında gayrı meşru ilişkilerin bulunduğu tesbit edilmişti. Tevrâta göre bunun cezası recm yani "taşlama" idi (İstisnâ, Bölüm 22, âyet: 23-24). Fakat Yahudiler bu cezayı uygulamak istemiyorlardı. Bu sebeple, Hz. Peygamber'i hakem yaptılar ve kendisinin taşlama kararı vermesi halinde bunu kabul etmeyeceklerini, ancak taşlamanın dışında bir karar vermesi durumunda bunu kabul edeceklerini aralarında kararlaştırdılar. Davaya bakıldı ve Hz. Peygamber taşlama kararı verdi. Yahudiler bu kararı kabul etmediler. Bunun üzerine Yüce Peygamber, "dininize göre bunun cezası nedir?" diye sordu. Yahudiler de hafif bir cezadan sözettiler ve "bunun cezası, kırbaçlamak ve suçluların eşeğe bindirilip halk arasında

dolaştırılmasıdır" dediler. Resûlüllah (s.a.v.) kendilerinin, yemin ederek, Tevrât'ta evli bir erkek ve evli bir kadın arasında yapılan zinanın cezasının ne olduğunu söylemelerini istedi. Yahudiler yine yalan söylediler. Fakat bunlardan biri İbn Sûriâ ki, bizzat Yahudilerin ifadesine göre Tevrât'ın en büyük âlimiydi, hiç ses çıkarmadı. Resûlüllah kendisine hitaben: "Sizleri Fir'avn'dan kurtarıp Tûr (dağında) da size şeriat veren Allah'a yemin ederek söyle, Tevrat'ta zinanın cezası gerçekten bu mudur?" dedi. İbn Suria şu cevabı verdi: "Eğer siz bana yemin ettirmeseydiniz cevap vermeyecektim. Gerçek şu ki, zina fiilinin cezası recm (taşlama)dır. Fakat bizde zina fiili çoğalınca, hükümdâr ve hâkimlerimiz başka bir uygulama getirdiler. Buna göre büyük ve zengin kişiler bu suçu işleyince onlara bir şey yapılmazdı, ama aynı suç küçük ve fakir kişiler tarafından işlenince onlar taşlanıp öldürülürdü. Fakat daha sonra halktan sert tepkiler gelmeye başlayınca, biz Tevrat'ın kanunu değiştirdik ve artık zinâ yapan erkek ile kadını kırbaçlar ve yüzlerine boya sürüp eşeklere bindirip halk arasıda dolaştırırız." Bundan sonra yahudiler bir şey söyleyemediler ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in verdiği karara göre zâni ve zâniye taşlanarak öldürüldüler.

وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ
ٱلتَّوْرَىٰةُ فِيهَا حُكْمُ ٱللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ وَمَآ
أُو۟لَٰٓئِكَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾ إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ
يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ لِلَّذِينَ هَادُوا۟
وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَٰبِ
ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَ ۚ فَلَا تَخْشَوُا۟ ٱلنَّاسَ وَٱخْشَوْنِ
وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ
ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾

43-44- Yanlarında kendisinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrât olduğu halde senden nasıl hüküm isterler? Ve sonra da hükmünü verince ondan dönerler.[71] Onlar mü'min değillerdir. Biz Tevrat'ı indirdik. Onda hidayet ve nur vardır. Allah'a teslim olan peygamberler onunla ve dindarlarla Ahbar,[72] Allah'ın kitabından hıfzettikleri ve üzerine şahit oldukları şeylerle Yahudilere[73] hükmederler. O halde insanlardan korkmayıp benden korkunuz. Âyetlerimle değersiz şeyleri satın almayınız. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerdir.

Açıklamalar

71- Bu âyetle, Cenab-ı Allah Yahudilerin âlimlerinin sahtekârlığını gözlerin önüne sermiştir. Kendi dindarlığı ve dinî mevkiini kalkan gibi kullanıp bütün Arabistan'a hâkim olan bu din adamları, Kitabullah olduğuna inandıkları kitabın talimatını bir yana bırakıp peygamberliğine şiddetle karşı çıktıkları Hz. Muhammed (s.a.v.)'e bir dava getirmişlerdi. Bu bir tek olay, imanlarının sahte ve zayıf olduğu, aslında hiçbir şeye inanmadıkları, her konuda kendi nefis ve duygularına göre hareket ettikleri ve menfaatlarını her şeyden üstün tuttuklarını ispatlamaya yeterliydi. Allah'ın kitabı olduğuna inandıkları bir sahifenin bazı muhtevası nefis ve menfaatlarına ters düştüğü için kabul etmiyor ve peygamberliğine inanmadıkları bir kişiye sırf bir kurtuluş yolu bulunsun diye müracaat edip bir davada hakem tayin ediyorlardı. Bu düpedüz sahtekârlık ve üç kağıtçılık değilse nedir?

72- Asıl Arapça metinde "dindarlar" için "Rabbani"ler kelimesi kullanılmıştır ki, Rebbi olarak bildiğimiz yahudi din adamlarıdırlar. "Ahbar" ise yahudi fakihler için kullanılan bir tâbirdir.

73- Burada aynı zamanda belirtiliyor ki, peygamberlerin hepsi "müslim" veya "Müslüman"dı. Fakat, Yahudiler "İslâm"dan yüz çevirip başka bir din meydana getirdiler ve kendilerine "Yahudi" demeye başladılar.

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ
فِيهَآ أَنَّ ٱلنَّفْسَ بِٱلنَّفْسِ وَٱلْعَيْنَ بِٱلْعَيْنِ وَٱلْأَنفَ
بِٱلْأَنفِ وَٱلْأُذُنَ بِٱلْأُذُنِ وَٱلسِّنَّ بِٱلسِّنِّ وَٱلْجُرُوحَ
قِصَاصٌ فَمَن تَصَدَّقَ بِهِۦ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُۥ وَمَن لَّمْ

يَحْكُمْ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٥﴾
وَقَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ
ٱلتَّوْرَىٰةِ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ
يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾

45-46- Tevrat'ta onlar üzerine can can ile, göz göz ile, burun burun ile, kulak kulak ile, diş diş ile ve yaralara kısas yazdık.[74] O kısasla tasdik eden, af edip bağışlayanın o tasadduku kendisi için kefarettir[75] Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zâlimlerdir. Peygamberlerin arkalarında, onların izleri üzerine Meryem oğlu İsa'yı, kendinden evvel olan Tevrât'ı tasdik edici olarak gönderdik. Ve O'na İncil'i verdik. Onda hidayet ve nur vardır. Ve kendinden evvelki Tevrat'ı tasdik eden[76] ve muttakilere rehber-hidayet ve Mev'izadır.

Açıklamalar

74- Karşılaştırın: Tevrât'ın İhraç Kitabı, Bölüm: 21, âyet: 23-25.

75- Yani, kim sadaka niyetiyle kısası affederse, onun bu iyiliği, onun birçok günâhının kefareti olur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir buyruğu aynı anlamdadır: Eğer bir kişi aldığı yarayı unutur ve yaralayıcıyı affederse affın ölçüsü kadar günâhı silinmiş olacaktır.

76- Yani, Hz. İsa (a.s.) yeni bir din getirmemişti. Hz. İsa'nın dini, diğer peygamberlerinki gibi aynıydı. O zamana kadar herhangi bir tahrife uğramayan Tevrât'ın gerçek talimatını hem Hz. İsa (a.s.) kabul ediyor hem İncil tasdik ediyordu (Bk: Matta (Mathew, Bölüm 5, âyet: 17-18). Kur'ân-ı Kerim, dünyanın hangi köşesinde olursa olsun, Allah tarafından gelen bir peygamber'in geçmişteki peygamberleri ya da onların talimatını tekzip etmek üzere değil, aksine onları tasdik etmek üzere çalıştığını ısrarla belirtmiştir. Aynı şekilde Yüce Allah'ın bir kitabı geçmişteki ilâhi bir sahifeyi tekzip değil, tasdik için geldiği de unutulmamalıdır.

وَلْيَحْكُمْ
أَهْلُ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ
فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

47- İncil sahipleri, Allah'ın onda indirdiği şeyle hükmetsinler. Allah'ın inzal eylediği ile hükmetmeyenler fasıktırlar.[77]

Açıklamalar

77- Burada Cenab-ı Allah, indirdiği kanunlara göre hükmetmeyen veya karar vermeyenlerin (1) kâfir (2) zalim ve (3) fasik olduğunu belirtmiştir. Bu demektir ki, Allah'ın emir ve kanunları yerine insanların kanunlarına uyan bir kişi üç büyük suç işliyor: Birincisi, adı geçen kişinin bu davranışı Allah'ın emirlerine karşı gelmesine eşittir ve dolayısıyla küfrdür. İkincisi, adı geçen kişinin davranışı adalet kurallarına aykırıdır; zira bu kuralları bizzat Cenab-ı Allah belirlemiştir. Demek ki, Allah'ın koyduğu adalet kurallarını hiçe sayarak insanların koyduğu yanlış kurallara riayet eden bir kişi zulmediyor. Üçüncüsü, Allah'ın kulu olmasına rağmen kulluk ve itaat sınırlarını aşması fısktır. İster küfr, ister zulüm veya fısk olsun, bunların hepsi mahiyet itibarıyla Allah'ın emirlerine karşı gelmektir. Allah'ın emirlerine karşı gelindiğinde bu kötü özelliklerin ve ayıpların bulunmaması mümkün değildir. Fakat nasıl ki, Allah'tan yüz çevirmenin çeşitli aşamaları vardır, bu üç aybın da dereceleri vardır. Her kim ki, Allah'ın emirlerinin yanlış, insanlarınkini ise doğru sayarak Allah'ın emirlerine karşı geliyor, tümüyle kâfir, zalim ve fasıktır. Ama her kim ki, Allah'ın emirlerinin doğru olduğuna inanıyor ve yine de kendi bildiğini okuyorsa, İslâm ümmetinden ihraç edilmiyor, ancak kendi imanına küfr, zulüm ve fısk ile zarar veriyor. Aynı şekilde her kim ki, her konuda ilâhi emre karşı geliyor, o her konuda kâfir, zalim ve fasıktır. Yine bazı konularda itaatkâr ama bazı konularda Allah'tan yüz çeviriciyse, onun hayatında iman ve İslâm ile küfr, zulüm ve fıskın karışımı itaatkâr ve yüz çevirici olması derecesine göredir. Bazı müfessirler bu âyetlerin sadece Ehl-i Kitab'a mahsus olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak İlâhi kelâmda böyle bir tevil'e yer yoktur. Bu tevile en iyi cevap Hz. Hüzeyfe (r.a.) tarafından verilmiştir. Hz. Hüzeyfe'ye bir kişi bu üç âyetin İsrailoğulları lehinde olduğunu

söyledi. Yani bu kişinin fikrine göre sadece yahudilerden kimse Allah'ın indirdiği emirlere karşı gelirse kâfir, zalim ve fâsıktır ve diğer milletler bu tarife girmez. Bunun üzerine Hz. Hüzeyfe şöyle dedi: "Vay, vay, bu İsrailoğulları da sana ne kadar yarıyorlar! Bütün kötü şeyler onlara, bütün iyi şeyler de senin içindir. Hayır, hayır, hiç te öyle değil, Vallahi, sen adım adım onları takip edeceksin."

وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ
بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ
فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ
ٱلْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ
لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ ءَاتَىٰكُمْ
فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم
بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾

48- Ve sana hak ile kendinden evvelki Ehl-i Kitab'ın hükümlerini tasdik edici[78] ve ona karşı bir şahid[79] olmak üzere Kitap gönderdik. Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların hevalarına tabi olup sana gelen haktan inhiraf etme.[80] Sizden her birinize bir şeriat ve yol tayin ettik. Eğer Allah istemiş olsaydı sizi bir tek ümmet yapardı. Fakat O size verdiği şeylerle imtihan için öyle yapmadı. Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarış edin. Hepinizin son dönüşü Allah'adır. Size ihtilâf ettiğin şeyleri beyan ve izah eyler.[81]

Açıklamalar

78- Burada önemli bir hakikate işaret edilmiştir. Burada şöyle bir ifade de kullanılabilirdi: "Geçmişteki semavi kitaplarda gerçek ve doğru bir biçimde ne kalmışsa, Kur'ân-ı Kerim onları tasdik eder." Fakat Cenab-ı Allah" geçmişteki kitaplar" yerine "el-Kitab" tabirini kullanmıştır. Bu gösteriyor ki, Kur'ân-ı Kerim ve muhtelif devirler ve dillerde indirilen semavi kitapların hepsi tek bir kitaptı ve yazarı da tekti. Bun-

ların gayesi ve hedefi, öğreti ve bilgileri de aynıydı. Aradaki fark sadece ifade ve hitabet tarzındadır ve muhtelif zamanlar ile muhataplardadır. Yoksa anlatılmak istenen şey aynıdır. Onun için hakikat, bütün bu kitapların sadece birbirinin reddiyesi değil, tasdik edicisi olmalarından ibaret değildir. Asıl hakikat şudur ki, bütün bu semavi kitaplar "el-Kitab"ın çeşitli "baskı"larıdır.

79- Asıl Arapça metinde kullanılan kelime "muhaymin"dir. Arapça'da "haymen", "yahaymen" ve "haymene" kelimeleri koruma, gözetim, şahitlik, emanet, teyid ve destek manalarında kullanılıyor. "Haymen-ur raculuş-şeyyi", filanca kişi filanca şeyi korudu veya gözetti anlamındadır. "Haymen-ut tâyır alâ farâhehi", kuş, yavrularını kanaatları altına aldı demektir. Hz. Ömer (r.a.) bir defasında halka şöyle dedi: "İnni dâyin fahaymenû" (ben dua ediyorum, siz de teyid edercesine âmin deyin). Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerim'in "el-Kitab"ın muhaymeni demenin anlamı, "Kur'ân-ı Kerim" geçmişteki bütün ilâhi kitapların doğru ve gerçek emir, öğreti ve öğütlerini ihtiva ediyor, koruyor, tasdik ediyor, teyid ediyor, destekliyor ve doğru olduğuna şahadet ediyordur. Yani, Kur'ân-ı Kerim'e bakılarak geçmişteki semavi kitaplarda yapılan tahrifler ve yapılan ilâve ve değişiklikler kolayca ayıklanabilir.

80- Bu açıklayıcı bir cümledir. Bu cümlede yukarıda anlatılanlar üzerine muhatabın aklında belirecek bazı sorulara cevap verilmeye çalışılmıştır. Meselâ, biri şöyle bir soru yöneltebilir: Madem ki, bütün peygamberler ile kitapların dini aynıdır ve hepsi birbirini teyid ve tasdik etmek üzere gönderilmiştir, o halde şeriatın ayrıntılarındaki fark nereden ileri geliyor? Neden çeşitli peygamberler ile kitapların şeriatlarında ibadetin çeşitli şekilleri, haram ile helâlın sınırları ve kültür ile medeniyetin kanunları konusunda bu kadar farklar vardır?

81- Bu âyette yukarıdaki soru tatmin edici bir şekilde cevaplandırılmıştır. Bu cevabın tafsilâtı şöyledir:

(1) Şeriatlar arasındaki farkın, bu şeriatların muhtelif kaynaklardan çıktığının bir delili olduğu düşünülmemelidir. Zira bu kaynak tektir ve o da Allah'tır. Muhtelif milletler için muhtelif zamanlarda ve şartlarda şeriat, kanun ve emirler düzenleyen sadece Allah'tır.

(2) Şüphesiz, ta başından beri Allah'ın bütün insanları tek bir üm-

met olarak yaratması ve onlar için tek bir şeriat ve hayat tarzı belirlemesi mümkündü. Fakat Cenab-ı Allah'ın çeşitli peygamberlerin şeriatları arasındaki farkı korumanın gayelerinden biri insanları imtihandan geçirmesiydi. Nitekim, asıl dini ve ruhu ile hakikatını bilenler, dinin usul ve kurallarının mânâsını anlayanlar ve hiçbir taassuba kapılmayanlar, Hakkı hangi şekilde gelirse gelsin, kabul ederler. Bunun aksine, dinin ruhunu bilmeyen ve çeşitli usul ve kuralları asıl din olarak kabul eden ve Allah tarafından gelen emirleri kendilerine göre yorumlayarak veya tahrif ederek tanınmaz hale getirenler daha sonra Allah'tan gelen her emir, peygamber ve kitabı inkâr ederler. İşte bu iki çeşit insanları birbirinden ayırmak için Cenab-ı Allah kendilerni denemek istemiş ve şeriatlardaki farkı ortadan kaldırmamaya çalışmıştır.

(3) Bütün şeriatların asıl gayesi iyilikleri bulmaktır ve bu iyilikler ancak Allah'ın emirlerine uyularak elde edilebilir. Onun için, şeriatlar arasındaki ihtilâflara uğraşmaktansa Allah'ın dediklerini yapmak daha doğrudur.

(4) İnsanların kendi dar görüşlülüğü, gericiliği, taassubu ve kötü niyetleri ile çıkardıkları şeriatlar arasındaki ihtilâflar ne toplantılarda tartışmalar, ne de savaş alanında çarpışmalar ile giderilebilir. Bu hususta son karar yine Allah'a ait olacaktır ve mahşerde kimin haklı kimin haksız olduğu ortaya çıkacaktır.

وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ
وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ
وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾ أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ
يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ
أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾

49-51- Sana emrettik ki, onların arasında Allah'ın indirdiği ile hükmet, onların keyiflerine uyma. Ve seni, Allah'ın sana indirdiklerinin bazılarında fitneye düşürmelerinden kaçın. Eğer onlar senin hükmünden yüz çevirirlerse bil ki Allah onları bazı günahları sebebiyle musibete uğratmayı murad eder. Muhakkak insanlardan bir çoğu fasıklardır. Onlar Cahiliyet[83] hükmünü mü isterler? Kuvvetli bir şekilde iman eden kavm için Allah'tan daha güzel hükmeden kimdir? Ey mü'minler, Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden, onlarla dost olanlar onlardandır. Allah, zalim olan kavmi hidayet etmez.

Açıklamalar

83- "Cahiliyet" İslâm'ın karşıtıdır. İslâm, bütün ilimlerin kaynağı olan Yüce Allah'ın gösterdiği yoldur ve tamamıyla ilme dayalıdır. Bunun aksine, İslâm'dan uzak ve İslâm'a muhalif olan her şey Cahiliyettir. İslâmiyetten önce Arabistan'ın içinde bulunduğu duruma "Cahiliyye" veya "Cahiliyet" demenin anlamı da budur. Yani o devirde insanların bütün yaşantısı ilme değil evham, kıyas, zevk, duygu ve arzulara dayanıyordu. Bu hayat tarzı nerede ve hangi devirde olursa olsun, benimsendiği ve kabul edildiği zaman Cahiliyet olarak bilinecektir. Okullarda, üniversitelerde ve diğer öğretim kurumlarında okutulan ve öğretilenler her zaman eksik ve cüzî olup hiç bir zaman insanlığın hidayeti için mükemmel sayılamaz. Onun için, Allah'ın verdiği ilim bir yana bırakılıp bu eksik ve cüzî ilmin yardımıyla ve evham, kıyas, tahmin, zevk ve arzulara dayalı olarak kurulan hayat tarzları veya ideolojiler de Cahiliyetin değişik çeşitleridirler ve bunların Arabistan'ın cahiliyye devresinden herhangi bir farkı yoktur.

فَتَرَى ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يُسَٰرِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ
نَخْشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ ۚ فَعَسَى ٱللَّهُ أَن يَأْتِىَ بِٱلْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِندِهِۦ
فَيُصْبِحُوا۟ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ نَٰدِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوٓا۟ أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۚ
حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فَأَصْبَحُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٥٣﴾

52-53- Kalblerinde maraz olan kimselerin "felâketin bize çarpmasından korkuyoruz" diyerek aralarında koşuştuklarını görürsün.[84] Belki Allah fethi veyahut tarafından bir emir getirecek[85] de onlar nefislerinde gizledikleri şey üzerine pişman olacaklardır. Mü'minler, "sizinle beraberiz diye kuvvetli yemin edenler bunlar mıdır?" derler. Onların amelleri boşa gitmiştir. Ziyan edici olarak kalırlar.[86]

Açıklamalar

84- O zamana kadar Arabistan'da İslâm ve Küfr arasındaki mücadele kesin bir safhaya girmemişti. Gerçi İslâm, mü'minlerin cesâret ve kahramanlıklarıyla büyük bir kuvvet olarak ortaya çıkmıştı, fakat muhalif kuvvetler de küçümsenecek bir durumda değillerdi. Kozlar hemen hemen eşitti ve İslâm gibi küfrün de galip gelme ihtimali vardı. Bu yüzden müslümanların arasındaki münâfıklar, İslâm toplumunda yaşamasına rağmen Yahudiler ile Hıristiyanlarla da çok sıkı fıkıydılar. Çünkü iki tarafın mücadelesinde İslâm'ın yenik düşmesi halinde hemen karşı taraf'a geçmeyi hesaplıyorlardı. Ayrıca, o sıralarda Arabistan'da Hıristiyanlar ile Yahudilerin ekonomik durumu herkesten üstündü. Tefeciliğin tümü bu iki toplumun elinde idi. Arabistan'ın en verimli toprakları onların elinde idi. Faizcilik ağları her tarafı sarmıştı. Bu sebeple, münâfıklar ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla da geçmişe dayalı ilişkilerini sürdürmek niyetinde idiler. Münâfıklar İslâm-küfr mücadelesinde bir taraf ile bütün köprülerini atıp hem siyasi hem ekonomik bakımdan riske girmek istemiyorlardı.

85- Yani nihai zaferden önce, mücadelenin nihayet İslâm'ın lehinde sonuçlanacağını gösteren daha küçük bir zafer.

86- Yani, İslâm'ın dairesine girdikten sonra kıldıkları bütün namazlar, tuttukları bütün oruçlar, verdikleri bütün zekâtlar, katıldıkları bütün cihadlar ve diğer sevaplı işleri, İslâm'a bağlılık konusunda samimi olmadıkları için boşa gitmiştir. Onlar her şeyi Allah için terketmeleri yerine dünyadaki rahat ve huzurları için kendilerini Allah ve O'na baş kaldıranlar arasında bölmüşlerdi.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَن يَرْتَدَّ
مِنكُمْ عَن دِينِهِۦ فَسَوْفَ يَأْتِى ٱللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُۥٓ أَذِلَّةٍ عَلَى
ٱلْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ يُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ
لَوْمَةَ لَآئِمٍ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ
﴿٥٤﴾ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ
ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُمْ رَٰكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَن يَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ
وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَإِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٥٦﴾

54-56- Ey müminler, sizden dininden dönen Allah'a zarar veremez. Allah, bir kavim getirir ki, onları sever, onlar da Allah'ı severler. Mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı kuvvetli ve zorludurlar.[87] Allah yolunda savaşırlar. Ve bir kınayanın kınamasından korkmazlar.[88] Bu, Allah'ın bir fazlıdır, ki onu dilediğine verir. Allah, kudreti büyük ve bilicidir. Sizin veliniz ve dostunuz Allah, O'nun peygamberi, namazlarını kılanlar, zekâtlarını veren ve rükû eden mü'minlerdir. Kim Allah'tan peygamberinden ve iman edenlerden yüz çevirirse şüphesiz galabeyi kazanacak olanlar Allah'ın taraftarlarıdır.

Açıklamalar

87- "Müminlere karşı alçak gönüllü" olmanın anlamı, bir kişinin iman sahiplerine karşı gerçek gücünü hiç kullanmaması ve sert davranmamasıdır. O kişinin zekası, kabiliyeti, nüfuzu, mal ve mülkü, bedensel gücü veya mevkii müslümanları ezmek için kullanılmamalıdır. O, müslümanlar arasında daima yumuşak başlı, uysal, merhametli, erdemli ve nâzik olarak bilinmelidir.

"Kâfirlere karşı kuvvetli ve zorlu" olmanın anlamı, bir mümin'in kendi iman gücü, dindarlığı, prensiplere bağlılığı ve ahlâkının temizliğiyle kimsenin kımıldatamayacağı bir kaya gibi yerinde durmasıdır. Bir mümin imanı ve prensipleri sözkonusu olunca güçlü ve kararlıdır ve bu konuda en ufak bir zaaf beklenmemelidir. Onunla işi olan bir kişi, Allah'ın bu kulunun canı pahasına bile olsa imanını koruyacağını,

hiçbir baskıya boyun eğmeyeceğini ve hiçbir zaman satılmayacağını bilmelidir.

88- Yani, Allah'ın dininin icaplarını yerine getirmek, O'nun emirlerine uymak dine göre hak olanı Hak ve bâtıl olanı bâtıl olarak kabul etmek konusunda hiçbir zaaf göstermeyecek ve tereddüt etmeyeceklerdir. Kimsenin muhalefet, alay, eleştirici, itiraz ve propagandasına aldırış etmeyeceklerdir. Eğer kamuoyu, İslâm'a düşman ise ve İslâm yolunu seçmenin mânâsının bütün dünyanın düşmanlığını kazanmak ise dahi kalplerinin doğru olarak kabul ettiği yoldan hiç ayrılmayacaklardır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن
قَبْلِكُمْ وَٱلْكُفَّارَ أَوْلِيَآءَ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾
وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ ٱتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَّا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ
وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٥٩﴾
قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ ٱللَّهِ ۚ مَن لَّعَنَهُ ٱللَّهُ
وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ ٱلْقِرَدَةَ وَٱلْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ ٱلطَّٰغُوتَ ۚ
أُو۟لَٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٦٠﴾

57-60- Ey müminler, sizden evvel kitap verilenlerden ve kâfirlerden dininizi oyuncak ve alay konusu edenleri dost edinmeyin. Eğer mümin iseniz, Allah'tan korkunuz. Birbirinizi namaza çağırdığınız zaman onu bir eğlence ve oyun mevzuu edinirler.[89] (İstihza ederler). Bu da onların akıllarını kullanmayan bir kavim olmalarındandır.[90] De ki: "Ey Ehl-i Kitap, bizde Allah'a ve bize

inzal olunana ve ondan evvel indirilen şeylere iman etmemizden başka ne kusur buluyorsunuz? Muhakkak sizin çoğunuz fasıklarsınız." De ki: "Allah katında bir ceza olmak bakımından bundan daha şerli ve fena olanı size bildireyim mi? Allah'ın üzerlerine lânet ve gazab eylediği içlerinden maymunlar ve domuzlar yaptığı ve Şeytana tapan kimseler daha şerlidir. Doğru yoldan daha fazla sapmışlardır."[91]

Açıklamalar

89- Yani ezân sesini duyunca bunu taklit ediyor, alaya alıyor, yuh çekiyor ve kelimeleri değiştirip alay konusu yapıyorlar.

90- Yani, bu hareketleri akılsızlıklarından ileri geliyor. Eğer kendileri cahil ve ahmak olmasaydı, müslümanlar ile dinî ihtilâf olmasına rağmen bu tür basit ve âdi davranışlarda bulunmazlardı. Allah'a ibadet için çağrı yapılırken bunun alay konusu yapıldığını aklı başında olan bir kimse tasvip edebilir mi?

91- Burada Yahudilerin geçmiş tarihine ince bir işaret yapılmıştır. Yahudilerin tarihi, Allah'ın gazabına uğrayıp lânetine maruz kaldıklarının şahididir. Sabbat kanununu çiğnemeleri sebebiyle yahudilerin ileri gelenlerinin pek çoğunun alçalarak Tagût'a esir düştüğü bilinmektedir. Onun için burada kendilerine deniliyor ki, suçları, günahları ve hayasızlıklarını hiçbir sınırı yoktur. Öyle ki, kendileri fısk-ü fucür ve ahlâksızlığın bataklığına düşmüşlerdir ve başkaları Allah'ın yolunu seçip kurtuluş yolunu bulmaya çalışırken hedeflerinden caydırmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar.

وَإِذَا جَآءُوكُمْ
قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَقَدْ دَّخَلُوا۟ بِٱلْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا۟ بِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ
أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾ وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسَـٰرِعُونَ فِى ٱلْإِثْمِ
وَٱلْعُدْوَٰنِ وَأَكْلِهِمُ ٱلسُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا
يَنْهَىٰهُمُ ٱلرَّبَّـٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ عَن قَوْلِهِمُ ٱلْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ ٱلسُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ
مَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾ وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ يَدُ ٱللَّهِ مَغْلُولَةٌ ۚ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۚ وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ ۙ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا ۚ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

61-64- Yanınıza geldiklerinde "iman ettik" derler. Onlar muhakkak küfürle girdiler ve küfürle çıktılar. Allah onların gizlediklerini bilir. Onlardan bir çoğunu görürsün ki, günaha ve zulme koşarlar. Ve rüşvet yerler. Ne fena şey işlerler. Niçin âlimleri, dindarları onları günah sözlerden ve rüşvet yemekten nehiy etmezler? Yaptıkları ne fena şeydir. Yahudiler, "Allah'ın eli bağlıdır" dediler.[92] Onların elleri bağlandı.[93] Ve söyledikleri söz yüzünden lânet olundular.[94] Hayır, Allah'ın eli açıktır. Dilediği gibi infâk eder. Rabbin tarafından indirilen Kur'ân onların çoğunda küfür ve azgınlığı (gavurluğu) arttırır.[95] Ve biz, kıyamet gününe kadar onların aralarında buğz ve düşmanlığı bıraktık. Her ne vakit harp için bir ateş tutuşturulursa Allah onu söndürür. Onlar yeryüzünde hep fesatçılığa koşarlar. Allah fesatçıları sevmez.

Açıklamalar

92- Arapça'da "bir kişinin eli bağlı olması" deyiminin anlamı, "eli sıkı" olmasıdır. Yani bu sözler hasis veya cimri bir kişi için kullanılır. Onun için, Yahudilerin "Allah'ın eli bağlıdır" demelerinin anlamı, "Allah (hâşâ) cimridir"di. Yahudi milleti yüzyıllardan beri çöktükçe çökmüş ve alçaldıkça alçalmış, geçmişteki yüksek mevkii, şan ve şöhreti mâzide kalmış ve eski ihtişamının geri dönme imkanı hiç bulunmadığı için bu milletin fertleri başlarına gelen felâketlerden bahsederken genellikle Allah'tan şikayet ederçesine, elinin sıkı olduğunu, hazinesinin kapandığını ve kendilerine verecek bir şey kalmadığını iddia ederlerdi. Aslında, bu sadece yahudilere mahsus bir tutum değildir. Dünyada hangi millet kendi bilgisizliği ve akılsızlığıyla felâkete uğramışsa Yüce Allah hakkında bu tür tutarsız ve edepsiz sözler sarfetmişlerdir.

93- Yani cimrilik kendilerinin bilinen bir özelliğidir. Onlar cimrilikleri yüzünden herkese rezil olmuşlardır.

94- Yani, Allah'a bu kadar hakaret yağdırdıktan sonra O'nun kendilerine merhamet edeceği ve ihsanlarıyla boğacağını sanıyorlarsa yanılıyorlardır. Aksine, bunlar giderek daha çok Allah'ın nefret ve gazabını kazanıyorlar.

95- Yani, bu sapık kişiler, Allah'ın kelâmını dinleyip ders almaları ve yaptıkları hataları telâfi etmeleri yerine, giderek inatçılıkları artmış ve Hak ile hakikate daha çok şiddetle muhalefet etmeye başlamışlardır. Bunlar hayırlı ve faydalı bir söz dinlemek bir yana, başkalarının da dinleyip doğru yola gelmlerini önlemek için bu sözü daha da bastırmaya çalışıyorlar.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ ءَامَنُوا۟ وَاتَّقَوْا۟ لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ
وَلَأَدْخَلْنَٰهُمْ جَنَّٰتِ النَّعِيمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا۟ التَّوْرَىٰةَ
وَالْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِم مِّن رَّبِّهِمْ لَأَكَلُوا۟ مِن فَوْقِهِمْ وَمِن
تَحْتِ أَرْجُلِهِم ۚ مِّنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَآءَ مَا
يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ
تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ ۚ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۗ إِنَّ
اللَّهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَٰفِرِينَ ﴿٦٧﴾

65-67- Eğer ehl-i Kitap, iman edip Allah'tan sakınsalardı onların günahlarını bağışlar ve onları nimetleri bol Cennet'lere sokardık. Eğer onlar Tevrat ve İncil hükümlerini ve Rabbleri tarafından kendilerine inzal olunan şeyleri dosdoğru tutsalardı (tatbik etselerdi) üstlerinden ve ayaklarının altından yerlerdi.[96] (Her taraftan Allah'ın nimetlerine gark olurlardı). Onlardan mutedil bir ümmet vardır. Onların çoğu ise ne fena iş işlerler. Ey Peygamber, Rabbin tarafından sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapamazsan O'nun risâletini tebliğ etmemiş olursun. Allah, seni insanlardan muhafaza edecektir. Allah, kâfir olan kavmi hidayet etmez.

Açıklamalar

96- Kitab-ı Mukaddes'in kitapları, "Ahbar" (Bölüm: 26) ve "İstisnâ" (Bölüm: 28)'da Hz. Musa (a.s.)'nın bir konuşması naklolunmuştur. Hz. Musa bu konuşmasında İsrailoğullarına, Allah'ın emirlerine iyice uymaları halinde, Allah'ın rahmet ve bereketlerine nail olacaklarını, ancak Kitabullah'ı unutup emirlerini bir yana bırakmaları ya da ilâhi emirlere karşı çıkmaları halinde her türlü âfet ve felâketlere maruz kalacaklarını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştı. Hz. Musa'nın bu konuşması, Kur'ân-ı Kerim'in yukarıdaki cümlesinin iyi bir tefsiridir.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ
لَسْتُمْ عَلَىٰ شَىْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا۟ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ
وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ ۗ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا
مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا ۖ فَلَا تَأْسَ
عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱلَّذِينَ هَادُوا۟
وَٱلصَّٰبِـُٔونَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

68-69- De ki: "Ey Ehl-i Kitap, Tevrat ve İncil'in hükümlerini ve Rabbiniz tarafından size indirilen hükümleri tatbik etmedikçe, bir şey üzerine değilsiniz."[97] Ey Muhammed, sana Rabbin tarafından indirilen (bu Kur'ân) onların çoklarında taşkınlık ve küfrü artırır.[98] Binaenaleyh, kâfirler güruhuna karşı gam yeme. İman edenlerle Yahudi olanlardan, Sâbîîlerden ve Hıristiyanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman eden ve sâlih amel işleyenlere korku yoktur. Onlar mahzun da olmazlar.[99]

Açıklamalar

97- Burada şu husus iyice anlaşılmalıdır ki, Kitab-ı Mukaddes'te yazılanların bir bölümü Yahudi ve Hıristiyan din adamları ile yazarlara aittir ve bir bölümü de Hz. Musa, Hz. İsa ve diğer peygamberlere ait olduğu belirtilen sözler ile Allah'ın kelâmından ibarettir. Böylece ilk

bölümde yer alan emir, nasihat ve talimât, bir yana bırakılıp sadece ikinci bölümde yer alanlar iyice okunur ve tatbik edilirse, bunlar ile Kur'ân-ı Kerim'de yer alan emirler ve nasihatlar arasında pek büyük bir fark görülmeyecektir. Gerçi mütercimler ile yorumcuların müdahaleleri sebebiyle ve bazan da anlatım hata ve eksiklikleri yüzünden ikinci bölümün tümü de aslı gibi saf ve temiz kalmamıştır. Fakat bunlara rağmen bu kitaplarda tıpkı Kur'ân-ı Kerim'in verdiği Tevhid mesajının, Kur'ân-ı Kerim'in içerdiği akideler ve yine Kur'ân-ı Kerim'in yol gösterdiği hayat nizamının bulunduğunu anlamak zor olmayacaktır. Gerçek şu ki, bu kitaplara Cenab-ı Allah ve peygamberler tarafından naklolunan talimâta yahudiler ile hıristiyanlar uysaydı, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bi'seti sırasında Hak yolunda ve dürüst birer millet olarak görülürlerdi. O zaman bu milletler Kur'ân-ı Kerim'de geçmişteki kitaplar gibi nur ve hidayet bulurlardı. Böyle bir durumda Hz. Muhammed (s.a.v.)'e tâbi olmaları, dinlerini değiştirmelerini gerektirmezdi, aksine aynı yola devam ederek İslâm fedâileri olurlardı.

98- Yani, bu nasihat ve telkinleri dinledikten sonra Hakka yönelmek yerine inat eder ve eskisinden daha büyük bir muhalefete başlarlar.

99- Bk: El-Bakara sûresi, âyet: 62 dipnot No: 80.

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ
بَنِي إِسْرَائِيلَ وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا ۖ كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا
لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾
وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۚ وَاللَّهُ
بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ
هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ
رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُ مَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ

عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوٰيهُ النَّارُ وَمَا لِلظّٰلِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾
لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ وَمَا مِنْ
إِلٰهٍ إِلَّآ إِلٰهٌ وَٰحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى
اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُۥ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٤﴾
مَّا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ
وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انْظُرْ كَيْفَ
نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾

70-75- İsrailoğullarından sapasağlam teminat aldık ve onlara peygamberler gönderdik. Her ne zaman kendilerine, nefislerinin istemediği ile peygamberler geldi ise onlardan bir kısmını yalanladılar, bir kısmını da öldürdüler. Bundan dolayı ceza görmeyeceklerini zannettiler. Kör ve sağır kesildiler. Sonra Allah onları bağışladı (onlara tevbe nasib etti). Sonra yine onlardan bir çoğu kör ve sağır oldular. Allah işlediklerini görücüdür. "Allah, Meryem'in oğlu İsa'dır" diyenler kâfir oldular. Mesih: "Ey İsrailoğulları, benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin. Allah'a şirk koşan kimseye Allah, Cennet'i haram kılmıştır. Onun varacağı yer Cehennemdir. Zalimlere yardımcı yoktur" dedi. "Allah üçün üçüncüsüdür" diyenler de kâfir oldular. Bir tek Allah'tan başka tanrı yoktur. Eğer söyledikleri bu sözlere son vermezlerse onlardan kâfir olanlara acıklı azap dokunacaktır. Allah'a tevbe edip O'nun mağfiretini istemezler mi? Allah Gafûrdur, Rahîmdir. Meryem oğlu İsa (Mesih) ancak bir peygamberdir. Ondan evvel bir çok peygamberler gelip geçmiştir. Anası da Sıddîkadır. İkisi de yemek yerlerdi. Onlara biz âyetlerimizi nasıl beyan ederiz, bak. Ve sonra onlara da nasıl iftira edildiklerini gör.[100]

Açıklamalar

100- Bu birkaç sözle, Hıristiyanlığın, Hz. İsa'nın tanrılığıyla ilgili akidesi kesin bir şekilde reddedilmiştir. Hz. İsa'nın gerçekten kim ve ne

olduğunu öğrenmek isteyen bir kişi ortadaki bilgiler ve bulgularla kendisinin sadece bir insan olduğunu anlamış olacaktır. Hz. İsa (a.s.)'nın bir kadının karnından doğduğu, şeceresi bile bulunduğu, bir insanın vücuduna sahip olduğu ve bir insanın bütün yetenek ve kusurlarının bulunduğu, insan gibi uyuduğu, yediği, sıcak ve soğuğu hissettiği, hatta şeytan tarafından imtihan edildiği herkesçe bilinen hususlardır. Böyle bir kişinin Tanrı olabileceği veya tanrısal sıfatlar taşıdığı tasavvur edilebilir mi? Fakat hıristiyanların akılsızlığına bakın ki, kendi semavi kitaplarında bile Hz. İsa'nın insanlık haline dair bilgiler bulunmasına rağmen bir ilâh veya ilâhî sıfatlar taşıyan bir varlık olduğunda ısrar ediyorlar. Gerçek şu ki, Hıristiyanlar dinî kitaplarda ve tarihte adı geçen gerçek bir insan olan Hz. İsa'yı unutup hayallerinde yaşattıkları bir İsa'yı tanrı yapmışlardır!

قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ
ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾
قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ
وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِن قَبْلُ وَأَضَلُّوا
كَثِيرًا وَضَلُّوا عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾

76-77- De ki: "Allah'tan başka sizin için bir zarar ve faydaya malik olmayan şeylere ibadet mi ediyorsunuz? Allah işitici ve bilicidir." De ki: "Ey Ehli Kitap, haksız yere dininizde haddi aşmayın. Bundan önce dalâlete düşmüş ve çocuklarını dalâlete düşürmüş ve doğru yoldan sapmış olan kavmin hevasına tâbi olmayın."[101]

Açıklamalar

101- Burada Hıristiyanların, kendi dinlerinde çeşitli bid'atlere yer vermelerine ve başka milletlerden batıl inanç ve alışkanlıklar edinmelerine işaret edilmiştir. Hıristiyanlar, özellikle Yunan felsefesinin etkisinde

kalıp doğru yoldan sapmışlardı. Halbuki bu bid'at ve taklitten evvel onlar Allah'ın hakikî dinine bağlıydılar. Hz. İsa'nın ilk halife ve havarîleri kendi gördükleri ve duyduklarına göre Hak dininin özünü koruyor ve yaymaya çalışıyorlardı. Ne var ki, daha sonraki devirlerde Hıristiyanlar bir yandan kendi peygamberlerine sevgi ve saygıyı haddinden fazla abarttılar ve bir yandan çeşitli yabancı milletlerin hurafat ve batıl itikatları ile felsefelerinin etkisinde kalarak kendi akide ve inançlarına filozofik yorumlar getire getire tamamıyla yeni bir din uydurmuş oldular. Hıristiyanların bu dini, Hz. İsa'nın getirdiği Hak dininden çok farklı ve çok uzaktaydı. Bu hususta önde gelen bir Hıristiyan teolog ve âlim, Charles Anderson Scott'un görüşleri çok ilginçtir. Scott, Encylopaedia Britannica'nın 14. baskısında "Jesus Chraist" (Hz. İsa Mesih) maddesi altında uzun bir makale yazmıştır. Bundan bazı bölümlere bir göz atalım:

"İlk üç İncil (Matta, Markus ve Luka) de, bu İncillerin yazarlarının, Hz. İsa'yı insandan başka bir şey sandıklarını gösteren herhangi bir şey yoktur. Bu yazarlara göre Hz. İsa bir insandı. Öyle bir insan ki, özellikle Allah'ın ruhundan feyiz almıştı ve Allah ile öylesine kesintisiz ve ayrılmaz bir ilişki içinde idi ki, kendisine Allah'ın oğlu demek yerinde olacaktı. Matta (Mathew) bile kendisinden söz ederken, kendisinin "marangozun oğlu" olduğunu belirtir ve bir yerde şöyle yazar: 'Peters onu Mesih diye çağırınca, O onu bir tarafa götürüp onu (Peters'i) azarladı' (Matta: 16:22). Luka (Luke)ya baktığımızda, haç vaka'sından sonra Hz. İsa'nın iki şâkirdi Amaus'a giderken kendisinden şöyle bahsettiğini görüyoruz: 'O Allah'a ve bütün milletin gözünde, gerek söz gerekse fiilde kudretli bir peygamberdi'. (Luka: 24:19). Burada şu noktaya özellikle dikkat etmeliyiz ki, Markus (Mark)un eserinden önce Hıristiyanlar arasında Yesu' (İsa) için "Hüdâvend" kelimesi yaygınlaşmaya başlamış olmasına rağmen ne Markus'un İncilinde ne de Matta'nın İncilinde kendisi bu isimle anılmıştır. Buna mukabil, her iki İncilde "Hüdâvend" kelimesi Tanrı veya Allah için sık sık kullanılmıştır. Hz. İsa'nın başına gelenler ve çarmıha gerilme olayı her üç İncilde gayet haklı olarak acıklı ifadelerle, uzun uzun anlatılmıştır. Fakat Markus'un İncil'inde geçen "fidye" kelimesinin dışında bu İncillerden hiç birinde, bu olaya daha sonraki devirlerde verilen anlam verilmemiştir. Hatta Hz. İsa'nın ölümünün bütün insanlığın günâhının bir kefâreti ol-

duğuna dair en küçük bir işarete rastlanmamaktadır." Rahip Scoot daha sonra şunları yazıyor:

"İsa'nın kendisini bir peygamber olarak halka sunduğu, İncillerin çeşitli ifadelerinden sabittir. Meselâ, şu satırlara bakınız: 'Benim için bugün, yarın ve ertesi gün kendi yolumda yürümem gereklidir. Çünkü bir peygamberin Kudüs'ün dışında ölmesi mümkün değildir." (Luka: 13:23). Hz. İsa ekseriye kendisinden "Âdemoğlu" olarak bahsediyor... İsa hiçbir yerde kendisine "Allah'ın oğlu" demez. Galiba, çağdaş havarîleri ve yazarları da bu kelimeyi kullanırken herhalde onun sadece Allah'ın bir kulu olduğunu kastetmişlerdir. Fakat o sırf Allah ile olan ilişkisini göstermek amacıyla kendisi için 'oğul' tabirini kullanıyor... Ayrıca, kendisinin Allah ile olan ilişkisini de anlatırken Allah'ı 'baba' olarak anıyor... Bu ilişkinin sadece kendisine mahsus olduğunu da sanmıyordu. Aksine ilk devrelerde, diğer insanların da bu ilişkide kendisiyle ortak olduklarını düşünüyordu. Ne var ki, daha sonraki tecrübeler ve insan tabiatını daha yakından incelmesinden sonra Tanrı ile ilişki konusunda kendisinin başına kaldığı sonucuna vardı."

Aynı yazar daha sonra şöyle diyor:

"Paskalya Bayramında Peters'in Hz. İsa için kullandığı bu tabir, 'Allah tarafından olan bir insan', onun çağdaşlarının kendisini nasıl gördüklerini ve anladıklarını göstermektedir. İncillerde anladığımız kadarıyla, İsa çocukluğundan gençliğine kadar çok doğal ve normal bir talim ve terbiyeden geçerek yetişti. O acıkırdı, susardı, yorulurdu ve uyurdu, hayrete düşerdi ve hatırının sorulmasını beklerdi. O, çile çekti ve öldü. Her şeyi duyduğunu ve her şeyi gördüğünü hiçbir zaman iddia etmedi... Hatta bu gibi şeyleri kendisine yakıştıranlara kızdı... Gerçekten onun hazır ve nazır olduğu iddiası, bize İncillerden gelen bütün kayıtlar ve kavramlara aykırı olacaktır. Bu iddia, imtihan olayı ve Getusmani ile Khopri mevkiinde meydana gelen olaylar arasında herhangi bir bağlantı kurulamaz. Bağlantı, ancak bu olayların gerçek dışı olduğunu kabul ettiğimiz takdirde kurabiliriz. Hz. İsa'nın bütün bu olayları yaşarken, diğer insanlar gibi sınırlı bilgiye sahip olduğu kabul edilmelidir. Bu sınırlamada bazı istisnalar da vardı, ama bunlar ancak peygamberlik basireti ve Allah'ı kendi gözüyle görmüş olması ölçüsünde olabilir. Ayrıca, İncillere göre Hz. İsa'yı Kâdir-i Mutlak olarak ka-

bul etme imkânı daha da azdır. Zira, hiçbir yerde, onun Allah'tan bağımsız ve egemen olarak hareket ettiğine dair en küçük bir işaret yoktur. Aksine, onun sık sık dua etme alışkanlığına sahip olduğunu ve şöyle konuştuğuna şahit oluyoruz: "Bu iş, Allah'a dua edilmeden yapılamaz ve önlenemez." Bu söz ve davranışları, onun tamamıyla Allah'a tabi ve dayalı olduğunu göstermektedir. Bu husus bile, İncillerin tarihî hüviyeti açısından İsa'nın insanlık halinin büyük bir delilidir. Zira, İncillerin hepsi, Hıristiyan Kilisesinin, Hz. İsa'yı bir tanrı olarak kabul etmesinden sonra yazılmış ve hazırlanmıştı. Buna rağmen, bir yandan Hz. İsa'nın insan oluşuna delâlet edilmiş, bir yandan da onun hiç bir zaman kendisini tanrı ilân etmediği kaydedilmiştir."

Charles Anderson Scott makalesinin sonunda şunları yazıyor:

"İsa'nın bütün yetkililerle 'Allah'ın oğlu' ilân edildiğini ilk defa yazan ve açıklayan Aziz Paul oldu... Allah'ın oğlu tabiri, gerçekten baba-oğul ilişkisi anlamını taşımaktadır, ki Aziz Paul başka bir yerde, İsa için 'Allah'ın kendi oğlu' deyimini kullanmak suretiyle ortaya koymuştur. İsa için asıl dinî mânâda "Hüdâvend" ünvanının ilk önce Hıristiyanların ilk cemaatı tarafından mı yoksa Aziz Paul tarafından mı kullanıldığı henüz açıklığa kavuşmamıştır. Belki de bu ünvanı İsa'ya ilk yakıştıran ilk Hıristiyanlardı. Fakat şurası bir gerçektir ki, bunu bugünkü mânâda ve tam olarak ilk kullanan Paul'dı. Paul bu ünvanı ısrarla ve herkesin anlayabileceği şekilde kullandı. Nitekim, "Hüdâvend, Yesû-u Mesîh" tabirini kullanarak niyetini ve amacını açıkça ortaya koydu. Paul bu terimler ve kavramlar ile eski mukaddes kitaplarda "Hüdâvend Yehova"ya (Yahudilerin Allah için kullandığı tabir) mahsus olan bütün özellikleri Hz. İsa'ya yöneltmiş oldu. Ayrıca, İsa'nın, Allah'ın akıl ve azâmetine eşit olduğunu ve mutlak surette onun oğlu olduğunu açıkladı. Fakat çok gariptir ki, Paul, Hz. İsa'yı pekçok açıdan Allah'a eşit olduğunu belirtmesine rağmen, kendisini kesin bir şekilde Allah olarak kabul etmekten kaçındı."

George William Nox adında başka bir rahip ve Hıristiyan din adamı, Encyclopaedia Britannica'nın "Christianity" (Hıristiyanlık) maddesinde Hıristiyanlık ve Katolik kilisesinin temel inançlarından sözederken şöyle diyor:

"Teslîs akidesinin düşünce yapısı Yunan kaynaklıdır. Ayrıca, buna

bazı Yahudi talimâtı da eklenmiştir. Bu bakımdan, bu akide ve umde bizim için garip bir terkiptir. Dinî düşünceler İncilinki olup yabancı felsefe kalıplarına göre dökülmüştür." "Baba, oğul ve Ruhû'l-Kuds terimleri Yahudi kaynaklıdırlar. Son terimi İsa nâdiren kullanmış idi. Paul da bunu müphem bir şekilde kullanmıştı. Fakat Yahudi literatüründe bu tâbir, bir şahsiyete bürünme anlamına geliyordu. Onun için, bu akidenin temeli Yahudi inançlarıdır. (Gerçi Yahudi inançları da bu terkibe veya formüle katılmadan önce Yunan felsefesinden etkilenmişti). Teslîs akidesinin malzemesi Yahudilerden ve konumu Yunanlılardan gelmiştir. Bu akidenin üzerinde teşekkül ettiği mesele ne dinî idi ne ahlâkî, aksine tamamıyla felsefî idi. Yani asıl mesele, bu üç unsur (baba, oğul ve ruh) arasındaki ilişki ve dengeyi bulmaktı. Bu meseleyi İznik'te toplanan Kilise Meclisi çözdü. Bugün bu çözümü gören herkes, bunun her bakımından Yunan düşüncesinin bir ürünü olduğuna derhal karar verebilir.

Bu konuda Encyclopaedia Britannica'nın "Church History" (Kiliseler Tarihi) maddesi de dikkate değerdir. Şu yazıya bakın:

"Miladî üçüncü asrın son bulmasından önce İsa, "kelâm"ın bedensel bir ifâdesi olarak kabul edilmişti. Fakat, pekçok Hıristiyan, İsa'nın uluhiyetini kabul etmiyorlardı. Dördüncü yüzyılda bu mesele büyük tartışmalara yol açıyordu. Bu tartışma ve kavgalar öylesine şiddetliydi ki, Kilise'nin temellerini sarstılar. Nihayet, 325'te İznik Meclisi, İsa'nın ulûhiyetini, Hıristiyanlığın resmi akidelerinden biri haline getirdi ve bunun için belirli tabirler kullandı. Gerçi bundan sonra da münakaşa ve münazaralar bir süre devam etti. Fakat İznik Meclisi'nin kararları herşeye egemen oldu. Nihayet, doğu ile batıda Hıristiyanların imanının sağlamlığı bu akideye göre ölçülmeye başlandı. Oğlun ulûhiyetinden sonra Ruh'un ulûhiyeti de kabul edilmiş oldu. Bu inançlara, hıristiyanlık kelimesi ve Baba ile Oğul'un yanında yer verildi. Aynı şekilde, İznik Meclisi'nde İsa'nın ulûhiyetine dair alınan karar da Hıristiyan akide ve inançlarının ayrılmaz parçası oluverdi.

"Daha sonra, 'Oğlun ulûhiyeti, İsa'nın şahsiyetinde ifade buldu' umdesinin bir yanı ikinci bir tartışma konusu oldu. Bu mesele, Milâdî dördüncü asırda ve daha sonra uzun süre münakaşa ve münazaralara sebep oldu. Mesele, Hz. İsa'nın şahsiyetinde ulûhiyet ile insanlığın

nisbetiyle ilgiliydi. Miladî dördüncü asırda ve daha sonra uzun süre münakaşa ve münazaralara sebep oldu. Mesele, Hz. İsa'nın şahsiyetinde ulûhiyet ile insanlığın nisbetiyle ilgiliydi. Miladî 451'de toplanan Kadıköy (Calcedon) Meclisi, İsa'nın vücudunda iki tam ve ayrı şahsiyetin ve hüviyetin bulunduğuna karar verdi. Yani birincisi ilâhi, ikincisi insanî hüviyeti ve bunlar birleşmelerine rağmen farklı özelliklerini aynen muhafaza ediyor. 680'de İstanbul'da toplanan Kilise Meclisi bu karara bir ilâve yaparak, Hz. İsa'nın her iki şahsiyetinin iki ayrı irâdesi bulunduğunu da tasdik etti. Yani, İsa hem ilâhî, hem insanî şahsiyet ve iradelere sahipti... Bu arada, Batı (Roma) Kilisesi "günah" ve "fazl" kelimeleri üzerinde de önemle durdu. Ve âhirette kurtuluş konusunda Allah'ın işi ve kulların vazifelerinin ne olduğu konusu uzun tartışmalara yolaçtı. Nihayet, 529'da ve ikinci Yenc Meclisinde bu hususta şöyle bir karar alındı: Her insan fâni ve günâhkâr olduğu için ebedî kurtuluşuna doğru adım atamaz. Bu işi ancak Allah'ın fazlı ve yardımıyla yapabilir. Doğuşundan sonra bir günahkâra ikinci bir hayat veriliyor ve bu hayatta da Allah'ın fazlı ve merhameti olmaksızın doğru yolu ve necâtı bulamaz. Bir insan'a Allah'ın fazlı ve inâyeti ancak Katolik Kilisesinin vasıtasıyla sağlanabilir."

Hıristiyan din adamları ve düşünürlerinin yukarıdaki açıklamalarından Hıristiyanlığın ne gibi değişikliklere uğradığı ve Tek Allah'a olan inançtan nasıl şirke saplandığı iyice anlaşılıyor. Hıristiyanların doğru yoldan ayrılmalarına ilk önce Hz. İsa'ya olan aşırı sevgi ve bağlılıkları sebep olmuştur. Bu aşırı sevgi ve sadakatı belirlemek amacıyla önce "Hüdâvend" ve "Allah'ın oğlu" gibi deyimler kullanıldı; daha sonra kendisine tanrısal sıfatlar yakıştırıldı ve kefâret akidesi icâd edildi. Halbuki, Hz. İsa'nın öğretilerinde bunlara zerre kadar yer verilmemişti. Daha sonra Hıristiyanlar felsefeye bulaşınca ilk yanılgılarından sıyrılmaya ve kurtulmaya çalışmak yerine geçmişteki din âlimi ve rahiplerin söz ve davranışları için saçma sapan gerekçeler bulmaya çalıştılar. Böylece, Hz. İsa'nın gerçek talimatını unutup mantık ve felsefeye dayanarak üst üste akide ve inançlar türetmeye başladılar.

Bölümümüzün başında naklettiğimiz Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri, Hıristiyanların işte bu dalâletine dikkatimizi çekmektedirler.

لُعِنَ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ مِنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُۥدَ وَعِيسَى
ٱبْنِ مَرْيَمَ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾
كَانُوا۟ لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ ۚ لَبِئْسَ
مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ ۚ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ
ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِى ٱلْعَذَابِ هُمْ خَٰلِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا۟ يُؤْمِنُونَ
بِٱللَّهِ وَٱلنَّبِىِّ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا ٱتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَآءَ
وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٨١﴾

78-81- İsrailoğullarından küfredenler, Davud ve Meryem oğlu İsa'nın dili ile lânet olundular. Bu, onların asî olmaları ve ifrata sapmaları sebebiyleydi. Onlar işledikleri fenalıktan birbirlerini vaz geçirmeye çalışmazlardı.[102] Ne fena yaparlardı. Onlardan çoklarını görürsün ki, kâfirlerle dostluk ederler. Onların nefisleri kendilerini ne fena işe sevkeder. Çünkü Allah onlara gazap emreder ve azapta ebedî kalırlar. Eğer Allah'a, Peygamber'e ve O'na indirilen Kur'ân'a iman etselerdi kâfirleri dost edinmezlerdi.[103] Lâkin onların pek çoğu fasıklardır.

Açıklamalar

102- Bir milletteki bozulma ve çöküş, önceleri birkaç kişiyle başlar. Milletin toplumsal bilinci dimdik ayakta olduğu takdirde bu birkaç kişi kontrol altında tutulur ve topyekûn bir çöküş veya yıkım meydana gelmez. Fakat milletin bu çürük kişilerin durumunu görmezlikten gelir, onları yola getirme vazifesini ihmal eder ve aksine toplumun diğer fertlerini kandırma ve saptırmalarına izin verirse, önceleri sadece birkaç kişiye kadar sınırla olan kötülük ve çöküntü tüm millete yayılır. İs-

railoğullarının çöküşü de bu şekilde olmuştu. Hz. Davud ile Hz. İsa tarafından İsrailoğullarının lânetlenmesiyle ilgili ayrıntılar için bk: Zebur-10 ve 50.

103- Yani, Allah'a ve peygamberleri ile kitaplarına iman edenler doğal olarak müşriklere karşı dinin bazı konularında kendileriyle ihtilaflı olmalarına rağmen Allah'a, peygamberlerine ve kitaplarını hak bilenleri desteklerler. Fakat Yahudilerin kin ve nefretine bakın ki, bunlar Ehl-i Kitap olmasına rağmen Tevhid ile şirk arasındaki mücadelede açıkça müşrikleri destekliyorlar. Bunlar Allah'ın peygamberini de reddediyorlar. Durum böyle iken bunlar nasıl aynı Allah'a, peygamberlere ve kitaplara inandıklarını iddia edebiliyorlar?

لَتَجِدَنَّ

أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ
أَشْرَكُوا ۖ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا
الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ
قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾
وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ
مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ ۖ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ
﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ
أَن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٤﴾ فَأَثَابَهُمُ اللَّهُ
بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ
وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا

تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ
لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾

82-87- Mü'minlere, insanların en şiddetli düşmanlık edenleri yahudiler ve müşriklerdir. Onlara sevgi yönünden yakın olanlar da "biz nasrânîyîz" diyenlerdir. Onların müminlere sevgileri, onlarda büyüklenip ululuk taslamayan keşiş ve rahiplerin olmasındandır. Onlar Resûle nâzil olan Kur'ân'ı işittiklerinde, haktan bildikleri şeyden dolayı gözlerinden yaşların taştığını görürsün. "Ya Rabbi, iman ettik, bizi vahdaniyetine şahit olanlarla beraber yaz." "Bize ne oldu ki, Allah'a ve bize hak olarak gelen şeye iman etmeyelim. Ve rabbimizin bizi salih olan kavim ile beraber Cennet'e sokmasını ümid etmeyelim" derler. Allah onları, bu sözleri yüzünden ağaçları altından sular akan Cennetlerle mükafâtlandırdı. Orada ebedî kalırlar. Bu, iyilik edenlerin mükafâtıdır. Küfreden ve âyetlerimizi inkâr edenler Cehennem ehlidirler. Ey mü'minler, Allah'ın sizin için helâl kıldığı şeyleri haram etmeyin.[104] Haddi aşmayın.[105] Allah haddi aşanları sevmez.

Açıklamalar

104- Bu âyette iki husus üzerinde durulmuştur: Birincisi, insanların kendi başına bazı şeyleri helâl ve bazı şeyleri haram kılmamaları istenmiştir. Helâl ile haram konusunda son söz hakkı Allah'ındır. Allah neyi helâl kılmışsa helâldır ve neyi haram kılmışsa haramdır. Bu kuralı bilmeden bir kişi bir şeyi helâl veya haram kılarsa ilâhî kanuna karşı gelmiş olacaktır. İkincisi, insanların, Hıristiyan rahip, Hindu keşiş veya Budist din adamları gibi dünyadan elleri, ayaklarını çekmemeleri istenmiştir. İslâmiyette ruhbanlık veya dünya zevklerinden kaçınmak haramdır. Aşırı derecede dindâr olan kimseler veya din adamları öteden beri nefis ile vücudun ihtiyaçlarının giderilmesini manevi ve ruhanî gelişmelerine engel teşkil ettiğini sanırlar. Bunlar kendilerini sıkıntı ve işkenceye tabi tutmayı, nefislerini dünyevi lezzetlerden mahrum bırakmayı ve dünyevi yaşantıdan kopmayı birer sevap ve Tanrıya yaklaşmanın yolları olduğunu düşünürler. Eshâb-ı Kiram'dan bazısı da bu görüşte idiler. Nitekim, bir defasında Hz. Muhammed (s.a.v.) bazı sahabelerin gündüz oruç tutmaya, gece yatağa girmeyip ibadet etmeye, et ve yağlı şeyler yememeye ve kadınlarla cinsî ilişkide bulunmamaya

karar verdiklerini duydu. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v.) bir hutbe verdi, ki sözleri şöyle idi: "Bana bu gibi emirler verilmemiştir. Nefislerinizin de üzerinize hakları vardır. Hem oruç tutmalı hem yemek yemelisiniz. Gece hem ibadet etmeli hem uyumalısınız. Bana bakın, ben uyuyorum da namaz kılıyorum da. Bazan oruç tutuyorum bazan tutmuyorum. Et de yerim, yağlı şeyler de. Onun için, benim sünnetime riayet etmeyen benden değildir. Bu adamlara ne olmuştur? Bunlar niçin kadınları, güzel yemekleri, güzel kokuyu, uykuyu ve dünyanın diğer nimetlerini kendilerine haram etmişlerdir? Ben size rahip veya papaz olma emri vermedim. Dinimde ne kadın ve etten kaçınılıyor ne de bir köşeye çekilmek isteniyor. Nefsin kontrolü için bizde oruç vardır. Ruhbanlığın bütün faydaları cihâd ile elde ediliyor. Allah'a kulluk edin ve ona ortak koşmayın. Hac ve umre farizelerini yerine getirin, namaz kılın, zekât verin ve Ramazan'da oruç tutun. Sizden önceki milletler kendilerine zulüm ettikleri için helâk oldular. Onlar kendilerine zulüm edince Allah da kendilerine sert davrandı. Tekkelerde görülenler işte onların kalıntılarıdır." Bu rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) sahabelerden birinin uzun bir zamandan beri karısına yaklaşmadığını ve gece gündüz ibadet ettiğini duyunca kendisini yanına çağırıp karısına yaklaşmasını istedi. O sahabe oruçlu olduğunu söyledi. Hz. Peygamber, orucunu bozup karısına gitmesini emretti. Hz. Ömer döneminde bir kadın kocasının gündüz oruç tuttuğunu, gece de ibadet ettiğini ve kendisine hiç yaklaşmadığından şikayet etti. Hz. Ömer tanınmış sahabelerden Kâ'b bin Sevr el-Azdî'yi davaya bakmakla görevlendirdi. Azdî adlı geçen erkeğin üç gece ibadet edebileceğini ancak dördüncü gece karısına yaklaşmasının şart olduğuna karar verdi.

105- Burada "haddi aşmak" tabiri geniş bir mânâda kullanılmıştır. Helâl ve haram kavramlarını karıştırmak ve Allah'ın temiz kıldığı şeylerden güya pis ve haram imiş gibi kaçmak bir kötülüktür. Temiz veya helâl şeyleri haddinden fazla kullanmak da israf ve oburluktur. Ayrıca, helâl sınırlarını aşıp haram sınırlarına girmek bir çeşit "haddi aşmak"tır. Burada işte bu tür haklara tecavüzün Allah katında makbul olmadığı belirtilmiştir.

وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ

حَلٰلًا طَيِّبًا ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنتُم بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾
لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا
عَقَّدتُّمُ الْأَيْمَانَ ۖ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ
مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ
فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ۚ ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۚ وَاحْفَظُوا
أَيْمَانَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

88-89- Allah'ın size helâl ve temiz olarak rızık eylediği şeylerden yeyiniz. Kendisine iman ettiğiniz Allah'tan korkun. Allah, sizi yeminlerinizdeki lağvdan dolayı mes'ul tutmaz. Fakat akdettiğiniz yeminlerden dolayı sizi muaheze eder. Onun keffareti âilenize yedirdiğiniz şeylerin ortasından on fakir doyurmak veya giydirmek veya bir esir (köle) azad etmektir. Bunu bulamayan için üç gün oruç vardır. Bu yemininizde hılfettiğiniz vakit onun kefaretidir.[106] Yeminlerinizi muhafaza ediniz.[107] Allah size âyetlerini böylece beyan eder ki, O'na şükredesiniz.

Açıklamalar

106- Bazı kimselerin bazı helâl şeyleri kendilerine haram etmek için yemin ettikleri üzerine Yüce Allah bu emri vermiştir. Yani bir kişi iradesi olmaksızın ağzından böyle bir yemin kaçırmışsa, zaten böyle bir yemine bağlı kalmasına sebep yoktur. Çünkü bu tür bir yeminin bir kefâreti veya cezası yoktur. Fakat biri bilerek yemin etmişse bunu bozabilir ve bunun için kefaretini ödeyebilir. Zira, bir kişi bir günâh veya Allah'a itaatsızlık için yemin etmişse, yeminini bozması elzemdir. (Bk: Bakara sûresi, dipnot No: 243-244. Ayrıca, kefaretin tarifi için bk: En-Nisa sûresi, dipnot No: 125).

107- "Yeminin muhafaza edilmesi"nin birkaç anlamı vardır. Bir, yemin doğru bir şey için yapılmalı, fuzuli şeyler veya günâh için edilmemelidir. İki, bir kişi bir şeye yemin etmişse onu iyice aklında tutmalı ve hilâfına hareket etmemelidir. Üç, doğru ve uygun bir şey için yemin edilince buna bağlı kalınmalı ve yeminin bozulması halinde kefareti ödenmelidir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنصَابُ وَالْأَزْلَامُ
رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾

90- Ey mü'minler içki, kumar, "nasb" denilen kurban taşları ve okla fal,[108] Şeytan'ın işlerinden murdar bir şeydir. Onlardan sakının ki, felâh bulasınız.[109]

Açıklamalar

108- Kurban taşları ile okla fal gibi deyimlerin açıklaması için bk: Maide sûresi, dipnot no: 12 ve 14. Ayrıca, 14 Nolu. dipnotta kumar'ın açıklaması da vardır. Okla fala bakmak, mahiyet itibarıyla kumarın bir türüdür, ama aralarında şu fark vardır: Arapçada fal bakmak veya daha doğrusu zar atmak (ezlâm), müşrik akide ve hurafelerle dolu olan fal veya kura şekline denilir. "Meyser", şans oyunları ve para ile mal'ın tesadüfi olarak dağıtımını öngören oyun ve kumarlara denilir.

109- Bu âyette dört şey kesinlikle haram kılınmıştır: (1) İçki (şarap veya alkollü içki), (2) Kumar (3) Allah'ın dışındaki varlıkların ibadeti, itaatı veya kurban kesilmesi veya armağan sunulması için ayrılan yerler ve (4) fala bakmak veya zar atmak. Alkollü içkinin dışındakı şeyler hakkındaki hükümler daha önce naklolunmuştu, burada alkollü içki ilè ilgili açıklamalara yer veriyoruz:

Şarap veya alkollü içkinin hürmeti (haram edilmesi) ile ilgili iki emir daha önce Bakara sûresinin 219. ve en-Nisa sûresinin 43. âyetinde yer almıştı. Bu son emir gelmesinden önce Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hutbesinde şöyle demişti: "Cenab-ı Allah, içkiden nefret eder, onun için, bunun kesinlikle haram kılınmasıyla ilgili emir her an beklenebilir. Bu sebeple, her kimde şarap veya alkollü içki varsa satsın ve tasfiye etsin." Bundan kısa bir süre sonra yukarıdaki âyet nâzil oldu ve Cenab-ı Allah'ın emrine uyarak, Hz. Peygamber (s.a.v.) müslümanlara şöyle seslendi: "Şarap artık kesinlikle haram kılınmıştır. Her kimde bulunuyorsa onu yok etsin, çünkü ne içebilir ne satabilir." Bunun üzeri-

ne Medine sokaklarına içkiler döküldü ve yok edildi. Bu arada bazı kimseler Hz. Peygamber'e gelip "biz bunları yahudilere hediye etsek mi?", diye sordu. Resûlüllah (s.a.v.) "Kim şarabı haram kılmışsa, hediye etmesini de yasaklamıştır" dedi. Bazı kimseler içkileri sirkeye çevirme izni istediler. Resûlüllah bunu da kabul etmedi ve yere dökmelerini emretti. Bir kişi, "Ya Resûlüllah, biz bunu ilaç olarak kullanabilir miyiz?" diye sordu. Resûlüllah (s.a.v.) "hayır, bu ilaç değil, hastalıktır" diye cevap verdi. Sahabelerden biri şöyle biri soru yöneltti: "Ya Resûlüllah, biz çok soğuk bir bölgede yaşıyoruz, biz çok da çalışmak zorundayız. Şarap ve içki bize yorgunluk ve soğuğa karşı direnme gücü veriyor." Resûlüllah, "içtiğiniz içkinin uyuşturucu etkisi var mıdır?" Sahabe, "evet" diye cevap verdi. Resûlüllah, "o zaman bundan kaçının" dedi. Sahabe, "ama, Ya Resûlüllah, bizimkiler bu emre uymaz" dedi. Resûlüllah da "o zaman onlarla savaşın" dedi.

İbn Ömer'in bir rivâyeti şöyledir: "Allahü Teala lânetlemiştir şarabı, şarap içeni, içireni, satanı, imalât edeni, imâlat ettireni, taşıyanı ve taşıtan kişiyi."

Başka bir hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şarabın içildiği bir sofrada yemek yemeği yasaklamıştır. İlk önce, Hz. Peygamber (s.a.v.) şarabın yapıldığı veya içildiği testi, çanak ve çömleklerin kullanımını da yasaklamıştı. Daha sonra şarabın haram kılınmasıyla ilgili emir tamamıyla uygulanmaya başlayınca çanak çömleklerle ilgili bu emir kaldırıldı.

Arabistan'da "hamr" kelimesi üzümden yapılan şarap için kullanılırdı. Mecâzen, bu kelime buğday, arpa, kuru üzüm, hurma ve baldan yapılan likör veya şarap için de geçerliydi. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) hürmet (haram kılınması) ile ilgili ilâhi emri, uyuşturucu her içki ve madde için geçerli olduğuna hüküm verdi. Nitekim, bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu sözlerine rastlıyoruz: "Uyuşturucu her şey hamrdır ve her uyuşturucu şey haramdır", "Keyif veren her içki haramdır" ve "Ben size keyif veren her şeyi yasaklıyorum". Hz. Ömer (r.a.) Cuma hutbesinde şarabı şöyle tanımlamıştı: "Hamr, aklı örten (kaçırtan, yok eden) her şeye denilir."

Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hususta şu usûlü de ortaya koymuştur: "Hangi maddenin çokluğu keyif verir veya uyuşturursa, onun

azlığı da haramdır", ve "Hangi şeyin bir kabı keyif verirse, onun bir avucu da haramdır."

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında içki veya şarap içenler için belli bir ceza yoktu. Suçlulura ayakkabı, tekme, yumruk, kamçı veya kırbaçlarla dövülürlerdi. Suçlulara yukarıda saydığımız şeylerle en çok 40 darbe vurulurdu. Hz. Ebu Bekir (r.a.) zamanında bu ceza 40 kırbaçtı. Hz. Ömer zamanında ilk önce 40 kırbaçtı. Fakat suçluların sayısı bir türlü azalmadığı için bu ceza 80 kırbaça çıkarıldı. Bu cezayı, İmam Mâlik ve İmam Ebu Hanife ile, bir rivâyete göre, İmam Şafiî yeterli buluyorlardı.

Ancak İmam Ahmed bin Hanbel ve başka bir rivâyete göre, İmam Şafiî 40 kırbaçı yeterli buluyorlardı, ve Hz. Ali (r.a.) de bunu benimsiyordu.

Şeriata göre, şarap ve keyif verici maddelerin yasağını zorla uygulamak İslâm devletinin görevleri arasında yer alıyor. Hz. Ömer zamanında Beni Sakîf'e bağlı Ruveyşid adlı bir kişinin dükkânı, gizlice şarap ve içki sattığı gerekçesiyle yaktırıldı. Başka bir defasında, gizlice şarabın yapıldığı ve satıldığı gerekçesiyle bütün bir köy Hz. Ömer'in emriyle yaktırıldı.

إِنَّمَا

يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ
وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ
﴿٩١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا
أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا
وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ
وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ

عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ ۚ وَمَنْ
قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ
مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ
صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ ۗ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ ۚ وَمَنْ عَادَ
فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

91-95- Şeytan içki ve kumarla aranıza buğz ve düşmanlık sokmak, sizi Allah'ın zikrinden ve namazdan geri koymak ister. Artık bunları sona erdirmez misiniz? Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ve menhiyattan sakının. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki Resûlümüze vacip olan yalnız tebliğidir. İman edip amel-i salih işleyenlere, haramdan sakınıp imanda, salih amellerde ve iyilik etmekte daim oldukları halde haram olmazdan önce yedikleri şeyden dolayı günah yoktur. Allah muhsinleri sever. Ey mü'minler, Allah, gaybta kendinden korkanı ayırdetmek için sizi elinizin altına ve mızraklarınızın ucuna gelen av ile imtihan edecektir. Bundan sonra haddini aşanlara acıklı azap vardır. Ey iman edenler, ihramda bulunduğunuz halde av öldürmeyiniz.[110] Sizden, avı bilerek öldürenin cezası, sizden adalet sahiplerinin hüküm ve takdir ettikleri şekilde öldürülen avın benzeri hayvanlardan birinin Kâ'beye kurban edilmesidir. Yahut bir keffaret vardır ki, bu ya fakirleri doyurmak, yahut onun dengi oruç tutmaktır.[111] Bu suç sahibinin cürmün vebalını tatması içindir. Bundan evvel olanlardan Allah sizi bağışladı. Kim bir daha böyle yaparsa Allah ondan intikamını alır. Allah, intikam sahibidir, mutlak galiptir.

Açıklamalar

110- İhramda bulunulduğu sırada bir kişinin kendi avlanması veya başka bir kişiye avlanmada yardım etmesi yasaktır. Ayrıca, bir kuş veya bir başka av hayvanının, ihramda bulunan bir kişi için avlandığı takdirde bile ihramda olan kişi tarafından yenmesi caiz değildir. Fakat eğer bir kişi bir kuş veya hayvanı kendisi için avlanmış ve bundan hediye olarak ihramda bulunan birine verse bunun yenmesinde bir sakınca yoktur. Bu hüküm, vahşi hayvanları kapsamıyor. Yılan, akrep, kudurmuş köpek ve insanlara zarar verebilecek başka hayvanlar veya kuşlar ihram halinde de öldürülebilir.

111- Bu konuda da kararı iki âdil kişi verecektir. Yani bu kişiler hangi tür hayvan veya kuşun öldürülmesi üzerine kaç fakirin yedirilmesi veya kaç gün oruç tutulması konusunda karar verebileceklerdir.

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ
وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ
الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾ جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ
قِيَامًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ذَٰلِكَ
لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ
يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُل لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ
وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ
يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

96-100- Size ve yolculara erzak olmak üzere deniz avı yapmak helâl;[112] ihramda bulunduğunuz müddetçe kara avı haram kılındı. Kendisine varıp toplanacağınız Allah'tan korkunuz. Allah, Kâbe'yi o Beyti haramı, haram ayı ve hacc kurbanını insanlar için medar-ı maişet (nizam) yaptı.[113] Bu Allah'ın göklerde ve yerde onları bildiğini ve her şeyi bilici olduğunu sizin de bilmeniz içindir.[114] Biliniz ki, Allah'ın ikabı şiddetlidir; ve aynı zamanda Allah Gafûr'dur, Rahîmdir. Resûlün üzerine ancak tebliğ icap eder. Ve Allah ne açıklar ne gizlerseniz hepsini bilir. De ki: "Eğer fenanın çokluğu seni hayrete düşürse de iyi ile kötü müsavi olmaz.[115] Ey akıl sahipleri Allah'tan korkun, ki felâh bulasınız."

Açıklamalar

112- Deniz yolculuğu sırasında bazan yiyecek ve içecekler tükendiği için deniz avı yapmaktan başka bir çare kalmıyor. Bu sebeple, deniz ürünleri helâl kılınmıştır.

113- Arabistan'da Kâbe sadece kutsal bir ibadet yeri değil, aynı zamanda merkezî yeri ve kutsallığı bakımından bütün memleketin ekonomik, sosyal ve kültürel dayanağıydı. Hacc ve umre için memleketin dört köşesinden halk buraya akın ediyordu. Hacc mevsiminde Kâ'be'de toplanan toplumun her kesiminden gelen insanlar arasındaki bölünme ve dağınıklık kısa süre için bile olsa giderilirdi, çeşitli bölge ve kabilelere ait halk aralarında sosyal ve kültürel bağlarını pekiştirir ve yaptıkları şiir yarışmalarıyla dil ve edebiyatlarına katkıda bulunurlardı. Ayrıca, ticari mübadele, bütün memleketin ekonomik ihtiyaçlarını karşılıyordu. Haram aylar sebebiyle Araplar, hemen hemen yılın üçte birini barış içinde geçirirlerdi. Sadece bu süre içinde kafileleri memleketin bir ucundan öbür ucuna emniyet içinde gidebilirlerdi. Hacc ve kurban için ayırılan hayvanlar da ulaşım ve ticarette yardımcı olurlardı, çünkü kurbanlıkları görünce Araplar hürmetle eğilir ve yağmacı bir kabile onlara el atmaya cesaret edemezdi.

114- Yani, siz bu sistem ve idareye dikkat ederseniz, Allahu Teâlâ'nın kendi mahluklarının iyiliği ve ihtiyaçlarını gidermek için ne kadar muazzam bir bilgiye sahip olduğunu, bu memleketin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşantısından çok iyi anlamış olacaksınız. Bunlardan, Allah'ın her emri ve yöntemiyle insan hayatının hangi alanlarını etkilediğini görürsünüz. Hz. Muhammed (s.a.v.)in ortaya çıkışından önce Arap yarımadasının yaşadığı yüzlerce yıllık kargaşa ve huzursuzluk sırasında siz kendi menfaatınızdan habersizdiniz ve kendinizi helâk etmeye yönelmiştiniz. Ancak Allah, zaruret ve ihtiyaçlarınızı biliyordu ve sadece Kâ'be'ye merkezi bir mevki vermek suretiyle sosyal hayatınıza düzenli bir şekil vermişti. Diğer bütün meseleler bir yana, sadece bu noktaya dikkat ederseniz, Allahu Teâlâ'nın size verdiği emirlere uymanız sizin çıkarınıza olduğu ve sizin anlayamayacağınız kadar fayda ve hikmetler bulunduğuna inanmış olacaksınız.

115- Bu âyet bize bambaşka bir değer ölçüsü veriyor, ki insanın ölçü ve hesaplarından tamamıyla ayrıdır. Her şeyin dış görünüşü veya değerine göre değerlendirme yapan ve sonuç çıkaran bir kişi gayet ta-

bii ki, 100 lirayı 5 lira yerine daha değerli bulacaktır, çünkü bu 100, ve o 5 liradır. Fakat bu âyet diyor ki, eğer 100 lira Allah'a itaatsızlık edilerek kazanılmışsa pis ve haramdır ve buna karşılık Allah'a itaat ve kullukla kazanılan 5 lira ondan daha temiz ve değerlidir. Pis bir şey miktar veya sayı bakımından ne kadar büyük olursa olsun, temiz bir şeyden kötü ve aşağıdadır. Bir yığın pisliğin yanında bir damlacık ıtır (parfüm) daha makbuldur ve sidikten dolu bir kuyunun yanında bir avuç temiz su daha iyidir. Onun için, gerçekten akıllı bir kişi, ne kadar küçük veya önemsiz olursa olsun helâl bir şey ile yetinmelidir ve ne kadar çok ve güzel olursa olsun, haram bir şeyden kaçınmalıdır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَسْـَٔلُوا۟
عَنْ أَشْيَآءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِن تَسْـَٔلُوا۟ عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ ٱلْقُرْءَانُ
تُبْدَ لَكُمْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهَا وَٱللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

101- Ey mü'minler, size açıklaması halinde fenanıza gidecek olan şeylerden Resûle sormayın.[116] Eğer bunları Kur'ân'ın nâzil olduğu sırada sorarsanız size bildirilir. Allah bu sualinizden sizi affetti. Allah Gafûrdur, Halîmdir.

Açıklamalar

116- Hz. Peygamber (s.a.v.)e ne dinle ne dünya ile ilgisi olan çok saçma sapan sorular sorulurdu. Meselâ, bir defasında bir mecliste bir kişi Hz. Peygamber'e şu soruyu sordu: "Acaba, benim gerçek babam kimdir?". Aynı şekilde şeriatla ilgili emirler konusunda bazı kimseler gereksiz münakaşalar yapmak isterdi ve böylece, Cenab-ı Allah'ın bile gizli tutmak istediği bazı konuların açıklanmasını isterlerdi. Meselâ, Kur'ân-ı Kerim'de Hacc'ın farz edilmesiyle ilgili genel bir ifade kullanılmıştır. Bu emir gelir gelmez, karışıklık çıkarmak isteyenlerden biri Hz. Muhammed (s.a.v.)e "bu her yıl gerekli midir?" diye sordu. Resûlüllah yine susmayı tercih etti. O kişi üçüncü defa aynı soruyu sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber şu cevabı verdi: "Yazık sana, ağzımdan 'evet' lâfı çıkarsa, demek ki, Hacc her yıl farzdır. Fakat siz bu emre uymakta zorluk çekersiniz ve itaatsızlık edersiniz." Yukarıdaki

âyette işte bu tür gereksiz ve anlamsız soruların sorulması yasaklanmıştır.

Yüce Peygamberimiz kendisi de müslümanların fazla sorular sormamalarını ve her şeyin peşine takılmamalarını isterdi. Nitekim, hadislerden birinde şöyle buyurmuştur: "Müslümanların nazarında en büyük suçlu, daha önce insanlara haram kılınmamış bir şeyi kurcalayan ve sırf o kişinin bu meseleyi ortaya atması sebebiyle haram kılınmasını sağlayan kişidir". Bir başka hadis şöyledir: "Cenab-i Allah sizler için bazı şeyleri farz kılmıştır, bunları heba etmeyin, bazı şeyleri haram kılmıştır, bunlara yaklaşmayın, bazı sınırlar koymuştur, bu sınırları aşmayın ve bazı şeyleri, unuttuğundan değil, sadece öyle uygun gördüğü için, açıklamaktan kaçınmıştır veya sessizliği tercih etmiştir, bunları kurcalamayın."

Bu iki hadiste mühim bir hakikate işaret edilmiştir: Yüce Allah bazı şeyleri kısaca anlatmış ve ayrıntılara girmemiştir; bazı emirleri genel bir ifade ile vermiş ve miktar veya sayı hakkında kesin bir şey söylememiştir. Cenab-ı Allah'ın böyle yaparken hâşâ bir hata işlediği veya bir şey unuttuğu sanılmamalıdır. Allahu Teâlâ'nın böyle yapmasının bir hikmeti olduğu unutulmamalıdır. Allah bu suretle verdiği emirleri bir takım ölçü veya miktarlarla sınırlamak değil, geniş tutmak istemiştir. Şimdi bir kişi boş yere sorular sormaya, tafsilât ve sınırlamaları genişletmeye çalışıyor ve Allah'ın kelâmından buna dair bir şey bulamıyorsa, tahmin ve kıyaslara mücemmil'i mufassal, mutlak'ı mukayyed ve gayri muayyen'i muayyen yapıveriyor ve bu şekilde müslümanları tehlikeye sokuyor. Bunu şöyle anlamak mümkündür: Bu dünyanın ötesinde ve doğaüstü konularla ilgili olarak ne kadar çok ayrıntılar verilirse, iman edenlerin kafaları o kadar çok karışacaktır. Aynı şekilde ilâhi emirlerin tatbiki için sınırlamalar ve cezalar ne kadar çok olursa, itaat edenlerin o kadar çok bunama ve itaatsızlık etme ihtimali vardır.

قَدْ
سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٣﴾ مَا جَعَلَ اللَّهُ
مِن بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ
قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۚ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾

102-104- Sizden evvel bir kavim bu gibi şeyleri sordu da sonra o yüzden kâfir oldular.[117] Allah (hayvanatta) bahire, sâibe, vesîle ve hâm adlarıyla bir takım haramlıklar kılmadı.[118] Fakat kâfirler bununla Allah'a yalan yere iftira ederler. Ve ekserisi bundaki hatalarını düşünmezler. Onlara, "Allah'ın indirdiği şeye ve Resûle gelin" denilirse, "bize babalarımızı üzerinde bulduğumuz şey kifâyet eder" derler. Ya babaları bir şey bilmez ve hidayete ermezlerden iseler yine onlara tâbi olurlar mı?

Açıklamalar

117- Yani onlar önce kendi akide ve inançlarıyla ilgili türlü türlü çeşit tevil ve açıklamalarda bulundular; her ufak tefek konuda sorular sorarak etraflarında ayrıntı ve sınırların ağını ördüler ve yine kendileri bu ağa takılarak akide ve inancın saplantılarına saplandılar. Burada kastedilen kavim yahudilerdir. Maalesef, Kuran-ı Kerim ile Yüce Peygamberimizin bunca tenbih ve ikazlarına rağmen müslümanlar bugüne kadar yahudilerin kötü alışkanlıklarından kendilerini kurtaramamışlardır.

118- Hindistan ve çeşitli ülkelerde inek, öküz ve keçi gibi hayvanların tanrılara adayıp serbest bırakma geleneği eski Arabistan'da da vardı. Cahiliye devrinde, çeşitli dini sebeplerden evcil hayvanların, damgalanarak veya vücutlarının bir yerine işaret yapılarak, serbest bırakılma âdeti vardı. Serbest bırakılma şekline göre hayvanlara çeşitli isimler de konurdu.

Bahire: Beş defa doğurmuş ve sonuncu defa da erkek yavru doğurmuş olan dişi deveye denilirdi. Bu dişi deve, kulakları delindikten sonra serbest bırakılırdı. Bundan sonra kimse ona binmez, sütünü sağmaz, içmez, boğazlamaz ve tüylerini kesmezdi. Bu dişi deve istediği tarlada, mer'ada ve çayırlıkta otlayabilir, istediği yerden su içebilirdi.

Sâibe: Bir duanın kabulü, bir hastalığın geçmesi veya bir tehlikenin ortadan kalkmasından sonra serbest bırakılan erkek veya dişi deveye denilirdi. Buna ilâveten 10 defa doğuran ve her defasında dişi yavru dünyaya getiren bir dişi deve de serbest bırakılırdı.

Vasîle: Bir keçiden doğan ilk erkek yavrusu tanrılara kurban edilirdi. Eğer yavru dişi ise evde beslenirdi. Fakat aynı zamanda erkek ve dişi yavruların doğması halinde erkek kesilmeden serbest bırakılırdı ve buna vasîle denilirdi.

Hâm: Eğer bir devenin torunu binilecek yaşa gelmişse, ihtiyar deve salıverilirdi. Ayrıca, bir erkek devenin dölünden 10 yavru doğmuşsa o deve de salıverilirdi.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ ۖ
لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهْتَدَيْتُمْ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ شَهَٰدَةُ
بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ حِينَ ٱلْوَصِيَّةِ ٱثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ
مِّنكُمْ أَوْ ءَاخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى ٱلْأَرْضِ
فَأَصَٰبَتْكُم مُّصِيبَةُ ٱلْمَوْتِ ۚ تَحْبِسُونَهُمَا مِنۢ بَعْدِ ٱلصَّلَوٰةِ فَيُقْسِمَانِ
بِٱللَّهِ إِنِ ٱرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِى بِهِۦ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۙ
وَلَا نَكْتُمُ شَهَٰدَةَ ٱللَّهِ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ ٱلْءَاثِمِينَ ﴿١٠٦﴾

105-106- Ey mü'minler, size lâzım olan nefsinizdir. Siz hidayete erseniz dalâlete düşen size zarar vermez.[119] Hepinizin dönüp varacağı nihayet Allah'tır. Size dünyada yaptığınız şeylerden haber verecektir. Ey mü'minler, sizden birine ölüm gelip çattığında vasiyet eylediği zaman aranızdaki şehadet, sizden adalet sahibi iki[120] ve eğer seferde (yolculukta) olduğunuz sırada size ölüm belâsı isabet ederse, sizden başkalarından iki kişidir.[121] Onları şehadet için namazdan sonraya alıkoyunuz. Onlar, eğer akrabanız olsa bile şe-

hadetimizi satmayız. Ve Allah'ın şehadetini saklamayız. Eğer saklarsak günâhkarlardan oluruz diye yemin etsinler.

Açıklamalar

119- Yani, bir kişi her zaman filanca adam ne yapıyor, filanca adamın imanında ne gibi zaaflar var veya filanca adamın ameli nasıldır? gibi sorularla kafasını yormaktansa kendisinin ne yaptığına dikkat etmelidir. İnsan kendi düşünce, ahlâk ve ameline bakmalı ve eksikliklerini tesbit ederek bunları gidermeye çalışmalıdır. Eğer bir kişi Allah'a itaat ediyor, Allah ve diğer kullarının haklarını gasp etmiyor ve dürüstlük ile güzel ahlâkın icaplarını yerine getiriyorsa ki, bunlar arasında Allah'ın emirleri ve yasakları da vardır, başka bir kişinin inançsızlığı veya ahlâksızlığı kendisine hiçbir zarar vermez. Fakat burada şunu da belirtelim ki, bu âyet insanların bencil davranmasını istemiyor. Yani bir kişi bu âyete bakarak sadece kendi kurtuluşunu düşünmemeli ve başkalarını ıslâh etmekten kaçınmamalıdır. Hz. Ebu Bekr (r.a.) bu yanlış fikri reddederken bir hutbesinde şöyle demişti: "Ey ahali, siz bu âyeti okuyor ve yanlış yorumluyorsunuz. Ben Resûlüllah'ın şöyle buyurduğunu duydum. 'Kötülükleri görüp bunları değiştirmeye çalışmayanlar, zâlimin zulmünü önlemeyenlerin hepsini Allah'ın azaba sokması hiç de ihtimal dışı değildir.' Vallahi, siz iyilik için emir vermeli, kötülüğü önlemelisiniz. Yoksa, Cenab-ı Allah size, sizden en kötü olanları musallat edecektir ve onlar size çok eziyet vereceklerdir. Sonra, iyi insanlarınız Allah'a dua edeceklerdir, ancak dualarını kabul olunmayacaktır."

120- Yani, dindâr, dürüst ve güvenilir müslümanlar.

121- Bu demektir ki, müslümanların davasında, başka dinlere mensup şahitler, ancak müslüman şahitlerin bulunmaması halinde dinlenebileceklerdir.

فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰٓ
أَنَّهُمَا ٱسْتَحَقَّآ إِثْمًا فَـَٔاخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ
ٱلْأَوْلَيَٰنِ فَيُقْسِمَانِ بِٱللَّهِ لَشَهَٰدَتُنَا أَحَقُّ مِن شَهَٰدَتِهِمَا وَمَا
ٱعْتَدَيْنَآ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن يَأْتُوا۟ بِٱلشَّهَٰدَةِ

عَلَىٰ وَجْهِهَآ أَوْ يَخَافُوٓا۟ أَن تُرَدَّ أَيْمَٰنٌۢ بَعْدَ أَيْمَٰنِهِمْ ۗ وَٱتَّقُوا۟
ٱللَّهَ وَٱسْمَعُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿١٠٨﴾
يَوْمَ يَجْمَعُ ٱللَّهُ ٱلرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ أُجِبْتُمْ ۖ قَالُوا۟ لَا عِلْمَ لَنَآ ۖ
إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾

107-109- Eğer onların evvelce günah kazanmış oldukları anlaşılırsa, evvelce aleyhlerine şehadet olunanlardan diğer iki kişi onların yerine geçip bizim şehadetimiz onların şehadetinden daha haklıdır ve biz onlara zulmetmeyiz. Eğer bunu yaparsak zalimlerden oluruz diye Allah'a yemin etsinler. Bu hüküm, hakkıyla şahidlik edilmesi için yahut yeminlerinin sonradan diğer yeminler ile red olunmasından korkmaları için daha yakındır. Allah'tan korkun. Emirlerini dinleyin. Allah, fasık olan kavmi hidayet etmez. Allah, peygamberleri kıyamet gününde[122] toplayıp, "kavminiz size ne şekilde icabet etti?"[123] diye sorar. Onlar biz bunu bilmeyiz.[124] Sen gaybı hakkıyla bilicisin" derler.

Açıklamalar

122- Asıl metinde "Allah, peygamberleri topladığı gün" gibi bir ifade kullanımıştır ki, bu kesinlikle "kıyamet günü" demektir.

123- Yani, sizin dünyaya verdiğiniz İslâm davetine dünya ne gibi bir cevap verdi?

124- Yani, biz sadece dünyadaki hayatımız sırasında bize verilen normal cevabı biliyoruz. Dâvetimizin dünyanın hangi bölgesinde ne şekilde tepki ve yankılar yarattığını biz bilemezdik, bununla ilgili en iyi ve güvenilir bilgi Sende (Allah'ta) vardır.

إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ
ٱذْكُرْ نِعْمَتِى عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَٰلِدَتِكَ ۘ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ ۖ
تُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِى ٱلْمَهْدِ وَكَهْلًا ۖ وَإِذْ عَلَّمْتُكَ ٱلْكِتَٰبَ
وَٱلْحِكْمَةَ وَٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ ۖ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ ٱلطِّينِ

كَهَيْـَٔةِ ٱلطَّيْرِ بِإِذْنِى فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًۢا
بِإِذْنِى وَتُبْرِئُ ٱلْأَكْمَهَ وَٱلْأَبْرَصَ بِإِذْنِى وَإِذْ تُخْرِجُ
ٱلْمَوْتَىٰ بِإِذْنِى وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَنكَ إِذْ جِئْتَهُمْ
بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾

110- Şunu da hatırla ki, Allah:[125] "Ey Meryemoğlu İsa, Seni Ruhü'l-Kuds ile kuvvetlendirip insanlara beşikte iken ve yetişkin iken de söz söylediğin ve sana kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğrettiğim, iznimle kuş gibi çamurdan bir şey yapıp ona üflediğinde iznimle kuş olduğu ve iznimle anadan doğma körü ve alaca illetini şifayâb eylediğin ve yine iznimle ölüyü mezardan çıkardığın[126] ve onlara mucizelerle geldiğin zaman İsrailoğullarını senden el çektirdiğim zaman sana ve anana olan nimetimi hatırla. O zaman İsrailoğullarından kâfir olanlar bu ancak apaçık bir sihirdir dediler" buyurdu.

Açıklamalar

125- İlk soru, bütün peygamberlere genel olarak sorulacaktır. Daha sonra her peygamberin, Kur'ân-ı Kerim'de buyurulduğu gibi, tek tek şahitlik yapması istenecektir. Bu hususta Hz. İsa (a.s.)ya sorulacak sorunun tümü buraya naklolunmuştur.

126- Yani ölüleri diriltiyorsun.

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى ٱلْحَوَارِيِّـۧنَ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِى وَبِرَسُولِى
قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَٱشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ
يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَن يُنَزِّلَ عَلَيْنَا
مَآئِدَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ۖ قَالَ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ
﴿١١٢﴾ قَالُوا۟ نُرِيدُ أَن نَّأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ
أَن قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿١١٣﴾

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ
تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِّأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنكَ وَارْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ
الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾

111-114- Havarilere, "Bana ve Resûlüme imanedin" diye vahyettiğimde (ilham ettiğimde) "iman ettik. Şahit ol ki biz müslümanlarız" dediler.[127] Havarîler,[128] "Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?" dediklerinde İsa, "Eğer mü'min iseniz Allah'tan sakınınız" dedi. Havarîler, "Ondan yemek ve kalbimiz mutmain olmak ve senin doğru söylediğini bilmek ve buna şahitlerden olmak isteriz" dediler. Meryem oğlu İsa, "Hey Allah, hey bizim Rabbimiz, bize gökten bir sofra indir ki, evvelimize ve ahiretimize bayram olsun. Ve senden bir âyet ve mucize olsun. Ve bizi rızıklandır. Sen rızık verenlerin en hayırlısısın" dedi.

Açıklamalar

127- Yani Havarîlerin de sana iman etmeleri, bizim inâyetimizle mümkün olmuştu. Çünkü, sende o sapık halk arasında seni tasdik eden bir kişiyi çıkaracak güç bile yoktu. Burada sözgelimi, Havarîlerin dininin Hıristiyanlık değil, İslâm olduğu da anlatılmıştır.

128- Çünkü daha önce Havarîlerden bahsedilmiştir. Onun için burada konuşmaya biraz ara verilerek, Havariler ile ilgili bir vak'aya daha işaret edilmiştir. Bu olay gösteriyor ki, Hz. İsa'dan doğrudan feyiz alan öğrenci ve arkadaşları kendisini sadece bir insan ve kul sayıyorlardı ve mürşitlerinin bir Tanrı, Tanrının ortağı veya Tanrının oğlu olabileceğini akıllarının uçlarına bile getirmemişlerdi. Ayrıca, Hz. İsa da kendisini onlara sadece bir kul olarak tanıtmıştı. Burada bir soru akla gelebilir. Kıyamet günü yapılacak bir konuşmada böyle bir vaka nasıl yer alabilir? Bunun cevabı şudur: Bu vak'a ile ilgili sözler, kıyamet günkü konuşmada yer almayacaktır. Bu vak'a'nın bu dünyada olup bitenlerle ilgisi vardır. Kıyamet gününe dair konuşmadan söz edilmesinin gayesi, zaten buradaki yaşantıda hıristiyanların doğru yolu bulmalarıdır. Bu bakımdan havarîlerin hikâyesinin yukarıdaki konuşmadan ayrı olmadığı bilinmelidir.

قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ۖ فَمَن يَكْفُرْ بَعْدُ مِنكُمْ
فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَّا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾ وَإِذْ قَالَ اللَّهُ
يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ
اللَّهِ ۖ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ ۚ إِن
كُنتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ ۚ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي
نَفْسِكَ ۚ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾

115-116- Allah, "Ben o sofrayı size indireceğim.[129] Sonra sizden nankörlük edeni (küfre döneni) kâinatta hiç kimseyi azaplandırmadığım bir azapla azaplandıracağım" buyurdu. Allah, "Ey Meryem oğlu İsa, insanlara Allah'ı bırakıp benimle anamı[130] iki tanrı edinin, diyen sen misin?" dediğinde, İsa: "Ya Rabbi, seni tenzih eylerim. Bana, hakkım olmayan şeyleri söylemek yakışmaz. Eğer onu söylediysem, muhakkak Sen bilirsin. Benim nefsimde olanı Sen bilirsin. Senin zâtında olanı ben bilmem. Şüphesiz gaybleri hakkıyla bilen sensin, Sen".

Açıklamalar

129- Bu sofranın nihayet indirilip indirilmediği konusunda Kur'ân-ı Kerim'de daha başka bir kayda rastlanmıyor. Diğer herhangi bir güvenilir kaynakta da bu konuda herhangi bir bilgi yoktur. Belki de bu sofra gerçekten inmiştir ya da Havarîler bu müthiş tehdidi duyduktan sonra isteklerinde vazgeçmişlerdir.

130- Hıristiyanlar Allah'ın yanısıra Hz. İsa ve Ruhu'l-Kuds (Mukaddes Ruh)û tanrı ilân etmekle kalmadılar, Hz. İsa'nın annesi, Hz. Meryem'i de bir tanrıça yapıverdiler. İncil'de Hz. Meryem'in ulûhiyet veya kutsallığı hakkında tek bir kelime yoktur. Hz. İsa'nın doğumundan sonra 300 yıla kadar Hıristiyan dünyası böyle bir görüş taşımıyordu. Milâdi 300 yılının sonlarına doğru İskenderiyeli bazı ilâhiyât âlimleri, Hz. Meryem için ilk defa "Tanrının Anası" tabirini kullandılar ve bundan sonra Hz. Meryem'in uluhiyetiyle ilgili akide ve kendisine

tapma temayülü hızla yayılmaya başladı. Daha sonra Nesturius'ün Hz. İsa'nın kişiliğinde iki varlık bulunduğu yolundaki görüşü üzerine Hıristiyan dünyasında tartışma ve kavgalar başlayınca M.S. 431'de Efes'te toplanan Meclis'te Kilise diline Hz. Meryem'in ünvanının "Tanrının Anası" tabirinin geçmesi kararlaştırıldı. Netice itibarıyla, Meryem'e tapma eğilimi Kilise'ye de girmiş oldu. Hatta Kur'ân-ı Kerim'in inişine kadar Hz. Meryem öyle büyük bir tanrıça haline gelmişti ki, Baba, Oğul ve Mukaddes Ruh gibi tanrıların bile hiç bir değeri yoktu. Meryem'in putları birçok kiliselerde vardı. Hıristiyanlar bu putların önünde diz çöküp ibadet eder, dilek ve istekte bulunurlardı. Herkesin feryad, talep, rica ve temennilerini Hz. Meryem dinliyordu. Hıristiyan bir kul için en büyük sevinç ve övünç kaynağı "Tanrı'nın Anası"nın desteği ve rızasını kazanmaktı. İmparator Justinian, bir kanunun giriş kısmında Hz. Meryem'in imparatorluğunun en büyük destekçisi ve yardımcısı olduğunu ilân ediyordu. Justinian'in ünlü generali Nersius, savaş alanında Hz. Meryem'den yardım talep ediyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.)in çağdışı Heraclius kendine has bayrağın üstüne "Tanrının Anası"nın resmini taşıyor ve bu vesile ile bayrağının hiç bir zaman düşmeyeceğine inanıyordu. Gerçi daha sonraki yüzyıllarda Prostestan hıristiyanlar Meryem'in tanrılığına şiddetle karşı çıktılar, fakat Katolikler eski inançlarını hâlâ sürdürüyorlar.

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَآ أَمَرْتَنِي
بِهِۦٓ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ
فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى كُنتَ أَنتَ ٱلرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ
﴿١١٧﴾ إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ
ٱلْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ ٱللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ ٱلصَّٰدِقِينَ صِدْقُهُمْ ۚ لَهُمْ
جَنَّٰتٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ رَّضِىَ
ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلَّهِ
مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

117-120- Ben onlara, "ancak Senin bana emrettiğini, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet ediniz" dedim. Onlar arasında bulunduğum müddetçe onlar üzerinde gözcü (denetçi) idim. Vaktaki sen beni (içlerinden) aldığında onlar üzerine gözlemci yalnız Sen oldun. Ve sen her şeye hakkıyla şahidsin. "Eğer onlara azap edersen onlar senin kullarındandır. Eğer onları bağışlarsan muhakkak Sen Aziz ve hakimsin" dedi. Allah, "bugün sadıklara sıdklarının fayda ettiği gündür. Onlara arada ebedî kalmak üzere ağaçları altında nehirler akan Cennetler vardır. Allah onlardan razı oldu. Ve onlar da Allah'tan razı oldular. Bu, büyük bir kurtuluş ve saadettir" buyurdu. Göklerde ve yerde ve her ikisinde olanların mülk-ü tasarrufu Allah'a aittir. Ve O, her şeye kaadirdir.

EL-EN'AM SÛRESİ

Adı: Bu sûre'nin 16. ve 17. rüku'larında "en'am" (yani, sığırlar veya evcil hayvanlar)ın bazısının hürmeti (haram oluşu) ve bazısının hilleti (helâl oluşu) ne ilişkin Arapların yanlış fikir ve bâtıl itikatları reddedilmiştir. Bu münasebetle, bu sûre'nin adı "El-En'am" olmuştur.

İniş Tarihi: Hz. İbn Abbas'ın rivâyetine göre bu sûre bütünüyle Mekke'de nâzil olmuştur. Hz. Muaz bin Cebel'in yeğeni Yezid kızı, Esma şöyle diyor: "Bu sûre indiği zaman Nebi-yi Ekrem (s.a.) dişi deve üzerinde idi. Ben devenin yularını tutmuştum. Ağırlık o kadar çoktu ki, sanki devenin kemikleri çatlayacaktı." Rivhayetlerde ayrıca, bu sûre'nin, indiği gece kâtiplere yazdırılıp muhafaza edildiği de ifade olunmuştur.

Bu sûre'nin konusuna bakıldığında bunun Mekke döneminin son günlerinde indiği açıkça anlaşılıyor. Hz. Esma bint Yezid'in rivâyeti de bunu doğruluyor. Zira, kendisi ensâr'dan olup müslümanların Medine'ye hicretlerinden sonra İslâmiyeti kabul etmişti. İslâmiyeti kabul etmeden önce sadece hürmetini belirtmek üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna çıkmışsa, bu herhalde, Mekke döneminin son günlerinde olmuştur. Bundan önce, Resûlüllah (s.a.v.)'ın Medineliler ile ilişkileri, huzuruna bir hanımın çıkabileceği kadar sık veya yakın değildi.

En'am Sûresinin inişi sırasındaki Ortam: Sûre'nin iniş tarihi tesbit edildikten sonra, bunun hangi şartlarda indiğini de kolayca belirleyebiliriz. O zamana kadar, Allah'ın Resulünün tebliğ çalışmaları 12 yılı doldurmuştu. Kureyş'in muhalefeti, mukavemeti ve düşmanlığı son haddini bulmuştu. İslâmiyeti kabul edenlerin önemli bir bölümü Kureyş'in baskı, zulüm ve eziyetinden bıkıp memleketi terketmiş, Habeşis-

tan'a iltica etmişti. Resûl-u Ekrem'i himaye edecek ne Ebu Talip ve Hz. Hadice kalmıştı. Resûlüllah (s.a.v.) her türlü dünyevi ve maddi destekten mahrum, peygamberlik vazifesini her türlü muhalefete rağmen ifa ediyordu. Dini yayma çabaları sonucu, hem Mekke'de, hem çevredeki kasaba ve köylerin sâlih fertleri gruplar halinde İslâmiyeti kabul etmeye başlamışlardı. Fakat Arapların büyük bir kısmı muhalefet ve mukavemette kararlıydı. İslâmiyete en küçük eğilim gösteren veya sempati duyanlarla alay ediliyor, işkenceye tabi tutuluyor ve ekonomik sosyal boykota hedef oluyorlardı. Bu karanlıkta tek ümit ışığı Yasreb (Medine) idi. Yasreb'in iki başlıca kabilesi Evs ve Hazrec'in nüfuzlu kişileri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip eline biat etmişlerdi ve bu kabilelerde İslâmiyet herhangi bir direnişle karşılaşmadan yayılmaya başlamıştı. Fakat bu küçük ve mütevazi başlangıçta saklı olan geleceğin büyük imkânlarını maddeci bir göz göremezdi. Dıştan görüldüğü kadar İslâm, arkasında maddi bir kuvvet olmayan, Önder'inin, ailesinden aldığı cılız desteğinin dışında, hiçbir gücü olmayan zayıf ve önemsiz bir hareketti. Bu harekete katılma cesaretini gösteren bir avuç insan, zayıf ve dağınık olmasının yanısıra, umumi örf, âdet ve inançlara karşı geldikleri için son bahar yaprakları gibi toplumun dışına saçılmışlardı.

Sûre'de işlenen konular: Bu şartlar altında inen bu sûrede geçen bahis ve konular 7 ana başlıkta toplanabilir:

(1) Şirk'in reddi ve Tevhid akidesine dâvet

(2) Âhiret akidesinin tebliği ve her şeyin bu dünyadaki hayatın olduğu yolundaki yanlış fikrin reddi.

(3) Cahiliyye'nni bâtıl inançlarının reddi.

(4) İslâm toplumunun, üzerinde inşa edilmek istenen başlıca ahlâk kuralları.

(5) Resûlüllah (s.a.v.)'a ve davasına yapılan itirazlara verilen cevaplar.

(6) Uzun mücadeleden sonra İslâmi dâvetin sonuç vermemesi üzerine Resûlüllah (s.a.v.) ve diğer müslümanlarda görülen ıztırap ve ümitsizliğin giderilmesi.

(7) Münkirler ile muhaliflerin gaflet, cehâlet ve bile bile intihar etmeleri üzerine tenbih, ikaz ve tehdid edilmeleri.

Fakat sûrede yer alan hutbe veya konuşmada bu konu veya bahisler ayrı ayrı geçmemiştir. Hutbe normal seyrdine göre bir derya gibi akıyor ve bu arada bu konular zaman ve mevkiine göre geçiyor ve her defasında yeni bir uslûp kullanılıyor.

Burada okuyucular Mekke döneminde inen ilk uzun sûre ile ilk defa karşılaştıkları için, Mekkî (Mekke dönemine ait) sûreler ile ilgili tarihi ortamı anlatmamız sanırız daha iyi olacaktır. Böylece, okuyucular diğer bütün Mekkî sûrelerin tefsirini bu açıklamalar ışığında okuyabilecekler.

Medine dönemine ait sûrelerin hemen hemen hepsinin iniş tarihi ya iyice bilinmektedir, ya da az bir uğraşla tesbit edilmesi mmkündür. Hatta bunların bir çoğunun inişiyle ilgili güvenilir hadisler vardır. Ancak Mekke dönemine ait sûreler hakkında elimizde bu kadar bilgi yoktur. İniş tarih ve şartlarını ortaya koyan sahih ve muteber hadislerin bulunduğu sûre veya âyetler çok azdır. Çünkü, bu döneme ait tarihi bilgiler ve kaynakların toplanmasında Medine'ninki kadar titizlik gösterilmemiştir. Bu sebeple, Mekkî sûreleri incelerken tarihi kayıtlardan daha çok çeşitli sûrelerin içeriği, konusu, uslûbü ve o zamanki gelişmelere, gizli veya açık işaretlere bakmak zorundayız. Gayet tabii ki, sadece bu bilgi ve bulgulara dayanarak bir sûre'nin falan yıl veya falan tarihte indiğini tam olarak ifade edemeyiz. Bu hususta en sağlıklı yol, bir tarafta Mekkî sûrelerindeki bilgi ve bulgular ve diğer tarafta Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke'deki yaşantısıyla ilgili tarihi bilgileri birbiriyle karşılaştırmak ve bu şekilde her sûrenin iniş tarihini tesbit etmektir.

Bu inceleme ve araştırma metodunu kullanarak Hazreti Peygamber'in Mekke'deki hayatına baktığımızda İslâmi dâvet açısından başlıca şu dört döneme ayırabiliriz:

Birinci Dönem: Bi'set'ten başlayarak nübuvvet'in açıkça ilânına kadarki üç yıllık süre. Bu dönemde dâvet ve tebliğ işleri gizli olup çok güvenilir birkaç kişiye kadar mahduttu ve diğer Mekkeliler bundan bihaberdi.

İkinci Dönem: Nübuvvetin açıkça ilânından başlayarak baskı, zulüm ve işkence'nin başlamasına kadarki iki yıllık süre. Bu dönemde önce muhalefet yapıldı sona mukavemet ve daha sonra itham, iftira,

alay, suçlama, küfür ve muhalif grupların kurulmasına çalışıldı. En son olarak da fakir, zayıf ve çaresiz kimselere işkence ve eziyet yapılmaya başlandı.

Üçüncü Dönem: Bi'set'in 5. yılında fitnenin başlamasıyla Bi'set'in 10. yılında Ebu Talip ile Hz. Hadice'nin ölümüne kadarki 5-6 yılık süre. Bu dönemde muhalefet ve mukavemet giderek şiddetlendi. Pekçok müslüman, kâfirlerin zulmüne dayanamayarak Habeşistan'a hicret ettiler. Diğer tarafta, Resûlüllah (s.a.v.) ile ailesi ve bazı müslümanlar ekonomik ve sosyal boykota tabi tutuldular. Bu devrede Resulüllah (s.a.) ailesi ve bir avuç müslümanla berber Şi'b-i Ebu Talip'te mahsur kaldı.

Dördüncü Dönem: Bi'set'in 10. ile 13. yıllarını kapsayan üç senelik müddet, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile taraftarlarının yaşadığı en zor ve kritik dönemdi. Bu dönemde Resûlüllah (s.a.v.)'ın Mekke'de yaşaması büsbütün zorlaşmıştı. Resûlüllah (s.a) bunalarak Taif'e gitti, ama orada da aman bulamadı. Hac mevsiminde Arabistan'ın dört bir tarafından gelen kabileleri İslâm'a dâvet etmeye çalıştı, ama her yerden menfî cevap aldı. Diğer tarafta Mekkeliler Resûlüllah (s.a.v.)'ı öldürmek, hapse atmak veya şehirlerinden sürmek için plan üstüne plan yapıyorlardı. Nihâyet, Allah'ın fazlıyla Medineli ensâr'ın kalpleri İslâmiyete meyiletti ve dâvetleri üzerine Resûlüllah (s.a.v.) Medine'ye hicret etti.

Bu dönemlerden her birinde inen Kur'an sûreleri kendi muhteva, mevzu ve uslûp bakımından diğer sûrelerden farklıdırlar. Bunların pek çoğunda o devrin hâdise ve gelişmelerine atıf ta yapılıyor. Bu bakımdan diyebiliriz ki, her sûre, kendi döneminin bazı özelliklerini az çok taşıyor. İşte bu belirgin özelliklere dayanarak biz bundan böyle Mekke dönemine ait her sûre'nin hangi tarihte indiğini anlatmaya çalışacağız.

EL-EN'AM SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 165 Âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ
وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ
مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾
وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3- Gökleri ve yeri halk eden, karanlıkları ve aydınlığı yaratan Allah'a ham olsun. Sonra kâfirler, Rabblerine (bunca âyet ve delillerin zuhurundan sonra putları) denk tutuyorlar.[1] Sizi topraktan o yarattı.[2] Sonra ölüm zamanını hükm-ü takdir etti. Ecel-i müsemma (malum bir ecel) O'nun katındadır.[3] Sonra da hâlâ şek ve şüphe edersiniz. Göklerde ve yerde Allah O'dur. Sırlarınızı âşikâr eylediğiniz şeyleri bilir, kazandığınızı da bilir.

Açıklamalar

1- Burada muhatabın, yer ile göğün yaratıcısının Allah olduğuna, gece ile gündüzü O'nun yarattığına ve ay ile güneşi O'nun vücuda ge-

tirdiğine inanan Arap müşriklerin olduğu unutulmamalıdır. Müşriklerden hiç biri, bu işleri, ilâhları olarak taptıkları Lât, Hübal, Uzza veya başka tanrı ve tanrıçaların yaptığına inanmıyordu. Bu sebeple, bunlara şöyle deniliyor: Ahmaklar, gök ile yerin hâlikinin Allah olduğuna ve gece ile gündüzün O'nun emriyle olduğuna kendiniz de inanıyorsunuz. O zaman, niçin başka varlıkların önünde eğiliyor, onlara secde ediyor, hediye, sadaka, adak v.s. sunuyor, dua ediyor, dilek ve istekte bulunuyorsunuz? (Bk. Fatiha sûresi, dipnot: 2, Bakara sûresi, dipnot: 163).

Aydınlığın yanında karanlıklar çoğul olarak kullanılmıştır. Çünkü, karanlık, nursuzluk demektir ve nursuzluğun çeşitli derece ve türleri vardır. Bu bakımdan aydınlık veya nur tekil ve karanlıklar çoğul olarak ifade edilmiştir.

2- İnsan vücûdunun yapısında çeşitli maddeler kullanılmıştır ve bunların hepsi topraktan elde ediliyor. Bu bakımdan burada insanların topraktan yaratıldığı ifade edilmiştir.

3- Yani, geçmişteki ve o zamana kadar ölmüş insanların diriltileceği ve hayatlarında yaptıklarının hesabını vermek üzere Allah'ın huzuruna çıkarılacağı kıyamet günü.

وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ مِّنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾
فَقَدْ كَذَّبُوا۟ بِٱلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ ۖ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنۢبَٰٓؤُا۟ مَا كَانُوا۟ بِهِۦ
يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ مَّكَّنَّٰهُمْ
فِى ٱلْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ وَأَرْسَلْنَا ٱلسَّمَآءَ عَلَيْهِم مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا
ٱلْأَنْهَٰرَ تَجْرِى مِن تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَٰهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِنۢ
بَعْدِهِمْ قَرْنًا ءَاخَرِينَ ﴿٦﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَٰبًا فِى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ
بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾

4-7- Onlara Rabblerinin âyetlerinden bir âyet gelmez ki, illâ onlar ondan yüz çevirirler. Hak (Kur'an) onlara geldikte O'nu yalanladılar. Fakat yakında onlara istihza eyledikleri şeyin haberleri gelecektir.[4] Onlar görmezler mi ki, kendilerinden evvel biz ne kadar nesiller helâk ettik. Onlara, size vermediğimiz imkân ve nimetleri verdik. Ve onlara bereketli yağmurlar yağdırdık. Ağaçları altından nehirler akıttık. Sonra günah işlediklerinden dolayı onları helâk eyledik. Onlardan sonra başka nesiller yarattık. Eğer sana kağıtta yazılı bir kitap indirsek ve kâfirler ona elleri ile temas edip görseler yine "bu ancak büyük bir sihirdir" derlerdi.

Açıklamalar

4- Burada müslümanların Medine'ye hicret etmelerinden sonra İslâmiyetin kazandığı büyük önem ve başarılarına işaret edilmiştir. Bu âyetler indiği sırada ne müslümanlar, ne de kâfirler başarılarıyla ilgili müjdelerin yakında kendilerine geleceğini hiç bilmiyorlardı. Hatta, Peygamber Efendimiz (s.a.) de geleceğin ne gibi imkânlarla dolu olduğunu bilmiyordu.

وَقَالُوا لَوْلَآ
أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ﴿٨﴾
وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم
مَّا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾

8-9- Kâfirler, "O'na (peygambere) bir melek gönderilse" dediler.[5] Eğer biz, melek gönderseydik iş bitmiş olurdu ve onlara bir dakika mühlet verilmezdi.[6] Eğer Peygamber'i bir melek yapsaydık, onu (meleği) insan eder ve ona insanların giydikleri gibi giydirirdik.[7]

Açıklamalar

5- Müşrikler diyordi ki, madem ki, Hz. Muhammed (s.a.) Allah'ın peygamberi olarak dünyaya gönderilmiştir, o zaman ona gökten bir melek gelmeliydi. Bu melek, herkese Hz. Muhammed (s.a.)'in Allah'ın Resulü olduğunu ilan etmeli ve kendisine iman etmeyenleri korkutmalı

ve cezalandırmalıydı. Bu cahiller, Cenab-ı Allah tarafından peygamberlik payesine yükseltilen bir şahsın böylesine fakir, kuvvetsiz ve çaresiz olması gerektiğini öne sürüyorlardı. Böyle bir peygamber herkesin hakaretine uğramamalı, herkesin attığı taşlara hedef olmamalıydı.

6- Bu, kâfir ve müşriklerin itirazlarına verilen ilk cevaptır. Yani, eğer Hz. Muhammed'in yardımına bir melek gönderilseydi ve o gerçek görünümüyle gelseydi, o zaman hüccet tamamlanmış olacaktı. Başka bir deyimle, son an gelip çatmış olacaktı ve müşriklere fazla mühlet verilmezdi. İnsanların Allah ve Resûlüne iman etmeleri için verilen mühlette bazı gerçekler gizli kalmalıdır ve akıl ve mantıkla hareket eden kişiler buna göre kendilerine çekidüzen verebilir, iman ve inanç sahibi olabilirler. Fakat bütün ilahî sırlar ortaya çıktıktan sonra söylenecek veya yapılacak başka bir şey kalmıyor. Verilen mühlet de o anda bitiyor. Her şey gün gibi açığa çıktıktan sonra iman etmenin ve doğru yola gelmenin ne anlamı vardır? O zaman amel, günâh, hesap ve ceza gibi kavramların hepsi anlamsız kalır. Gerçek şu ki, dünyadaki hayat bir imtihan müddetidir. İmtihanın amacı da şudur: Bir insan kendi aklını ve fikrini kullanarak Hak ile Bâtıl arasındaki farkı idrak edebiliyor mu? Eğer Hakkın doğru olduğunu anlıyorsa, kendi nefsine ve arzularına hakim olabiliyor mu? İşte bu imtihanın ciddi, anlamlı ve başarılı olması için bazı gizli şeylerin gizli kalması, gaibe ait şeylerin gaipte kalması şarttır. Gaip, şahadete dönüştüğü an Allah tarafından verilen mühlet kendiliğinden bitmiş oluyor. Bundan sonra artık imtihandan söz edilmez. Bundan sonra ancak imtihanın neticesi açıklanır. Netice itibarıyla, kâfir ve müşriklerin, bir meleğin asıl şekil ve görünümüyle Hz. Muhammed'in yardımına gelmesi yolundaki istekleri yerine getirilemez. (Bk. Bakara Sûresi, dipnot: 228)

7- Kâfir ve müşriklerin bu hususdaki isteklerinin bir başka cevabı da şudur: Melek, insan kılığında dünyaya gönderilebilirdi. Ama böyle bir durumda kâfir ve müşriklere bunun bir melek olduğunun inandırılması yine zor olacaktı. Zira, kâfir ve müşrikler pekâlâ diyebilirdi ki, "bu melek değil ki, bu insandır; çünkü insan kılığındadır". Şimdi, bu cahil ve sapık kişilerin bu isteğine uyularak bu melek asıl şekline sokulduğu takdirde daha önce temas edilen durum ortaya çıkardı. Yani ilahi ve ulvi sır diye bir şey kalmazdı.

وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِٱلَّذِينَ
سَخِرُوا۟ مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ سِيرُوا۟ فِى
ٱلْأَرْضِ ثُمَّ ٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾ قُل لِّمَن
مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ قُل لِّلَّهِ ۚ كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ ۚ
لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟
أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَهُۥ مَا سَكَنَ فِى ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ ۚ وَهُوَ
ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٣﴾

10-13- Senden evvel'ki Resûller de istihza olundu. Onları alaya alanlara bu istihzalarının cezası ulaştı. De ki, "arzda gezip dolaşan ve yalanlayanların akıbetinin nasıl olduğunu görün".[8] De ki: "Göklerde ve yerde olan şeyler kimindir?" De ki: "Allah'ındır".[9] O, kendi nefsi üzerine rahmeti yazmıştır. Şüphesiz sizi kendisinde şek olmayan kıyamet gününde toplayacaktır. Nefislerini ziyana verenlerdir ki, iman etmezler. Gecede ve gündüzde sakin olanlar (her şey) O'nundur. O, işitici, bilicidir.

Açıklamalar

8- Yani, geçmiş milletlerin yerleşim bölgelerinin harabeleri ve tarihi eserleri ile gelenek, görenek ve hikâyeleri, doğru ve gerçeklerden yüz çevirip bâtıl inançlarında ısrar etmeleri sebebiyle ne kadar korkunç ve ibret verici sona uğradıklarını ispat ederler.

9- Bu güzel ve ince bir ifade tarzıdır. Önce, gökte ve yerde olanların kime ait olduğunun sorulması istendi. Soru soran kişi sorusunu sordu ve cevabı almak için bekledi. Muhataplar zâten her şeyin Allah'ın olduğuna inanıyorlar. Ancak ne yanlış cevap vermeye cesaret ediyorlar ne de doğru cevap vermek istiyorlar. Zira, doğru cevabı vermeleri halinde karşı tarafın, müşrikçe akidelerine karşı bir delil olarak kullanacağından korkuyorlar ve bu sebeple, herhangi bir cevap verme-

meyi tercih ediyorlar. Daha sonra da kendilerine şöyle deniliyor: "De ki, göklerde ve yerde her şey Allah'ındır."

قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ
أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾
قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾
مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ
الْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ
وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ
الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٨﴾

14-18- De ki: "Allah'tan başka dost edinir miyim? Göklerin ve yerin hâlikidir, O. Kullarını yedirip besler ve kendisi itham olunmaz."[10] De ki: "Ben İslâm olanların evvelkisi olmakla ve müşriklerden olmamakla emrolundum." De ki: "Eğer ben Rabbimin emrine isyan edersem büyük günün azabından korkarım." O günde o azap kimden çevrilirse muhakkak ona Allah rahmet eylemiştir. Bu da büyük bir fevz ve zaferdir. Eğer sana Allah bir zarar dokundursa kendisinden başka onu giderici yoktur. Eğer sana bir hayır dokundursa işte o, her şeye kaadirdir. O, bütün kulları üzerinde kahirdir. Ve o hakîmdir, habîrdir.

Açıklamalar

10- Burada da ince bir noktaya temas edilmiştir. Müşriklerin, kendilerine tanrı veya tanrıça edindikleri varlıklar, kullarına rızık vermek yerine başkalarının rızıklarına muhtaçtırlar. Tebâasının kendisine vergi ve hediye v.s. vermediği bir Fir'avn, tanrılık iddiasında bulunamaz. Hayranlarının kendisi için muhteşem bir türbe yapmadığı bir şahsiyet, mezârından mabûdiyet tasasında bulunamaz. Putperestlerin, heykelini veya resmini muhteşem bir mabed'de yapıp çevresini süsleyip püsle-

mediği bir tanrı, kendisine tapanlara hâkimiyet kuramaz. Bütün sahte ve yalan tanrı ve tanrıçalar kendilerine tapanlara muhtaçtırlar. Hakikaten bir ilâh olan, uluhiyeti kendi kendine dayanan ve yeterli olan, ve kimseye muhtaç olmayan tek varlık Allah'tır. O, kimseye muhtaç değildir, aksine herkes ve her şeye O'na muhtaçtır.

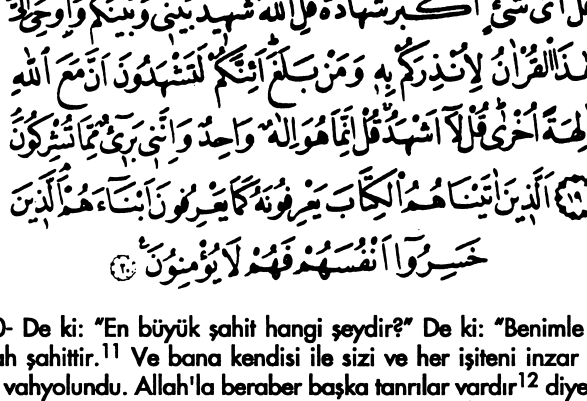

19-20- De ki: "En büyük şahit hangi şeydir?" De ki: "Benimle sizin aranızda Allah şahittir.[11] Ve bana kendisi ile sizi ve her işiteni inzar etmek için bu Kur'an vahyolundu. Allah'la beraber başka tanrılar vardır[12] diye siz mi şahitlik ediyorsunuz?" De ki: "Ben buna şahitlik etmem."[13] De ki: "Muhakkak o bir tek ilâhtır. Ve ben sizin şirkinizden beriyim." Kendilerine kitap verdiklerimiz (Muhammed'i) oğullarını bildikleri gibi bilirler.14 Kendi nefislerini ziyana uğratanlardır ki iman etmezler.

Açıklamalar

11- Yani, Allahü Teala, O'nun tarafından görevlendirildiğime ve her şeyi O'nun emriyle söylediğime şahitlik edecektir.

12- Bir konuda şahitlik yapmak için sadece tahmin, kıyas ve şahsî fikir önemli veya yeterli değildir, bunun için kesin bilgi gerekir. Ancak bu şekilde, bir şahidin ifadesi geçerli sayılabilir. Onun için, bu soruyla şöyle denilmek isteniyor: "Ey kâfir ve müşrikler, bu varlıklar dünyasında Allah'tan başka ibadete ve tapılmaya lâyık, başka bir hâkim ve mâbûdun varolduğunu biliyor musunuz?"

13- Yani, siz doğrudan herhangi bir bilgiye sahip olmadan yalan ifade ve şehâdette bulunmak istiyorsanız bulunun, ama ben yalan şahitlik yapamam.

14- Yani, Semavi kitapları okumuş olanlar şu gerçeği iyice biliyorlar ki, Allah tektir ve tanrılıkta hiçbir ortağı yoktur. Nasıl ki, bir baba veya anne öz evlâtlarını yüzlerce çocuk arasında tanımakta güçlük çekmez. İlâhi kitaplar hakkında bilgi sahibi olan bir kişi de, tanrılıkla ilgili birçok kavram ve inanç arasında doğru akideyi bulmakta herhangi bir zorlukla karşılaşmaz ve yolunu şaşırmaz.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ
كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ
جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ
تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ
رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾ انْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ
مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

21-24- Allah üzerine yalanla iftira edenler[15] veya âyetlerini tekzib edenlerden[16] daha zalim kim vardı? Muhakkak zalimler felâh bulmazlar. Hepsini haşredip topladığımız günde şirk koşanlara: "İlâh olduğu davasını güttüğünüz ortaklarınız nerdedirler" deriz. Sonra onlar bir hile bulamazlar ve ancak "Ya Rabbî, vallahî, biz müşriklerden değildik" derler. Onların kendi nefisleri üzerine nasıl yalan söylediklerine bak. İlâhtır diye iftira eyledikleri şeyler de kendilerinden ayrılıp kaybolurlar.

Açıklamalar

15- Yani, Allah'tan başka diğer varlıkların Allah'ın uluhiyetinde ortak olduklarına, tanrısal sıfatlar taşıdıklarına, tanrısal yetkilere sahip olduklarına ve insanların ibadetine lâyık olduklarına inanan kimseler. Ayrıca, Allah'ın bazı kimseleri kendisine yakın olarak gördüğü veya onlara bazı hak ve yetkilerin devredilmesini emrettiğini sanmak da Allah'a iftira etmek demektir.

16- Allah'ın âyetlerinden, hem insanların nefislerinde ve bütün ka-

inâtta bulunan; hem peygamberlerin siret ve çalışmalarında tezahür eden, hem de semavi kitaplarda ifade bulan simge, işaret, mucize ve deliller kastedilmiştir. Bütün bu âyetler tek bir hakikate işaret ediyorlar: Varlıklar âleminde tek ilâh Allahtır ve diğer herkes O'na kuldur. Bütün bu işaretler dururken, herhangi bir kesin bilgi, delil, müşahede ve tecrübe olmaksızın sadece kıyas, tahmin ve zanna dayanarak ve ataların yanlış inanç ve geleneklerine uyarak Allah'ın dışındaki varlıklara ulvi sıfatlar yakıştıran ve Allah'ın hak ve yetkilerinde ortak sayan bir kişi elbette ki çok zâlimdir. Böyle bir kişi hakikate ve sadakata zulmediyor, kendi nefsine ve yanlış inanç ve felsefesine dayanarak ilgili bulunduğu kainâttaki herkese ve her şeye zulmediyor.

وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۖ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ
أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِن يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا
بِهَا ۚ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا
أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ ۖ وَإِن يُهْلِكُونَ
إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

25-26- Onlardan seni dinliyor gibi olanlar da vardır. Biz, Kur'an'ı iyice anlamamaları için kalplerine perde ve kulaklarına sağırlık koyduk.[17] Eğer onlar, bütün mucizeleri görseler yine ona iman etmezler. Hatta sana geldiklerinde seninle mücadele ve mübahese ederler. Kâfirler: "Bunlar geçen kavimlerin efsanelerinden başka bir şey değildir"[18] derler. Onlar, Kur'an'a tabi olmaktan halkı vazgeçirmeye çalışırlar. Kendileri de tabi olmazlar. Onlar ancak kendilerini helâk ederler ve bunu da idrak etmezler.

Açıklamalar

17- Burada şu husus unutulmamalıdır ki, kainât'ta ve dünyada tabiat kanunlarına göre olup bitenlerin hepsi Allah'a aittir, zira bu kanunları yapan O'dur ve bunlara göre meydana gelen neticeler de hakikatte, Allah'ın izni ve iradesiyle vuku bulurlar. Hakkı inkâr eden kimselerin her şeyi dinlemelerine rağmen dinlemezlikten gelmeleri ve Hak-

ka dâvet edeni ciddiye almamaları, inat, taassup ve bağnazlıklarının tabii bir neticesidir. Tabiat kanunları, inat eden ve peşin hükümsüz, dürüst bir insanın tavrını benimsemeyen bir kişinin kalbinin, duymak ve kabul etmek istemediği bütün hakikatlere kapatılmasını gerektiriyor. Bu duruma basit bir şekilde ifade ettiğimiz zaman "falanca adamın kalbinin kapıları hakikatlere kapalıdır" diyebiliriz. Fakat aynı durumu Cenab-ı Allah açıklarken şöyle buyuracaktır: "Biz O adam'ın kalbinin kapılarını kapattık." Kısacası, biz sadece dıştan görülen veya meydana gelen olayları anlatırken Cenab-ı Allah o olayın içyüzünü anlatıyor.

18- Cahil ve akılsız kimseler'in çok iyi bilinen bir tutumu şudur: Ne zaman ki kendileri Hakk'a davet edilirse hemen karşılık verirler: "Vallahî, sen yeni bir şey söylemiyorsun ki, hep o eski masalları anlatıyorsun". Güyâ doğru ve gerçek olan bir şeyin yeni olması da gerekiyor; ve eski olursa doğru olamaz! Halbuki, Hak ve hakikat her zaman hak olmuştur ve kıyamete kadar da öyle kalacaktır. Allah'ın verdiği bilgilerle insanları hidâyete erdirmek görevini üstlenenler, eski çağlardan beri aynı Hak davasını insanlara sunmuş ve savunmuşlardır ve bundan sonra da bu bilgi kaynağından yararlananlar aynı davayı getireceklerdir. Yeni bir şeyi ancak ilâhi nur ve hidâyetten mahrum, ezelî ve ebedî hakikatten habersiz ve kendi saçmalıklarını "hak" diyerek insanlara yutturmaya çalışan kimseler peydah edebilirler. Bu gibi kimseler elbette çok garip, ender ve hiç kimsenin duymadığı veya görmediği şeyler ortaya koyabilirler.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ فَقَالُوا۟
يَٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾
بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا۟ يُخْفُونَ مِن قَبْلُ ۖ وَلَوْ رُدُّوا۟ لَعَادُوا۟ لِمَا نُهُوا۟ عَنْهُ
وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُوٓا۟ إِنْ هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ
بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِٱلْحَقِّ ۚ
قَالُوا۟ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾

قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلسَّاعَةُ
بَغْتَةً قَالُوا۟ يَٰحَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا ۖ وَهُمْ يَحْمِلُونَ
أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۗ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ۝

27-31- Onları Cehhem üzerinde durduruldukları vakit görsen, "keşke dünyaya bir daha dönsek. Rabbimizin âyetlerini yalanlamaz ve müminlerden olurduk" derler. Hayır, bundan evvel gizledikleri şey onlara aşikâr olmuştur.[19] Eğer dünyaya geri döndürülseler nehyolundukları şeye dönerlerdi. Muhakkak onlar yalancıdırlar. Onlar: "Bu dünya hayatından başka bir hayat yoktur. Ve biz bir daha diriltilecek değiliz" dediler. Onları Rabbleri huzurunda durdukları zaman görsen: "Keşke dünyaya bir daha dönsek. Rabbimizin âyeti, Ya Rabbî hak imiş" derler. Allah: "küfrünüzden dolayı şimdi azabı çekiniz" der. Allah'ın huzuruna çıkmayı yalan sayanlar muhakkak ziyan etmişlerdir. Hatta onlara kıyamet ansızın geldiğinde "yazık, dünyada yaptığımız fena izlere" derler. Ve günahlarını arkalarına yüklenirler. Dikkat edin ki, onların yükleri ne fenadır.

Açıklamalar

19- Yani, kâfir ve müşriklerin bu sözleri, içlerinden gelen bir duygu veya akıl ve mantıklarını kullanarak doğru bir karara varmalarından ileri gelmeyecektir, aksine hakikatı kendi gözleriyle görmelerinin bir belirtisi olacaktır. Zâten bu safhada en inatçı ve katı bir kâfir bile hakikatı inkâr edemez.

وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ
ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ ٱلْـَٔاخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُۥ لَيَحْزُنُكَ ٱلَّذِى يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ
لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ ۝ وَلَقَدْ
كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا۟ عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا۟ وَأُوذُوا۟ حَتَّىٰٓ
أَتَىٰهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِ ٱللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَآءَكَ مِن نَّبَإِى
ٱلْمُرْسَلِينَ ۝

32-34- Dünya hayatı ancak bir oyalanma ve oyundur.[20] Âhiret yurdu, sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ aklınız başınıza gelmeyecek mi? Onların söylediği sözlerin seni mahzun ettiğini biliriz. Onlar hakikatte seni tekzib etmezler. Fakat zâlimler. Allah âyetlerine karşı inat ve küfrederler.[21] Senden evvel peygamberler tekzib olundular. Ve tekzib olunduklarına sabrettiler. Ve eziyet çektiler. Nihayet onlara yardımımız yetişti. Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek yoktur.[22] Sana Resullerin haberi geldi.

Açıklamalar

20- Bu demek değildir ki, dünya hayatında hiçbir ciddiyet yoktur ve sadece eğlence ve oyun olarak yapılmıştır. Gerçek şu ki, dünya hayatı, âhiretteki hakiki ve kalıcı yaşantı yanında geçici bir oyun veya eğlencedir. Buradaki geçici eğlence bitince âhiretteki ciddi, ebedî ve daimi hayata dönülecektir. Dünyadaki yaşantının bir eğlence veya oyuna benzetilmesinin bir sebebi de şudur: Burada hakikat gizli olduğu için basiretsiz ve dış görünümüne aldanan kimselerin yanılmaları için birçok imkân ve ihtimâller bulunmaktadır. Bu yanılgılara düşenler, ebedî hakikat konusunda öylesine acayip ve inanılmaz davranışta bulunuyorlar ki, hayat sadece bir oyun ve gösteriden ibaret kalıveriyor. Meselâ, burada bir kral olarak hüküm süren bir kişinin durumu, bir tiyatro veya piyesteki sahte kral'dan farksız kalıyor. Başına bir taç giyen bu sahte kral, gerçek bir hükümdür gibi hüküm sürmeye çalışıyor halbuki gerçek krallıkla yakından veya uzaktan hiçbir ilgisi yoktur. Yönetmen'in bir işaretiyle azlediliyor, hapsediliyor, hatta idam ediliyor. Aynı oyunlar bu dünyada da oynanıyor; bazan veli, tanrı veya tanrıça'nın dergâhı veya mabedinden, yüz sürenlere her derdin devabı veriliyor, halbuki dertlere devam bulma kabiliyetleri yoktur. Bazan bir soytarı, gaipten haber verdiğini iddia ediyor, halbuki gaibe ulaşacak gücü yoktur. Bazı yerde insanlara rızık verdiğini iddia eden biri vardır; halbuki böyle biri, kendi geçimi için başkalarına muhtaçtır. Bazı yerde biri, başkalarına şeref, şerefsizlik, kâr veya zarar verdiğini söylüyor "dünyayı ben yarattım" gibi bir tavırla kasılıp duruyor; halbuki alnında ahlâksızlık ve şerefsizliğin lekesini taşıyor ve kader onu bir anda yerin dibine batırabiliyor. Dünyadaki birkaç günlük hayatta oynanan bu oyunlar ölüm ânı gelince birden bire bitecektir ve insanlar dünya sınırlarının ötesine geçince hakikatı bütün çıplaklığıyla görecekler ve âhirette, Hak terazisinde ancak iman ve iyi amelleri tartılacaktır.

21- Bir âyet şu gerçeğe işaret ediyor ki, Hz. Muhammed (s.a.) Allah'ın âyetlerini Kureyşlilere ve Araplara duyurmaya başlayıncaya kadar onlar kendisini emin olarak tanıyor ve doğruluğuna inanıyorlardı. Ne var ki Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah'ın mesajını kendilerine iletir iletmez, onu tekzip etmeye başladılar. Fakat bu safhada da kimse kendisinin yalancı olduğunu söylemeye cesaret edemiyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in en büyük muhalifi ve düşmanı bile kendisinin dünyevi işlerle ilgili olarak yalan söylediğini veya yalancı olduğunu iddia edemezdi. Mekkeli Kureyşliler veya Araplar, Hz. Muhammed'i yalanladılarsa sadece peygamberlik iddiasıyla ilgili olarka yalanladılar. Resûlüllah (s.a.v.)'ın en büyük düşmanı Ebu Cehl idi. Hz. Ali'nin rivâyet ettiği hadiseye göre, bir defasında bizzat Ebû Cehl, Hz. Peygamber'e şöyle dedi: "Biz senin yalancı olduğunu değil, bize sunmakta olduğun şeyin yalan olduğunu söylüyoruz. Bedir savaşı sırasında Ahnes bin Şerîk özel bir sohbet sırasında Ebu Cehl'e sordu: "Burada benden ve senden başka kimse yoktur. Bana doğruyu söyle, Muhammed doğru ve dürüst bir kişi midir?" Ebû Cehl dedi ki, "vallahi, billahi, Muhammed doğru söyleyen ve doğru hareket eden bir kişidir. O hayatı boyunca hiç yalan söylememiştir. Fakat, bana söyler misin Ka'be'nin mütevelliliği, hacılara yemek ve içme suyu verme görevi ve peygamberlikte Benî Kusayy'a geçerse, diğer Kureyşliler ne yapsın?" Bu sebeple, yukarıdaki âyette Yüce Allah (c.c.) diyor ki: "Ey Habibim, sen canını sıkma; Kureyşli ve Arap müşrikler seni değil, beni tekzip ediyorlar. Eğer Ben bu hususta sabırlı davranıyor ve hiçbir taşkınlık göstermiyorsam, sen ne diye kendi canını sıkıyorsun?"

22- Yani, Cenab-ı Allah'ın hak ile bâtıl arasındaki mücadele için belirlediği kanunu kimse değiştiremez. Hakka tapanların uzun bir müddet imtihandan geçmeleri ve çile çekmeleri şarttır. Sabırları, doğrulukları, dürüstlükleri, fedakârlıkları, imanlarının sağlamlığı ve Allah'a güvenlerini ispatlamaları elzemdir. Güçlülük ve zorluluklardan geçerek bu yolda karşılaştıkları her türlü engeli aşmayı bilmeleri gereklidir. Evvelâ güzel ahlâk ve sâlih siret gibi silahlarıyla cahiliyye'ye galip gelmelidirler. Ancak imanlı ve kararlı birer müslüman olduklarını ispatladıktan sonra Allah'ın himaye ve desteğine nail olabilirler. Bunun için beklemeleri lâzımdır; kimse bu nimetlere zamanından önce kavuşmaz.

وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ
أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ
وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾
إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ
يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ۚ قُلْ إِنَّ
اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾
وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ
أَمْثَالُكُمْ ۚ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾

35-38- Onların yüz çevirmeleri sana o kadar büyük ve ağır geldi ki, eğer gücün yetse onlara bir mucize getirmek için bir menfez bularak yerin altına girer veya bir merdiven bulup göğe çıkardın.[23] Eğer Allah istemiş olsaydı onları hidayet yolu üzerine toplardı. Binaenaleyh, cahillerden olma.[24] Ancak seni işitenler icabet eder. Ölüleri ise ancak Allah diriltir.[25] Sonra yine ona döndürülürler. Ne olurdu O'na (Muhammed'e) Rabbinden bir mucize indirileydi" dediler. De ki: "Muhakkak Allah bir mucize indirmeye kaadirdir. Fakat ekserisi bunu bilmezler."[26] Yeryüzünde yürüyen bir hayvan ve iki kanadı ile uçan bir kuş yoktur ki onlar da sizin gibi ümmetler olmasın. Biz kitapta bir şey eksik bırakmadık. Sonra onların hepsi Rabblerine toplanıp getirilirler.

Açıklamalar

23- Burada Hazreti Peygamber'in hâlet-i ruhiyesinden bahsedilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) uzun müddet dil dökmesine ve her türlü çaba harcamasına rağmen Arapların bir türlü doğru yolu benimsememesine, Tek Allah'a itaat etmemesine, bazan çok içerlerdi. Ve bu gibi anlarda Allah tarafından herhangi bir alâmet veya mucize gelmesini dilerdi. O'nun fikrine göre, kâfirler bu mucizeyi gördükten sonra kötü yoldan ayrılıp Allah'a itaat etmeye başlayabilirlerdi. Peygamber Efendimiz'in bu dilek ve isteklerine işte burada cevap verilmiştir. Bura-

da Cenab-ı Allah, Hz. Peygambere (s.a.) şöyle hitap ediyor: "Canını sıkma ve sabırsızlanma. Biz bu işi nasıl yürütüyorsak ona kâni olmalısın. İş mucizeye kalsaydı, biz bunu yapmaz mıydık sanıyorsun? Ama biz biliyoruz ki, bizim yaratmak istediğimiz ideolojik ve ahlâkî inkılâb ile dürüst bir medeniyet mucizelerle gerçekleşmez. Yine de, insanların cahilliği ve kayıtsızlığı canını sıkmaya devam ederse, mucizeler göstermek için kendin uğraşmalısın. Mümkünse, yerin dibine in ya da göklere çık ve kâfirleri ikna edebileceğini sandığın mucizler getir. Fakat bu hususta ümdini bize bağlama. Biz bu tür işlerde sana yardımcı olamayız."

24- Yani, bütün insanların her ne şekilde olursa olsun, doğru yola gelmeleri kastedilmiş olsaydı, peygamberleri gönderme, müminler ile kâfirler arasında bir mücadeleyi başlatma ve Hak davâsını çeşitli aşamalardan geçirmeye ne hâcet vardı. Cenab-ı Allah bunu tek bir işaretiyle gerçekleştirebilirdi. Fakat Cenab-ı Allah böyle bir şey yapmak istemedi. O'nun istediği, Hakkı insanlara gereken delillerle sunmaktır. Allah istiyor ki, akıl ve mantıklarını kullanarak Hakkı tanıyanlar serbest fikirleriyle iman etsinler. İslâm dininin kanun ve usullerine göre kendi kişilik ve karakterlerini değiştirsinler ve böylece kâfirlere karşı ahlâk açısından üstünlük sağlasınlar. İnsan topluluğunan, güçlü anlatım, etkili deliller, yüksek ülkü ve hedefler, en güzel hayat kuralları ve örnek yaşantılarıyla fertleri kendilerine çeksinler ve bâtıla karşı sürekli mücadele ederek tabii gelişme yoluyla Hak dinini tesis etme menziline varsınlar. Ulu Allah (c.c.) bu hayırlı işte kendilerine yardım edecek ve hangi merhalede hangi yardıma ihtiyaçları varsa onları sağlayacaktır. Fakat eğer biri istiyorsa ki, Cenab-ı Allah bu tabii yolu bırakıp sadece kendi kâhir kuvvetiyle fasit fikirleri yok edip sâlih fikri her tarafa yaysın ve fasit bir medeniyeti ortadan kaldırıp sâlih bir medeniyet kursun, o zaman bu mümkün değildir. Çünkü, bu, Cenab-ı Allah'ın, insanı bu dünyada sorumlu bir yaratık olarak yaratması, O'na tasarruf yetkesi vermesi, itaat ve isyan serbestliği tanıması, imtihan mühleti koyması ve uğraşlarına göre cezalandırılması veya ödüllendirilmesinin bir zamanı belirlemesini gerekli kılan hikmetine aykırıdır.

25- Bu âyetlerde "işitenler"den, akıl ve iz'anlarını isabetli bir şekilde kullanan, vicdanları yerinde olan ve kendi kalplerini taassup ve bağnazlıkla kilitlemeyen kimseler kastedilmiştir. Buna karşı, "ölü-

ler"den, körü körüne atalarının inanç ve örf ve âdetlerine bağlı olan ve hak olduğu her haliyle belli olan bir şeyi kabul etmeye yanaşmayanlar kastedilmiştir.

26- Burada "mucize" kelimesiyle gözle görülen ve elle tutulan bir işaret, delil ve alâmet kastedilmiştir. Cenab-ı Allah diyor ki, mucize göstermemesinin sebebi aczî veya kabiliyetsizliği değil, başka bir şeydir; fakat bu ahmaklar bunu anlamaktan âcizdirler.

وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِى ٱلظُّلُمَـٰتِ ۗ مَن يَشَإِ ٱللَّهُ يُضْلِلْهُ ۖ وَمَن يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُ ٱللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ ٱلسَّاعَةُ أَغَيْرَ ٱللَّهِ تَدْعُونَ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴿٤٠﴾

39-40- Âyetlerimizi yalanlayanlar karanlıklar içinde sağırlar, dilsizlerdir.[27] Allah, istediğini şaşırtır ve dilediğini doğru yol üstünde tutar.[28] De ki, "gördünüz mü? Eğer size Allah'ın azabı gelse veya kıyamet kopsa, Allah'tan başkasını mı çağırırsınız? Eğer sadık iseniz söyleyiniz."

Açıklamalar

27- Burada müşriklere deniliyor ki, "eğer siz gerçekten bahane aramıyor ve sadece laf olsun diye mucizeler görmek istemiyorsanız, görebileceğiniz ve ibret alabileceğiniz sayısız mucize, işaret ve alâmet vardır. Bunun için, gözlerinizi şöyle açıp etrafa bakmanız yeterlidir. Yerdeki hayvanlar ile havadaki kuşların bir cinsini ele alıp inceleyin. Onların yapısına ve yaşantılarına bakın. Bakın ve vücutlarının, organlarının, bulundukları yer ve şartlara ne kadar uygun olduğunu görün. Onların ihtiyaç, istek ve huylarını inceleyin ve bunların Allah tarafından nasıl karşılandığına şahid olun. Bu yaratıklara rızıkları nasıl veriliyor? Hayat çizgileri nelerdir? Bu çizgilerin dışına çıkabiliyorlar mı? En yırtıcı hayvandan en ufak böceğe kadar olan yaratıkların bakımı, korunması ve yaşaması nasıl sağlanıyor? Onlar nasıl bir plan ve programa göre doğuyor, yaşıyor ve ölüyorlar? Üreme ve türemeleri nasıldır?

Büyük ve yüce Allah'ın sayısız mucizelerinden sadece bu bir tanesine ciddiyet, tarafsızlık ve açık kalplilikle eğilirseniz, hem O'nun bir tek ve en güçlü olduğuna inanır, hem O'nunla ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.)'in söylediklerine iman eder ve gösterdiği yoldan yürürsünüz. Fakat, siz ne gözünüzü açıyor ne de iyi bir söz dinliyorsunuz. Cehaletin karanlığında yürüyorsunuz ve istiyorsunuz ki, başkaları size türlü mucizeler göstersin ve sizi eğlendirsin, bu mümkün değildir."

28- Allahü Teala'nın "şaşırtması" veya saptırması, cehaletinde ve dalaletinde ısrar eden bir kişiye, ilâhi âyetleri anlama imkânı vermemek veya bunları görür ve anlarsa da, hak ve hakikate varmasını mümkün kılan işaretleri gözlerinden uzak tutmak ve kendisini yanıltan şeylerin onu mümkün kılan işaretleri gözlerinden uzak tutmak ve kendisini yanıltan şeylerin onu hak ve hakikatten giderek uzaklaşmasını sağlamak demektir. Buna karşı, Allah'ın hidâyeti, hakkı arayana ilim yoluyla yararlanma imkânı vermek ve ilâhi âyetlerin yardımıyla hak ve hakikate varmasını mümkün kılmak demektir. Bu durumların çeşitli örneğini biz her gün gözlerimizle görürüz. Pekçok insan vardır ki gözlerinin önünde kainâtta ve canlılar ile cansız nesnelerde Allah'ın sayısız işaretleri bulunuyor; fakat tıpkı hayvanlar gibi bunları ne görüyor, ne anlıyor, ne de bunlardan ders alıyorlar. Diğer tarafta pek çok insan vardır ki, geniş bilgi ve kültüre sahip oluyor, zooloji, botanik, biyoloji, jeoloji, astronomi, fizyoloji, anatomi ve diğer fen bilimlerini okuyor, tarih, arkeoloji ve diğer sosyal bilimleri biliyor ve kalplerini imanla dolduracak bir çok araştırma, gözlem ve inceleme sonuçlarıyla karşılaşıyor, ama bunlar işe cehalet, peşin hüküm, taassup ve fanatizimle başladıkları ve tek amaçları dünyada maddi menfaat sağlamak olduğu için, doğru'ya veya gerçeğe varmalarını sağlayacak herhangi bir işaret veya delili göremiyorlar, veya gördükleri işaretler onları daha çok dinsizliğe, ilhâda, maddeciliğe ve Allahsızlığa sürüklüyor. Bunun tam aksine, dünyada öyle insanlar da vardır ki, kainât ve dünyada gördükleri her şeyde Allah'ın hikmeti ve mucizesini sezebiliyorlar ve bunlarla akide ve imanları tazeleniyor, güçleniyor:

Basiretli bir kişinin gözünde, yeşil ağaçların yaprakları;

İlâhi hikmet ve marifetin defterinin birer sayfasıdır.

بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ
مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ
أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ
لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِن
قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾
فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا
فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

41-44: Hayır, o zaman Allah'a dua eder (O'nu çağırır) ve O'na şerik getirdiğinizi unutursunuz.[29] Ve Allah isterse duanızın sebebi olan azaptan sizi kurtarır. Senden evvel birçok ümmetlere peygamberle gönderdik. Ve ümmetleri Allah'a tazarru ve niyaz etsinler diye şiddet ve zaruretlere dûçar eyledik. Onlara şiddetimiz geldiğinde yalvarmalı değil miydiler? Fakat kalpleri katı ve kara oldu. Ve şeytan onlara işledikleri şeyleri süsledi. Onlara her şeyin kapılarını açtık. Hattâ, kendilerine verilen nimetlerle ferahlandıkları zaman onları ansızın yakalayıp helâk eyledik. Ve o zaman bütün ümitlerinden mahrum kaldılar.

Açıklamalar

29- Daha önceki âyette denilmişti ki, siz tek bir işaret veya mucize istiyorsunuz; halbuki etrafınız bu tür işaret ve mucizelerle doludur. Bununla ilgili olarak ilk önce hayvan ve böceklerin hayatlarına dikkat çekilmişti. Şimdi ise başka bir işaret ve mucizeden sözediliyor. Bu işaret ve mucize bizzat Hakkı inkâr edenlerin nefislerindedir. İnsanlar büyük bir âfet, felâket veya ölüm ile karşı karşıya gelince Allah'tan başka sığınacak yer bulamazlar. En büyük müşrikler kendi elleriyle yaptıkları tanrıları unutup Tek Allah'a yalvarırlar. En katı ve inatçı dinsiz ve zındıklar Allah'a ellerini açarlar. İşte bu işaret ve mucize burada Hakkın tanınması için sunulmaktadır. Bununla, Tevhid inancı ve Allah'a tapma fikrinin, gaflet ve cehaletin perdeleriyle ne kadar örtülmek istenirse istensin, varolduğu ve bazan su yüzüne çıktığına işaret edilmiştir. Ebû

Cehl'in oğlu İkrime (r.a.) işte bu işareti gördükten sonra İslâmiyeti kabul etmişti. Mekke, İslâm Ordusu tarafından fethedildikten sonra İkrime, Cidde'ye kaçtı ve bir tekneye binerek Habeşistan'a yol almaya çalıştı. Yolda büyük bir fırtınaya yakalandı ve neredeyse teknesi batacaktı. İkrime, ilk önce tanıdığı ve taptığı tanrıları yardımına çağırdı, ama fırtınanın şiddeti artıkça herkes teknenin batacağına inandı ve Allah'a yalvarmaya başladı. İşte o an İkrime'nin de gözleri açıldı ve içinden bir ses, Hz. Muhammed'in geçen 20 yıldan beri aynı tanrı veya Allah'ı kendilerine tanıtmaya çalıştığını hatırladı. Gerçek Rabblerinin zor anda yalvardıkları ve canlarını kurtaran Allah'tan başka birisi olamadığına kanaat getirdi ve Resûlüllah (s.a.v.)'a karşı boşuna cephe aldıklarını düşündü. İkrime, tam o sırada, fırtınadan kurtulup memleketine dönebilmesi halinde doğru Hz. Peygamber'e gidip kelimeyi şehadet getireceğine kendi kendine söz verdi. Hz. İkrime, fırtınanın dinmesi ve canının kurtulmasından sonra Allah'a verdiği sözü tuttu ve Hz. Peygamber'e gelip müslüman oldu. Daha sonra bütün ömrünü cihad ederek geçirdi.

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾ قُلْ
أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ
مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ ۗ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ
يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً
هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا
مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ۖ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ
الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾

45-49- Nefislerine zulmeden kavmin kökleri kesidi. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun. De ki: "Görmez misiniz eğer Allah sizin işitmek ve görmek kabiliyetinizi alır ve kalplerinize mühür vururs[30] Allah'tan başka hangi ilâh onları size geri verir?" Bak. Biz âyetlerimizi nasıl tafsil ve beyan eyleriz. Sonra onlar yine yüzlerini çevirirler. De ki: "Görmez misin? Eğer size Allah'ın azabı haberiniz olmadan ansızın veyahut göz göre göre gelirse zâlim olan kavimden başkası helâk olur mu?" Biz, peygamberleri ancak müjde verici ve korkutucu olarak göndeririz. İman eden ve ıslah-ı hal eyleyenlere korku yoktur. Onlar mahzun da olmazlar. Âyetlerimizi tekzib edenlere fısıklarından dolayı azap dokunacaktır.

Açıklamalar

30- Burada kalplere mühür vurulmasının anlamı, insanların düşünme ve anlama yeteneklerini ortadan kaldırmaktır.

قُلْ لَآ أَقُولُ لَكُمْ
عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ
إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ
أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾

50- De ki: "Ben size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır ve gaybı bilirim demem. Ve ben size meleğim de demiyorum. Ancak bana vahyolunan şeye tabi olurum."[32] De ki: "Görmeyenle gören bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?"

Açıklamalar

32- Akılsız kimseler, bir peygamber veya ermiş bir kişinin insanüstü bilgi ve yeteneklere sahip olduğunu ve akla hayale gelmeyen şeyler yapmak durumunda olduğuna öteden beri inanagelmişlerdir. Kanaatlerince bir peygamber veya ermiş bir kişinin bir işareti, bir dağın, altına dönüşmesi için yeterli olmalıdır. Böyle bir kişi işaret parmağını şöyle kaldırınca yerden defineler çıkmalıdır. Gözlerini şöyle kapadığında her insanın geçmişi ve geleceğini kitap gibi okumalıdır. Kaybolan şeyleri bulmalıdır. Bir hastanın ölüp ölmeyeceğini, bir hamile ka-

dının erkek mi yoksa kız çocuğu mu doğuracağını bilmelidir. Bu cahil insanların fikrine göre, açlık duyan, susayan, dinleme ve uyuma ihtiyacını hisseden, çoluk çocuk sahibi olan, günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere çarşı, pazarda dolaşan alışveriş yapan, başkalarından borç alan, ve parasızlıktan kıvranan bir kişi aslâ Allah'a ermiş ya da peygamberlik mevkiine yükselmiş sayılamaz. Hz. Muhammed (s.a), peygamberliğini ilan ettiği zaman çevresindekiler ve Arabistan'ın diğer ahalisi işte böyle düşünüyordu. Kendisinin Allah'ın peygamberi olduğunu duyunca, kendi akıllarına göre doğruluğunu ölçmek amacıyla kendisinden insanüstü söz ve hareketler bekliyorlardı, gaipten haber vermesini istiyorlardı, ama kendisinin alelâde bir insan gibi davrandığını görünce hayrete düşüyorlardı ve kendi kendilerine soruyorlardı: Allah, Allah, bu ne biçim peygamberdir? Bunun karısı var, çocukları var ve bizim gibi sokaklarda yürüyor, çarşı, pazarda alışveriş yapıyor! Bu âyette işte bu gibi düşünceleri reddedilmiştir.

Bu âyette Hz. Muhammed (s.a.)'in şöyle demesi isteniyor: Size anlatmak ve sunmak istediğim gerçekleri kendi gözümle görmüşümdür. Ben bunları adetâ yaşamışımdır. Ben bu gerçekleri vahy ile öğrenmişimdir. Bu hakikatlar hakkında benim öğrendiklerimi ve gördüklerimi siz bilenlersiniz. Siz bunlar hakkında esas bilgiye salip olmayıp sadece tahmin yürüttüğünüz ve taklit ettiğiniz için bir bakıma kör sayılırsınız. Yani, gözleriniz benim gördüklerimi görmüyor. Benim gözlerim iyi görürken sizi gözleriniz kördür. Size üstünlüğüm varsa bundan dolayı vardır. Yoksa maddi veya bedensel herhangi bir üstünlüğüm yoktur. Bende ne Allah'ın hazineleri vardır, ne gaibin bilgisine sahibim ve ne de insanlık zaaflarından yoksunum.

وَأَنذِرْ بِهِ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَن
يُحْشَرُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُم مِّن دُونِهِۦ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِٱلْغَدَوٰةِ وَٱلْعَشِىِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُۥ ۖ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَىْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ
عَلَيْهِم مِّن شَىْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٢﴾

51-52- Rabblerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları Kur'an ile inzar et. Onlara Allah'tan başka dost ve şefaatçı olmadığını söyle. Tâ ki, ittikâ edip Allah'tan sakınalar.[33] Allah'ın rızasını murad ederek akşam ve sabah Rabblerine ibadet ve dua edenleri yanından kovma.[34] Onların hesabından sana ve senin hesabından onlara bir şey yoktur. Onları tardedersen zâlimlerden olursun.

Açıklamalar

33- Yani, ne ölümü düşünecek ne de Allah'a bir gün hesap vermekle mükellef olduklarını anlayacak kadar dünya hayatına dalmış olanlar hiçbir iyi söz veya nasihat dinlemezler. Aynı şekilde, dünyada canları istediği gibi yaşayabilecekleri gibi yanlış ve asılsız bir ümitle yaşayan ve âhirette, falanca kimselerin şefaatçıları olacakları ve kendilerini kurtaracaklarına inanan cahiller lâf dinlemezler. Bu sebeple, Hz. Peygamber (s.a)e deniliyor ki, "Ey habibim, sen bu gibi insanlardan uzak dur ve ancak Allah'ın huzuruna çıkıp hesap vermekten korkan ve diğer dinsiz ve imansızlar gibi boş ümitlerle kendilerini avutmayanlara dâvet ve tebliğde bulun. Nasihatlarını ancak bu gibi kişiler ciddiye alabilir ve ancak bunların doğru yola gelmeleri beklenebilir.

34- Resûlüllah (s.a.v.)a, tebliğ ve hidâyetin ilk yıllarında iman edenlerden bazıları fakir ve emekçiydiler. Kureyş kabilesinin önde gelen reislerinin, zengin ve soylu kişilerinin, Hz. Peygamber'e yönelttikleri sözlü saldırıdan bir kısmı da, onun etrafında çok sayıda fakir, mazlûm, köle ve hizmetçilerin toplanmış olmasıydı. Bu sözde soylu kişiler, Hz. Peygamber'in, Hz. Bilâl, Ammâr, Suheyb ve Habbâb (r. anhüm) gibi alt tabakaya mensup insanlardan taraftar ve arkadaş bulmasını alaya alıyorlar ve iğneli sözlere söylüyorlardı. Resûlüllah'ın ancak bu zavallı ve perişan kişileri "kurtarabildiğini" söyleyerek fakirliklerini alaya alıyorlardı. Bu küstah kabile reisleri ve varlıklı kişiler, fakir ve mazlum kişilerin sadece maddi durumlarını eleştirmekle kalmıyorlar, geçmişte işledikleri bir hata veya günâhı da zevkle başkalarına anlatmaya çalışıyorlarda. Burada bu tür söz ve hareketlerine cevap veriliyor.

35- Yani, herkes kendi yaptığından sorumludur. Hayatında yaptığı iyi veya kötü şeylerin hesabını herkes kendi verecektir. (Ey Peygamber) İman edenlerden hiç biri, ne senin lehinde ifade verecektir, ne de sen onlardan herhangi biri hesabına ifadede bulunacaksın. Senin hesabı-

na düşen iyilikleri, bunlar ne alabilir ne de kendi paylarına düşen günâhları sana yükleyebilirler. O halde, bunlar sadece Hakkı aramak üzere sana geldiklerinde sen bunları kendinden niçin uzaklaştırıyorsun?

وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوٓا۟ أَهَٰٓؤُلَآءِ مَنَّ ٱللَّهُ
عَلَيْهِم مِّنۢ بَيْنِنَآ ۗ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِأَعْلَمَ بِٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَإِذَا
جَآءَكَ ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِـَٔايَٰتِنَا فَقُلْ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ
عَلَىٰ نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ ۖ أَنَّهُۥ مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ سُوٓءًۢا بِجَهَٰلَةٍ
ثُمَّ تَابَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُۥ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذَٰلِكَ
نُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَٰتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾ قُلْ إِنِّى
نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۚ
قُل لَّآ أَتَّبِعُ أَهْوَآءَكُمْ ۙ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

53-56- Biz, onlardan kimini kimi ile "Allah aramızdan bunlara, bunların üzerine mi lütfunu reva gördü?" desinler diye işte böyle imtihan ettik.[36] Allah nimete şükredenleri daha iyi bilmez mi? Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman onlara: "Allah'ın selâmı üzerinize olun. Rabbiniz zatı üzerine rahmeti farz kıldı (yazdı). İçinizden bilmeyerek bir fenalık edip sonra tevbe eden ve ıslâh-ı hal eyleyeni affeder" diye söyle.[37] Allah gafûrdur, rahîmdir. Günah işleyenlerin yolu seçilip sana belli olsun diye böylece[38] âyetleri açıklıyoruz. De ki: "Ben Allah'tan başka dua ve ibadet eylediklerinize ibadet etmekten nehyolundum." De ki: "Ben sizin hevanıza tabi olmam. Eğer tabi olursam dalâlete düşmüş ve hidâyete ermemişlerden olurum."

Açıklamalar

36- Yani, biz fakirler ile kimsesizlere ve toplumun diğer alt tabakalarına dah aönce iman nimetini vermek suretiyle kendilerini beğenmiş zengin ve kudretli kimseleri bir imtihandan geçirdik.

37- Hz. Peygamber (s.a.v.)'e iman edenlerden bazısı Cahiliyye döneminde büyük günâhlar işlemişlerdi. İslâmiyeti kabul ettikten sonra yaşantıları tamamen değişmişti. Ne var ki, İslâm düşmanları bu müslümanların geçmiş yaşantılarındaki hata ve günâhlarını büyük bir zevkle ortaya dökmeye ve kendilerini mahçup etmeye çalışıyorlardı. Bu sebepley, burada Resûlüllah'a bu müslümanları teselli etmesi istenmiştir. Resûlüllah'a deniliyor ki, tövbe edip iman edenler ve kendi hayatlarına çekidüzen verenlerin geçmiş hata ve günâhları affedilir.

38- Burada kullanılan "böylece" kelimesi, 4. rüku'nun "Ne olurdu, O'na Rabbinden bir mucize indirileydi" âyetinden başlayarak buraya kadar devam eden bütün konuşma ile ilgilidir. Yani burada denilmek isteniyor ki, bunca açık seçik delil, işaret, alâmet ve mucizelere rağmen, gaflet ve dalaletlerinde ısrar edenler mutlaka suçludurlar. Ayrıca, bu insanlar, Hak yolunun işaretleri meçhul olduğu veya dalaletleri lehinde bazı deliller bulunduğu için değil, sırf cehalet ve dalaletleri yüzünden yanlış yolda yürümeye devam ediyorlar.

قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِۦ ۚ مَا عِندِي مَا
تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦٓ ۚ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ ٱلْحَقَّ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْفَٰصِلِينَ
﴿٥٧﴾ قُل لَّوْ أَنَّ عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦ لَقُضِيَ
ٱلْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٨﴾ وَعِندَهُۥ
مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ إِلَّا هُوَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِي ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۚ وَمَا
تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَٰتِ
ٱلْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٥٩﴾
وَهُوَ ٱلَّذِي يَتَوَفَّىٰكُم بِٱلَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِٱلنَّهَارِ ثُمَّ
يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰٓ أَجَلٌ مُّسَمًّى ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ
يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾

57-60- De ki: "Ben, Rabbim'den apaçık bir beyyine üzereyim. Siz ise onu tekzip ettiniz. Sizin çarçabuk istemekte olduğunuz (azab) benim yanımda değildir.[39] Hüküm ancak Allah'adır. Hak ile O hükmeder. Ve O, ayırdedenlerin en hayırlısıdır. De ki: "Eğer o çarçabuk istediğiniz şey benim elimde olsa idi aramızdaki iş şimdiye kadar bitirilmiş olurdu. Allah zâlimleri bilir. Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. Onu ancak O bilir. Karada ve denizde ne varsa O hepsini bilir. Ağaçlardan bir yaprak düşmez ki Allah onu bilmesin. Arzın karanlıklarında tek bir tane, yaş ve kuru hiç bir şey yoktur ki, Kitab-ı mübinde bulunmasın. Sizi geceleyin öldüren O'dur. Ve gündüzde de işlediğinizi bilir. Sonra ecel-i müsemmanız gelinceye kadar gündüzleri sizi uyandırır. Sonra dönüşünüz yalnız O'nadır. Sonra işlediklerinizi size bildirir.

Açıklamalar

39- Burada ilâhi azaba işaret edilmiştir. Muhalifler, Hz. Peygamber'e şöyle diyorlardı: "Eğer sen gerçekten Allah tarafından gönderilen bir peygambersen, Allah'ın azabı bize niye gelmiyor? Halbuki biz seni açıkça tekzip ediyoruz. Eğer sen gerçekten Allah'ın gönderdiği bir nebi olsaydın, biz seni tekzip eder etmez azaba yakalanırdık. Mesela, bir yıldırım bize çarpabilirdi, veya ne bilelim, yer yarılırdı ve biz içine düşerdik. Fakat şu hale bak, Allah'ın peygamberi ve taraftarları binbir zorluklarla karşılaşır ve rezilü rüsvâ olurken, onları döven ve sövenler rahat ve lüks bir hayat sürüyorlar."

وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ ۚ وَيُرْسِلُ
عَلَيْكُمْ حَفَظَةً ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ
لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ مَوْلَىٰهُمُ ٱلْحَقِّ ۚ أَلَا لَهُ ٱلْحُكْمُ
وَهُوَ أَسْرَعُ ٱلْحَٰسِبِينَ ﴿٦٢﴾ قُلْ مَن يُنَجِّيكُم مِّن ظُلُمَٰتِ ٱلْبَرِّ
وَٱلْبَحْرِ تَدْعُونَهُۥ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنجَىٰنَا مِنْ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ
مِنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ ٱللَّهُ يُنَجِّيكُم مِّنْهَا وَمِن كُلِّ كَرْبٍ
ثُمَّ أَنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾

61-64- Kulları üzerine kahr-u galebe sahibidir. Üzerinize sizi koruyacak melekleri gönderir.[40] Nihayet birinize ölüm geldiğinde elçilerimiz onu vefat ettirirler. Bunda taksir ve te'hir etmezler. Sonra hak olarak mevlâları olan Allah'a döndürülürler. Gözünüzü açın ki, hüküm O'nundur. O, hesap görücülerin en süratlısıdır. De ki: "Eğer bizi, bundan kurtarırsan şükredenlerden oluruz diye yalvararak ve korkarak kendisine dua eylediğiniz kimdir? Ve sizi karanın ve denizin karanlıklarından kim kurtardı?" De ki: "Ondan ve diğer her türlü belâ ve afâttan sizi Allah kurtarır. Sonra O'na eş katarsınız."[41]

Açıklamalar

40- Yani, sizin her sözünüz ve her hareketinizi kayıda geçiren melekler.

41- Cenab-ı Allah'ın kâdir-i mutlak olduğu, bütün hak ve yetkilerin sahibi, sizin iyiliğiniz ve kötülüğünüz hakkında karar veren tek merci ve kaderlerine hükmeden tek varlık olduğunu sizin nefsiniz de kabul ediyor. Kötü günlerinizde ve zor anlarda ve tamamıyla çaresiz kaldığınız zamanlarda, yalvardığınız tek varlık O'dur. Fakat bu açık delil ve alâmete rağmen, tanrılıkta O'na başkalarını ortak koşmuşsunuzdur. O'nun rızkıyla beslenip büyüyorsunuz, ama başkalarını râzık (rızık veren) olarak kabul etmişsiniz. O'nun fazl ve keremiyle zor günlerinizi atlatıyorsunuz, ama başkalarını hâmi ve yardımcı olarak tanımışsınızdır. Siz O'nun kulusunuz, ama başkalarına uşaklık ediyorsunuz. En nazik devrede size yardım elini uzatan, sizi teselli eden O'dur; ama zor günleriniz geçer geçmez başkalarına hediye, armağan ve adaklar sunuyor, dua ediyor ve tapıyorsunuz. Bu ne biçim bir din ve ahlâk anlayışıdır?

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰٓ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ
عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ
بَعْضَكُم بَأْسَ بَعْضٍ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ
﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۚ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾
لِّكُلِّ نَبَإٍ مُّسْتَقَرٌّ ۚ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

65-67- De ki: "Allah sizin üstünüzden, ayaklarınızın altından azab göndermeye veya sizi fırka fırka edip bazınıza bazınızın şiddet ve satvetini tattırmaya kaadirdir. Bak, anlayasınız diye biz âyetlerimizi nasıl sarf eyleriz."42 Kavmin onu (Kur'an'ı) tekzip ettiler. Halbuki, o haktır. De ki: "Ben üstünüze bir muhafız değilim."43 Her haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır. Bunu yakında öğreneceksiniz.

Açıklamalar

42- İlâhi azabın kendilerinden uzak olduğunu düşünerek Hakka düşmanlıkta azdıkça azanlara deniliyor ki, gereksizce böbürlenip gururlanmayın; Allah'ın azabının gelişi fazla vakit almaz. Bir kasırga sizi yerle bir edebilir. Bir deprem sizin kent ve kasabalarınızı yokedebilir. Kabile, millet ve ülkelere atılan bir düşmanlık tohumu, yıllarca kanlı savaş ve huzursuzluğun devam etmesine yolaçabilir. Onun için, azap gelmediği sürece şükretmelisiniz ve gaflet uykusuna dalmamalısınız. Size verilen mühletten istifade etmelisiniz ve Allah'ın gösterdiği işaretler veya yaptığı ikazları ciddiye alıp doğru yolu tutmalısınız.

43- Yani, benim işim, size görmediklerinizi zorla göstermek veya duymadıklarınızı duyurmak değildir. Benim işim, görmediğiniz ve duymadığınız zaman size azap indirmek de değildir. Benim işim, size hak ile bâtıl arasındaki farkı göstermektir. Eğer siz bütün bunlara rağmen uyarılarına kulak asmıyorsanız, size korkutmakta olduğum azap, zamanı gelince, nâzil olacaktır.

وَإِذَا رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ يَخُوضُونَ
فِىٓ ءَايَٰتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟ فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ
ٱلشَّيْطَٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ ٱلذِّكْرَىٰ مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٦٨﴾
وَمَا عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَىْءٍ وَلَٰكِن
ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ دِينَهُمْ
لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۚ وَذَكِّرْ بِهِۦٓ أَن

تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ ۖ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ
وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ ۚ وَإِن تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَآ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ
ٱلَّذِينَ أُبْسِلُوا۟ بِمَا كَسَبُوا۟ ۖ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ
أَلِيمٌۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾ قُلْ أَنَدْعُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ
مَا لَا يَنفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ
كَٱلَّذِى ٱسْتَهْوَتْهُ ٱلشَّيَٰطِينُ فِى ٱلْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُۥٓ
أَصْحَٰبٌ يَدْعُونَهُۥٓ إِلَى ٱلْهُدَى ٱئْتِنَا ۗ قُلْ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ
هُوَ ٱلْهُدَىٰ ۖ وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧١﴾

68-71- Âyetlerimize dair münasebetsizliğe dalanları gördüğünde onlar diğer sözlere girinceye kadar kendilerinden yüz çevir. Eğer bunu sana Şeytan unuttursa[44] hatırına geldikten sonra zâlimler gürûhu ile beraber otuma. Sakınanlara onların hesaplarından bir şey yoktur. Fakat onların da ittika etmeleri için bir nasihattır.[45] Dinlerini oyuncak edinen ve kendilerini dünya hayatı mağrur edip aldatan kimseleri öylece olduğu gibi bırak. Onlara Kur'an ile va'z ve nasihat et ki, günahı yüzünden helâke tesli olunan bir kimse için Allah'tan başka dost ve şefaatçı yoktur. Eğer o, bütün varını fidye olarak verse ondan kabul olunmaz. Kazandıkları günahları yüzünden helâke teslim olunanlara kaynar irinden içilecek ve elemli azap vardır. Bu da küfürlerinin cezasıdır. De ki: "Biz Allah'ı bırakıp ta bize ne faydası ne de zararı olan şeylere ibâdet eder miyiz? Allah bizi hidâyet ettikten sonra tekrar geriye döner miyiz? Şeytan'ın, bir çölde şaşırtıp şaşkın bıraktıkları ve arkadaşlarının "bize gelin, doğru yol buradadır" diye çağırdıkları halde, ökçeleri üzerinde gerisin geri döndürülenler gibi olur muyuz? De ki: "Hidayet Allah'ın hidâyetidir. Biz, âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim olmakla emrolunduk."

Açıklamalar

44- Yani, siz nasihat ve telkinlerimizi unutup bu gibi insanların sözlerine kandığınız zaman.

45- Yani, Allah'a itaatsızlık etmekten korkarak doğru hareket edenler, Allah'a itaatsızlık edenlerin herhangi bir söz veya hareke-

tinden sorumlu değillerdir. O zaman, bu insanlar neden münkir ve müşriklerle tartışıp onları ikna etmeyi bir farz kabul ediyorlar? Münkir ve müşriklerin her saçma sorusuna cevap vermeleri şart mıdır? Bunlar, Allah'a itaatsizlik edenlere, kabul etmedikleri bir şeyi kabul ettireceklerini mi sanıyorlar? Bunların görevi sadece yanlış yolda yürüyenleri tenbih etmek ve Hakkı kendilerine sunmaktır. Eğer itaatsızlar bu nasihat ve telkinleri dinlemiyor ve sırf tartışmak istiyorlarsa, onlarla uğraşmalarına gerek yoktur. Tebliğ ve hidayet çalışmalarını yapanlar zamanlarını, Hakka gerçekten arayan ve isteyen kişilere sunmak ve anlatmakla geçirmelidirler.

وَأَنْ أَقِيمُوا
الصَّلَوٰةَ وَاتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ الَّذِي
خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ وَيَوْمَ يَقُولُ كُن
فَيَكُونُ ۚ قَوْلُهُ الْحَقُّ ۚ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ ۚ
عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

72-73- Namazı âdâp ve erkânı ile kılın. Ve Allah'tan ittika edin diye emrolunduk. Huzuruna varıp toplanacağınız O'dur. Hak olarak gökleri ve yeri yaratan O'dur.[46] O gün, ol dediği derhal olur. Sözü haktır. Sûr'un[47] üfürüleceği gün mülk O'nundur. Gaib ve şehâdeti bilir.[49] O, hakîmdir, habîrdir.

Açıklamalar

46- Kur'an-ı Kerim'de, Cenab-ı Allah'ın gökleri ve yeri hak ile veya hak olarak yarattığı çeşitli vesileler ile ve zamanlarda ifade olunmuştur. Bu ifade'nin geniş bir anlamı vardır:

Bu ifade'nin bir mânâsı şudur: Gökler ile yer birer oyun olarak yaratılmamıştır. Bu bir gösteri veya oyun değildir. Bu, bir çocuğun oyuncağı değildir ki, canı istediği kadar oynasın ve sonra kırıp döksün. Bu aslında çok ciddi ve akıllı bir iştir. Bu, hikmet dolu ve yüksek amaçlı bir düzendir. Bunun bir dönemi sona erdikten sonra, yaratıcısının o

dönemde olup bitenlerin hesabını yapmaması düşünülemez. Zâten bu dönemin hesabı yapılmadan başka bir döneme geçilmez. Bu husus, başka yerlerde şöyle dile getirilmiştir: "Rabbimiz, sen bütün bunları fuzulî yaratmadın"; "Biz gök ve yer ve bunların arasındakileri sadece oyun olarak yaratmadık" ve "Siz, kendinizin boşuna yaratıldığınızı ve Bize döndürülmeyeceğinizi mi sanıyorsunuz?

Bu ifade'nin bir başka mânâsı şudur: Yüce Allah, bütün bu kainat nizamını Hakkın sağlam temelleri üzerine kurmuştur. Bu nizamın her şeyi adalet, hikmet ve doğruluğa dayanır. Hakikatte bu düzende bâtılın kök salmasına imkan yoktur. Fakat Cenab-ı Allah'ın bâtıla tapanlara geçici bazı fırsatlar verdiği mümkündür. Bu süre içinde bâtıla tapanlar, kendi yalan, zulüm ve yanlışlıklarını yaymak için ellerinden geleni yapabilirler; fakat eninde sonunda galibiyet Hakkın ve doğruluğun olacaktır. Bu kâinatın toprağı, ancak Hak tohumunu cezp etmeye ve yeşertmeye uygundur, bâtıl tohumunu söküp atar.

Bu ifade'nin bir mânâsı da şudur: Yüce Allah bütün bu kainâtı hakkıyla yaratmıştır ve hakkıyla buna hükmetmektedir. Yani, Cenab-ı Allah'ın bu kainatı yaratmaya da, yönetmeye de, hakkı vardır. Başka kimsede bu hak yoktur. Allahü Teala bu kainâta hükmediyor, zira bunu o yaratmıştır. Kainat'ta veya bunun bir bölümünde başkalarının hâkim olduğu görülüyorsa da, buna aldanmamak gerek. Zira buralarda başkalarının hâkimiyeti ne vardır ne de olabilir. Ayrıca, onlar buranın hiçbir şeyine hak iddia edemezler.

47- Sûr nasıl üfürülecektir? Bunun ayrıntılarını bilmiyoruz. Kur'an-ı Kerim'den öğrendiğimiz kadarıyla, kıyamet gününde Allah'ın emri ile Sûr bir defa üfürülecek ve herkes ve her şey yok olacaktır. Daha sonra, suresi bilinmeyen bir ara ile, Sûr ikinci defa üfürülecektir ve bununla beraber en önce ve ene son yaşamış olanlarla birlikte, her canlı dirilecektir ve mahşerde toplanacaklardır. Yani, ilk Sûr ile kainât nizamı altüst olacak, ikinci Sûr ile de, başka bir nizam yeni şekil ve kanunlarına göre kurulacaktır.

48- Bu demek değildir ki, Cenab-ı Allah'ın mülkü, yani hakimiyeti bugün kainâtta yoktur. Bu sözlerin burada kullanılmasının anlamı şudur: Kıyamet günü perde aralanıp hakikat bütün çıplaklığıyla ortaya çıkınca bütün hak ve yetkilerle donatılmış tek hükümdâr'ın Allah oldu-

ğu, ve dünyada türlü çeşit egemenlik kurmuş olanların çaresiz birer zavallı olduğu anlaşılacaktır.

49- Gaib'in anlamı, görünmeyenler, şehâdetin anlamı da görülen ve bilinenlerdir. Yani, mahlukât'ın görmediği ve bildiği şeyler.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً
إِنِّيٓ أَرَىٰكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ۝٧٤

74- İbrahim, babası Âzer'e: "Putları tanrı mı ediniyorsun? Ben, seni ve kavmimi apaçık bir sapıklıkta görüyorum" demişti.[50]

Açıklamalar

50- Burada Hz. İbrahim (a.s.)in bu sözleri, Mekkeli kâfir ve müşriklerden ders ve ibret almaları için naklolunmuştur. Buradaki ifadeye göre, nasıl ki bugün Hz. Muhammed (s.a.) ile arkadaşları, Allah'ın verdiği hidâyet ile şirki reddediyor ve bütün sahte tanrı ve tanrıçalardan yüz çevirip tek bir Kainât sahibinin önünde başlarını eğiyor, dün Hz. İbrahim de aynısını yapmıştı. Nasıl ki, bugün Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ona iman edenlere, cahil ve sapık halkı hayat hakkı tanımıyor, dün Hz. İbrahim'in ümmeti de aynı tavrı takınmıştı. Ve nasıl ki, dün Hz. İbrahim (a.s.) ümmetine gereken cevabı vermişti, bugün de Hz. Peygamber (s.a) ile taraftarları, cahil millete aynı şeyler söylüyorlar. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.), Hz. Nûh, Hz. İbrahim ve İbrahim soyunun diğer peygamberlerin yolundadır. Bugün Hz. Muhammed'i inkar edenler bilmelidir ki, onlar peygamberlerin yolunu terk edip dalalete sürükleniyorlar.

Burada şu nokta unutulmamalıdır ki, Araplar genellikle Hz. İbrahim (a.s.)'i kendi ata, önder ve büyükleri olarak kabul ediyorlardı ve Kureyşliler özellikle, Hz. İbrahim'in soyundan geldiklerinden ve onun inşa ettiği Ka'be'nin hizmetçisi olduklarından iftihar ediyorlardı. Bu bakımdan burada, Araplara ve Kureyşlilere Hz. İbrahim'in Tevhid akidesine bağlılığı, şirki reddetmesi ve kavminin onunla kavga etmesinden bahsetmenin gayesi, Kureyşlilerin iftihar vesilesini ortadan kaldırmak ve kâfir Arapların müşrikçe din ve inançlarına olan aşırı güvene

son vermek ve bugün müslümanların, Hz. İbrahim'in bulunduğu yolda ve kendi yerlerinin, İbrahim kavminin bulunduğu yer olduğunu göstermekti. Bu tıpkı, Şeyh Abdülkadir Geylani (r.a.)'nin hayranları veya Kadiriye tarikatına mensup kimselerin önünde, bir kişinin Hazreti Şeyh'in gerçek öğreti ve hayatından bazı olaylarından sözederek, "bağlı olduğunuzu iddia ettiğiniz Şeyh'in gerçek talimatı ve davranışları işte bu idi; bunların yanında kendi söz ve hareketlerinizi ölçün ve o'ndan ne kadar uzaklaştığınıza kendiniz karar verin" diye serzenişte bulunması gibi bir şeydir.

وَكَذَٰلِكَ نُرِىٓ
إِبْرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلْمُوقِنِينَ ۝

75- Kuvvetle iman edenlerden olması için[51] İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösterdik.[52]

Açıklamalar

51- Burada Mekkeli kâfirlere deniliyor ki bugün gözlerinizin önünde kainatın bütün nesneleri ve Allah'ın tecellileri ile işaretleri bulunduğu gibi, Hz. İbrahim'in gözlerinin önünde de vardı. Siz bunları görüp de görmemiş gibi davranıyorsunuz, halbuki Hz. İbrahim bunları görmeden önce hidâyet ve irşâd olmuştu. Bugün gözlerinizin önünde güneş, ay ve yıldızlar ile gece ve gündüz oluyor, güneş doğuyor ve batıyor ve diğer nesneler de görünüp yok oluyor, ama siz bunlardan ders ve ibret almıyorsunuz Halbuki, gözleri görebilen o insan bu işaret ve tecellilerle hidâyete ve hakikate varmıştı.

52- Burada ve Kur'an-ı Kerim'in diğer bazı yerlerinde bahsi geçen Hz. İbrahim (a.s.) ile kavmi arasındaki amansız mücadeleyi iyice anlayabilmek ve kavrayabilmek için İbrahim kavminin dini, sosyal ve kültürel durumuna bir göz atamamız sanırız yerinde olacaktır. Son araştırma ve incelemeler neticesinde sadece Hz. İbrahim'in doğduğu şehir tesbit edilmemiş, aynı zamanda o devirde insanların hayat tarzını ortaya koyan bazı bulgular ve bilgiler de elde edilmiştir.Sir Leonard Woolley'nin, Londra'da 1953'te yayımlanan "Abraham" (Hz. İbrahim)

adlı eseri bu hususta hayli aydınlatıcı bilgileri haizdir. Biz burada bu bilgilerin özetini sunuyoruz:

Bugün tarihçi ve araştırmacıların genellikle Hz. İbrahim (a.s.)'in doğduğu yıl olarak kabul ettikleri M.Ö. 2100 dolaylarında Ur şehrinin nüfusunun 250 ilâ 500 bin arasında olduğu tahmin ediliyor. Bu şehir önemli bir ticaret ve sanayi merkeziydi. Buraya, bir yandan Pamir ve Nilgarden mallar gelirdi ve diğer yandan, bu şehrin Anadolu ile yakın ticari ilişkileri vardı. Başkenti olduğu memleketin sınırları bugünkü Irak'ın kuzeyinde biraz kısa ve batıda biraz uzundu. Nüfusun çoğu ticaret ve sanayi ile uğraşıyordu. Bu döneme ait, tarihi harabelerde bulunan kitabelerden, halkın görüşünün tamamıyla maddeci olduğu anlaşılıyor. Ur'luların en büyük gayesi mal ve mülk sahibi olmak, para kazanak ve lüks içinde yaşamaktı. Faizcilik almış yürümüştü. Para ve servete düşkün olan bu millet tabiatıyla ticari zihniyet taşıyordu. İlişkiler menfaatlar üzerinde kuruluyor, sevgi ve saygı gibi kavramlar göz ardı ediliyordu. Herkes birbirine şüphe ve kuşkuyla bakardı. Münakaşa, kavga ve adlî davalar olağan bir olay haline gelmişti. Urlular tanrılarına genellikle uzun ömürlülük, zenginlik, iş ve ticarette kazanç, refah ve mutluluk için dua ederlerdi. Nüfus üç gruba ayrılmıştı:

(1) Amilû: Bunlar yüksek sınıfı oluşturuyorlardı, ve aralarında yönetici kadrosu, yüksek yetkililer, subaylar ve rahipler yer alıyordu.

(2) Mişkinû: Bunlar ticaret, sanayi ve tarımla iştigal eden kişilerdi.

(3) Ardû: Köle ve esirler

Bu sınıfların birincisi geniş çapta imtiyaz ve imkânlara sahipti. Bu sınıf medenî ve ceza hukukunda bir takım üstünlüklere sahipti. Bu sınıfa mensup olanların can ve malları diğer sınıftakilerden daha değerliydi.

Hz. İbrahim (a.s.) işte böyle bir toplumda gözünü açtı. Talmûd'da verilen bilgilere göre Hz. İbrahim, amilû sınıfının bir ferdiydi. Hz. İbrahim'in babası devletin en üst kademesinde bulunan bir yetkiliydi.

Ur şehrinin harabelerinden çıkarılan kitabelerde 5 bin tanrının adına rastlanıyor. Memleketin çeşitli şehir ve kasabalarının çeşitli tanrıları vardı. Her şehrin bir Koruyucu Tanrısı olurdu ve buna "Rabb-ül Beled" veya "Baş İlâh" denilirdi. Buna diğer ilâhlardan çok daha hür-

met ve sadakat gösterilirdi. Ur'un koruyucu tanrısı veya Baş Tanrısı, Nannâr (Ay tanrısı)dı ve bu münasebetle şehrin adı sonradan "Kamerine" oldu. İkinci Büyük kent Larse idi, ki Ur'dan sonra hükümet merkezi oldu. Buranın Koruyucu Tanrısı, "Şemâş" (Güneş Tanrısı)tı. Bu büyük tanrılara tabi olan birçok küçük tanrı ve tanrıçalar vardı ki, bunların çoğu gökteki yıldız ve gezegenler, azı dünyaya mensuptu. Halk, arzu ve isteklerinin çoğunu bu küçük tanrılara iletirdi. Gerçek gökteki, gerekse yerdeki tanrıların putları yapılmıştı ve bütün ibadet ve dualar bu putların önünde yapılırdı. Nannâr'ın putu Ur şehrinin en yüksek tepesinde yapılmış olan muhteşem bir tapınakta bulunuyordu. Bu putun yanında Nannâr'ın karısı, "Nan-gül"ün mabedi vardı. Nannar tapınağı, kraliyet sarayı kadar görkemliydi. Bu tapınağın yatak odası da vardı ki, her gece güzel bir kız buraya gelip "Nannar"ın gelini olurdu. Bu tapınakta diğer birçok erkek ve kadın rahip ve rahibeler vardı ki, tanrıya adanmışlardı. Kadınların çoğu aslında "dini fahişe"den başka bir şey değildi. Tanrı adına bekâretini kaybeden bir kız, Allah katında çok makbul sayılırdı. Bir kadının, hiç olmazsa, hayatında bir defa, Allah için, yabancı birinin koynuna girmesi, kıyamette bir kurtuluş vesilesi olarak kabul edilirdi. Bu açık dinî fahişelikten en çok rahip ve keşişlerin yararlandığını söylemeye sanırız gerek yoktur.

Nannâr sadece bir tanrı değil, aynı zamanda ülkenin en büyük toprak ağası, tüccar, sanayici, fabrikatör ve iktidar sahibiydi. Çok sayıda bağ, bahçe, tarla, ev, bina, tapınak ve devlet kuruluşları bu tanrıya adanmıştı. Nannâr Tanrı'nın emlâkı sayılan bu yerlerden alınan vergiler ve kazançların yanısıra, çiftçi, toprak ağacı, işçi, tüccar, esnaf ve memurlar süt, yiyecek, içecek, altın, kumaş ve diğer kıymetli hediyeler de tapınağına getirtti. Ticaretin önemli bir bölümü tapınaktan idare edilirdi. Bu işleri, kendilerini tanrının naip ve temsilcisi ilan eden rahip ve din adamları yaparlardı ve dolayısıyla, her türlü maddi menfaati de elde ederlerdi. Buna ilâveten, ülkenin en büyük mahkemesi de bu tapınaktı. Mahkemede rahip ve din adamları yargıç olurdu ve verdikleri kararlar, tanrının kararları olarak kabul edilirdi. Kral ve kraliyet ailesi de Nannâr tapınağına tabi idiler. Gerçek hükümdar Nannâr'dı, kral da onun naibi olarak hüküm sürerdi. Bu itibarla, kral da tanrılar arasında yer alırdı ve halk ona tanrı diye tapardı.

Hz. İbrahim zamanında Ur'da hüküm süren Hanedân'ın kurucusu

Urnammu idi. Urnammu, Hz. İsa'nın doğumundan önce 2300 yıllarında geniş bir saltanat kurmuştu. Bu saltanatın hududu doğuda Susa'dan batıda Lübnan'a kadar uzanıyordu. Bu sebeple, bu hanedâna önce "Nammu" denildi ve bu isim zamanla değişerek "Nemrûd" oldu. Hz. İbrahim'in Ur'dan hicret etmesinden sonra hem Nemrûd hanedânına, hem Ur'lulara üst üste felâketler gelmeye başladı. Evvelâ, Aylâmîler Ur'u yağma ettiler ve Nemrûd'u Nannâr'ın putuyla birlikte esir alıp götürdüler. Daha sonra Larse'de bir Aylami saltanatı kuruldu. Ur bu saltanata bağlanmış oldu. Nihayet, Arap kökenli bir hanedânın yıldızı Bâbil'de parladı ve Larse ile Ur'un her ikisi de bu hanedâna bağlanıverdi. Bu üst üste gelen felâketler, Urluların Nannâr'a olan bağlılığını zedeledi, zira bu büyük tanrı onların en kötü anlarında koruyamamıştı.

Hz. İbrahim'den sonra Urluların ve bölgenin diğer milletlerinin, onun öğretilerini kesinkes tâyin etmemiz mümkün değildir. Ancak, M.Ö. 1910'da Babil Hükümdarı, Hamurâbi (İncil'de adı Amurafil olarak geçiyor)'nin çıkardığı yasalar, Hz. İbrahim'in öğretilerinden belli bir ölçüde yararlandığı gerçeğini ortaya koymaktadırlar. Bu yasaların ayrıntılarını kapsayan bir yazıt M.S. 1902'de bir Fransız arkeolog tarafından ortaya çıkarıldı. Bu yazıtın İngilizce tercümesi 1903'te C.H.W John tarafından "The Oldest Code of Law" (Tarih'in En eski Kanunnamesi) adı altında ilim âlemine sunuldu. Bu kanunnamede yer alan pekçok kanun ve usuller Musevî Şeriat'a benzemektedir.

Çağımızın araştırma ve incelemelerinin sonuçları doğruysa, Hz. İbrahim'in ümmeti için şirk sadece dini bir inanç veya putperestlere mahsus bir ibadet şekli değildi; aynı zamanda bu milletin bütün siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatı bunun üzerinde kurulmuştu. Buna karşılık, Hz. İbrahim'in Tevhid ile ilgili daveti sadece putperestlerin ibadet şeklini ve inancını değil, aynı zamanda hükümdarların tanrısal sıfatlarını, hâkim sınıfın imtiyaz ve üstünlüklerini, rahip ve din adamlarının menfaatini ve kısacası, ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısının tümünü etkileyecek nitelikte idi. Hz. İbrahim'in davetini kabul etmek, toplumu temelden değiştirmek demekti. Bu toplum, yepyeni temellere oturtulmalıydı. Tevhid'in etkisi toplumun her alanında görülmeliydi. Böyle büyük çaptaki bir değişiklik ve devrimi kimse kabul etmeye hazır değildi. Hele, menfaatları en çok etkilenecek olan hükümdarlar,

hâkim sınıf, din adamları ve en başta, Nemrûd benimseyemezdi. Onun için, toplumun her kesimi buna şiddetle tepki gösterdi.

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ ٱلَّيْلُ رَءَا كَوْكَبًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي
فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَآ أُحِبُّ ٱلْآفِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلْقَمَرَ
بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي
لَأَكُونَنَّ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلشَّمْسَ
بَازِغَةً قَالَ هَٰذَا رَبِّي هَٰذَآ أَكْبَرُ فَلَمَّآ أَفَلَتْ قَالَ يَٰقَوْمِ إِنِّي
بَرِيٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾

76-79- Onun üzerine gece olduğunda bir yıldız gördü. Bu, Rabbimdir dedi. Yıldız batınca İbrahim: "Ben batanları sevmem" dedi. "Ayın yükselmekte olduğunu görünce: "Bu Rabbimdir" dedi. Ay batınca İbrahim: "Eğer Rabbim hidâyet etmezse ben de dalâlete düşen kavimden olurum" dedi. Güneş'in doğmakta olduğunu görünce, "İşte Rabbim budur, bu onlardan daha büyüktür" dedi. Güneş de batınca İbrahim: "Ey kavmim ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden uzağım."[53] "Ben yüzümü gökleri ve yeri yaratana, hakka yakın ve batıldan uzak olarak yönelttim. Ve ben, müşriklerden değilim" dedi.

Açıklamalar

53- Burada Hz. İbrahim (a.s.)'in peygamberlik payesine yükselmeden önceki dini tefekküre değinilerek hakikate nasıl ulaştığı anlatılmıştır. Burada, gözlerini tamamıyla bir şirk toplumunda açan ve Tevhid bilgisini hiçbir yerden alamayan sağduyulu, tutarlı ve ölçülü bir kişinin nasıl kainâttaki nesneler, tecelli ve tezahürler ile tabiattaki değişiklikleri gözetleyip düşündüğü taşındığı ve doğru sonuç çıkardığı ve bilâhere ilâhi hakikate ulaştığı anlatılmıştır. Yukarıda anlatılan İbrahim kavminin durumuna baktığımızda kendisinin, aklının ermeye başlayınca her tarafta sahte ve batıl tanrı ve tanrıçaların tapıldığı, güneş, ay ve

yıldızlara ibadet edildiğinin farkına vardığını görüyoruz. Bu itibarla, Hz. İbrahim'in arayış ve araştırmasının başlangıç noktası elbette ki, "acaba, bunlardan biri mi Rabbimdir" diye sorması olacaktı. İşte Hz. İbrahim (a.s.) de bu merkezi noktada düşüncesini yoğunlaştırdı ve kavminin bütün ilâh ve ilâhelerinin değişmez bir kanuna göre çaresiz köleler olarak pervane gibi döndüklerini gördükten sonra bunlarnı hiç birinin Rabb olmadığına ve asıl Rabb'in bu tanrıları da yaratan ve köle yapan varlığın olduğuna karar verdi.

Bazı kimseler yukarıda anatılan hikâyenin bazı kelimelerinden şüphe ve tereddüde düşebilirler. Burada buyurulmuştur ki, gece olunca Hz. İbrahim bir yıldız gördü ve "işte Rabbim budur", daha sonra ayı görünce aynı şey söyledi, ay batınca da güneşi görünce onu Rabb olarak kabul etti ve o da batınca başka bir şey söyledi. Bunun üzerine alelâde bir okuyucu veya dinleyicinin aklına hemen bu soru gelir: "İbrahim sanki yıldızlar, ay, ve güneşi hayatında ilk defa mı görüyordu? Bundan önce bunları hiç mi görmemişti? O elbette ki buluğ çağına eriştikten sonra tefekkür etmiş olabilir. O halde, bu hikâye niçin böyle aktarılmıştır? Neden yıldızları, ayı ve güneşi ilk defa görüyormuş gibi bir intiba uyandırılmak istenmiştir? Bütün bunları hayatında daha önce görmediği iddia edilemez. O halde, neden bu ifade böyle?". Böyle bir soru ve şüpheyi def'etmek için bazı kimseler Hz. İbrahim (a.s.)'in doğumu ve yetişmesi ile ilgili garip bir hakiye anlatmaktan başka bir çare görmemişlerdir. Bu hikâyeye göre Hz. İbrahim bir mağarada doğdu ve büyüdü ve bu sebeple, buluğ çağına erişinceye kadar yıldızları, ayı ve güneşi görme fırsatını bulamamıştı. Halbuki, Kur'an-ı Kerim'in anlatmak istediği çok basit bir gerçektir ve bunun için bir hikaye uydurmaya gerek yoktur. Newton'un yer çekimi kanunu nasıl keşfettiğini hepimiz biliriz. Olay şuydu: Newton bir gün bahçede ağaçtan elma'nın düştüğünü gördü ve bunun üzerine düşünmeye başladı, acaba eşyalar neden yere düşüyor diye, ve düşüne düşüne yer çekimi kanununu ortaya koymuş oldu. Şimdi, burada da benzeri bir soru sorulamaz mı? Newton bundan önce hayatında hiçbir şeyin yere düştüğünü görmemiş miydi? Elbette ki, görmüştü ve birçok defa görmüştü. O halde, neden belli bir günde ve saatte Newton bir elmanın ağaçtan düştüğünü görünce belli bir düşünce aklına geldi ve bundan belli bir sonuç çıkardı? Bunun bir tek cevabı olabilir: Düşünen bir zihin her za-

man aynı gözlemden aynı sonuç çıkaramaz. Ekseriye, bir kişi bir şeyi görüyor ve zihninde herhangi bir şimşek çakmıyor, ama belli bir günde ve saatte aynı şeyi görünce aklına birden bir fikir geliyor ve bütün düşünceleri bir noktada odaklanıyor. Bazan da, kafa bir araştırma ile meşgul iken günlük olaylar ve gözlemler sırasında birden bire bir sorunun çözümü bulunuveriyor ve böylece o araştırma başarıyla sonuçlanıyor. Hz. İbrahim (a.s.) de, hemen hemen aynı durumdaydı. Geceler gündüzleri kovalıyordu, güneş ay ve yıldızlar doğup batıyordu ve Hz. İbrahim (a.s.) de bunları her gün görüyordu. Ancak belli bir günde yıldızları görünce kendi yaradanını ve Rabbini düşünmeye başladı ve düşüne düşüne Tevhid fikrine ulaştı. Belki de Hz. İbrahim, kavminin dini inanç ve davranışlarını belli bir süreden beri izliyordu ve bir yıldızı incelemesiyle işin gerçeğine varmış oldu ve belki de, kavminin dini inanç ve felsefeleri hakkında hiçbir düşüncesi yoktu ve bir yıldızı gözledikten sonra bütün düşünceleri bu yöne yönelmiş oldu.

Burada bir soru daha aklımıza gelebilir. Hz. İbrahim (a.s.) yıldız, ay ve güneşi sırasıya görünce her birinin Rabbi olduğunu sandı. Böylece, geçici de olsa, Hz. İbrahim (a.s.) şirk işlemedi mi? Bu sorunun cevabı da şudur: Hakkı arayan bir kişi için, Hakkı aramak üzere çıktığı yolculuğu sırasında dinlenip düşünmek üzere durakladığı ve konakladığı yerler değil, hedef olarak seçtiği ve varmak istediği veya vardığı yer önem taşır. Aradaki duraklardan geçmek şarttır. Buralarda arayışın bir parçası olarak ve bazı ihtiyaçların giderilmesi için kalınır, son yer düşünülerek değil. Hakkı arayan bir kişi bu noktalarda durup her ne kadar olumlu bir cümle olarak "bu böyledir" dese de bu cümle bir tereddüt ve soru şeklindedir ve "acaba, bu böyle midir?" anlamındadır. Araştırma ve incelemesi sonunda olumsuz bir netice elde edince yoluna devam eder. Bu bakımdan, bir kişinin Hak yolunda kaldığı duraklarda küfür, şirk veya günâh işlediğini düşünmek yanlıştır.

وَحَآجَّهُۥ قَوْمُهُۥ
قَالَ أَتُحَآجُّوٓنِّى فِى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنِ ۚ وَلَآ أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ
بِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَشَآءَ رَبِّى شَيْـًٔا ۗ وَسِعَ رَبِّى كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ۗ أَفَلَا

تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾ وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ
أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا
فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾

80-81- Kavmi O'na hüccet getirmeye kalktı (mücadeleye girişti). İbrahim: "Benimle, Allah hakkında mücadele mi ediyorsunuz? Halbuki, O, beni doğru yola iletmiştir. O'na eş yaptığınız şeylerden korkmam. Rabbimin istediği şeyden başkası olmaz. Rabbim, her şeyi ilmi ile ihata etmiştir. Kendinize gelmez misiniz?[54] Sizin şirk koştuğunuz şeylerden nasıl korkarız? Halbuki, siz elinizde delil ve bürhan olmadığı halde Allah'a şirk koşmaktan korkmuyorsunuz. İki zümreden, emin olmaya daha haklı olan hangimizdir? Eğer biliyorsanız söyleyiniz.

Açıklamalar

54- Asıl metinde "tezekkür" kelimesi kullanlımıştır ki, tam anlamı, gaflet içinde bulunan bir kişinin birden bire kendine gelip unuttuğu şeyi hatırlamasıdır. Bu sebeple, biz de burada "afala tezekkurûn"u, "kendinize gelmez misiniz?" diye tercüme ettik. Hz. İbrahim (a.s.), kavmine demek istiyordu ki, "yaptıklarınızdan gerçek ve hakikî Rabbiniz habersiz değildir. O'nun ilmi her şeyi ihata eder, O her şeyi bilir. Bu gerçeğe rağmen siz gaflet uykunuzdan uyanmayacak mısınız?"

ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَٰنَهُم بِظُلْمٍ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلْأَمْنُ
وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾

82- Emin olmak, iman edip imanlarını zulm ile karıştırmayanlar içindir. Hidâyete erenler de onlardır" dedi.[55]

Açıklamalar

55- Bütün bu hitabe, İbrahim kavminin, gökler ile yerin Rabbinin varlığını inkar etmediği, aksine en büyük hata ve günâhının, Allah'ın tanrısal sıfat ve haklarında başkalarını ortak koşması olduğunun bir

delilidir. Bir kere, Hz. İbrahim (a.s.) kendisi kavmine, "siz Allah'a başkalarını ortak koşuyorsunuz" diyor. Üstelik, onlara hitap ederken Cenab-ı Allah'tan söz ediyor. Bu hitabet şekli elbette ki, Allah'ın varlığını inkar etmeyen bir kavme karşı kullanılabilir. Bu bakımdan, bazı müfessirlerin burada ve Kur'an-ı Kerim'in diğer yerlerinde Hz. İbrahim hakkındaki bahis ile ilgili olarak İbrahim kavminin Allah'ı inkar ettiği ve sadece kendi tanrı ve tanrıçalarına tanrılık payesi verdiği yolunda yaptıkları açıklamalar doğru değildir.

Yukarıdaki âyette kullanılan "imanlarını zulm ile karıştırmayanlar" ifadesinde geçen "zulüm" kelimesi bazı sahabeleri tereddüde düşürmüş ve bunun "günah" anlamına geldiğini sanmışlardı. Fakat Resûlüllah (s.a.v.)'ın kendisi buradaki "zulüm" kelimesinin şirk anlamına geldiğini açıklamıştı. Bu sebeple, bu âyetin mânâsı şudur: "Emin olmak, iman edip imanlarını herhangi bir müşrikçe inanç veya davranışla karıştırmayanlar içindir. Hidâyete erenler de onlardır."

Burada şu hususa da dikkat etmeliyiz ki, Hz. İbrahim (a.s.)'in peygamberlik hayatının çok önemli bir başlangıç noktası sayılan bu olay, Kitab-ı Mukaddes'te yer almamıştır. Ancak Talmûd'da bu olaya yer verilmiştir. Talmûd'daki ifadede iki değişik nokta dikkatimizi çekiyor: Birincisi, Hz. İbrahim (a.s.) hakkın arayışını güneş ile başlıyor ve yıldızlardan geçerek Allah'a varıyor. İkincisi, Hz. İbrahim güneşe ve aya "işte Rabbim budur" diyerek her ikisine sırasıyla tapıyor.

وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ
قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾
وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۖ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا
مِن قَبْلُ ۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ
وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا
وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَٰعِيلَ

وَٱلْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾
وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ وَإِخْوَٰنِهِمْ ۖ وَٱجْتَبَيْنَٰهُمْ وَهَدَيْنَٰهُمْ
إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ
مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُوا۟ لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾
أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ ۚ
فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَٰٓؤُلَآءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا۟ بِهَا
بِكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾

83-89- Bunlar İbrahim'e, kavmine karşı verdiğimiz hüccetimizdir. Dilediğimizi derece derece yükseltiriz. Muhakkak Rabbin hakîm ve alîmdir. Biz O'na İshak ve Yakub'u ihsan ettik. Her birini hidâyete erdirdik. Ve daha önce Nûh ve O'nun zürriyetinden Davud, Süleyman, Eyyup, Yusuf, Musa ve Harun'a hidayet eylemiştik. Biz iyi hareket edenleri böyle mükafâtlandırırız. Zekeriya, Yahya, İsa ve İlyas'a da hidâyet ettik. Hepsi salihlerdendi. İsmail, Elyas'a, Yunus ve Lût'u da hidâyet ettik. Her birisine âlemlerin üstünde meziyetler verdik. Onların babalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bir çoğunu da kendimize seçip doğru yola ilettik. Bu, Allah'ın hidâyetidir. Onunla kullarından dilediğini hidâyet eder. Eğer onlar da şirk koşsalardı onların işledikleri de boşa gitmiş olurdu.[56] Bunlar, kendilerine kitap, hikmet ve nübüvvet verdiklerimizdir.[57] Eğer onları bunlar (Mekke müşrikleri) inkâr edip kâfir olurlarsa, yerlerine inkar etmeyecek bir kavmi getirip vekil kılarız.[58]

Açıklamalar

56- Burada Mekkeli müşriklere deniliyor ki, geçmişin peygamberleri ve onlara tabi olanlar da sizler gibi şirk işlemiş olsalardı ulaştıkları mevkiye ulaşamazlardı. Pek çok soygun yapan biri belki de dünyada şöhret kazanabilirdi; pek çok servet kazanan biri belki de Karûn gibi ün salabilirdi veya kötü alışkanlıkları olan biri dünyanın belki de en büyük ahlâksızı ünvanını alabilirdi. Fakat şirk'ten kaçarak sadece ve sadece Hak yolunda bulunmasaydı, Allah'tan korkanların

imamı ve bütün dünya için hayır ve bereket kaynağı mevkiine ulaşamazdı.

57- Burada peygamberlere üç şeyin verildiği kaydedilmiştir: (1) Kitap, yani Allah'ın hidâyet rehberi. (2) Hikmet veya hüküm, yani Kitabullah'ın anlaşılması için gereken zekâ ve içinde yer alan emir, usûl ve kuralların, insan hayatına tatbik etmek ve hayat meseleleriyle ilgili kesin karar verme kabiliyeti ve (3) Nübüvvet, yani Kitabullah'a göre insanları hidâyet etme vazifesi.

58- Yani, bu kâfir ve müşrikler Allah'ın hidâyetini kabul etmiyorlarsa etmesinler, Biz bu nimetin değerini bilen imanlı ve inançlı kimselerin bir grubunu yetiştirmiş bulunuyoruz.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ ۗ
قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾
وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ
بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ ۗ قُلْ مَنْ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى
لِّلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا ۚ وَعُلِّمْتُم
مَّا لَمْ تَعْلَمُوا أَنتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ ۖ قُلِ اللَّهُ ۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ
يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾

90-91- Onlar Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Onların gittikleri yola uy. De ki: "Tebliğ için sizden ücret istemem. Bu Kur'an, âlemler için öğütten başka bir şey değildir." "Allah, beşere bir şey indirmedi" dedikleri zaman Allah'ı hakkıyla takdir etmediler.[59] De ki: "İnsanlar için nûr ve hidayet rehberi olarak Musa'nın getirdiği kitabı kim indirdi? Siz o kitabı parça parça edip bir kısmını aşikâr eder ve çoğunu saklarsınız. Ve size, sizin ve babalarınızın bilmediği şeyler öğretildi."[60] Söyle, "o kitabı Allah indirdi." Ve sonra onları kendi dedikodularında oynamak üzere bırak.

Açıklamalar

59- Daha önceki konuşma ve ifadeler ile, daha sonraki cevap mahiyetindeki hitabeden anlaşılıyor ki bu sözler yahudilere aitti. Resûlüllah (s.a.v.) kendisinin bir peygamber olduğunu ve kendisine bir kitap indiğini söylüyordu. Hz. Peygamber'in bu sözlerini araştırmak isteyen Kureyşli kâfirler ve diğer Arap müşrikler çevrelerindeki yahudi ve hıristiyanlara gidip çeşitli sorular sorarlardı. Bunlar, yahudi ve hıristiyanlara şöyle derdi: "Yahu, siz de ehl-i kitapsınız, peygamberleri tanıyorsunuz, dünya ve âhiret gibi kavramları biliyorsunuz. Sizce, bu adam (Hz. Muhammed) bir peygamber midir? Ona gerçekten ilâhi bir kitap inmiş midir?" Yahudiler ile hıristiyanlar bu sorulara genellikle olumsuz cevap verirlerdi ve tabii ki, kâfir ve müşrikler bunu bir koz olarak kullanırlardı. Arap ve Mekkeli kâfir ve müşrikler, yahudi ve hıristiyanların verdikleri cevapları, sanki tanrının buyruğuymuş gibi, her yerde halka duyurur ve Hz. Peygamber ile İslâm dini aleyhinde propaganda yaparlardı. Bu sebeple, yahudilerin bir sözü burada nakledilerek buna cevap verilmiştir.

Burada bazı kimseler, yahudilerin bu gibi sözler sarf ettiğine şüphe edebilirler ve Tevrât'ı Allah'ın indirdiği bir kitap olarak kabul eden bir kavmin böyle konuşmasına ihtimal vermeyebilirler. Ama bu şüphe ve tereddüt yanlıştır. Zira, insanoğlu bazan inat ve zıtlaşma sebebiyle ve başkalarının doğru söz ve hareketlerini yalanlamak düşüncesiyle bazı tanınmış ve hatta, kendisinin de inandığı kural ve kavramları inkar edebilir. Bilindiği gibi, yahudiler veya hıristiyanlar olsun, ya da kâfirler olsun, Hz. Muhammed'in peygamberliğini reddetmeye kararlı idiler ve ona muhalefette öylesine çılgınca davranıyorlardı ki, bizzat peygamberlik gibi mevki ve vazifeyi bile inkar ediyorlardı.

"Allah'ı hakkıyla takdir etmediler" cümlesinin anlamı da şudur: Yahudiler ve diğer kâfirler, Allah'ın hikmeti, kuvveti ve kudretini yanlış anladılar. Çünkü, bir beşere Allah'ın kitabının indiğini kabul etmeyenler, ya bir beşere ilâh'ı bir kitabın inişini tamamıyla imkansız olarak kabul ediyor, ya da, Cenab-ı Allah'ın, insan'a zekâ gibi bir silahı kullanma hak ve yetkisini vermesine rağmen, hidâyete ermesi için hiçbir şey yapmadığına inanıyorlar. Birinci durumda Allah'ın kuvvet ve kudretini iyice takdir etmemişlerdir, ikinci durumda ise hikmeti hakkında yanlış düşünce ve felsefeleri vardır.

60- Burada cevap yahudilere verildiği için, ilâhî bir kitap olarak tanıdıkları Tevrât'ın da bir beşer olan, Hz. Musa'ya indiği bir delil olarak ifade ediliyor. Yahudilerin, Hz. Musa (a.s.)'ya Tevrat'ın indiğini kabul etmeleri zâten, "Allah, beşre bir şey indirmedi" gibi sözlerini yalanlamış oluyor. Bu misâl ile, hiç olmasa, bir beşere, Allah'ın kelâmının inebileceği ve geçmişte inmiş olduğu ispatlanmış oluyor.

وَهَٰذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ
يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا ۚ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

92- Bu mübarek bir Kitaptır ki, onu kendinden önceki kitapları tasdik edici olarak Mekke halkını ve civarındakileri kendisiyle korkutman için indirdik. Âhiret gününe iman edenler O'na (Kur'an'a) iman ederler. Ve onlar namazlarına devam ve ihtimam ederler.[61]

Açıklamalar

61- Daha önce, bir beşere Allah'ın kelâmının indiği belirtildi ve bunun için bazı pratik örnekler verildi. Şimdi ise, başka bir örnek ve delil sunuluyor ve deniliyor ki, Hz. Muhammed (s.a.)'e indirilen şey de, Allah'ın kelâmıdır. Bu hususun iyice bilinmesi için de, şu dört delil ortaya konmuştur:

1) Bu Kitap mübarektir, yani hayırlı ve bereketlidir. Bunda insanın felâhı ve refâhı için altın kurallar yer almaktadır. Bunda doğru akidelerin bilgisi, iyiliklere teşvik, güzel ahlâk ve hasletin telkini ve temiz bir hayatın rehber usulleri de vardır. Bu Kitap ayrıca, yahudilerin mukaddes kitaplarında bolca bulunan cehâlet, menfaatçılık, bağnazlık, taassup, zulüm, dalâlet, müstehcenlik ve diğer kötülüklerden yoksundur.

2) Bu Kitap, bundan önce Cenab-ı Allah tarafından birer hidâyet rehberi olarak gelen kitaplardan ayrı ve değişik değildir, aksine o kitaplarda yer alan emir ve nasihatları tasdik eder.

3) Bu Kitap, her devirde ilâhî kitapların güttüğü amaçları gütmektedir; yani bu Kitabın gayesi, gaflet içinde olanları uyarmak ve kötü hareketlerinin sonuçları hakkında tenbihte bulunmaktır.

4) Bu kitabın dâveti üzerine insan topluluğundan, dünyaya tapan ve nefislerinin kölesi olan kimseleri değil, dünya görüşleri, bu dünyanın sınırlarını aşanlar bir araya gelmişlerdir. Bu kitap sayesinde hayatları temelden değişmiştir. Bu insanların göze çarpan en önemli özelliği, diğer insanların arasında Allah'a tapmaları bakımından üstün olmalarıdır. Bu özellikler ve bu sonuçlar, bir kişinin, insanlara, Allah'ın kelâmı diye sunmaya cesaret ettiği, uyduruk bir kitaptan elde edilebilir mi.

وَمَنْ أَظْلَمُ
مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ
وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ ۗ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ
فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ ۖ
الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ
الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ
كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ ۖ
وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ ۚ
لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾
إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ ۖ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ
الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ ۚ
وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ
الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا
فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾

93-97- Allah'a yalan iftira edenden, yahut kendilerine bir şey vahyolunmadığı halde "bana da vahyolundu" diyenden ve "Allah'ın indirdiği gibi ben de indirdim" diye söyleyenden daha zâlim kim vardır? Zâlimleri can çekiştikleri sırada melekler: "Canlarınızı kurtarın. Bugün Allah Tealâ hakkında doğru olmayan şeyleri söylediğiniz ve O'nun âyetlerine karşı kibir gösterdiğinizden dolayı en şiddetli azab ile cezalandırılacaksınız" diye ellerini uzattıkları vakit görsen. Allah mahşerde onlara: "Sizi yarattığımız gibi, huzurumuza yalnız olarak geldiniz. Size ihsan ettiğimiz şeyleri arkanızda terk ile mabutlarınız ve şefaatlarını beklediğiniz şeyleri sizinle beraber görmüyoruz. Onlarla aranızda münasebet kesilmiştir. Ma'bud zannettiğiniz sizden kayboldu" buyurur. Taneyi ve çekirdeği yaratan[62] Allah'tır. Ölüden diriyi ve diriden ölüyü çıkaran O'dur.[63] İşte Rabbiniz Allah böyledir. Ona nasıl iftira edersiniz? Sabahı yarıp çıkaran (şafağı açan) O'dur. Geceyi zaman zaman sükûn ve güneş ile ayı vakitlerin ölçü vasıtası kılan O'dur. Bu, galip ve bilici'nin takdiridir. Kara ve denizin karanlıkları içinde yollarınızı bulasınız diye sizin için yıldızları yarattı. Bilen kavim için âyetleri tafsil ettik.[64]

Açıklamalar

62- Yani yerin dibinden tohumu yarıp fidan çıkaran.

63- Ölüden diriyi çıkarmanın mânâsı, cansız maddelerden canlı yaratıkları doğurmak, diriden ölüyü çıkarmanın mânâsı da, canlı vücutlardan cansız maddeleri çıkarmaktır.

64- Yani, Allah'ın tek oluşu, uluhiyetinde O'nun hiçbir ortağı olmayışı, ne hak ne de yetkilerinde hiçbir şeriki olmayışını gösteren âyet ve deliler. Ne var ki, alâmet ve işaretler ile hakikate varmak cahillerin işi değildir. Bu nimet ve servetten, ancak ilmî yollarla kainâtın nesnelerini gözleyen ve inceleyenler yararlanabilirler.

وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ
قَدْ فَصَّلْنَا ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ
مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ
مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ ٱلنَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّٰتٍ
مِّنْ أَعْنَابٍ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ٱنظُرُوٓا

إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكُمْ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

98-99- Sizi bir tek candan yaratan ve sizin için dünyada mahalli karar (bir kara yeri) ve kabirde konulacak yer yapan O'dur. Biz, âyetlerimizi iyi ve ince anlayan zümrelere açıkça bildirdik.[66] Gökten suyu indiren O'dur. Onunla her çeşit nebatı çıkardık. Ondan yeşillikler çıkardık. Ondan da birbirinin üstüne binmiş daneler, hurma ağaçlarının tomurcuklarından birbirine yakın salkımlar çıkarırız. O yağmurla, üzüm bağlarını, yaprakları birbirine benzer, meyveleri birbirine benzemez zeytin ve nar ağaçları bitirir, bunların yeni ve kemale ermiş meyvelerinden yeyin. İman eden kavim için bunlarda ibretler vardır.

Açıklamalar

65- Yani, insan soyunu tek bir canlı ile başlattık.

66- Yani, insanoğulunun yaratılışı, kadın ile erkek arasındaki cinsiyet farkı, birleşme yoluyla türlerinin çoğalması ve bir kadının döllenmesinden sonra bir çocuğun, dünyaya gelişi ve ölünceye kadar çeşitli safhalardan geçmesi gibi olaylara bakacak olursak, görebilen ve anlayabilen kimseler için pek çok ders ve ibretler vardır ki, bunlarla hakikate kolayca varabilirler. Fakat bütün bu işaret, delil ve alâmetlerden, ancak akıllarını kullanabilenler istifade edebilirler. Hayvanlar gibi yaşayanlar ve bütün düşündükleri, nefislerinin ihtiyaçlarını gidermek olan kimseler, bu işaretlerden hiçbir şey anlamazlar.

وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ ٱلْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا۟ لَهُۥ
بَنِينَ وَبَنَٰتٍۭ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾
بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُۥ
صَٰحِبَةٌ ۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ
وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ
وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ۖ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾

100-103- Allah'a, O'nun yarattığı cinleri ortak yaptılar. Bilmeden O'na oğullar ve kızlar uydurdular.[68] Allah ise onların tavsif eylediklerinden münezzeh ve âlîdir. Gökleri ve yeri yaratan, var eden O'dur. O'nun eşi olmadığı halde evlâdı olur mu? Halbuki, her şeyi o yarattı. Ve O her şeyi hakkıyla bilendir. İşte Rabbiniz böyledir. O'ndan başka ilâh yoktur. Her şeyi yaratan O'dur. O'na ibâdet edin. O her şey üzerine vekildir. O'nu gözler idrak edemez. O ise gözleri idrak (ihata) eder. O, lâtiftir, habîrdir.

Açıklamalar

67- Yani, kendi tahmin ve kıyaslarıyla kainâtın idaresi ve insanların kaderlerinin iyileştirilemsinde veya kötüleştirilmesinde Allah'ın bazı ortakları olduğunu iddia ettiler ve bunlardan bazısının yağmur tanrısı, bazısının verimlilik ve bereket tanrıçası, bazısının servet ve zenginlik ve bazısının da, iyilik veya hastalığın tanrıları olduğuna kanaat getirdiler. Bu gibi mantıksız ve saçma inançlar dünyanın bütün kâfir ve müşrik topluluklarında vardır. Bunlara göre bütün ruhlar, şeytanlar, cinler, periler, keşişler, rahipler, tanrılar ve tanrıçalar, Allah'ın ortaklarıdır.

68- Cahil araplar, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu sanıyorlardı. Aynı şekilde dünyanın diğer müşrik toplulukları Allah'ın bir ailesi olduğunu ileri sürerek tanrı ve tanrıçalardan oluşan tam bir şecere çıkarmışlardır.

قَدْ جَاءَكُمْ
بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ ۖ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَا
أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا
دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾

104-105- Size Rabbiniz tarafından delil ve hüccetler geldi. Onları görüp iman eden kendi lehinedir. Kör olup görmeyen de kendi aleyhinedir. Ben sizin üzerinize bekçi değilim.[69] İşte biz âyetleri böylece türlü türlü beyan ederiz. Taa ki, onlar: "Sen okumuşsun" desinler ve biz O'nu (Kur'an'ı) bilecek zümrelere besbelli edelim.[70]

Açıklamalar

69- Bu cümle Allah'a aittir, ama Hz. Peygamber'in ağızıyla söylenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de nasıl ki muhataplar değişiyor, hitap eden de değişiyor. Mesela, muhataplar bazan Hz. Peygamber (s.a.v.), bazan iman sahipleri, bazan ehl-i kitap, bazan kâfir ve müşrikler ve bazan Kureyş ile Araplar ve bazan da insanlardır. Halbuki asıl maksat bütün insanlığın hidâyet bulmasıdır. Aynı şekilde konuşan bazan Allah, bazan vahy getiren melek, bazan meleklerin bir grubu, bazan Resûlüllah (s.a.v.) ve bazan iman sahibleridir. Halbuki bütün bu durumlarda kelâm, Allah'ın kelâmıdır.

"Ben sizin üzerinize bekçi değilim"in anlamı şudur: Bir peygamberin vazifesi ancak Allah'ın nûrunu insanlara ulaştırmaktır. Bundan sonra vazife ve mes'uliyet kullara aittir. Onlar ilâhî daveti ister kabul eder, isterse reddederler. Gözlerini açıp gerçeği görebilecekleri gibi, gözlerini açmayarak, gerçeğe ulaşmayabilirler de. Bir peygamberin görevi, gözlerini açmamakta ısrar edenlerin gözlerini zorla açmak veya görmek istemediklerini zorla göstermek değildir.

70- Burada, Bakara sûresinin 3. rüku'unda ifade edilen husus tekrarlanmıştır. Yani, Kur'an-ı Kerim gibi semavi bir kitapta sivrisinek ve örümcek gibi örneklerin verilmesinden, Hakkı arayanlar hakikate ulaşabiliyorlar; fakat kalpleri taassup ve inkâr ile dolu olanlar bunu alaya alıyor ve Allah'ın kelâmında bu gibi küçük ve önemsiz yaratıklardan bahsedilmesinin doğru olmadığını söylüyorlar. Bu nokta burada başka bir üslupla ifade olunmuştur. Burada denilmek isteniyor ki, bu kelâm, doğru ile eğriyi ayırdedecek bir ölçüdür. Bununla, kimin hakka gerçekten talip olduğu ve kimin talip olmadığı belli oluyor. Bir çeşit insanlar vardır ki, bu kelâmı okuduk veya dinledikten sonra, anlamı, amacı ve hedefini düşünürler ve bunda yer alan nasihat, telkin ve hikmet dolu sözlerden yararlanmaya çalışırlar. Bunun aksine, başka bir çeşit insanlar vardır ki, bu kelamı dinledik veya okuduktan sonra, kafaları, muhtevası veya mesajı yerine, ümmi bir kişinin bunları nereden öğren-

diğini araştırmakla meşgul olur. Bunlar peşin hükümlü ve taassuplu davrandığı için bu kelâm'ın Allah tarafından indiğine ihtimal vermezler ve akıllarına gelen diğer her türlü kaynaklar hakkında tahmin yürütürler ve herkese, "bakın, biz bunun kaynağını bulduk" diye hava atmaya çalışırlar.

اِتَّبِعْ مَآ اُوْحِيَ
اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٠٦﴾
وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكُوْا ۭ وَمَا جَعَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ۚ وَمَآ
اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيْلٍ ﴿١٠٧﴾

106-107- Kendisinden başka bir ilâh bulunmayan Rabbinden sana vahyolunana tabi ol. Müşriklerden yüz çevir. Eğer Allah dilemiş olsaydı, onlar Allah'a şirk koşmazlardı. Ve biz seni onlar üzerine bir gözcü yapmadık. Sen onların üzerine vekil de değilsin.[71]

Açıklamalar

71- Yani, bir peygamber dünyaya, "Hakka dâvet eden ve insanlara dini yayan bir kişi" olarak gönderiliyor; bir bekçi veya denetçi olarak değil. Bir peygamber, insanların peşine düşerek onları adım adım izlememelidir. Onun işi yalnızca insanlara ilâhî ışığı ulaştırmak ve Hak dini hakkında söylemediğini ve yapmadığını bırakmamaktır. Fakat bundan sonra bir kişi bu hak sözleri dinlemiyorsa, varsın dinlemesin. Bir peygamber, bütün insanları illâ "Hakk'a tapan" yapmakla görevli değildir. İslâm'a ve Hakk'a davet ettiği kişilerden bazılarının câhil ve dinsiz kalmaları, O'nun kabahati değildir ve bu sebepten dolayı, âhirette kendisine herhangi bir soru sorulmayacak ve kendisi hesap vermek durumunda olmayacaktır. O halde, bir peygamber, kör olanları nasıl göz sahibi yapacağını düşünerek kendi hayatını zehir etmemelidir. Eğer Cenab-ı Hakkın maksadı ve gayesi dünayda tek bir kâfir ve müşrik bırakmamak olsaydı, bunun için bir peygamberin hizmetine muhtaç olmayacaktı. Çünkü, O'nun en ufak bir işareti bütün insanları "Hakk'a tapanlar" yapmaya yeter de artardı bile. Ne var ki,

Allah'ın temel hedefi bu değildi. Allah bu hususta insanlara belli bir özgürlük ve seçim hakkı tanımak istiyordu ve öyle yaptı da. Amacı, insanların kendi akıl, zekâ ve sezilerini kullanmak suretiyle Hak ile Bâtıl arasında seçim yapmalarını sağlamaktı. İyi ile kötü arasında bir tercih yapmalarını mümkün kılmaktı. Onun için, bir peygamberin yapması gereken şey, kendisine gösterilen aydınlık yolda yürümesi ve başkalarının da yürümeleri için çaba harcamasıdır. Bu konuda harcadığı çaba ve yaptığı davet meyvesini veriyorsa ne âlâ. O, bu davete evet diyenleri bağrına basmalı ve onlar dünyanın gözünde ne kadar hakir olursa olsunlar, kendilerini yalnız bırakmamalıdır. Fakat bu daveti kabul etmeyenler için fazla üzülmeye ve tasalanmaya da gerek yoktur. Doğru yoldan sapmış olan ve işledikleri günâhlar konusunda inatçılık yapan bu kişiler kendi hallerine bırakılmalıdırlar.

وَلَا تَسُبُّوا۟ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن
دُونِ ٱللَّهِ فَيَسُبُّوا۟ ٱللَّهَ عَدْوًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ
عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

108- Müşriklerin Allah'tan başka taptıklarına sövmeyin. Sonra onlar da bilmeyerek düşmanlıkla Allah'a söverler.[72] Biz böylece her ümmete kendi yaptıklarını hoş gösterdik.[73] Sonra dönüşleri yalnız Rabblerinedir. O da dünyada yaptıklarını onlara haber verir.

Açıklamalar

72- Burada, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e tabi olanlara tenbihte bulunulmuş ve kendilerine denilmiştir ki, dâvet ve tebliğ çalışmaları sırasında ölçülü davransınlar, sınırları aşmasınlar ve kâfirlerle konuşma ve tartışmalarını bir münazara ve kavgaya dönüştürmesinler. Çünkü bu gibi durumlarda gayrimüslimlerin inançlarına saldırılabilir ve tanrıları ile din adamlarına küfredilebilir ve yakışıksız sözler söylenebilir. Bu hareket de, gayrimüslimlerin İslâm'a yaklaşmaları yerine, bundan kaçmalarına yolaçabilir.

73- Daha önce, dipnotlarda belirttiğimiz gibi, Cenab-ı Allah, ta-

biat kanunlarına göre meydana gelen olayların kendi işleri olduğunu ifade eder, çünkü tabiat kanunlarını tayin eden ve belirleyen O'dur ve bu kanunlara göre olup bitenler de O'nun emriyle olur. Kısacası, Cenab-ı Allah'ın, "Ben bunu böyle yaptım" dediği şey için insanlar şu ifadeyi kullanırlar: "Tabiata göre bu böyle oldu".

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا
قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ
لَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا
بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

109-110- Onlar, eğer kendilerine bir âyet[74] gelse ona iman edeceklerine Allah'a kuvvetli yemin ettiler. De ki: "Âyetler ve mucizeler Allah nezdindedir.[75] O (âyet) geldiği zaman da, ona iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz."[76] Biz onların kalplerini ve gözlerini çevirtiriz. Evvelce iman etmedikleri gibi yine iman etmezler.[77] Ve onları kendi taşkınlıkları içinde körü körüne dolaşmaya terk eyleriz.

Açıklamalar

74- Burada âyetten, kâfir ve müşriklere Hz. Muhammed (s.a.)'in doğru söylediğine ve Allah tarafından peygamber olarak seçildiğine inanmalarından başka imkan bırakmayan açık ve kesin bir mucize kastedilmiştir.

75- Yani, Hz. Peygamber diyor ki, bu âyetler, mucizeler ve alâmetler benim tasarrufumda değildir. Bunları gösterme kudreti Allah'tadır. O isterse gösterir, isterse göstermez.

76- Burada müslümanlara hitap edilmiştir. Müslümanlar, Mekkeli kâfirlerin artan baskı ve zulmü karşısıda çaresiz kalıp, bazan sapık hemşehrilerinin doğru yola gelmelerini sağlayacak bir mucizenin gösterilmesini istiyorlardı. Müslümanların işte bu temenni ve isteklerine cevap olarak burada deniliyor ki, bu kâfir ve sapık kimselerin iman et-

melerinin bir mucizenin gösterilmesine bağlı olmadığını size kaç deta ve nasıl anlatacağız? Yani denilmek isteniyor ki, bu insanlara ne kadarmucize gösterilirse gösterilsin, gaflet ve dalâletten uzaklaşmayacaklar.

77- Yani, bu insanların zihniyeti her zaman aynıdır. Bunlar aynı zihniyetle daha önce Resûlüllah (s.a.v.)'ın dâvetine icabet etmemişlerdi ve şimdi de, tavırlarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Doğruyu ve Hakkı kabul etmekten kaçınmalarına sebep olan çarpık düşünce ve inatçı zihniyet bugün de devam ediyor.

وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا
عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ
وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا
شَيَاطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ
غُرُورًا ۚ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾

111-112- Eğer biz onlara melekler indirmiş olsak, onlarla ölüler konuşsalar ve üzerlerine her istediklerini toplasak, Allah istemedikçe iman edecek değillerdir.[78] Fakat onların çoğu bunu bilmezler. Biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını böylece düşman yaptık. Onlar birbirine süslü ve yaldızlı sözlerle gurur ilka ederler.[79] Eğer Rabbin istemiş olsaydı bunu yapamazlardı.[80] Onları ve iftira eylediklerini bırak.

Açıklamalar

78- Yani, bu insanlar kendi istek ve iradeleriyle Hakkı, bâtıla tercih edecek değillerdir. Bunların hakka yönelmesinin tek bir yolu vardır, ki o da, bütün dilsiz ve çaresiz yaratıklar gibi, bunlar doğuştan ve yaratılış itibarıyla doğru yola getirilsin ve Hakka tapanlardan olsunlar. Ne var ki, böyle bir şey, Yüce Allah'ın hikmetine, ve insanları yaratmasındaki temel gayesin aykırıdır. Bu bakımdan, senin, Cenab-ı Allah'ın olağanüstü güçleriyle müdahale ederek, bunları mümin yapması beklemen gereksiz ve yanlıştır.

79- Yani, bugün insan ve cin şeytanları güçbirliği ederek sana karşı mücadele ediyorlarsa korkmamalı ve yılmamalısın. Bu, sadece senin başına gelen bir şey değildir. Her devirde ve her yerde bir peygamberin kalkıp dünyayı doğru yola çağırmaya başlayınca bütün şeytanî kuvvetler kendisine karşı ortak bir cephe oluşturmuşlardır. "Süslü ve yaldızlı sözler"den, bu şeytanî kuvvetlerin halkı, Hakk'a dâvet edene karşı kışkırtmak amacıyla yarattığı bütün şüphe, endişe, tereddüt,

itiraz ve giriştikleri oyun ve entrikalar kastedilmiştir. Daha sonra, bütün bunlara "gurur ve ilka", yani, hile denilmiştir. Çünkü, Hak ile savaşmak için muhalifler hangi silahlar kullanırlarsa kullansınlar, başkaları ve hatta kendilerinin gözlerinde, birer hile ve oyundan başka bir şey değildir.

80- Burada, daha önce yaptığımız açıklamaların dışında şu husus da iyice anlaşılmalıdır ki, Kur'an açısından Allah'ın iradesi ve rızası arasında çok fark vardır ve bu fark gözardı edilince büyük yanlışlıklar yapılır. Bir şeyin, Allah'ın iradesi ve izniyle vuku bulması illâ Allah'ın o şeye razı olduğu veya benimsediği anlamına gelmez. Dünyada hiçbir olay, Allah'ın izni olmadan ve muazzam planında yer almadan veya onun için gereken imkanlar sağlanmadan meydana gelemez. Bir hırsızın hırsızlığı bir kâtilin cinayeti, bir zalim ve müfsidin zülmü ve fesadı ve bir kâfir ve müşrikin küfrü ve şirki, Allah'ın iradesi dışında vuku bulamaz. Aynı şekilde bir mümin veya Allah'tan korkan bir kişinin imanı ve takvası da, İlâhî iradenin dışında gerçekleşemez. İyi ya da kötü, her şey Allah'ın iradesine ve iznine bağlıdır. Ne var ki, Cenab-ı Allah kötü şeyleri tasvip etmezken iyi şeyleri beğenir, takdir eder ve ödüllendirir. Kainât'ın hâkiminin idaresi elbette ki nihai bir hayır için vardır; fakat bu nihai hayıra giden yolda zulmet (karanlık) ve nûr, şer ve hayır ve salâh ile fesat gibi birbirine zıt kuvvetler birbiriyle mücadele halindedir ve kurtuluş ancak kötü, karanlık ve şer kuvvetlerini yenmekte vardır. İlahî irade, daha yüksek ideallere ulaşabilmek için itaat ve isyan, İbrahim'lik, ve Nemrûd'luk, Musevilik ile Firavn'lık ve insanlık ile şeytanlığa, kendi alanlarında, faaliyet gösterme serbestisi tanıyor. İlâhî irade, akıllı ve yetkili yaratıkların (cin ve insanlar) hayır ile şer arasında birini seçme serbestisi tanıyor. İsteyen burada hayır ve şer işi yapabilir. Her iki tarafta mensup elemanlara, İlâhî mashalat izin verdiği kadar imkan ve kaynaklara sahip olabilir. Fakat, Allah'ın rızası ve takdiri ancak hayır işi yapanlara mahsustur ve Allah'ın hoşuna giden şey, ancak kullarının gönüllü olarak ve kendi akıl mantık ve iradelerini kullanarak şerri reddedip hayırı kabul ekmeleridir. Ayrıca, şu noktaya da dikkat edilmelidir ki, Yüce rabbimiz, Hak düşmanlarının muhalefet ve mukavemetlerinden bahsederken kendi iradesinden de sık sık sözetmesinin gayesi, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.)'ya ve onun vasıtasıyla iman sahiplerine, işlerinin, hiçbir itiraz veya mukavemet göstermeden İlâhî emirle-

re tıpa tıp uan ve hareket eden meleklerinkinden çok farklı olduğunu anlatmaktadır. Yüce Allah demek istiyor ki Resûlüllah (s.a) ve müminlerin asıl vazifesi, itaatsız, isyankâr ve fesatçı kimseler ile mücadele edip Allah'ın beğendiği ve benimsediği fikir, felsefe ve hareket tarzını galip kılmalıdır. Allah kendilerine diyor ki: "Allah kendi iradesiyle, kendi çaba ve uğraşları için bizzat Allah'a isyan etme yolunu seçenlere faaliyet serbestisi tanıdığı gibi size de itaat ve kulluk yolunu seçme ve bu yolda yürüme izni vermiştir. Siz Allah'ın hoşuna gittiği yolda olduğunuz için gayet tabiî ki, rızası, himayesi, desteği ve yardımı sizden yanadır. Fakat O'ndan tabiata aykırı veya olağanüstü bir şey beklemeyin. Yani, O, kalp ve kafalarının bütün kabiliyetlerini, el ve ayaklarının bütün güçlerini ve ellerindeki bütün imkan ve kaynaklarını Hak yolunu kesmek amacıyla kullanmakta olan cin ve insan şeytanlarını olağanüstü bir müdahale ile yollarınızdan temizlemeyecektir. Eğer siz gerçekten Hak, hayır ve iyilik için çalışmaya azimliyseniz, bâtıl kuvvetlere karşı çetin bir mücadele edip imanınızı ispatlamalısınız. Çünkü, maksat, mucizelerle bâtılı yok edip Hakkı galip kılmak olsaydı, size hiç ihtiyacımız olmayacaktı. Cenab-ı Allah kendisi dünyada hiçbir şeytanın bulunmaması ve şirk ile küfrün tamamıyla temizlenmesi için gereken işlemleri yapabilirdi."

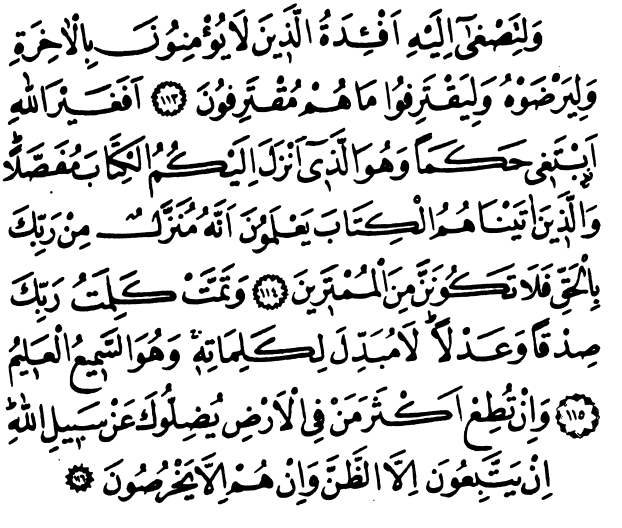
وَلِتَصْغَىٰٓ إِلَيْهِ أَفْـِٔدَةُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ
وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا۟ مَا هُم مُّقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ
أَبْتَغِى حَكَمًا وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ إِلَيْكُمُ ٱلْكِتَٰبَ مُفَصَّلًا ۚ
وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُۥ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ
بِٱلْحَقِّ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ
صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ
﴿١١٥﴾ وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِى ٱلْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ
إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾

113-116- Âhirete iman etmeyenlerin kalbi onunla sevinsin. Ve hoşlansınlar. Uydurdukları şeyleri istedikleri kadar uydursunlar. Ben Allah'tan başka bir hakem ister miyim? Size mufassal olarak Kitabı indiren O'dur.[81] Ehl-i Kitap ve o Kitab'ın Rabbin tarafından hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler. Öyleyse, şüphe edenlerden olma.[82] Rabbinin sözü sıdk ve adl ile tamam oldu. O'nun kelimelerini değiştirecek yoktur. O, işiticidir, bilicidir. Eğer yeryüzünde onların bir çoğuna uyarsan seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Çünkü onlar, ancak zanna tabi olurlar.[83] Onlar ancak saptırmaya gayret ederler.

Açıklamalar

81- Bu cümlede konuşan Hz. Muhammed (s.a)'dir ve muhatap müslümanlar. Yani burada Hz. Peygamber (s.a.v.) diyor ki, Cenab-ı Allah, Kitabında bütün gerçekleri açık açık belirtmiş ve olağanüstü bir müdahale olmaksızın Hakka tapanların kendi güç ve yetenekleri ile Hakkı galip kılmak gerektiğine karar vermişken, Ben Allah'ın dışında, O'nun bu kararını değiştirip, kâfir ve müşrikleri iman etmeye mecbur edecek başka bir mucize gönderecek bir varlığı mı arayım?

82- Yani, bu açıklama ve deliller size ilk defa sunulmuyor. Semavi kitaplar hakkında az çok bilgiye sahip olanlar ve peygamberlerin vazife ve selâhiyetlerini bilenlerin hepsi, Kur'an-ı Kerim'de anlatılanların doğru ve hiç bir zaman değiştirilemeyecek ebedî ve ezelî hakikatler olduğunu anlamakta güçlük çekmeyecekler.

83- Yani, dünyada yaşayanların çoğu ilim ve irfana göre değil, tahmin ve kıyaslarına göre haraket ederler. Onların inanç, düşünce, felsefe, hayat kuralları ve diğer usul ve kanunları tahmin ve kıyasa dayanıyor. Bunun aksine, Allah'ın yolu, yani Allah'ın rızasına uygun hayat sürme tarzı, insanların tahmin ve kıyaslarına dayalı değil, Allah'ın verdiği bilgiye dayalı yoldur. Onun için Hakkı arayanlar, dünyanın diğer insanlarının gittikleri yola bakmadan, azim ve kararlılıkla, dünyada yalnız ve tek başına kalsalar bile, Allah'ın gösterdiği yolda yürümelidirler.

إِنَّ رَبَّكَ

هُوَ أَعْلَمُ مَن يَضِلُّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا۟
مِمَّا ذُكِرَ ٱسْمُ ٱللَّهِ عَلَيْهِ إِن كُنتُم بِـَٔايَـٰتِهِۦ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ
لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا
لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ
﴿١١٩﴾ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ
سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾

117-120- Muhakkak Rabbin, yolundan şaşanın kim olduğunu ve hidayete nail olanların da kim olduğunu pek âlâ bilir. Eğer O'nun âyetlerine inanlardan iseniz boğazlanırken üzerine Allah'ın ismi okunan şeyleri yeyiniz.[84] Size ne oluyor üstüne, Allah'ın ismi anılandan yemiyorsunuz. Ona muztar kalmadıkça üzerinize haram kılınan şeyleri Allah size ayrı ayrı bildirdi.[85] Birçokları bilmeksizin havalarına uyarak dalâlete düşerler. Muhakkak Rabbin, haddini aşanları bilir. Günâhın açığa çıkanını da, gizli kalanını da terk edin. Muhakkak günah irtikâb edenler uydurdukları şeylerle cezalandırılacaklardır.

Açıklamalar

84- Dünyalıların, kıyas ve tahminleri ile belirleyip, dini kural ve kısıtlamalar olarak benimsedikleri bazı yanlış kural ve davranışlardan biri de, yiyecek ve içecek şeyler konusunda bazı milletlerde bulunan yanlış inanç ve kısıtlamalardır. Bazı milletler, Allah'ın gözünde haram olan şeyleri kendi kendine helâl kılmışlardır. Aynı şekilde, Allah'ın gözünde helâl olan bazı şeyleri kendi kendine haram kılmışlardır. Bu hususta bazı cahil kimselerin geçmişte olduğu gibi bugün de ısrar ettikleri bir nokta, Allah'ın adı anılarak boğazlanan hayvanın haram ve anılmayarak boğazlanan hayvanın helâl olmasıdır. Bu yanlış inanç burada reddediliyor ve müslümanlara deniliyor ki, "eğer siz gerçekten iman edenlerdenseniz ve Allah'ın emirlerine uyanlardansanız, kâfirler ve müşrikler arasında yaygın olan evhâm ve hurafâtı bir yana bırakmalı ve Allah'ın hidâyetinden mahrum kimselerin koyduğu kısıtlamaları ortadan kaldırmalısınız ve ancak O'nun helâl kıldıkları helâl ve haram kıldıklarını haram olarak kabul etmelisiniz."

85- Bk. En-Nahl sûresinin 115. âyeti. Burada yapılan bu atıftan şu husus da ispatlandı ki, En-Nahl sûresi, El-En'am sûresinden daha önce nâzıl olmuştu.

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ
اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ
أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

121- Üzerine, Allah'ın ismi zikrolunmayan şeyden yemeyiniz. Bunu yemek fısktır. Şeytanlar sizinle mücadele etsinler diye dostlarını teşvik ederler.[86] Eğer onlara itaat ederseniz siz de müşriklerdensiniz.[87]

Açıklamalar

86- Hz. Abdullah bin Abbas'ın rivâyet ettiği hadislerden birinde deniliyior ki, yahudi âlimlerin, cahil Araplara, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sormalarını istedikleri sorulardan biri şöyle idi: "Bu ne biçim iştir? Allah'ın boğazladığı hayvan haram, bizim kestiğimiz ise helâldır". Ehl-i Kitap denen milletlerin çarpık zihniyetinin bu küçük bir misâlidir. Bu edepsiz ve ahlâksız kimseler işte bu tür saçma sapan soru ve itirazlarla cahil halkı şüphe ve tereddüde düşürüyor ve Hak ile savaşmaları için kendilerine türlü çeşit silahlar sağlıyorlardı.

87- Yani bir yandan Allah'ın uluhiyetini ikrâr etmek ve diğer yandan, Allah'tan yüz çevirmiş kimselerin emir kulu olmak ve onların koyduğu kurallara riayet etmek şirktir. Tevhid'in icâbı, Cenab-ı Allah'a tam anlamıyla itaat etmektir. Allah'ın yanısıra başkalarını onun ortakları olduğuna inanmak fikri şirktir ve bu ortaklara fiilen itaat etmek fiili şirktir.

أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ
فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ۚ
كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾

122- Ölü olduğu halde[88] kendisini diriltip insanlar arasında yürümesi için kendisine nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde olup ondan çıkamayan kimse gibi midir.[89] Böylece kâfirlere işledikleri şeyler süslü göründü.[90]

Açıklamalar

88- Burada ölümden, cehalet ve şuursuzluk, dirilişten de ilim, idrâk ve hakikat ilmi kastedilmiştir. Yanlış ile doğruya ayırt edemeyen ve doğru yolu bilmeyen bir kişi, fizik kanunlarına göre canlı sayılsa dahi, hakikaten canlı bir insan olduğu kabul edilemez. O canlı bir insan değildir; olsa olsa canlı bir hayvandır. Canlı bir insan, ancak Hak ile Bâtıl, iyilik ile kötülük ve doğru ile yanlışı ayırt eden biridir.

89- Yani, insanlığının şuur ve idrâkında olan ve ilmin ışığıyla, çarpık ve yanlış yollar arasında doğru yola açıkça görebilen bir insanın, cehâlet ve akılsızlığın karanlığında yalpalayıp duran şuursuz kimseler gibi dünyada yaşamasını nasıl bekleyebilirsiniz?

90- Yani, kendilerine sunulduğu zaman aydınlığı kabul etmeyen ve gösterildiği zaman doğru yolu benimsemeyip yanlış yollarda yürümeyi tercih eden kimseler için İlâhî bir kanun vardır: Bu insanlara karanlığın hoş görülmesi. Bu câhil ve sapık kimseler, körler gibi yalpalanmayı ve sağa sola çarparak yürümeyi seviyorlar. Bunlar çalıları, bahçe ve dikenleri, çiçek olarak görüyorlar. Her kötülükten zevk alıyor, her saçmalığı, bulunmaz bir nimet olarak kabul ediyor ve her fesattan sonra daha büyük bir fesada hevesleniyor ve zannediyorlar ki, ilk önce elleri ateşe değmişti, ama bir dahaki sefere kıymetli bir elması bulacaklardır.

وَكَذَٰلِكَ
جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا
وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا
جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ
اللَّهِ ۘ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ۗ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ
عِندَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ۖ وَمَنْ
يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ ۚ
كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهَٰذَا صِرَاطُ
رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾
لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾

123-127- Böylece her şehir ve kasabada hilekârlık etmeleri için günahkârlarını büyük adamlar yaptık. Onlar ancak kendilerine hilekârlık yaparlar da farkına varmazlar. Onlara bir âyet gelse: "Bize, Allah'ın peygamberlerine geldiği gibi vahiy gelmedikçe iman etmeyiz" derler.[91] Allah, risâletini kime vereceğini daha âlâ bilir. Bir cürüm işleyenler, hilekârlıkları sebebi ile Allah indinde zillet ve şiddetle azaba uğrayacaklardır. Allah, hidayetini dilediği kimsenin göğsünü İslâm için açar.[92] Dalâlete düşürmek istediğinin kalbini de öyle dar ve kasvetli eder ki, iman ona göğe çıkmak kadar zor gelir. İşte böyle iman etmeyenleri Allah, murdar azap ile azaplandırır. Bu, Rabbinin dosdoğru yoludur. Düşünen kavim için biz âyetleri apaçık gösterdik. Rabbleri indinde onlara selâmet yurdu[93] vardır. İşledikleri amelleri sebebiyle Allah onların dostudur.

Açıklamalar

91- Yani, biz, peygamberlerin, kendilerine meleklerin gelip Allah'ın mesajını getirdiklerini söylemeleri üzerine iman etmeyeceğiz. Biz, ancak meleklerin bize doğrudan gelip "işte Allah'ın mesajı budur" demelerinden sonra İslâmiyeti kabul edebiliriz.

92- "Göğüsü açmanın" anlamı, kâfir ve müşriklerin bütün şüphe, endişe ve tereddütlerinin giderilip İslâm'ın ebedî gerçeklerine sarsılmaz bir şekilde inanmalarını sağlamaktır.

93- "Selâmet yurdu", insanın her türlü belâ ve âfetlerden uzak, huzur ve sükunet içinde yaşayabileceği yer, yani Cennet demektir.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ ۖ وَقَالَ
أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا
الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا ۚ قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا
إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾ وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّي
بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾

128-129- Mahlukâtı mahşere topladığı zaman Allah, cinlere: "Ey cinler, insanlardan birçoğunu zaptettiniz" diye hitap eder. Şeytanların dostu olan insanlara da: "Ey Rabbimiz, birbirimizden faydalandık.[95] Ve bizim için takdir ettiğin vakte eriştik" derler. Allah da: "yeriniz ateştir. Allah'ın, çıkmasını dilediklerinden başkası orada ebedî kalır". Rabbiniz hikmet muktezasını ihmal etmez ve her şeyi bilir.[96] Kazandıkları günahlardan dolayı zâlimlerden bir takımını bir takımına bu suretle musallat kılarız.[97]

Açıklamalar

94- Burada cinlerden "şeytanlar" kastedilmiştir.

95- Yani, bizden her biri, başka birinden gayri meşru yollarla faydalanmış ve her biri, başka birini aldatarak emeline ulaşmıştır.

96- Yani, Cenab-ı Allah, kimi isterse affetme ve kimi isterse cezalandırma hak ve yetkisine sahip olmasına rağmen O'nun bu kararı sebepsiz, boşu boşuna, keyfi veya gülünç olmayıp, tamamıyla ilme ve hikmete dayanacaktır. Cenab-ı Allah, ancak bir kişinin bilerek hata ve günâh işlemediğini bildiği ve hikmetinin cezalandırmasına müsaade vermediği zaman o kişinin suçunu veya günâhını affeder.

97- Yani, bunlar dünyada günâh işlemek ve kötülükler yapmakta birbirinin ortağı olduğu gibi, âhirette de birbirinin dostu ve ortağı olacaklardır, yani aynı cezayı çekeceklerdir.

يَٰمَعۡشَرَ
ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ يَقُصُّونَ عَلَيۡكُمۡ
ءَايَٰتِي وَيُنذِرُونَكُمۡ لِقَآءَ يَوۡمِكُمۡ هَٰذَاۚ قَالُواْ شَهِدۡنَا
عَلَىٰٓ أَنفُسِنَاۖ وَغَرَّتۡهُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا وَشَهِدُواْ عَلَىٰٓ
أَنفُسِهِمۡ أَنَّهُمۡ كَانُواْ كَٰفِرِينَ ١٣٠ ذَٰلِكَ أَن لَّمۡ يَكُن
رَّبُّكَ مُهۡلِكَ ٱلۡقُرَىٰ بِظُلۡمٖ وَأَهۡلُهَا غَٰفِلُونَ ١٣١

130-131- Ey cin ve ins cemaati, Size, sizden âyetlerimi nakleden, bu güne kavuşmakla sizi inzar ile haber veren peygamberler gelmedi mi? buyurulur. Onlar da, "Biz nefislerimiz aleyhine şehadet ederiz" derler.[98] Onları dünya hayatı aldatmıştı. Kendi aleyhlerine olarak kâfir olduklarına şehadet ederler.[99] Rabbin, halkı gafil iken memleketleri zulüm ile helâk edici olmadığından, evvelce resûlller gönderir.[100]

Açıklamalar

98- Yani, Sen'den peygamberler üstüne peygamberlerin gelip bize gerken talimat ve telkinde bulunduklarını itiraf ederiz. Hata bizimdi, biz onları dinlemedik.

99- Yani, onlar habersiz veya bilgisiz değildi, sadece kâfir ve inkârcıydı. Onlar, kendilerine hakikat ilminin geldiğini, ancak bunu kabul etmediklerini kendi ağızlarıyla söyleyeceklerdir.

100- Yani Cenab-ı Allah, kullarına şöyle bir bahane uydurmalarına fırsat vermek istemiyor: "Ya Rabb, Sen bize hakikati bildirmemiştin, Sen bizim doğru yola gelmemiz için de herhangi bir tedbir almamıştın. Ve biz şimdi, bilgisizliğimizden dolayı ve haberimiz olmadığından, kötü yola düşünce bizi yakalıyorsun." Allahü Teala, kulların işte bu tür bahanelerine mehil vermemek için peygamberlerini gönderdi ve kitaplarını indirdi. Cenab-ı Allah, cin ve insanların hidâyeti için her türlü imkanlar sağlamıştır. Bütün bunlara rağmen bunlar yanlış yollara sapıyorlarsa, hata kendilerinin mi yoksa, Allah'ın mıdır?

وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا
يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۖ إِن يَشَأْ
يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِن بَعْدِكُم مَّا يَشَاءُ
كَمَا أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ
مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۙ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَا قَوْمِ
اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ
مَن تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

132-135- Herkes için amellerine göre dereceler vardır. Rabbin, işledikle-rinden gafil değildir. Rabbin rahmet sahibi ve (her şeyden) müstağnidir.[101] Dilerse sizi giderip diğer kavimlerin zürriyetinden, sizi yarattığı gibi istediği ile sizi istihlaf eder. Size va'dolunan muhakkak gelecektir.[102] Ve siz Allah'ı aciz bırakacaklardan değilsiniz. De ki: "Ey kavmim, elinizden geleni yapın. Ben de istediğim gibi amel ederim.[103] Artık âhiret evinin kimin olacağını yakında bileceksiniz. Şu muhakkaktır ki, zâlimler felâh bulmazlar."

Açıklamalar

101- "Rabbin müstağnidir"in anlamı şudur: Cenab-ı Allah sizden hiçbir kazanç veya menfaat beklemiyor. Sizin itaat veya itaatsızlığınızda hiçbir çıkarı yoktur. İster O'na itaat edin, ister etmeyin, O'na hiçbir fayda veya zarar dokunmaz. Eğer siz hepiniz elbirliği yapıp O'na baş kaldırır ve itaatsızlık edersiniz, O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Aynı şekilde, hepiniz O'na itaat eder, ibadet ederseniz de, O'nun kuvveti ve kudretini veya şan ve şöhretini arttıramazsınız. O'nun, sizin selâm ve dualarınıza ihtiyacı yoktur. O, rahman ve rahîmdir ve sizden hiçbir karşılık beklemeden size sonsuz hazinelerini dağıtmaktadır.

Aynı cümlede geçen "Rabbin rahmet sahibidir"in, yerine göre iki

anlamı vardır: Birincisi, Rabbiniz sizin doğru yolda yürümeleriniz ve İlâhi emirlere aykırı hareket etmemenizi isterken herhangi bir fayda veya menfaat gütmez. Yani, sizin doğru yolda olmanız O'na ne fayda sağlar, ne de yanlış yolda olmanız O'na bir zarar sağlar. Eğer O böyle düşünüyorsa, sizin iyiliğiniz içindir. Doğru yolda olursanız, sizin yararınızadır yanlış yolda olursanız zarar sizindir. O sebeple, eğer O, sizin derece derece yükselmenizi sağlayacak size doğru yolu gösteriyor ve, sizin giderek yerin dibine batmanızı sağlayacak kötü söz ve hareketlerden sakınmanızı mümkün kılıyorsa, bu O'nun büyük lütfû ve ihsânıdır. İkincisi, Rabbiniz gaddar ve insafsız değildir, ki sizi cezalandırarak ve size eziyet çektirmekten zevk alsın. O sizi yakalamak ve öldürmek için pusuda beklemiyor ki, siz hata işler işlemez sizi haklasın. Aslında, Cenab-ı Allah (c.c.) bütün yaratıklarına karşı çok nazik ve merhametlidir. O sonsuz merhameti ve keremiyle âlemlere hüküm sürmektedir ve insanlara karşı tutumu da aynıdır. Bu sebeple, sizin günâhlarınızı bir bir affetmeye devam eder. Siz itaatsızlık edersiniz, günâh işlersiniz, çeşitli suçlar işlersiniz, O'nun rızkıyla yaşarsınız, ama O'nun emirlerine karşı gelirsiniz; ama bütün bunlara rağmen O hep merhametli davranır, sabır ve tahammül ile haraket eder ve size, düzelmeniz için mühlet üstüne mühlet verir. Şayet Cenab-ı Allah, sert ve acımasız olsaydı, sizi bu dünyadan temizleyip yerinize başka bir millet yaratması veya dünyadaki bütün insanları yokedip yerlerine başka bir mahlûk koyması hiç de zor olmayacaktı.

102- Yani kıyamet, ki ondan sonra o zamana kadar doğmuş ve ölmüş olan bütün insanlar tekrar canlandırılıp, yaptıklarının hesabını vermek üzere Rabblerinin huzuruna çıkarılacaktır.

103- Yani, benim nasihat ve telkinlerimi dinlemiyor ve kötü hareketlerinizden vaz geçmiyorsanız, vaz geçmeyin. Siz kendi yolunuza devam edin, ben kendi yoluma. Neticeyi, en nihayet siz de, ben de göreceğiz.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا
فَقَالُوا هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا

فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَآئِهِمْ ۗ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾

136- Müşrikler ekinlerin hasılâtından ve ehlî hayvanlardan Allah'a hisse ayırırlar. Kendi boş zanlarınca: "Bu, Allah için, bu da mabûdlarımız için" derler.[105] Mabûdlarına ait olanlar Allah'a ulaşmaz. Amma, Allah'a ait olanlar, (evet) onlar ortaklarına gider.[106] Hükmeyledikleri şeyler ne kötüdür.

Açıklamalar

104- Yukarıdaki konuşma şu sözlerle sona ermişti: "Eğer bu cahil ve inatçı kimseler nasihatı kabule etmiyor ve kendi cahiliyyetlerinde ısrar ediyorsa, onlara de ki: "Siz kendi yolunuza devam edin, ben kendi yoluma. Kıyamet bir gün mutlaka olacaktır. O zaman siz bu inat ve cehaletin sonunun ne olduğunu çok iyi anlayacaksınız. Şunu iyice düşünün ki, öbür dünyada dinsiz, imansız ve zâlimler felâh bulamayacaklar." Bu konuşmadan sonra şimdi de, bu insanların ısrarla yapışık kaldıkları cehâlete açıklık getiriliyor. Kâfir ve müşriklerin bu cehâletinin bir zulüm olduğu ve bunda ısrar ettikçe felah bulamayacakları anlatılıyor.

105- Müşrik Araplar, toprağın Allah'ın olduğuna inanıyor, mahsullerin de O'nun emriyle yetiştiğini biliyorlardı. Hayvanların malikinin Allah olduğuna da iman ediyorlardı. Fakat, kendilerine nimetlerin, zenginliklerin ve diğer imkânların tanrı, tanrıça, cin, melek, gökteki yıldızlar ve büyük evliyaların ruhlarının sayesinde ihsan edildiğini sanıyorlardı. Araplar bu tanrı, tanrıça ve ruhların, kendileri ile Allah arasında birer araç olduğunu ve bunlar kızdığı takdirde her şeyden mahrum olacaklarını zannediyorlardı. Dolayısıyla, bunları memnun etmek üzere tarlalarından elde ettikleri mahsuller ile hayvanlarını ikiye bölerek, birini Allah'a, diğerini bunlara adıyordu. Allah'a adıyorlardı, zira tarla ve hayvanları O'ndan geliyordu. Tanrı, tanrıça ve perilere adıyorlardı, zira onları kendi aile ve kabilelerinin koruyucuları sanıyor ve onları memnun etmek istiyorlardı. Cenab-ı Allah, ilk önce Arapların

işte bu zulmüne itiraz ediyor ve diyor ki, bu hayvanları Ben yarattım ve size Ben bahşettim; o zaman bunları başkalarına hediye ve adak olarak nasıl sunabilirsiniz? Muhsin'inizin, fazlıyla size ettiği ihsanının, başkalarının müdahalesi ve vasıtasıyla gerçekleştiğini düşünmeniz ve O'na borçlu olduğunuz minnet ve şükrân'da başkalarını ortak koşmanız nankörlük değilse nedir? Cenab-ı Allah tarafından ikinci bir itiraz da müşriklerin, Allah için ayırdıkları pay ile ilgilidir. Cenab-ı Allah diyor ki, müşrikler bunu yaparken keyfi ve tek taraflı davranıyor, kendi başlarına buyruk gibi davranıyorlar. Halbuki, bütün ihsan ve nimetler Allah'ındır ve bu konuda karar verme yetkisi sadece O'na aittir. Bu bakımdan, ihsan ettiği şeylerin dağıtımı sözkonusu olunca İlâhî şeriat'a göre hareket edilmeli ve şeriat'ta belirlenen miktarda Kendisine ve başkalarına paylar ayırılmalıdır. Bu sebeple, bu müşriklerin keyfi olarak Allah için pay çıkarmaları ve fakirler ile öksüzlere sadaka ayırmaları da aslında hayır ve iyi bir iş olmadığı gibi Allah katında makbul olması da beklenemez.

106- Burada, müşrik Arapların, Allah için ayırdıkları payı da çeşitli bahanelerle azaltmaları ince bir şekilde alaya alınmıştır. Müşriklerin bütün çaba ve uğraşları, tanrı, cin ve periler için ayırılan payı büyütmek yönünde idi. Bu davranışları, bu tanrıları ve putları Allah'a tercih ettiklerini gösteriyordu. Bu itibarla, Allah adına ayrılan hububat, meyve ve diğer mahsuller tartılır veya ölçülürken dökülen kısımlar tanrıların payına katılırdı. Bunun aksine, Allah'ın ortaklarına adanan ürünlerden bazısı düşer veya dökülürken, dökülen kısım yine kendi paylarına konurdu. Bunun gibi, putlara ayrılan tarlanın bir bölümünden su, Allah'a adanan bölüme aktığı zaman, ikinci bölümün mahsulleri de ilkine ilâve edilirdi. Fakat Allah'a ait olan tarla veya bunun belli bir bölümünden tanrıların tarlasına su aktığı zaman bu âdet tekrarlanmazdı. Aynı şekilde, geniş çapta kuraklık veya açlık baş gösterince Araplar, Allah için ayrılan payı yerlerdi, ama tanrıların adanan kısma, bir âfet veya azaba yakalanırız korkusuyla dokunmazlardı. Eğer herhangi bir nedenle, tanrıların payı azalmışsa, bu eksiklik, Allah'ın payından tamamlanırdı. Fakat, Allah'ın payı eksik olduğu zaman, tanrıların payından tamamlanıyordu. Bu duruma itiraz edenlere de, çok iyi cevaplar yetiştiriliyordu. Meselâ, Allah'a ne lâzım; O büyüktür; O'nun payı azalsa da fark etmez; Oysa tanrı ve tanrıça küçük derece-

deki varlıklardır; hatta bizden biridirler; bizim gibi muhtaçtırlar; kendilerine düşep payı vernezsek bize kızarlar, kötülük yaparlar.

Arapların bu cahilliğini anlayabilmek için şunu da bilmeliyiz ki, Allah'a ayrılan mal ve mülkün payı dilenci, fakir, fukara, yolcular ve yetimler için ve diğer hayır işlerinde kullanılırdı. Tanrılara, cinlere ve ruhlara ayrılan pay ve adaklar ya doğrudan dini çevre ve kâhinler ile rahiplerin cebine giderdi ya da, mabetlere ve putlara sunulurdu ki, bunlar dolaylı olarak yine kâhin ve rahiplere giderdi. Bu rahipler, kendi paylarının azalmaması ve çıkarlarının zedelenmemesi için her ne pahasına olursa olsun, tanrılara ayrılan payın azalmaması hususunu cahil Araplara inandırmışlardı.

وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ
الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ
لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ وَلَوْ شَآءَ
اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾

137- Onları helâke sevketmek ve dinlerini karıştırmak[108] için şerikleri,[109] birçoklarına evlâtlarını öldürmeyi iyi gösterdiler. Eğer Allah dilemiş olsaydı, bunu yapamazlardı. Onları iftiraları ile baş başa bırak.[110]

Açıklamalar

107- Burada "helâk" veya helâket kelimesi çok anlamlıdır. Bu, bir anlamda ahlâkî helâket veya çöküştür. Zira, bir insanı kendi öz evlâdını öldürecek kadar katı ve acımasız kılan hayvanlık elbette ki ahlâkî bir çöküştür. Bu bir anlamda soykırımı veya millî helâket demektir. Zira, küçük çocukların kıyılması, bir ırk, soy veya milletin kıyılması demektir. İnsan nüfusu azalınca, insan soyu da zarar görür ve millet de. Kendi iş gücünü, insan gücünü ve medeniyetinin vârislerini giderek yok eden ve tüketen bir millet elbette ki kendi kuyusunu kendi kazıyordur. Bu, bir anlamda nihai helâket de demektir. Yani, kendi

masum çocuklarına kıyan ve hem kendi milletine, hem insan ırkına zarar veren bir kişi, âhirette Allah'ın şiddetle azabına uğrayacak ve helâk olacaktır.

108- Cahiliyye dönemi arapları, kendilerinin Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'e tabi olduklarını sanırlardı ve bakımdan bağlı oldukları din'in, Allah'ın sevdiğini olduğuna inanırlardı. Ne var ki, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den öğrendikleri dine, daha sonraki yüzyıllarda dini lider, din adamları, kabile reisleri ve ailelerin büyükleri ve bazı diğer kimseler türlü çeşit inanç, örf ve âdetler ilâvet ettiler ve daha sonraki nesiller bunların, dinin ayrılmaz parçaları olduğunu sandılar ve bunlara samimiyetle inandılar. Asıl ve gerçek dinin ne olduğu ve buna daha sonra nelerin ilâve edildiğine dair herhangi bir kayıt, tarih veya rivâyet bulunmadığı için Arapların dininin tümü karışmıştı, veya başka bir deyişle, şüpheli hale gelmişti. Hiçbir şeyi hakkında emin olarak diyemezlerdi ki, bu asıl dinin bir cüzüdür veya dine sonradan ilâve edilen yanlış inanç, örf ve âdetlerdir. İşte bu durum yukarıdaki âyette anlatılmıştır.

109- Burada geçen "şerikler" veya ortaklar kelimesi daha önceki anlamlardan değişik bir anlam taşımaktadır. Yukarıdaki âyetlerden birinde "şerikler"den Arap müşriklerin mâbutları' kast edilmişti; o mâbutlar ki, dünya nimetleri ve kazançları için bir vasıta ve şefaatçı sayılırlardı ve bu bakımdan Allah'ın uluhiyetinde ortak kabul edilirlerdi. Ama bu âyette "şerikler"den, evlâtların öldürülmesini Araplara, hoş ve iyi gösteren insanların yüz karası ve şeytanlar kastedilmiştir. Bunlara "şerikler" demenin gayesi şudur: İslâm açısından nasıl ki, tapılmaya lâyık ancak Cenab-ı Allah'tır; kulları için kanun ve yasaklar çıkarma ve caiz ile caiz olmayanların sınırlarını çizme yetkisi de sadece Allah'a aittir. Onun için, nasıl ki, bir varlığın önünde tapma fiilinin herhangi birini yapmak, onu Allah'ın şeriki veya ortağı kabul etmeye eşitse, birinin kendi başına uydurduğu bir kanunu doğru kabul, ve tatbik etmek ve belirlediği sınırların içinde kalmak da onu Allah'ın şeriki olarak kabul etme anlamındadır. Bu her iki fiil, ister bir kişi sözkonusu varlıkları ağızıyla Rabb ve ilâhlar olarak kabul edip fiilen kendilerine sadaka ve armağanlarda bulunsun, ister gizli saklı olarak böyle yapsın veya onların kanunlarına uysun, şirktir.

Araplarda evlâtlarını öldürme âdetinin üç şekli yaygındı ve Kur'an-ı Kerîm üçünden de sözetmiştir:

(1) Kızların öldürülmesi: Kızlar çeşitli sebeplerden dolayı öldürülüyordu. Meselâ, başkalarına gelin olarak gitmesinler, kabileler arasındaki savaşlarda düşmana esir düşüp cariye olmasınlar veya mali yönden ailelerine yük olmasınlar gibi.

(2) Erkek çocukların öldürülmesi: Erkek çocuklar, aileye yük olmasın veya karınlarının doyurulmasına gerek kalmasın diye öldürülüyordu.

(3) Bazı çocuklar da tanrıların rızası için kurban edilirdi.

110- Yani eğer Cenab-ı Allah, Arap müşriklerin böyle yapmalarını istemeseydi, hiçbir zaman öyle bir harekette bulunamazlardı. Fakat, Cenab-ı Allah, her insanın kendi kaderini kendi çizmesine imkan sağladığı için böyle yaptılar, ve yapmaktadırlar. Onun için, ey habibim (Hz. Peygamber), bu cahil ve inatçı kimseler, senin telkin ve nasihatlarını dinlemiyor ve kendi iftiralarına devam ediyorlarsa etsinler, onlar için fazla uğraşmana gerek yoktur.

وَقَالُوا هَٰذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَن
نَّشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَّا
يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِم بِمَا
كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾

138- Onlar bâtıl zanları[111] ile "bu davarlar ve ekinler haramdır. Onları ancak bizim dilediğimiz kimseler yerler" dediler. Bazı hayvanların binmek ve yük yüklemek gibi arkalarını haram kıldılar. Ve bazılarını da boğazlarken üzerlerine Allah'ın ismini zikretmezler.[112] Ve bununla da Allah'a iftira ederler.113 Allah onları bu iftiraları yüzünden cezalandıracaktır.

Açıklamalar

111- Müşrik Araplar, bazan tarlalarının mahsûllerini veya hayvanlardan bazısını tanrılara ayırırlardı. Bu hediye ve adaklara kimse dokunmazdı taa ki, sözkonusu tanrıya ve puta sunuluncaya kadar. Adaklar putlara veya mâbedlere sunulduktan sonra ancak bazı belli

başlı kişiler bunları kullanabilir veya yiyebilirdi. Cenab-ı Allah, müşriklerin bu hareketinin sadece müşrikçe olduğunu söylemiyor, ayrıca böyle bir kuralı kendi başlarına uydurduklarına da işaret ediyor. Yani, bu müşriklerin, rızıklarından çıkardıkları ve tanrılarına niyaz ettikleri Allah ne bu gibi bâtıl inançlara bağlı kalınmasını, ne de put veya tanrılara hediye sunulmasını istemiştir. Cenab-ı Allah, müşriklerin haram veya dokunulmaz saydıkları hayvanları veya ekinleri de kendilerine yasaklamamıştır. Bütün bunları bu âsi ve itaatsız kimseler kendi kendilerine uydurmuşlardır.

112- Araplar, dua, niyaz, dilek ve isteklerde bulunurken, özellikle hayvanlarını putlara adarken, Allah'ın adını kullanmazlardı. Bu adak hayvanlara binerek Hac yapmak caiz değildi. Zira, Hac ve tavâf yaparken Allah'ın ismini anma mecburiyeti vardı. Aynı şekilde, bu hayvanlar sağılırken, kesilirken veya etleri yenilirken de, Allah'ın adının anılmamasına özen gösterilirdi.

113- Yani, bu kurallar ve yasaklar Cenab-ı Allah tarafından konmamasına rağmen Arap müşrikler öyle olduğunu düşünüyorlar. Bu yanlış düşünceleri için kendilerinde herhangi bir delil veya belge yoktur; sadece atalarından bu gibi rivâyetler kendilerine kadar gelmiştir.

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ الْأَنْعَامِ
خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا ۖ وَإِن يَكُن
مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ ۚ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ ۚ
إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا
أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ
افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ ۚ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾

139-140- "Bu davarların karnında olan yavru, erkeklerimize helâl ve kadınlarımıza haramdır" dediler. Eğer yavru ölü ise erkek ve kadın bunu yemekte ortaktırlar.[114] Allah, onların bu hallerinin cezasını verecektir. Allah hikmetin

gereğini ihmal etmez. Ve her şeyi bilir. Cehalet ve akılsızlıklarından dolayı, evlâtlarını öldürenler ve Allah'a iftira ederek kendilerine rızık olarak verdiği şeyleri haram eyleyenler muhakkak ziyan ettiler, dalâlete düştüler. Ve hidâyete ermediler.[115]

Açıklamalar

114- Araplar arasında adak hayvanlar hakkında yaygın olar bir başka bâtıl inanç da, bu hayvanlardan doğan yavruların etini sadece erkeklerin yiyebilmesi ve kadınların bu ete dokunmamasına dair itikâtlarıydı. Fakat aynı yavru hayvan ölünce veya ölü doğduğu takdirde kadın, erkek herkes etini yiyebilirdi.

115- Yani, bu örf ve âdetleri başlatan sizin ana-babalarınız, atalarınız, din adamlarınız ve siyasi önderlerinizdi. Fakat gerçek, gerçektir ve onların icat ettiği yanlış hareketler, sadece sizin selefleriniz olduğu için doğru ve kutsal sayılamaz. Evlâtların öldürülmesi gibi barbarca bir geleneği başlatan, Allahü Teala'nın ihsan ettiği rızık ve nimetleri kullarına haram kılan ve dine bâtıl inançlarını kendi uydurup Allah'ın emir ve buyrukları diye ilâve edenler nasıl doğru ve kurtulmuş kimseler sayılabilirler? Sizin selefleriniz ve büyükleriniz de olsalar, onlar sapıktı ve sapıklıklarının kötü sonucunu bir gün mutlaka göreceklerdir.

وَهُوَ الَّذِيٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ
وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ
مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۚ كُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَءَاتُوا۟
حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ ۖ وَلَا تُسْرِفُوٓا۟ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾
وَمِنَ ٱلْأَنْعَٰمِ حَمُولَةً وَفَرْشًا ۚ كُلُوا۟ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ
وَلَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٤٢﴾

141-142- Çardaklı ve çardaksız bahçeler, hurmalıklar, lezzetli çeşitli mezruat, yaprakları birbirine benzer ve meyveleri benzemez zeytin ve nar ağaçlarını yaratan O'dur. Meyve verdikleri zaman meyvelerinden yeyiniz. Ve hasad günü hakkını veriniz. İsraf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez. "En'am" denilen ehlî hayvanlardan ve yatak yapılacakları[117] yaratan da O'dur. Allah'ın size rızık eylediği şeylerden yeyiniz. Şeytanın izleri ardınca gitmeyin. Zira, o, size apaçık bir düşmandır.[118]

Açıklamalar

116- Asıl Arapça metinde "cannatim ma'rûşâtin ve gayr-ı ma'ruşâtin" kelimeleri kullanılmıştır ki, bunlar üzüm bağından elma ve portakal bahçesine kadar her türlü bağ ve bahçeler demektir.

117- Burada aslında "ferş" (zemin veya yer) kelimesi kullanılmıştır. Hayvanlara "yer veya zemin" demenin sebebi şu olabilir: Ya hayvanların çok kısa boylu olması ve yere yapışık olmaları; ya boğazlanırken yere yatırılmaları ya da, yün ve tüylerinden veya derilerinden minder ve yataklar yapılması.

118- Hitabe'nin uslûbü ve muhtevasına dikkat edilirse, Cenab-ı Allah burada üç şeyi önemle belirtmek istiyor: Birincisi, sahip bulunduğunuz bütün bu bağ, bahçe, tarla ve hayvanlar sizlere başka kimse değil, Cenab-ı Allah vermiştir. Bu sebeple, Allah'ın bu nimetleri için sadece O'na teşekkür etmelisiniz; başka kimseye değil. İkincisi, madem ki bu nimetleri Allahu Teâlâ ihsan etmiştir, bunlardan istifade ederken de sadece O'nun kanunlarına uymalısınız. Bunların kullanımı ve tasarrufuyla ilgili sınırları koymaya başka kimsenin hakkı yoktur. Allah'tan başka varlıkların koyduğu yasak, gelenek ve göreneklere riayet etmek ve Allah'tan başka kimselere dua ve niyazda bulunmak, sınırı aşmak demektir ve şeytana uymak buna denir. Üçüncüsü, Cenab-ı Hak bu nesneleri insanların kullanması ve yemeleri için yaratmıştır; bâtıl inançlar yüzünden haram kılmak veya bir yana bırakmak için değil. Yiyecek ve içecekler konusunda yerli yersiz yasaklar koymak, Allah'ın iradesine ve kanunlarına aykırı davranmak demektir.

ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ ۖ مِّنَ ٱلضَّأْنِ ٱثْنَيْنِ وَمِنَ ٱلْمَعْزِ ٱثْنَيْنِ ۗ قُلْ
ءَآلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ ٱلْأُنثَيَيْنِ أَمَّا ٱشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ

أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ ۖ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿١٤٣﴾ وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ
آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ ۖ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ
بِهَٰذَا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ
النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾

143-144- En'am sekiz çifttir. Koyundan iki ve keçiden iki. Müşriklere sor ki: "Allah bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa dişilerinin karnındaki yavruları mı haram etti? Eğer sözünüzde doğru iseniz bunu bilerek haber veriniz.[119] Deveden iki, sığırdan iki. Bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa dişilerinin karnında bulunanı mı haram etti? Allah bununla size vasiyet buyurduğu zaman hazır mıydınız? Cahilâne, halkı saptırmak için Allah üzerine yalan iftira edenden daha zâlim kim vardır? Allah zâlim olan kavmi hidâyete erdirmez.

Açıklamalar

119- Yani, zan, tahmin, kıyas, evhâm veya atalardan gelen bâtıl inanç ve gelenekler değil, eğer sizde gerçekten varsa, bilginizi sunun.

120- Bu husus tafsilâtlı bir şekilde Arap müşriklerin önüne serilmiştir ki, bununla evhâm ve hurafâtının saçmalığını kendileri farkedebilsinler. Aynı hayvanın erkeğinin helâl, dişinin haram, yahut erkeğinin haram ve dişisinin helâl veya hayvanın kendisinin helâl ama yavrusunun haram olması, aklı selim'in kabul edemeyeceği ve aklı başında olan bir kişinin böyle bir saçmalığa Allah'ın emir verdiğine inanamayacağı bir saçmalıktır. Ve Kur'an-ı Kerim'in, Araplara, evhâmlarının saçmalığının anlatılması için kullanılan ifade ve mantık, diğer milletlerin de yiyecek ve içecek şeyler hakkında kendi kendine koydukları uydurma sınırların saçmalığını da ortaya koymak için kullanılabilir.

قُل لَّآ أَجِدُ فِي مَآ أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُۥٓ
إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ
فَإِنَّهُۥ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ بِهِۦ فَمَنِ ٱضْطُرَّ
غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾

145- De ki: "Bana vahyolan Kitapta, Allah'ın verdiği yiyeceklerden ancak ölü, akıtılmış kan, yahut domuz eti -ki bu murdardır- yahut fısk, Allah'tan başkası için boğazlanan kurbandan başka haram edilmiş bir şey bulmadım.[121] Bunlardan isyan ve haddi tecavüz kastı olmayarak yemeye muztar kalana günah olmaz. Zira, Rabbin gafûrdur, Rahîmdir.

Açıklamalar

121- Bu konuya, Bakara sûresinin 173. âyetinde, El-Maide sûresinin 3. âyetinde temas edilmiştir ve daha sonra Nahl sûresinin 115. âyetinde değinilmiştir.

Bakara sûresindeki âyet ile buradaki âyet arasında görünüşte sadece şu fark vardır: O âyette sadece "kan" denilmişken burada "mefsûh" (yani, akıtılmış) kan denilmiştir. Yani, bir hayvanın yaralanması veya boğazlanmasıyla akıtılan kan. Fakat, bu aslında bir fark değil, daha önceki hükmün tefsiri veya açıklamasıdır. Aynı şekilde, Maide sûresinin sözkonusu âyetinde yukarıdaki dört şeyin dışında bazı diğer şeyler, meselâ, boğularak, düşüp bayılarak ölen veya vahşi bir hayvan tarafından parçalanan hayvanlardan bahsedilmiştir. Fakat dikkat edilirse bu da ihtilâflı bir konu olmayıp bir açıklamadır. Yani, bu şekilde ölen hayvanlar da ölü veya haram hayvanlar sınıfına giriyor.

İslâm fakihlerinden bir grup, hayvan yemeklerinden sadece bu dört şeyin haram, diğer hepsinin helâl olduğuna inanıyor. Hz. Abdullah bin Abbas ile Hz. Ayşe (r.a.) aynı görüşte idiler. Fakat hadislerden, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bazı hayvan ve yaratıkların yenmesini yasakladığı veya onlar hakında kerahetini belirttiği anlaşılıyor. Bunlar arasında evcil eşşek, vahşi hayvanlar, sürüngenler ve pençeli

kuşlar yer alıyor. Bu sebeple, fakihlerin çoğu tahrim'in bu dört şeyle sınırlı olmayıp bazı diğer şeyleri de kapsadığına hüküm vermişlerdir. Fakat, yine de, fakihler bazı şeylerden hilleti ve hürmeti hakkında ihtilâfa düşmüşlerdir. Meselâ, İmam Ebu Hanife, İmam Malik ve İmam Şafiî evcil eşşeği haram kabul ederken, bazı diğer fakihler bunun haram olmadığını ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kısa bir süre için yasakladığını savunmuşlardır. Hanefî âlimler vahşi ve yırtıcı hayvanlar ile av kuşları ve ölü yiyen hayvanları kesinlikle haram olduğunu belirtmişlerdir. Ancak İmam Malik ve Evzâî'ye göre av kuları helâldir. Leys'e göre kedi helâldir. İmam Şafiî'ye göre insanlara saldıran hayvanlar, meselâ arslan, kurt ve kaplan v.s. haramdırlar. İkrime, karga ve kırlangıcın helâl olduğu görüşündedir. Aynı şekilde Hanefi mezhebine ait kimseler bütün haşarat veya böceklerin haram olduğu kanaatındadırlar. Ancak İbn Ebi Leyla, İmam Malik ve Evzâî'ye göre yılan helâldir.

Bütün bu söz, kural ve deliller incelendiğinde, aslında, Şeriat-ı İlâhi'ye göre kesinlikle haram olan, Kur'an-ı Kerim'de ifade olunan dört şey olduğu anlaşılır. Bunların dışındaki hayvanlardan elde edilen gıdalar çeşitli derecedeki kerâhat taşırlar. Kerahatları, sahih hadislere göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sabit olan şeyler, hürmete yakındırlar ve haklarında fakihler arasında ihtilâf olanların kerahatı ise şüphelidir. Tabiî, kerahatların çeşitli şekli vardır: Meselâ tabiî kerahat ki, buna göre insanlar bazı şeyleri yemez veya içmezler; sınıfsal kerahat ki, buna göre insanların bazı sınıfları bazı şeyleri beğenmez ve yemezler ya da, millî kerahat ki, buna göre bazı milletler bazı yiyecek ve içeceklerden nefret ederler. Sözün kısası Şeriat-ı İlâhî, kimseyi, haram edilmemiş bir şeyi yemeye zorlamaz. Aynı şekilde, Şeriat, kimseye kendi kerahatını kanunlaştırma ve onun beğenmediği yiyecek ve içecekleri yiyen ve içenleri kınama hakkını vermez.

وَعَلَى ٱلَّذِينَ
هَادُوا۟ حَرَّمْنَا كُلَّ ذِى ظُفُرٍ ۖ وَمِنَ ٱلْبَقَرِ وَٱلْغَنَمِ حَرَّمْنَا
عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَآ إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَآ أَوِ ٱلْحَوَايَآ أَوْ
مَا ٱخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ۚ ذَٰلِكَ جَزَيْنَٰهُم بِبَغْيِهِمْ ۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿١٤٦﴾

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ
عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ
اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ
فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾

146-148- Biz yahudilere bütün tırnaklı hayvan ve sığır ile koyun iç yağlarını haram kıldık. Bunların sırtlarına ve barsaklarına yapışık bulunan veyahut kemiklere karışandan başka iç yağları haram kıldık. Böylece insanları taşkınlıklarından dolayı cezalandırdık.[122] Muhakkak biz sadıklarız. Eğer seni tekzib ederlerse de ki: "Rabbiniz büyük ve geniş bir rahmet sahibidir. O'nun kahr ve şiddeti günahkârlar güruhûndan döndürülmez."[123] Müşrikler derler ki: "Eğer Allah istemiş olsaydı ne biz, ne de babalarımız şirk koşardık. Ve hiç bir şeyi de haram etmezdik."[124] Onlardan evvelkiler de böyle yalan söylediler. Nihayet azabımızı tattılar. De ki: "Nezdinizde bir ilim var mıdır ki, çıkarıp bize gösteresiniz. Siz ancak zanna tabi olursunuz. Ve ancak yalan söylersiniz."

Açıklamalar

122- Bu konu, Kur'an-ı Kerim'de üç yerde ele alınmıştır. Âl-i İmran sûresinde şöyle denilmiştir: "İsrailoğullarına Tevrât indirilmezden önce Yakub'un kendisine haram eylediğinden başka bütün yiyecekler (yani Şeriat-ı Muhammedi'de helâl olan bütün yiyecekler) helâl idi. Eğer haram ve helâl bahsinde doğru iseniz Tevrat'ı getirip okuyunuz" (âyet: 93). Daha sonra, En-Nisa sûresinde, İsrailoğullarının günâh ve suçlarından dolayı, Cenab-ı Allah'ın, daha önce kendilerine helâl ettiği temiz şeyleri haram kıldığı ifade olunmuştur. (bk: Âyet: 160). Burada ise, İsrailoğullarının taşkınlıkları sebebiyle kendilerine bütün tırnaklı hayvanlar ile sığır ve koyunların iç yağını haram kıldığı kaydedilmiştir. Bu üç âyet bir araya getirildiğinde, Şeriat-ı Muhammedi ile Yahudi fıkhında hayvanî yiyeceklerin hillet ve hürmeti hakkındaki görüş ayrılığı şu iki sebebe dayandığı anlaşılıyor:

1) Tevrat'ın inişinden yüzyıllar önce Hz. Yakub (İsrail) (a.s.) bazı şeyleri yemeyi ve içmeyi bırakmıştı ve evlâtları da bu geleneği sürdürdü. Hatta, yahudi fakihler bunları resmen haram kıldılar ve hürmetlerini Tevrat'a geçirdiler. Haram kılınanlar arasında deve ve tavşanlar vardı. Bugün Kitab-ı Mukaddes'te yer alan Tevrât'ın cüzlerinde bu hayvanların hürmetlerinden sözedilmiştir (Ahbar, 11. Bölüm, 4-6, İstisna, 14. bölüm: 7). Kur'an-ı Kerim'de yahudilere, "getirin Tevrat'ı, orada bu şeylerin haram kılındığına dair herhangi bir kayıt olduğunu gösterin bakalım" diye meydan okunduğuna göre Tevrât'a bu hükümler daha sonra eklendi. Çünkü, o zaman Tevrat'ta böyle bir şey olsaydı, yahudiler bunu hemen delil olarak gösterirlerdi.

2) Cenab-ı Allah'ın nâzil ettiği şeriata karşı yahudiler isyan edip kendi şeriatlarını kendi tanzim etmeye başlayınca, bazı temiz şeyleri de kendi kendilerine haram kıldılar ve Allahü Teala da, kendilerini cezalandırmak için yanlış fikirlerinin aynı devam etmesini sağladı. Yahudilerin kendilerine haram ettikleri eşyalar arasında tırnaklı hayvanlar, deve kuşu, kaz, ördek ve saire ve sığır ile koyun iç yağı yer alıyordu. Tevrat'ta bu hayvan ve eşyaların hürmetiyle ilgili hükümler sonradan ilâve edildi. (Ahbar, Bölüm: 16-18, İstisna, Bölüm: 4: 16, 15, 14, Ahbar, Bölüm: 3: 17 ve 7: 22-23). Ancak En-Nisa sûresinden, bu şeylerin Tevrât'ta haram kılınmadığı, fakat Hz. İsa (a.s.) tarafından haram kılındığı anlaşılıyor. Tarihi kayıtlardan da, Yahudi şeriat'ın, M.S. ikinci yüzyılın sonlarında Rebbî Yehudah tarafından redaksiyon (tanzim) edildiği sabittir.

Şimdi burada bir soru aklımıza gelebilir. Acaba, Cenab-ı Allah, burada ve En-Nisa sûresinde bu şeyler hakında neden "biz haram kıldık" sözlerini kullanmıştır? Bunun cevabı şudur: İlâhî tahrim, sadece bir peygamber veya kitab ile gerçekleşmez. Bunun bir şekli de, Cenab-ı Allah'ın, asi kullarına, sahte şeriat düzenleyicileri ve hukukçuları musallat edip onlar vasıtasıyla temiz şeyleri haram kılmaktır. İlk çeşit tahrim, Allah'ın rahmeti mahiyetinde iken ikincisi, lâneti ve cezasını gösteriyor.

123- Yani, eğer siz şimdi bile itaatsızlığınızdan vazgeçip kulluğun doğru tavrını benimserseniz, Allah'ın bol rahmetine kavuşacaksınız; fakat suçlu ve âsi tutumunuzu sürdürürseniz, O'nun gazabından sizi kimsenin kurtaramayacağını çok ivi bilmelisiniz.

124- Yani, onlar kendi suç ve yanlış tutumları için, her zaman suçlu kişilerin yaptığı gibi, çeşitli bahaneler uyduracaklar. Onlar diyecekler ki, ilâhî irade, şirk koşmaları ve haram sandıkları şeyleri haram kılma yönünde idi, çünkü eğer Allah böyle istemeseydi, bu işleri yapamazdık. Biz her şeyimizi Allah'ın iradesine yaptığımıza göre kabahat bize değil, Alah'a aittir. Ve biz ne yapıyorsak mecburen yapıyoruz, bunun dışında bir şey yapma gücümüz yoktur.

قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ ۖ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾

149- De ki: "Tam ve kâmil hüccet Allah'ındır. Eğer isteseydi, hepinizi hidâyete kavuştururdu.[125]

Açıklamalar

125- Bu, kâfir ve müşriklrin bahanelerine verilen tam bir cevaptır. Bu cevabın mahiyeti ve ehemmiyetini anlamamız için şu noktalara dikkat etmemiz gerekiyor:

İlk önce, suçlu ve günâhkârların, kendi hata, günâh ve sapıklıkları için İlâhî iradeyi bahane ettikleri ve mazaret olarak gösterdiklerinin alışıla gelmiş bir âdet olduğu, bunun sonunun kötü olduğu, Hakka karşı cephe almalarının neticesinin helâk ve yok olmaları ifade edildi.

Daha sonra, ileri sürülen bahane ve mazaretin bilgiye değil tahmin ve kıyasa dayandığı belirtildi. Kendileri için şöyle denildi: "Siz bir yerde "İlâhî irade" diye bir şey duymuşsunuzdur ve bunun üzerine tahmin ve kıyasların koskoca binasını inşa etmişsinizdir. Gerçek şu ki, siz İlâhî İrade'nin ne olduğunu bilmiyorsunuz. Siz zannediyorsunuz ki, eğer bir hırsız ilâhî iradeye göre hırsızlık yapıyorsa, suçlu sayılmamalıdır, çünkü hırsızlık fiilini Allah'ın iradesi ve rızasıyla yapmıştır. Halbuki, İlâhi irade, insanların hayır ile şer, şükür ile küfür, itaata ile itaatsızlık ve hidayet ile dalâlet arasında hangisini kendileri için seçiyorlarsa, o yolun kapısını açmasını ve daha sonra o yolda yürümeleri için bütün imkânları seferber etmesini gerektiriyor. Bu sebeple, eğer siz ve sizin atalarınız İlâhî iradeye göre şirk koşma ve doğru yoldan ayrılma imkanlarını bulmuşlarsa, bu demek değildir ki, siz aynı tür söz ve ha-

reketlerinizden dolayı suçlu sayılmayacak veya cezalandırılmayacaksınız. Siz kendi yanlış seçim, yanlış karar ve irade ile davranışlarınızdan kendiniz sorumlusunuz."

En son, şu cümle ile işin püf noktasına da işaret edilmiştir: Yani siz kendi bahanenizi ileri sürkerken "eğer Allah isteseydi, biz şirk yapmazdık". Bu tam bir ifade değildir. Siz aslında şöyle demek istiyorsunuz: "Eğer Allah isteseydi, hepimizi hidâyete erdirirdi." Başka bir deyişle, siz kendiliğinizden doğrü yolu seçmeye hazır değilsiniz, aksine Cenab-ı Allah'ın, melekler gibi sizi de doğuştan itibaren hidâyetli yapmasını istiyorsunuz. Eğer Allah'ın iradesi ve rızası, insanların bu şekilde doğmalarından yana olsaydı, böyle bir şey mutlaka olurdu; ama öyle değildir ve kendinize seçtiğiniz yanlış yolda Allah da sizin yürümenize müsaade ve imkanlar vermiştir.

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ
ٱللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۖ فَإِن شَهِدُوا۟ فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ
أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِٱلْـَٔاخِرَةِ وَهُم بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

150- De ki: "Allah'ın bunu haram ettiğine şehâdet eden şahitlerinizi çağırınız". Eğer onlar şahitlik ederlerse sen onlarla beraber şehâdet etme.[126] Âyetlerimizi yalan sayanlar, âhirete iman etmeyen, Rabblerine şerik ve eş tutanların havasına uyma.

Açıklamalar

126- Yani eğer bu kâfir ve müşrikler şahitliğin esasları ve mes'uliyetini bilselerdi ve şehâdetin ancak kesin bilgiye sahip olunduktan sonra yapıldığını anlasalardı, aralarında yiyecek ve içecekler hakkında örf ve âdetlere dayanarak filan şeyin haram kılındığı ve filan şeyin helâl ilân edildiğinin Allah tarafından da tasdik ve teyid edildiğini söylemeye cesaret edemezlerdi. Fakat bunlar, şehâdetin ehemmiyet ve mesuliyetlerini bilmeden yalan şahitlikleri için Allah'ın adını da kullanmaktan çekinmezlerse, ey Peygamber (s.a.) sen onların bu yalan şahit-

liğine katılma. Zira, onlardan şehâdet talep ediliyorsa, bunun sebebi, Senin bu şehâdete uyman değildir; aksine bu şahitliğin maksadı kendilerine doğru yolu bulmalarıdır. Yani, böyle bir yargılama ve hesaplaşma sonunda yiyecek ve içecekler hakkında Allah'ın koyduğu sınırlarının gerçekten ne olduğunu belki de anlayabilirler ve bundan sonra olur olmaz şeyler için Allah'ın bazı kısıtlamalar koyduğunu söylemekten vazgeçerler.

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ
رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ
نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا
ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ
اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝

151- De ki: "Gelin Rabbiniz'in size haram eylediği[127] şeyleri ben size okuyayım: O'na hiç bir şeyle şirk koşmayın.[128] Baba ve ananıza ihsan (iyilik) edin.[129] Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Biz sizi de, onları da rızıklandırırız. Kötülüklerin[130] açık ve gizlisine yaklaşmayın. Allah'ın haram eylediği cana kıymayın. Meğer ki, hak ile ola.[131] İşte (Allah) size, aklınızı başınıza alasınız diye bunları emretti.

Açıklamalar

127- Yani, Yüce Allah'ın size koyduğu kısıtlamalar ve yasaklar, sizin yasak ve haram saydığınız şeyler değildir; aksine insan hayatının belli bir düzene koyması için belirlediği kaide ve kurallardır ki, bunlar dünyanın doğuşundan beri İlâhî Şeriat'ın temel kuralları olarak kabul edile gelmiştir. (Krş. Kitab-ı Mukaddes, Hurûc Kitabı, Bölüm: 20).

128- Yani, ne Allah'ın zâtı, ne sıfatları, ne yetkileri, ne de haklarında başkalarını ortak koşmayın.

Allah'ın zâtında birini ortak koşmak, uluhiyetin cevheri veya özünde birini şerik koşmak demektir. Meselâ hıristiyanların teslis (üçlü) akidesi, Arap müşriklerin, melekleri Allah'ın kızları olarak kabul etmeleri veya başka müşriklerin kendi tanrı, tanrıça veya kraliyet ailelerini birer ilâh veya ilâhe saymaları, bunlar hepsi "şirk fiz-zât"tır.

Allah'ın sıfatlarında başkalarını ortak koşmak, ilâhî sıfatlardan birini, birkaçını veya hepsini başkalarına yakıştırmak demektir. Meselâ, bazı varlıkların, gaibin ilmine sahip olmalarını, her şeyi işittik ve gördüklerini veya her türlü hata ve ayıplardan uzak ve masum olmalarını düşünmek "şirk fis-sıfâttır".

Selâhiyet veya yetkilerde şirk, Cenab-ı Allah'ın yetkilerinden biri veya bazılarını başkalarına yakıştırmak demektir. Meselâ, bazı varlıkların fevk-ül beşer, (insanüstü), ve tabiatüstü bir şekilde insanlara fayda veya zarar vermeleri, insanların dilek, istek ve dualarını kabul etmeleri, insanları ve hayvanları beslemeleri, korumaları, kaderlerini değiştirmeleri, ayrıca helâl-haram sınırlarını belirlemeleri ve insan hayatı için usûl ve kanunlar koymalarına inanmak şirktir.

Haklarda şirk, Allah'ın Rabb olarka kullar üzerine olan haklarından birinin veya hepsinin başkalarına da ait olduğuna inanmak demektir. Meselâ, rüku ve secdeler, selâm, saygı, el veya etek öpmek, teşekkür ve şükranlar ile niyaz, dua, ibâdet, hediye ve sadakalar, kurbanlar, hâcetlerin giderilmesi ve zorlukların def'i için minnet ve ricalar, âfet ve felâketler sırasında yardım çağrısında bulunmak ve saygı, tapma ve ibadet'in diğer şekilleri sadece Allah'a mahsustur. Ayrıca, Cenab-ı Allah'ın sevgisi her şeyden üstündür, O'nun rızası için dünyanın her şeyi feda edilebilir. Kendisine kayıtsız şartsız itaat etmek ve O'nun hidâyetine göre hareket etmek ve başkalarının boyunduruğunun altına girmemek de Allah'ın hakları arasında yer almaktadır. Bu haklardan herhangi birisi birine verilirse, tanrı veya tanrıçalara mahsus isim ve lakâplarla anılmazsa dahi, Allah'ın ortağı sayılacaktır.

129- "İhsan" veya iyilik; saygı, sevgi, edep, itaat, gönül almak, hizmet ve tevazu gibi bütün haslet ve erdemleri kapsamaktadır. Anne babalarının evlâtları üzerindeki hakları Kur'an-ı Kerim'de her yerde Tevhid hükmüne eşit sayılmıştır. Bundan anlaşılıyor ki, kullar üzerine Allah'ın haklarından sonra anne ve babaların hakları en başta gelmektedir.

130- Burada aslında "fevâhiş" kelimesi kullanılmıştır, ki kötülükleri açık ve kesin olan her türlü fiili ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de zina, fiil-i livâta (homoseksüellik), çıplaklık, yalan, iftira ve bir erkek evlâdın, babasıyla nikâhlı olan kadın ile nikâh kılması "kötü" fiiller olarak geçmiştir. Hadis-i Şerif'te hırsızlık, içki içmek ve dilenmek de bu kötülükler arasında sayılmıştır. Aynı şekilde, diğer bütün utanç verici hareketler de "kötülükler" sayılmaktadır ve Allah'ın buyruğuna göre bunlar ne açık, ne gizli yapılmalıdır.

131- Burada deniliyor ki, aslında Cenab-ı Allah tarafından haram kılınan, insanın canına kıyılmaması gerektir ve sadece "hak ile" kıyılmasına izin verilmiştir. Şimdi "hak ile" veya "haklı olarak" bir insanın canına kıyılması ne demektir? Kur'an-ı Kerim'e göre aşağıdaki şu üç durumda bir insanın canına "hak ile" veya "haklı olarak" kıyılabilir:

(1) Eğer bir kişi başka bir kişiyi planlayarak öldürmekten suçlu bulunmuş ve kısas hakkı doğmuşsa, hükümlü öldürülebilir.

(2) Hak dinin kurulmasında engel olan biriyle savaşılmak gerekiyorsa, o adam öldürülebilir.

(3) Dâr-ül İslâm sınırlarının içinde isyan ve huzursuzluk yaratan veya İslâm devletini devirmeye çalışan bir kişi öldürülebilir.

Buna ilâveten, Hz. Peygamber (s.a.v.) şu iki durumda da bir kişinin öldürülebileceğini ifade etmiştir:

(4) Zina yapan evli kişi.

(5) İrtidâd (dinden dönme) fiilinde bulunup İslâm cemaatinden ayrılan kişi.

Bu beş durumun dışında bir kişinin canına, ister mümin, ister kafir olsun, kıyılması caiz değildir.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ
أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ۖ لَا نُكَلِّفُ
نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۖ وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ
ذَا قُرْبَىٰ ۖ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ

تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا
السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ
تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾

152-153- Yetim, rüşt çağına erişinceye kadar malına, ancak iyilik etmek için[132] olmaksızın yaklaşmayın. Ölçüyü, tartıyı adaletle ölçüp tartın. Biz, bir kimseye gücünün yettiğinden başkasını teklif etmeyiz.[133] Söz söylediğiniz vakitte, akrabanız için olsa bile adaleti gözetiniz. Allah'ın ahdini yerine getiriniz.[134] İşte Allah size, iyice düşünesiniz diye emretti. Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. O halde, ona uyun. Birçok yollara tabi olmayın ki, onlar sizi Allah'ın yolundan ayırırlar.[135] İttika edesiniz diye Allah size bununla vasiyet buyurmaktadır.

Açıklamalar

132- Yani, azami iyi niyet, fedakârlık, menfaatsızlık, dürüstlük ve yetimin hayrına dayalı ve ne Allah, ne de kullarının itiraz edebileceği bir yolla ve davranışla.

133- Bu, Şeriat-i İlâhî'nin değişmez bir usûlüdür. Ancak burada bundan bahsetmenin gayesi, bir kişinin ölçü ve tartılarda tam bir dürüstlük örneği vermesiyle temize çıkmış olmasını göstermektir. Burada, ticari alışverişte bilmeden bir hata işleyen bir kişiden âhirette hesap sorulmayacağı kaydedilmiştir.

134- Burada "Allah'ın ahdı"yla bir insanın Rabbine verdiği söz veya Allah'ın adına başka insanlarla vardığı anlaşma ya da, bir insanın dünyaya geldiği ân kendi Rabbiyle ve diğir insanlarla otomatikman vardığı anlaşma ifade edilmiştir.

İlk iki anlaşma veya sözleşme bilinçsel ve tesadüfi ve üçüncüsü tabiîdir. Üçüncü sözleşmenin meydana gelmesinde insanın iradesinin bir rolü olmamasına rağmen sağlamlığı ve saygınlığı bakımından diğer ikisinden hiç de aşağı tarafı yoktur. Bir kişinin, Allah'ın ihsan ettiği vücut, bedensel ve zihinsel güçler, vücut organları, yarattığı toprak, rızık

ve kaynaklaran faydalanması ve tabiat kanunlarına göre kendisine sağlanan hayat imkanlarından istifade etmesi, kendiliğinden üzerine Allah'ın bazı haklarını doğururlar. Aynı şekilde, o kişinin anne karnında kanıyla büyüyüp dünyaya gelmesi, babasının ekmek kazandığı ve uğraş verdiği bir evde yetişmesi ve toplumsal hayatın çeşitli dönemlerinde çeşitli şekilde yararlanması, toplumdaki yeri ve mevkiine göre kendisi üzerine çeşitli fert ve kuruluşların hak ve sorumluluklarını da doğururlar. Bir insanın Allah ve toplum ile vardığı bu anlaşma yazılı değildir, ama vücudunun her santimetresine kayıtlıdır. Bir insan bu anlaşmayı şuuru ve iradesiyle yapmamıştır, ama bütün varlığı buna borçludur. Nitekim, Bakara sûresinin 27. âyetinde fâsıkların kimler olduğu belirtilirken şu ifade kullanılmıştır: "Onlar Allah'ın ahdini misak ile bağlandıktan sonra bozarlar. Allah'ın vaslını (birleştirilmesini) emrettiği şeyi keserler ve yeryüzünde fesad çıkarırlar". Daha sonra bu anlaşmadan sözedilirken El-A'raf sûresinin 172. âyetinde şöyle buyurulmuştur: "Hani Rabbin âdem oğullarının arkalarından zürriyetlerini çıkarıp kendilerini "ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye kendi nefisleri üzerine şahit tuttuğunda onlar: "Evet Ya Rabbi, şehadet ederiz" dediler.

135- Yukarıda bahsi geçen tabiî sözleşmenin bir gereği, insanın, Rabbinin gösterdiği doğru yolda yürümesidir. Çünkü, bir insanın, Allah'ın, emirlerine karşı gelmesi ve dik başlılık, isyan, muhtariyet ve başkalarına itaate doğru adım atması, verdiği ilk sözü bozması demektir ki, bundan sonra anlaşmanın her fıkrası ve her maddesini kolayca çiğneyebiliyor. Ayrıca, bu son derece nâzik, geniş çaplı ve ağır sözleşmenin insanlara yüklediği sorumluluğu, bir insan, Allah'ın hidâyeti olmaksızın ve gösterdiği yolda yürümeksizin yerine getiremez. Allah'ın hidâyeti veya yolunu kabul etmemenin iki büyük zararı vardır: Birincisi, başka herhangi bir yolu takip etmekle insan Allah'ın yanına ve rızasına yaklaşmanın tek yolundan gittikçe uzaklaşıyor. İkincisi, Allah'ın yolundan ayrılınca birçok sokak ve patikalarla karşılaşıyor; bunlarla sadece insanın zihni karışmıyor, gelişme ve olgunlaşma ile ilgili bütün hayalleri de kayboluveriyor. Bu iki zarara şu âyette de işaret edilmiştir: "Başka yollarda yürümeyin. Ola ki, sizi O'nun (Allah'ın) yolundan saptırıp aklınızı karıştırsınlar". (Bk: El-Maide sûresi, 35. Nolu dipnot).

ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ
وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ
يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهَٰذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلَىٰ
طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾
أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ فَقَدْ
جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ
مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ
يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

154-157- Sonra iyilik edenlere nimetimizin itmamı ve her şeyin ayrı ayrı açıklanması, hidâyet ve rahmet olmak üzere Musa'ya kitap verdik. Belki onlar Rabblerine kavuşacaklarına iman etsinler[136] İşte bu (Kur'an) mübarek olarak indirdiğimiz Kitap'tır. O'na tabi olun. Ve ittika edin. Taa ki size merhamet olunsun. "Bizden evvel iki taifeye[137] kitap indirildi. Ve biz onları anlamaktan gafilleriz" demeyesiniz diye. Yahut "eğer bize kitap indirilseydi biz onlardan daha ziyade hidayette olurduk" demeyesiniz diye size Rabbinizden beyyine, hidâyet rehberi ve rahmet geldi. Allah'ın âyetlerini tekzib ile onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim vardır?[138] Âyetlerimizden yüz çevirenlerin bu yüz çevirmelerinden dolayı en fena bir azapla cezalandıracağız.

Açıklamalar

136- "Rabblerine kavuşmalarına iman etme" tabirinin mânâsı, insanların kendilerini Allah'a karşı sorumlu tutmaları ve sorumlu bir hayat sürmeleridir. Bu ifadenin burada iki mânâsı olabilir: (1) Bizzat İsrailoğulları, adı geçen Kitabın hikmet dolu emir ve telkinlerine uyarak sorumlu bir hayat sürsünler. (2) Sıradan insanlar bu üstün hidâyet rehberinde anlatılan eşsiz hayat nizamını öğrensinler ve hidayet ve rah-

mete kavuşmuş insanların temiz yaşantılarından ders alıp âhireti inkâr edip sorumsuzca bir hayat yerine âhirete iman temeline dayalı sorumlu bir hayat sürsünler.

137- Yani yahudiler ve hıristiyanlar.

138- Bu cümlede ifade olunan "Allah'ın âyetleri"nden hem Kur'an-ı Kerim şeklinde insanların önünde bulunan Allah'ın emirleri ve buyrukları, hem Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şahsiyeti ve kendisine iman edenlerin yaşantılarında açıkça görülen özellikler, hem de, Kur'an-ı Kerim'in dâvetinin doğrultusunda birer delil olarak sunular tabiatın belirtileri kastedilmiştir.

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأْتِيَهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِىَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِىَ
بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ ۗ يَوْمَ يَأْتِى بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ
نَفْسًا إِيمَٰنُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِىٓ إِيمَٰنِهَا خَيْرًا ۗ قُلِ
ٱنتَظِرُوٓا۟ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ وَكَانُوا۟
شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِى شَىْءٍ ۚ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا
كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾ مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ وَمَن
جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾

158-160- Acaba onlar azap meleklerinin ve Rabbinin veyahut Rabbinin açık âyetlerinden bazılarının[139] gelmesini mi bekliyorlar? Rabbinin âyetlerinden bazısının geldiği gün evvelce iman etmemiş veya imanında hayır kazanmamış bir kimseye iman fayda vermez.[140] De ki: "Siz bekleyiniz, biz de intizar edenlerdeniz." Dinlerini ayırıp fırka fırka olanlara senin elinden bir şey gelmez[141] Onların haklarında hüküm ve emir Allah'a aittir. Sonra Allah onlara işledikleri şeylerden haber verir. Kim (Allah'a) bir iyilikle gelirse ona bunun on katı vardır. Kim bir kötülükle gelirse bunun misli ile cezalandırılır. Onlara zulmedilmez.

Açıklamalar

139- Yani, hakikatı açıkça ortaya koyacak ve imtihan ile deneme için hiç mühlet bırakmayacak kıyamet belirtileri veya azap veya benzeri bir şey.

140- Yani bu âyet veya işaretleri gördükten sonra bir kâfir, küfründen tövbe edip iman ederse, onun bu hareketi anlamsızdır. Aynı şekilde isyankâr ve itaatsız bir mümin, itaatsızlığını bırakıp Allah'ın emirlerine uymaya başlarsa da bir şey ifade etmez. Zira, iman ve itaat, hakikatın sır perdesinde olduğu, mühlet'in bulunduğu ve dünyanın aldatıcı bütün cazibeleri varolduğu sürece değerli ve anlamlıdır.

141- Burada Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hitap edilmiştir ve Hz. Peygamber vasıtasıyla Hak dinine bağlı olan herkese seslenilmiştir. Buyuruğun anlamı şudur: Gerçek din, geçmişte ve şimdi de, tek Allah'ı Rabb olarak tanımak ve Allah'ın zâtı, sıfatları, selahiyetleri ve haklarında kimseyi ortak koşmamaktan ibaret kalmşıtır. Din'in icapları arasında, insanların kendilerini Allah'a karşı sorumlu tutarak âhirete iman etmeleri ve Allah'ın kendi peygamberleri ve kitapları vasıtasıyla tebliğ ettiği kaide ve kurallara göre hayat sürmeleri de yer almaktadır. Bu din, bütün insanların doğuşları sırasında kendilerine tebliğ edilmişti. Daha sonra ne kadar din ve mezheplerin şekli ortaya çıktıysa, hepsi çeşitli zamanlarda insanların kendi hayal güçleri, nefislerinin galebesi, korku, aşırı sevgi veya şu ve bu kişi veya nesnelere aşırı hayranlıklarından doğdu. İnsanlar, asıl dinin esaslarına kendi evhâm, kıyaslar, felsefelerine göre müdahale ettiler, ilâveler yaptılar ve değişik şekillere soktular. Din'in hükümlerine bâtıl inançlarını etkilediler. Uyduruk kaide ve kanunlar çıkardılar. Dinin ayrıntılarında ihtilâfa düştüler, önemsiz şeyleri önemli birer mesele haline getirdiler. Allah'ın peygamberlerini ya aşırı hayranlıktan dolayı birer put haline getirip taptılar ya da, nefretlerinden dolayı kınadılar, öldürdüler ve işkenceye tabi tuttular. Bu şekilde sayısız din ve mezhep doğdular ve bunlar insan ırkının sayısız düşman kamplara bölünmesine yolaçtılar. Gerçekten Hak dinine bağlı olduğunu iddia eden bir kişinin bütün grup ve kamplardan ayrılıp tek doğru yolu seçmesi kaçınılmazdı.

قُلْ إِنَّنِي هَدَىٰنِي
رَبِّي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ
﴿١٦١﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ
اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا
عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾

161-164- De ki: "Rabbim beni doğru yola hidayet buyurdu. O da kuvvetli din olan, hakka yakın bâtıldan uzak İbrahim'in dinidir.[142] İbrahim müşriklerden değildi". De ki: "Namazım, ibadetlerim,[143] hayat ve memâtım âlemlerin Rabbi olan Allah Teâla'yadır. Onun şeriki yoktur. Bununla emrolundum. Ve ben müslümanların ilkiyim. De ki: "Allah'tan başka Rabb mi ararım? Halbuki O her şeyin Rabbidir.[144] Her nefsin kazandığı kendisinedir. Bir günahkâr, diğerinin günahı ile günahkâr olmaz.[145] Nihayet dönüşünüz Rabbinizedir. O zaman size O, ihtilâf eylediğiniz şeyleri haber verecektir.

Açıklamalar

142- Daha önce bahsedilen "tek yol"un belirlenmesi ve anlaşılması için "İbrahim'in dini" ifadesi de kullanılmıştır. Aynı yolu belirlemek için "Musa'nın dini" veya "İsa'nın dini" de pekalâ denilebilirdi. Ama, hepimiz biliyoruz ki yahudilik Hz. Musa'ya ve hıristiyanlık da Hz. İsa'ya maledilmiştir. Bu sebeple, burada daha kesin bir ifade olarak "İbrahim'in dini" denilmiştir. Hz. İbrahim'e gerek yahudiler, gerekse hıristiyanlar saygı duyuyor. Allah'ın peygamberi olduğuna inanıyor ve Hz. İbrahim'in yahudilik ile hıristiyanlığın doğmasından çok önce yaşadığında ittifak ediyorlardı. Ayrıca, Arap müşrikler de Hz. İbrahim'e bağlı olduğunu belirtiyor ve bütün bilgisizliklerine rağmen Ka'be'yi inşa eden bu temiz insanın puta değil, Allah'a tapan bir kişi olduğunu biliyorlardı.

143- Asıl kelime "nusuk"tur ki, "kurban" anlamına geliyor ve ibaret ile "tapma"nın her çeşidini ifade eder.

144- Yani, kainâtta her şeyin Rabbi Allah olduğuna göre benim Rabbim başka birisi mi olacaktır? Bütün kainât, Allah'a itaat nizamına göre kurulduğu, hareket ettiği ve işlediği bilinirken, kainât'ın bir parçası olan ben, şuurlu ve ihtiyarî hayatımın başka bir Rabbi olabilir mi? Bütün kainât Mersin'e giderken ben tersine mi gideyim?

145- Yani herkesin ameli kendisine aittir. Bir kişi başka bir kişinin ameli veya yaptıklarının sorumluluğunu taşımaz.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ
الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ
فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُۥ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

165- Sizi yeryüzünde geçmiş ümmetlere halef eden O'dur. Size verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için bazınızı bazınız üzerine derecelerle yükseltti.[146] Şüphe yok ki, Rabbin, cezası pek çabuk olandır. Ve aynı zamanda Gafûrdur, Rahîmdir.

Açıklamalar

146- Bu cümlede şu üç gerçeğe temas edilmiştir:

1) Bütün insanlar, yeryüzünde Allah'ın halifesi ve naibidirler. Cenab-ı Allah, kainâtın pek çok şeylerini insanlara emanet etmiş ve tasarruf yetkisi vermiştir.

2) Yeryüzündeki halifeler arasındaki mevki farkı yine Allah tarafından belirlenmiştir. Bazılarının emanet sınırları geniş, bazılarının mahduddur; bazılarına çok geniş, bazılarına da çok az tasarruf hak ve yetkileri verilmiştir; ayrıca, bazı insanlar da bazı insanlara emanet edilmiştir.

3) Bütün bunlar aslında birer imtihan vasıtasıdır; bütün hayat bir imtihan süresi, bu dünya da, bir imtihan yeridir. Cenab-ı Allah kime neler bahşetmişse o şeylerin emaneti ve tasarrufu konusunda o kişileri hesap vermeye çağıracaktır ve bu hesaplaşmanın sonucuna göre öbür dünyada sözkonusu insanların mevki ve makamı tayin olunacaktır.

İÇİNDEKİLER

Yayınevinin Önsözü 5
Yazarın Önsözü 14
Mukaddime 28
Fatiha Sûresi 50
Bakara Sûresi 58
Âl-i İmran Sûresi 249
Nisa Sûresi 333
Maide Sûresi 459
En'am Sûresi 549